

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**HRİSTİYANLIKTAKİ PAPALIK KURUMU:
ORTAYA ÇIKIŞI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU**

Bekir Zakir ÇOBAN

Danışman
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK

2007

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Hristiyanlıkta Papalık Kurumu: Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/06/2007

Bekir Zakir ÇOBAN

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ☐***
Öğrenci sınava gelmemiştir. ☐**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Doktora Tezi

Hristiyanlıkta Papalık Kurumu: Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu

Bekir Zakir ÇOBAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, Papalık kurumunu bir bütün olarak ele alma ve bu hususta objektif bilgilere ulaşma amacındadır. Böyle bir araştırmaya ihtiyaç bulunduğu ve bu tür bir çalışmanın yerinin de Dinler Tarihi alanı olduğu düşüncesiyle yapılmıştır. Araştırmada önce Papalığın tarihsel gelişimi, ardından kurumsal yapısı ele alınmıştır. Son bölümse ise papalık otoritesinin kaynağı, papanın yanılmazlığı, Papalığın ekümenizm ve dinlerarası diyalogdaki yeri, dünya siyaseti ile ilişkisi ve çeşitli açılardan Papalığa yöneltilen eleştiriler tartışılmıştır.

Papalık tarihî süreç içerisinde ortaya çıkmış ve şekillenmiş bir kurumdur. Roma Kilisesi, Batı Roma'nın yıkılmasının ardından, beliren otorite boşluğunun avantajından da faydalanarak, bölgede önemli bir unsur haline gelmiştir. 8. yüzyılda, toprak sahibi olmasıyla dünyevî bir hakimiyet alanına kavuşmuş ve Ortaçağ boyunca bir devlet-kilise olarak Avrupa siyasetinde önemli bir rol oynamıştır. Rönesans, Protestan Reformu ve Aydınlanma dönemlerinde çeşitli badireler atlatan bu kurum, 1929 yılından beri Vatikan Devleti olarak varlığını sürdürmektedir. Papanın başında bulunduğu Vatikan günümüzde hem bir devlettir, hem de bir milyarı aşkın katoliğin dinî merkezidir. Bununla birlikte o, ciddi eleştirilere muhataptır. Bu eleştiriler Papalığın geleneksel yapısı ve politikalarında ısrar etmesine odaklanmaktadır. Birçok katoliğin beklentisi II. Vatikan Konsili ruhunun canlandırılması ve Kilisenin çağdaşlaştırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: 1) Hristiyanlık, 2) Roma Katolik Kilisesi, 3) Papalık, 4) Papalar, 5) Vatikan.

ABSTRACT

Papacy in Christianity: Its Emergence, Historical Development and Current Situation

Bekir Zakir ÇOBAN

Dokuz Eylul University

Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Sciences of Religion

This research aims to examine the Papacy as a whole, and to reach objective data on this matter. It takes for granted that there is a need for such a study and it must be made in the field of History of Religions. We have studied firstly historical development of papacy and then its organizational structure. In the final chapter, some issues have been discussed such as the origin of papal authority, the infallibility of the pope, the place of the papacy in the ecumenism and the inter-religious dialogue, the papal relations with the global politics and the objections to papacy in several aspects.

Papacy has been emerged and shaped in the historical process. The Roman Church, taking advantage of lack of authority, became a significant constitution in its realm after destruction of Western part of Roman Empire. In the eighth century, with the possession of territories, it has gained temporal authority and played an important role in the European politics as a state-church throughout the Middle Ages. Though it underwent several crisis during the Renaissance, Protestant Reform and Enlightenment period, it has survived as Vatican State since 1929. Vatican, with its head, the Pope, is a state as well as religious center of Catholics over a billion. However, it has been faced with some serious objections. The objections are raised mainly against its insist on its traditional structure and politics. Expectation of many Catholics is the revival of the Vatican II's soul and modernization of the Papacy.

Key Words: 1) Christianity, 2) Roman Catholic Church, 3) Papacy, 4) Popes, 5) Vatican.

ÖNSÖZ

Bugün insanlar, belki de popüler kültürün etkisiyle, Papalık konusunda bilgiden ziyade bir takım imajlara sahiptirler. Medya ve onun ürettiği bilgi, değiştirilmesi zor portreler çizer, klişeler oluşturur. Fakat klişeler sadece popüler kültüre has değildir. Özellikle tarih alanındaki pek çok eser, Katolik Kilisesi ve Papalıkla ilgili kalıp yargılarla doludur. Bu kitapları okuyan biri, sadece orta İtalya'nın bir kısmına sahip olmasına rağmen, Ortaçağda Papalığın Avrupa'daki en büyük toprak sahibi olduğunu; uzun bir dönemin neredeyse tamamının Kilise hegemonyası altında geçtiğini; siyaset, ekonomi ve düşünce dahil, Papalığın her alanı kontrol ettiğini sanabilir. *Opus Dei*'yi duymayan yoktur; fakat Kilisenin, Avrupa'nın şu anki meşhur üniversitelerinin kurucusu olduğunu çok kişi bilmez. Papa VII. Gregory'nin Alman imparatorunu nasıl üç gün üç gece soğukta bekletip ayaklarına kapanarak af dilemek mecburiyetinde bıraktığını pek çok kitapta görmek mümkündür. Fakat Gregory'nin daha sonra aynı imparator tarafından tutuklanıp aşağılandığını ve papanın sürgünde can verdiğini anlatan nadirdir.

Din-devlet ilişkileri, demokrasi, düşünce özgürlüğü gibi, günümüz problemlerinin tartışılması esnasında, Kilise ve Papalık örnek verildi mi, fazla söze hacet kalmaz. Üstelik Papalıkla ilgili yargılar, başka kalıplaşmış düşüncelerle de çelişmektedir. Bir taraftan dünyanın sekülerleştiğinden, dinin artık toplumsal hayatta önemli bir rolü kalmadığından bahsedilir; fakat diğer taraftan Avrupa siyasetine yön veren ve dünyadaki her önemli olayda parmağı bulunan, komplo teorilerinin merkezinde bir Vatikan tasviri sunulur. Bilimin dogma karşısında nasıl bir mücadele verdiğini hararetle anlatanlar, aynı zamanda gizemli tarikatlara, şifrelere ve sırlara tuhaf bir ilgi gösterirler. Hülasa, bu konuda yerleşik bazı düşünceler tekrar edilir durur. Çizilen tablolara göre, sanki Papalık kendi başına ayakta durmaktadır, hiç değişmemiştir, ezelden beri vardır ve şimdiye kadar da hep aynı kalmıştır.

Halbuki bu kurum belli bir dönemde ortaya çıkmış, çeşitli tarihî süreçler içerisinde şekillenmiştir. Kilise, sadece papa ve belli sayıda kardinalden oluşan bir kuruluş değildir; geçmişte de şimdi de, dünya nüfusunun önemli bir kısmının sevgisine ve bağlılığına mazhar olmuştur. Bu kadar büyük bir bünye içerisinde elbette farklı eği-

limler söz konusudur. Tarihte de günümüzde de tek bir Kilise yoktur. Papalık, Kilise ve Vatikan çoğu kez birbiri yerine kullanılıyorsa da bunlar aynı şeyler değildir. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz kalıplaşmış yargılar ve bilgi eksikliklerinden dolayı bu kurum doğru bir biçimde değerlendirilememektedir. Papalık köklü ve önemli bir evrensel kurumudur. Batı tarihini ve kültürünü bu kurumu göz ardı ederek anlamak mümkün değildir. Aynı zamanda o, tarihi, teolojisi, diğer Hristiyanlarla ilişkisi gibi birçok açıdan akademik bir çalışma alanıdır. İşte bu tezin temel gayesi, bu tür bir çalışmanın yerinin Dinler Tarihi olduğu düşüncesinden hareketle, Papalıkla ilgili ihtiyaç duyulan bilgi birikimine katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın kapsamı, bir tez konusu olarak çok geniş ve genel görünebilir. Hatta içerikteki pek çok başlığın her birinin müstakil bir tez konusu olabileceğini söylemek de mümkündür. Fakat problemleri fark etmek ve bunlar üzerine inceleme yapabilmek için, öncelikle genel bir bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Neyin problem, nerelerin incelenmeye değer olduğu, bu türden çalışmalarla anlaşılacaktır.

Araştırmanın Birinci Bölüm’ünde, sonraki tartışmaların zeminini oluşturması açısından, Katolik Kilisesi ve Papalığın, Hristiyanlığın yayılmaya başlamasından günümüze kadarki tarihî serüveni ana hatlarıyla anlatılmıştır. İkinci Bölüm’de Papalığın idarî teşkilatı hakkında bilgi verilmiş; ayrıca, papaların kimlikleri, papalık sembolleri ve papanın seçimi süreci gibi konular işlenmiştir. Son bölümde ise, papalık otoritesinin meşruiyeti, papanın yanılmazlığı ve papalığa yöneltilen eleştiriler başta olmak üzere, Papalıkla ilgili çeşitli konu ve sorunlar ele alınmıştır. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmış; Ekler başlığı altında papaların isim listesi, papalıkla ilgili kronoloji ve haritalar ile bazı önemli Papalık belgeleri ve Vatikan Devleti’ni kuran Lateran Anlaşması’nın Türkçe çevirileri verilmiştir.

Her çalışmada çeşitli sıkıntılar ve sorunlarla karşılaşıldığı muhakkaktır. Bunların üstesinden gelebilmem için yardım ve desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma ve hocalarıma, özellikle de, benim için tez danışmanından daha öte bir yeri olan Prof. Dr. Ali İhsan Yitik Bey’e şükranlarımı sunmak benim açımdan bir vefa borcudur.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	xii
1. Amaç ve Kapsam	xii
2. Yöntem	xiv
B- KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR VE KAYNAKLAR	xv
1. Ülkemizde Papalıkla ilgili Çalışmalar	xv
2. Kaynaklar	xvii

I. BÖLÜM

ROMA KATOLİK KİLİSESİ VE PAPALIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

A- HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI	1
1. Beklenen Mesih	1
2. Pavlus ve Petrus	2
3. Pavlus ve Petrus'tan Sonra Hristiyanlık	8
4. Kiliselerin Şekillenmesi ve Petrus'un İlk Halefleri	9
5. Heretikler, Kilise Babaları ve Roma Piskoposları	11
6. Constantine ve Theodosius: Hristiyanlığın Serbestlik Kazanması ve İmparatorluğun Resmî Dini Haline Gelişi	15
B- PAPALIĞIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ	24
1. Büyük Leo: Papalığın Petrus'la Özdeşleştirilmesi	26
2. Batı Roma'nın Yıkılışı ve Papalığın Önünün Açılması	29
3. Büyük Gregory	35
4. Monofizitizm Sorunu	36
5. İkonoklazm Çatışması	38
6. Papalığın Dünyevî Otorite Kazanması	43
C- KURUMSALLAŞMIŞ PAPALIK DÖNEMİ	46
1. Charlemagne ve Kutsal Roma İmparatorluğu	46
2. Papalığın Karanlık Çağı	52
3. Gregoryen Reformları Dönemi: Papalık Otoritesinin Yeniden İhyası	56
4. Papalığın Altın Çağı	69
5. Papalık Otoritesinin Zayıflaması	80

D- RÖNESANS VE REFORM DÖNEMİNDE PAPALIK	94
1. Rönesans: Hümanist Papalar Dönemi	95
2. Protestan Reformu ve Etkileri	99
3. Katolik Reformu veya Karşı Reform	107
4. Papalar ve Sultanlar: Papalık-Osmanlı İlişkileri	109
5. Trent Konsili Sonrası Gelişmeler	119
6. Papalık Karşısı Akımlar	122
E- AYDINLANMA VE MODERN ÇAĞIN MEYDAN OKUMALARI KARŞISINDA PAPALIK	127
1. Akıl Çağının Tehdidi ve Fransız Devrimi	127
2. Napolyon’la Mücadele ve Restorasyon	130
3. IX. Pius ve I. Vatikan Konsili	133
4. XX. Yüzyılın İlk Papaları	138
F- II. VATİKAN KONSİLİ’NDEN GÜNÜMÜZE	147
1. Yüzyılın Çobanı: XXIII. John (1958–1963)	147
2. II. Vatikan Konsili	150
3. VI. Paul (1963–1978)	157
4. I. John Paul’dan Ratzinger’e	158

II. BÖLÜM

PAPALIĞIN İDARİ YAPISI: PAPA VE CURIA

A- PAPA	167
1. Papaların Sayısı, İsimleri ve Unvanları	167
2. Papalık Sembolleri	169
3. Papalık Belgeleri	171
4. Papanın Görevleri ve Hukuksal Otoritesi	172
5. Konklav: Papalık Seçimi	173
B- CURIA VE UNSURLARI	178
1. Devlet Sekreterliği	179
2. Kurullar	180
3. Mahkemeler	184
4. Konseyler	185
5. Piskoposlar Meclisi	190
6. Daireler	191
7. Papalık Komisyonları	192
8. İsviçreli Muhafızlar	193
9. Papalığa Bağlı Diğer Kuruluşlar	193
10. İşçi Bürosu	194
11. Akademiler	195
C- ULUSLAR ARASI ALANDA PAPALIK	196
1. Uluslararası Hukukta Papalık	196
2. Uluslararası Kuruluşlar ve Papalık	197

III. BÖLÜM

DİNÎ BİR KURUM OLARAK PAPALIK

A- PAPALIĞIN KATOLİK KİLİSESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	199
1. Papalık-Katoliklik Özdeşliği	199
2. Kilise Yasasında ve Katolik Kateşizminde Papalık	201
B- PAPALIK OTORİTESİNİN KAYNAĞI VE PAPANIN YANILMAZLIĞI	205
1. Kurumsal Olarak Papalığın Kökeni	205
2. Kiliseye Göre Papalık Otoritesinin Kaynağı ve Meşruiyeti	210
3. Papanın Yanılmazlığı Meselesi	217
C- PAPALIK, EKÜMENİZM, MİSYON VE DİYALOG	225
1. Ekümenik Hareket	225
2. Papalık ve Misyonerlik	230
3. Dinlerarası Diyalog	233
D- PAPALIK VE DÜNYA SİYASETİ	238
1. Kilise ve Devlet	238
2. Değerler mi, Çıkarlar mı?	242
3. Diğer Devletler ve Bağlı Kiliselerle İlişkiler	245
4. Katolik - Yahudi İlişkileri	248
E- PAPALIĞA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	257
1. Papalığın Meşruiyetine ve Otorite İddialarına Yönelik Eleştiriler	259
2. Papalığın Monarşik Yapısına Yönelik Eleştiriler	263
3. Papalığın Kilise Yönetimine Yönelik Eleştiriler	266
4. Papalığın Teolojik Yaklaşımlarına ve Politikalarına Yönelik Eleştiriler	270
5. Papalık İdaresinin Şeffaf Olmamasından Kaynaklanan Eleştiriler	275
F- PAPALIĞIN GELECEĞİ	280
1. Geçmişin Ağırlığı	280
2. Geleceğin Kilisesi	281
3. Geleceğin Papaları	283
SONUÇ	285

EKLER

PAPALARIN KRONOLOJİK LİSTESİ	292
KRONOLOJİ	298
HARİTALAR	302
DICTATUS PAPAE	312
UNAM SANCTAM	314
LAMENTABILI SANE	316
LATERAN ANTLAŞMASI	324
PAPALIK SEMBOLLERİ	333
KAYNAKLAR	334

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
Can.	Canon
CE	Catholic Encyclopedia
DEÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
EJ	Encyclopedia Judaica
ER	Encyclopedia of Religion
ERE	Encyclopedia of Religion and Ethics
EVP	Encyclopedia of Vatican and Papacy
Md.	Madde
Ö.	Ölüm tarihi
Prg.	Paragraf
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
Ünv.	Üniversitesi
vd.	ve devamı

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. Amaç ve Kapsam

Hristiyanlık günümüzde en çok mensubu bulunan dindir. Bu dindeki ana bünyeyi de Katolik mezhebi oluşturmaktadır. Katolikleri diğer mezheplerden ayıran temel özellik ise onun kurumsal yapısıdır ve bu yapının en üstünde “İsa’nın Vekili” ve “Petrus’un Halefi” olarak papa bulunur. XVI. Benedict’in 2006 yılındaki Türkiye ziyaretinde de gördüğümüz gibi, papalığın medyatik bir tarafı mevcuttur ve genelde insanların zihninde bu popüler taraf ön planda yer alır. Fakat papalık aynı zamanda akademik bir çalışma sahasıdır ve ülkemizde doğrudan bu alanla ilgili çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu araştırmanın en önemli amacı bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlamaktır.

Batı dünyasının en eski kurumu olan papalıkla ilgili çalışmalar birçok açıdan önemlidir. Öncelikle Katolik Kilisesi’nin anlaşılabilmesi için papalığın bilinmesi gerekmektedir. Zira bu ikisi hem Kilise¹ mensuplarının hem de karşıtlarının gözünde adeta özdeşleşmiştir. Bunun yanı sıra günümüz Hristiyanlığının daha iyi kavranabilmesi de Katolik Kilisesi ve dolayısıyla Papalığın iyi anlaşılabilmesine bağlıdır. Çünkü diğer iki büyük mezhep olan Ortodokslar ve Protestanlar ancak Katolik Kilisesi ile ilişkileri bağlamında doğru biçimde değerlendirilebilirler. Öte yandan, Kilise’den bağımsız bir Avrupa tarihi düşünölemeyeceğinden, Papalığı iyi tahlil etmek Avrupa tarihini ve kültürünü daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca Kilise, din-devlet ilişkileri, dinî hukuk ve din adamları ile ilgili sorunlar konusunda tarihî serüveni bakımından günümüz dünyasının siyasî ve dinî problemlerini değerlendirmede gözden uzak tutulamayacak bir tecrübeye sahiptir.

¹ Kilise, Hristiyanlıkta sadece ibadet mekanını değil inananların tümünü (İslamî literatürdeki karşılığı ile “ümme”i), belli bir bölgedeki hristiyanları veya Hristiyanlıktaki bir mezhebi ifade eden bir terimdir. Bununla birlikte, bu çalışma boyunca “Kilise” ile kastedilen çoğunlukla Katolik Kilisesi’dir. Kilise terimi ve Katoliklerin Kilise anlayışı ile ilgili olarak bkz. G.H. Joyce, “The Church”, trans. by D.J. Potter, CE (www.newadvent.org/cathen/03744a.htm).

Bu tür çalışmalar Türkiye'nin bir takım hedefleri, hâlihazırdaki veya muhtemel bazı sorunları açısından da gereklidir. Kilise ve Papalık, Hristiyan Avrupa'nın önemli bir parçasıdır. Mahiyeti veya ne ölçüde başarılı olacağı bir tarafa, bugün yeni bir Avrupa kurma projesi olarak kabul edilen bir AB süreci yaşanmaktadır. Batıda bu süreçte İslam'ın konumunun ne olacağı ile ilgili çalışmalar yapılırken², bizim de Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak, bu medeniyetin hayatî unsurlarından biri olan Kiliseyi iyi tanımamız gerekmektedir. Bir diğer husus ise, Kilise açısından daha eski olup bizim gündemimize yakın zamandan beri girmiş olan dinlerarası diyalog meselesidir. Kuşkusuz, kurumsal anlamda olduğu gibi akademik araştırmalar açısından da hazır olmadığımız bir diyalog faaliyeti bizim yararımıza olmayacaktır. Dinlerarası diyalogu ister savunalım ister karşı çıkalım, ona her ne işlev yüklersek yükleyelim bu faaliyetleri başlatan, kendi içinde bunun kurumsallaşmasını sağlayan ve “diyalog”a en hazır olan kurumun Kilise olduğunu bilmek ve onu iyi tanımak zorundayız.

Araştırmanın kapsamına gelince; Papalığın etkili bir kurum olarak tarih sahnesine çıkışı Ortaçağa rastlamakla birlikte, Katolik geleneğinde Papalığın Petrus'la başladığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu araştırma dahilinde papalığın ilk yüzyıldan günümüze kadar tarihsel gelişiminin incelenmesi, ardından kurumsal açıdan tahlil edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, araştırmanın kapsamı oldukça geniştir. Noktasal bir problem yerine böylesine kapsamlı ve genel bir konu tercih edilmesinin temel nedeni, yukarıda da belirtildiği üzere, bu alanda derli toplu bir çalışma duyulan ihtiyaçtır. Bu kapsam genişliği, sözünü ettiğimiz türden bir avantaj sağlamakla birlikte şüphesiz bir takım dezavantajları ve zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorluklardan en önemlisi çok uzun bir tarihsel sürecin incelenmesi ve bu sürecin sınırlı sayfalarla ifade edilmeye çalışılması, yani zor seçimler yapmak durumunda kalınmasıdır. Bunun dışında, böylesine geniş kapsamlı bir araştırma, özel sorunlara ya da konulara sapma, ya da belli konuları ihmal edip belli konulara ağırlık verme gibi bir riski de her zaman bünyesinde taşımaktadır.

² Bu konuda iki çalışmayı örnek verebiliriz. Bunlardan biri editörlüğünü Jaques Le Goff'un yaptığı “Avrupa'yı Kurmak” dizisinde yer alan, Franko Cardini'nin **Avrupa ve İslam** (çev. G. Koca, İstanbul, 2004) adlı eseridir. Diğeri ise AB bünyesinde hazırlanan bir rapor olan ve Türkiye'deki İslam anlayışının AB üyeliği için bir engel teşkil edip etmediği konusunda A.C. Hemerijck direktörlüğünde hazırlanmış **The European Union, Turkey and Islam** (Amsterdam, 2004) isimli çalışmadır.

2. Yöntem

Papalıkla ilgili çalışmalarda birkaç farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Bizim burada takip edeceğimiz yol ise üç amacı ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçlar; kırılma noktaları esas alınmak suretiyle Papalığın geçirdiği tarihsel süreçlerin incelenmesi; “curia” tabir edilen Papalık idare teşkilatının mahiyet ve işleyişinin ele alınması; son olarak da Papalık kurumunun sistematik bir tarzda, çeşitli açılardan tahlil edilmesidir. Bu anlamda, daha ziyade tasvir edici bir yaklaşım gerektiren ikincisi dışında, diğer amaçlar için bu çalışmada ağırlıklı olarak sırayla tarihsel ve fenomenolojik bir usûl takip edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Zaten bu çalışmanın özgün tarafını bu iki amaç oluşturmaktadır. Yani bu araştırmanın benzerlerinden farkı, akademik bir bakış açısıyla, Papalığın geçirdiği tarihsel süreci bütünüyle ele alması yanında, Papalığın dinî bir kurum olarak da incelemesidir.

Araştırmanın yöntemi dışında, yazma tercihleri ile ilgili birkaç hususa işaret edecek olursak; çalışma esnasında en çok sıkıntı yaratan sorunlardan biri, bazı kavramların Türkçe ifade edilmesindeki zorluk olmuştur. Bu problem, bazen halihazırda kullanılan bir takım karşılıkları tercih ederek, bazen Türkçeye uygun olduğu düşünülen yeni bir karşılık kullanılarak, bazen de kavramı olduğu gibi bırakıp açıklamak suretiyle çözülmeye çalışılmıştır. Benzer bir problem imparator ve papa isimlerinin yazılışlarıyla alakalıdır. Batı dillerinde bu konuda farklılıklar olduğu gibi İngilizce metinlerde dahi değişik yazılışlar mevcuttur. Buna bir de Grekçe ve Latince gibi klasik dillerdeki biçimler eklenince farklılıklar daha da artmaktadır. Belli bir standardı benimseme gerekliliği ve kaynak alınan literatür dili ile tutarlı olması bakımından bu çalışma boyunca söz konusu isimlerin en yaygın olan İngilizce yazılışları kullanılmıştır. İmparator ve papa isimlerinin yanında verilen tarihler bunların görev yaptıkları zaman aralığını göstermektedir.

B- KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR VE KAYNAKLAR

1. Ülkemizde Papalıkla ilgili Çalışmalar

a) Akademik Araştırmalar

Türkiye’de gerek dinler tarihi gerek diğer alanlar açısından doğrudan Papalıkla ilgili yegâne akademik araştırma bir doktora tezidir.³ Fransızca kaynaklara dayanan *Günümüzde Papalık Teşkilatı* isimli söz konusu tez, “Giriş” hariç “Papalığın Tarihçesi”; “Vatikan Site Devleti”; “Vatikan’da Finansman, Seçimler, Güvenlik ve Dünya Politikası”; “Günümüzde Farklı Bir Papa: II. Jean Paul” isimlerini taşıyan dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada kronolojik olarak papalar ve dönemlerinin önemli olayları bir tablo dahilinde verilmişse de, daha ziyade papalığın günümüzdeki teşkilat yapısı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümü ise Papa II. John Paul’e ayrılmıştır. Vatikan ya da Papalıkla ilgili, özellikle dinler tarihi alanında başka akademik çalışmalar da mevcuttur. Ancak bunlar doğrudan papalığı konu edinmeyip bu kuruma daha çok misyon ve diyalog bağlamında değinmektedirler.⁴

Konumuz açısından diğer akademik çalışmalar olarak, üniversitelerin tarih bölümlerinde hazırlanmış iki yüksek lisans tezinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki X-XV. Yüzyıllar arasında Bizans-Papalık ilişkileri üzerinedir.⁵ Diğeri ise XI ile XIV. Yüzyıllar arasında Türk-İslam dünyasına yönelik tehdit ve saldırılarda Ermeniler, Moğollar ve Papalığın rollerini konu almaktadır.⁶

³ Halim Işık tarafından **Günümüzde Papalık Teşkilatı** adıyla 2001 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan bu tez 2006’da basılmıştır. Bkz. **İlk Papa Aziz Petrus’tan Son Papa Ratzinger’e Papalık Tarihi**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁴ Bu tür çalışmalara örnek olarak bkz. Ali İsra Güngör, **Vatikan, Misyon ve Diyalog**, Ankara, 1997; Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, Ankara, 2001; Mustafa Alıcı, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, İstanbul, 2005.

⁵ Bkz. Arzu Taşcan, **Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ, 2000.

⁶ Bkz. Hasan Oktay, **Türk-İslam Dünyası’na Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071-1300)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Van, 1995.

b) Diğer Çalışmalar

Papa XVI. Benedict'in 2006 yılında Almanya'da Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada İslamiyetle ilgili söylediği olumsuz sözler ve arkasından gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ülkemizde Papalık konusunun gündeme gelmesine neden olmuş; bu esnada birçok basın ve yayın organında Papalıkla ilgili çeşitli haber ve yazılar yer aldığı gibi, kitap ve makale türünden eserler de neşredilmiştir.⁷ Fakat bu geçici ilgi artışını bir kenara bırakırsak, akademik çalışmalar dışında ülkemizde konu ile ilgili yayınların ortak özelliği Vatikan ve Papalığı bir tehlike ve düşman olarak sunma amacıdır. Bu anlayış kitapların isimlerine de yansımıştır. Mesela Münir Abdurrahman'ın 1967'de yayınlanan *Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı* adlı eseri bu tarz bir yaklaşımın ilk örneklerinden biri sayılabilir.⁸ Bu kitapçıkta yazar Vatikan Devleti'nin kuruluşuna değinmekte ve bazı papaların isimlerinden oluşan başlıklar altında Papalığın tarihinden söz etmekte, son olarak ise Papalığın idarî yapısı hakkında özet bir bilgi vermektedir.

Son dönemlerde konuyla ilgilenenlerin başında gazeteci-yazar Aytunç Altındal gelmektedir. Yazıları ve katıldığı televizyon programları nedeniyle Altındal Türkiye'de Vatikan veya Papalık dendiğinde hâlâ akla gelen ilk isimlerden biridir.⁹ Ancak yazarın üslubu gazeteci mantığına dayandığından, bu tür bir yaklaşımın akademik bir üslup ve yöntemden farklı olduğu ortadadır.¹⁰ *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri* isimli eserinde Altındal daha ziyade Papalığın siyasî faaliyetleri üzerinde durmakta ve birtakım gizli örgütlerle Papalık arasında çeşitli bağlantılar olduğunu iddia

⁷ Bu gündem esnasındaki yayınlara örnek olarak bkz. Abdullah Muradoğlu, "Kutsal Devlet Vatikan ve Papalar", *Yeni Şafak* (Yazı Dizisi), 09.05.2005–14.04.2005; İbrahim Kalın, "Papa Ortodokslarla Katolikleri Birleştirebilir mi?", *Zaman*, 28.11.2006; Turhan Kaçar, "Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı", *Radikal*, 30.11.2006. Papa XVI. Benedict'in Regensburg Üniversitesindeki konuşmasına tepki niteliğinde bir eser olarak bkz. Mustafa Özcan, *İslam'ın Papaya Cevabı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.

⁸ Bkz. Münir Abdurrahman, *Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı*, İstanbul, 1967.

⁹ Aytunç Altındal'ın Papalık konusundaki çalışması (*Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, Ankara, 2002) dışında doğrudan Vatikan veya Papalığı ele almadığı fakat içerisinde bunlardan da söz ettiği *Gül ve Haç Kardeşliği*, *Avrupa Birliğinin Gizli Masonik Kimliği* (İstanbul, 2004), *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius* (İstanbul, 2005) gibi başka eserleri de mevcuttur.

¹⁰ Altındal'ın yazılarındaki genellemeler ve komplo teorileri bir yana, bazı eserlerinde bir müslümanın kabul etmesi mümkün olmayan bir takım ifadeler yer almaktadır. Örneğin *Tyanalı Apollonius* adlı kitabında yazar, İsa diye birinin hiç var olmadığını, hristiyanların İsa olarak bildikleri kişinin aslında onun mesajı ile hiç alakası olmayan başka biri olduğunu iddia eder. Bkz. a.g.e., s. 45.

etmektedir. Kitabın mesajı “Vatikan bütün kötülüklerin anasıdır” biçiminde özetlenebilir. Papa XVI. Benedict’in Türkiye’ye gelişi vesilesiyle yayınladığı kitabı ise, daha önce iki baskısı yapılmış eserinin küçük farklılıklarla ve değişik başlıklarla ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmış şeklidir.¹¹ Altındal’ın yayınlarıyla birlikte değerlendirilebilecek diğer bir eser, Hulki Cevizoğlu tarafından yayınlanan, fakat yine daha çok Aytunç Altındal’ın fikirlerine odaklanan ve katolik temsilcilerin de yer aldığı bir televizyon programının kitaplaştırılmış biçimidir.¹² Bu bağlamda son olarak Ali Ergenekon’a ait bir çalışmadan söz edilebilir ki, bu çalışma, yazarın değimiyle Roland Gagey’in *Histoires Scandaleuse des Papes* isimli eserinin “serbest bir tercüme”sidir.¹³

2. Kaynaklar

Araştırmamız boyunca Türkçe ya da Türkçeye çevrilmiş eserler dışında kullanılan kaynaklar genellikle İngilizcedir. Bu çalışmada belli bir usûl takip edilerek, kaynaklar aşağıdaki tasnif dahilinde kullanılmaya çalışılmıştır.

a) Kilise Metinleri

Araştırmamızın en temel kaynakları şüphesiz Katolik Kilisesi’nin kendi metinleridir. Bu metinleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- i) Kitab-ı Mukaddes.
- ii) Konsil Metinleri.
- iii) Kilise Hukukunun temel metni olan *Kilise Yasası* (Code of Canon Law) ve Katolik ilmi hali diyebileceğimiz *Katolik Kateşizmi*.
- iv) Papaların genelgeleri ve diğer yazıları.

Bunların dışında Kilise metinlerinden sayabileceğimiz önemli bir kaynak *Liber Pontificalis*’tir. Güvenirliği bazılarınca tartışma konusu yapılsa da, kökeni IX. yüzyıla dayandırılan bu eser papalarla ilgili Kilisenin en klasik metnidir. Adı geçen metin papalar ve dönemleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermemekle ve sunduğu krono-

¹¹ Bkz. Aytunç Altındal, **Papa 16. Benedikt, Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Ocak 2006; **Papa 16. Benedikt, Gizli Türkiye Gündemi**, Ankara, Mayıs 2006.

¹² Bkz. Hulki Cevizoğlu, **Vatikan, Batıdan Gelen Tehlike**, Ankara, 2005.

¹³ Bkz. Ali Ergenekon, **2000’e Doğru Papaların Günah Dosyası**, İstanbul, 1995.

lojide birkaç isim eksik olmakla birlikte, ilk dönem Roma Piskoposlarının biyografileri ile ilgili önemli bir dokümandır. Eser ilk papa sayılan Petrus ile başlar ve 708–715 yılları arasında görev yapan Papa Constantine ile sona erer.¹⁴

b) Katolik Yazarların Eserleri

Araştırmamız esnasında hem Katoliklikle ilgili genel eserlerden hem de özel olarak Papalığı konu alan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte, bu başlıkla kastedilen metinler, daha ziyade Kilise Babalarının ve klasik Katolik yazarlarının eserleri, tanınmış Katolik teolog ve Kilise tarihçilerinin yazıları ve araştırmalarıdır.

c) Kilise Dışındaki Yazarların Eserleri

Kilise dışındaki yazarlar derken, gerek Protestanlar, Ortodokslar gibi Katolik Kilisesi dışındaki hristiyan yazarları, gerekse müslüman, yahudi ya da seküler, yani hristiyan olmayan yazarları kastediyoruz ki, çalışmada bunların gerek müstakil araştırmalarından gerekse çeşitli yayın organlarında yer alan yazılarından yararlanılmıştır.

Yukarıdaki zikredilen türden kaynaklara, J.N.D. Kelly'nin *The Oxford Dictionary of Popes*, F. Coppa'nın *Encyclopedia of Vatican and Papacy* adlı eserleri gibi, Papalıkla ilgili ansiklopedi ve sözlükler ile bazı genel ansiklopedileri eklemek mümkündür. Bunun yanında gerek bazı ansiklopedilere müracaat etmede gerekse bazı Kilise belgelerine ulaşmada internet kaynaklarından yararlanılmıştır.¹⁵ Ansiklopedik eserler dışında internet ortamındaki bazı makale ve kitaplar kullanılmış ise de referans göstermede bunlarla ilgili henüz bir kural ya da teamül oluşmadığından çoğunlukla yapıldığı üzere “html” formatındaki belgeler ilgili web adresi ve erişim ta-

¹⁴ Bkz. *Liber Pontificalis, The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715*, trans. and ed. by Raymon Davis, Liverpool University Press, 2000. Eseri Latince'den İngilizce'ye tercüme eden Davis'in, burada metinle ilgili uzun bir girişi yer almaktadır. Bu çalışmada söz konusu esere yapılan atıflar “Liber Pontificalis” diye gösterilecek ve Davis edisyonunun paragraf ve sayfa numaraları kullanılacaktır.

¹⁵ Bu kaynakların başında Kilise metinlerinin birçoğuna ulaştığımız Vatikan'ın resmî internet sitesi gelmektedir (<http://www.vatican.va>). Bunun dışında <http://www.papalencyclicals.net> gibi bazı Katolik sitelerden; *Catholic Encyclopedia*'nin online versiyonundan (<http://www.newadvent.org/cathen/>) ve yine bazı ansiklopedilerden (<http://www.britannica.com/>; <http://www.encyclopedia.com/>; <http://en.wikipedia.org/>) yararlanılmıştır.

rihi verilerek referans gösterilmiştir. Basılı makaleler ise ilgili dergide nasılsa öyle referans gösterilmiş ve sayfa aralıkları verilmiştir.

Burada belirtmemiz gereken bir diğer husus ise, papalıkla ilgili yazılarda sıkça sözü edilen ve meşhur hale gelmiş bazı eserlerle ilgilidir. Paul Johnson'un *The Papacy*, Eamon Duffy'nin *Saints and Sinners* adlı çalışmaları tarzında bazı eserler, konumuzla ilgili popüler çalışmalar olarak görülebilirse de, bunlar daha çok görsel malzemeleri ön plana çıkaran ve özet bazı bilgiler vermekle birlikte akademik anlamda bize bir katkı sağlamayacak eserler olduğundan, tarafımızdan görülmekle birlikte bibliyografyaya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu araştırmanın sürdüğü sıralarda çok satan kitaplar haline gelen, tarihsel ve efsanevî öğeleri ezoterik bir roman kurgusuyla hikaye eden *Da Vinci Şifresi*, *Tapınak Şövalyeleri* tarzındaki eserler de dikkate alınmamıştır.

I. BÖLÜM

ROMA KATOLİK KİLİSESİ VE PAPALIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

A- HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

Katolik öğretisine göre İsa kendinden sonra Petrus'u halef olarak bırakmış ve bu yetki Petrus'tan diğer papalara geçmiştir. Dolayısıyla ilk yüzyıldan itibaren her Roma Piskoposu (Roman Pontiff) Petrus'un halefi, yani papa sayılmaktadır. Papalığın etkili bir kurum haline gelişi Ortaçağa rastlar. Fakat gerek Kilisenin, bu kurumun temelini Hristiyanlığın doğuş dönemine dayandırması gerekse Papalığı Hristiyanlığın ilk yüzyıllardaki genel seyrinden bağımsız olarak ele almanın mümkün olmayışı nedeniyle, konuya en başından, yani Hz. İsa'dan başlamak yerinde olacaktır.

1. Beklenen Mesih

M.Ö. 37 yılından itibaren Filistin bölgesi Roma İmparatorluğu egemenliği altındadır. İmparatorluk sınırları içerisinde kendilerine belli bir dinî özerklik tanınmakla birlikte, Roma tanrılarını aşağıladıkları için Romalıların gözünde yahudiler makbul insanlar değildirler. Yahudiler açısından ise Roma İmparatorluğu dinsizliğin, tahakkümün ve zulmün simgesidir. Bu nedenle, bazılarına göre Babil Sürgünü döneminde ortaya çıkan mesih beklentisi¹ Miladî ilk yıllarda oldukça canlıdır. İsa işte böyle bir ortamda beklenen mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkar. Yeni Ahit'e göre İsa mucizevî bir biçimde doğar, insanları yaklaştırmakta olan "Tanrı'nın Krallığı"na davet eder, çeşitli mucizeler gösterir. Buna rağmen hem Romalıların hem yahudilerin tepkisi ile karşılaşır ve yahudilerin kışkırtması üzerine Roma valisi Pilatus zamanında çarmıha gerilir.² Öldükten sonra tekrar dirilir, kırk gün havarileri ile beraber olup onlara öğretmenlik yapar ve akabinde göğe alınır.³

Bundan sonra sayıları üç bini aşan İsa takipçileri, Petrus'un önderliğinde ve tam bir cemaat şuuru ile bir arada yaşamaya başlarlar.⁴ Fakat İsa gibi, onların da

¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Samsun, 1997, s. 193.

² İsa öncesi ve sonrasını konu alan genel bir çalışma olarak bkz. A.R.C Leaney **The Jewish and Christian World 200 BC to AD 200**, Cambridge, 1989.

³ Bkz. **Resullerin İşleri**, 1: 1-3.

⁴ Bkz. **Resullerin İşleri**, 2: 41-47.

yahudi din adamları ile başlarının belaya girmesi uzun sürmez.⁵ Sonuçta cemaatin önde gelen bir ismi olan İstefanos'un öldürülmesiyle, havariler dışındaki takipçiler Kudüs'ten ayrılarak civar kentlere dağılırlar ve İsa'nın mesajını yaymaya devam ederler. Bu dönemde Hristiyan topluluğunun baş düşmanı ise Saul (Pavlus)'dur.⁶ Kudüs'ten ayrılan hristiyanların gittikleri en önemli yerler, bazıları sonradan Hristiyanlığın ilk dönemlerdeki merkezleri haline gelecek olan Suriye, Antakya, Kıbrıs, Kuzey Afrika ve Finike'dir.

2. Pavlus ve Petrus

Soylu bir yahudi ailesinden gelen ve anne-babasından dolayı Roma vatandaşlığı ayrıcalığına sahip olan Pavlus, aslen bir ferîsîdir.⁷ İsa'nın kendisine görünmesi ve hakikati anlamasından, yani "Şam vizyonu"⁸ olarak bilinen hadiseden sonra Hristiyanlığın seyrini değiştirecek bir şahsiyet haline gelmiştir. İsa gibi, Pavlus'un da insanlara ilk hitap ettiği yerler sinagoglardır. Ancak daha sonra yahudi olmayanlara tebliğe önem vermesinden dolayı kendisine "gentilelerin havarisi"⁹ denmiştir. Pavlus'un kendisi de "Tanrı'nın müjdeyi [yani İncil'i] sünnetlilere bildirme işini Petrus'a, sünnetsizlere bildirme işini ise kendisine verdiğini" söyler.¹⁰ İsa ve havarileri Yahudi kanunlarına uygun yaşamıştır, fakat Pavlus'un Yahudiliğe ve Yahudi Şeriatına bakışı onlardan farklıdır. Ona göre Şeriat iyiler için değil kötüler içindir¹¹ ve İbrahim'in soyundan olan kişinin (İsa) gelmesiyle yürürlükten kalkmıştır.¹² Yahudiliğin önemli bir simgesi olan sünnet konusunda da farklı düşünmektedir Pavlus. Ona göre sünnet kurtuluş için zararlıdır.¹³ Bununla birlikte yahudileri ve Yahudiliği öven sözlerine de rastlanır.¹⁴ Bu çelişkinin nedeninin izlediği politika olduğunu, yahudilere yahudi, putperestlere putperestmiş gibi konuştuğunu da yine kendisi söy-

⁵ Bkz. **Resullerin İşleri**, 4. ve 5. Baplar.

⁶ Bkz. **Resullerin İşleri**, 8: 1-3.

⁷ Ferîsîlik günümüzdeki Ortodoks Yahudiliğin atası olup İsa dönemindeki en yaygın ve güçlü yahudi mezhebidir. Pavlus'un kendini ferîsî olarak takdim etmesi hakkında bkz. **Resullerin İşleri**, 23: 6; 26: 5; **Filipililere**, 3: 5.

⁸ Bkz. **Resullerin İşleri**, 9: 1-7.

⁹ Gentile, yahudi olmayanlar ve daha ziyade de putperest Romalılar için kullanılan bir terimdir. Sonradan hristiyanlarca, hristiyan olmayanlar ve sapkınlar için kullanılmıştır. Kilise babalarının yazılarında bunun örnekleri görülebilir.

¹⁰ **Galatyalılara**, 2: 7.

¹¹ **Timoteyus'a I**, 8: 10.

¹² **Galatyalılara**, 3: 19.

¹³ **Galatyalılara**, 5: 2. Ayrıca bkz. **Koloselilere**, 2: 11. **Romalılara**, 2: 29.

¹⁴ **Romalılara**, 3: 1-5.

ler.¹⁵ Fakat Pavlus'un Yahudiliğe karşı bu tutumu, hristiyan cemaat içerisinde ilk ciddi tartışmanın ortaya çıkmasına neden olur. Sorun, önce yeni inancın yahudi olmayanlara anlatılıp anlatılmayacağı, daha sonra ise Hristiyanlığı benimseyenlerin Yahudi hukukuna uymak zorunda olup olmadıkları üzerindedir.¹⁶ Hristiyanlığı *gentile*ler arasında yayma yanlısı olan Pavlus ve buna karşı çıkan Yakub taraftarları arasındaki ayrılık, "Havariler Konsili" veya "Kudüs Konsili" (tarihi ile ilgili kanaatler M. 47 ile 51 arasında değişmektedir) olarak bilinen bir toplantıda çözülmeye çalışılmış ve konsil Pavlus taraftarlarının zaferi ile sonuçlanmıştır.¹⁷ Anlaşılan, önceleri Pavlus'un karşısında yer alan önemli isimler, sonradan onun görüşlerini benimsemişlerdir.¹⁸

İlk hristiyanlar arasındaki "Yahudileştirme eğilimi"¹⁹ böylece bertaraf edildikten sonra, İsa sonrası Hristiyanlık kendini Yahudilikle sınırlamaktan çıkıp Romalılar arasında yayılmaya başlar. Bu dönemde havariler hristiyan topluluğun önderleri olmaya devam ederler. Pavlus ve Petrus dışında bunlar arasında en önemli isimler, her biri aziz unvanıyla anılan Yuhanna, Andrew, Bartholomew, Philip, Matthias, Barnabas, James, Thomas ve Matta'dır.

Hristiyanlığın yayılması açısından Pavlus'un misyon gezileri de önemlidir. Yeni Ahit'teki anlatıma göre Pavlus, Şam vizyonundan yaklaşık üç yıl sonra Ku-

¹⁵ **Korintlilere I**, 9: 19–22.

¹⁶ **Resullerin İşleri**, 11: 19–22. Daha sonra ortaya çıkan benzer bir tartışma Paskalya Anlaşmazlığı (Easter Controversy) olarak bilinmektedir. Burada da Yahudi takvimindeki bayramla Paskalya arasındaki bağlantı ve kutlama tarihi ihtilaf konusu olacaktır.

¹⁷ Bkz. **Resullerin İşleri**, 15: 1–29.

¹⁸ Thomas Michel, **Hristiyan Tanrıbilimine Giriş**, İstanbul, 1992, s. 97. İlk Hristiyanlığı teoloji açısından ele alan Bultmann'a göre de, İsa öncesi Yahudilikte, "Helenist Yahudilik" ve "Filistin Yahudiliği" şeklinde iki eğilim vardır. Dolayısıyla, Hristiyanlıkta da "Helenist Hristiyanlık" ve "Filistin Hristiyanlığı" olmak üzere iki ayrı eğilim ortaya çıkmıştır (Rudolph Bultmann, **Primitive Christianity**, trans. by R.H. Fuller, New York, 1956, s. 46, 175, 176). Tarihçi S.W. Baron'a göre ise Hristiyanlık önce bir Yahudi mezhebi iken sonradan büyük bir ayrılıkçı grup haline gelmiş ve nihayet bağımsız bir din olmuştur. İsa'nın gerçek takipçileri Yahudilikten hiçbir zaman ayrılmayan Yahudi-Hristiyanlardır. Diğer yönüyle Hristiyanlık Yahudilikten 'büyük bir sapma'dır. Bu tür Hristiyanlığın ayrıldığı ekol ise Ferîsî Yahudiliğidir. Yahudi mesihi olan İsa, Pavlusçu Hristiyanlıkta gittikçe farklı bir renge boyanmış, Tanrılaştırılmış ve sır dinlerindeki "kurtarıcı" haline getirilmiştir. Dolayısıyla Pavlusçuluk, hem Yahudilikten hem de Hristiyanlıktan bir sapmadır (bkz. Salo Wittmayer Baron, **A Social and Religious History of the Jews**, New York 1958, ss. 62–76).

¹⁹ G. Stebbing, **The Story of the Catholic Church**, London and Edinburg, tarihsiz, s. 18.

düs'e gider ve oradan tekrar Suriye ve Kilikya bölgesine döner.²⁰ Uzun süre, Kilikya ve Antakya yörelerinde misyon faaliyetlerine devam ettikten sonra, Antakya civarındaki hristiyanlardan toplanan yardımları Kudüs'tekilere ulaştırmak üzere Barnaba ile birlikte Kudüs'e varır²¹ ve ardından tekrar Antakya'ya döner.²² Antakya'daki cemaat Barnaba ve Pavlus'u uzak bölgelere gitmek üzere görevlendirir.²³ Pavlus'un "misyon seyahatleri" olarak bilinen uzun yolculukları asıl bundan sonra başlar.²⁴ Pavlus birinci misyon seyahatinde Silifke'ye kadar gidip oradan deniz yoluyla Kıbrıs'a geçer. Sonra tekrar Anadolu'ya dönerek sırayla Perge, Psidia Antakyası (Burdur ve civarı), Konya, Lистра (Hatunsaray) ve Derbe'yi dolaşır. Yine aynı güzergâhı kul-
lanarak Antalya'dan gemiyle Antakya'ya döner.²⁵ Ardından ikinci misyon seyahatine çıkar. Bu yolculukta Anadolu'yu geçerek Çanakkale üzerinden şimdiki Yunanistan topraklarına geçer ve Ege kıyısı boyunca, güney ucuna kadar yarımada'yı dolaşır.²⁶ Pavlus'un dönüş yeri yine Antakya'dır. Öyle ki Kudüs'ten sonra Antakya hristiyanlar için ikinci bir merkez haline geldiğinden, burası Pavlus'un karargâhı gibidir. Neredeyse tüm yolculuklarından sonra tekrar Antakya'ya dönmüştür.²⁷

Pavlus'un üçüncü misyon yolculuğu ise adeta daha önce ziyaret edip hristiyan bir cemaat oluşturduğu yerlerin durumunu kontrol edip, onlara destek vermek amaçlıdır. Bu son misyon seyahatinde ilk ve ikinci yolculuğunda faaliyet gösterdiği yerleri tekrar dolaşır.²⁸ Pavlus'un bu seyahati Kudüs'te sona erer. Ancak bu Kudüs'ü son görüşü olacaktır. Daha önce pek çok tehlike atlatan Pavlus, yahudiler arasında infiale neden olur ve bundan dolayı Roma askerleri tarafından tutuklanır. Fakat o, usta bir strateji ile hem *sanhedrin*²⁹ bünyesindeki Ferîsîler ve Sadukîleri

²⁰ **Galatyalılara**, 1: 18, 21.

²¹ **Resullerin İşleri**, 11: 29–30.

²² **Resullerin İşleri**, 12: 25.

²³ **Resullerin İşleri**, 13: 1–4.

²⁴ Pavlus ve misyon seyahatleri için bkz. Şinasi Gündüz, **Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara, 2001; Çiğdem Dürüşken, **Pavlus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları**, İstanbul, 2003, ss. 9–36. Yeni Ahit'te adı geçen Anadolu'daki yerler için bkz. C. Blake- Anna G. Edmonds, **Biblical Sites in Turkey**, İstanbul, 1982.

²⁵ Bkz. **Resullerin İşleri**, 13: 4–14: 27.

²⁶ **Resullerin İşleri**, 15:40–18: 22.

²⁷ Antakya Kilisesi'nin kuruluşu ve önemi hakkında bkz. Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul, 1997, s. 33 vd.

²⁸ **Resullerin İşleri**, 18: 23–21.

²⁹ Sanhedrin o dönemde Yahudilerin en yüksek dinî mercii konumundaki meclistir.

birbirine düşürür, hem de Roma vatandaşı olduğunu söyleyerek askerlerin zararından korunur. Ancak, Yahudilerin bir türlü yatışmaması üzerine askerlerin komutanı onu Sezariye'deki valiye gönderir. Buradaki mahkemede, Yahudilerin suçlamalarına karşı kendini savunan Pavlus yine bir manevrayla Roma vatandaşlığından dolayı sezarın, yani imparatorun karşısına çıkmak istediğini söyler. Bu isteği uygun bulunur ve gemiyle Roma'ya götürülür.³⁰ Pavlus'un Roma'ya götürülüşü muhtemelen M. 56 yılındadır ve bu esnada burada bir hristiyan topluluğu mevcuttur.³¹ Pavlus Roma'da ne kadar kalmıştı, hep tutuklumuydu yoksa serbest kaldığı bir dönem oldu mu, bu noktalar net olarak bilinmemektedir. Ancak geleneksel Hristiyan düşüncesi Pavlus'un İmparator Neron döneminde Petrus'la birlikte Roma'da idam edildiği yönündedir.³²

Petrus konumuz açısından daha önemlidir. Çünkü papalık otoritesinin teolojik temeli tamamen ona dayanmaktadır. İncillerde zikredilenlere göre Petrus sadece İsa'nın 12 havarisinden³³ biri değil, onun en yakınındaki birkaç kişiden biridir. *Liber Pontificalis*'te onun aslen Antakyalı olduğu yazar.³⁴ Pavlus'un mektuplarında geçen bir ifadeden evli olduğu anlaşılmaktadır.³⁵ İsa ile Galile Gölü kıyısında, kardeşi Andreas'la balıkçılık yaparken tanışır.³⁶ İncillerde bazı mucizelerinden de söz edilen³⁷ Petrus, Yakup ve Yuhanna ile birlikte, İsa'nın başkalarına izin vermediği bazı durumlarda onun yanında olma ayrıcalığına sahiptir.³⁸ İsa'nın -daha sonra papalığın meşruiyetine ve otoritesine delil olarak gösterilen- bazı ifadeleri de onun havariler arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İsa Petrus'a, Kilisesini onun üzerine kuracağını³⁹ söyler ve "koyunlarımı otlat"⁴⁰ diye buyurur. İsa'nın tu-

³⁰ **Resullerin İşleri**, 21: 27–28: 16.

³¹ Şinasi Gündüz, **Pavlus**, s. 76, 77.

³² Şinasi Gündüz, **Pavlus**, s. 82.

³³ Havarilerin isimleri için bkz. **Matta**, 10: 2-4; **Markos**, 3: 14-19; **Luka**, 6: 13-16.

³⁴ **Liber Pontificalis**, 1: 1 (s. 1).

³⁵ **Korintlilere I**, 9: 5.

³⁶ **Matta**, 4: 18.

³⁷ **Matta**, 14: 28, 29.

³⁸ **Markos**, 5: 37; 9: 2; 14: 33.

³⁹ "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin egemenliğinin anahtarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözdüğün her şey göklerde de çözülmüş olacak" (**Matta**, 16: 18, 19).

tuklanması olayında da Yahudi kalabalığa kılıçla direnerek başrahabin kölesinin ku-
lağını uçurmuştur Petrus⁴¹. Yine o, İsa'yı öldükten sonra tekrar dirilmiş olarak gören-
lerdendir.⁴² Fakat Petrus'un, İsa ile ilişkisi bakımından, her davranışı olumlu değil-
dir. Mesela tutuklamasından sonra üç kez İsa'ya bağlılığını inkar etmiştir.⁴³ Bu ikili
arasında bazen sert konuşmalar geçer, hatta bir defasında İsa ona kızar ve "Çekil
önümden, Şeytan!" diye azarlar.⁴⁴

Yeni Ahit'teki diğer metinlere göre Petrus -ki ondan en çok *Resullerin İşle-
rinde* söz edilir- İsa'dan sonraki dönemde de önemli bir kişiliktir. Bir önder gibi ko-
nuşmalar yapar,⁴⁵ fikir danışanlara yol gösterir ve öğüt verir.⁴⁶ Hastaları iyileştirmek
ve ölüleri diriltmek gibi, İsa'nınkilere benzer mucizeler gösterir.⁴⁷ En yakınında, tıp-
kı İsa zamanında olduğu gibi, Yuhanna vardır⁴⁸. Yahudilerle de onunla birlikte mü-
cadele eder⁴⁹. Fakat Petrus, Kilisenin sonradan iddia ettiği gibi, hristiyan cemaat
üzerindeki tek yetkili olarak görünmemektedir. Çünkü havariler Samiriye'deki
hristiyanlarla ilgilenmek üzere onu ve Yuhanna'yı buraya gönderirler.⁵⁰ Bu dönem-
de Petrus, tekrar Kudüs'e dönmekle beraber, İncili yaymak için başka yerlere de gi-
der.⁵¹ Bu gezileri esnasında bir *gentilenin* evinde olağanüstü bir tecrübe yaşar. İlahî
bir ses onunla konuşur ve yahudi şeriatında murdar sayılan şeyleri kesip yemesini
söyler.⁵² Bu sese uymuş olmalı ki, Şeriatı ihlal ettiği ve sünnetsiz kişilerin evinde
yemek yediği için arkadaşlarının hışmına uğrar.⁵³ Petrus çeşitli yerlerde dolaşmış ise

⁴⁰ "Yemekten sonra İsa, Simun Petrus'a, 'Yuhanna oğlu Simun, beni bunlardan daha çok seviyor musun?' diye sordu. Petrus, 'Evet, ya Rab' dedi, 'Seni sevdiğimi bilirsin.' İsa ona, 'Kuzularımı otlat' dedi. Üçüncü kez ona, 'Yuhanna oğlu Simun, beni seviyor musun?' diye sordu. Petrus kendisine üçüncü kez, 'Beni seviyor musun?' diye sormasına üzüldü. 'Ya Rab, sen her şeyi bilirsin, seni sevdiğimi de bilirsin' dedi. İsa ona, 'Koyunlarımı otlat' dedi" (Yuhanna 21: 15-17).

⁴¹ **Matta**, 26: 51; **Markos**, 14: 47; **Luka**, 22: 50; **Yuhanna**, 18: 10. Bunlardan sadece Yuhanna'da Petrus isim olarak zikredilir.

⁴² **Yuhanna**, 21: 12.

⁴³ **Matta**, 26: 69-75; **Markos**, 14: 66-72; **Luka**, 22: 56-62; **Yuhanna**, 18: 17-27.

⁴⁴ **Matta**, 16: 23; **Markos**, 8: 32-37.

⁴⁵ **Resullerin işleri**, 1: 15-16; 2: 14-15.

⁴⁶ **Resullerin işleri**, 2: 37-38-40.

⁴⁷ **Resullerin işleri**, 3: 3-12; 5: 15; 9: 34; 9: 40.

⁴⁸ **Resullerin işleri**, 3: 1-6, 11.

⁴⁹ **Resullerin işleri**, 4: 1-23.

⁵⁰ **Resullerin işleri**, 8: 14.

⁵¹ **Resullerin işleri**, 9: 32.

⁵² **Resullerin işleri**, 10: 10-17.

⁵³ **Resullerin İşleri**, 11: 2.

de çoğunlukla kaldığı yer Kudüs'tür. Kral Hirodes'in bazı hristiyan önde gelenlerini tutuklatması esnasında –havarilerden olan Yuhanna'nın kardeşi Yakup bu takibat sırasında öldürülmüştür– Petrus da tutuklanır. Fakat “Rabbin bir meleğinin yardımıyla” hapisneden kaçar.⁵⁴

Petrus'un hapisnane'den kaçtıktan sonra neler yaptığı, nerelere gittiği konusunda kutsal metinlerde herhangi bir bilgi yoktur. Sadece onun –bu olaydan önce mi sonramı belli değildir– bir süre Antakya'da bulunduğuna dair bilgiler vardır.⁵⁵ Yeni Ahit kitapları arasında Petrus'a nispet edilen iki mektupta da sonraki zamanlarda neler yaptığından söz edilmez. Her iki mektup “Mesih İsa'nın elçisi ben Petrus” diye başlar. Birinci mektupta Petrus, özellikle Pontus, Galatya, Kapadokya, Beytanya gibi yerlerdeki inananlara seslenir.⁵⁶ Fakat bu iki mektupta da kendisi hakkında malumat vermez. Bunlarda daha çok dinî ve ahlakî öğütler yer alır.

Yeni Ahit'te Petrus'un Roma'ya gittiğine dair herhangi bir ifade yer almaz. Onun Roma'da bulunduğunu ispatlayabilecek tarihsel herhangi bir belge de mevcut değildir. Bununla birlikte bazı apokrif metinlerde⁵⁷ ve Kilise babalarına isnad edilen bir takım yazılarda Petrus'un Roma'ya gittiği ve burada misyon faaliyetlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Bundan hareketle katolikler, Petrus'un Roma'da bulunduğu, buradaki cemaatin başkanlığını yürüttüğü ve burada öldüğü konusunda ısrar etmekte ve buna dair birçok delil ileri sürmektedirler.⁵⁸ Papalığın kalbi sayılan Aziz Pier (St. Peter) Kilisesi'nin inşasıyla, İsa'nın “sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kaya

⁵⁴ **Resullerin İşleri**, 12: 3–10.

⁵⁵ **Galatyalılara**, 2: 11.

⁵⁶ **1. Petrus**, 1: 1; **2. Petrus**, 1: 1.

⁵⁷ Petrus'a atfedilen veya Petrus'la ilgili bilgi veren, fakat Kilise tarafından kanonik (sahih) sayılmayan birçok metin vardır. **Petrus İncili**; **Petrus'un İşleri**; **Petrus ve 12'lerin İşleri**; **Petrus'un Vahyi** bunlar arasındadır. Kilise apokrif (uydurma) kabul ettiği için bu metinler bizim değerlendirmelerimizde göz önüne alınmamıştır. Burada zikredilenler ve diğer apokrif yazılar için bkz. www.earlychristianwritings.com.

⁵⁸ Bkz. Paolo Brezzi, **The Papacy: Its Origins and Historical Evolution**, trans. by H.J. Yahonne, 1958, ss. 1–21; Paul Collins, **Upon This Rock: The Popes and their Changing Role**, 2000, ss. 1–17; J.P. Kirsch, “St. Peter, Prince of the Apostles”, C.E., Trans. by Gerard Haffner (www.newadvent.org/cathen/11744a.htm). **Liber Pontificalis**'te Petrus'un, Nero'nun Vatikan'daki sarayında idam edildiği ve Apollo Tapınağı yakınına gömüldüğü yazar. Bkz. 1:6 (s. 2).

üzerine kuracağım”⁵⁹ sözünün gerçekleştiğini savunabilmek için, Petrus’un Roma’da öldüğünü kabul etmek gerekmiştir.⁶⁰

3. Pavlus ve Petrus’tan Sonra Hristiyanlık

Roma İmparatorluğunca başlangıçta hristiyanlarla yahudiler arasında bir ayırım yapılmamıştır ve Yahudiler ısrarla bu yeni tiplerin kendilerinden olmadığını söylemektedir. Bu tablo zamanla değişir ve M.S. 60’lı yıllara gelindiğinde Roma İmparatorluğunda bir Hristiyanlık dininden söz etmek artık mümkündür.⁶¹ Bu tarih aynı zamanda hristiyanların ilk defa devlet baskısına maruz kalmasına denk gelmektedir. Çünkü imparatorluk yeni bir din haline gelmeyi başaran bu yahudi mezhebini ciddiye almaya başlamıştır. Kiliseye göre Petrus ve Pavlus gibi önemli isimlerin öldürüldüğü, Miladî 64–68 yılları arasına tekabül eden bu baskı dönemi İmparator Nero zamanına rastlar.

Nero’nun ardından 68 ile 96 yılları arasında Flavius Hanedanı –Vespasian ile oğulları Titus ve Domitian- Roma tahtına otururlar. Nero’dan sonraki ikinci önemli baskı dönemi Domitian zamanındadır (94–96). İmparatorluğun hedef tahtasında hristiyanlarla beraber putperestliği reddeden yahudiler de vardır. Fakat tüm hükümdarlar aynı politikayı izlemez. 98–138 yılları arasında hüküm süren ve hristiyanlarca “iyi imparatorlar” olarak adlandırılan Trajan ve Hadrian (bazen Adrian biçiminde yazılmaktadır) dönemleri hristiyanlar açısından daha sakin geçer.

⁵⁹ **Matta**, 16: 18.

⁶⁰ Bkz. George Stebbing, **a.g.e.**, s. 21. Miladî 50 veya 51 yılında Claudius bir fermanla yahudilerin Roma’ya girmesini yasaklamıştır (**a.g.e.**, s. 20). O dönemde hristiyanlarla yahudiler ayırt edilmediğinden Pavlus ve Petrus’la ilgili iddialar hayli şüpheli olsa gerektir. Yasağa rağmen burada hristiyanlar bulunabilir ama Pavlus ve Petrus’un böyle bir ortamda rahat hareket etmeleri zordur.

⁶¹ Bainton, **Early Christianity**, Florida, 1984, s. 20. Hristiyanların Roma baskısıyla karşılaşması, birçok kişiye göre, Yeni Ahit’in oluşumunda da etkili olmuştur. İncil yazarları doğrudan imparatorluğu hedef alamadıklarından, Yeni Ahit’in Vahiy kitabında olduğu gibi, çeşitli mecazlara başvurmuşlardır. Örneğin Vahiy kitabında geçen “canavar” ve “sahte peygamberler” Roma Devleti ve onun idarecilerini temsil etmektedir. Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, çev. Dinç Tayanç, İstanbul, 1997, s. 43. Hatta İsa’nın çarmıha gerilme hadisesinin anlatımında da bazılarının göre Roma baskısının etkisi vardır. Bu olay anlatılırken, imparatorluktan çekinen İncil yazarları Romalılar yerine Yahudileri suçlamış ve hadiseyi, sanki Vali Platus İsa’yı istemeyerek çarmıha germiş gibi nakletmişlerdir. Bkz. M. Eliade-I.P. Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. A. Erbaş, İstanbul, 1997, s. 119.

4. Kiliselerin Şekillenmesi ve Petrus'un İlk Halefleri

İlk yüzyılın sonunda havarilerin hepsi ölmüştür. Takipçileri, İsa'nın hemen gelmeyeceğini fark ederler ve kıyameti beklemek yerine organize olmaya devam ederler. İkinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde kiliselerin hatları belirginleşmeye başlar. En yaygın ibadetler olarak vaftiz ve komünyonun göze çarptığı bu devrede, sonraki biçimiyle bir hiyerarşiden söz etmek mümkün değildir elbette. Fakat dinî otorite konusunda yavaş yavaş bir şekillenme söz konusudur.⁶² Yönetimle ilgili bir takım unvanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Eski Yunancada “idareci” anlamına gelen *episkopos*, kiliselerdeki yöneticiler için de kullanılır olmuştur. Bunlar önceleri kiliseleri bir heyet vasıtasıyla idare ederken, aşamalı olarak tek bir idareci uygulamasına geçilmiştir. 150'li yıllara gelindiğinde artık bu uygulama bütün kiliselerde yaygın hale gelmiştir. Henüz resmen belirlenmemiş ve bölgesel bazda bazı farklılıklar gösteriyor olmakla beraber, benzer kutsal metinler ve paylaşılan belli inanç esasları, hristiyanlar arasında ortak bir zemin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, havariler dönemindeki *karizmatik* idareden sonra, kiliselerin birbiriyle ilişkileri henüz hiyerarşik bir görüntü arz etmemektedir. Zaman geçtikçe *metropolitan* statüdeki kiliselerle taşra kiliseleri arasında bir farklılaşma meydana gelecektir. Roma, İskenderiye, Antakya gibi kiliselerin metropolitan statüde oldukları ve diğer kiliselerle öncelikleri İznik Konsili'nde teyid edilecek ve resmîleştirilecektir. Tüm bunlarla birlikte tekrar hatırlamak gerekir ki, IV. yüzyıla, yani İznik Konsili'ne kadar hristiyanlar organik bir bütünlük içerisinde değildiler ve lokal olarak kendi bölgelerinde kendi kurallarınca yaşamaktadırlar. Bunlar arasında az veya çok hem teolojik hem de idarî farklılıklar mevcuttur.⁶³

Roma'ya gelince; Miladî ilk yüzyıla doğru Avrupa'nın, İtalya'yı da kapsayan bir kısmı üzerindeki birlik Yunan medeniyeti ve Roma idaresi ile oluşmuştur.⁶⁴ Yu-

⁶² Bu devre ile ilgili bkz. Thomas Bokenkotter, **A Concise History of the Catholic Church**, New York, 1990, ss. 28–34.

⁶³ Hatta bazılarına göre bu farklılık Yeni Ahit'in kendisinde de vardır. La Due, Yeni Ahit'te beş tip kilise modeli olduğunu ve bunların ilk dönem cemaatlerinde yansımalarının bulunduğunu savunur. Yazara göre bunlar; Pavlusçu, Lukacı, Mattacı, Yuhannacı ve Pastoraller'de (yani Yeni Ahit'in **I.** ve **II. Timoty** ile **Titus** bölümlerinde) öngörülen modellerdir. Bkz. William J. La Due, **The Chair of Saint Peter**, New York, 1999, ss. 4–16. Katoliklerin Yeni Ahit'te gördüğü dinî otorite modeli için bkz. Paul Collins, **Upon This Rock**, ss. 5–7.

⁶⁴ Charles Seignobos, **Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi**, çev. H.C. Yalçın, İstanbul, 1939, s. 33, 42.

nanlılar siyasî bir birlik oluşturmamışlar, bunu Romalılar meydana getirmiştir. Hıristiyanlığın İtalya ve Roma'ya girişi ise aşağı yukarı ilk yüzyılın ortalarında gerçekleşir. Genel olarak miladî 49 veya 50 yıllarından itibaren Roma'da bir hıristiyan cemaati bulunduğu kabul edilmektedir.⁶⁵ Miladî ikinci yüzyılın ortalarına kadar, imparatorluğun başkenti olan Roma'daki hıristiyan topluluğun, kıdemlilerden oluşan bir idare heyeti (presbyters) tarafından yönetildiği hususunda araştırmacıların çoğu hemfikirdir. Bunlar, ancak bu tarihten sonra Roma'da tek bir piskopos idaresinin söz konusu olduğu düşüncesindedirler.⁶⁶ Fakat, daha önce de belirttiğimiz gibi, Katolik inancına göre Roma'daki kilisenin ilk piskoposu Petrus'tur ve ondan sonra da hep tek bir piskopos tarafından yönetilmiştir. Petrus'tan sonra Roma Kilisesine başkanlık eden üç isim, yani Petrus'tan sonraki ilk üç papa sayılan Linus (64/7-79?); Cletus diye de bilinen Anacletus (79-90/2?) ve I. Clement (90/2-99/101?) havarilerden sonraki kuşaktır ve Petrus'u bizzat görmüş kişiler oldukları kabul edilir.⁶⁷ VI. yüzyıla kadar, bazı istisnalar dışında hemen hepsi sonradan aziz ilan edilmiş ilk dönem papaları, özellikle de bu devredekiler hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Nerdeyse isimleri ve Romalı oluşları dışında başka herhangi bir özellikleri bilinmeyen bu üç papadan sonra Roma Kilisesinin başına Aristus adıyla da anılan Evaristus (99/101-107?) geçer. Onu, Romalı bir rahip olan I. Alexander (107?-116?); I. Sixtus (116?-125?) ve Telesphorus (125?-136?) takip eder. Bunlardan son ikisi büyük ihtimalle "iyi imparatorlar"dan Hadrian'ın çağdaşıdır. Hadrian'ın ardından ise Roma tahtında Antoninus hanedanı görülür (138-192). Hıristiyanlar bu hanedanın ilk ismi Antoninus Pius zamanında değilse de, 166 yılında, onun oğlu Marcus Aurelius döneminde tekrar bir baskı devresi yaşar. Bu hanedan -Pius ve iki oğlu- döneminde Roma Piskoposluğuna altı kişi geçmiştir.

Bu devrede Justin (Martyr, ö. 165) başta olmak üzere hıristiyanların, çeşitli hücumlara veya imparatorluk nezdinde onlara yöneltilen ithamlara karşı kendilerini savunmak için yazdıkları apolojiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu arada yahudiler 70 yılında Mabed'in tahribi ile sonuçlanan isyanın ardından Bar Koçba önderliğinde

⁶⁵ Bkz. James A. Corbett, **The Papacy: A Brief History**, New Jersey, 1956, s. 13.

⁶⁶ Bkz. P. Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 172; La Due, **The Chair of Saint Peter**, s. ix, x. Petrus'tan sonraki ilk Roma piskoposları hakkında bkz. Collins, **Upon This Rock**, ss. 17-22.

⁶⁷ Bkz. **Liber Pontificalis**, 2-4 (s. 2, 3); J.N.D. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, Oxford and New York, 1988, ss. 6-8.

tekrar bir isyan başlatırlar ve bu isyan, İmparatorluk güçleri tarafından 135 yılında kanlı bir şekilde bastırılır. Yahudiler ikinci kez Kudüs bölgesinden etrafa dağılır. Hristiyanlar, yahudilerin dağılmasıyla Kudüs'te daha rahat hareket etme imkanına kavuşmuştur. Ancak bu dönemde kiliseler arasında Paskalya (Easter) tarihi ile ilgili bir anlaşmazlık ortaya çıkar. Bazı Katolik yazarlar, Doğu kiliselerinin Yahudilikten etkilenecek –çünkü yahudilerin Mısır'dan çıkışın anısına kutladıkları Fısıh bayramınınla aynıdır– bu tarihi değiştirdiğini ima ediyorlarsa da⁶⁸, aslında geleneksel tarih Doğuda benimsenen, yani Yahudi fısıh bayramıyla çakışan tarihtir. Bunu değiştiren, aynı zamanda Kilisenin resmî dilini Yunancadan Latinceye çevirmiş olan Afrika kökenli Papa I. Victor (189–198)'dur.⁶⁹ Papa Victor, muhtemelen 190 yılı civarında, İsa'nın öldükten sonra tekrar dirilişi anısına kutlanan paskalya yortusunun tarihini Doğu'da kutlanandan başka bir tarihe alır. Böylece paskalya Doğuda Yahudi takvimindeki Nisan'ın 14. günü iken, Batı'da bugünü takip eden Pazara kaydırılır.⁷⁰ Victor Asya'daki kiliselere aforoz tehdidi ile bu tarihi kabul ettirmek istemişse de başarılı olamaz. I. İznik konsilinde Batı'nın benimsediği tarihin kabul edilmesine kadar bu farklılık devam eder. Bu değişiklikte Yahudilikten ayrılma isteğinin etkili olması muhtemeldir. Fakat konu, bizim için bir başka açıdan önemlidir. Katoliklere göre bu karar papalık otoritesinin göstergesidir. Her ne kadar Doğuda etkili olmasa da, Batıda hiçbir kilisenin bu karara itiraz etmemesi (böyle bir itiraz bilinmiyor en azından) Papalığın önceliğinin göstergesi ve onayı sayılmıştır.⁷¹

5. Heretikler, Kilise Babaları ve Roma Piskoposları

II. yüzyılın sonları ve III. yüzyılın başlarında hristiyanlar gnostik inançlarla büyük bir mücadele halindedir.⁷² İmparatorluğun genel durumuna bakıldığında paganizm Hristiyanlığa rakip olabilecek bir inanç değildir. Onun en ciddi rakibi, Origen ve Augustine gibi önemli Kilise babalarını da etkilemiş ve onun ölçüsünde manevi-yatçı olan Mitraizm ve Maniheizm gibi gnostik inançlardır. Bu gnostik inançlar da

⁶⁸ Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 35.

⁶⁹ Bkz. **Liber Pontificalis**, 15: 1–4 (s. 6,7); J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 13, 14.

⁷⁰ Detayları için bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 29; K. Bihlmeyer – H. Tuchle, **I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık**, çev. Antun Göral, 1971, ss. 93–96.

⁷¹ Bkz. J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 12.

⁷² Hatta bazılarına göre Katolisizmin özünü oluşturan unsur, gnostisizme karşı verilen mücadeledir. Bkz. A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 620.

Hristiyanlık gibi kurtuluş vadetmektedir.⁷³ Bu mücadelenin en önemli isimlerinden biri Ireneus (ö. 202)’tur. Özellikle, *Sapkınlara Karşı* (Against Heresies) diye bilinen fakat asıl adı *Yanlış Bilginin Keşfi ve İmhası* (Detection and Overthrow of the False Knowledge) olan eseri ile meşhurdur. Burada Ireneus’un açıkça cephe aldığı “yanlış inanç” gnostisizm ve de onun en önemli tezahürü olan Maniheizm’dir. Bu devrede, çoğu başka bölgelerde ortaya çıkmakla birlikte Roma’da etkisini gösteren pek çok sapkın akım vardır. Eski Ahit karşıtlığı ile bilinen Marcion’dan başka Cerdon, Marcosianlar, Secundianlar, Ptolemaitler, Archonticler, Bardesanitler, Encratitler ve Montanistler gibi gnostisizmden etkilenmiş pek çok grup bunlar arasındadır. Ireneus dışında, aynı zamanda ilk “sahte papa”⁷⁴ sayılan Romalı Hippolytus (ö. 235) ve Tertullian (ö. 230) gibi Kilise babaları özellikle Modalizm ve Montanizm tarzı heretik eğilimlere karşı Latince ve Grekçe eserler veren isimlerdir.⁷⁵

192–235 yılları arasında Roma İmparatorluğunun başına Suriye kökenli imparatorlar geçer: Septimus Severus, onun oğulları Geta ve Caracalla ile kuzeni Heliogabalus. Bu devre Septimus Severus’un baskı siyasetiyle başlar. Daha önce de devlet baskısının görüldüğü zamanlar olmuştur, ancak hristiyanların resmen kovuşturulmasına yönelik ilk imparatorluk fermanı Severus döneminde yayınlanır.⁷⁶ Roma Kilisesi’nde ise I. Victor’un yerine Zephrinus (198–217) seçilir. Zepherinus’un halefi, köle iken sonradan etkili bir din adamı haline gelen Callistus (217–222) olur. I. Urban (222–230); Pontian (230–235) ve Fabian (236–250) daha sonraki papalardır. Özellikle Fabian, Kilisenin kurumsallaşması açısından önemli bir takım uygulamalar gerçekleştirir. Bu papa, Roma’yı yedi bölgeye ayırır ve her bölgeye bir sorumlu atar.

⁷³ Bu dönemdeki gnostik inançlar ve özellikleri ile ilgili olarak bkz. Bihlmeyer–Tuchle, **a.g.e.**, ss. 105–120.

⁷⁴ “Antipope” tabiri bazen “karşı papa” diye dilimize çevrilse de, nasıl “antichrist”i “karşı İsa” değil de “deccâl” diye tercüme ediyorsak, bu kavramı da “sahte papa” biçiminde çevirmenin hem kavramın işaret ettiği anlam, hem de kendi dinî tabirlerimiz açısından daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

⁷⁵ İlk dönem hristiyan yazarlarının çoğunluğunun ölüm tarihleri kesin olmadığından burada genellikle kabul edilen tarihler verilmiştir. İlk hristiyan yazarların metinleri için bkz. www.earlychristianwritings.com. İlk dönem Hristiyan apolojileri konusunda ayrıca bkz. Etienne Gilson, **Ortaçağda Felsefe**, çev. Ayşe Meral, İstanbul, 2003, ss. 17–95.

⁷⁶ Önemli baskı dönemleri hakkında bkz. Bokenkotter, **History**, ss. 35–37; Bihlmeyer–Tuchle, **a.g.e.**, ss. 41–61.

Eusebius'un verdiği bilgilere göre bu dönemde Kilisede bazı görev farklılaşmaları da ortaya çıkar.⁷⁷

235–284 yılları arasında Roma İmparatorluğu oldukça zayıflamıştır. Bu zayıflığın temel nedenlerinden biri, Roma Ordusunun imparatorlukta en ağırlıklı kurum haline gelmesi ve güçlenen her generalin imparatorluğun başına sezar (kayzer) olmasıdır. Bu dönem elli yıl devam eder ve bu süre zarfında imparatorluk yirmiden fazla sezar görür. Bu devre, Maximin'in hristiyanlara karşı düşmanca siyasetiyle başlar. Maximin 235 yılında Papa Pontian'ı Sardunya adasına sürer. Ondan sonra tahta geçen Philip zamanında –annesinin Hristiyan olduğu söylenir– hristiyanlar baskıdan uzak kalırlar. Bu dönemde hristiyanlar sayıca oldukça artmıştır ve artık ordu ve saray içerisinde hristiyanlar vardır.⁷⁸ Fakat Philip'in yerine geçen Decius tekrar baskıcı bir politika izler. Dönemin Roma Piskoposu, yani papası Fabian, bu süreçte öldürülür ve “şehitler” arasına katılır.

İmparator Gallus tarafından görevinden uzaklaştırılan Kartaca Piskoposu Cyprian (ö. 258), Fabian'dan sonraki papa Cornelius (251–253) zamanında etkili bir isimdir. Cyprian özellikle *lapsi* sorunu esnasında Roma Kilisesi ile sıkı bir mücadeleye girişmiştir. Fakat asıl kavga Cyprian ile Papa I. Stephen (254–257) arasında yaşanır. *Lapsi* sorunu olarak bilinen ve uzun sayılabilecek bir dönem devam eden tartışma, baskıdan dolayı hristiyanlığını inkar etmek zorunda kalanların (lapsilerin) tekrar vaftiz olması gerekip gerekmediği veya kiliselere kabul edilip edilmemeleri hususunda görüş ayrılığına düşmelerinden kaynaklanmıştır. Bu sorun özellikle Papa Stephen ile Kartaca arasında büyük bir probleme dönüşmüştür. Stephen'in bu tavrı bazılarınca papaların kendi kiliseleri dışındaki kiliselere ilk müdahalesi, dolayısıyla ilk üstünlük iddiası olarak yorumlanmaktadır.⁷⁹ Papalığın bu görüşüne Roma'daki hristiyan önde gelenlerinden de katılmayanlar vardır ve bunların başında Novatian

⁷⁷ Eusebius'un verdiği bilgiye göre Kilisedeki yaşlılar heyeti 46 kişidir. Bunların yanı sıra diyakozlar, diyakoz yardımcılar, rahip adayları, okuyucular, şeytan çıkarıcılar (exorcist) ve hizmetliler bulunmaktadır. Bkz. Bokenkotter, **History**, s. 49; Bihlmeyer–H. Tuchle, **a.g.e.**, ss. 78–81.

⁷⁸ Stebbing, **The Story**, s. 48, 49.

⁷⁹ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 39; Brezzi, **The Papacy**, ss. 34–36. Ayrıca Stephen'in kendi kiliselerince azledilmiş iki İspanyol rahibin görevlerine iade edilmelerine hükmettiği ve bu kararın İspanya kilisesince uygulandığına dair bir rivayet de vardır. Bkz. Patrick Granfield, “Papacy”, **E.R.**, vol. 11, s. 172.

gelmektedir. Lapsilerin tekrar kiliseye kabul edilmesine şiddetle karşı çıkan Novatian, Roma Kilisesi'nin bu tavrını reddetmiş ve bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Onu kilisenin başı sayan bir topluluğun desteğine de sahip olan Novatian, Hyppolitus'tan sonra ikinci sahte papa olur.⁸⁰

Bu dönemdeki diğer önemli gelişmelerden biri de İskenderiye'de olup bitmektedir. Burada eski Yunanın, özellikle de Platonculuğun felsefî etkisi hâlâ devam etmektedir. Platonculuk Hristiyan amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır ve bazı hristiyan yazarlar, dinlerine yönelik pagan eleştirilerine Platoncu bir felsefe ışığında cevaplar vermeye çalışmışlardır. Bu ekolün kurucusu Pantaenus (ö. 200)'tur. Onu İskenderiyeli Clement (ö. 215) takip eder. Ondan sonra da bu ekolün bayraktarlığını Origen (185–254) yapar. Yahudi kaynaklarını da kullanan Origen özellikle Yeni Platonculuğun kurucularından sayılan Ammonius Sacca'nın ışığında fikirler geliştirir. Daha sonraki yıllarda Origenizm şu üç konuda Katoliklerce eleştirilir ve Papa Anastasius (399–401) tarafından mahkum edilir: 1) Kutsal metinlerin mecazî yorumu 2) teslisin yorumlanmasında Oğul'un Kutsal Ruh'tan aşağı bir mevkiye konması ve 3) insan ve evrenin kökeni ve kaderi konusundaki felsefî yorumlar.⁸¹

Tekrar Roma'ya dönecek olursak, Stephen'den sonra Roma piskoposluğunu II. Sixtus (257–258)yürütür. Ondan sonra ise 259–268 yılları arasında görev yapan Dionysius papa seçilir. Onun döneminde de *lapsi* sorunu Asya'daki kiliselerle Roma arasında gerginlik nedeni olmaya devam eder. Bazılarına göre o, üçüncü yüzyılın en göze çarpan papasıdır; öyle ki, İskenderiye Kilisesi üzerinde dahi etkili olmuştur.⁸²

İmparatorluk genelinde ise belli bir dönem sakin bir hayat süren hristiyanlar İmparator Diocletian'ın 303 yılında ortaya çıkan baskısı ile tekrar zorlu bir sürece girerler. Bu esnada Roma Piskoposu Papa Marcellinus (296–304)'tur. Marcellinus'tan sonra, örneğini daha ileriki yıllarda da göreceğimiz bir fetret dönemi yaşanır. Bu papasız dönem Marcellinus'un öldüğü 304'ten 308 yılına, I. Marcellus

⁸⁰ Bkz. Stebbing, **The Story**, ss. 50–52.

⁸¹ **A.g.e.**, s. 56.

⁸² Bkz. J.N.D. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, s. 22, 23; J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 12

(308–309)’un seçilişine kadar sürer.⁸³ Marcellus’un yaklaşık bir yıllık idaresinden sonra papa seçilen Eusebius (Nisan-Ağustos 309) ancak birkaç ay Kilisenin başında kalır. Çünkü zamanın *Agustus*’u Maxentius tarafından Sicilya’ya sürülür. Onun ardından Milan Fermanı esnasındaki Roma Piskoposu olan Miltiades –bazen Melchiades biçiminde yazılır– (311–314) Kilisenin başına geçer.

6. Constantine ve Theodosius: Hristiyanlığın Serbestlik Kazanması ve İmparatorluğun Resmî Dini Haline Gelişi

“İlk (Primitive) Hristiyanlık” veya “Şehitler Dönemi”, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu ile uzlaşmasına kadarki dönemi ifade etmek için kullanılan terimlerdir. Bunun yanı sıra özellikle imparatorluk dini haline gelmeden önceki devrede hristiyanların tek tip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunlar arasında zühd ve bekarlığa önem veren asketikler, daha sosyal yaşayanlar, daha radikal ve siyasî olanlar vardır. Yani bu dönemdeki hristiyanların hepsinin yaşamı, bazılarının resmettiği gibi, tamamen katakomplarda geçmemiştir. Ayrıca “şehitler”le ilgili verilen rakamların çoğu gerçekçi değildir.⁸⁴ Sonraki dönemlerde “şehitler”, Hristiyanlığın zaten İsa’nın hayatı ile ilgili anlatımdan aşına olduğu acı çekme temasının ön plana çıkarılmasını ve bu yolla insanların vicdanına ve acıma hissine hitap etmeyi kolaylaştırmıştır.

Hristiyanlık, özellikle ikinci yüzyıldan itibaren İmparatorluk genelinde etkiyici bir şekilde yayılmıştır. Bu yayılmayı kolaylaştıran çeşitli etkenlerden söz edilir. Katolik yazarlar bunları siyasî, toplumsal ve kültürel faktörler biçiminde özetlemektedirler.⁸⁵ Yani, a) siyasî karışıklıkların getirdiği istikrarsızlık ve Roma’nın politik realizmi -bu yeni dini imparatorluk için yeni bir nefes olarak görme- b) toplumsal hayattaki manevî açlık c) çok kültürlü ortam. Bunlara ek olarak, pratikte Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırıcı birkaç unsurdan daha söz edilebilir. Bunlardan en önemlisi Roma’nın her yanına yayılmış olan ve ilk misyonerler için sinagoglarıyla bir sıçrama tahtası işlevi gören Yahudilerdir. Diğer unsur ise özellikle şehirlerde

⁸³ **Liber Pontificalis**’te papalık makamının boş kaldığı süre 7 yıl 6 ay 25 gün olarak zikredilir. Bkz. 30: 5 (s. 13).

⁸⁴ Bazen 11 veya 12 milyon gibi bir rakamdan bahsedilmektedir (bkz. Stebbing, **The Story**, s. 73). O dönem Hristiyan sayısı ve İmparatorluğun nüfusu düşünüldüğünde bu sayı oldukça abartılıdır.

⁸⁵ Bokenkotter, **History**, s. 22, 23.

yaygın olan ve imparatorluğun dil birliğini sağlayan Yunancadır. Hristiyanların Yahudilerden tevarüs ettikleri inatçılıklarını, bu dine inananlar arasındaki bağların güçlenmesine neden olan periyodik baskıları, Hristiyanlığın, ahlakî öğretisi yanında vadettiği ölüm sonrası yaşamı, insan biçimini almış Tanrı anlayışının Greko-Romen kültürüne uygunluğunu ve gnostik inançlardaki, dünyaya karşı kötümser bakışla karşılaştırıldığında Hristiyanlığın iyimserliğini bu faktörlere ekleyenler vardır.⁸⁶ Fakat başta da belirttiğimiz gibi, bu yeni din için en önemli avantaj, devletle uzlaştıktan ve devlet dini olduktan sonraki gelişmeler, yani bizzat Roma İmparatorluğu olmuştur. Dolayısıyla Hristiyanlığın yayılmasını hızlandıran asıl faktör ona serbestlik tanıyan Milan Fermanı ve İmparator Theodosius’la birlikte bu inancın resmî din haline gelişidir.

a) Constantine’in Rüyası

Kilise’nin yararına işler yapmış olan önemli tarihî kişilikler hristiyan geleneğinde “büyük” sıfatıyla anılır. Bu “büyük”lerden ilkidir Constantine (309–337). Onun zamanında İmparatorluk Doğu ve Batı olmak üzere iki idarî bölgeye ayrılmıştır. Constantine Batıdaki hakimiyetini, 312 yılında rakibi Maxentius’u Mulvius Köprüsündeki savaşta yenerek elde eder. Rivayete göre Constantine savaş öncesinde rüyasında bir haç görür ve “bununla fethet” diye bir ses işitir. Bunun üzerine askerlerine pagan sancakları yerine *labarum* (haç) kullanmalarını emreder ve akabinde savaşı kazanır.⁸⁷ Doğuyu ise Constantine’in önce müttefiki sonra rakibi haline gelen Licinius yönetmektedir. Constantine 324 yılında Licinius’u da saf dışı bırakarak imparatorluğun yegane hakimi olur.

Çoğu tarihçiye göre Constantine’in Hristiyanlığa serbestlik vermesi ve onu desteklemesi imparatorluğun birliğini sağlamaya yönelik siyasî bir projedir. Bununla birlikte, genel olarak Constantine ile anılan 313 tarihli Milan Fermanı onun tek başına verdiği bir karar değildir. Bu fermanın altında o zaman Doğu İmparatoru olan Licinius’un da imzası vardır. Hatta bazılarına göre Hristiyanlığa dinî serbesti sağla-

⁸⁶ Bkz. Ninian Smart, **The World Religions**, New York, 1989, s. 241, 242; Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, çev. M. Sencer, İstanbul, 1997, C. II, s. 41; Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 42.

⁸⁷ Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, ss. 75–79.

yan asıl ferman, Milan'dakinden iki yıl önce, 311'de Maximianus tarafından ilan edilmiştir. Yani ilk serbestiyi veren Constantine değildir. Milan'dan önceki bu fermana kamu düzenini bozmamak kaydıyla Hristiyanların serbestçe ibadet etmelerine izin verilmiştir. Aynı düşünceye göre Milan Fermanı da aslında Constantine'le alakalı olmayıp Licinius'a aittir ve Milan'da değil Nikomedia (İzmit)'da ilan edilmiştir.⁸⁸ Bununla birlikte, Kilisenin resmî tarih anlayışına göre Hristiyanlık Constantine'nin 313 yılında ilan ettiği Milan Fermanı ile birlikte imparatorlukta serbestlik kazanmıştır. Hristiyanlığa özgürlük verilmiştir ancak İmparatorluk henüz paganlıktan vazgeçmiş değildir. Constantine paganizmin aleyhine ve yeni dinin lehine bir tavır ortaya koymakla birlikte, hâlâ paganizmin *Pontifex Maximus*'u, yani başrahibidir. O ve halefleri 379 yılına kadar bu unvanı kullanmaya devam edeceklerdir.⁸⁹

İmparatorluğun resmî dini hâlâ paganizmdir ama İmparatorluğun tüm cömertliği Hristiyanlığa özellikle de Roma Kilisesine yönelir. *Liber Pontificalis*'te Milan Fermanı'nın ardından Constantine'in –özellikle Papa Sylvester zamanında– Kiliseye ihsan ettiği paha biçilmez armağanlardan, çeşitli vakfiyelerden ve yaptırdığı kiliselerden söz edilir.⁹⁰ Ortaçağ boyunca papalığın karargâhı olacak Lateran Sarayı ise İmparatoriçe Fausta tarafından papalığa bağışlanmıştır (Constantine'in bu vakıfları daha sonra Roma Kilisesinin seküler⁹¹ idarecilere yönelik mülkiyet iddialarına dayanak olacak ve sonra da bir skandalla sonuçlanacaktır). Cömertlik sadece mülklerle sınırlı değildir, hukukî alandaki bazı imtiyazları da kapsamaktadır. Yeni Constantine yasalarına göre putperest mabedler kapatılmamıştır ama yenilerinin yapılmasına izin verilmeyecektir. Yeni düzenlemelerle, haça gererek ölüm cezası kaldırılır; gladyatör dövüşleri ve işkence yasaklanır; boşanma daha zor şartlara bağlanır. Din adamları ayrı bir sınıf kabul edilirler ve bunlar askerî yükümlülüklerden muaf tutuldukları gibi, dinî konularda da yargılama yetkisine kavuşurlar. Hukukî alanda Hristiyan değerlerin göz önüne alınmasına çalışılır ve Pazar günü imparatorluk genelinde tatil

⁸⁸ Bkz. Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, 2005, ss. 21–23.

⁸⁹ George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981, s. 43; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 24.

⁹⁰ **Liber Pontificalis**, 34: 1–34 (ss. 15–27).

⁹¹ “Seküler” tabiriyle din karşıtlığını değil dünyevî olanı kastediyoruz. Dolayısıyla “seküler idareciler”den kastımız, ruhban olmayan dünyevî idareciler, yani prensler, krallar veya imparatorlardır.

ilan edilir.⁹² Tüm bunlar İmparatorlukla devletin uzlaşmasıdır fakat bunun hem Hıristiyanlar hem imparatorluk açısından avantajları olduğu gibi dezavantajları da ortaya çıkacaktır.

b) İznik Konsili

Hıristiyanlığın serbestlik kazanmasını takip eden yıllarda Afrika kıtasında her ikisi de İsa'nın Tanrı olmadığını savunan iki aykırı ses yükselmektedir; Donatizm ve Aryusçuluk. Özellikle Aryus ve taraftarları iyice güçlenip rakipleri için ciddi bir tehlike olmaya başlayınca İmparator bu karışıklığa bir son vermek amacıyla 325'te Hıristiyanlığın ilk genel konsili olan İznik Konsili'ni toplar.⁹³

Constantine, imparatorluğun geleceğini Doğu'da gördüğünden başkentini İstanbul'a, yani "Yeni Roma"ya taşımıştır ve burası ondan sonra onun adıyla, "Constantinopolis" diye anılacaktır. Fakat 325 yılı Mayısından Haziran ayına kadar süren konsil burada değil İznik'te toplanır. I. Sylvester (314–335) konsil esnasındaki papadır. Kendisi konsile katılmamakla birlikte, Kurtuba Piskoposu Ossius ile beraber Vitus ve Vincent adında iki rahibi Roma Kilisesini temsilen bu toplantıya göndermiştir. Sayıları 250'nin üzerinde olan iştirakçilerin ezici çoğunluğu Doğu'dandır. Fakat konsilin sonuçları Batının istediği gibi olur. Hem İsa'nın tabiatıyla ilgili Batı kilisesinin inancı onaylanır, hem Paskalya tarihi Batıda kutlanan tarih esas alınarak belirlenir, hem de İskenderiye ve Antakya ile beraber Roma'nın metropoliten statüde olduğu, yani diğer kiliselere üstünlüğü benimsenir.

Doğu ve Batı kilisesinin ilk genel konsil kabul ettiği I. İznik Konsilinde alınan kararlar dört grupta özetlenebilir: 1) İznik Kredosu, yani Baba ve Oğul'un aynı özden (*homoousios*) olduğunun onaylanması⁹⁴ (bu kavramın anlamındaki muğlaklık bazı Aryus taraftarlarının da kararı kabulünü sağlamıştır) 2) Arius ve görüşlerinin

⁹² Bkz. Bokenkotter, **History**, s. 39; Stebbing, **The Story**, s. 78.

⁹³ Aryusçuluk ve Donatizm konusunda bkz. Collins, **Upon This Rock**, ss. 39–42; Bokenkotter, **History**, ss. 45–48.

⁹⁴ Burada teslisin diğer unsuru olan Kutsal Ruh'tan bahsedilmez. O, daha sonra, I. İstanbul Konsilinde kredoya eklenecektir. İznik Kredosu veya İznik Amentüsü Katolik İlmihali (Kateşizm) içerisinde hıristiyan inanç ilkeleri formülü adı altında verilir bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000, md. 197 ("md." kısaltması bu metin boyunca hem kateşizm gibi metinlerin maddelerini hem de diğer bazı kilise belgelerinin paragraf numaralarını göstermek üzere kullanılmıştır).

mahkum edilmesi. 3) Paskalya'nın Yahudi fışh bayramıyla aynı gün kutlanmaktan çıkarılıp Batıda kutlanan tarihin kabul edilmesi. 4) Rahiplerin atanmaları ve -annesi ya da kardeşi dışında bir kadınla aynı evde yaşamamak gibi- uymaları gereken kilise kuralları ile ilgili 20 civarında kanun.⁹⁵ Ayrıca konsilin 4. kanonunda Roma, İskenderiye ve Antakya kiliselerinin metropoliten statüde oldukları ve adı geçen kiliselerin diğerlerine üstünlüğü kararlaştırılmıştır.⁹⁶

Bazı kitaplarda anlatıldığı gibi Aryuşçuluk İznik'le beraber tarih sahnesinden silinmemiştir. Aksine konsil sonrasında ihtilaf daha da derinleşmiş ve uzun zaman Aryuşçular, veya diğer adıyla Anomeanlar, Hristiyanlık içerisinde tartışma kaynağı olarak varlıklarını sürdürmüşler, hatta zaman zaman belirleyici kredo olmayı zorlamışlardır.⁹⁷

c) Constantine'den Sonra

Constantine'nin Hristiyanlığı kabul edip etmediği tartışmalıdır. Onun cehenneme gitmesini vicdanen kabullenmekte zorlanan hristiyanlar, genellikle ölüm döşğinde vaftiz olduğunu söylerler. Constantine'nin 337'deki ölümünden sonra İmparatorluk iki oğlu, Constans ve Constantius tarafından idare edilmeye başlar. Fakat Aryuşçuluk imparatorluğu tekrar bölmüştür. Doğuya Aryuşçu Constantius, Batıya ise İznikçi Constans hükmetmektedir. Papa I. Julius (337–352) Constans ve Kardeşini çatışmayı sona erdirmek için bir konsil daha toplamaya teşvik eder ve 343 yılında Sardica'da bir toplantı yapılır. Ancak bu toplantı ne genel bir konsil haline gelir ne de yeni bir kredo ilan edebilir. Dolayısıyla bir Batı sinodu⁹⁸ olarak tarihe geçer ve Doğu kiliselerince kabul görmez. Daha uzun müddet Aryuşçularla İznikçiler arasında, güçlenenin diğerini bastırdığı bir mücadele dönemi devam eder ve bu ihtilaf Doğu ile Batıyı ayıran en önemli etkenlerden biri olur.⁹⁹

⁹⁵ Bkz. F. Dvornik, **Konsiller Tarihi**, çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1990, s. 7; Stebbing, **The Story**, s. 80.

⁹⁶ Bokenkotter, **History**, ss. 31–34.

⁹⁷ Aryuşçuluğun konsilden sonraki seyri için bkz. Stebbing, **The Story**, ss. 84–91. Aryuş ihtilafı, İznik Konsili ve sonraki gelişmelerle ilgili ayrıntılı bir çalışma olarak bkz. Richard L. Rubenstein, **İsa Nasıl Tanrı Oldu**, çev. Cem Demirkan, İstanbul, 2004.

⁹⁸ Genel konsiller dışında kalan ve katılım açısından bölgesel bir mahiyet arzeden konsillere sinod denmektedir.

⁹⁹ Bkz. Rubenstein, **a.g.e.**, s. 132 vd.

Paganizm ise Hristiyanlık karşısında Doğuda etkili olamamıştır ama Batıda aristokratların dini olarak önemli bir direnç oluşturmuştur. Constantine paganizmin doğal yollardan ölmesini beklemiştir. Bu beklenti kısa sürede gerçekleşmeyince oğlu Constantius -350’den itibaren tek imparatorudur- pagan mabedlerini kapatıp, kurban kesenleri ölüm cezasıyla tehdit ederek paganizmi bastırma çabasına girer. Fakat Constantine’in yeğeni olan ve Constantius’tan sonra tahta çıkan, Kilisenin “mürted” sıfatıyla andığı Julian (360–363) tam tersi bir politika izler. Kendini bir pagan ilan edip putperestliği tekrar ihya etmeye çalışır. Hristiyan rahiplerin imtiyazlarını iptal eder ve özellikle Yeni Eflatunculuğu kullanma yoluyla -zira Hristiyan maneviyatına pagan maddiyatçılığı ile karşı gelmek zordur- eski dini tekrar canlandırmaya gayret eder, fakat başarılı olamaz. 364–378 arası ise Doğuda Aryusçu Valens, Batı’da İznikçi II. Valentinian’nın hüküm sürdüğü zaman dilimidir.¹⁰⁰ Bu durum imparatorluk için elbette gerginliklere ve çeşitli mücadelelere neden olur. Roma İmparatorluğu için bunlar Hristiyanlıkla uzlaşmanın yan etkileridir. İmparatorluğun Hristiyanlıkla barışması ve kaynaşması her iki tarafa da menfaatler sağlamıştır ama sorunları da beraberinde getirmiştir. İmparatorluk yeni bir birleştirici manevî güç elde etmiş, ama başından itibaren bitmek tükenmek bilmeyen dinî tartışmaların içine çekilmiştir. Hristiyanlık ise meşruiyet, güç ve zenginlik kazanmış, ama bunu imparatorların vesa-yetine girme pahasına elde edebilmiştir.¹⁰¹ Yani Kilisenin hissettiği yan etki de sezaro-papizm’dir.

Tekrar Roma’ya dönecek olursak, Liberius (352–366) Julius’un halefi olarak papa seçilir. Liberius’un Aryusçuluğa karşı tavrı hakkında rivayet muhtelifdir. Onun Aryusçu olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Aryusçuluğu reddettiği için İmparator II. Constantius tarafından sürgüne gönderildiğini söyleyenler de vardır.¹⁰² Halefi Damasus (366–384) ise oldukça çekişmeli ve olaylı bir seçimin ardından papalık

¹⁰⁰ Stebbing, **The Story**, s. 94, 95.

¹⁰¹ Bkz. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 44; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 45. Hatta Dawson Roma İmparatorluğunu barbar istilalarından daha etkili biçimde içten yıkan unsurun Hristiyanlık olduğunu söyler. Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 44.

¹⁰² Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 47; J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 17. **Liber Pontificalis**’te Aryusçuluğu reddettiği için sürgüne gönderildiği savunulur. Bkz. 37, (s. 29).

makamına oturmakla birlikte, yaklaşık bir asır sürecektir, eskisine oranla daha dirayetli bir papalık kuşağının ilk temsilcisi sayılabilir. İspanya kökenli olan Damasus İmparatorlukla çok fazla diyaloga girmemekle birlikte, temel olarak diğer Batı kiliseleri ile Roma arasındaki bağları kuvvetlendiren adam olmuştur. Roma’da iki bazilika ve bir *titulus* (lokal kilise) yaptıran Damasus, İbadet dilinin Latince olarak yerleşmesinde önemli bir rol oynamış; Jerom’u görevlendirerek Kutsal Kitap’ın Latince çevirisi olan *vulgat*’ın ortaya çıkışını sağlamıştır.¹⁰³ 380 yılında Gotların Hristiyanlığı kabulü de onun zamanına rastlar. Fakat Gotları Hristiyanlaştıran Ulfilas Aryuşçu olduğundan başlangıçta Gotların inancı da öyledir. Aynı yılın Şubat ayında bir önemli gelişme daha olur. İmparator I. Theodosius, Hristiyanlığı bir fermanla İmparatorluğun resmî dini ilan eder. Böylece Roma Kilisesi resmî bir hüviyet kazanır.

Hristiyanlığın imparatorluk dini olarak ilanının ertesi yılı, Theodosius ikinci “ekümenik”¹⁰⁴ konsil sayılan I. İstanbul Konsilini toplar. İznik inancının ateşli bir savunucusu olan İmparator Theodosius I. İstanbul Konsili (381) ile bu inancı sağlamlaştırmış ve diğer ayrılıkçı grupları acımasız bir takibata uğratmıştır. Bu belki İznikçileri memnun etmiştir, ama aslında Theodosius da Constantine gibi sezaro-papist bir politika izlemiştir. Kendini Kiliseden üstün gören ve hatta dogmaya müdahale hakkına haiz sayan bu anlayış daha o zamandan Kilise içerisinde bazı itirazlara yol açmıştır.¹⁰⁵

İznik’ten farklı olarak bu konsilde ne papalık temsilcileri ne de Batı’dan herhangi bir heyet vardır. Konsil temelde, Kutsal Ruh inancına hücum eden Macedonius, Apollinaris ve diğer heretik gruplara karşı İznik kredisini tekrar tasdik etmek amacıyla toplanmıştır ve bu nedenle teolojik açıdan konsilin önemini Kutsal Ruh ile ilgili alınan kararlar teşkil etmektedir. Fakat bizim açıımızdan asıl ehemmiyet arzeden nokta konsilin üçüncü kanonudur. Bu kanonla İstanbul Kilisesi Roma, İs-

¹⁰³ Damasus hakkında bilgi için bkz **Liber Pontificalis**, 39 (s. 30,31); J.N.D. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, ss. 32–34.

¹⁰⁴ “Ekümenik”, konsiller için kullanıldığında “evrensel”, “genel” anlamlarına gelmekle birlikte, daha sonra göreceğimiz üzere İstanbul patriklerinin, otoritelerinin tüm hristiyanları kapsadığı iddiasıyla kullanmaya çalıştıkları bir sıfattır. Kelimenin aslı (*oecumen*) Hristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğunda “medenî dünya”, yani “Roma Toprakları”nı ifade etmek üzere kullanılmaktaydı.

¹⁰⁵ Bkz. J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 17.

kenderiye ve Antakya'nın sahip olduğu statüye çıkarılmıştır. Burada her ne kadar Yeni Roma'nın, yani İstanbul'un onursal açıdan Eski Roma'dan sonra geldiğini belirtiliyorsa da, statü olarak diğer "apostolik", yani "havarilerin kurduğu" kiliselerle bir sayılmasının, onun hepsinden üstün olduğunu iddia edebilmesinin bir aşaması olduğu açıktır. Bunun işareti de, sıralamada İstanbul'un İskenderiye ve Antakya'nın önüne konmasıdır. Roma hâlâ önceliklidir, ancak, İstanbul neredeyse ona denk sayılmıştır. Roma'nın özelliği, imparatorluğun eski merkezi olmasıdır. Dolayısıyla İstanbul Kilisesine benzer bir paye verilmesi de imparatorluğun yeni merkezi olması nedeniyle, buradaki kilisenin de statü olarak diğerlerinden üstte olması gerektiği fikrinin bir sonucudur. Fakat İstanbul'un Roma'ya karşı en önemli dezavantajı apostolik, yani havariler tarafından kurulmuş bir kilise olmamasıdır. Roma Kilisesi de İstanbul'un bu yumuşak karnını hedef alacaktır. Konsilden sonra Papa Damasus, 382 yılında topladığı bir sinodda ilk olarak Papalığı "havarisel makam" (*sedes apostolica*) olarak tanımlar ve İstanbul'a karşı Roma'nın bu özelliğini ön plana çıkarır. Bu sinodda Roma Kilisesi'nin Pavlus ve Petrus'a dayandığına özellikle dikkat çekilmiştir.¹⁰⁶ Böylece I. Leo döneminde tam olarak şekillenecek olan papalık doktrininin ilk adımı atılmış olur. Fakat gerçekte Roma'nın fiilî olarak dayanağı, imparatorluğa ismini veren bu şehrin simgesel anlamı ve önemidir. Yani Russell'ın dediği gibi, aslında "Petrus'un kürsüsüne duyulan saygı, sezarların tahtına duyulan korkunun sonucudur."¹⁰⁷

Damasus'un ardından papa seçilen Siricius (384–399) papalığın otoritesini artırma yolunda selefine göre daha etkili araçlar kullanmıştır. Bunlardan en önemlisi, diğer kiliselere gönderdiği, imparatorluk yazışmalarından mülhem *decretal* adı verilen mektuplardır. Bunlar Kuzey Afrika'daki bazı istisnalar hariç, Batıdaki diğer kiliselerden gelen soru ve sorunları anlatan mektuplara verilen cevaplardır. Siricius'un yerini alan I. Anastasius (399–401)'un ardından papa seçilen I. Innocent (401–417) de Siricius'un politikasını devam ettirir. Fakat onun ölümünden sonra, muhtemelen bu tür müracaatların artması veya bunların bazı iç karışıklıklara neden olması nedeniyle, 419'daki bir Afrika sinodunca bölgedeki ruhbanların Roma'ya müracaatı ya-

¹⁰⁶ Brezzi, *The Papacy*, s. 48; Walter Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London, 1974, s. 10; Patrick Granfield, "Papacy", *E.R.*, vol. 11, s. 172.

¹⁰⁷ Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 105.

saklanır.¹⁰⁸ Innocent zamanındaki bir başka önemli bir olay ise Pelagius ve taraftarlarının (Pelagianizm olarak bilinmektedir) aslî günah konusundaki fikirlerinin ortaya çıkardığı karışıklıktır. Fakat aslî günahın Adem'den diğer insanlara geçmediğini savunan Pelagius hareketi, tıpkı benzerleri gibi, Roma Kilisesi karşısında başarılı olamaz.¹⁰⁹

Innocent'in papalığı esnasında –Theodosius'un İmparatorluğu iki oğlu arasında pay etmesi sonucu– Doğuya Arcadius, Batıya Honorius hükmetmektedir. Honorius'un Batı imparatoru olarak hüküm sürdüğü 395–423 arasında İmparatorluk Batıda gittikçe çöküşe yaklaşmaktadır. Uzun zamandan beri devam eden Got akınları artık tehdit edici boyuta ulaşmıştır. Roma kuvvetleriyle sık sık çatışmaya giren Gotlar bu defa Alaric kumandasında güçlü bir orduyla Roma'ya kadar gelirler ve 410 yılında şehri zaptederler. Alaric'in Roma'yı aldığı esnada I. Innocent Roma Piskoposudur. Fakat onun bu işgal esnasında ne yaptığı konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onu Zosimus (417–418) takip eder. I. Boniface (418–422) zamanına gelindiğinde ise bu defa Roma Piskoposlarının pek de etkili olmadığını gösteren bir olay yaşanır. Boniface, Afrika'dan kendisine müracaat eden görevden alınmış bir rahip olan Apiarius'un tekrar görevine iadesini ister. Ama Afrika piskoposları bu isteği gayrı meşru görür ve uygulamazlar.¹¹⁰

¹⁰⁸ Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 48.

¹⁰⁹ Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 112.

¹¹⁰ Stebbing, **The Story**, s. 113.

B- PAPALIĞIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Constantine'den, V. yüzyılın ortalarındaki Papa I. Leo'ya kadar genel olarak Hristiyanlığın, özelde ise Katolik Kilisesi'nin şekillenme süreci devam etmiştir. Tanrı ve insan konusundaki inanışlar netleşmeye başlamış, Roma Kilisesi'nin tek bir piskopos tarafından yönetilmesi ise çoktan yerleşmiştir. Din adamlarında bekarlık kesin bir emir olmamakla beraber tavsiye edilen bir özelliktir. Bu arada manastırcılık Mısır'da ve Suriye'de ortaya çıkışının ardından hristiyanların olduğu her yere, Avrupa'da ise Akdeniz kıyılarından içerilere doğru yavaş yavaş yayılmaktadır.¹¹¹ Hristiyan mimarisinin şekillenmeye başladığı bu devrede hristiyanlar yaratıcı olmaktan çok taklitçidirler. Hristiyan yapılarında Roma bazilikaları esas alınmaktadır.¹¹² Pagan dönemin etkileri sadece mimarî alanda değil Hristiyan ibadetinde de kendini göstermiştir. Vaftiz ve komünyon en önemli Hristiyan ritüelleridir.¹¹³ Fakat objeleri bir saygı ifadesi olarak öpmek; ta'zim amacıyla diz çökmek; kutsal emanetlere hürmet; mum yakma; tütsü kullanma Hristiyanlığa Roma pagan adetlerinden geçen uygulamalardır. Bu dönemde dinî takvim de şekillenmeye başlamıştır. En eski uygulama, Yahudilikten gelme bir etkinin sonucu olarak, Paskalyadır. İkinci yüzyılın başından itibaren Paskalya düzenli olarak kutlanmaktadır. Paskalyadan sonraki yedinci Pazar günü kutlanan Pentakost (Hamsin Yortusu) ve 6 Ocak'ta kutlanan Epifani, Paskalyaya göre daha sonra belirlenmiş ve takvimdeki yerini almıştır. Paganların 6 Ocak'taki yeni yıl kutlaması ise 25 Aralık'a alınarak devam ettirilmiş gibi görünmektedir. Yedi sakrament henüz net olarak formüle edilmiş değildir. Bunların tam olarak yerleşmesi Ortaçağda olacaktır.¹¹⁴ II. ve III. yüzyıldan itibaren bir olgunlaşma süreci gösteren laik-ruhban ayrımı IV. yüzyılda kesin biçimiyle ortaya çıkmıştır. Bazılarına Hristiyan toplulukların sapkınlık ve ahlakî gevşeme tehdidiyle karşılaşmasının bir

¹¹¹ Russell'ın ilk dönemlerdeki hristiyan mistikleri ile ilgili söyledikleri bunların yaşantılarının İslam mutasavvıflarından oldukça farklı olduğunu gösterir. Örneğin keşişler temizliği nefretle karşılamışlar ve bitleri 'Tanrının incileri' olarak adlandırıp azizliğin belirtisi saymışlardır. Hatta kadın veya erkek olsun, bu azizler ırmaklardan geçtikleri zamanlar dışında ayaklarına hiç su değmemesi ile övünürlerdi. Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 94.

¹¹² Bokenkotter, **History**, s. 42.

¹¹³ Komünyonun litürjide uygulanan şekliyle ilk biçimini yazılı olarak Hippolytus (ö. 236)'a ait olduğu kabul edilen Kilise Kuralları (Church Order) adlı metinde görmekteyiz. Bkz. Bokenkotter, **History**, s. 41.

¹¹⁴ Bkz. Bokenkotter, **History**, ss. 42–44.

sonucu olarak görülen bu ayrımın en belirgin tezahürü bekarlıktır.¹¹⁵ Papa Siricius (384–399)’tan itibaren papalık emirlerinde bekarlık dikte edilmeye başlanmıştır.¹¹⁶

Roma İmparatorluğun genel durumu açısından bakıldığında, resmî din olmasından sonra, önceki döneme oranla hızlı bir yayılma gösterse de, V. yüzyıla gelinceye kadar Hristiyanlık Romalılar arasında hâla azınlık dinidir. Ancak V. yüzyıldan itibaren çoğunluğun dini haline gelmiştir. Hristiyanlık özellikle Batı’da, İsa döneminin tersine, III. yüzyıla kadar şehirli bir görünüm arz etmiştir. Aristokrat kesim hariç, bu dönemdeki hristiyan kitleyi orta ve alt tabakadan şehirli oluşturmaktadır. Kırsal bölgelerde ise -bazılarınca dil sorunu dolayısıyla-¹¹⁷ kâhir ekseriyet pagan olarak kalmıştır. Hatta IV. yüzyılda dahi bu durum devam etmiştir. Hristiyanların bu dönemde *paien* (pagan) sözcüğünü hem putperest hem de köylü anlamında kullanmaları bu yüzdendir.¹¹⁸ Ayrıca yeni din önceleri Avrupa tarafında değil, daha ziyade Afrika ve Küçük Asya’da yaygındır. Avrupa’da Hristiyanlığın yayılması, yani sonradan Avrupa milletlerini oluşturacak barbar kavimlerinin hristiyanlaşmasındaki en önemli faktörlerden biri ise manastırlar ve keşişlerdir.¹¹⁹ Anadolu’nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında sûfilerin rolü ne olmuşsa, Avrupa’nın hristiyanlaşmasında keşişlerin oynadığı rol odur. Ayrıca, manastırlar ileriki dönemlerde papalık otoritesinin yaygınlaşmasının da önemli araçları olacaktır.

IV. ve V. yüzyıl aynı zamanda Katolik teolojisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan ve Kilise *doktor*ları olarak bilinen üç şahsiyetin yaşadığı ve faaliyet gösterdiği zaman dilimidir: Ambrose (340–397); Augustine (354–430) ve Jerome (345–420). Ambrose’nin etkisi Kilise-Devlet ilişkileri konusundaki düşünceleri vasıtasıyladır. Kilisenin devlet karşısında bağımsız olması gerektiğini savunan Ambrose

¹¹⁵ Bkz. A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 620.

¹¹⁶ Bokenkotter, **History**, s. 49, 50.

¹¹⁷ **A.g.e.**, s. 53.

¹¹⁸ Charles Seignobos, **Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi**, s. 73; Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 194, 195; Bihlmeyer–Tuchle, **a.g.e.**, s. 68.

¹¹⁹ Manastırların ve keşişlerin bu etkisi hususunda bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 195 vd.; Henri Pirenne, **Hız. Muhammed ve Charlemagne**, çev. M.A. Kılıçbay, Ankara, 2006, s. 143 vd.

bu bakış açısıyla “Hıristiyan Devlet” fikrinin babası sayılmaktadır.¹²⁰ Augustine Reformasyona kadar Kilise teolojisinin dayandığı isim olmuştur. Jerome ise Kutsal Kitap çevirisi ve yorumları ile tarihe geçmiştir. Papa I. Damasus’un isteği üzerine *vulgat* olarak bilinen Kutsal Kitap’ın revizyonunu –revizyon, çünkü özellikle Eski Ahit’in hangi parçalarının benimsendiği o dönemde net değildi– ve Latince çevirisini yapmıştır.¹²¹

1. Büyük Leo: Papalığın Petrus’la Özdeşleştirilmesi

I. Innocent (401–417)’ten itibaren papaların mektupları hem sayı hem de içerik açısından daha etkili hale gelmeye başlar. Papalık makamının *apostolik* özelliğine dikkat çeken Innocent’in İtalya, İspanya, Galya ve Afrika’daki kiliselerle iletişimi bu mektuplar aracılığı ile ve mektupların üslubu gittikçe emreder bir tona bürünmüştür. Innocent’in ardından gelen Zosimus (417–418) zamanında İmparatorluğa yapılan, Roma’nın diğer kiliseler üzerinde hakim sayılması talebi dikkate alınmaz.¹²² Bu dönemde Roma Kilisesi’nin müdahaleci tavrı yüzünden diğer bazı kiliselerle, özellikle de Afrika Kilisesi ile gerginlikler yaşanır. Hatta Aziz Augustine’in Roma’nın Afrika Kilisesi’nin işlerine karışmasından oldukça rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.¹²³

I. Boniface (418–422)’ten sonra papalık makamına oturan I. Celestine (422–432) ise papalık otoritesinin oluşmasında bir adım daha atarak papalık mektuplarındaki ifadeleri “hukuk” olarak niteler ve bunların mutlak itaati gerektirdiğini iddia eder.¹²⁴ Onun halefi III. Sixtus (432–440) Efes Konsili (431) zamanındaki papadır. İmparator II. Theodosius tarafından yapılan konsil çağrısının nedeni, İstanbul Patriği Nestorius’un İsa hakkındaki aykırı görüşleridir. Nestorianizm olarak adlandırılan bu düşünceye göre İsa’da ilahî ve insanî iki tabiattan öte, iki kişilik bulunmaktadır ve adeta biri insan diğeri ilah iki İsa söz konusudur. Nestorius, Meryem’in “Tanrının Anası” olduğunu da reddetmektedir. Zira ona göre Meryem’in doğurduğu İsa sadece bir insandır. İşte konsilde Nestorius ve bu görüşleri mahkum edilir, Meryem’in

¹²⁰ Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 46.

¹²¹ Adı geçen Kilise doktorları ile ilgili bkz. Bokenkotter, **History**, ss. 59–77.

¹²² Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 18.

¹²³ Bokenkotter, **History**, s. 78, 79.

¹²⁴ Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 16.

Theotokos (Tanrı doğuran) olduğu açıklanır. Konsilde ayrıca Pelagius hakkındaki mahkumiyet de yinelenir.

III. Sixtus'un ardından "Büyük" papaların ilki, I. Leo (440–461) gelir. Onu büyük yapan, Hristiyanların "Tanrı'nın Kırbağı" dedikleri Hun İmparatoru Atilla'nın Roma'yı zaptetmesini mahir bir şekilde engellemesidir. Atilla İtalya'ya girmiştir, daha önce Vizigotların ve Vandalların yağmaladıkları Roma'yı ele geçirmemesi için hiçbir sebep yoktur. Ama Leo onu bir şekilde ikna eder ve Roma'dan uzak tutar.¹²⁵ Bundan dolayı bazıları Leo için "Atilla'yı durdurmasaydı Batı medeniyeti şu an olduğu biçimde gelişmeyebilirdi" derler.¹²⁶

I. Leo muhtemelen Romalı Tuscan ailesindendir. Bu devrede Roma'nın Batı İmparatoru olan III. Valentinian (425–455)'in zayıf karakterinden de yararlanan Leo, son derece güçlü bir yönetim sergiler. İmparatorluk tarafından Roma Kilisesinin üstünlüğünün onaylanması bu dönemdedir. Papa Damasus ile başlayan papalık doktrininin biçimlenmesi süreci Leo ile tamamlanmıştır. I. Damasus (366–384) 382 yılında topladığı bir sinodda papalığın Roma dışındaki kiliseler üzerinde de hakim olduğunu iddia etmiştir. Halefi Siricius (384–399) Damasus'tan bir adım daha ileri giderek mektuplarında sadece Batı kiliselerinin değil, Doğu'dakiler dahil, tüm Hristiyanların üzerinde otorite sahibi olduğunu savunmuştur. Fakat Leo'dan önceki bu papaların iddiaları pratiğe geçirilebilmiş uygulamalardan çok idealleri yansıtmaktadır. İddia etmek ile fiilen bunu göstermek farklı şeylerdir. Büyük Leo öncesinde böyle iddialar olsa da papalık otoritesi pratikte Leo'dan itibaren gerçeklik kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kurumsal manada Papalığın kurucusunun I. Leo olduğu ve artık bu yüzyıldan itibaren Papalığın etkili bir teşkilat olarak tarih sahnesine çıktığı söylenebilir.

Leo, iddialarının meşruiyet zeminini Petrus'ta bulmuş ve kendisini adeta Petrus'un reenkarnasyonu olarak görmüştür. Ona göre Roma Piskoposu en yüksek

¹²⁵ Bkz. Stebbing, **The Story**, s.124.

¹²⁶ Bkz. Ron Pazola, "Who's been Sitting in Peter's Chair?", **U.S. Catholic**, vol. 58 no. 7, July 1993, s. 38. Leo ile ilgili ayrıca bkz. Kelly, **a.g.e.**, ss. 43–45; Collins, **Upon This Rock**, ss. 63–65.

hükümdar, en yüksek öğretmen ve en yüksek yargıçtır.¹²⁷ Ayrıca o, Papalığı kurumsal bir çerçeveye yerleştirmiş, kurumla kişiyi, yani papalıkla papayı ayırmıştır. Buna göre papa yanlış yapsa da, bu sığata layık bir insan olmasa da, bulunduğı makamdan ötürü ona saygı duyulması gerekmektedir. Bundan dolayı Leo kendisini “Petrus’un layık olmayan halefi” olarak nitelemiştir. Tabi ki aslında bu, tevazu değil bir otorite göstergesidir. Bununla birlikte, Leo Batı’da, özellikle de İtalya’ya yakın kiliselere karşı emredici bir konum sağlamakta zorlanmadıysa da, diğer bölgelerde bazı dirençlerle karşılaşmıştır. İlk tepki Kartaca’dan gelir. Daha başka itirazlar da yükselir, fakat bunlar çoğunlukla etkisiz kalır, hatta bazen tam da Leo’nun istediğı biçimde sonuçlar doğurur. Örneğin Leo kendisine hiç danışmadan ve onayını almadan bir piskoposu görevden alması üzerine Arles Başpiskoposu Hilary’yi mahkum eder. Hilary, papanın onun bölgesindeki Kilise işlerine karışma hakkı olmadığı gerekçesiyle Doğu ve Batı imparatorlarına şikayette bulunur. Durumu değerlendiren zamanın imparatorları II. Theodosius (402–450) ve III. Valentinian (425–455) papayı haklı bulurlar ve 17 Temmuz 445’teki bir fermanla Roma Kilisesinin Batı’daki üstünlüğünü ilan ederler.¹²⁸ Ancak, Roma Kilisesinin önem kazanması ve bu üstünlüğe ulaşması sadece etkili papaların gayretleri veya imparatorluğun simgesi olmuş Roma şehrinde bulunmasının bir sonucu değildir. Bunlar önemli avantajlar sağlamıştır, fakat Kiliseyi bu konuma asıl yükselten, bölgedeki piskoposların fedakar çabaları ve en önemlisi Roma Kilisesi’nin hayır işleriyle insanların gönlünü kazanmış olmasıdır.¹²⁹

Efes Konsili’nin ardından yeni bir teolojik karışıklık meydana gelmiştir. Bu karışıklığa neden olan ise, Nestorius’un görüşlerinin tam zıddını, İsa’nın tek kişiliğe ve tek tabiata sahip olduğunu savunan bir başka heretik akımdır. Bu, birkaç yüzyıl Roma Kilisesinin başına bela olacak olan ve Doğu ile birçok defa çatışmaya sebebiyet verecek monofizitizmdir. İstanbul Patriği Flavian karışıklığa son vermek amacıyla Efes’te bir konsil toplamaya karar verir. Fakat 449 yılında aceleyle toplanan bu konsilden monofizitizmin mahkumiyeti değil onayı çıkar. “Haydutlar Konsili” olarak

¹²⁷ Patrick Granfield, “Papacy”, **E.R.**, vol. 11, s. 172; Stebbing, **The Story**, s. 79.

¹²⁸ Adı geçen ferman için bkz. Henry Bettenson, **Documents of the Christian Church**, London, 1977, s. 22, 23. I. Leo hakkında ayrıca bkz. **Liber Pontificalis**, 47 (ss. 38–40); Christopher M. Gray, “The Provocative Power of the Papacy”, **Orbis**, vol. 44, no. 3, s. 502, 503. Söz konusu fermanın içeriğı için bkz. J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 97 (*Document No. 4*).

¹²⁹ Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 49, 50.

adlandırılıp hem İstanbul hem de Roma Kiliselerince geçersiz sayılan bu girişimin ardından, monofizist sapkınlığa son vermek için İmparator Marcian'ın öncülüğünde Kadıköy'de bir genel konsil toplanmasına karar verilir. 451 yılındaki Kadıköy Konsili öncesinde I. Leo, İstanbul Patriği Flavian'a Roma'nın görüşlerini içeren bir mektup göndermiştir. Bazıları bu mektubun konsil kararları üzerinde etkili olduğunu, dolayısıyla papalığın prestiji açısından dikkate değer bulunduğunu ifade etmektedir.¹³⁰ Zira Katoliklerin iddialarına göre konsilden çıkan “İsa'da, karışma, değişme ve bölünme olmaksızın, hem beşerî hem ilahî iki tabiat bulunduğu” kararı Leo'nun görüşlerini teyidden ibarettir. Fakat konsilde Roma ile İstanbul arasında önemli bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu da konsilin 28. kanonu ile ilgilidir ki, Roma bu maddeyi asla kabul etmemiştir. Bu madde, Roma'nın öneminin Leo'nun iddia ettiği gibi Petrus'tan değil imparatorluğun başkentliğini yapmış olmasından kaynaklandığını, İstanbul'un da Yeni Roma olduğunu, dolayısıyla Roma ile İstanbul'un aynı statüde bulunduğunu söylemektedir.¹³¹ Bu madde her iki kilise arasındaki güç mücadelesinin iyice açığa çıktığını göstermektedir ve aslında Roma'nın üstünlük iddiasına karşı İstanbul'un gösterdiği tepkiden ibarettir. Bu tepki sadece bununla kalmamış İstanbul Patriklerinin saygınlığını yükseltmek amacıyla İmparatorlara taç giydirme uygulamasının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Konsilin yapıldığı 451 yılı, aynı zamanda İstanbul'da Patriğin ilk kez imparatora taç giydirdiği tarihtir.¹³² Bu konsilde ayrıca Kudüs de patriklik seviyesine çıkarılır ve böylece beş temel kilisenin üstünlüğü resmîleşmiş olur.

2. Batı Roma'nın Yıkılışı ve Papalığın Önünün Açılması

461 yılında Büyük Leo ölür ve yerine Hilary (461–468) geçer. Batı Roma'nın çöküşü esnasında ise papalık makamında Simplicius (468–483) bulunmaktadır. Got saldırıları sonucunda İmparatorluğun Batı ayağının yıkılışı elbette Roma Kilisesi için önemli bir avantaj olmuştur.¹³³ Bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan ve impara-

¹³⁰ Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 52, 53; Stebbing, **The Story**, s. 120, 121.

¹³¹ İlgili madde ve tartışmalar için bkz. Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, ss. 25–27; Bokenkotter, **History**, s. 84, 85; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 55; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 41.

¹³² Ostrogorsky taç giydirme hadisesinin muhtemelen birkaç yıl daha geç, 457 yılında İmparator I. Leon ile vuku bulduğu kanaatindedir. Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 56.

¹³³ Barbar istilaları hakkında bkz. Henri Pirenne, **Hız. Muhammed ve Charlemagne**, s. 19 vd.

torluk baskısından uzak kalan papalar Roma ve çevresindeki yegane güç haline gelirler. “Roma papalarla baş başa kalmıştır.”¹³⁴ Fakat Doğu Roma, İtalya üzerindeki haklarından kolayca vazgeçmemiş, hatta bir dönem bu bölgeyi tekrar ele geçirmiştir. Buraya hakim olmasa da, Ravenna’da bir İmparatorluk Valisi bulunmaktadır. Ancak fiili olarak artık İtalya Gotların elindedir. Galya (eskiden bugünkü Fransa ve Belçika dahil o bölgedeki geniş alana verilen isim) bölgesine de Frenkler yerleşmekte ve teşkilatlanmaktadır. İtalya’daki Gotların başında Odoacer bulunmaktadır. Bir süre sonra İtalya, Odoacer liderliğindeki Gotları yenen Theodoric önderliğindeki Ostrogotların eline geçer (493). Theodoric, Aryuşçu olmasına rağmen, ilk yıllarında Roma Kilisesine baskı yapmaz, fakat zaman geçtikçe Barbar Kral’ın tavrı değişir.

Papalar bir taraftan barbarların nefesini enselerinde hissederken diğer taraftan da teolojik sorunlarla uğraşmak zorunda kalırlar. Zira Kadıköy Konsili Mısır, Filistin, Suriye gibi monofizist inancın hakim olduğu Doğu Kiliselerinin bu inancını değiştirmemiş, aksine ihtilafı daha da şiddetlendirmiştir. Doğu Roma İmparatoru Zeno (474–491) bu ayrılığa son vermek ve belki de bir orta yol bulmak amacıyla –ki bu daha sonra tekrar tekrar denenecektir– İstanbul Patriği Acacius’un da yardımı ile 482’de *Henotikon* adı verilen bir birleşme deklerasyonu yayınlar.¹³⁵ Roma Kilisesi’ne göre aslında *Henotikon*’un amacı, Kadıköy Konsili kararlarını iptal etmektir. Papa III. Felix (483–492)¹³⁶ 484’teki Roma sinodunda *Henotikon*’u kabul etmeyi reddettiği gibi, Patrik Acacius’u da aforoz eder. Patriğin aforozla karşılık vermesi uzun sürmez. Felix’in halefi I. Gelasius (492–496) patriğin aforoz edilmesi kararını teyid etmekle kalmaz, sonraki dönemlerde daha da netleşecek bir iddiada bulunmaya başlar. İmparatorluktan uzakta ve kendi başına olmanın verdiği güvenle papa, Kilise idaresinin dünyevî idareden üstün olduğunu savunmaktadır. Doğu Roma İmparatoru I. Anastasius (491–518)’un Kilise işlerine müdahalesine 494’te bir mektupla tepki gösteren Gelasius’a göre dünyevî lider “öğreten” değil “öğrenen”dir, dolayısıyla Kilisenin, yani Papalığın sözlerine kulak vermelidir. Ayrıca Gelasius din adamlarının seküler mahkemelerde yargılanamayacağını da iddia etmiştir ki, bu görüş tarih içeri-

¹³⁴ Stebbing, *The Story*, s. 127.

¹³⁵ Bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 30 vd.; Stebbing, *The Story*, s. 130, 131.

¹³⁶ Bu Felix’in II. mi yoksa III. mü olduğu tartışmalıdır. Dolayısıyla ondan sonra Felix ismindeki papaların da kaçınıcı Felix olduğu da tartışmalıdır.

sinde “papa hiçbir güç tarafından yargılanamaz” biçimine dönüşmüştür.¹³⁷ Gelasius zamanındaki bir diğer önemli olay da, ileride papalık açısından önemli bir rol oynayacak olan Frenklerin Hristiyanlığı kabul etmeleridir. Bu da Hristiyanlığın “İkinci Constantine”i sayılan Frenk Kralı Clovis’in 496 yılında hristiyan oluşu ile başlayan bir süreçtir.

Roma ile İstanbul arasındaki mücadele Papa ile Patrik arasındaymış gibi görünse de gerçekte papalıkla imparatorluk arasındadır. Zira artık papalık yavaş yavaş imparatorluğa rakip bir güç haline gelmeye başlamıştır. *Henotikon*’dan kaynaklanan Roma-İstanbul ayrılığı 519 yılına kadar devam eder ve nihayetinde Papa Hormisdas (514–523) ile İmparator I. Justin (518–527)’in, hem Zeno hem de Patrik Acacius’un haksız olduğunu ilan etmek üzere anlaşmaları ile sona erer. Yani kriz Roma’nın değiştiği tarzda çözülür. Genel bir konsille olmasa da Zeno, Acacius ve monofizitizm mahkum edilir, fakat sorun burada bitmez.

Roma’nın gözde generallerinden Belisarius Afrika’da önemli başarılar elde ettikten sonra önce Sicilya’yı, ardından da Roma’yı ele geçirir. Papa Hormisdas’ın oğlu Silverius (536- 537) bu esnada papadır. Doğu Roma İmparatoru Justinian (527–565) seleflerinin tersine, imparatorluğun Doğuyu ayakta tutma politikasını terk etmiş ve Batıya yönelmiştir. Batı İmparatorluğunu tekrar ihya etme çabasındadır.¹³⁸ Gerçekten de 535 ile 562 yılları arasında İtalya büyük oranda tekrar Bizans egemenliğine girer. Papalık da bu dönemde İmparatorluk baskısını yeniden hisseder. Daha kötüsü, Justinian üzerinde önemli bir etkisi olan İmparatoriçe Theodora monofizisttir. Rivayete göre İmparatoriçe, o dönemde İstanbul’da Papalık temsilcisi olan Vigilius’a, İstanbul’a atayacağı monofizist patriği kabullenirse kendisinin papa olmasını destekleyeceğini söylemiş ve de Vigilius’u ikna etmiştir. Vigilius Theodora’nın yönlendirmesiyle Roma’daki Belisarius’un yanına gelir. Belisarius Papa Silverius’tan

¹³⁷ Bkz. J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 98 (*Document No. 5*); Ullmann, **a.g.e.**, s. 33, 34.

¹³⁸ Bkz. Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 53 vd.

monofizist¹³⁹ öğretiyi kabul etmesini ister, olumsuz cevap alınca da onu sürgüne gönderip yerine Vigilius (537–555)’un papa olmasını sağlar.

Yeni imparator teolojiyle oldukça ilgili olduğu gibi inanç farklılıklarına da tahammülü yoktur. Pavlus’un Efeslilere mektubunda söylediği “tek Tanrı, tek inanç, tek vaftiz” sözünü imparatorluk için “tek devlet, tek hukuk, tek kilise” sloganına dönüştürmüştür. Dolayısıyla, Justinian monofizistlerle Kadıköy konsilini benimseyenleri uzlaştırma çabasını -ki aslında buna monofizitizmi Batıya kabul ettirme çabası denebilir- devam ettirir. Bu defa farklı bir yönetime başvuran imparator, monofizist teolojinin azılı düşmanları olan bazı yazarların eserlerini resmen mahkum etmeyi dener. Tabi ki etkili olabilmesi için Roma Kilisesi’nin de bunu kabul etmesi gerekmektedir. Hedef alınan ve *Üç Risale* (Three Chapters) olarak bilinen eserler Antakya ekolünden üç isme, Mopsuestialı Theodore (ö.428), Cyruslu Theodore (ö. 466) ve Edessalı Ibas (ö. 457)’a aittir. İmparator 544 yılında yayınladığı bir fermanla bu üç eseri mahkum eder. Papa Vigilius başlangıçta bu fermanı kabullenmeyi reddeder. Ancak, imparatorun baskısına daha fazla dayanamayarak -bu esnada Sicilya’ya kaçırılmıştır- o da bu üç eserin lanetlenmesini onaylar. Ancak Kuzey Afrika, Gaul, Milan ve İlycrum kiliseleri fermanı reddederler. Sonuçta Justinian daha kesin bir sonuç almak için İstanbul’da bir konsil toplamaya karar verir ve II. İstanbul Konsili’nde (553) *Üç Risale* mahkum edilir. Batı Kilisesinin sadece 9 piskoposla temsil edildiği konsilde daha önceki dört genel konsilin kararları teyid edilir. Yine, daha önce mahkum edilen Arius, Macedonius, Nestorius ve Origen’in aforozları yinelenir. Bu konsilden yaklaşık iki yıl sonra Vigilius’a Roma’ya dönme müsaadesi verilmişse de papa, dönüş yolunda, papalığın prestiji açısından Leo’nun mirasını büyük ölçüde kaybetmiş olarak son nefesini verir.¹⁴⁰ Onun halefi olan I. Pelagius (556–561) *Üç Risale* konusundaki kararı desteklemeye devam etmesi şartıyla Justinian tarafından Papalık makamına getirilir.¹⁴¹

¹³⁹ Monofizist yerine bazen “Eutychian” tabiri de kullanılmaktadır. Bu ikinci terimi –belki de ismin Ermenice olduğunu kabul ettikleri için- daha ziyade Ermeniler tercih etmektedir.

¹⁴⁰ Vigilius hakkında bkz. **Liber Pontificalis**, 61 (ss. 58–61).

¹⁴¹ La Due, **a.g.e.**, s. 58. Justinian dönemi hakkında bkz. Stebbing, **The Story**, ss. 137–146.

565 yılında Justinian ölür ve Bizans¹⁴² İmparatorluğu'nun Doğuda uğraşması gereken sorunlar ortaya çıkar. Fakat Batıda da işler pek yolunda gitmemektedir. 568 yılından itibaren İtalya Alboin kumandasındaki Lombardlar tarafından istila edilir. İtalya'nın merkezi ve Kuzey bölgelerini ellerinde tutan Lombardlar Roma Kilisesi için hem askerî hem de Aryusçu oldukları için dinî bir tehlikedir. Ancak Bizansın otoritesi karşısında Lombardlar sonraki dönemlerde papalık için avantaj olmuştur. Zira tek bir hakim güç halinde kalamamışlar, zamanla bölünerek düklükler haline gelmişlerdir. İtalya böylece her biri bağımsız küçük devletçiklere bölünmüştür. III. John (561–574) ilk Lombard istilasını esnasında Roma piskoposudur. Onun yerini alan Papa I. Benedict (575–579) döneminde ise neredeyse tüm İtalya Lombardların haki-miyetine girmiştir. Benedict'in halefi II. Pelagius (579–590) İmparatorun onayını – papaların, seçildikten sonra göreve başlayabilmeleri için İmparator tarafından onay-lanmaları gerekmektedir– beklemeden makamına oturur. Çünkü Roma kuşatma al-tındadır. Bu esnada Doğu'da İmparator Justinian'ın yerine II. Justin (565–578) geç-miştir. Onu II. Tiberius izler. Tiberius'tan sonra tahta, Perslere karşı kazandığı başa-rılarla ünlenen General Maurice oturur. Maurice kendisinden habersiz Lombardlarla anlaşmaya yapmasından dolayı papa Büyük Gregory ile çatışmaya girecektir. Maurice'i bir suikast sonucu öldürüp yerine geçen Phocas'ın ardından 610–641 yıllar-ı arasında Doğu Roma'nın başında bulunacak isim ise Heraclius'tur.

VII. yüzyıla kadarki seyri özetleyecek olursak; Büyük Leo'ya kadar papaların Batı kiliselerindeki tüm atamaları kontrol ettiği ve bu kiliseleri yönettiği konusunda kesin deliller yoksa da, Papalığın bu kiliseler arasındaki anlaşmazlıklarda nihaî merci olarak işlev gördüğü açıktır.¹⁴³ Batı Roma'nın yıkılışının ardından, otorite açısından

¹⁴² Bizans tabirinin yanlış olduğunu, bu devlete Doğu Roma veya İkinci Roma demenin daha uygun olduğunu söyleyenler vardır. Örneğin İlber Ortaylı'ya göre "Bizans" adı XVI. Yüzyıldaki Alman Hümanistlerinin, özellikle de Wolff'un işidir. Bu ismin kullanılmasının nedeni Batı'da Roma İmparatorluğunun devamı iddiasıyla kurulan devletleri meşru göstermek için, Roma İmparatorluğu-nun kalan parçasını yok saymak, yani "Bizans" diyerek Doğu Roma'yı Romalı olmaktan çıkar-maktır. Bkz. İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul, 2006, s. 43, 44; 195. Ostrogorsky de bu konuda şöyle der: "Bizans devleti eski *Imperium Romanum*'un sadece bir de-vamıdır. Bizans bilindiği gibi, bizim Bizanslı dediğimiz kişilerin bilmedikleri, daha sonraki devrin bir terimidir. Bunlar kendilerini her zaman Romalı olarak adlandırmış, imparatorlarını Roma hü-kümdarları, eski Roma *Caesar*'larının halef ve mirasçıları saymışlardır." Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 25.

¹⁴³ La Due, **The Chair of Saint Peter**, s. 59, 60.

avantajlı bir konuma gelen Papalık, Lombard istilasıyla birlikte Roma ve çevresinin neredeyse yegane hakimi konuma gelmiştir. İmparatorluk yine etkilidir, ama bu etki aslâ eskisi kadar değildir. Bu dönemde papaların seçimi diğer piskoposlardan farklı olmamıştır. Ruhbanlar, Roma halkı, özellikle Ostia, Albano ve Porto olmak üzere komşu piskoposlar Roma Piskoposunu seçmektedir. Seçimle ilgili ilk düzenleme 555 yılındaki bir imparatorluk fermanı ile gerçekleşir. Bu fermanla papalık makamının boşalması halinde Ravenna'daki *exarch*'ın (Bizans Valisi) haberdar edilmesi ve seçimin papa öldükten üç gün sonra yapılması yer almakla beraber, Roma ruhbanı ve asilzadelerin belirleyici olduğu bir prosedür söz konusudur. Seçim sonrasında bir heyetin İstanbul'a giderek imparatora sonucu bildirmesi ve onun da seçimi onaylaması gerekmektedir. Fakat genellikle *exarch*'ın onayı ile yetinilmiş, imparatorun onayına gerek duyulmamıştır. Bizans egemenliği altında iken Papalık kendisini ve geleceğini imparatorluktan ayrı görmemiştir. "Romanın düşmanları Katolik inancının da düşmanlarıdır" düsturunu benimsemiş ve dua kitaplarında imparatora saygı ve onun başarısını dileyen dualar yer almıştır.¹⁴⁴

Papalık organize olduktan sonra, Ortaçağın ilk yüzyıllarında iki önemli misyona sahip olmuştur: barbar kavimleri hristiyanlaştırmak ve Avrupa'yı bir hristiyan memleket (*Christendom*) haline getirmek. Bu da tek başına Kilisenin başarabileceği bir şey değildir. Keşişler ve laik idareciler buna katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu misyonun gerçekleştirilmesi üç unsurun birlikte hareket etmesiyle mümkün olmuştur: papalık, keşişler ve Frenkler.¹⁴⁵ Bu kolay olmamıştır; Vandallar, Vizigotlar, Hunlar, Gotlar, Ostrogotlar gibi barbar milletlerin çoğu hristiyan olmuştur, ama hepsi Katolik değildir. Gotlar ve Vandallar Aryusçu piskopos Ulfilas (ö. 383) tarafından hristiyanlaştırılmıştır ve Katolikleri düşman gibi görmektedirler. Tek bir hakim gücün tüm bu farklı unsurları birleştirmesi gerekmektedir ki, bunu da Frenk imparatorları gerçekleştirecektir. Dolayısıyla ancak VIII. yüzyıl sonundan itibaren ki, Frenk

¹⁴⁴ Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 193.

¹⁴⁵ Bkz. Bokenkotter, **History**, ss. 89–98.

Karolenj İmparatorluğu'nun kurulması ile birlikte, Kilise artık Avrupa'da sadece dinî değil siyasal bir aktör haline de gelmeye başlayacaktır.¹⁴⁶

3. Büyük Gregory

Büyük Leo'dan sonra, papalığın geleceğini belirleyen bir diğer önemli papa – yine katoliklerce “büyük” unvanıyla anılan- I. Gregory'dir (590–604). Onun için zaman zaman “Avrupanın Babası” denilir.¹⁴⁷ Papalığın kurumsallaşmasının ikinci aşamasını gerçekleştiren Gregory *christendom*¹⁴⁸un ve neredeyse tüm Ortaçağ Papalığı çizgisinin mimarı kabul edilmektedir. Klasik Roma ile Ortaçağ Papalığı arasındaki köprü sayılabilecek olan bu papa, daha önceki papalardan III. Felix'in de mensup olduğu aristokrat bir Roma ailesindendir. Entelektüel titizlik, düzenlilik, hukuka bağlılık, pratik sağduyu ve olaylara gerçekçi yaklaşım gibi tipik Romalı özelliklerini taşımaktadır. Papa seçilmeden önce papalık özel temsilcisi olarak İstanbul'da bulunmuştur. Konunun uzmanları, onun iyi bir teolog olmamakla birlikte müstesna bir lider olduğunu belirtmektedirler. Politika olarak Gregory, Roma'nın içinden çok dışarı ile ilgilenmiş; Papalığı fiilen Orta İtalya'nın hakimî haline getirmiş, Roma'nın diğer Batı kiliseleri üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmış, barbarların ve Anglo-Saksonların hristiyanlaştırılmasına büyük önem vermiş, İspanya Kilisesi ile çok iyi ilişkiler kurmuş, ardında önemli bir teolojik malzeme bırakmıştır.¹⁴⁹

Kendisine “Tanrı hizmetkarlarının hizmetkârı”, *Servus servorum Dei* diyen Gregory, Afrika ile ilişkiler konusunda da oldukça hassastır. İstanbul ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmasına rağmen, tıpkı halefleri gibi, İstanbul Kilisesi ile karşı karşıya gelmiştir. Gregory döneminde papalar hâlâ Doğu Roma imparatoru tarafından onaylanmaktadır ve Gregory'yi de Maurice onaylamıştır. Fakat papa, Kilisedeki impara-

¹⁴⁶ Hem bu devredeki papalık faaliyetleri hem de günümüzde bu döneme ilişkin yapılan çalışmalarla ilgili eleştiriler için bkz. Marios Costambeys, “Property, ideology and the territorial power of the papacy in the early Middle Ages”, *Early Medieval Europe*, 2000, 9 (3) ss. 367–396.

¹⁴⁷ Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 55.

¹⁴⁸ “Christendom”, daha önce de belirtildiği gibi, tamamıyla hristiyanların hakim olduğu bir coğrafyayı ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. “Dârü'l-İslam”ın Hristiyanlıktaki karşılığı olarak düşünülebilir.

¹⁴⁹ Gregory hakkında bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 77–80; Christopher M. Gray, *a.g.m.*, s. 503, 505; Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, ss. 51–58.

torluk memurlarının yerine rahip veya keşişleri getirmek istemesi nedeniyle imparatorla, ekümenik sıfatını kullanması dolayısıyla da patrikle çekişme yaşamıştır. Kendi politikası açısından haklıdır, çünkü tam da Papalığı güçlü ve gerçekten Katolik/evrensel hale getirme çabasının karşısına İstanbul Patriği John (582–595) 587 yılında “ekümenik”¹⁵⁰ sıfatıyla çıkmak istemiştir. Doğal olarak Gregory bu sıfatı şiddetle reddetmiş ve sert bir mektupla patriği bu sıfatı kullanmaması konusunda uyarılmışsa da, hem John hem de halefi Cyriacus (595–606) ekümeniklik iddialarını sürdürmüşlerdir. Gregory’nin Bizans İmparatoru Maurice’e, onun karısı Constantina’ya, hatta İskenderiye ve Antakya patriklerine itirazını ve haklılığını anlatan mektuplar gönderdiği bilinmektedir.¹⁵¹

4. Monofizizm Sorunu

Doğu ile krizler Gregory’den sonra da devam eder. Gerginliğin kaynağı bir kez daha monofizist öğretidir. Bizans İmparatoru Heraclius (610–641) tıpkı Justinian gibi bu teolojik ayrılığa bir nihayet vermek için İstanbul Patriği Sergius’un da yardımıyla İsa’da tek bir enerji bulunduğu biçiminde yeni bir formül ortaya koyar: *monoenergism*. Tabi ki monofizist inancı biraz farklı bir ambalajla sunmaya çalışan bu basit kandırmaca, Roma Kilisesi başta olmak üzere diyofizistleri, yani İsa’da hem ilahî hem beşerî iki tabiat bulunduğunu savunanları ikna edemeyecektir. Aslında Heraclius’un da, ondan önceki ve sonraki imparatorların da monofizist öğretiyile uzlaşma çabası bu imparatorların teolojiye çok meraklı olmasından kaynaklanmamaktadır. İşin içerisinde daha çok siyasî nedenler vardır. Bu dönemde İmparatorluk İran’la sürekli mücadele halindedir ve Ermenistan gibi İran’a yakın bölgelerin monofizist ahalisinin inancı, onların imparatorluğa olan bağlılığını zayıflatmakta ve imparator-

¹⁵⁰ Daha sonra başka örneklerini de göreceğimiz üzere, Papalık dayandığı teoloji gereği böyle bir iddiayı kabul edemez. Türkiye’de Fener Rum Patrikhanesi veya Vatikan’la ilgili tartışmalarda, zaman zaman papanın, patriği ekümenik ilan etme niyeti olduğu dile getirilmektedir. Oysa Vatikan’ın bu tür bir ilanda bulunması kendini inkar anlamına gelir ve böyle bir şey –en azından Kilise bugünkü haliyle kaldığı sürece– mümkün değildir. İstanbul Patriği’nin ekümeniklik iddiası hakkında bkz. Mehmet Çelik, **Fener Patrikhanesi’nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri**, İzmir, 2000.

¹⁵¹ Gregory ve ilgili olayla ilgili ayrıntılar için bkz. **Liber Pontificalis**, 65 (s. 63); Brezzi, **The Papacy**, ss. 69–74; La Due, **Chair of Saint Peter**, ss. 62–68; Stebbing, **The Story**, ss. 161–169. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, ss. 65–68. Gregory’nin adı geçen mektupları ile ilgili bir çalışma için bkz. Graham Nicholson, “The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great”, **Access: History**, vol. 1, no.2 (Autumn 1998), ss. 49–65.

luktan kopmalarını kolaylaştırmaktadır.¹⁵² Tüm bu gayretler monofizistlerin imparatorluğa karşı hissettikleri bu yabancılığı ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Heraclius 638’de bu formülü içeren ve *Ecthesis* adıyla bilinen bir uzlaşma metni hazırlar. Dönemin papası Honorius (625–638) *Ecthesis* hakkında net bir tavır göstermeye fırsat bulamadan ölür. Sonraki on yıl içerisindeki üç papadan da kayda değer bir tepki gelmez. Bu arada hem Bizans hem de Doğu Hristiyanlığı üst üste yenilgiler yaşar. Zira 635’te Şam’ın alınmasıyla başlayıp 642’de İskenderiye’nin fethedilmesi ile sonuçlanan ve inanılmaz surette hızlı gelişen İslam akınlarıyla Kudüs dahil Doğu Akdeniz tamamen müslümanların eline geçmiştir.¹⁵³ İleride Avrupa’yı da kuşatacak bu akınlar nedeniyle bazı Batılılar İslam’ı “Doğu’nun İskender’e karşı çıkardığı rakip veya Batı’ya verdiği karşılık” olarak görecektir.¹⁵⁴

Heraclius’tan sonra Bizans’ın başına geçen II. Constance (642–668) 648’de monofizitizmle ilgili her tür tartışmayı yasaklayan bir ferman olan *Typos*’u yayınlar. Ravenna’daki Bizans Valisinin onayını almadan papalık makamına oturan I. Martin (649–655) ilk icraatlarından biri olarak 649’da Lateran’da bir sinod toplar, hem *Ecthesis*’i hem de *Typos*’u sapıklık ilan eder. 638’de ölen Patrik Sergius’u da onun sorumlusu olarak aforoz eder. Heraclius’u mahkum etmeye cesaret edemez ama bu tavrı, onun halefi II. Constance’ı kızdırmaya engel olmaz. O sırada gerek Roma’daki karışıklık gerekse Muaviye’nin İstanbul üzerine yaptığı deniz seferi nedeniyle papa ile uğraşmaya fırsat bulamayan Bizans *exarch*’ı (bölge valisi) Olympos, 653’te askerleriyle Roma’ya girer ve Papa Martin tutuklanarak İstanbul’a getirilir. Patriğin karşısında yargılanan Martin aşağılanarak zincire vurulur ve sürgüne gönderildiği

¹⁵² Bkz. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 101.

¹⁵³ Pirenne’ye göre İslam fetihleri barbar istilalarından temel bir farklılık gösterir. Germen istilalarında, istilacılar Roma uygarlığı tarafından yutulurken, İslam fethettiği bölgelerde kendi kültür ve uygarlığını kurmuştur. Yazara göre bunu sağlayan hem İslam maneviyatı hem de müslümanların, hristiyanların yaptıklarının tersine, fethettikleri bölgedeki insanlardan “müslüman olmalarını değil, İslam’a tabi olmalarını” istemeleridir. Ayrıca Pirenne’ye göre İslam fetihleri antik dönemde bütünlük arzeden Akdeniz uygarlığını ikiye bölerek eski kültürün kıta içerisine çekilmesine neden olmuş ve böylece Avrupa’nın oluşumunda hayati bir rol oynamıştır. Bkz. Henri Pirenne, **H. Muhammed ve Charlemagne**, s.169 vd., 329.

¹⁵⁴ Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 138.

Ukrayna'da 655'te ölür.¹⁵⁵ Sonraki papalar I. Eugene (654–657) ve Vitalian (657–672) İmparator Constance'a karşı çıkmaya cesaret edemezler ve Lateran'daki 649 sinoduna muhalif kalırlar.

II. Constance 668'de Sicilya'da uğradığı bir suikast sonucu ölünce yerine oğlu IV. Constantine (668–685) geçer. Constantine teolojik konularla babası kadar ilgili değildir. Daha doğrusu, bu meselelerden daha önemli işleri vardır. Fakat o da sorunu çözmek istemektedir. Bu amaçla önceki imparatorlardan daha akıllıca bir yol izler ve konuyu genel bir konsille halletmeye karar verir. Böylece altıncı ekümenik konsil olan III. İstanbul Konsili (680–681) genç imparatorun başkanlığında, 680 yılı Kasımında başlar. Papa Agatho (682–683)'nun da yakından takip ettiği konsilde *monotelitizm* (İsa'da iki tabiat fakat tek irade bulunduğu iddiası) ve *monoenergizm* ile birlikte, Patrik Sergius ve Papa Honorius dahil, bu düşüncenin tüm takipçileri ve onaylayanları mahkum edilir. Bir kez daha sonuç Roma'nın istediği gibidir. Bizans'ın işi ise bundan sonra daha da zorlaşmıştır. Zira 663 yılında Anadolu'da beliren İslam Orduları 674'ten itibaren İstanbul surlarına dayanmıştır.¹⁵⁶

5. İkonoklazm Çatışması

IV. Constantine'in ardından Bizans İmparatorluğu tahtına oğlu II. Justinian (685–695; 705–711) geçer. Yeni imparator 691 yılında Trullo'da, son iki ekümenik konsilin değerlendirildiği bir sinod toplar. Trullo Konsili veya "Quinisext Konsil" olarak bilinen bu toplantıdan tarihî açıdan kayda değer bir sonuç çıkmamışsa da bu sinodda alınan kararlar –özellikle de litürji ve disiplinle ilgili konularda- Doğu ile Batı arasındaki ayrılıkların belirginleşmesine neden olmuştur.¹⁵⁷ Justinian, Kilise disiplini ile ilgili Trullo kararlarını (102 maddeden oluşmaktadır) Papa I. Sergius'a (687–701) gönderir, fakat papa bu kararları onaylamayı reddeder. Artık Bizans'ın Papalık üzerindeki otoritesi eskisi gibi değildir. Justinian, dedesi II. Constans'ın, I.

¹⁵⁵ Bkz. **Liber Pontificalis**, 76 (s. 70–72); Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 60–63; La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 69, 70; Stebbing, **The Story**, ss. 176–180; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 111, 112; J. A. Corbett, **The Papacy**, s. 19, 20.

¹⁵⁶ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 115 vd. Bizans'ın Müslümanlarla ilişkileri konusunda müstakil bir çalışma için bkz. Casim Avcı, **İslâm-Bizans İlişkileri**, İstanbul, 2003.

¹⁵⁷ La Due, **Chair of Saint Peter**, s.71.

Martin'e davrandığı gibi davranmamaktadır. Sergius'un ardından VI. John (701–705) ve ondan sonra VII. John (705–707) papalık makamına oturur. Justinian, VII. John'a da Trullo kararlarını onaylatma yönünde bir girişimde bulunur, fakat sonuç öncekiyle aynıdır. Bununla birlikte imparator, daha sonraki papalardan Constantine (708–715) ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Papa Constantine 710 yılında İmparatorun davetlisi olarak İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirir¹⁵⁸ (bu tarihten, Papa VI. Paul'un 1967'deki ziyaretine kadar başka hiçbir papa İstanbul'a gelmemiştir). Ancak Justinian, Trullo kararlarının Roma Kilisesi tarafından kabul edilmesini asla sağlayamaz. Bunun nedeni, konsilin İstanbul'u Roma ile eşit sayan 36. kanonudur.¹⁵⁹

Papa Constantine dönemi, aynı zamanda müslümanların İspanya'yı fethi zamanına rastlar (711). Tarık bin Ziyad komutasındaki İslam orduları buradaki Got Krallığını yıkarak uzun yıllar sürecek bir hakimiyet kurarlar. Bu, *saracen*¹⁶⁰lerin Batıya yerleşmesi demektir. Müslümanların ilerleyişi Avrupa içlerine kadar devam eder. Ta ki Charles Martel tarafından, 732'de –önemli bir savaş olmamasına rağmen hristiyanlar tarafından bir mit haline getirilen¹⁶¹– Puvatya (Poitiers) savaşında durdurulana kadar. Böylece Roma Kilisesi ve bağlıları Avrupa'da müslümanlarla, henüz hristiyanlaşmamış barbarlar arasında bir tampon bölge haline gelir.

II. Justinian'ın ardından hem Bizans hem papalık açısından sıkıntılı bir dönem başlar. Müslümanlar İstanbul'u kuşatmışlardır ve Lombardlar İtalya'ya tekrar saldırmaktadır. Bunun üzerine bir de iki tarafı yine birbirine düşürecek bir sorun ortaya çıkar: *ikonoklazm*, yani tasvir kırıcılık. Bizans'ta VIII. ve IX. yüzyıllarda iki *ikonoklazm* dönemi yaşanır. Bunların ikisi de Ermeni İmparatorlar tarafından başlatılmış ve her ikisi de kadınlar tarafından, yani imparatoriçelerce sona erdirilmiştir.

¹⁵⁸ Bkz. **Liber Pontificalis**, 90: 5–7 (s. 92, 93).

¹⁵⁹ Trullo Konsili ve sonraki süreçle ilgili bkz. Stebbing, **The Story**, ss. 186–192.

¹⁶⁰ *Saracen*, Ortaçağda batılılarca müslümanlar için kullanılan yaygın bir isimdir. Batılılar Endülüs müslümanlarının hakimiyeti altında yaşayan hristiyanlara da “Araplaştıklarından” dolayı “mozarab” diyeceklerdir (Aynı zihniyetle batılı hristiyanlar haçlı seferleri esnasında burada uzun zaman kalmış olan haçlıları da “müslümanlaşmış” görmüşlerdir). Buna mukabil müslümanların hristiyanlar için kullandıkları benzer tabir “Frenk” sözcüğüdür.

¹⁶¹ Bkz. Josep Fontana, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2003, s. 51; Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 7.

İkonoklazm aslında uzun zamandan beri sorun olan ve bir türlü üstesinden gelinmeyen monofizist anlayışın bir tezahürüdür. Tasvir karşıtlığının ilk belirtileri, VIII. yüzyılın başlarında, monofizitizmin kalelerinden biri olan Ermeniler arasından gelen Philippikos Barnades (711–713) idaresi esnasında kendini gösterir. Belki şartlar gereği açıkça monofizitizmi dayatmaya çalışmamıştır Barnades, ama bu inancı mahkum eden altıncı ekümenik konsile, yani III. İstanbul Konsili'ne olan düşmanlığını gizlemez. Zaten ikon karşıtlığı da ilk kez bu konsili resmeden tasvirlerle karşı düşmanlıkla kendini gösterir. İmparatorluk sarayından başlayarak konsili resmeden tasvirler ve konsil kitabesi kaldırılıp yerine imparator ve konsilde mahkum edilen monofizist Patrik Sergius'un resimleri konur. Philippikos, papaya gönderdiği, tahta çıktığını bildiren fermanına monofizist bir iman formülü ile bir de resmini de ekler. Doğal olarak bu hareket Roma'da tepkiyle karşılaşır. Papalık bu duruma, onun adına para bastırmayarak, kiliselerde adını anmayarak ve kilise evrakında ismini zikretmeyerek, yani imparatoru yok sayarak cevap verir. Üstelik İstanbul'da yapılanlara cevaben St. Peter Kilisesi'ne söz konusu konsili tasvir eden resimler asılır. Barnades'in bir isyan sonucu alaşağı edilmesinden sonra, Bizans'ın başına II. Anastasius (713–716) geçer ve ilk iş olarak Barnades'in tasvir karşıtlığına son verip III. İstanbul Konsili kararlarını tanıdığını ve bu kararların geçerli olduğunu ilan eder.

Fakat III. Leo (717–741)'nın tahta geçişi ile işler yine tersine döner.¹⁶² III. Leo ve halefleri Bizans'ı Helenistik kökeninden ayırıp Doğulu hale getirmişlerdir. Aslında ikonoklazm hareketi de Bizans içerisindeki Doğulu ve Batılı unsurların çatışmasıdır. Bu çatışmanın bir yanında imparator, ordu ve Doğu eyaletleri, diğer tarafında ise Papalık, manastırlar ve Batı yer almıştır.¹⁶³ Daha sonra da örnekleri görüleceği üzere, ikonoklazm iç siyaset aracı haline de gelmiştir. Fakat fiilî bir gerçek vardır. Bizans dindarlığının en önemli tezahürü olan ikona kültü, hem de öncekinden daha katı bir biçimde yeniden taarruz altındadır,.

¹⁶² Leo döneminde hem imparator, hem bu devredeki papaların çoğu (en azından 685'ten itibaren görev yapan papalardan beşi için bu söylenebilir) hem de dönemin Emevi halifeleri Suriye kökenlidir.

¹⁶³ Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, ss. 172–175. Pirenne'nin de belirttiği üzere, aslında Roma İmparatorluğu'nun bizatihi kendisinde Doğu ile Batı farkı vardır. İmparatorluğun doğusu Yunanlı batısı Latindir. Bkz. Henri Pirenne, **Hz. Muhammed ve Charlemagne**, s. 15.

İmparator Leo hem müslüman tehlikesine karşı önlem almak hem de İtalya'da Bizans otoritesini tekrar tesis etmek amacıyla bölge mülklerinden yeni bir takım vergiler ister. Fakat Papa II. Gregory (715–731) bunu kabul etmez. Bunun üzerine Leo, papaya bir suikast planladıysa da başarılı olamaz.¹⁶⁴ Leo, 726 yılında ikonalara tâzim göstermeyi resmen yasakladığında Papa II. Gregory bir kez daha imparatorun karşısına çıkar.¹⁶⁵ 730'da Leo'nun ikona kültürüne karşı ikinci saldırısında III. Gregory (731–741) de, selefi gibi Leo'nun tasvir kırılcılığına şiddetle muhalefet eder ve Roma'da topladığı sinodda, ikonalara hakaret eden kişinin Tanrı'nın kilisesinden kovulmaya layık olduğunu ilan eder. Buna karşılık imparator da papanın temsilcilerini (legat) hapse atar. Leo, tasvir karşıtlığı politikasından herhangi bir ödün vermeden ölür.

Leo'nun yerine geçen oğlu V. Constantine imparatorluk tacını elinde fazla tutamaz ve tasvir yanlısı siyasetinin de önemli etkisiyle, Artabastos imparatorluk tahtını ele geçirir. Fakat Constantine'in, topladığı güçlerle onu yenip tacı tekrar ele geçirmesi fazla sürmez. Tabii ki V. Constantine (741–775)'in dönüşü ikonoklazmın da daha şiddetli bir dönüşüne sahne olur. İmparator ikonolastik görüşü bir genel konsil ile teyid etmeye çalıştıysa da başarılı olamaz ve 754'teki bu konsil yerel bir sinod olarak kalır. 760 yılına gelindiğinde tasvir karşıtlığına muhalefet özellikle Stephen gibi bazı din adamlarının öncülüğünde oldukça güçlenir. Bu muhalefetin en etkili simaları keşişlerdir, fakat onlara yönelik baskı da aynı derecede şiddetli olur. İkona karşıtlığı keşiş karşıtlığına dönüşür. Keşişler baskı altına alınırlar ve yaşam tarzlarından vazgeçmeye zorlanırlar. Manastırlar üzerinde terör estirilir. Hatta daha da ileri gidilerek azizleri ve Meryem'i övücü sözler dahi yasaklanır. Keşişlerin bir kısmı İtalya'nın güneyine giderek kurutulur ve istedikleri gibi yaşarlar. İkonoklastik rüzgar ancak IV. Leo (775–780)'nun imparatorluğu zamanında hız keser. Tasvir karşıtlığı devam etmekle beraber Meryem kültürüne ve keşişlere yönelik düşmanlıktan vazgeçi-

¹⁶⁴ La Due, **Chair of Saint Peter**, s.72.

¹⁶⁵ II. Gregory dönemi aynı zamanda İngiltere ve Almanya topraklarının tamamen Hristiyanlaştığı devredir. Bunların Hristiyanlaştırılmasındaki etkin rollerinden dolayı sonradan, Hristiyan adetlerine uygun olarak Augustine'e İngiltere'nin, Boniface'ye ise Almanya'nın havarisi denmiştir. Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 193.

lır. Onun  l m   zerine VI. Constantine  ocuk denecek yaŗta tahta çıkar. Naibliğini İmparatoriçe Irene  stlenir. Onun gayretleri sonucunda, Papa I. Adrian (772–795) döneminde II. İznik Konsili (787) ile tasvir karŗıtlıđı ortadan kaldırılır.¹⁶⁶ Barnades’ten itibaren devam eden ikona karŗıtı tutum böylece genel bir konsil ile nihaî olarak sona erdirilir. Roma Kilisesi’nin de bir delegasyonla temsil edildiği konsil ile ikonalara saygının meŗruluđu ilan edilir.

813 yılında Bulgarlara karŗı baŗarılar kazanmıŗ bir general olan Ermeni Leo’nun imparatorluk tacını ele geçirmesiyle baŗlayan ikinci ikonoklazm dönemi ise 842 yılına kadar devam eder. İkinci ikonoklazmın temel nedeni V. Constantine’nin siyasetini kendine örnek alan Leo ve çevresindekilerin, Bizansın askerî ve siyasî baŗarısızlıklarını tasvir kültüne bağlamalarıdır. Din adamlarına baskı yapan ve Patrik Nicephorus’u istifaya zorlayan Leo, onun yerine Theodotus’u getirir ve onun önderliğinde bir sinod toplayarak II. İznik Konsili kararlarının iptal edildiğini ilan eder. Dönemin papası I. Paschal (817–824) tepkisini imparatora gönderdiği bir mektupla gösterir.  nceki tasvir karŗıtlıđının taklidine dayanan ve bir süre etkili olan bu hareket, İmparator Theophilos (829–842) ve onun ikonoklast patriği Grammaticus döneminde son ve güçlü bir etki yapar. Fakat zaten İstanbul ve saray erkanı ile sınırlı kalmıŗ olan ikonolastik anlayıŗ, Theophilos’un ölümü ile gücünü tamamen kaybeder.¹⁶⁷ İmparatoriçe Theodora’nın ikonoklast patrik Grammaticus’u azledip yerine Methodius’u getirmesi ile de 842 yılında ikonoklazm hareketine son nokta konur.

Aslında her iki ikonolastik devreye bakıldığında, bunların tam da papalıkla gerginlik yaŗandıđı zamanlara rastladığı görülür. Bu durum olayın tamamen Roma’ya tepkiden kaynaklandığını göstermese de sırf tesadüfle de açıklanamaz. Bir baŗka husus; her ne kadar Ostrogorsky gibi bazı yazarlar tasvir karŗıtlıđının ortaya  ıkıŗında İslam etkisinden söz etmekte, bazıları da bunu Yahudiliğe bağlamakta ise de¹⁶⁸,

¹⁶⁶ İkonoklazm süreci hakkında Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, ss. 142–166; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, ss. 85–91; Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**,  ev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, C. I, ss. 157–198; Mehmet  elik, **Bizans İmparatorluğu’nda Din-Devlet İliŗkileri**, İzmir, 1999, ss. 75–130; Stebbing, **The Story**, ss. 197–200; Patrick Granfield, “Papacy”, **E.R.**, vol. 11, s. 175.

¹⁶⁷ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, ss. 187–196.

¹⁶⁸ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 149, 150; Casim Avcı, **İslâm-Bizans İliŗkileri**, ss. 163–176.

ikonoklazm başlangıçta daha çok dinî fakat sonraları tamamen siyasî bir mesele olmuştur. Özellikle ilk ortaya çıkışı esnasında, karşı çıkılanın tasvir değil onun simgelediği inanç olduğu açıktır. Zira bu inancı simgeleyen tasvirler kaldırılıp yerine imparatorların resimleri veya savaş resimleri konmuştur.¹⁶⁹

6. Papalığın Dünyevî Otorite Kazanması

VI. yüzyıldan VIII. yüzyılın ilk yarısına kadar İtalya’da üç kuvvet hüküm sürmüştür: Papalık, Lombardlar ve Bizans. Karolenj İmparatorluğu’nun kurulmasından sonra ise bölgede etkili güç olarak sadece papalık kalacaktır. Lombardlar papalık için –özellikle II. ve III. Gregory dönemlerinde- İmparator Leo’dan daha ciddi bir sıkıntı yaratmışlardır. Lombard kuşatması altındaki III. Gregory 730’ların sonuna doğru, o sırada Fransa’da bulunan Charles Martel’den yardım ister. Fakat Lombard Kralı ile mücadeleye girmek istemeyen Martel –ki yeri geldiğinde Kiliseyi soymuş ve bazı Kilise topraklarını müsadere etmiştir– bu çağrıya olumlu cevap vermez. 741 yılında Martel’in ölümünün ardından Merovenj hanedanı arasında devam eden yaklaşık on yıllık bir taht mücadelesinin ardından, Martel’in oğullarından biri olan Pepin (Kısa Pepin olarak bilinmektedir) 751’de, dönemin papası Zachary (741–752)’nin de desteğiyle Frenk Krallığının başına geçer.¹⁷⁰ Bu arada Lombard tehlikesi devam etmektedir. Lombardlar yeni kralları Aistüfl önderliğinde Ravenna’yı ele geçirirler. Papa II. Stephen (752–757)¹⁷¹ Bizans İmparatorundan yardım ister, ama nafile. Daha sonra Papa Stephen, Kralın Lombardlarla barış halinde olmasına rağmen, bekli de selefi ile olan hukukuna binaen Pepin’den yardım ister. Papayı Fransa’ya davet edip ona saygı ve ikramda bulunan Pepin ile Papa Stephen arasında Ponthion’da bir anlaşma yapılır. Buna göre Pepin Lombardlara karşı Papalığı koruyacak, papa ise buna karşılık Pepin’in ailesinden olmayan birini kral olarak tanımayıp aforoz edecektir. Bu anlaşmaya uygun olarak Pepin 756’da Lombardlarla savaşır ve onları yenerek Papa-

¹⁶⁹ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 142, 161. Ullmann, tasvir karışıklığını sadece İslam etkisine bağlamaz. Putperestliği çağrıştırmaktan dolayı, tasvirlerle antipati ile bakılmasının yahudiler, müslümanlar ve hristiyanlar dahil, Doğu’da her zaman var olan genel bir yaklaşım olduğunu savunur. Bkz. Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 71.

¹⁷⁰ Pepin ve tahtı ele geçiriş süreci hakkında bkz. Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 235 vd.

¹⁷¹ Bu papanın II. mi III. Stephen mi olduğu tartışmalıdır. Bu karışıklığın nedeni Zachary’dan sonra papa seçilen Stephen adlı bir rahibin üç gün sonra ölmesi ve onun yerine seçilenin de Stephen ismini almasıdır. Yani ölen Stephen’i papalar listesine dahil edip etmemekle ilgili bir karışıklık söz konusudur.

lığın güvenliğini sağlar. Papa II. Stephen'in Frenk Kralı Pepin ile yakınlaşması böylece daha da derinleşir; Pepin'in papaya Parma, Mantua ve Ravenna dahil Orta İtalya'nın geniş bir bölümünün hakimiyetini bahşetmesi (Donation of Pepin) sonucu Papalık dünyevî bir idare sahasına kavuşur, yani toprak sahibi olur. Papa sadece Pepin'i değil onun iki oğlu Charles ve Carloman'ı da kutsar ve onlara "Roma Asilzadeleri" unvanını verir. 1870 yılına kadar varlığını sürdürecektir olan "Papalık Devletleri" (Papal States) böylece kurulmuş olur.¹⁷²

Roma Kilisesi bundan böyle Frank Kralları ile işbirliği yapacaktır. Artık Bizans'tan bir çıkarı kalmamıştır. Zaten II. İznik Konsili Doğu ile Batı arasındaki uçurumu kapatmaya yetmediği gibi, konsilde Papa I. Adrian'ın Bizans İmparatoruna gönderdiği bazı metinler de görmezden gelinmiştir. Bu metinlerden biri İtalya'da Bizans'a ait bölgelerde Eski Roma Kilisesi uygulamalarının iadesini isteyen ve İstanbul Patriğinin ekümenik unvanını kullanmaya kalkmasını protesto eden bir papalık mektubudur. Diğerleri ise papanın Petrus'tan aldığı yetkiyle diğer piskoposlardan üstün olduğunu vurgulayan bir belgedir. Fakat konsil süresince bu metinler itina ile görmezden gelinmiştir.¹⁷³

Lombardlar yenilseler de sorun olmaya devam ederler. Papa Stephen'den sonra yerine geçen kardeşi I. Paul (757–767) ve sonraki papalar Lombardların yeni kralı Desiderius ile mücadele etmek zorunda kalırlar. Paul'dan sonra papalık makamına III. Stephen (768–772) oturur. Bu arada II. Constantine (767–769) ve Philip (768) adıyla iki sahte papa ortaya çıkmıştır. III. Stephen'in en önemli icraatı Lateran Bazilikası'nda topladığı bir sinodla papalık seçimini laiklere kapatmak olmuştur. Stephen'in ardından I. Adrian (772–795) papa seçilir ve Desiderius'la ciddi problemler yaşayan papa, Frenk Kralı Pepin'in oğlu Charlemagne'dan yardım ister. Charlemagne ordusuyla Desiderius üzerine yürür ve 754'te Lombardların başkenti sayılan Pavia'yı ele geçirir. Adrian'la Charlemagne sıkı dostturlar artık. Papa *Repubblica*'nın, yani Papalık Devletleri'nin güvenliğini sağlamıştır, Charlemagne da

¹⁷² Bu süreç hakkında bkz. Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, ss. 74–78. Bokenkotter, **History**, s. 96; Stebbing, **The Story**, s. 201 vd.; J.A. Corbett, **The Papacy**, ss. 20–25.

¹⁷³ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 170, 171.

Kuzey İtalya'ya hakim olmuştur.¹⁷⁴ Fakat terazinin Charlemagne tarafının gittikçe ağır basmaya başlaması uzun sürmez. Charlemagne çok geçmeden papayı bir memur gibi görecektir. Zaten Kralın yeni unvanı da bunun göstergesidir: *Dei Gratia rex Francorum*, yani “Tanrı’nın lütfuyla Frenklerin Kralı”. Bunun bir sonucu olarak, ilk ikonoklazmı sona erdiren II. İznik Konsili sonrasında Papalık, bir yandan Frenklere yaklaşırken bir yandan da ikonoklazm karşıtlığından taviz vermek zorunda kalır. Charlemagne’ın Frenk Krallığının Bizans’tan bağımsızlığını göstermeye yönelik hazırlattığı *Libri Carolini* isimli belge –bir rivayete göre II. İznik kararlarının yanlış tercüme edilmesinden dolayı– daha ziyade ikona karşıtı bir metindir. Papa Adrian’ın uyarıları Charlemagne’ın ısrarı karşısında boyun eğmeye dönüşür ve II. İznik Konsili’nde Papalık temsilcilerince kabul edilen tasvirlerle saygı, 794 Frankfurt sinodunda aynı papanın başka temsilcileri huzurunda mahkum edilir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Charlemagne İtalya’nın Kuzeyine hükmetmekle beraber, bu dönemde özellikle Güney İtalya başta olmak üzere, bölge nüfus ve kültür açısından Bizans etkisi altındadır. Hatta, İstanbul’daki imparatorun etkisinden kaynaklanmamış olsa da, 687 ile 752 arasındaki döneme bazen “papalığın Bizans devresi” veya “Bizans esareti” denmektedir. Zira bu dönemdeki 13 papadan 11’i Yunanca konuşmaktadır. Bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 58, 62; La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 77.

¹⁷⁵ Bkz. Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 269; J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 24; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 171. Ayrıca Charlemagne’ın papa III. Leo’ya papanın görev tanımını yapan ve onun imparatorun yardımcısı sayan mektubu için bkz. J.A. Corbett, **a.g.e.**, s. 100 (*Document No. 6*). Charlemagne’ın Papalıkla ilişkisi hakkında bkz. Collins, **Upon This Rock**, ss. 91–94.

C- KURUMSALLAŞMIŞ PAPALIK DÖNEMİ

1. Charlemagne ve Kutsal Roma İmparatorluğu

Dokuzuncu yüzyılın neredeyse ilk yarısı Frenk kralları ile papaların karşılıklı çıkar birliğine bağlı geçmiştir. Bu dönemde Frenkler Papalığı sadece dış tehlikelere karşı değil aynı zamanda Roma asilzadelerine karşı da korumuşlardır. Öte yandan Papalık da Frenkler için her zaman destekleyici bir unsur olmuştur. Bunun yanında Charlemagne (768–814) ve onun imparatorluğu “Hristiyan İmparatorluk”un prototipi olarak görülmüştür. Dolayısıyla Carlos Magnus, yani Büyük Karl ve Devleti Avrupa ve Hristiyanlık için büyük bir simgedir.¹⁷⁶ Birçok Batılı tarihçiye göre bu imparatorluk Batıyı oluşturan temel taşlardan biridir ve bugün dahi Avrupalıların damarlarında dolaşan kan bu imparatorluğu kuran ve onda yaşayanların kanıdır.¹⁷⁷

Adrian’dan sonra papa seçilen III. Leo (795–816) tıpkı selefi gibi Charlemagne ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Roma aristokratları ile yaşadığı sorunlardan, Frenk Kralı Charlemagne’ın 800 yılında Roma’ya gelişi ile kurtulur ve o yılın Christmas (Yılbaşı) günü St. Peter’de papa, Charlemagne’a imparatorluk tacı giydirir. Roma yıkılmıştır ama Avrupa’da ortaya çıkan hemen her imparatorluk kendini Roma’nın devamı olarak görmektedir. Bu seremonide de Charlemagne papa tarafından *Augustus*, yani Roma İmparatoru ilan edilir. Böylece, XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürecektir olan Kutsal Roma İmparatorluğu tarih sahnesine çıkar. Bu olayla Papalık Bizans’la son bağlarını da koparmıştır. Artık papalar Bizans tarafından değil Frenk Kralınca onaylanacaktır. Tabiatıyla tac giydirme hadisesi Roma’nın fiilî devamı olan Doğu Roma’da büyük bir kızgınlığa yol açar. Zira hâlâ kendisine bağlı gördüğü papa bir başka kralı Roma İmparatoru ilan etmiştir. Hem papa haddini aşmıştır –ki daha sonra bir de adına para bastırarak tıpkı bir hükümdar gibi davranmıştır– hem de bir sahtekar, aslı dururken kendini Roma İmparatoru sanmaktadır.

¹⁷⁶ Charlemagne’ın İslamiyetten oldukça etkilendiğini ve müslüman bir önder gibi davranmaya çalıştığını söyleyen batılılar vardır. Hatta Dawson, *missi dominici* denen ve kral adına bağlı bölgelerde denetlemeler yapan piskopos veya keşişlerden seçilmiş görevlilerin çalışma tarzını müslüman kâdılarinkine benzetir. Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 213, 214.

¹⁷⁷ Bu konuda bkz. Alessandro Barbo, “The Birth of Modern Europe”, **Chronicle of Higher Education**, vol.51, 6, (2004) s. 14; Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 17, özellikle de 209 vd.

806 yılında Charlemagne, İmparatorluğu üç oğlu arasında paylaştırır. Fakat bunlardan Charles ve Pepin ondan önce ölünce Charlemagne'ın tahtına “Dindar” lakabıyla tanınan Louis (814–840) geçer ve imparatorluk tacını Papa IV. Stephen'in (816–817) elinden giyer. Bu ikili, *Pactum Ludovicianum* olarak bilinen bir anlaşma yaparlar. Charlemagne ile Adrian arasındaki anlaşmanın devamı niteliğinde olan bu anlaşmayla Papalığa bağlı toprakların genişletilmesi yanında, imparator bu toprakların hâmişi kabul edilmiştir. Stephen'in kısa idaresi dönemindeki bir başka önemli gelişme ise papa seçimlerinin laik Romalılara tekrar açılması olmuştur ki, istisnâ bazı dönemler hariç bu tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca papalık seçimleri, dolayısıyla da seçilen papalar Roma asilzadelerinin etkisi altında kalmıştır. Charlemagne'ın Karolenj İmparatorluğu ise ondan sonra bir daha onun zamanındaki kadar güçlü olamamış, oğulların çekişmelerine sahne olmuştur. Bu devredeki papalar ise topraklarını Frenk krallarına taç giydirme ayrıcalığı sayesinde muhafaza edebilmişlerdir.¹⁷⁸

Özellikle IX. yüzyılın ikinci yarısında Karolenj hanedanının iyice zayıflamasının ardından papalar sadece imparatorlara taç giydirmekle kalmazlar, bizatihî imparatorluğun siyasî işlerine de karışmaya başlarlar. Bununla birlikte, 843–887 yılları arası hem Kilise'nin hem de imparatorluğun iç çekişmelere sahne olduğu bir dönemdir. II. Sergius (844–847) Katolik yazarlar tarafından bile tembel ve ahlaksız olarak nitelendirilen bir papadır. Louis'e, Lombard Kralı olarak taç giydiren Sergius Kilise işlerini kardeşi Benedict'e havale etmiş, kendisi de zevk ve sefa içerisinde yaşamıştır.¹⁷⁹ Onun dönemindeki en önemli olay müslümanların Roma'ya girmesidir. Kuzey Afrika'dan gelip 826 yılından beri Sicilya'ya yerleşmiş bulunan ve Batı Akdenizde Hristiyan hakimiyetine son veren Müslüman Araplar -Batı hristiyanlarının deyimi ile *saracenler*- Ostia ve Porto'yu ele geçirdikten sonra Roma'ya girerler. Bu, hristi-

¹⁷⁸ Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 82, 83.

¹⁷⁹ Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 229.

yanları son derece tedirgin eder. Zira Araplar *christendom*'un kalbini yağmalamışlardır.¹⁸⁰

Müslümanların Roma'ya girmesinin hemen ardından II. Sergius ölür ve yerine IV. Leo (847–855) papa seçilir. Arap istilasının ardından Leo Roma'yı restore eder. 850 yılında Lombard Kralı Lothair'in oğlu II. Louis taç giymek ve kutsanmak üzere Leo'ya gelir. Leo, Louis'e 850 yılında imparatorluk tacı giydirebilir. Ayrıca Leo, papa tarafından Roma'da kutsanan yegane İngiliz Kralı olan Alfred (871–901)'e de taç giydiren kişidir.¹⁸¹ 855 yılında hem IV. Leo hem de Lothair ölür. Bu iki isim geride papalık konusunda gergin ve çekişmeli bir ortam bırakırlar. Horta piskoposu Arsenius, IV. Leo tarafından kardinal yapılan oğlu Anastasius'un seçilmesi için hummalı bir gayret gösterir. Fakat Roma halkı ve din adamları Benedict'i tercih ederler. III. Benedict (855–858) ile, kendini papa sayan Anastasius bir süre mücadele etse de birkaç ay sonra Anastasius bu iddiadan vazgeçer.¹⁸²

858–867 yılları arasında papalık makamında bulunan I. Nicholas, Leo ve Gregory'den sonra “Büyük” unvanına layık görülen üçüncü papadır. Büyüklüğü de önemli oranda, Karolenj İmparatorluğu'nun papalık üzerinde, Charlemagne döneminden başlayan etkisinin devamına karşı çıkması, yani Papalığın siyasî ve dinî bağımsızlığına önem vermesindendir. I. Leo gibi o da kendisini Petrus ile özdeşleştirir. Mektuplarına “Ben Petrus, Tanrı'nın Havarisi...” diye başlamaktadır.¹⁸³ Ona göre papanın sözleri ve davranışları başkalarınca yargıanamaz. Papa bütün kiliselerin işlerini düzenleme yetkisine sahiptir, hatta mahkeme etmeden piskoposları görevden alabilir. Lombard Karlı Lothar'ın eşinden boşanmasına izin vermeyerek adeta krala haddini bildiren Nicholas'a göre papa yegane otoritedir. Konsiller dahi papanın yetkisinden aşağı bir konumdadır.

¹⁸⁰ Müslüman Arapların İtalya kıyılarına yönelik faaliyetleri hakkında bkz. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 23 vd.

¹⁸¹ II. Louis ve Alfred örneklerinde görüldüğü gibi –böyle bir gelenek Charlemagne'dan itibaren vardır– papa sadece İmparatorları değil müstakbel imparatorları da kutsar ve onlara taç giydirebilir.

¹⁸² Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 232, 233.

¹⁸³ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 86. I. Nicholas hakkında ayrıca bkz. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, ss. 107–109.

Söz konusu devredeki bir diğer önemli gelişme, konsil kanunlarının, papa mektuplarının ve tamimlerinin derlenmesi olmuştur. 847–852 yılları arasında Kuzey Fransa’da yapılan bu derleme, Isidore Mercator müstear ismini kullanan bir rahibin işidir. “Sahte Isidor Dekretalleri” (Pseudo Isidorian Decretals) veya “Sahte Dekretaller” olarak bilinirler.¹⁸⁴ Geçmiş dönemlerdeki papalara ve konsillere ait pek çok dokümanın zekice bir karışımından meydana gelen bu dekretaller Papalığın geçmişte diğer kiliselerle eşit ilişkisini örtüp, Papalığı onlar üzerinde bir otorite haline getirmenin meşru ve tarihî zeminini sağlamıştır. Bu dekretaller I. Clement’in Kuds’teki James’e yazdığı mektup gibi, bazı “unutulmuş” metinleri gün ışığına çıkarma iddiasındadır. Önceleri bir risale halinde iken sonradan abartılıp 750 sayfanın üstüne çıkarılmıştır. Uydurma olduğunun anlaşılmasından sonra yasaklanmışsa da, bu metinlerin Papalığı güçlendirmek amaçlı bir sahtekarlık olduğunu ve özellikle I. Nicholas tarafından bu amaçla kullanıldığını pek çok kişi kabul eder. Tam da ihtiyaç duyulduğu anda “keşfedilmesi” nedeniyle bazı yazarlar alaycı bir ifadeyle Sahte Dekretaller’den “papalığa cennetten gelen hediye” olarak bahsederler.¹⁸⁵ Bazıları ise bu dönem müelliflerinin -tıpkı Rönesans yazarlarının klasik eserler konusunda yaptığı gibi- sahte kitaplar uydurmaktan hoşlandıklarını ve bu dekretallerin amacını dünyevî otoriteye karşı Kiliseyi güçlendirme amacı taşımakla beraber, bunun Kilise otoritesinin güçlenmesinin nedeni sayılamayacağını söylemektedirler. Zira Kiliseyi güçlü kılan, işbirliği yaptığı devletlerin zamanla zayıflayıp çökmesine rağmen onun hep ayakta kalmasıdır.¹⁸⁶

Papa Nicholas’ın otoriter tavrı özellikle İstanbul ile Roma arasında gerginliğe yol açar. Nicholas, hem İmparator III. Michael hem de Patrik Photius’u Papalık otoritesi altında olduklarına ikna etme kararlılığındadır. 858 yılında Michael İstanbul Patrikliğine Ignatius’un yerine İmparatoriçe Theodora döneminde Devlet Sekreteri olan Photius’u getirir. Bunun üzerine Papa Nicholas imparatora, Kilise ile ilgili ko-

¹⁸⁴ Bkz. Bokenkotter, **Concise History**, s. 110, 111. Louis Saltet, “False Decretals”, **C.E.**, trans. by D.J. Potter (<http://www.newadvent.org/cathen/05773a.htm>); Barker, **O’nun İzinde, Hıristiyanlık ve Laiklik Tarihi**, İstanbul, 1985, s. 85, 86.

¹⁸⁵ Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 102.

¹⁸⁶ Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 249, 250.

nularda papalığın en üst makam olduğunu söyleyerek, papanın onayı olmadan patrik değişikliğinin yapılamayacağını savunan ve onu adeta azarlayan bir mektup gönderir ve yeni patriğin geçersiz olduğunu ilan eder. Photius patriklik makamına geçtikten sonra papayı kendisini kabule ikna etmeye çalışan bir mektup göndermişse de papa iki piskopos göndererek Photius’u kabul etmeyeceğini ve gerekirse onu aforoz edeceğini bildirir. 863’te Nicholas, 867’de de Photius, üstelik imparatorun başkanlık ettiği bir konsil düzenleyerek karşılıklı birbirlerini aforoz ederler. Bu restleşmenin teolojik bir yanı da vardır ve en önemli konu Kutsal Ruh’un Babadan mı yoksa Baba ve Oğul’dan mı çıktığı konusunda Doğu ile Batı arasındaki ihtilafır. Özellikle Photius bunu papalığa karşı bir silah olarak kullanır ve 867 sinodunda Kutsal Ruh’un “Baba ve Oğuldan” (*ex patre filioque*) çıktığı biçimindeki Roma itikadını sapkınlık olarak ilan eder.¹⁸⁷ Tarihin garip bir cilvesi olarak, önceleri Doğu Roma’dan bağımsızlaşmaya çalışan Roma Kilisesi güçlenince, bu defa Bizans kendini Roma’dan bağımsızlaştırma çabasına girmiştir ve aslında Photius’un siyasetinin amacı budur.

Nicholas’ın yerine geçen II. Adrian (867–872) da selefinin çizgisini devam ettirir. Adrian dünyadaki tüm hristiyanları tek bir “inananlar topluluğu” (*societas fidelium*) olarak görmektedir. Tabi ki bu topluluğun başında papa vardır. Hatta sadece hristiyan tebâ değil dünyevî otoriteler, krallar, prensler, imparatorlar otorite açısından papaya göre tâlî konumda olduklarını kabul etmelidirler.¹⁸⁸ II. Adrian İstanbul konusunda da muhtemelen Nicholas’tan farklı davranmayı düşünmemiştir. Fakat Bizans’ta bir değişiklik meydana gelir. III. Micheal’ı bir suikast sonucu öldüren I. Basil (867–886) Bizans tahtına geçer. Yeni imparatorun ilk icraatlarından biri Photius’u patriklikten almak ve Ignatius’u görevine iade etmek olur. Böylece Roma ile ilişkiler tekrar başlar ve Basil, papadan çeşitli ihtilafları müzakere etmek amacıyla İstanbul’da genel bir konsil toplanmasını ister. Papalık açısından önemli bir gelişmedir bu, çünkü uzun süre Bizans egemenliğinde kalan Papalık artık kendisiyle uzlaşmak isteyen aciz bir Bizans’la karşı karşıyadır. Ostialı Donatus, Nepili Stephen ve sonradan papa olacak olan diyakoz Marinus’tan oluşan papalık delegesinin hazır bulundu-

¹⁸⁷ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 216. *Filioque* inancı Kiliseye göre ilk defa 447’de Papa I. Leo tarafından dogma olarak ilan edilmiş ve bu terimin litürjide kullanılması ise tam olarak VIII. ve IX. yüzyıllar arasında yerleşmiştir. Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 247.

¹⁸⁸ La Due, **a.g.e.**, s. 88.

ğu, 869'da toplanan IV. İstanbul Konsili bir takım disipliner kararlar almış olsa da, asıl amacı olan Photius'u mahkum etme ve Ignatius'u meşru patrik ilan etme işlevini yerine getirir.¹⁸⁹ Bununla birlikte, Roma açısından bir sürpriz yaşanır. O da Bulgaristan Kilisesi'nin Roma'ya mı yoksa İstanbul'a mı bağlı olduğu tartışmasının, özellikle bir dönem Papalığa yaklaşmakla beraber sonradan Bizans'la uzlaşmaya çalışan Bulgar Kralının bir manevrası ile, İstanbul lehine karara bağlanmasıdır. Bu karar konsilden hemen sonraki bir toplantıda Papalık delegasyonunun şiddetli itirazlarına rağmen bir "hakem kurulu kararı" ile gerçekleşir.¹⁹⁰ Fakat ilginç olan Ignatius'un 877'de ölümünün ardından, yine Basil tarafından (muhtemelen papalığa yönelik atıldığı adının bir işe yaramadığını anlamıştır) Photius'un tekrar patrikliğe atanmasıdır. Geri adım bununla da kalmamış IV. İstanbul Konsilinden on yıl sonra İstanbul'da, 879'da yine Papalık delegasyonunun huzurundaki bir sinodda, konsilin Photius hakkındaki aforoz kararı törenle geri alınmıştır. Dolayısıyla IV. İstanbul Konsilinin kararı iptal edilmiştir. Çoğu kilise tarihçisi bu durumu "açıklamak" için Photius ile Kilise'nin sonradan uzlaştığı iddiasındadır.¹⁹¹

Adrian'ın ardından VIII. John (872–882) papa seçilir. John bu yüzyılın kayda değer son papasıdır. Müslüman tehlikesine karşı oluşturduğu Papalık donanmasıyla tanınmaktadır. Nicholas ve Adrian çizgisini devam ettirir. Ona göre doğu ve Batı, tüm Hristiyanlık bir *publica christiana*, yani "Hristiyan Cumhuriyeti"dir ve papa bu cumhuriyetin başıdır. Papa John böyle düşünmekte, haleflerine oranla bir nebze daha rahattır. Zira öyle bir konumdadır ki, Karolenj İmparatoru II. Louis'in yerine geçen Dazlak Charles'a¹⁹² sadece taç giydirmemiştir, "Tanrısal bir ilhamla" onu imparator yapan adamdır. Fakat John, 882 yılında kendi görevlilerinden birinin suikastıyla ölmek gibi bir talihsizliğe uğrar. Ölen sadece papa değil, aynı yıl Dazlak Charles ile birlikte Karolenj imparatorluğudur. Karolenjlerin korumasından yoksun kalan papalık bir müddet Romalı aristokrat ailelerin oyuncağı haline gelir. Öyle ki bu dönemde ki bazı papaların sadece isimleri bilinmektedir. Birkaç hafta, hatta birkaç gün bu ma-

¹⁸⁹ IV. İstanbul Konsili Doğu'da yapılmasına ve İmparator nezaretinde gerçekleşmesine rağmen Ortodokslarca benimsenmez. Bunun nedeni muhtemelen hem konsilin Roma lehine karar alması hem de Basil'in konsili toplarken Roma'ya yaklaşma isteğidir.

¹⁹⁰ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁹¹ Bkz. Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 101.

¹⁹² Kaynaklarda bazen Dazlak (bald) bazen Şişman (fat) Charles olarak geçmektedir.

kamda kalanlar vardır.¹⁹³ Bu dönemin başında yaşanan en trajik olaylardan biri ise halef-selef olan iki papanın düşmanlığıdır. Formosus (891–896) öldükten sonra yerine geçen VI. Boniface (Nisan 896) iki hafta sonra ölünce VI. (VII?) Stephen (896–897) papa seçilir. Stephen 897’de Roma’da bir konsil toplar ve eski düşmanı Formosus’un cesedi yerinden çıkarılıp kurulan mahkemenin huzuruna getirilir. Hatta onu savunmak için bir diyakoz görevlendirilerek mahkemenin “adil” olması sağlanır. Mahkeme sonunda Formosus mahkum edilerek tüm kararlarının geçersiz olduğu ilan edilir. Üzerindeki papa elbisesi çıkarılıp parmaklarının kesilmesi ve benzeri işkencelere maruz bırakılmasının ardından, öleli bir yıldan fazla olan papanın cesedi garipler mezarlığına gömülür, başka bir rivayete göre de Tiber Nehri’ne atılır. Fakat aradan çok fazla geçmeden, aynı yıl bu defa Stephen’in kendisi, hem de hayatta iken benzer işkencelere maruz kalır, zincirlenir ve hapsedilir. Onun, cesedine işkence ettiği Formosus gömüldüğü yerden tekrar alınır ve törenle tekrar defnedilir. Bunlar Stephen’in yerine kısa sürelerle papalık makamına geçen Romanus (Ağustos-Kasım 897) ve Theodore (Aralık 897) zamanında gerçekleşir.¹⁹⁴

2. Papalığın Karanlık Çağı

Katolikler, Karolenj İmparatorluğunun yıkılmasından sonraki yüzyıla “Demir Çağı” adını vermişlerdir.¹⁹⁵ Bunun nedeni, söz konusu dönemde Kilisenin yaşadığı sıkıntılar ve düştüğü kötü durumdur. Papalık IX. yüzyılın sonlarından itibaren Romalı zengin ailelerin etkisi altına girer. Aristokratların bu ilgisinin sebebi ise Papalığın otorite ve para açısından çok cazip bir araç olmasıdır. Koruyucu imparatorlar zayıflayınca bu asilzadelere de fırsat doğar. Bu dönem, papaların kişilikleri ve ahlaki özellikleri bakımından da bir *saeculum obscurum*, yani “karanlık çağ”dır. Papalık sırasında öyle şeyler yaşanır ki, Ullmann’ın deyişiyle “papalığı, papalara karşı korumak gerekmiştir.”¹⁹⁶ Geleneksel seçim tarzındaki değişikliğin de bu sürece katkısı olur.

¹⁹³ La Due, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁹⁴ Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, ss. 244–245.

¹⁹⁵ Bazen tamamen X. yüzyıla bu isim verilse de, aslında Şişman Charles’ın tahttan uzaklaştırıldığı, yani Karolenj İmparatorluğu’nun yıkılması sonucu Papalığın koruyucusuz kaldığı 887’den, Sakson Kralı I. Otto ile Papalık arasında yapılan bir anlaşmayla Karolenjler dönemindeki hamiliğin devamının kararlaştırıldığı 962 yılına kadarki zaman dilimidir. Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 243.

¹⁹⁶ Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 115. Bu devrede papaların ahlaksız yaşantısı hakkında bkz. Münir Abdurrahman, **Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı**, ss. 17–20. “Karanlık Çağ” ile ilgili genel olarak bkz. Collins, **Upon This Rock**, s. 101 vd.

Daha önceden piskoposlar sembolik olarak piskoposluk bölgeleri (*diocese*) ile evli sayılıyorlar ve iki evlilik yapamayacaklarından papa olamıyorlardı. I. İznik Konsili'ne kadar dayanan bu gelenek, ilk defa bir piskoposun papa seçilmesiyle, yani Papa I. Marinus (882–884) ile bozulmuş ve bu tarihten itibaren de unutulmuştur.¹⁹⁷ Dolayısıyla piskoposların papa olabilmeleri, belli bir malî ve idarî özerkliğe sahip olan bu kişilerin Kilisenin başına geçebilmek için çeşitli entrikalara dahil olmalarına sebebiyet vermiştir.

Bu karanlık dönemde Papalığı zayıflatan ve çürüten üç unsur vardır: Romalı aristokratlar, Sakson İmparatorları ve ahlakî çöküntü. Bu devrede Senatör Theopylact ve ailesi, özellikle de bu aile içerisindeki üç kadın, Papalıkla ilgili her işi yönlendirmiştir. Theopylact'ın karısı Theodora siyaseti bir kadındır. Onun iki kızı Marozia ve Theodora da annelerinin yolunu takip ederler. Amaçları uğruna hiçbir ahlaksızlıktan çekinmeyen bu üç kadın, yaklaşık altmış yıl boyunca papalık seçimlerine ve siyasetine yön verir. Papa III. Sergius (904–911)'un Marozia'nın sevgililerinden biri olduğu söylenir. Tuscanalı Guy ile evlenen Marozia, Papa X. John (914–928) ile anlaşmazlığa düşünce papa Guy tarafından hapsedilir ve orada ölür. John'dan sonraki iki yılda papalık makamına oturan VI. Leo ve VII. Stephen sadece birer isimdir. Onların ardından 16 yaşında papa “seçilen” XI. John (931–935) ise Marozia'nın gayrimeşru oğludur. Kısacası bu dönem papalarının hayatı ahlaksız ilişkiler, aile içi sapıklıklar ve metresler arasında geçmiştir.¹⁹⁸

Skandallar zincirinin ilk halkası, daha X. yüzyılın başında V. Leo (Temmuz-Eylül 903) ile Christopher (903–904) arasında, Formosus-Stephen-Romanus arasındakiine benzer bir çatışma ile kendini gösterir. Christopher V. Leo'yu geçersiz ilan edip hapse atar ve papalık makamına oturur, fakat işler öyle tersine döner ki bu defa kendisi sahte papa durumuna düşer. Bunu sağlayan, sonraki papa III. Sergius (904–911)'tur. III. Sergius'un öldüğü yılda tahta geçen Conrad (911–918) Doğu Fransa'da hüküm süren Karolenj döneminden sonraki ilk kraldır. Sonradan krallığın başına

¹⁹⁷ Ullmann, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁹⁸ Bkz. Ron Pazola, **a.g.m.**, s. 34; J.A. Corbett, **The Papacy**, ss. 21–27; Stebbing, **a.g.e.**, s. 246 vd.

geçen I. Otto (936–973) ise Slavlar ve Macarlara karşı zaferler kazanmış etkili bir isimdir. Papa XII. John ile III. Sylvester arasındaki dönem, yani 955–1003 yılları arası “sakson imparatorları dönemi” olarak bilinmektedir. Bu dönemde Papalık Alman imparatorların etkisi altındadır. İlk sakson imparatoru Otto’ya taç giydiren papa XII. John’dur (955–964). Böylece “imparator” unvanı Frenklerden Germenlere geçer. Gerek Otto gerekse oğlu II. Otto (973–983) ile torunları III. Otto (983–1002) ve II. Henry (1002–1024) dönemlerinde imparatorluğun Papalık ile ilişkileri oldukça yakın olmuş, fakat bu yakınlık hanedanın Kiliseyi istediği biçimde yönetmesi biçiminde kendini göstermiştir. I. Otto zamanında papaların imparatora bağlılık yemini etmesi geleneği ortaya çıkar. Fakat anlaşma karşılıklıdır, zira bu gelenek 962 yılında Papa XII. John ile Otto arasında yapılan ve imparatorun Karolenjler zamanındaki onaylaması ve Papalık topraklarını kabullenmesinin akabinde başlar. Böylece yaklaşık yüz yıl daha Papalık mülkleri garanti altına alınmış olur.

Ancak, daha sonra I. Otto, XII. John’u papalıktan uzaklaştırır ve yerine VIII. Leo (963–965)’yu oturtur. John yenilgiyi hemen kabullenmez. Otto Roma’dan ayrıldıktan sonra papalık makamını zorla tekrar ele geçirir.¹⁹⁹ Ölene kadar papalık koltuğunda kalan XII. John’un halefinin seçilmesi de sorun olur. İmparatorlardan pek haz etmeyen Roma halkı, Otto’nun kararını beklemeden Kardinal Benedict’i papa seçer. Otto bir defa daha Roma’ya gelir ve VIII. Leo’yu tekrar papalık koltuğuna oturtup Roma halkından ona bağlılık sözü aldıktan sonra şehirden ayrılır. Aradan çok geçmeden VIII. Leo ölür ve bu defa daha temkinli davranan kardinaller Otto’ya bir heyet göndererek tercihini sorarlar. Otto’nun seçimi Narni Piskoposundan yana olur ve böylece XIII. John (965–972) papalık makamına oturur.

Otto, Bizans İmparatorluğuyla güç birliği yapma düşüncesindedir. Bu amaçla siyasî birlik sağlayacak bir evlilik planlar. XIII. John da bu konuda kendisine yardımcı olur. Düşünülen evlilik Otto’nun oğlu II. Otto ile Bizans İmparatoru Nicephorus’un kızı Theophania’dır. Normal şartlar altında Doğu Roma prensesi ile bir barbar Kralın, üstelik de Romalıların kralı iddiasında olan Otto’nun oğlunun ev-

¹⁹⁹ Bkz. Ron Pazola, **a.g.m.**, s. 35.

lenmesi zordur. Fakat Nicephorus, İmparatoriçe Theophano'nun işbirliği ile yeğeni Zimiskes tarafından düzenlenen bir suikaste kurban gidince, imparatoriçe ve prense sin iradesi doğrultusunda bu evlilik gerçekleşir. 972 yılında II. Otto ve Theophania St. Peter'de Papa XIII. John tarafından evlendirilir. Aradan bir yıl geçmeden hem baba Otto hem de papa ölür. XIII. John'un ölmeden önceki telkini ile yerine seçilen VI. Benedict (972–974) ise muhalifleri tarafından öldürülür. Benedict bu dönemde öldürülen tek papa değildir. Papalığın çoğunlukla Romalı Crescenti ailesinin kontrolü altında bulunduğu bu devrede sahte papalar arasında sayılan VII. Boniface dahil, XIV. John (983–984); XV. John (985–996) ve V. Gregory (996–999) adlı papalar Benedict ile aynı akıbeti paylaşırlar.

983'ten itibaren İmparatorluğun başında, küçük yaşta tahta geçen III. Otto vardır. Gregory'nin papalığı zamanında, onu istedikleri gibi yönlendiremeyince Crescentiler Roma'daki nüfuzlarını kullanarak bir Yunanlıyı, XVI. John adıyla papa seçerler. Sorun ancak III. Otto'nun Roma'ya girip sahte papayı ve yandaşlarını bertaraf etmesi ile çözülür. Fakat Gregory de çok geçmeden bir suikasta kurban gider. Bununla birlikte yerine düşmanlarının değil de onun önceden belirlediği bir isim olan II. Sylvester (999–1003) geçer. 1000 yılında III. Otto, sonradan yerini alacak olan oğlu II. Henry'yi de yanına alarak tekrar Roma'ya geldiğinde şehirde bir isyan çıkar ve hem papa hem de Otto kaçarak canlarını zor kurtarırlar. Papa bir süre sonra tekrar Roma'ya dönüp ölene kadar makamının muhafaza etmeyi başardıysa da, Otto'nun Roma'yı İmparatorluğun merkezi yapma hayali sona erer. Yerine geçen oğlu döneminde ise zaten Sakson hanedanı artık otoritesini kaybetmiştir.

Sakson hakimiyetinin ardından II. Conrad (1024–1039)'la başlayan Salian (bazen Franconian deniyor) dönemi Papalığın daha kaygan bir zemine dönüşmesine neden olur. Zira Conrad 1000 yılından hemen önce Normanların istilasına uğrayan İtalya ile pek ilgilenmemektedir. Papalık yine Romalı asilzadelerin kontrolüne girer. Bu aristokrat ailelerden en önemlisi Tusculani'dir ki, bir dönem papalık adeta bu ailenin saltanat aracı haline gelir. Papa VIII. Benedict (1012–1024), XIX. John

(1024–1033) ve 18 yaşında papa seçilen IX. Benedict (1032–1048)²⁰⁰ hep Tusculani kökenlidir. Fakat Conrad'ın oğlu III. Henry (1039–1056) -bazılarınca ideal Hristiyan İmparator örneğidir- Papalığa özel bir önem verir ve koruyuculuğunu üstlenir.²⁰¹ Ancak, 1044 yılı sonbaharında Roma yine karışır. IX. Benedict hâlâ papa iken Crescenti ailesi III. Sylvester (Ocak-Şubat 1045)'i papa seçer. Kısa bir süre sonra ise üçüncü bir papa ortaya çıkar ki, o da Tusculani ailesinin seçtiği VI. Gregory (1045–1046)'dir. Bunun üzerine III. Henry 1046'da Sutri'de bir sinod toplar ve bu toplantı sonucunda IX. Benedict ve III. Sylvester azledilir, Gregory ise sürgüne gönderilir. II. Clement (1046–1047) papa tayin edilir ve Clement Henry'ye Roma İmparatoru tacını giydirir. Sonraki papalar II. Damasus (Temmuz-Ağustos 1048), IX. Leo (1049–1054) ve II. Victor (1055–1057) Germen kökenlidir. Bunlardan IX. Leo aynı zamanda Henry'nin akrabasıdır. Leo'nun en önemli başarısı reformist zihniyetteki bir grubu Kilise yönetimine getirmesidir ki, bunlardan biri ileride önemli bir papa olacak olan Hildebrand'dır. Bununla birlikte, 955 ile 1057 arasındaki 25 papanın (sahte papalar dahil) 12'si doğrudan imparatorlar tarafından, geri kalanı ise Romalı ailelerce papalık koltuğuna oturtulmuştur. 5 papa ise imparator tarafından azledilmiştir.

3. Gregoryen Reformları Dönemi: Papalık Otoritesinin Yeniden İhyası

X. yüzyılın sonlarından XI. yüzyılın ortasına kadar Hristiyanlığın yayılması büyük ölçüde tamamlanmıştır. Polonya X. yüzyıl ortalarında I. Mieceslaus idaresi altında iken hristiyan olmuştur. Kraliçe Olga'nın Hristiyanlığı kabul etmesi (945) sonrasında Rusya hızla hristiyanlaşır. Gerçi papalık açısından bu çok fazla önem arz etmemektedir. Zira Ruslar -Balkanlardaki Slavlar gibi- İstanbul Kilisesi'nin nüfuzu altındadırlar. Kilise açısından daha ehemmiyetli olan XI. yüzyılın ortalarından itibaren İskandinavya'nın hristiyanlaşmasının tamamlanmasıdır. Büyük Canute zamanında (1040) Danimarka; I. Olaf idaresinde Norveç; St. Eric önderliğinde İsveç birer Hristiyan krallık olur.

²⁰⁰ IX. Benedict belli aralıklarla üç defa papalık makamına oturmuş biridir. Papalık dönemleri 1032–1044; Nisan-Mayıs 1045; 1047–1048 tarihleri arasındadır. Gariptir ki arada onun yerine geçenler de, Benedict de Kilise tarafından meşru papa sayılmaktadır. Sefih bir yaşam sürdüğü ve evlenmek için papalık makamını vaftiz babasına parayla sattığı söylenir. Bkz. Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 132.

²⁰¹ Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 264.

XI. yüzyıldan itibaren papaların en önemli amacı IX. ve X. yüzyıllarda kaybedilen saygınlığı tekrar kazanmaktır. Bu amaca yönelik olarak iki alanda çalışılmıştır; ilki hiyerarşinin düzene sokulması ve itibarının artırılması, ikincisi ise siyasî idarelerle yaşanan “din adamlarını atama sorunu (investiture)”nu çözme gayreti. Reform çalışmasının tamamıyla başarıya ulaştığı söylenemese de, bu dönemin Papalık tarihi açısından önemli olduğu kesindir. Ayrıca bu dönemin papaları sadece Kilisenin başı olarak kalmamış Avrupa’nın önemli bir gücü olarak hareket etmişlerdir. Papalık bu dönemde “Constantine Vakfı” (Donation of Constantine) gibi tarihsel bazı araçlar kullanmıştır. Örneğin İspanya’ya ve Fransa’ya gönderilen Papalık heyetleri, Kilisenin Constantine zamanından kalma haklarına riayet edilmesini istemiştir. Bu tür müracaatlar sadece toprak veya yardım talebini değil -yine Constantine’e dayandırdıkları- Kiliseye verilecek bazı yıllık ödemeleri de kapsamaktadır.²⁰²

“Gregoryen Reformları Dönemi” veya “XII. Yüzyıl Rönesansı”²⁰³ adı verilen dönem, ismini VII. Gregory (1073–1085)’den alır. Fakat bu dönem genellikle IX. Leo (1049–1054) ile başlatılır. Nereye kadar uzandığı konusu ise ihtilafıdır. Bu süreci VII. Gregory ile bitirenler olduğu gibi, XII. yüzyıl sonuna kadar uzatanlar da vardır. Bizce en makulü bu süreci Batı’da gerçekleştirilen ilk genel konsile (I. Lateran Konsili, 1123) kadar götürmektir.

Uzun zamandır zayıflayan Papalık otoritesini ihya eden kişi olan IX. Leo’nun papalığı seçimle gerçekleşmez, o, bizzat imparator III. Henry tarafından atanmıştır. Leo o dönem İtalya’ya hakim olan Normanlarla iyi ilişkiler kurar, hiyerarşiyi düzene sokar ve Papalık idaresini heyetler ve konsillerle yürütmeye çalışır. Selefleri gibi Roma’da oturup kalmaz, günümüzün devlet adamları misali, ülkeden ülkeye geziler yapar ve her gittiği yerde topladığı sinodlarla bir ihya hareketi amaçladığını gösterir. Leo’nun Kilise reformunun üç konusu vardır: *simony* (kilise memuriyetlerinin parayla alınıp satılması) ile mücadele; din adamları arasındaki nikahsız yaşamaya (concubinage) son verme; ve din adamlarını atama sorunu (investiture).

²⁰² Ullmann, **a.g.e.**, s. 150.

²⁰³ Uta-Renate Blumental, “The Papacy and Canon Law”, **Catholic Historical Review**, Apr. 98, Vol. 84. s. 201. Genel olarak Gregoryen dönemi olarak isimlendirilen bu devre ile ilgili olarak bkz. Collins, **Upon This Rock**, ss. 124–132; Brezzi, **The Papacy**, ss. 92–98; Ullmann, **a.g.e.**, ss. 142–172.

a) Doğu-Batı Ayrılığı

Doğu ile Batı ayrılığı genellikle kısaca 1054'teki karşılıklı aforozla açıklanıp olayın gelişim safhası anlatılmaz. Aslında şimdiye kadar değinildiği üzere, İstanbul ile Roma'nın ayrılması dönem dönem ortaya çıkan belli krizlerin sonucudur ve kesin ayrılığa kadar giden tarihî gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: 1) Kadıköy konsilindeki 28. madde 2) *Henotikon* tartışmasından kaynaklanan ayrılık 3) VI. yüzyıl sonunda, I. Gregory zamanında İstanbul patriklerinin ekümenik sıfatını kullanmaya çalışmalarından kaynaklanan gerginlik 4) 7. yy.da Heraclius'un *Ecthesis*'i nede niyle yaşanan olumsuzluklar 5) VIII. yüzyılda *ikonoklazm* hareketinden kaynaklanan çatışma 6) IX. yüzyılın ikinci yarısında Patrik Photius olayı ile ilgili mücadele 7) 1050'lerin başında IX. Leo'nun sert siyaseti, Normanların Grekleri Latinleştirme çabası ve İstanbul'un buna tepkisi sonucu ortaya çıkan gelişmeler sonunda 1054'te resmî ayrılma 8) VII. Gregory'nin 1081'de Bizans İmparatoru Alexius'u aforoz etmesiyle ayrılığın iyice kesinleşmesi. 9) Haçlı seferleri esnasında ve özellikle dördüncü haçlı seferi sonunda, uğradıkları zulümler sonucunda Ortodoksların Latinlere düşman olması ve ayrılığın geri dönülemez bir hal alması.

1054'teki olayın ayrıntılarına bakacak olursak, aslında başlangıçta vakıa doğrudan papalıkla ilgili değildir. Bu olay daha çok Normanların işgüzarlığından kaynaklanmıştır. 1050'li yılların başında Roma Kilisesinin barışık olduğu Normanlar kendi bölgelerindeki Yunanlıları Latin tarzı ibadete zorlarlar. Buna tepki olarak İstanbul patriği Cerularius İstanbul'daki Latin kiliselerinden, ayinlerini Grek adetlerine göre yapmalarını ister, söz konusu kiliseler buna uymayınca da 1052'de bunları kapatır. Cerularius daha sonra, muhtemelen İmparatorun etkisiyle, 1053'te papaya konuyu çözüme bağlamak isteğini belirten bir mektup gönderir. Papa Leo bunun üzerine Kardinal Humbert (bazen Umberto biçiminde yazılır) başkanlığında bir heyeti İstanbul'a yollar. Fakat 1054 yazında İstanbul'a ulaşan Humbert ile onu karşılayan Cerularius “uzlaşma için yanlış kişilerdir.”²⁰⁴ Zira Cerularius papadan “Peder” yerine “kardeş” diye söz etmektedir ve kendini “ekümenik” saymaktadır. Papalık heyeti

²⁰⁴ La Due, a.g.e., s. 95.

Ayasofya'nın mihrabına patriği aforoz eden bir belge bırakır ve gider. Patriğin de bir sinod toplayıp papalık heyetini aforoz etmesi uzun sürmez.

İki taraf arasındaki mücadelenin temelinde Hristiyanlığın liderliğinin kime ait olacağı vardır, ama aslında bu mücadele Papalıkla İstanbul Patrikliği arasında değil Papalıkla İmparatorluk arasındadır.²⁰⁵ Zira Patriklik İmparatorluğa bağlı bir memurluktur. Kilisenin başı olan İmparatordur ve nasıl ki Batıdaki gelişmeler Bizansın cihanşümül devlet anlayışını temellerinden oynatmış ise özellikle kocaman bir Slav dünyasının İstanbul Kilisesi'nin hakimiyetine girmesi de Roma'nın evrensel-lik iddiasını temelsiz bırakmıştır. Her iki taraf da diğerine boyun eğmek istememektedir.²⁰⁶

Baba-Oğul ilişkisi gibi teolojik bazı ayrılıklar veya komünyon ayininin yapı-lış tarzındaki farklılıklar bu iki kilisenin birbirinden uzaklaşmasının asıl nedenleri değildir. Olayın temelinde, yukarıda ifade edilen nüfuz mücadelesi yanında iki taraf arasındaki zihniyet farkı ve karşılıklı önyargılar yatmaktadır. Roma Latin, İstanbul Yunan mantalitesini temsil eder. “Doğu inançları, Batı disiplini ortaya koymuş-tur.”²⁰⁷ Yunanın soyut düşünme ve hemen her olguyu ve olayı fikrî bir tartışmaya çevirme eğilimi karşısında, metafizikle ve soyut tartışmalarla ilgilenmeyi anlamsız gören bir “Roma gerçekçiliği” vardır. “Hristiyan Bizans ne putperest sanatından ne de putperest hikmetinden nefret eder... Grek kültürü bütün devreleri için onların fikir hayatlarının temeli olarak kalmıştır... Bizzat Bizans kilisesi antik felsefenin düşünce formunu benimsemiş ve bunun tasavvur ve düşüncelerini hristiyan dogma bilgisinin şekillendirilmesinde kullanmıştır.”²⁰⁸ Katoliklerin bu özelliklere bakışı ise tamamen olumsuzdur ve “Batı'nın gözünde Yunanlı demek heretik demektir.”²⁰⁹ Ayrıca Kato-liklere göre İstanbul sonradan kurulmuş bir kilisedir. Oysa kendi kiliselerinin kuru-cusu bizzat İsa'dır ve bu Kilise Havarilerin Prensi Petrus tarafından yönetilmiştir.

²⁰⁵ Bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 31.

²⁰⁶ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, ss. 310–312; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s.101, 102.

²⁰⁷ Milman'dan aktaran A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 620.

²⁰⁸ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 29, 30.

²⁰⁹ Ullmann, **a.g.e.**, s. 108. Mesela St. Thomas'ın eserlerinden birinin adı *Contra errores Graecorum* (Yunanlıların Yanlışlarına Karşı) biçimindedir. Doğu ve Batı arasındaki zihniyet farkı hususunda ayrıca bkz. A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 620; Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu ve Batı Ki-liselerinin Ayrılış Sebepleri”, **Dinî Araştırmalar**, C. 2, S. 5, ss. 387–413.

Onlara göre Katolisizm biblikal dönem sonrası ortaya çıkmış veya tarihsel, kültürel ya da siyasî şartlar sonucu oluşmuş bir fenomen değildir. Ayrıca bölgesel değil evrenselidir.²¹⁰ Bir başka fark Doğu ve Batı kiliselerinin devletle ilişki tarzlarıdır. En azından Batı Roma'nın yıkılışından sonra Katolik Kilisesi Roma'da imparatorluğun boşluğunu doldurmuştur. Oysa İstanbul Kilisesi sürekli imparatorluk etkisi altında kalmış ve onun bir aracı olmaktan kurtulamamıştır. Constantine'den itibaren imparatorlar hem Kilisenin başlıcaları hem de konsil toplama yetkisi onlara aittir.

Peki ayrılığın sonuçları ne olumtur? Pek çok yazar bunu sanki papalığın bir başarısıymış gibi anlatıyorsa da, aslında ayrılmadan karlı çıkan İstanbul'dur. Çünkü Lemerle'nin haklı olarak belirttiği gibi, ayrılıkla Papalık, Doğu üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Halbuki patrikliğin kaybettiği bir şey olmamış, aksine Roma'ya bağlılıktan kurtulduğu gibi kendi etki alanındaki, özellikle de Slavlar üzerindeki nüfuzu artmıştır.²¹¹ Tüm bunlarla birlikte “ayrılma”nın bizatihi kendisi üzerinde de tartışmalar vardır. Ayrılma için önceden bir birliğin olması lazımdır. Bu iki kilise hiç birleşmiş midir ki ayrılıktan söz edilebilsin? Dolayısıyla bazılarının göre ayrılmadan söz edilemez, zira bunlar baştan beri ayrı ve farklıdır.²¹² Çünkü, Constantine'den bu yana küs oldukları dönemler barışık oldukları dönemlerden daha fazladır.

Bu iki kilisenin birleşmesi yönünde çeşitli çabalar, hatta –ileride göreceğimiz üzere– resmî olarak birleşmenin sağlandığı zamanlar da olmuştur, fakat bunlardan hiç biri başarıya ulaşamamıştır. Günümüze kadar böyle bir birleşme olmadığı gibi bundan sonra da mümkün gözükmemektedir. Buna engel teşkil eden sadece tarihsel veya teolojik farklılıklar değil, örneğin Ortodoksluğun Katolik Kilisesi gibi yekpare bir yapı arz etmemesi gibi nedenlerdir.²¹³

²¹⁰ Bkz. Richard P. McBrien, **Catholicism**, New York, 1981, s. 1173. Doğu-Batı ayrılığının aşamaları hakkında bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, ss. 312–314; Bokenkotter, **Concise History**, ss. 120–126. Doğu Kiliseleri sadece Ortodokslardan ibaret değildir. Oriental Churches denilen veya Kadim Kiliseler adı verilen başka millî kiliseler vardır. Bunlar hakkında bkz. Aziz S. Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, çev. N. Hiçyılmaz, İstanbul, 2005.

²¹¹ Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 102.

²¹² Bkz. Mehmet Çelik, **Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri**, s. 102.

²¹³ Türkiye'de Vatikan'ın ve Papalığın Patriklikle birleşme iddiaları sıkça gündeme getirilir. Fakat İlber Ortaylı'nın da dediği gibi “bu birleşmenin olabileceğine sadece dinlerin tarihini bilmeyenler ve işgüzarlar inanır”. Bkz. “Papa kucaklaşmaya geliyor ama iki kilisenin birleşmesi mümkün mü?”, **Milliyet Pazar**, 27.11.2006. Benzer bir yorum için bkz. Turhan Kaçar, “Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı”, **Radikal**, 30.11.2006.

b) Papa – İmparator Mücadeleleri

VIII. yüzyıla kadar Batıda Kilise, devlete göre ikincil konumdadır. Krallar piskoposları atamakta, Kilise işlerine müdahale etmekte hatta kiliselerden vergiler almaktadır. “Krallar onun koruyucusudurlar, ama bağımlısı haline gelmemişlerdir.”²¹⁴ Daha sonra ise bazı zaafiyet dönemleri hariç, papalar en yüksek otorite oldukları iddiasında bulunurlar, fakat imparatorluklar canlanınca bu sıfat krallar ve imparatorlar tarafından tekrar sahiplenilmeye başlar. Bundan sonra şu temel soru daha belirgin hale gelir: en üst otorite kimdir, Devlet mi, Kilise mi? Papa mı, İmparator mu? “Güçlü bir papa, zorunlu olarak, güçlü bir imparatorun düşmanı olur.”²¹⁵ İşte XI. yüzyıldan itibaren imparator–papa çatışması aşıkare hale gelir ve hem papalar hem de imparatorlar çeşitli manevralarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırlar.

Aslında Büyük Otto (ö. 973)’dan itibaren Papalık güçlü imparatorlar karşısında etkisiz kalmıştır. III. Henry (1039–1056) ise o kadar dirayetlidir ki, papalar onun isteğine göre seçilmektedir, hatta bunlardan bazıları onun akrabasıdır. Fakat III. Henry, arkasında henüz 6 yaşında bir erkek çocuk bırakarak ölür. Bu esnada papa II. Victor (1055–1057)’dur. Victor, III. Otto’nun V. Gregory (996–999) ile başlattığı, Alman sarayı etkisi altındaki Germen papalarının sonuncusudur. Ondan sonraki Papa IX. Stephen (1057–1058) Germen sarayının müdahale etmediği bir seçimle, din adamları ve Roma halkı tarafından seçilir. Fakat Stephen’in ölümünden sonra Tusculani ailesi tekrar papalığı kontrolüne almak üzere bir teşebbüste bulunur ve Velletri Piskoposu John Mincius’u X. Benedict (1058–1059) ismiyle papa seçer. Bu arada Kardinal Hildebrand’ın gayretleri sonucu Siena’da toplanan kardinaller ise Floransa Piskoposu Gerard’ı papa seçerler. Benedict papalıktan uzaklaştırılır ve Gerard II. Nicholas (1058–1061) adıyla o dönem bazında kısa ama etkili bir papalık sergiler.

Bu dönemde Normanlar sadece Papalıkla barış içerisine girmezler, Kilisenin tebâsı haline gelirler. Yine bu devrede Papalık Avrupa’daki en güçlü derebeylik konumuna ulaşır. Bu durum 150 yıl boyunca devam edecektir. Papanın ilk defa törenle

²¹⁴ Bkz. Henry Pirenne, **Hız. Muhammed ve Charlemagne**, ss. 156–161.

²¹⁵ A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 622.

taç giymesi (coronation) ile birlikte ise Papalık iyice monarşik bir görünüm sergilemeye başlar. Papalar artık imparator gibi yaşamaktadır.

II. Nicholas'ın ilk işi Lateran'da bir sinod toplayarak simony ve din adamlarının evlenmesini yasaklamak olur. 1059'daki bu sinodda kilise cemaatinin nikahsız beraberliği olan rahiplerin ayinlerine katılmaları yasaklanır. Bu sinodda ayrıca papalık seçimlerini imparatorun etkisinden uzak tutmaya yönelik yeni bir düzenlemeye gidilmesi kararlaştırılır. 1059 Paskalyasında, Lateran'da topladığı konsille Nicholas seçimle ilgili şu kararları deklare eder: 1) papa seçilebilecekler arasında önce kardinal piskoposlar önerilecek, olmazsa diğer kardinallerden biri aday gösterilecek 2) mümkün olduğunca Roma Kilisesi'nden biri seçilmeye çalışılacak 3) seçim Roma'da yapılacak 4) Kral Henry (ve halefleri)'nin seçilen papayı onaylama hakkına riayet edilecek.²¹⁶ Bununla birlikte Nicholas'ın papalığı, hedeflerini tam olarak gerçekleştirebilecek kadar uzun sürmez. 1061'deki ölümünün ardından yerine, Kardinal Humbert'in ölümünden sonra Kilisede en etkili isim haline gelen Hildebrand'ın desteklediği II. Alexander (1061–1073) seçilir.

II. Alexander'in ardından Ortaçağın tartışmasız en önemli papası gelir; Hildebrand, papalık ismiyle VII. Gregory (1073–1085). Hildebrand Kilisede o kadar güçlüdür ki dönemin en kısa seçimlerinden biriyle, Alexander'ın ölümünün ertesi günü papa seçilir. Muhtemelen Romalı Pierleoni ailesinin bir mensubu olarak dünyaya gelmiştir. Papalığı döneminde özellikle din adamlarını ıslaha yöneldiğinden ve taşrayla fazla uğraştığından bizzat piskoposlar tarafından zaman zaman tehlikeli biri olarak görülmüştür. Gregory'nin reform girişimi üç alana odaklanmıştır: 1) papalığın prestijini ihya etmek 2) din adamlarına bir çeki düzen vermek 3) seküler idarecilere papalığın piskoposları atama yetkisini kabul ettirmek.²¹⁷

VII. Gregory de (kendinden önceki pek çok selefi gibi) Petrus'un kendisinde yaşadığına ve kendisi vasıtasıyla hareket ettiğine inanmaktadır.²¹⁸ 1075'te yayınladı-

²¹⁶ Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 278; II. Nicholas'ın ilgili genelgesi için bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 101, 102 (*Document No. 7*). II. Nicholas ile ilgili ayrıca bkz. Kelly, **a.g.e.**, s. 151, 152.

²¹⁷ Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 176.

²¹⁸ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 100. VII.

ğı *Dictatus Papae* (Papanın Emirleri), adından da anlaşılacağı üzere otoriter bir metindir ve papalık yetkileri hakkında kesin ifadeler içermektedir.²¹⁹ Papa, 27 maddeden oluşan *Dictatus*'un 2. maddesinde sadece Roma Piskoposunun “evrensel” sıfatına sahip olduğunu; 3. maddede piskoposları görevden alma ve tekrar göreve iade etme hakkının sadece papada olduğunu; 12. maddede sadece papanın imparatorları azletme yetkisine sahip bulunduğunu; 22. maddede Roma Kilisesi'nin şimdiye kadar asla yanlışla düşmediğini ve bundan sonra da düşmeyeceğini ifade etmektedir. 1074 yılında Lenten'de topladığı sinodda ruhban sınıfına dair önemli kararlar alınmıştır: Herhangi bir maddî karşılıkla bir dinî göreve gelenlerin görevden alınması; açıkça gayri meşru sayılan şeyler yanında kendini tutamama (incontinence) veya irade zaafı olarak hafife alınan şeylerin dahi ruhbanlar için yasaklanması; liyakat sahibi olmayanların ayin yönetemeyeceği; rüşvetle göreve gelmiş rahip veya piskoposların yerine yapılacak atamalar için samimi laiklerden yardım alınması.²²⁰

Gregory zamanındaki en güçlü tarikat Cluny hareketidir ve bu tarikatın da etkisiyle Gregory, Müslümanlara yönelik bir “haçlı seferi” fikrini dile getiren ilk papadır. Malazgirt yenilgisi sonrası kendisinden yardım isteyen Bizans'ın bu isteği üzerine papa, Türklere karşı bir Haçlı seferi yapmak için Norman Dükü Guiscard'a telkinde bulunur. Fakat Guiscard böyle bir yardım bir yana, papalık aleyhine tutumlara girer. Sonuçta haçlı seferi düşüncesini gerçekleştiremeyen papa bunun müsebbibi olarak gördüğü Guiscard'ı 1074'te aforoz eder. Normanlar sonradan tekrar papalıkla uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca VII. Gregory dönemi, daha sonra II. Urban ile birlikte, Kilise Yasası (Canon Law)'nın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira bu dönemde “Roma hukuku yeniden keşfedilmiştir.”²²¹

Gregory'nin tarihsel açıdan bir başka önemli tarafı papa-imparator çekişmesinin günümüzde en çok hatırlanan örneğini teşkil etmesidir. Çoğunlukla papalığın veya papaların Ortaçağdaki etkisini ve gücünü göstermek için Gregory'nin imparator

²¹⁹ Bazıları bu metnin yazarının bizzat Gregory olduğundan şüphe duyuyorsa da buradaki maddelerin Gregory'nin benimsediği prensipler olduğu kesindir. Tam metni EK 4'de verilmiştir. İngilizce çevirileri için bkz. J.A. Corbett, **a.g.e.**, s. 103, 104 (*Document No. 8*); <http://www.fordham.edu/halsall/source/g7-dictpap.html>; <http://history.hanover.edu/courses/excerpts/344dict.html>.

²²⁰ Stebbing, **The Story**, s. 285.

²²¹ Bkz. Blumental, **a.g.m.**, s. 201.

IV. Henry’yi nasıl üç gün kapısında beklettiği ve imparatorun affedilmek için yalın ayak, soğukta papaya nasıl yalvardığı anlatılır. Ancak bu tablo hikayenin sadece bir kısmıdır. Piskoposların atanması yetkisi sorunundan (“investiture” ya da “lay investiture” olarak bilinir²²²) kaynaklanan çatışma Gregory’nin Henry’ye bir ultimatom göndermesiyle başlar. Aslında sorun sadece dinî değil daha çok siyasîdir. O dönem şartları düşünüldüğünde piskoposlar imparatorluk veya krallıklar içerisinde belli topraklara hükmetmelerinden ve malî özerkliklerinden dolayı yerel yöneticiler konumundadırlar. Dolayısıyla bir devlet içerisindeki bu yöneticileri atama hakkının papaya ait olması, papanın o devletin hakimiyetine ve yönetimine müdahil olması anlamına gelmektedir. İmparator Henry’nin itirazı da bundandır.²²³

Gregory mektubunda İmparatora ya papalığın atama yetkisini tanımasını ya da aforoz edileceğini söyler. Buna karşılık Henry –babası III. Henry birçok papa atamış ve azletmiş biriydi- Worms’ta kendi taraftarlarından oluşan bir konsil toplayarak Gregory’nin papa olmadığını, sapıtmış bir keşiş olduğunu ilan eder. Ardından Gregory Henry’yi aforoz eder, Henry de papalık makamının boş olduğunu ilan eder ve yandaşlarından oluşan bir gruba II. Honorius (1061–1072)’u papa ilan ettirir. Bu durum Henry’nin düşmanları için fırsat yaratır ve Henry’nin muhalifleri onun papa ile problemini kullanarak Swabia Dükü Rudolf’u imparator seçerler. Zor durumda kalan Henry soğuk bir kış günü Papa’dan af dilemek için kapısına gider. Üç gün boyunca yalınayak bekler ve huzura kabul edildiğinde Papanın ayaklarına kapanır. Henry Papanın her şeyi unutmadığının farkındadır, fakat bu davranışıyla düşmanlarının elindeki kozu geçersiz hale getirmek istemiştir. Ardından Rudolf’la mücadeleye koyulur. Rudolf’la Henry arasındaki mücadelede Papa elbette Henry tarafında değildir, ancak mücadeleyi kazanan Henry olunca bu defa durum Gregory’nin aleyhine döner. Henry Roma’yı kuşatır, Gregory son anda Sant’ Angelo (Salerno)’ya kaçmayı başarır ve bir zamanlar aforoz ettiği Norman Dükü Guiscard’ın korumasında 1085’te burada, sürgünde ölür. Henry’nin baskısıyla Gregory’nin yerine IV. Henry’nin daha

²²² Bkz. W.C. Schrader, “Investiture Controversy”, *EVP*, s. 223–225.

²²³ M.A. Ağaoğulları-L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, 2001, s. 195, 196.

önce seçtirdiği sahte papa olan III. Clement (1080–1100)²²⁴ seçilir ve ilk iş olarak Henry’ye taç giydirir. Fakat Gregory’nin bağlıları onu papa olarak kabul etmezler.

Papalığı tamamen monarşik bir hüviyete kavuşturmuş olan Gregory ölse de onun ruhu zaman zaman papalık tahtında tekrar kendini gösterecektir. 1085’teki ölümünün ardından –III. Clement sayılmazsa- papalık makamı yaklaşık iki yıl boş kalır. Hildebrand’ın reformcu kardinalleri Kilisede hâlâ ağırlıktadır ve Monte Casino manastırının başrahibi Desiderius’u papa seçerler. III. Victor (1086–1087) adını alan Desiderius çok geçmeden Roma’da çıkan karışıklıklar esnasında ölür. Reform yanlısı kardinallerin 1088’de seçtiği papa ise Cluny keşişlerinden Ostia piskoposu Kardinal Odo, yani II. Urban (1088–1099)’dır. Henry’nin seçtirdiği III. Clement de göz önüne alındığında yaklaşık 21 yıl iki papa bulunduğu gibi, Kilisenin meşru saymadığı papa III. Clement, II. Urban’dan daha uzun süre görev yapmıştır. Hildebrand’a yakın bir isim olarak Kilise idaresinde önemli düzenlemeler yapan Urban aslında Hildebrand’ın düşüncelerini hayata geçirmeye gayret etmiş bunda da başarılı olmuştur. Hiyerarşideki reform ve kutsal topraklara yapılacak haclı seferi bunların en önemli ikisidir. O, birçok kişi tarafından Papalık idari teşkilatının, yani *curia*’nın kurucusu sayılmaktadır. Kardinaller kurulunu günümüzün deyimiyle bakanlar kurulu gibi çalıştırmıştır. Urban 1095’te topladığı Clermont sinodunda *christendom*’un sövalyelerini müslümanlar üzerine bir haclı seferi yapmaya çağırır. Doğuya, müslümanlar üzerine yapılan haclı seferleri böylece başlar.

II. Urbanın ardından geçen 30 yıllık süre içerisinde yedisi sahte papa olmak üzere on iki kişi papalık makamına oturur. Papalık henüz kendi toprakları dışında dinî açıdan ona bağlı bölgelerin piskoposlarını atama hakkına sahip değildir. Dolayısıyla dönemin en önemli sorunu imparatorlarla papaları karşı karşıya getiren piskoposları atama yetkisi (investiture) sorunudur. Urban’ın halefi, Hildebrand tarafından kardinal yapılmış olan Rainerius, yani II. Paschal (1099–1118) Fransa, İngiltere ve özellikle de Almanya ile bu bölgelerdeki piskoposları atama hakkının papalığa ait olması için mücadele vermiştir. İmparatorluk bu talebinden dolayı papayı saf dışı

²²⁴ Bu sahte papa sayılan III. Clement olup 1080–1100 yılları arasında görev yapmıştır. Bkz. John C. Horgan, “Clement III, Antipope” *E.V.P.*, s. 86, 87. Meşru papa kabul edilen diğer III. Clement ise XII. yüzyıl başlarındaki diğer bir papadır.

bırakmanın yollarını aramaktadır. Paschal'ın karşısına Kutsal Roma İmparatoru IV. Henry'nin desteklediği Theodoric, Albert ve IV. Sylvester adlarıyla üç sahte papa çıkar. Fakat bu sahte papalar beklenen etkiyi gösteremez. IV. Henry 1105'te tahttan çekilip yerine oğlu V. Henry'yi bıraktıktan sonra da durum değişmez. Sonunda ordu- suyla Roma'ya giren yeni İmparator ve adamları papanın kayıtsız şartsız Henry'ye taç giydirmesini isterler. Papa piskoposları atama yetkisinin kendisinde olduğu konu- sunda garanti verilmesinde ısrar edince hapsedilir. Papayı da yanına alıp şehir şehir dolaştıran Henry sonunda pes eden Paschal'ın elinden imparatorluk tacını giyer.

Paschal'ın yerine II. Gelasius (1118–1119) adıyla Braga Piskoposu Maurice seçilir. Fakat V. Henry bu seçimden memnun kalmaz ve VIII. Gregory (1118–1121) adıyla kendi papasını seçer.²²⁵ Piskoposları atama mücadelesi nihayet Worms Kon- kordatosu (1122) ile, papalığın isteği doğrultusunda sonuca bağlanır. Bu konkordato papa Callistus –bazan Calixtus yazılır- (1119–1124) ile V. Henry arasında imzalan- mıştır ve piskoposları atama yetkisini papaya vermiştir.²²⁶ Konkordato Batıda ger- çekleştirilen ilk genel konsil olan I. Lateran Konsili (1123)'nin de temel toplanma nedenidir. Bu konsilde Worms Konkordatosu onaylanmış ayrıca kilise disiplini ve haçlı seferleri ile ilgili bazı kararlar alınmıştır.²²⁷ Konsilin 22 kararından kilise disip- lini ile ilgili en önemlileri simony, din adamlarının kadınlarla nikahsız beraberliği (concubinage), piskoposların seçimi, papazların, diyakozların ve keşişlerin evlenme- sinin engellenmesi ile ilgilidir. Kilisedeki reform sürecine o dönem için son noktayı koyan ve papalığın yeniden ihya edildiğinin işareti sayılan I. Lateran Konsili ile Gre- goryen Reformları döneminin kapandığı söylenebilir.

²²⁵ Bu süreçle ilgili olarak bkz. Stebbing, **The Story**, ss. 296–300. V. Henry öldükten sonra (1125) imparatorluğun başına Welf ailesinden Lothar geçmiştir. Bu, Hildebrand'ın öldükten sonra kazan- dığı bir zafer anlamına gelmektedir. Zira Lothar Henry'ye karşı papaların desteklediği aileden bi- ridir.

²²⁶ Bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 105 (*Document No. 9*). Konkordato papalığın hakim devletlerle kendisine bağlı kiliselerin işlerini düzenleme konusunda yaptığı anlaşmalardır. XX. yüzyıla kadar bu tür anlaşmalar yapılmıştır. Teknik anlamda ilk konkordato yukarıda adı geçen Worms Konkor- datosudur. Bununla birlikte Papalığın konkordato politikasının asıl öne çıktığı dönem XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard J. Kehoe, “Concordats”, **EVP**, s. 110; Aretin, **The Papacy and the Modern World**, trans. by Roland Hill, New York, 1970, ss. 182–185.

²²⁷ II. Callistus'un mektuplarında bu konsilden ekümenik değil “genel” olarak bahsetmesi dikkat çekicidir. Belki Roma henüz doğudan bağımsız bir ekümenik konsil fikrini tam içselleştirememiş- tir. Bu konsilin ekümenik diye nitelendirilmesi daha sonraki bir kilise geleneğidir. Bkz. La Due, **a.g.e.**, s.107.

c) Haçlı seferleri

Haçlı Seferi (crusade) Kilisenin organize ettiği, sapkınlara yönelik askerî hareketlerin genel adı olsa da, bu kavramın ilk çağrıştırdığı anlam 1096–1270 yılları arasında Avrupa hristiyanlarının Ortadoğu'daki müslüman topraklar üzerine yaptığı seferlerdir.²²⁸ Müslüman topraklar üzerine yapılan haçlı seferleri fikren daha önceye dayansa da fiilen başlaması papa II. Urban'ın teşvikleri ileler. Amaç son derece “ulvî”dir: Kutsal toprakları “kafirler”in elinden almak. Gerek burada söz konusu ettiğimiz büyük haçlı seferlerinde gerekse daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'da hissedilen Türk tehlikesine karşı düzenlenen savaşlarda papalığın temel politikası bu seferleri prestiji ve otoritesi için bir araç olarak kullanmaktır. “Kafirler”e karşı düzenlenen bu seferler hususunda papalık adeta bir tekel oluşturmuştur.²²⁹ Ayrıca bu seferleri baha ne ederek papalık, koyduğu yeni bir takım vergilerle önemli gelirler elde eder. Fakat yaklaşık iki yüzyıl süren büyük haçlı seferlerinin sonuç itibarıyla başarısızlığa uğraması, zaten o dönem zor günler geçiren papalığın prestijini tamamen kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Zira bu seferlerden başarılı olan sadece ilkidir. “Başarılı” sayılabilecek dördüncüsü ise İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu kurulmasına neden olmasından dolayı konumuz açısından önemlidir.

İlk haçlı ordusunun Anadolu'ya girişi 1096 yılındadır. Gerek yol üzerinde gerekse savaşlarda ve sonrasında hem müslümanlar, hem Doğu hristiyanları hem de yahudiler haçlıların vahşetinden nasiplerini almışlardır. Müslüman âleminde haçlı ordusunun niyeti ve kuvveti geç anlaşılmıştır. Bir de o dönemde bölgedeki siyasî karışıklık bu ilk haçlı seferinin başarılı olmasını sağlamıştır. Haçlı seferleri esnasında müslüman liderler birbirleriyle mücadeleye dalmışlar, hatta içlerinde düşmanlarına karşı haçlılarla işbirliği yapanlar olmuştur. Haçlı saldırılarına bir de Moğolların Doğudan saldırısı eklenince müslümanlar adeta iki ateş arasında kalmışlardır. İşin garibi Moğollarla haçlılar arasında sanki gizli bir ittifak vardır. İslam eserlerine karşı acı-

²²⁸ Müslümanlar üzerine yapılan haçlı seferleri Doğu ile sınırlı değildir. Batıdaki örneği 1147'de Papa III. Eugene'nin desteği ile, İspanya'daki muhtar krallardan biri olan VII. Alfonso'nun, Endülüs Müslümanlarına karşı yaptığı seferdir. Bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Barton, “A Forgotten Crusade: Alfonso VII of Leon-Castile and the Campaign for Jéan (1148)”, **Historical Research**, vol.73 no. 182, s. 312–320.

²²⁹ Bkz. Hans Pfeffermann, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, çev. Kemal Beydilli, İstanbul, 2003, ss. 29–42; 59–70; Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 81.

masız davranan Moğollar hristiyanlara ve onların mabedlerine dokunmamışlardır. Hatta içlerinde, bölgedeki Moğol komutanlarından Kitboğa gibi, hristiyan olanlar çıkmıştır.²³⁰

Bu seferlerin kronolojisine bakacak olursak; 1098’de Urfa ve Antakya haçlıların eline geçer. 1099’da Kudüs düşer. Bu gelişmeler sonunda Urfa ve Antakya’da birer haçlı kontluğu, Kudüs’te ise bir Haçlı Krallığı kurulur. Müslümanların ciddi bir şekilde karşı saldırıya geçmeleri 1128’de Şam’ı geri alma teşebbüsü ile başlar. 1144’te Zengi Urfa’yı, 1154’de Nureddin Şam’ı haçlılardan geri alır. 1187’de Selahaddin ünlü Hattin Savaşı ile Frenkleri bozguna uğratar ve ardından Kudüs’ü alır. Haçlıların elinde sadece Sur, Trablusşam ve Antakya kalmıştır. Haçlıların son kalesi Akka’nın alınarak bölgeden tamamen kovulmaları ancak 1291 yılında gerçekleşir.²³¹

Seferlerin ilk üçünde haçlılar İstanbul’dan geçmiştir. Bizans imparatorları haçlıların geldiği her defasında temkini elden bırakmazlar, kendilerini her an savunmaya hazır tutarlar. İçleri ancak bu davetsiz misafirleri aceleyle Anadolu’ya geçirdiklerinde rahat eder. Bu seferler esnasında aşağılandıkları ve zarar gördükleri yetmezmiş gibi Avrupalılar, ilk seferden sonrakilerin başarısızlığının faturasını da Bizansın ikiyüzlülüğüne çıkarırlar. Resmiyette İstanbul doğrudan bir haçlı seferinin hedefi olmaz ama sonuçları itibariyle dördüncü haçlı seferi Bizans’a karşı yapılmış bir hareket olur. Venedik gemileri ile Mısır’a doğru yola çıkan haçlılar “nakliye ücreti konusundaki anlaşmazlık” diye anlatılan bir nedenden dolayı 1203 Haziranında İstanbul’a gelirler. Amaçları artık Kutsal Topraklar değil taht kavgaları içerisinde zayıf düşmüş İstanbul’dur. Bizans kuvvetleriyle yaklaşık bir ay süren çarpışmalar sonucunda şehir haçlıların kontrolüne girer. Nisan ayında ise isimlerine yaraşır bir şekilde, tam bir haçlı gibi şehri hiçbir dinî eşyaya saygı duymadan üç gün boyunca yağmalarlar ve binlerce insanı katlederler. Ardından Bizans hükümeti lağvedilerek 1204’te İstan-

²³⁰ Amin Maalouf, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, çev. M.A. Kılıçbay, İstanbul, 1997, s. 313.

²³¹ Haçlı seferleri konusunda genel bilgi için ayrıca bkz. Işın Demirkent, “Haçlılar”, **DİA**, XIV, ss. 525–546; Fatma Mensur Coşar, **Din Savaşları**, İstanbul, 2000, s. 50 vd. Papalığın haçlı seferleri politikası ile ilgili olarak ayrıca bkz. Ane L. Bysted, **In Merit as well as in Reward: Indulgences, Spiritual Merit and Theology of Crusades**, University of Southern Denmark, 2004.

bul'da resmen bir Latin Krallığı kurulur. Bu krallık Paleologos Hanedanının Latinleri alt ederek Bizans'ı tekrar ihya ettiği 1261'e kadar varlığını sürdürür.²³²

4. Papalığın Altın Çağı

Rönesans yazarlarının ve onlardan sonra gelenlerin barbarlık ve karanlıklar çağı nitelendirmesinin oluşturduğu önyargılar Ortaçağın gereği gibi anlaşılabilmesine neden olmuştur.²³³ Bu kalıplaşmış yargılardan biri de Ortaçağın tümüyle papalığın egemenliği altında geçtiğidir.²³⁴ Sınırları üzerinde tartışmalar varsa da Ortaçağ kabaca VI ile XV. yüzyıllar arasını kapsayan, yaklaşık dokuz asırlık bir zamana verilen addır. Papalığın en etkili olduğu dönem ise “Yüksek Ortaçağ” (High Middle Ages) adı verilen XI ile XIV. yüzyıllar arasındadır. Bu dönem dışında, hatta bu dönemde de papalığın otoritesi inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte genel olarak bakıldığında X. ve XI. yüzyıllardaki zafiyetten sonra papalık, takip eden iki yüzyılda, özellikle III. Innocent zamanında gücünün doruğuna ulaşır. Hangisi hangisinin sonucudur pek açık değildir, ancak papalığın otoritesinin artması ile papalık yanlılarının teolojik propagandaları paralellik arzeder. Kökleri belki daha eskilere götürülebilir, fakat papalığın üstünlüğü konusunda en açık ve etkili propagandalar XII. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanır. Bu propagandanın en önemli isimlerinden biri Canterbury Başpiskoposu Thomas Becket (ö. 1170)'tir. İngiltere üzerindeki papalık etkisini azaltmaya çalışan II. Henry tarafından öldürtülmesi Becket'i bir simge haline getirir ve onun düşüncelerini daha etkili kılar.²³⁵ Papalık savunuculuğunun başka bir simge ismi ise bir dönem Becket'in sekreterliğini yapmış olan Salisbury'li John (ö. 1180)'dur. Bu piskopos, özellikle *policraticus* adlı eseriyle papalığın üstünlüğünü ve otoritesini savunmuştur.

²³² Haçlı seferlerinin Bizans'a etkisi konusunda bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, ss. 334–338; 383–430; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 111 vd.; Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, II, 307 vd.

²³³ Bkz. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 9; M.A. Ağaoğulları-L. Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 93.

²³⁴ Bu tür bir anlatıma örnek olarak bkz. S. Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, İstanbul, 2001, C. 3. Yazar burada Ortaçağda “Katolik Kilisesi Avrupa'nın en büyük toprak mülkiyetine sahipti” (s. 90) demektedir ki, bu tamamen yanlış bir değerlendirmedir. Kilisenin kendine ait toprakları hiçbir zaman Orta İtalya'da sınırlı bir bölge olmaktan öteye geçmemiştir.

²³⁵ Bu olayın ayrıntıları hakkında bkz. Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 197 vd.

a) Gregoryen Reformları Sonrası

Reform döneminin bitişi sayabileceğimiz I. Lateran Konsili'nin ardından papalık gerek Romalı ailelerin çekişmesi gerekse Frederick Barbarossa ve haleflerinin Kilisenin etkisini kırmaya yönelik siyaseti yüzünden sıkıntılar yaşar, fakat papalar artık imparatorlarla başa baş bir mücadele verebilecek güçtedir. Callistus'tan sonra papalık makamına oturan II. Honorius (1124–1130)'un ölümünün ardından, onu seçen Frangipani ailesi II. Innocent (1130–1143)'i, bir diğer etkili Roma ailesi Pierleoni ise II. Anacletus (113–1138)'u papa seçer. Aslında Peter Pierloni (II. Anacletus) gerek eğitimi gerekse seküler liderlerle ilişkisi bakımından bir önceki seçimin en güçlü adayıdır. Fakat Yahudilikten Hristiyanlığa dönmüş bu zengin banker aileye Romalılar direnmiştir. Daha sonra Kilise tarafından meşru görülen papa II. Innocent'tir, fakat 1138'deki ölümüne kadar Roma'ya hakim olan II. Anacletus olur.²³⁶ Innocent Roma'da kabul görmediğinden çoğu zamanını Fransa'da geçirmek zorunda kalır. Rakibinin ölümü üzerine Roma'ya gelen Innocent Lateran'da ikinci bir genel konsil toplar (1139). Toplanma amacı bakımından II. Lateran Konsili (1139) Innocent'in kendi meşruiyetini sağlamlaştırmaya matuf bir girişimdir.²³⁷ Konsil II. Anacletus ve taraftarlarının mahkum edilmesi ile amacına ulaşır. Burada alınan diğer kararlardan en dikkat çekici olanı ruhbanların evlilikleri ile ilgilidir. Bu konsille ruhbanların evliliği sadece yasaklanmamış aynı zamanda geçersiz ilan edilmiştir. Innocent'in bir başka macerası Normanlara karşı giriştiği mücadeledir. Bölge-
sindeki papalık mülklerine musallat olmasından dolayı, topladığı askerlerle Sicilyalı Roger üzerine giden Innocent esir alınır. Fakat sonuçta Roger, papadan kral unvanı garantisi aldıktan sonra papalık topraklarına saygı göstereceğine dair söz verip Innocent'i bırakır.

Innocent'in ardından kısa süre görevde kalan II. Celestine (1143–1144) ve II. Lucius'un (1144–1145) ardından III. Eugene (1145–1153) papalık koltuğuna oturur.

²³⁶ II. Anacletus'un ölümünün ardından özellikle Sicilya Kralı tarafından desteklenen IV. Victor onun halefi olarak seçildiyse de kısa süre sonra Innocent'le mücadele edemeyeceğini anlayıp etrafındakilerle birlikte Innocent'e bağlılığını açıklayıp papalık iddiasından vazgeçmiştir. Bkz. Elda G. Zappi, "Victor IV, Antipope (1138)", *E.V.P.*, s. 441, 442.

²³⁷ II. Lateran'dan sonra Bolonyalı papaz Gratian *Decretum* adında bir kitap yazar ki, kilise kanunlarının derlendiği bu çalışma Kilise Yasası'na kaynaklık etmiştir. Bu nedenle Gratian bazılarınca Kilise Yasası'nın babası sayılır.

Asıl adıyla Bernard Paganelli reformcu bir anlayışa sahiptir. Lucca bölgesindeki bir lordun oğlu olarak dünyaya gelmiş ve hayatındaki en büyük etkiyi, bir süre manastırında keşiş olarak bulunduğu bir başka Bernard, Clairvaux'lu Keşiş Bernard yapmıştır.²³⁸ Eugene'nin en önemli icraatlarından biri Germen İmparatoru III. Conrad'ın halefi I. Frederick (Barbarossa) ile yaptığı anlaşmadır. Papa, Frederick'e İmparator olarak taç giydirmiş o da papalık topraklarını koruyacağını söz vermiştir. 1146'da başarısızlıkla sonuçlanan ikinci haçlı seferi de bu döneme rastlar. Etkili bir papalık performansı göstermesinden dolayı "Avrupa'nın taçsız kralı" denen Eugene, oldukça iddialı bir papalık teolojisi geliştirir. Ona göre papa, İsa ile insanlar arasında bir aracıdır. Papanın bedeni Tanrı'nın bedeninden, ruhu Tanrı'nın ruhundandır (papanın *Vicarus Christi*/İsa'nın Vekili olarak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi görülmesi bundan sonra yaygınlaşacaktır).²³⁹ Dolayısıyla yeryüzünde papanın eşi ve benzeri yoktur. O, *plenitudo potatis*'tir, yani hem dinî hem dünyevî otoriteye sahiptir. Sadece Baş Rahip (*Pontifex Maximus*) değil tüm hristiyanlar üzerindeki en büyük idareci (*Speculator*)'dir.²⁴⁰

Eugene'nin ardından, IV. Anastasius (1153–1154), ondan sonra da tarihteki tek İngiliz papa olan IV. Adrian (1154–1159) Kilisenin başına geçer. Adrian 1155'te yeni papa olarak Frederick'i kutsamasının ardından ikisi arasında bir çekişme ortaya çıkar. Sorunun temelinde Papanın İmparatora taç giydirme uygulamasının (imperial coronation) papaya üstünlük kazandırması ve imparatorun bunu kabullenmek istememesi yatmaktadır. I. Frederick (1153–1190) başlangıçta papalıkla uzlaştıysa da uzun saltanatı boyunca papalığın gücüne muhalif bir isim olarak kalır. Papalığın dinî otoritesi oldukça etkili bir silahtır, fakat yeterli askerî güce sahip olmadığından hem Romalı asilzadelere hem de diğer krallıklara karşı onu koruyacak bir hamiye ihtiyaç duymaktadır. Bu sorun kardinaller arasında iki farklı eğilimin ortaya çıkmasına neden olur. Normanların korumasını isteyen Sicilyalılar grubu ve imparatorluğun ko-

²³⁸ Bkz. Christopher S. Myers, "Eugene III (1145–1153)", *E.V.P.*, s. 149, 150.

²³⁹ Bu anlayışın yerleşmesinde Clairvauxlu Bernard (ö. 1153) gibi yazarların etkili olduğu bilinmektedir. bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 100.

²⁴⁰ Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 182, 183. III. Eugene hakkında ayrıca bkz. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 172, 173.

rumasında kalınmasını isteyen imparatorluk yanlıları.²⁴¹ Bu iki rakip grup Adrian'ın ölümünden sonra iki ayrı papa seçer: III. Alexander (1159–1181) ve IV. Victor (1159–1164). Böylece 1080–1100 ve 1130–1138 yılları arasındaki çift başlılığın ardından yüz yıl bile geçmeden üçüncü önemli kriz ortaya çıkar. Frederick hangi papanın meşru olduğunu belirlemek için 1160'da Pavia'da bir konsil toplar. Alexander bu konsile katılmayı reddedince –muhtemelen katılsa da fark etmeyeceğini biliyordu- IV. Victor geçerli papa ilan edilir. Ancak Alexander ve taraftarlarını bertaraf etmek kolay değildir. Zira imparator sadece kendi bölgesinde etkilidir, Lombardiya, Sicilya, İngiltere ve Fransa Alexander tarafındadır. Alexander Frederick'i aforoz eder ve hristiyanların ona itaat etmemelerini emreder. Zaten IV. Victor'un ölümünden sonra, yerine sırayla III. Paschal (1164–1168), III. Callistus (1168–1178) ve III. Innocent (1179–1180) seçilmişse de, Germen bloğunun önemli bir kısmı Alexander'ı desteklemiştir. Bununla birlikte, Alexander ancak Venice Barışı (1177) ile -Frederick'in aforozunu kaldırması ve onunla uzlaşmasının ardından- VII. Louis'in himayesinde bulunduğu Fransa'dan Roma'ya dönebilmiştir. Anlaşma karşılıklıdır, İmparator papaya bağlılığını ilan etmiş papa da onun hakkındaki aforozu kaldırmıştır. Alexander yaklaşık iki yıl sonra hem karışıklığa bir son vermek hem de imparatorla olan sorunu kesin olarak halletmek üzere III. Lateran Konsili (1179)'ni toplar. Öncelikle sahte papaların aldığı tüm kararlar geçersiz ilan edilir. Konsilin aldığı 27 kararın en önemlilerinden biri papa seçimi ile ilgili olandır. Günümüze kadar geçerliliğini koruyan bu kararlar, papa seçilebilmek için kardinallerin oylarının üçte ikisini alma zorunluluğu getirilir.²⁴² Piskoposluğa atanma yaşının en az otuz olarak belirlenmesi ve sakramentlerin icrası için para alınmasının yasaklanması gibi disiplinler bazı kararlarla birlikte, bu konsille Waldensler ve Katharlar gibi sapkın gruplara ambargo uygulanması, hristiyanların bunlarla ticaret yapmasının yasaklanması kararlaştırılır.

Alexander 1181'de ölür. Frederick ise 1190'a kadar imparatorluğun başındadır. Frederick'le uzlaşmadan Roma'ya giremeyen Papa III. Lucius (1181–1185), imparatorun oğluna taç giydirmesi için baskı yapılan III. Urban (1185–1187) ve zaten

²⁴¹ La Due, **a.g.e.**, s. 112.

²⁴² Papa Alexander'ın papalık seçimi ile ilgili bu değişikliği ilan eden kararnamesi için bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 107 (*Document No. 10*).

papalıkta sadece iki ay kadar kalabilen VIII. Gregory (Eki.-Ara. 1187) tıpkı halefleri gibi imparatorlardan yana pek şanslı olmamışlardır. VIII. Gregory nin papalığı kısa sürmüştür ama önemli bir olay esnasındaki papadır. 1187 yılı Selahaddin'in Kudüs'ü aldığı ve buradaki haçlı krallığına son verdiği tarihtir. Bunun üzerine VIII. Gregory yeni bir haçlı seferi (üçüncü) organize etmeye koyulur. Hatta Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde bu haçlı seferini finanse edebilmek amacıyla "Selahaddin Ondalığı" (Saladin tithe) adıyla bir vergi konur.²⁴³

VIII. Gregory'yi Roma asilzadelerinden Scolari kökenli bir papa olan III. Clement (1187–1191) takip eder. Frederick'in yerine geçen oğlu VI. Henry (1190–1197) ise babasının Roma'yı kontrol altında tutma politikasını sürdürür. Bu yüzden de imparator ile Clement'in halefi III. Celestine (1191–1198)'in yıldızları barışmaz ve çeşitli gerginliklerden sonra Celestine İmparatoru aforoz eder. Henry'nin ölümünün ardından imparatorluk tahtına geçen oğlu II. Frederick de dedesi ve babasının İtalya siyasetini devam ettirir. Bu siyasetin nihai amacı ise papalık toprakları da dahil tüm İtalya'yı ele geçirmektir. Fakat bu politika başarıya ulaşamaz.

b) Papalık Otoritesinin Zirvesi

"Yüksek Ortaçağ" adı verilen dönemde din toplumsal alanın gerçek hakimidir: Roma'da Papa, şehirde piskopos, kasabada rahip, kırdaki keşiş. Zaman zaman papalar imparatorlardan, piskoposlar prens ve baronlardan daha etkilidir. En görkemli yapılar Gotik tarzda inşa edilmiş katedrallerdir ve bu katedraller şehir hayatının merkezinde yer almaktadır. Kasaba ve köylerde de ise bu merkezî rolü kiliseler oynar.²⁴⁴ Sadece kilise ve katedraller değil manastırlar ve tarikatlar (şövalye tarikatları gibi askerî nitelikte olanlar dahil) bu dönem Hristiyanlığının önemli unsurları olmuşlardır. Aslında o dönemde ve sonradan kötü görülen ve eleştirilen bazı uygulamalar bile dinin ve de kilisenin öneminin göstergeleridir. Mesela kilise memuriyetlerinin parayla alınıp satılması (simony) bu memuriyetlerin itibarlı ve kârlı olduğunun kanıtıdır.

²⁴³ Ullmann, **a.g.e.**, s. 203.

²⁴⁴ Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 351–367. Henri Pirenne, **Hız. Muhammed ve Charlemagne**, s. 142.

XIII. yüzyıla gelindiğinde ise papalık tarihteki en güçlü dönemlerini yaşar. Bundan dolayı Katolikler bu yüzyılı “yüzyılların en muhteşemi” olarak adlandırırlar.²⁴⁵ Engizisyonun etkili bir papalık aracı olarak kullanılması, manastırların daha etkili hale gelmesi, Dominiken ve Fransisken tarikatlarının tarih sahnesine çıkışı bu yüzyıldadır. Büyük Albert, Thomas Aquinas, Bonaventura ve Asisili Francis gibi önemli şahsiyetler bu yüzyılda yaşamışlar ve eser vermişlerdir. Meşhur Avrupa üniversitelerinin çoğu da yine bu dönemde kurulmuştur.²⁴⁶ İslam filozoflarının etkisiyle Aristo’nun keşfedildiği bu dönem skolastik felsefenin ikinci aşamasına tekabül etmektedir.²⁴⁷

XIII. yüzyıl idarî açıdan da artık bir Kilise teşkilatından (*curia*) bahsedebileceğimiz zaman dilimidir. Yine bu dönemde Kilise Yasası (Canon Law) ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır (1209). Papalık teolojisi açısından ise bu yüzyılda oldukça iddialı bir çerçeve çizilir. III. Innocent ilk defa Papa III. Eugene’nin kullandığı *plenitudo potatis* (dinî ve dünyevî gücün her ikisine de sahip) unvanı yanında daha önemli bir sıfat kullanmaya başlar: *Vicarius Christi*, yani İsa’nın Vekili. Innocent’e

²⁴⁵ Robert McClory, **Power and The Papacy: The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility**, USA, 1997, s. 17.

²⁴⁶ 1150–1250 arasındaki “Aristo istilası” esnasında gerek papalar gerekse seküler liderlerin katkısıyla kurulan bu üniversiteler, daha eskiye dayanan Paris ve Bologna üniversitelerini model alırlar. Oxford (1200), Salerno (1200), Padua (1222), Cambridge (1209), Toulouse (1230) bunlardan bir kaçıdır. Papalık bilgisi ve onayı olmadan üniversite açılmadığı biraz abartı olsa da Reformasyon öncesinde Avrupa’da 81 üniversite kurulmuştur ve 33’ü bizzat papalığa bağlı, 20’si de papalık ve sivil idarenin ortaklaşa yürüttüğü okullardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 366, 367.

²⁴⁷ Genellikle üç skolastik dönemden söz edilmektedir. Tarihleri çok keskin olmamakla beraber birinci devre 1000–1150, ikinci devre 1150–1300, üçüncü devre ise 1300–1450 arasına tekabül eder. İlk devrenin en önemli isimleri Canterbury Başpiskoposluğu yapmış olan Aziz Anselm (ö. 1109) ve Abelard (ö. 1142)’dir. Bu devrede ayrıca Fransisken ve Dominikenler başta olmak üzere Dilen-ci Tarikatları ve bunlar içerisindeki isimler etkilidir. İslam etkisinin hissedildiği ikinci devredeki önemli kişilikler Aquinas Thomas (ö. 1274), Roger Bacon (ö. 1292) ve Büyük Albert (ö. 1280)’tir (Aristo’nun Batıda tanınmasında temel etkiyi İslam filozofları yapmıştır. Bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 145. Hatta Dawson gibi bazı yazarlara göre “Batı medeniyeti ve kültürü kendisinden daha yüksek seviyedeki İslam kültürünün ve medeniyetinin gölgesinde büyümüştür, hem de ortaçağlar Hristiyanlığının antik Yunan düşünce ve ilminden payını almasında hatta ona varis olmasındaki en büyük rol, Bizans’ın değil de İslam medeniyetinin olmuştur.” Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 171. Genel olarak İslam düşünürlerinin Batıya etkileri konusunda ayrıca bkz. Bekir Karlığa, **İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri**, İstanbul, 2004; Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 105–108). Son devrede ise John Duns Scotus (ö. 1308), Ochamlı William (ö. 1350) ön plana çıkan düşünürlerdir. Ochamlı William ve Roscelinus gibi isimler özellikle tümel gerçeklik denilen şeylerin insanların zihnindeki isimlerden ibaret olduğu, yani aslında var olmadıkları biçimindeki *nominalizm* öğretisiyle Kilisenin felsefi olarak realizme dayanan temellerini sarsmışlardır. Çünkü Tanrı ve Kilise kavramları dahil dinin tüm iddiaları tümeldi. Nominalizm ve sonuçları için bkz. M.A. Ağaoğulları – L. Köker, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, Ankara, 2004, s. 77 vd. Genel olarak Ortaçağ felsefesi ile ilgili bkz. Etienne Gilson, **Ortaçağda Felsefe**, İstanbul, 2003.

göre Papa ontolojik açıdan dahi farklı bir konumdadır, belki Tanrı değildir ama insan da değildir. Tanrı ile insan arasında bir varlıktır. Bu yüzden onun otoritesine sınır çizilemez. “Teokrazi”nin en tipik örneğini gösteren III. Innocent’in bu düşüncelerini IV. Innocent bir adım daha ileri götürerek papanın otoritesinin sadece Hristiyanları değil tüm insanları, hatta her yarattığı kapsadığını iddia edecektir.²⁴⁸

XIII. yüzyılın ilk papası olan III. Innocent (1198–1216) 37 yaşında bu makama oturmuştur. Scolari ailesindendir ve Papa III. Clement’in yeğenidir. Papa olmadan önce Roma, Paris ve Bologna’da bulunur, teoloji ve Kilise hukuku alanında çalışır. 1190’da henüz rahip olmadan kardinal yapılır. Tüm zamanların en etkili papası olan Innocent Dominiken ve Fransisken tarikatlarını resmen onaylar ve bunları etkili birer papalık aracı olarak kullanır. Seküler liderlerle ilişkileri de incelikli bir siyaset ürünüdür. Innocent kendisini *christendom* dahilindeki krallar arasında hakem olarak sunar. Fakat yeri geldiğinde onlara hadlerini bildirir. 1194’te hem Norveç Kralı Sverre’yi aforoz eder hem de 1198’de de tüm Norveç Krallığına enterdi²⁴⁹ uygular. 1208–1213 yılları arası İngiltere ile yaşadığı sorunlar neticesinde de Kral John’u aforoz eder. Ayrıca *plenitudo potatis* anlayışı gereğince 1202’deki *Per venerabilem* adlı genelgesinde hem dünyevî hem manevî en üst otoritenin papalık olduğunu, kralların meşruiyetinin ancak papa tarafından taç giydirilmekle mümkün olabileceğini ilan eder. Onun bu anlayışını ilerde IV. Innocent ve VIII. Boniface örnek alacaklardır. Gerçek bir siyasetçi gibi davranan Innocent, İmparator VI. Henry öldükten sonra patlak veren taht mücadelesinde sırayla üç kişiyi destekler ve son desteklediği II. Frederick tahta geçer. Frederick buna karşılık *Golden Bull* olarak bilinen ve 1213’te Alman topraklarında papalık haklarını garanti eden fermanı yayınlar. Otto ile Frederick arasındaki mücadelede İngilizler Otto yanında (yani papalığın karşısında), Frenkler Frederick safında yer alırlar. Bu arada İngiltere Kralı John ile Innocent arasında Canterbury başpiskoposunun atanması konusunda anlaşmazlık patlak verir. Kendi atama yapmak isteyen John’un bu tavrına karşı papa tüm İngiltere’ye 6 yıl sürecek enterdi uygulanmasını ilan eder. Papa, Fransa Kralı Philip ile İngiltere’nin işgali konusunda anlaşınca, John mecburen papaya boyun eğer. Fakat papa Philip’i

²⁴⁸ Bkz. Patrick Granfield, **Papacy in Transition**, New York, 1980, s. 44, 45.

²⁴⁹ Enterdi (interdict) papa tarafından verilen, bir kişiyi veya bir bölge halkını Hristiyan sakramentlerine katılmaktan men etme cezasıdır.

de terbiye edecektir. Karısı Ingeborg'dan ayrılıp sevgilisiyle yaşamaya başlayan Philip, karısının papaya müracaat etmesi sonucunda zor durumda kalır. Papayla inatlaşan Philip, papanın Fransa'ya enterdi uygulaması kararı karşısında geri adım atıp Ingeborg'u Kraliçe olarak ilan etmek zorunda kalır.²⁵⁰ Innocent'in, pragmatist politikası için kullandığı araçlardan biri de evlilik kurumudur. O, gerek evliliklerin veya boşanmaların onaylanması ya da reddedilmesi gerekse bizzat bazı evlilikleri planlama ve bunlara aracılık etme yoluyla krallar üzerinde etkili olmaya çalışmış bunda da oldukça başarılı olmuştur.²⁵¹

III. Innocent zamanında iki önemli haçlı seferi yapılır. Biri Güney Fransa'daki Albigenler²⁵²e karşı yapılan harekattır. Diğerisi ise Kutsal Topraklara niyetlenilip İstanbul'un işgali ile sonuçlanan dördüncü haçlı seferidir. Bu sefer öncesinde din adamlarının gelirlerine 40'ta biri oranında özel bir haçlı seferi vergisi konmuştur. Eğitime büyük önem veren Innocent gerçek bir reformun yolunun eğitim olduğu kanaatinde ve bu reform anlayışı içerisinde Kilise Yasasını şekillendirmiş ve IV. Lateran Konsilinde (1215) ile de Kilisenin sistematik bir öğreti ve disipline kavuşmasını sağlamıştır. IV. Lateran bu açıdan Ortaçağın en önemli konsillerinden biridir. Bu konsilde Katolik sakramentlerin sayısı ve mahiyeti belirlenir. Evharistiyadaki ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüştüğü inancı (transubstantiation); tüm inanırların Paskalya komünyonuna katılması zorunluluğu; Roma Kilisesi'nin önceliği ve ondan sonra sırasıyla İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Kiliselerinin geldiği; evliliğe engel durumların belirlenmesi ve yeni bir haçlı seferinin yapılması konsilde kararlaştırılan diğer konulardandır.²⁵³

III. Innocent'in etkili papalığının ardından Kardinal Cencio Savelli papa seçilerek III. Honorius (1216–1227) adını alır. Genellikle yumuşak huylu ve barışçı bir

²⁵⁰ Bokenkotter, **Concise History**, s. 114–116.

²⁵¹ Bu konuda bkz. Constance M. Rousseau, "A papal matchmaker: principle and pragmatism during Innocent III's pontificate", **Journal of Medieval History**, vol.24 no.3, ss. 259–271.

²⁵² Albigenler Katharlarla paralel gnostik bir gruptur. Kiliseyi, Hiyerarşiyi ve sakramentleri reddetmektedirler. Dünyaya bakışları kötümserdir. Yeryüzündeki her şeyin bozulmuş ve şeytana bulaşmış olduğu biçiminde bir inançları vardır. Anarşiye yol açmakla suçlanmalarının nedeni ne seküler otoriteyi ne de kilise otoritesini tanımlar. Bkz. David C. Murray, **History of Heresy**, New York, 1989, s. 30, 31; J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 38, 39.

²⁵³ Stebbing, **a.g.e.**, s. 333; Glenn W. Olsen, "Innocent III", **E.V.P.**, ss. 213–215. III. Innocent'in papalığı hakkında bkz. Collins, **Upon This Rock**, s. 140–144; Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, ss. 186–188.

papa olarak tasvir edilen Honorius'un temel gayreti papalık devletlerinin bütünlüğünü korumak olmuştur. Honorius papalık yönetim ve finansmanını merkezileştirme çabaları yanında, selefinin Dominiken ve Fransiskanlarla ilgili onayını teyid etmiş aynı zamanda din adamlarının ıslahı için kilisede bu tarikatların kurallarının uygulanmasına çalışmıştır. Onun yerine geçen Segni'li Ugolino ise III. Innocent'in yeğenidir. IX. Gregory (1227–1241) adını alan Ugolino enerjik bir papadır. Paris ve Bologna'da Kilise hukuku üzerine çalışmıştır. Papa Gregory imparatorluğun başındaki Hohenstaufen hanedanı ile anlaşmazlığa düşer ve bu anlaşmazlık Gregory'nin papalığı boyunca devam eder. II. Frederick (1212–1250) ile haçlı seferleri konusundaki çekişmesi –imparator haçlı seferlerinin devamına karşıdır- 1227'de Papanın İmparatoru aforozla tehdit etmesi ile iyice alevlenir. Sorun sadece bu da değildir, zira Frederick şansölye Peter de Vignes aracılığıyla “Sicilya Yasası” olarak bilinen ve Roma hukuku örnek alınarak, papanın dünyevî otoritesini reddedip Hristiyanlığın liderliğinin papanın değil imparatorun uhdesinde olmasını öngören bir hukuksal girişimde bulunmuştur. II. Frederick papadan genel bir konsil önünde yargılanmayı istese de Papa bunu kabul etmediği gibi onu “deccalın habercisi” ilan eder ve 1238'de imparatoru aforoz eder. Uzun süre devam eden bu çekişme sonucunda iyice sabrı taşan İmparator papayı cezalandırmak için ordusunu hazırlayıp Roma'ya girmek üzereyken papa zaten ölmüştür.

IX. Gregory döneminde papalara ait 2.139 belgenin derlenmesinden oluşan *Liber Extra* ile Kilise Kanunları ilk defa resmî olarak bir araya getirilmiştir. Gregory'nin önem verdiği konulardan biri de misyonerlik faaliyetleridir. Hristiyanlar haçlı seferleri sayesinde dünyanın sadece müslümanlar ve hristiyanlardan oluşmadığını, mesela Moğollar gibi evangelize edilmemiş topluluklar bulunduğunu fark etmişlerdir ve bunların Hristiyanlaştırılması projesi papanın önemli gündem maddelerinden olmuştur. Gregory döneminin önemli gelişmelerinden bir diğeri ise daha önce gerektiğinde kullanılan engizisyonun daimî bir konsey haline getirilmesi ve etkili bir papalık aracı olarak kullanılmasıdır.

c) Engizisyon

Engizisyon IX. Gregory zamanında Katharlar, Waldensianlar gibi Fransa, Kuzey İtalya, Almanya ve İspanya'daki sapkın akımlara karşı kullanılmıştır. IV. Lateran'dan itibaren engizisyonun işleyişine dair bir prosedür geliştirilmiş ise de onu tam anlamıyla kurumsallaştıran IX. Gregory'dir. Papa engizisyonu neredeyse tamamen Dominikenlere devrettiğinden engizisyon ve Dominikenler bundan sonra neredeyse özdeşleştirilmiştir.²⁵⁴

Engizisyon aslında aniden ortaya çıkan bir kurum değildir. Adından da anlaşılacağı üzere eskiden beri piskoposların, bölgelerindeki çeşitli gelişmeleri araştırmaları (enquire) ve papalığa rapor etmeleri uygulaması vardır. Bu araştırma faaliyeti sonradan bildiğimiz anlamda engizisyona dönüşmüştür. Engizisyonda din adamları veya engizisyon mahkemeleri yargılayıcı konumdadır ama cezalandırma veya bu soruşturmalara imkan ve kolaylık gösterme seküler idarecilerin inisiyatifindedir. Hatta bu uygulamanın kökenini İsa zamanına, onun Yahudilerce yargılanıp Romalı yetkililer tarafından çarmıha gerilmesine dayandıranlar vardır.²⁵⁵ Zamanımızda genellikle engizisyonun günahı tamamen Kiliseye yüklenir, fakat bu konuda seküler idarecilerin de oldukça acımasız davrandığı bir gerçektir. II. Frederick gibi papalıkla sürekli sorun yaşayan bir İmparator bile sapkınların cezalandırılması konusunda en ufak bir tereddüt göstermemiştir. Zira heretiklik sadece kiliseye değil devlete karşı işlenmiş bir suç sayılmıştır²⁵⁶ Bununla birlikte engizisyon'u Avrupa'da devletin farklılaşmaya başlaması, yani geleneksel *christendom* anlayışının sarsılması sonucu, papalığın otoritesini güçlendirmek için kullandığı bir araç olarak yorumlayanlar da vardır.²⁵⁷ Engizisyon Kurulu II. Vatikan Konsiline, yani 1960'lara kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat onun ruhu özellikle şu anki İman Doktrini Kurulu'nda (CDF) yaşamaktadır.

²⁵⁴ Engizisyonla ilgili olarak bkz. M. Baigent-R. Leigh, **The Inquisition**, Penguin Books, London, 200; Guy ve Jean Testas, **Engizisyon**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003; Kürşat Demirci, "Engizisyon", **DİA**, C. XI, ss. 238–241.

²⁵⁵ Bkz. Fatma Mensur Coşar, **Din Savaşları**, s. 27.

²⁵⁶ Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 172; Ullmann, **a.g.e.**, s. 252, 253. Ullmann'ın burada engizisyonu şartların bir gereği olarak görmesi, engizisyona karşı önemli bir tepki olmayışını da bu uygulamaların halk tarafından tasvip edildiğinin göstergesi sayması ilginçtir.

²⁵⁷ Bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 38.

d) IV. Innocent Dönemi

Gregory'nin Ağustos 1241'de ölümünden önce Avrupa'da Moğol tehlikesi baş gösterir. Moğollar Rusya'nın ardından 1241'de Macaristan'ı istila ederek Polonya'yı tehdit eder hale gelirler. Tehlikenin farkında olan Frederick hemen yeni bir papa seçilmesi konusunda kardinalleri zorlamak adına, onları bir binaya kapatır ve seçimi sonlandırmadan dışarı çıkmalarına izin vermez. Daha sonra “konklav” adı ile yerleşecek bu seçim tarzına rağmen kardinaller uzun süre üçte iki çoğunluğu sağlayacak bir aday üzerinde uzlaşamazlar. Hatta içeri ne doktor ne de bir yardımcı girmesine izin verildiği için kardinallerden biri burada ölür. Kardinallerin cenazeye katılmalarına dahi izin verilmez. Hâlâ bir uzlaşma olmadığı görülünce bir imparatorluk görevlisinin içeri girerek, karar verilmemesi durumunda IX. Gregory'nin cesedinin giydirilerek Romalılara papa olarak gösterileceği tehdidinde bulunmasından sonra Sabina Piskoposu papa seçilir ve IV. Celestine ismini alır.²⁵⁸ Fakat Celestine papa seçildikten 17 gün sonra ölünce kötü bir tecrübe yaşamış olan kardinalleri tekrar toplayıp bir seçim yapmak kolay olmaz. Haziran 1243'te Kardinal Sinibaldo'nun seçilip IV. Innocent (1243–1254) adını almasına kadar papalık makamı boş kalır. Öte yandan II. Frederick ile papalık arasındaki olumsuz hava hâlâ devam etmektedir. Yeni papa, Frederick'in şerrinden emin olmak için 1244'te sarayını Roma'dan Lyon'a taşır. Innocent'in burada topladığı genel konsilde (I. Lyon Konsili, 1245) II. Frederick mahkum edilir ve müslüman topraklarına yönelik yeni bir haçlı seferi düzenlenmesi kararlaştırılır.

IV. Innocent papalık teolojisine yeni bir boyut getirerek papanın otoritesinin Hristiyan olmayanları da kapsadığını iddia eder. Yeryüzündeki her yaratığın papanın kulu olduğunu savunan bu “dünya teokrasisi” fikri aynı zamanda haçlı seferlerinin dinî ve siyasî olarak meşrulaştırılmasına yöneliktir. Papa, “kilisenin baş düşmanı” saydığı II. Frederick'in 1250'de ölümünün ardından tekrar Roma'ya taşınır. İmparatorla olan savaşı kazanmış görünse de, bu mücadele esnasında aslında papalık tek başına II. Frederick'le baş edebilecek güçte değildir. II. Frederick'in kendisini dünyanın hükümdarı (*dominus mundi*) olarak görmesi, neredeyse tüm Avrupa idarecile-

²⁵⁸ Ullmann, a.g.e., s. 259, 260.

rinin ona karşı papalıkla birlik olmasına neden olmuştur.²⁵⁹ Bununla birlikte imparatorlukla olan gerginlik burada bitmez. Innocent ve halefleri II. Frederick'in oğlu IV. Conrad ile mücadeleye devam ederler. Ama IX. Gregory ve IV. Innocent'in agresif politikaları papalığa uzun ve sarsıcı bir sorunla, Büyük Batı Bölünmesi (Great Western Schism) diye bilinen kriz ile geri dönecektir.

5. Papalık Otoritesinin Zayıflaması

II. Frederick'in öldüğü 1250 yılından Rudolf'la beraber Habsburg hanedanının tahta geçtiği 1273 yılına kadarki devre “Büyük Fetret” (Great Interregnum) olarak adlandırılır. Bu dönemde bir imparatorluk boşluğu söz konusudur. Bu durum papalık açısından avantaj değil tam tersine otorite zaafına neden olur. IV. Innocent'in 1254 yılında ölümünün ardından neredeyse yüzyılın sonuna kadar papalık otoritesinde muazzam bir düşüş yaşanır. Bu süre içerisinde on iki kişi papalık makamına oturur. Bu zaman zarfında en az 5 defa papalık koltuğu uzun zaman boş kalır ki, bunlardan biri üç yıl sürmüştür.

IV. Innocent'in yerine, yine III. Innocent ve IX. Gregory'nin akrabası olan kardinal Conti IV. Alexander (1254–1261) adıyla papa seçilir. Onu takip eden IV. Urban (1261–1264) ise papa olmadan önce Kudüs Latin Patriğidir. Onun döneminde, İstanbul'daki Latin Krallığı zamanında Roma Kilisesi'nin kontrolünde iken, VIII. Michael Paleologus (1259–1282) ile yine eski “ayrılıkçı” haline dönmüş olan Bizans'a karşı faaliyetler gözlenir. Urban önce Yunanistan'daki Latinleri Bizans'a karşı mücadelelerinde destekler, ardından Bizans'la ittifaklarını bozmak istemeyen Cenevizlileri aforoz eder. Urban'dan sonra Fransız kökenli IV. Clement (1265–1268) papa olur. Onun zamanında da Bizans'la ilişkiler oldukça hassas bir dönemdedir. İmparator Michael papalığı kazanmak ve onun desteğinden yararlanmak istemektedir. Bunun da ancak dinî birleşme (*union*) ile olabileceğinin farkındadır. Papa Clement'e birleşme için müzakerelerde bulunmayı teklif eder. Papa da İstanbul kilisesini kontrolü altına almak fırsatı demek olan bu teklifi kabul eder. Fakat 1271'de Clement'in ölümü üzerine planlanan müzakereler gerçekleştirilemez. Bizans İmparatoru yeni bir papa için uzun zaman beklemek zorunda kalır. Bir başka Fransız, Tedaldo Visconti

²⁵⁹ II. Frederick –Papa çatışmasıyla ilgili olarak bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 255 vd.

X. Gregory (1271–1276) adıyla ancak üç yıllık bir aradan sonra papa seçilebilir. Bundan sonra da hemen bir müzakere ya da birleşme gerçekleşmez. Michael’in Katolik güçlerin zararından emin olmak için birleşme vaadiyle kendisini oyaladığını düşünen Papa Gregory sonunda İmparatora kesin bir adım atmasını aksi halde Bizans’ın korkulu rüyası olan ve Balkanlarda ona hücum etmek için bekleyen Charles d’Anjou’ya daha fazla hakim olamayacağını bildiren “ikna edici” bir mektup gönderir. Bu tehdidi ciddiye almak zorunda kalan İmparator, din adamlarının şiddetle direnmesine rağmen 1273’te İstanbul’da papalık temsilcileri ile anlaşır. Din adamlarının ise sadece bir kısmı bu birleşmeye rıza göstermiştir. Nihai işlem 1274 Lyon Konsilinde gerçekleşecektir.²⁶⁰

Gregory’nin en önemli amacı bir kilise reformu gerçekleştirmektir. Bu amaçla Lyon’da genel bir konsil toplanır. 1274’teki II. Lyon Konsili’nde altı oturum gerçekleştirilir.²⁶¹ Konsile Ünlü Aziz Thomas (Thomas Aquinas) da katılacaktır, fakat Thomas Lyon yolunda iken ölür. Konsilde Kudüs’ün tekrar ele geçirilmesi için yeni bir haçlı seferi düzenlenmesi kararlaştırılır, tabi bunu finanse edecek vergiler konması da. Papalık seçimi ile ilgili prosedürde de yeni bir düzenlemeye gidilerek bazı tadilatlarla birlikte aşağı yukarı günümüze kadar ulaşacak seçim tarzı belirlenir. Konsilde ayrıca, prenslerin ve aristokrat ailelerin Kilise üzerindeki etkisini azaltıcı önlemler alınır ve yeni tarikatlar kurulması yasaklanır. Tabi ki konsilin en önemli olayı Bizans’la vuku bulan birleşmedir. Konsil huzurunda Bizans’ın *Megas Logothetes*’i²⁶² Georgios Akropolites, imparator adına sadece Roma’nın üstünlüğünü değil aynı zamanda inancını da kabul ettiğini yeminle ilan eder. Birleşme metnine imza koyan din adamları ise bir zamanki patrik Germanos ve İznik Metropolit Theophanes’tir. Bu birleşmede papalığın verdiği tek taviz Bizans’ın geleneksel Grekçe ibadetini kabullenmektir. Tabiatıyla İmparator Michael İstanbul’da büyük bir tepkiyle karşılaşır. Ostrogorsky bu tabloyu şöyle resmetmektedir: “Latin düşmanlığı etine ve kanına kadar işlemiş bulunan Bizans milleti, ecdadının dinine ihanet eden imparatora isyan ediyordu. İmparator ise bütün bunları görmezlikten geldi ve devleti için kurtuluş ad-

²⁶⁰ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 418–421.

²⁶¹ Bu konsile bir Türk delegasyonunun da katıldığından söz edilir. Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 305.

²⁶² Günümüz terminolojisi ile “başbakan”, Batı’daki “şansölye”nin Bizans’taki karşılığı, yani devlet idaresinin en üst memuru.

dettiği *union*'a sıkıca sarıldı. Küçüğü büyüğü birbirinden ayırmayan en zâlimane bir takibat başladı.”²⁶³ Sonuç itibariyle hem imparator hem de papa ve halefleri *unionu* devam ettirebilmek için zorlu bir mücadele vermek zorunda kalırlar. Ta ki papa IV. Martin'in (1281–1285) İtalya'daki siyasî şartların etkisiyle Bizans İmparatoru'nu sapkın ve azledilmiş ilan edip Batı krallarına da onunla münasebeti yasaklaması ile birleşmenin Roma tarafından bozulmasına kadar. Bizans'ın birleşmeden resmen ayrıldığı'nın ilanı ise VIII. Michael'in yerine geçen oğlu II. Andronikos (1282–1328)'un tahta geçer geçemez ilk icraatı olur.

X. Gregory ile V. Clement (1305–1314) arasındaki dönemde papalığın önemli ölçüde güç kaybetmesi aslında haçlı seferlerindeki başarısızlıklarla paralel bir düşüştür. Bu dönemin papaları arasında VIII. Boniface (1294–1303) dışında önemli bir varlık gösteren çıkmamıştır. X. Gregory'nin ölümünün ardından seçilen birkaç papa oldukça kısa süre bu makamda kalmış ve bu devrede kardinaller çok güçlü bir konuma gelmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, papalık gittikçe daha fazla Fransız etkisi altına girmiş ve bu da papalığın Avignon'a giden yolunu hazırlamıştır.

a) Boniface Philip'e Karşı

XIV. yüzyıla gelindiğinde papalık monarşisinin altın devri artık sona ermiştir. Papa'nın *Christendom*'u çözülecek, hem imparatorluklar hem de papalık için farklı ve yıpratıcı bir devre başlayacaktır. Benedict Caetani, papalık ismiyle Boniface VIII (1294–1303) dünyayı XIII. yüzyılda III. ve IV. Innocent'in gördüğü gibi görmektedir. Fakat o dünya çok değişmiştir. Artık Fransa, Almanya, İngiltere hatta Aragon ve Kastilya Krallıkları kendilerini *christendom*'un bir parçası değil müstakil, kendi dillerine, kültürlerine ve siyasal ilgilerine sahip bağımsız birer ülke olarak görmeye başlamışlardır. Avrupa yeniden şekillenmektedir, fakat “Boniface ‘zamanın sinyalleri’ni iyi okuyamamıştır.”²⁶⁴ Belki bu yüzden, selefi V. Celestin'in onun için “kurt gibi gelecek, aslan gibi hüküm sürecek, köpek gibi ölecek” dediği rivayet edilir.²⁶⁵

²⁶³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 427.

²⁶⁴ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 135.

²⁶⁵ Bkz. R. Pazola, “Who's been Sitting in Peter's Chair?”, s. 35.

Boniface 1296'da *Clericis Laicos* adlı bir ferman (bulla) ile unutanlara veya görmezden gelenlere, tüm yerel kiliselerin idarî ve malî açıdan kendine bağlı olduğunu sert bir dille hatırlatarak işe başlar. Bullanın giriş cümlesi “laiklerin her zaman ruhbanlara düşman olduğu çok iyi bilinmektedir” biçimindedir.²⁶⁶ Tabi ki burada kastedilen sıradan laikler değil, yöneticilerdir. Papa krallarla mücadele etme kararlılığındadır. Bu dönemde Gaskonya bölgesi üzerindeki ihtilaftan dolayı İngiltere ve Fransa çatışma halindedir ve Boniface'ın asıl düşmanı Fransa Kralı IV. Philip olur. “Güzel Philip” diye de bilinen IV. Philip, Papanın adı geçen fermanda talep ettiği maddî yükümlülükleri kabul etmez. Kral ile Papa arasındaki bu gerginliğe, Papanın yakın dostu, Güney Fransa'daki Pamiers piskoposu Saisset'in Philip tarafından suçlanıp Paris'te hapse atılması eklenince Papa “kılıçlar”ını çeker. 1302'de Roma'da bir konsil toplar (Fransız piskoposlarının sadece yarısı katılır bu konsile) ve ünlü *Unam Sanctam*'ı deklare eder. Adı geçen bulla aslında Thomas Aquinas'ın bu konudaki görüşünü özetleyen şu cümle ile sona ermektedir: “biz, bildiriyoruz ve ilan ediyoruz ki her insanoğlunun, kurtuluş için Roma Piskoposu'na tâbî olması kesinlikle zorunludur.”²⁶⁷ Ayrıca Boniface Pavlus'un *Korintlilere I.* mektubunda geçen “ruhsal kişi herkesi yargılayabilir fakat hiç kimse tarafından yargılanamaz (2: 15)” biçimindeki pasajı da papanın yargılanamayacağının delili olarak gösterir. Yine burada Papa, Kiliseyi Nuh'un gemisine, kendisini de Nuh'a benzetir ve onun kaptanı olduğu gemiye binmeyenlerin helâk olacağını söyler. Papanın iddiasına göre hem dünyevî hem dinî otorite, yani her iki kılıç da papaya aittir.²⁶⁸

Boniface'de öyle bir Fransız antipatisi oluşmuştur ki, Papanın “Fransız olmaktansa bir köpek veya eşek olmayı yeğlerim” dediği söylenir. İşte bu Fransız

²⁶⁶ Adı geçen bullanın metni için bkz. <http://www.fordham.edu/halsall/source/b8-clericos.html>

²⁶⁷ *Unam Sanctam*'ın Türkçe çevirisi EK 5'te verilmiştir. Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Henry Bettenson, *Documents of the Christian Church*, ss. 115–116. www.papalencyclicals.net/Bon08/B8unam.htm (11.07.2005).

²⁶⁸ VIII. Boniface ve Philip arasındaki çatışma ile ilgili bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 159–161; Stebbing, *a.g.e.*, s. 379–381; J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 37, 38; M.A. Ağaoğulları – L. Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, s. 18–22. İki kılıç metaforu aslında XII. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Ortaya çıkış nedeni papa-imparator çekişmesidir. İlk dile getiren muhtemelen Keşiş Aziz Bernard (ö. 1153)'tir. Bernard o yüzyılın en etkili isimlerindendir ve onun formülüne göre dünyevî ve dinî otoriteyi temsil eden iki kılıç da papaya ait olmakla beraber dünyevî olan yine papa tarafından seküler idarecilere verilmiştir (Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 33). Bu dönemde papalığa karşı kralların savunucuları olduğu gibi krallara karşı papalık savunucuları vardır. Bunların temsilcileri ve görüşleri hakkında bkz. Ağaoğulları – Köker, *a.g.e.*, s. 23–36.

düşmanlığı sonucunda Papa ile Kral arasındaki çatışma artık dönülmez bir noktaya gelir ve 1303'te Boniface yayınladığı bir bulla ile Philip'i aforoz eder. Kral güvendiği bir adamını, William Nogaret'i Papayı yakalayıp ona getirmesi için gönderir. Nogaret durumu düzeltmek için, Papayı aforozu kaldırması ve Kralla uzlaşması yönünde ikna etmeye çalıştıysa da Papa sözünden dönmez. Bunun üzerine tutuklanır ve çok geçmeden de hapsedildiği yerde şüpheli bir şekilde ölür. Günümüzde bazı hekimler tarihî nakillerden yola çıkarak Boniface'ın hapiste aldığı darbeler sonucu beyin kanamasından öldüğünü iddia etmektedirler.²⁶⁹

Boniface'ın ardından XI. Benedict (1303–1304) papa seçilir. Kısa süren papalığı esnasında Benedict Roma asilzadelerinin tasallutundan uzak kalmak için sarayını Perugia'ya taşımıştır. Papa Temmuz 1304'te ölene kadar orada kalır.

b) Papalığın Babil Sürgünü: Avignon Dönemi (1305–1378)

Papalığın Roma'dan bir Fransız şehri olan Avignon'a taşınması sonucu burada geçirdiği 70 küsur yıllık döneme Avignon Dönemi adı verilir. Bu devrede papalık tamamen Fransızların kontrolü altındadır ve bu dönem papalık üzerinde travmatik bir etki yaratmıştır. Bu zaman diliminde papalık, Ullmann'ın deyimi ile "Fransızların ihtiraslarını doyurma aracı" haline gelir.²⁷⁰ Fakat sorun bununla kalmaz. Papalık Fransızlara bağlı hale gelince Fransızlara düşman olanlar papalığa da düşman olurlar. Bu nedenle İngiltere, Almanya gibi ülkeler papalığın etkisinden uzak kalır. Avignon papalığı döneminde kardinaller kurulunun çoğunluğu doğal olarak Fransızlardan oluşmaktadır. Avignon papalarının atadığı 134 kardinalden 113'ü Fransızdır.²⁷¹ Ünlü Rönesans şairi Petrarch (ö. 1374) –ki gençliği Avignon'da geçmiştir- Avignon Dönemini "Papalığın Babil Sürgünü" olarak nitelemiş ve ondan sonra bu tabir meşhur hale gelmiştir.²⁷²

²⁶⁹ Graham Martin, "Did Pope Boniface die of a subdural?", *Journal of Clinical Neuroscience*, (2001) 8 (1), s. 8, 9.

²⁷⁰ Ullmann, *a.g.e.*, s. 279.

²⁷¹ J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 43.

²⁷² Avignon dönemi hakkında genel olarak bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, Ed. by F.I. Antrobus, 1938, vol. I, ss. 57–116 (Pastor 1854–1928 yılları arasında yaşamış Alman tarihçi ve diplomattır. Adı geçen eserin tamamı 16 cilt olup yayınlanması 1930'da tamamlanmıştır. Eser 1305 Avignon dönemi ile başlar ve 1799'da Napolyon'un Roma'ya girişi ile biter); Collins, *Upon*

XI. Benedict'in ölümünün ardından 15 kişilik kardinaller kurulu 11 ay boyunca bir papa seçemez ve kurul iki kampa ayrılır. Kardinallerin bir kısmı papalık koltuğuna yeni bir VIII. Boniface'in geçmesini istemektedir. Fakat konklavdan zayıf bir papa çıkar, Bordo Başpiskoposu Bertrand de Goth. V. Clement (1305–1314) adını alan yeni papanın uysal bir portre çizeceğini muhtemelen Kral Philip de bilmektedir. Taç giymesinden hemen sonra onu genel bir konsil toplamaya zorlar. Kralın amacı hem sonrakilere kötü örnek olmaması için dikbaşlı VIII. Boniface'in mahkum edilmesi hem de Tapınak Şövalyelerine karşı tedbirler alınmasıdır ki, asıl neden Şövalyelerin zenginliğinin Kralın iştahını kabartmasıdır.²⁷³ Papa, Kralın ilk isteğine pek olumlu bakmaz, fakat Kraldan çekindiği açıktır. Philip 1307'de Fransa'daki Tapınak Şövalyelerine aniden hücum edince Papa da şövalyelerin tüm Avrupa'da takibata uğratılmasına hükmeder. Bu arada papanın gücü hâlâ zayıf imparatorları aforoz etmeye yetecek durumdadır. Balkanlarda Katoliklerle Ortodokslar arasındaki bazı sorunlar papalık ile Bizans'ı karşı karşıya getirir. Clement Bizans aleyhtarı hareketlere manevî bir destek olarak 1307 yılında Bizans İmparatoru II. Andronikos'u aforoz eder.²⁷⁴

Papa Tapınak Şövalyelerine karşı girişilen harekate destek vermiştir ama bu tarikata karşı yapılanlar öyle çığırından çıkar ki Clement buna bir son verilmesini ister. Bu da Güzel Philip'i oldukça kızdırır. Philip'in baskısı sonucu Papa Viyana'da genel bir konsil toplar (Viyana Konsili 1311–1313). Zaten Clement 1309'da papalık sarayını Fransa'ya, Avignon'a taşımıştır. Dolayısıyla, diğer genel konsillerle kıyaslandığında başından sonuna kadar seküler otoritenin, yani Philip'in gölgesi altında geçen konsilde iki önemli karar alınır. Biri Tapınak Şövalyelerinin mahkum edilmesi diğeri ise yeni bir haçlı seferi projesidir. Tapınak Şövalyelerinin tüm varlığı bu süreçte bir diğer askerî tarikat olan Hospitalier tarafından devralınır.

This Rock, ss. 155–160; Stebbing, **a.g.e.**, ss. 383–399; Patrick Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 177; Ronald S. Cunsolo, "Babylonian Captivity and Papacy", **EVP**, s. 38, 39.

²⁷³ Bir toplumsal kast olarak Ortaçağda Şövalyelik konusunda bkz. Charles Kingsley, **Antik Rejim**, çev. Seyfi Say, İstanbul, 2004, s. 33 vd.

²⁷⁴ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 457.

Nisan 1314'de Clement'in ölümü üzerine, Fransızlar, Gaskonlar ve İtalyanlar biçiminde üç gruptan oluşan kardinaller iki yıl boyunca bir aday üzerinde uzlaşamazlar. Sonunda Jaques Duesé, XXII. John (1316–1334) adını alarak V. Clement'in yerine papa seçilir. XXII. John döneminde papalık Avignon'a iyice yerleşir. John'un en önemli icraatlarından biri engizisyonun Katharlar, Waldensianlar ve Fraticelli gibi gruplar üzerinde terör estirmesi ve bu gruplara mensup pek çok kişinin ateşe atılarak yakılması olur. Papa Fransiskenlere karşı da etkili bir savaş verir. Buna mukabil XXII. John Aziz Augustine keşişleri ile iyi ilişkiler kurar ve 1327'de yayınladığı bir ferman olan *Veneranda sanctorum patrum* ile onların Pavia'daki merkezlerinde (tarikat Augustine'in kemiklerinin burada olduğuna inanmaktadır) güven içerisinde bulunmalarını sağlar. Bu yardımlar karşılığında Augustine keşişleri de papanın önemli destekçileri olurlar, hatta daha sonra imparatorluk ile papalık arasında ortaya çıkan bazı çatışmalarda Pavia adeta papalığın üssü vazifesini görür.²⁷⁵ Bununla birlikte XXII. John ile ilgili yazılanlar, papanın bireysel olarak mütevazı bir hayat sürdüğü fakat onun döneminde akraba kayırcılığının (nepotism) akıl almaz bir safhaya ulaştığı yönünde birleşmektedir. XXII. John, Clement'e göre daha dirayetli bir yönetim sergileme çabasında olduğundan Kutsal Roma İmparatoru IV. Louis ile mücadele eder. Çatışmanın en önemli nedenlerinden biri Fransiskenlerdir. Papalık bu tarikata düşman iken Louis Fransiskenlerin tarafındadır. 1324'teki bir manifesto ile Louis papayı kendi çıkarlarını düşünmekle suçlar ve özellikle de Fransiskenlere karşı yürüttüğü savaştan dolayı onu heretik ilan eder. Papanın cevabı gecikmez. Louis aforoz edilir ve ona bağlı olanlara da enterdi uygulanır. 1328'e gelindiğinde Louis papayı tanımamakla kalmaz kendine V. Nicholas adıyla Fransiken bir papa seçer. Kilise tarafından kabul edilmese de V. Nicholas 1330'a kadar Kutsal Roma İmparatorluğunun resmî papası olmuştur.²⁷⁶

XXII. John'un ölümünden sonra yirmi dört kişilik kardinaller kurulu Jaques Fornier üzerinde anlaşır. XII. Benedict (1334–1342) ismini alan yeni papa zamanında papalık Avignon'a iyice yerleşir. Paris Üniversitesinde teolog olan Benedict

²⁷⁵ Bkz. Sharon Dale, "A house divided: San Pietro in Ciel d'Oro in Pavia and the politics of Pope John XXII", *Journal of Medieval History*, 27 (2001) 55–57, ss. 43–65.

²⁷⁶ Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, ss. 284–286.

Avignon'da yeni bir papalık sarayı yaptırır ve Roma'daki papalık arşivini de Avignon'a taşır. Kilisede çeşitli reformlar yapma niyetinde olsa da pek başarı sağlayamaz. Onun bu çabasının önündeki en büyük engel de *curia*'nın kendisi, yani kardinallerdir. Katolik yazarlar onun en önemli gayretinin İngiltere ile Fransa arasında yaşanan Yüz Yıl Savaşları'nı engellemek olduğunu, fakat papanın bu amaca ulaşmada başarılı olamadığını söylerler.²⁷⁷

Rouen Başpiskoposu Pierre Roger XII. Benedict'in yerine papa seçilen isimdir. Papalık adıyla VI. Clement (1342–1352) Benediktin tarikatına mensup olup, kardinal olarak atanmadan önce Fransa Kralı VI. Philip'in önemli devlet adamlarından biridir. O da halefi gibi kardinallerle uğraşmak zorunda kalır. Bununla birlikte Avignon onun zamanında bir kültür merkezi haline gelir. Ressamlar, heykeltıraşlar, şairler, neredeyse Avrupa'nın tüm sanatçıları Avignon'da toplanmıştır. Tabi ki bu, papalığın masraflarının artması demektir ve bu masrafları karşılamak için XII. Benedict zamanında toplanan para ve mallar tüketilir. Büyük ölçüde bu devre yüzünden son üç Avignon papası –VI. Innocent, V. Urban ve XI. Gregory- borç yükü altında ezilmiştir. Bu dönemde ayrıca Avrupa'daki büyük veba salgınının ilk dalgası yaşanmış (1347–1349) Avignon da bundan en çok etkilenen yerlerden biri olmuştur. Bu veba salgını esnasında Avignon bölgesindeki nüfusun yaklaşık yarısının öldüğü söylenmektedir.²⁷⁸

VI. Innocent (1352–1362) adıyla, Clement'in yerine Ostia kardinal piskoposu Etienne Aubert papa olur. 1352'deki bu konklavin özelliği kardinallerin “seçim kapitülasyonu” olarak adlandırılan, seçim öncesi bir anlaşma yapmış olmalarıdır ki 1545'teki Trent Konsili'ne kadar bu uygulama oldukça yaygın hale gelecektir. Üçte iki çoğunluğun kolay sağlanması açısından, kardinaller kurulunun rızası olmadan yeni bir kardinal atanmaması esasına dayanan bu uygulama aslında papa otoritesi açısından sınırlayıcı olur. Zira bu durum karar sürecinde kardinallerin etkisini artır-

²⁷⁷ Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 148. İngiltere ile Fransa arasındaki savaşlarda Papalık Avignon'da ve Fransız etkisi altın olduğundan İngilizlerce Fransa safında olarak algılanmıştır. Hatta o dönemde İngiliz askerleri arasında “Papa Fransızsa İsa İngilizdir” sözünün yaygınlaştığı söylenir. Bkz. Brezzi, **The Papacy**, s. 117.

²⁷⁸ Bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 44; La Due, **a.g.e.**, s. 149.

mıştır. Innocent döneminde papalık Avrupa siyasetinde etkin olma isteğini sürdürür. Almanya’da 1356’da imparatorluk seçmenlerinin haklarını düzenleyen ve İmparator IV. Charles tarafından ilan edilen *Golden Bull* papa Innocent tarafından kınanır. Nedeni de bu fermanın Kutsal Roma İmparatorunun seçiminde papayı devredışı bırakmasıdır. Hukukçu olan VI. Innocent özellikle Fransiskanlara karşı oldukça katı davranır ve onun zamanında neredeyse tüm Avrupa’da Fransiskanlar engizisyon marifetiyle sapkınlar olarak yakalanır ve cezalandırılırlar.

VI. Innocent’in ardından V. Urban (1362–1370) papalık makamına oturur. Papa seçildiğinde kardinal değil, Marsilya’da bir Benediktin manastırında keşiştir. Papa olarak da yine bir keşiş gibi yaşamaya devam eder. Avignon’daki haleflerinden farkı papalığı tekrar Roma’ya taşıma gayreti olmuştur. Aslında Roma’ya taşınmıştır da. Fakat sonra tekrar Avignon’a dönmüştür. Papa, 1367’den 1370’e kadar –gerçi çoğu zamanı Roma’ya yakın yerler olan Viterbo ve Montefiascone’de geçmiştir– Roma’da, “Kutsal Şehir”de kalmıştır ve bundan sonraki papaların ikamet edeceği Vatikan’ı kuran kişidir. Urban Roma’dan tekrar Avignon’a neden döndü? Coğrafi konum avantajından dolayı İngiltere ile Fransa arasındaki savaşın tekrar patlak vermesini engellemek için arabuluculuk yapmak amacıyla diyenler vardır.²⁷⁹

Bu dönemdeki bir diğer gelişme Bizans’la *union*’un bir defa daha gündeme gelmesidir. Anadolu ve Rumeli’den Türkler tarafından sıkıştırılan Bizans bir defa daha kurtuluşu papalıkla uzlaşmada arar. Dönemin İmparatoru birkaç kez tahta çıkıp indirilen V. John (Ioannes) birleşme için 1369 Ağustos’unda Napoli üzerinden Roma’ya ulaşır. Beraberindekiler devlet erkanı olup din adamlarından kimse bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Ortodoks inancına sahip tüm bölgelere gönderdiği mektuplarla Roma inancını kabule karşı mücadele veren Patrik Philotheos’un da etkisiyle, V. John’un 1369 Ekiminde Roma’da büyük bir törenle Katolik inancını kabul edişi “sadece imparatorun şahsını ilgilendiren kişisel bir davranıştan ibaret kalır.”²⁸⁰

²⁷⁹ Bkz. La Due, *Chaire of Saint Peter*, s. 152.

²⁸⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 496.

XI. Gregory (1370–1378) V. Urban'ın yerine papa seçildiğinde 42 yaşındadır. VI. Clement'in yeğeni olan Gregory henüz 19 yaşında iken kardinal olarak atanmış, papa olmadan evvel yirmi yıl boyunca Avignon'da, papalık sarayında çalışmıştır. Yetenekli bir Kilise hukukçusudur ve Kilisede çeşitli reformlar yapma amacındadır. Engizisyon onun döneminde Güney Fransa, Sicilya ve Almanya'da ortodoks inançtan ayrılanlara aman vermemiştir. Gregory dönemi aynı zamanda daha sonraki reform hareketinin ortaya çıkışındaki entelektüel etkilerden birinin sahibi olan İngiliz John Wycliff'in Kilise hiyerarşisine yönelik görüşlerini yaymaya başladığı zamandır. "Papalığın Babil sürgünü"ne son veren de yine XI. Gregory olur. 1377 Ocağında Roma'ya dönmesiyle –burada ortaya çıkacak sahte papalar hariç- papalığın Avignon dönemi sona erer. Fakat sağlığı bozulan Gregory Roma'ya gelişinden yaklaşık bir yıl sonra ölür.

c) Büyük Bölünme ve Konsiliarizm

XI. Gregory Mart 1378'de öldüğünde Roma'da biri İspanyol, dördü İtalyan ve on biri Fransız olmak üzere on altı kardinal bulunmaktadır. Altı kardinal ise Avignon'da kalmıştır. Roma'daki kardinaller kendi aralarından bir aday üzerinde uzlaşamayınca, İtalyan bir papa isteyen Romalıların da etkisiyle, dışarıdan bir kişi, Bari Başpiskoposu Bartholomew Prignano papa seçilerek VI. Urban (1378–1389) adını alır. VI. Urban, *curia* dışından olmasının da etkisiyle Kilise idaresinde önemli değişiklikler yapma kararındadır. Ondan çoğunlukla tarihteki en kindar ve şiddet yanlısı papa olarak bahsedilir. Urban paranoyak bir tavra sahiptir ve etrafında yeni bir kardinaller kurulu oluşturur. Onun bu siyaseti, yaklaşık 40 yıl boyunca aynı anda önce iki sonra üç papanın hüküm sürdüğü, Büyük Bölünme (Great Shism)²⁸¹ olarak adlandırılan krize neden olacaktır. Bununla birlikte, Urban'ın anlayışsız siyaseti yanında Büyük Bölünme'yi tetikleyen iki önemli unsurdan söz edilmektedir. Bunların ilki idarî ikincisi malîdir. Yani birincisi papalığın aşırı biçimde merkezileşmesi ve yerel kiliselere karar sürecinde hiç söz hakkı verilmemesi; diğeri ise özellikle

²⁸¹ Corbett'in de belirttiği üzere "bölünme" (schisma) dense de bu durum teknik anlamıyla bir bölünme değildir. Çünkü problem, 1054 Ortodoks-Katolik bölünmesindeki gibi, inanç veya uygulama farklılığından ya da papalık otoritesini tanımamaktan kaynaklanmamaktadır. Sorun birden fazla papa olmasıdır. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 45. Bu dönemle ilgili olarak bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 35; La Due, *a.g.e.*, s. 155 vd.; Stebbing, *a.g.e.*, ss. 400–414; J.A. Corbett, *a.g.e.*, ss. 44–47; Patrick Granfield, "Papacy", *E.R.*, vol. 11, s. 177, 178. Collins, *Upon This Rock*, ss. 167–174.

Avignon papalığı dönemindeki lüks yaşamın kiliseye pahalıya mal olması, gittikçe daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmasıdır.²⁸² Bunlara Roma halkının tavrını da bir diğer faktör olarak ekleyebiliriz.

Papanın uygulamalarından oldukça rahatsız olan kardinallerin çoğu Roma'dan ayrılır ve Anagni'de yaşamaya başlar. Bir süre sonra papa hariç neredeyse tüm *curia* buraya taşınır. Aynı yıl, 1378'de kardinaller *Decleratio* diye bilinen bir bildiri yayınlılar. Bu bildiride VI. Urban'ın seçilişinin geçersiz olduğu ve papalık makamının boş olduğu ilan edilir. Aynı kardinaller, kendilerine katılan başkalarıyla beraber Roma'nın güneyindeki Fondi Dükü'ne ait malikânede toplanarak Genovalı Robert'i papa ilan ederler. Papalık ismi olarak kendisine VII. Clement (1378–1394) ismini veren Robert doğal olarak VI. Urban tarafından anında aforoz edilir. Roma'da barınamayacağını anlayan Clement 1381'de Avignon'a yerleşir ve onun halefleri olan sahte papalar da 1430'a kadar burada yaşarlar. *Christendom* bir kez daha bölünmüştür. İtalya, İngiltere, Almanya, Macaristan ve İskandinavya'da Urban papa kabul edilirken, Fransa, Naples, İskoçya, Aragon ve Kastilya krallıklarının meşru saydığı papa Clement'tir. Yani Avignon'da Fransızların ve yanlılarının, Roma'da ise Fransa düşmanlarının papası oturmaktadır. 1409'daki Pisa Konsili'ne kadar Roma'daki Urban'ın yerine IX. Boniface (1389–1404), VII. Innocent (1404–1406) ve XII. Gregory (1406–1415); Avignon'daki Clement'in yerine de XIII. Benedict (1394–1423) geçer. Ayrılığın iki tarafında artık Gregory ve Benedict vardır. Bu bölünmeyi sona erdirmek için her iki papanın kardinalleri 1409'da Pisa Konsili'nde bir araya gelirler. Ancak sorun çözülemediği gibi, ilginç bir biçimde konsilden üçüncü bir papa çıkar: V. Alexander (1409–1410). Alexander'i ikinci Pisa papası olarak XXIII. John (1410–1415) takip eder.

Bu dönemde *christendom*da üç papa vardır; Roma'da XII. Gregory, Avignon'da XIII. Benedict ve Pisa'da XXIII. John. Bu karışıklığa bir son vermek için genel bir konsil toplanır. Bu, Katolik Kilisesince on altıncı genel konsil kabul

²⁸² Avignon'un nasıl bir merkez haline geldiği şehrin nüfusundaki artıştan anlaşılabilmektedir. Önce-leri yaklaşık beş bin kişi olan şehir nüfusu 1376'ya gelinceye kadar neredeyse otuz bine çıkmıştır. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 153.

edilen Constance Konsili (1414–1418)’dir. Mart 1415’te XXIII. John gönüllü olarak papalık iddiasından vazgeçen ilk isim olur. Aynı yılın Temmuz ayında da Roma Papası Gregory çekilir. Avignon’daki papa Benedict diğerleri gibi çekilmeyi reddettiysede de direnmesi etkili olmaz ve iki yıl sonra azledilir. Üç papadan sonuncusu da bertaraf edildikten sonra sıra yeni bir papa seçmeye gelir. Konsilin ruhuna uygun biçimde, seçim radikal bir değişiklikle yapılır. Kardinallere her milletten altı kişilik bir delege eşlik eder. Kardinaller yanında 30 kişilik delege grubunun katıldığı seçimden Kardinal Oddo Colonna, V. Martin (1417–1431) adıyla papa olarak çıkar.²⁸³

Constance Konsili’nde, sorunu çözmek için üç papanın da üstünde bir otoriteye ihtiyaç duyulmuş ve bunun için “genel konsil”in papadan üstün olduğunu kabul etmek en makul çözüm olarak görülmüştür. Bununla birlikte “konsiliarizm” olarak bilinen ve genel konsili kilisede en üst otorite sayan bu görüş mevcut krizi çözmekle kalmamış papalık otoritesine karşı alternatif bir teoloji haline gelmiştir. Mevcut durum gereği, Constance Konsili’nin ilk kararına göre genel konsil Kilise demektir ve o en üst otoritedir. Bu konsiliarist söylem *Haec sancta* isimli bir metinde ifadesini bulur ve daha sonra da *Frequens* adlı konsil belgesiyle deklare edilir.²⁸⁴ Bu anlayış belirli bir süre kabul görmüş ve ileriki yıllarda papa otoritesine karşı zaman zaman ileri sürülen bir alternatif olmuştur. Fakat Büyük Bölünme sorunu çözüme kavuşturulup yeniden tek papalı günlere döndükten sonra konsiliarizm etkisini kaybedecektir. Zira papanın yerine konsilin geçmesi tehlikesini ortaya çıkaran bu eğilime karşı papalar gerekli önlemleri alırlar.

²⁸³ Kiliseye göre Büyük Bölünme esnasındaki meşru papalar Roma’dakiler ise de Katolik teologlar arasında hem Constans konsili hem de hangi papanın haklı ve meşru olduğu günümüze kadar hep tartışılmıştır. Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 165. Konsil sürecindeki önemli olaylardan biri ise John Hus hadisesidir. Roma Kilisesini sert bir şekilde eleştiren Wycliff’in öğrencisi John Hus Konsil önüne çıkmaya çağrılır ve İmparator Sigismund’un kendisine bir zarar verilmeyeceği sözüne güvenen Hus bu çağrıya uyar. Fakat Kilisenin “inançsızlara verilen sözden dönülebileceği” anlayışı gereği (bkz. Barker, **O’nun İzinde**, s. 103) Hus sapkın olarak mahkum edilip ateşte yakılır. Bir yıl sonra da Hus’un arkadaşı Prag’lı Jerome aynı muameleye maruz kalır. Hatta onların hocası mesabesindeki Wycliff’in de bu süreçte kemiklerinin mezarından çıkarılıp yakıldığı söylenir. İnsanlar Jerome ve Hus’un yakılmasından o kadar etkilenmişlerdir ki, bu iki olay Hus ve Jerom’u, özellikle de Hus’u Bohemya’da bir kahraman yapmıştır. Bkz. Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 223.

²⁸⁴ Pisa ve Constance Konsilleri süreci ile ilgili olarak bkz. Ludwig Pastor, **The History of Popes**, I, 174–207.

Constance Konsili'nde, konsiliarizmin ruhuna uygun olarak, beş yılda bir genel konsil yapılmasına ve bir sonraki konsilin de Pavia'da toplanmasına karar verilmiştir. Pavia'da toplanması kararlaştırılan konsil Martin'in isteksizliği ve Pavia'nın güvenli bir yer olmaması dolayısıyla Siena'da toplanır. Fakat katılım oldukça düşük olduğundan Martin yedi yıl sonra bir genel konsil yapılacağını ilan edip konsili kapatır. Konsilcilere karşı Martin papalık monarşisini ılımlı veya sulandırılmış bir konsiliarizmle sürdürme politikası izler. Onun Şubat 1431'de Basel'de toplanan konsile bakışı yine sıcak değildir. Ölümünden hemen önce toplanan bu konsile kendisi yerine bir kardinali başkan olarak görevlendirir.

Martin'in ölümü üzerine kardinaller Büyük Bölünme esnasında Roma papası olan XII. Gregory'nin yeğenini IV. Eugene (1431–1447) adıyla papa seçerler. Bu arada Basel'de başlayan konsil özellikle Bohemya'daki çeşitli karışıklıklar ve çatışmalar nedeniyle 1438'de Ferrara'ya, 1439'da da Floransa'ya taşınır ve aynı yıl burada kapanır. Konsil sürecinin en önemli özelliği, Türklerin kuşatması altındaki Bizans ile papalık arasında yeni bir *union* denemesidir. Önceki tecrübeleri Bizans'a, birleşmeye bel bağlamamasını yeterince öğretmiş olsa da "*union*'a karşı nefret duygusu ne kadar kuvvetli olursa olsun yine de İstanbul'da, bunalımlı anlarda kurtuluşu Roma'ya katılmakta gören büyük nüfuzlu *union* taraftarı çevreler her zaman mevcut olmuştur."²⁸⁵ Özellikle Ferrara'ya taşındıktan sonra konsil delegeleri İmparator VIII. John Paleologos (1425–1448) ve Moskova Patriğinin de içinde bulunduğu İstanbul Kilisesi delegasyonu ile çeşitli müzakerelere girişir. V. John'un aksine İmparator bu defa din adamlarını da işin içine sokma kararlılığındadır. Temel ihtilaf konularında çeşitli müzakereler yapılır. Tartışılan konular şunlardır: 1) Batı Kilisesinin kredisine Ortaçağın başında girmiş ve ayrılığın temel teolojik nedeni olan *filioque*, yani Kutsal Ruh'un *Baba ve Oğul*'dan çıktığı inancı 2) Katoliklerde mevcut olmakla beraber Doğu Hristiyanlarına yabancı olan âraf (purgatory) inancı 3) Komünyon ayinin anlamı ve icrası –komünyon ekmeğine maya katılıp katılmayacağı- üzerindeki farklılıklar 4) ve en önemlisi papanın üstünlüğü sorunu. Amacı açık olan birleşme yolunda Bizans açısından bu müzakereler sadece görünüşü kurtarmak amaçlı bir formaliteden

²⁸⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 517.

ibarettir. Din adamları eşit şartlarda kendi aralarında tartıştılar ve uzlaştılar görüntüsü verilmek istenmiştir. Fakat imparatorun acelesi bunun dahi tam olarak yapılmasına izin vermez. Konsil Floransa'ya taşındıktan sonra Bizans delegasyonu ile nihaî uzlaşma gerçekleşir. 1439 Temmuz'unda birleşme –aslında İstanbul Kilisesinin papanın üstünlüğünü tanıması demek gerekir- resmen ilan edilir.²⁸⁶ Fakat Doğu ile Batı Kiliseleri arasındaki bu birleşme de uzun ömürlü olmamıştır. Bunun nedeni iki tarafın da anormal şartlar altında olması, yani birleşmenin doğal şartlarda vuku bulmamasıdır. Batı Kilisesinde konsilcilerle papalık taraftarları arasında hararetli bir mücadele vardır; Bizansın da niyeti Batı'dan destek sağlayarak kendini kurtarmaktır.²⁸⁷ Papalığın diğer kiliselerle uzlaşması İstanbul'la sınırlı kalmaz. Aynı yıl Ermeni Kilisesi ile de benzer bir uzlaşma sağlanır. Ermeni patriği papalığın üstünlüğünü ve otoritesinin kabul ettiğini ilan eder. Daha sonra 1442'de Kıptî Kilisesi, 1444'te Suriye Kilisesi, 1445'te Maroniler ve Keldanilerle benzer uzlaşma anlaşmaları yapılır.²⁸⁸ Basel Konsili esnasında, konsilin önce Ferrara sonra Floransa'ya taşınmasına itiraz eden, aralarında bazı piskoposların da bulunduğu 300 delegelik bir muhalif grubu ortaya çıkar. Bunlar Papa Eugene'yi heretik ilan edip papalığını geçersiz sayarlar ve Basel'de içlerinden bir papa seçerler. Fakat Kilise tarihindeki son sahte papa olan V. Felix (1439–1449) 1449'da papalık iddiasından vazgeçer ve 1451'de ölür. Tüm bu süreç sonunda “papalık konsiliarizme üstün gelmiştir ama *christendom* üzerindeki ahlakî ve manevî liderliğini tekrar kuramayacaktır.”²⁸⁹

²⁸⁶ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 518, 519; La Due, **a.g.e.**, s. 173. Bizans için bu birleşme fayda sağlamadığı ve İstanbul'da büyük tepkiyle karşılandığı gibi Bizansın özellikle Slav dünyasındaki itibarını da zedeler. Bu olaydan sonra Rusya İstanbul Kilisesinden kopar. Birleşme törenine katılan Moskova Patriği Isidor Floransa'dan dönüşünde II. Vasili tarafından azledilerek hapse atılır ve bundan sonra Ruslar kendi metropolitlerini kendileri seçmeye başlarlar. Birleşmenin gerçekleştiği konsilin papalık tarafındaki bir başka kahramanı Kardinal Cesarini ise Osmanlı'nın Macaristan'la mücadeleleri esnasında Papa IV. Eugene'nin çabalarıyla organize edilen, Macar, Romen ve Polonyalılardan oluşan bir haçlı seferinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Fakat 1444 Varna Savaşında onunla birlikte Hristiyanların ümitleri de ölür. Bu savaş Niğbolu (1396)'daki yenilgiden sonra papalığın Bizans döneminde Türklere karşı organize ettiği tek savaştır.

²⁸⁷ Ayrıntılı tartışması için bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 308 vd.

²⁸⁸ Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 173.

²⁸⁹ Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 176. Rönesans öncesine kadar Avrupa'da Kilise ve toplum hakkında bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, ss. 127–140.

D- RÖNESANS VE REFORM DÖNEMİNDE PAPALIK

XV. yüzyıla kadar papalığın temel mücadelesi, tüm hristiyanlar üzerinde bir otorite tesis etmek ve bu otoritesini seküler güçlere karşı korumak yönünde olmuştur. Fakat bu yüzyıldan itibaren daha farklı meydan okumalarla karşı karşıya gelecektir. Bunların en önemlileri Rönesans, Protestan Reformu ve Aydınlanma'dır. Seignobos'un belirttiği üzere "Avrupa'da modern devre iki buhran ile başlar. Biri bedî ve sathî (Rönesans) diğeri ise dinîdir (Reform). İlki küçük bir azınlıkla ilgili kalırken diğeri tüm milletleri etkilemiştir."²⁹⁰ Rönesans yeniden doğuş demektir. Peki yeniden doğan nedir? Bu doğuş ne zaman ve nerede başlamıştır? Bu soruların uzlaşmış bir cevabı yoktur. Ayrıca çoğunlukla resmedildiği gibi Rönesans aniden ortaya çıkmış bir olgu değildir.²⁹¹ Belli süreçlerin sonundaki -belki içerisindeki- demek daha uygun- bir gelişmedir. Bununla birlikte, Rönesansla ilgili en kesin olan şey, onun, Batı'nın oluşumunda önemli bir unsur olan Helenizmle, yani Dawson'un "Klasik Kültür", Pirenne'nin "Antik Gelenek" dediği, Eliade'nin ise biraz daha genişletip daha eskiye dayandırdığı ve "Eski Vahiy" olarak isimlendirdiği kaynakla yakından alakalı olduğudur.²⁹²

Rönesansa yön veren üç önemli güç olarak 1) Dante, Thomas More ve Erasmus gibi ünlü örneklerini bildiğimiz hümanizm 2) Kutsal İmparatorluğun zayıflamasıyla gelişme imkanı bulan milliyetçilik ve 3) Colomb, Cortes ve Vasco de Gama gibi kaşiflerle kendini gösteren keşif ruhu sayılabilir. Rönesans aslında gerek siyasî gerekse dünyaya bakış açısından, Roma tarafından tahrif edilen insan merkezli Eski Yunan'ın yeniden ihyası veya bir bakıma intikamıdır. Roma'nın askerî imparatorluğu ve katı kurumsal yapısı sonraki devletlerce temsil edilmekle birlikte, Eski Roma'nın devamı sayılmaya en layık yapı Kilise'dir. İşte Rönesans, Roma'ya karşı Yunanı ön plan çıkarmakla aslında Eski Yunan formundan ayrılıp Romalılaşan Kiliseye de karşı çıkmıştır. Vaftizin Hristiyanlıktaki geleneksel anlamı yeniden doğmaktır, fakat Rönesans hümanizmi "doğal insanın vaftiz suyundan arınarak yeniden

²⁹⁰ Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, s. 271.

²⁹¹ Bkz. Ağaoğulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, s. 153 vd.; Josep Fontana, *Çarpılmış Geçmişe Ayna*, ss. 33-49.

²⁹² Bkz. Christopher Dawson, *a.g.e.*, s. 60 vd.; Henri Pirenne, *a.g.e.*, s. 135-142; Mircea Eliade, *Di-nin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Konya, 1995, ss. 47-50.

doğmasıdır.”²⁹³ İnsan anlayışındaki bu farklılaşma dindarlık anlayışını da değiştirmiştir. Thomas Kempen’in *Imitation of Christ*’in de örneğini gördüğümüz üzere, Tanrı’yla bireysel ve doğrudan ilişki kuran bir insan vardır artık. John Wesel ve John Goch gibi yazarların eserlerinde insan, Tanrı karşısında tek başına sorumlu bir varlıktır.²⁹⁴ Tabi bu yeni anlayış muhafazakar Kilise için paganizm ve bireyciliğin hortlaması olarak algılanır. Bununla birlikte Papalığın Rönesans karşısındaki tavrı çelişkilidir. Papaların bir kısmı bu hareketi sahiplenip Kiliseye mal etmek ister, diğerleri ise Kilisenin skolastik anlayışını çökerten bu müşrik gelişmeye düşman olur. Kiliseyi eleştiren Rönesansçıların tutumu da papalığınkı kadar çelişkilidir. Bunlar görünüşte özgürlük yanlılarıdır, ama ölümün yaklaştığını gördüklerinde çoğu Kilisenin samimi müdavimleri haline gelmişlerdir; papaları eleştirmiş ama onların hizmetlerinde bulunmaktan ve himmetlerinden faydalanmaktan da geri kalmamışlardır.²⁹⁵ Bir başka husus Rönesans hareketi ile hurafeler arasındaki ilişkidir. Hümanistler Eski Yunan’ın bâtil inançlarını olduğu gibi almışlardır. Hatta VIII. Innocent bu tür inanç ve uygulamaların şaşırtıcı biçimde yaygınlaşması üzerine, cin ve perilerle uğraşmayı yasaklayan bir ferman yayınlamış, “cadı avı” diye bilinen meşhur takibatlar bundan sonra ortaya çıkmıştır. Özet olarak, adeta “Kiliseden kurtuluşun ilk etkisi, insanı akılcı düşünceye yöneltmek değil, kafaları her tür antik saçmalığa açmak” biçiminde kendini gösterir.²⁹⁶

1. Rönesans: Hümanist Papalar Dönemi

Rönesans papaları genelde V. Nicholas (1447–1455) ile başlatılır ve VIII. Innocent (1484–1492) ile sona erdirilir. Habsburg hanedanından Frederick’e taç giydiren V. Nicholas, eski adıyla Thomas Parentucelli, önceki papalara göre oldukça farklı bir portre çizer. Dönemin ruhuna uygun bir papa olur Nicholas. Etrafı bilim ve sanat adamları ile çevrilidir. Hümanist idaresi esnasında Roma’yı bir bilim ve sanat şehri yapmaya çalışır. Vatikan Kütüphanesi onun zamanında kurulur, Aziz Peter Kilisesi tekrar inşa edilir ve şehir yeni bir vecheye kavuşur. Farklı düşüncelere karşı da oldukça müsamahalıdır Papa. Hatta onun döneminde davet edilerek Roma’ya gelip

²⁹³ Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 315.

²⁹⁴ Ullmann, **a.g.e.**, s. 315.

²⁹⁵ Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 240. Genel olarak Rönesans papaları ile ilgili bkz. Collins, **Upon This Rock**, ss. 183–189; Brezzi, **The Papacy**, ss. 128–136.

²⁹⁶ Bertrand Russel, **a.g.e.**, II, 242.

burada çalışan Lorenzo Valla, aynı iddiayı dile getiren Cusa'lı Nicholas'ın ardından, papalığın yüzyıllardır ona dayanarak çeşitli haklar iddia ettiği "Constantine Vakfı" belgesinin uydurma olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁹⁷

İstanbul'un Türkler tarafından fethi de onun papalığı zamanına rastlar. Bizans son ana kadar Batıdan bir Hristiyan ordusunun gelip onu kurtaracağını ummuştur. Fetihten beş ay önce İmparator XI. Constantine son *union* çabasına girer. 12 Aralık 1452'de bir zamanların Moskova Metropolit'i iken Floransa'daki birleşme nedeniyle hapse atıldıktan sonra kaçıp Roma Kilisesine giren ve burada kardinalliğe kadar yükselen Isidor papalık temsilcisi olarak İstanbul'a gelir ve birleşmeyi ilan ederek Aya-sofya'da Roma usûlünce ayin yapar. İşte meşhur "Kardinal tacı yerine Türk sarığını tercih ederiz" sözü bu manzara karşısında imparatorların yüksek memurlarından biri tarafından burada söylenmiştir.²⁹⁸ Bu sözün sahibi ve diğer birçok insan Roma'nın, İstanbul'u kurtarmaya çalışsa bile, bunun kurtarma değil istila etme anlamına geldiğinin farkındadır.²⁹⁹ Ve kuşatma altındayken dahi tartışılan Roma ile birleşme mevzuudur. Zira "yüreklere çarpıntı veren facia, yakındaki düşüş değil Roma ile birleşme idi ve Türk zaferi değil, Roma ile birleşme imparatorluğun gerçek yıkılışı gibi görülmüyordu."³⁰⁰ Papa V. Nicholas Türklere karşı bir haçlı seferi için çağrı yapsa da, hemen hemen kimseden ciddi bir cevap alamamıştır.³⁰¹

Nicholas'ın ölümünden sonra kardinal Alfonso Borgia papa seçilir. III. Callistus (1455–1458) adını alan Borgia Kilisenin malum hastalığı olan akraba kayı-

²⁹⁷ Bkz. W.C. Schrader, "Donation of Constantine", **EVP**, s. 135, 136; Ullmann, **a.g.e.**, s. 317.

²⁹⁸ Bu ismi Hammer ve Pfeffermann Lukas Notaras olarak naklederler. Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi**, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1991, C. I, s. 176; Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 13.

²⁹⁹ Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 523, 524. Bazı Katolik yazarlar Ortodoksların Latinlerdense Türklerin hakimiyetinde olmayı tercih ederiz sözüne karşılık, İstanbul'un fethinden bahsederken "zaten bunu istiyorlardı, iyi oldu" demeye getirmektedirler. Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 435. Fetihten ve oluşturduğu etkiler konusunda ayrıca bkz. Ludwig Pastor, **The History of Popes**, II, 240–286.

³⁰⁰ Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, II, 438. Fetihten sonra Patrikhane'nin başına tam bir Roma karşıtı olan II. Yenadios seçilmiştir. Bu seçimde Patrikhane ile ilgili fermanında Roma ile birleşme tartışmalarını yasaklayan Fatih'in etkisi olduğunu düşünenler vardır (bkz. Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ankara, 1996, s. 31, 32). Konuyla ilgili dikkat çekici bir başka yorum da fetihten sonra patrikliğin daha güçlü ve nüfuzlu hale geldiği yönündedir (bkz. Barker, **O'nun İzinde**, s. 159).

³⁰¹ Bkz. Charles A. Frazee, **Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire, 1453-1923**, London & New York, 1983, ss. 8–10.

ricılığında çıtayı daha da yükselten papalardan biri olur. Callistus iki yeğenini kardinal yapar ki bunlardan biri, kötü şöhretiyle ünlü olmasına rağmen ileride VI. Alexander adıyla papa olacak olan Rodrigo Borgia'dır. Borgia ailesi o kadar etkilidir ki, Rönesans dönemi hep bu aile ile birlikte anılmıştır. III. Callistus'un yerine bir başka hümanist papa, II. Pius (1458–1464) geçer. Pius, Türklere karşı birkaç defa haçlı seferi organize etmeye çalışmışsa da başarılı olamaz. Bu dönemde Fatih İstanbul'u fethinin ardından 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğunu ortadan kaldırarak Eski Roma'dan kalma son Yunan devletine de son verir. Bu arada Pius önemli mevkilere akrabalarını doldurmakla meşguldür. Zaten papa olarak gerçekleştirdiği ilk icraat yeğenini kardinal yapmak olmuştur.³⁰² Pius'un bazı fermanları Kilise reformu yönünde kimilerini ümitlendirmişse de böyle bir niyeti gerçekleştirmeye papanın ömrü vefa etmemiştir.

II. Pius'tan sonra, Avrupa siyaseti ile ilgilenmeye çalışan ve Kilisede reform yapmaya yönelik çabalar gösteren II. Paul (1464–1471)³⁰³ dönemi gelir. Akabinde ise papalık makamına tam bir Rönesans papası, IV. Sixtus (1471–1484) geçer. Sixtus, Vatikan Sarayı ve Sistine Şapeli dahil olmak üzere yeni yollar, köprüler ve binalarla Roma'nın çehresini neredeyse tamamen değiştirir. Vatikan Kütüphanesini de Avrupa'daki eşsiz bir yazma kitaplar merkezi haline getirir. Akrabalarının çoğunu Kilisede önemli yerlere getiren, altı akrabasını kardinal yapan Sixtus, papalığı dinî ilgilerinden uzaklaştırmış ve tamamen dünyevî bir kurum haline getirmiştir.³⁰⁴ Özellikle, Fatih'in Otranto'yu almasından sonra, Avrupa'daki Türk endişesinin, uykuları kaçırان bir korku haline gelmesi de yine bu dönemdedir. Aynı dönemde İspanya Müslümanlarına (Moors) yönelik bir haçlı seferi başlar. Daha önce Aragon ve Kastilya olarak iki farklı imparatorluğa ev sahipliği yapan İspanya topraklarında bu iki imparatorluk birleşmiştir. Yeni imparatorluk zamanında, daha sonra Toledo Başpiskoposu olacak olan Fransisken keşiş Ximenes'in önderliğinde Endülüs Müslümanlarına karşı 1481'de savaş başlar. 1492'de Granada'nın hristiyanlar tarafından ele geçirilmesi ve hristiyanların Boabdil dediği Ebu Abdullah'ın krallığının yıkılma-

³⁰² II. Pius'un benzeri uygulamaları ve genel olarak Rönesans döneminde hiyerarşi mensuplarının yaşantısı ile ilgili olarak bkz. Carol M. Richardson, "The housing opportunities of a Renaissance cardinal", *Renaissance Studies*, vol. 17. no. 4, ss. 607–627; Ludwig Pastor, *a.g.e.*, III, 13 vd.

³⁰³ Bkz. Ludwig Pastor, *a.g.e.*, IV, 35–194.

³⁰⁴ Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 176; Ludwig Pastor, *a.g.e.*, IV, 197 vd.

sı ile savaş son bulur. Sadece müslümanlar değil yahudiler de bu haclı seferinden nasiplerini alırlar.³⁰⁵

Sixtus'un yerine VIII. Innocent (1484–1492) geçer. Onu, “kötü papalar tartışılmaya başlandığında ilk akla gelen isimlerden biri”³⁰⁶ olan VI. Alexander (1492–1503) takip eder. Papalığı rüşvetle ele geçirdiği söylenen³⁰⁷ Alexander'ın birçok gayrimeşru çocuğu olduğu ve sefih bir hayat sürdüğü bilinmektedir. Alexander'la ilgili olarak “zenginlik ve güç onun için İncilden daha önemliydi” denmektedir.³⁰⁸ Fakat hümanistler onu çok sevmişlerdir. Bir hümanist şair onun için şöyle demiştir:

*“Roma Sezarın yönetiminde büyüktü, Alexander ile daha büyük oldu.
İlki sadece bir ölümlü idi, ikincisi ise bir Tanrı.”*³⁰⁹

Alexander döneminde Fransızların İtalya'yı istilası söz konusudur. Fransa Kralı VIII. Charles'ın bu topraklar üzerine planları vardır. Buna karşılık papalık bir Kutsal İttifak oluşturur. Biri Kutsal Roma İmparatoru diğeri İspanya Kralı olan iki Ferdinand ile görünüşte Türklere karşı birlik oluşturan papanın asıl amacı Fransızlara karşı İtalya'yı korumaktır. Fakat bu ittifak Fransız Kralının Roma'ya girip şehri yağmalamasına engel olamaz. Alexander'ın ardından -III. Pius'un 26 gün süren papalığından sonra- II. Julius (1503–1513) papalık koltuğuna oturur. Kendisinden papadan çok bir savaşçı gibi söz edilen Julius'un temel amacı İtalyan topraklarının yabancı hâkimiyetinden arındırmak olmuştur. Papadan çok generali andıran II. Julius 1506'da İsviçre Muhafız örgütünü kurar. Papalık devletlerini restore etme yolunda başarılı bir mücadele veren Julius açısından en önemli tehlike Fransızlardır. Fransızların yeni Kralı XII. Louis (1498–1515) papanın bu düşmanca tavı karşısında 1511'de Pisa'da bir konsil toplayıp Julius'u aforoz ettirir. Muhtemelen Alman İmparatorunun desteği olmadığı için istediği sonucu alamayan Louis'e karşı Papa aynı şekilde bir konsille

³⁰⁵ Ximenes'in yaptığı en “büyük” işlerden biri de İspanya'nın tümüyle tekrar ele geçirilmesinin ardından, konusuna dahi bakılmadan Arapça yazılmış tüm kitapları yakıtımasıdır. Bkz. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 200. İspanya'nın tekrar hristiyanlaştırılması *reconquista* tabiri ile ifade edilir. Bu süreçle ilgili müstakil bir çalışma için bkz. Lütfi Şeyban, **Reconquista: Endülüste Müslüman-Hristiyan İlişkileri**, İstanbul, 2003.

³⁰⁶ Bkz. Ludwig Pastor, **a.g.e.**, V, 375 vd.; Ron Pazola, **a.g.m.**, s. 35.

³⁰⁷ J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 50; La Due, **a.g.e.**, s. 177.

³⁰⁸ Bkz. Ron Pazola, **a.g.m.**, s.36.

³⁰⁹ Aktaran Stebbing, **a.g.e.**, s. 451.

karşılık verir. Julius'un başlattığı ve halefi X. Leo zamanında sona eren V. Lateran Konsili (1512–1517) bu nedenle toplanmıştır. Pisa'daki konsil etkili olmayınca Lateran Konsili'nden de Kilise disipliniyle ilgili bazı kararlar (Kardinallerin politik konularla ilgilenmelerinin yasaklanması, piskoposların maiyetlerindeki diğer ruhbanlarla ilişkilerinin düzenlenmesi gibi) ve Türklere karşı bir haçlı seferi planlanması dışında bir şey çıkmaz. Bununla beraber Pisa'da alınan kararlar geçersiz ilan edilir ve Fransız kilisesini malî açıdan papalıktan bağımsız sayan 1438 tarihli *Pragmatic sanction*³¹⁰ geçersiz sayılarak *Bologna Konkordatı* kabul edilir.

Julius, savaşları yanında Rönesans ruhuna uygun icraatlarda da bulunur. Aziz Peter Bazilikasını yeniden inşa ettiren Julius, Michaelangelo'ya Sistin Şapelinin meşhur fresklerini yaptırır. Roma'ya davet ettiği ve faydalandığı meşhur diğer bir isim de Raphael'dir.³¹¹

2. Protestan Reformu ve Etkileri

a) Reformasyonun Hazırlayıcıları

Aslında Protestan Reformu öncesinde Kiliseyi düştüğü durumdan kurtarmak ve ihya etmek amaçlı üç farklı girişim veya yöntem denenmiştir. Bunlar a) bizzat Kilise içerisinden idarî kararlarla/konsille bir reform yapma b) mistik hareketlerin manevî ihya çabası c) seküler idarecilerin girişimleri biçiminde özetlenebilir. V. Lateran Konsili'nde belki Batı Hristiyanlığının bölünmesini engelleyecek bir reform fırsatı doğmuştur. Özellikle Camaldolese tarikatından iki keşiş olan Giustiniani ve Quirini konsile bir reform programı önerir. Bu program din adamlarına (clergy) bir çeki düzen verilmesi, papalığın dünyevî konulara dalmaktan vazgeçmesi, Kilisenin bürokratik yapısının değiştirilmesi, Kilise hukuku'nun (code) revizyonu ve belli aralıklarla genel konsiller toplanmasını içermektedir. Fakat dönemin papası X. Leo, ayaklarının altında kaynamakta olan volkandan habersiz olduğu için bu önerileri dikkate almaz. Görünüşü kurtaracak bazı disiplinler kararlar almakla yetinir. Bir diğer

³¹⁰ VII. Charles döneminde Bourges'de toplanan bir mecliste Fransız Kilisesi üzerinde papanın yetkilerini azaltıp kralinkileri artıran bir ferman.

³¹¹ Julius ve sanatla ilgili faaliyetleri hakkında bkz. Ludwig Pastor, *a.g.e.*, VI, 455 vd. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 255, 256.

grup da havariyel bir içtenlik ve fedakarlık yoluyla manevî bir haclı seferi başlatıp ruhları arındırarak Kilisenin ve Hıristiyanlığın yeniden ihya edilebileceği kanaatinde-dir. Bunlar Fransisken, Benediktin ve Dominiken tarikatları başta olmak üzere, Luther'in de mensubu olduğu Agustinci mistik gruplardır.³¹² Daha sivil ve daha aşağıdan yukarı inşacı olan bu yöntem de başarılı olamaz. Zira Kilisenin önünde o kadar uzun bir zaman yoktur. Diğer bir reform çabası bazı seküler idarecilerden gelmiştir. Özellikle Alman, Fransız ve İspanyol idareciler arasında Kiliseyi reforme etmek için yardımlaşmayı önerenler ve bu konuda onu teşvik etmek isteyenler çıkar. Söz konusu girişim de geneli etkileyecek bir sonuç vermez. Bunlar arasında kendi tedbirlerini almaya çalışan ve nisbeten başarılı olan yegane bölge İspanya'dır. Toledo Başpiskoposu Ximenes 1517 yılında ölene kadar İspanya Kilisesini adeta reforme eden kişi olur. İspanya'nın Protestan Reformu dalgasından etkilenmemesinin nedeni de bu olsa gerektir.

Tüm Kiliseyi kapsayacak bir ihya hareketi gerçekleştirilemediğinden "Papalık XV. yüzyıla gelindiğinde XI. XII. ve XIII. yüzyıllardaki ahlaksal onurunu artık yitirmiştir."³¹³ Protestan Reformu öncesinde ise papalık ve Kilise alarm vermektedir. Hem, simony başta olmak üzere ahlakî çöküntü had safhadadır hem de hiyerarşi içerisinde muazzam rahatsızlıklar vardır. Yerel kiliseler adeta papalık tarafından haraca bağlanmış, ödeyemeyecekleri malî sorumluluklar altına sokulmuştur. Rönesans dönemi boyunca papalar İtalyan politikası ve gündemiyle meşgul olmaktan "Evrensel Kilise'nin işleriyle ilgilenmeye vakit ayıramamışlardır. Gerçi II. Pius *Execrabilis* (1460)³¹⁴ adlı bulla ile konsiliarizmin kökünü kazımıştır, ama papalar konsiliarizmin hortlamasından korktukları için veya rahatlarını bozmamak adına, reform yapacak bir konsil de toplayamamışlardır. Özellikle IV. Sixtus, VIII. Innocent ve VI. Alexander gibi papalar zamanında Kilise X. yüzyıldaki kötü durumundan daha beter bir hale gelmiştir. Bunlar kardinaller kurulunu ve diğer kilise memurluklarını akrabalarıyla ve likayakatsiz kişilerle doldurmuşlardır. X. Leo gibi bir papa kilisenin başına geçtiğinde ise artık Kilisenin durumu dayanılmaz hale gelir. Böylece, Kilise'nin halk tarafından tasvip edilmeyen bazı uygulamaları, Avrupa'daki dinî, toplumsal ve eko-

³¹² Bokenkotter, **Concise History**, s. 182.

³¹³ Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 14.

³¹⁴ Bullanın özet metni için bkz. J.A. Corbett, **a.g.e.**, s. 109, 110 (*Document No. 12*).

nomik karışıklık ile birleşince, kökleri John Hus ve Wycliff gibi teologların görüşlerine kadar uzanan Reform için gerekli altyapı oluşmuştur.

Kilisenin kötü durumu yanında Rönesans döneminin de şüphesiz Protestan Reformu'nun ortaya çıkışında -özellikle de hümanizm yoluyla- hazırlayıcı bir etkisi olmuştur. Rönesansın "kaynaklara dönme" arzusu Luther'in hareket noktası olur. Dolayısıyla "muharrirlerin metinlerini doğrudan doğruya tetkik ve tettebbüe alışkın bulunan 'humaniste'ler bu usulü Kitab-ı Mukaddes'in İbranî ve Yunanî metinlerine tatbik ettiler ve bundan dinî bir mezhep çıkardılar. Bu itibarla Reform 'humanisme'den doğmuştur"³¹⁵ diye düşünenler vardır. Fakat bu düşünce, Protestan Reformunun neden "müşrik Rönesans ruhu"nun hakim olduğu İtalya'da değil de Almanya'da ortaya çıktığını yeterince açıklayamamaktadır.

Genellikle Petrarch (ö. 1374) ile başlatılan hümanizm Erasmus (ö. 1536) gibi sivri dilli yazarların elinde Kiliseye karşı güçlü bir hiciv ve ironi silahına dönüşmüştür. Hümanistlerin bizatihi kendilerinde Kilisenin böyle devam edemeyeceği, değişmesi gerektiği fikri vardır. Hümanistlerin skolastisizmi ve Katolik geleneği reddetmeleri yanında ilahî lütuf yerine doğaya vurgu yapmaları ve seküler değerleri öne çıkarmaları Kilise tarafından açıkça putperestlik gibi algılansa da, aslında Eski Yunan'la olan bağlantılarından dolayı, Kilise kendi "babalar"ını dahi bunlardan öğrenmiştir. Pek çok Katoliğe göre dönemin ünlü teologları Cano (ö. 1560) ve Vitoria (ö. 1546) gibi isimler hümanizm bilinmeden anlaşılamaz.³¹⁶ Valla (ö. 1457) ve Erasmus (ö. 1536) gibi isimler hem eleştirel tarih hem de biblikel ve tarihsel teoloji açısından önemli ürünler ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Kilise ve papalığı eleştirenlerin Protestan Reformu çizgisiyle paralel hareket ettiklerini de sanmamak gerekir. Evet, Erasmus ve Moore gibiler Kilisenin mevcut durumunu eleştiriyor ve bir reform istiyorlardı ama onların istediği Luther'in yaptığı şey değildi. Hatta bu gibi isimler Protestanlara karşı Katoliklerin safında yer aldılar ve içlerinde Luther'i sert bir şekilde eleştiren yazılar yayınlayanlar oldu.³¹⁷ Zaten, aslında Luther'in dile getirdiği şeyler ondan çok önce birçokları tarafından söylenmişti. Örneğin Oxford Profesörlerinden

³¹⁵ Charles Seignobos, **a.g.e.**, s. 278.

³¹⁶ Bkz. Bokenkotter, **Concise History**, s. 185.

³¹⁷ Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 255-261.

Wycliff -Luther'in aynen tekrar edeceği üzere- Pavlus'un yazılarından, kurtuluşun Kilisenin savunduğu gibi amelle değil sadece inayetle mümkün olabileceği sonucunu çıkarmıştı. "İsa'dan başka efendi yoktur" diyerek ruhban sınıfın otoritesini ve aracılığına reddetmiş, papayı da deccal olarak nitelemişti. Aynı zamanda Kitab-ı Mukad-des'i İngilizceye çeviren Wycliff'in düşüncelerinden etkilenen Çek Profesör Hus da benzer düşünceleri dile getirmişti. Hatta Hus, Alman hiyerarşisine karşı Çek milliyetçiliğinin sembolü olmuş, onun Constance Konsilinde mahkum edilmesinin neden olduğu olaylar Çek Millî Kilisesinin kurulması ile sonuçlanmıştı.³¹⁸

b) Luther Hareketi

Protestan Reformu'nun çıkışı ile sonucu arasında bir paralellik yoktur. Zira başlangıçta Reformasyon Kilise'yi ıslaha yönelik –hatta en başta daha çok teolojik- bir hareket iken ayrı bir Kilise kurulmasıyla sonuçlanmıştır. En özet haliyle üç temel teolojik argümanı vardır Luther'in; *sola fide*, *sola gratia*, *sola scriptura*. Yani "sadece iman", "sadece inayet" ve "sadece Kutsal Metin". Özellikle Kuzey Avrupa'da yayılan bu hareketin Roma Kilisesi ve Papalık karşısı bir hal alması daha sonradır.³¹⁹ Geçmişteki benzer girişimlerin aksine Luther hareketinin başarılı olmasının nedeni ise büyük ölçüde, şartların uygunluğu ve dönemin papasının yönetim tarzıdır. Hatta Luther hareketinin başarısını tamamen zamanın papasına bağlayarak, "onun lükse düşkünlüğü ve dinî konulara ilgisizliği olmasaydı, Luther sade bir Agustinci rahip olarak kalacaktı" diyenler vardır.³²⁰

Martin Luther (1483–1546)'in görüşleriyle ortaya çıktığı dönemde papa, meşhur Medici ailesinden X. Leo (1513–1521)'dur. Leo'nun hayatı lüks ve eğlence-den ibaret olduğu gibi papa, akraba kayırcılığında da oldukça ileri gitmiştir.³²¹ Yabancıların tabiri ile "ağzında gümüş kaşık ile doğan" Leo 13 yaşında iken kardinal

³¹⁸ Bkz. Charles Seignobos, *a.g.e.*, s. 261, 262.

³¹⁹ Protestan Reformu konusunda genel bilgi için bkz. Kaan H. Ökten, **Hristiyanlıkta İnançın Yenilenmesi**, İstanbul, 2000; Hakan Olgun, **Luther ve Reformu**, Ankara, 2001; Thomas Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 186–213; Ali Erbaş, **Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi**, İstanbul, 2004.

³²⁰ Bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 37. Protestan hareketin başarısında Türklerin oluşturduğu endişe ve karışıklığın etkili olduğunu düşünenler olmuştur. Bunlara göre Türkler olmasaydı reformcu hristiyanların başına Katharların başına gelenler gelecekti. Hatta o dönemde "Luthercilerin şansı Türklerdir" (*Der Türke ist der lutheranischen Glück*) şeklinde bir deyim yaygın hale gelmişti. Bkz. Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 187.

³²¹ Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 183; Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 37; Ludwig Pastor, **The History of Popes**, VII, 15 vd.

yapılmıştır, papa olduğunda ise 37 yaşındadır. Tabi ki bu lüks yaşam maddi kaynaklar gerektirmiştir. Bu kaynak da büyük ölçüde endüljans satışlarından karşılanmaya çalışılır. John Tetzel gibi usta endüljans pazarlayıcıları etkili hatipler olarak iyi gelirler sağlarlar, fakat bir yandan da Luther'in tepkisinin malzemesi olurlar.³²² Luther'in 1517'de Wittenberg'de ilan ettiği 95 tezde doğrudan Kiliseye veya Papalığa yönelik bir hücum söz konusu değildir. Hatta bu metinde papalıkla ilgili oldukça saygılı ifadeler yer alır.³²³ Haddi zatında, tartışılması istenen konuların kiliselerin kapılarına asılması dönemin geleneklerindendir. Zaten Luther'in ilanında da bir tartışma daveti söz konusudur. Bu 95 tez başlangıçta ciddi bir tepki görmediği gibi bizatihi Kilise içerisinden destek de bulmuştur. Olayın abartılıp çatışmaya dönüşmesi daha ziyade Luther'in mensup olduğu Agustincilerle hiyerarşide etkin bir role sahip olan Dominikenler arasındaki kavganın ürünüdür.³²⁴ Kaldı ki Kilise Luther'i hemen aforoz etmemiştir. 1518 Ausburg Görüşmesi başta olmak üzere birkaç kez papalık yetkilileri onunla görüşmüş ve bazı belge ve mektuplarla da onu ikna etmeye çalışmışlardır. Görüşlerini gittikçe daha fazla yayan ve taraftarları artan Luther'i 10 Aralık 1520'de Papa X. Leo *Exurge Domine* adlı bir bulla ile tel'in eder. Onu papanın korumasındaki güzide Kilise bağını talan etmeye çalışan bir domuza benzetir ve yazılarının okunmasını, fikirlerinin yayılmasını yasaklar, pişman olup yanlışıdan dönerse şefkat gösterilip affedileceği bildirilir.³²⁵ Fakat Luther pişmanlık göstermediği gibi papalık belgesini herkesin huzurunda yakar. Bunun üzerine 3 Ocak 1521'de Luther papa tarafından aforoz edilir. Worms'ta yapılan toplantı örneğinde olduğu üzere, seküler idarecilerin Luther'le papalığı uzlaştırma gayretleri de sonuç vermez. Budda ve Ananda ikilisi gibi, Luther ve yoldaşı Melanchthon Kutsal Metin çevirilerini ve diğer yazıları yayınlamaya devam ederler. Bu dönemde matbaanın kullanılmasının yaygınlaşmaya başlaması, Luther hareketinin etkisini ve yayılma hızını artıran en

³²² Bunun yanında Leo papalık otoritesi açısından Fransızlara büyük bir taviz verir. I. Francis'in zorlaması ile Fransa ile papalık arasında bir konkordato yapılır. *Bologna Konkordatu* (1516) olarak bilinen bu anlaşmayla papalık Fransa Kralının, din adamlarını atama yetkisini kabul etmiş, böylece geleneksel olarak kendisinde olduğunu iddia ettiği bu haktan vazgeçmiştir. V. Lateran Konsilince de onaylanan bu anlaşma *Pragmatic sanction*'a göre daha avantajlıymış gibi görünse de Papalığın hayatî bir hakkından vazgeçmesi anlamında bir başarısızlıktır. Bu konkordatunun içeriği için bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 111, 114 (*Document No. 13*).

³²³ 95 tezin Türkçe çevirisi için bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, Ek 2, ss. 163–176; Hakan Olgun, *a.g.e.*, Ek 2, ss. 221–229.

³²⁴ Bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, s. 96. Protestan Reformunu papalık karşıtı bir akım olarak değerlendirmenin örneği olarak bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 136–138.

³²⁵ Adı geçen bullanın Türkçe çevirisi için bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, Ek 3, s. 177–191.

önemli faktörlerden biri olmuştur. Thomas Münzer önderliğinde başlayan Alman Köylü Ayaklanması ile ortam daha da karışır, fakat Luther köylülere karşı prenslerden yana tavır alır.

Luther'in başlattığı hareket beraberinde bir patlamayı getirmiş ve birçok bölgede benzer Reform hareketleri ortaya çıkmıştır. Luther dışında Protestan Reformunun önemli isimleri John Calvin (1509–1564) ve Ulrich Zwingli (1484–1531)'dir. Protestanlık sonradan birçok farklı tezahürle kendisini göstermişse de aslında üç temel protestan ekolden söz edilebilir. Bunlar Lutherciler, Baptistler ve Kalvinistlerdir. Luthercilik daha ziyade Almanya ve İskandinav ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka), Baptizm ise Anglosaksonlar arasında yayılmıştır. Protestan hareketin uluslararası bir nitelik kazanması ise Kalvinizmle olur.³²⁶

Luther hareketi ve daha genel anlamda Protestan Reformu ile ilgili her türden yorum yapılmıştır. Farklı cephelerden pek çok iddia söz konusudur. Hatta Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı ünlü çalışmasıyla bu iddialardan bazıları bilimsel bir hüviyet kazanmıştır. Luther'i ve Protestanlığı demokratikleşmenin, özgürlüğün, laikliğin ve Aydınlanmanın öncüsü olarak görenler de vardır, bunlarla hiçbir alakası olmayan kapalı bir sistem olarak görenler de. İkincilerin bakış açısı daha isabetli görünmektedir. Zira özü itibarıyla "Reformasyon entelektüel değil, dinî bir harekettir."³²⁷ Modern zamanların kazanımları sayılan yukarıda sıralanmış değerler Luther'in ya da daha sonraki şekliyle Protestanlığın iradî olarak katkı sağladığı gelişmeler değildir. Bunlar Protestanlıktan ziyade sekülerleşmenin, yani Hristiyanlıktan uzaklaşmanın sonuçlarıdır. Luther inayet anlayışıyla katı bir kadercilik getirdiği gibi otoriteye karşı özgürlüğü savunmamış, sadece otoritenin adını değiştirmiş, yani Roma'dakinin yerine başka papalar ikame etmiştir. Kutsal Kitap "kağıttan bir papa"dır.³²⁸ Seküler otorite de Katoliklerde papanın sahip olduğu imtiyazlar ve üstünlüklere sahiptir. Yeni teolojide krala karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek demektir. Din-

³²⁶ Bokenkotter, **Concise History**, s. 201–213.

³²⁷ A. Fawkes, "Papacy", **E.R.E.**, vol. 9, s. 624. Protestan Reformu ve sonrasındaki çatışmaları konu alan yazılarda -Protestanlara ait eserler yanı sıra olduklarından, ülkemizdekilerin çoğu da bu Protestan üsluptan etkilendiklerinden- genellikle reformcuları mazlum kiliseyi zalim gösteren bir anlatım sergilenir. Oysa tahammülsüzlük ve baskı karşılıklı olmuş, Katolikler kadar Protestanlar da bunun örneklerini göstermişlerdir. Bu konuda bkz. Fatma Mensur Coşar, **Din Savaşları**, İstanbul, 2000.

³²⁸ Roger Mehl, "Protestanlık Mezhebi", **Din Fenomeni**, s. 261.

devlet ilişkileri bağlamında da Protestanlığın öngördüğü Kilise ile devletin ayrılması değil dinin devlete tabi kılınmasıdır.³²⁹ Luther'in ne kadar "özgürlükçü" olduğu yahudilerin havralarının yakılması gerektiğini söylemesinden anlaşılmaktadır.³³⁰ Protestanlığın bu niteliği günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. En katı fikirler Protestanlar arasından çıkmıştır. "Fundamentalizm" denilen şey Protestanları nitelemek için kullanılan bir tabirdir ve sonradan yanlış biçimde başka inançlara da teşmil edilmiştir.³³¹ Hristiyanlığı tümüyle "kocaman bir soru işareti" olarak gören Nietzsche'nin, Protestanlığı "Hristiyanlığın –ve aklın– bir yanına inen inme" diye tanımlaması boşuna değildir.³³²

c) Reformasyon Döneminin Diğer Papaları

Sonuç olarak Protestanlık Avrupa'yı kuzey ve güney olarak bölmüştür. Bu bölünme sadece dinî değil (sonradan daha açık hale gelecektir bu) ekonomiktir de. Ayrıca, geçtiğimiz yüzyılın başından beri gelişmişlikle ilgili yapılan Hristiyan-Müslüman ülkeler mukayesesi, Katolik ve Protestan ülkelerle ilgili de yapılmakta ve Katoliklerin az gelişmiş olduklarına dikkat çekilerek gelişme Protestanlığa bağlanmaktadır. Bu karmaşık bir konudur.³³³ Açık olan Protestan Reformu ile birlikte Avrupanın dinî birliğinin bozulduğu ve Batı Hristiyanlığının bölündüğüdür. Dolayısıyla papalık Avrupa'daki dinî hakimiyetinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Tabi ki papa olarak bu sürece "katkı" sağlayan sadece X. Leo olmamıştır.

X. Leo'nun halefi VI. Adrian'ın (1522–1523) yaklaşık bir yıl süren papalığından sonra Medici ailesinin gayri meşru çocuklarından biri olan VII. Clement

³²⁹ Bkz. Ağaoğulları–Köker, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, s. 150.

³³⁰ Bkz. Kaan H. Ökten, **a.g.e.**, 142–147. Tabi ki tarih içerisinde yahudilere karşı bu tutum değişmiştir. Katoliklerin Yahudilerle mesafeli ilişkileriyle karşılaştırıldığında da Protestanlar yahudilerle -hem de en ortodoks olanlarıyla- daha iyi anlaşırlar. Günümüzde de Amerikan fundamentalistleri ile İsrail aşırı sağ arasında muazzam bir dayanışma vardır. Bu konuda bkz. Grace Hallsell, **Tanrıyı Kıyamete Zorlamak**, çev. M. Acar-H. Özmen, Kim Yayınları, İstanbul, 2003.

³³¹ Fundamentalizm kavramı ve fundamentalist Hristiyanlığın bir örneği olarak Yedinci Gün Adventizmi hakkında bkz. Ali Rafet Özkan, **Fundamentalist Hristiyanlık**, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.

³³² Nietzsche, **Deccal: Hristiyanlığa Lanet**, çev. O. Aruoba, İstanbul, 1985, s. 20.

³³³ Weber'in Kapitalizmin gelişmesinde Kalvinizmin rolünü incelediği ünlü çalışması çoğunlukla "Protestanlık kapitalizme neden oldu" biçiminde anlaşılmak istenmiş ise de Weber böylesine doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurmaz. Kaldı ki Kalvinizm ile Kapitalizm arasındaki ilişkiyi tam tersi, yani kapitalizm Kalvinizme yol açtı şeklinde yorumlayanlar vardır. Bkz. Ian Thompson, **Odaktaki Sosyoloji**, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul, 2004, ss. 113–114.

(1523–1534) papalık makamına geçer. Beceriksiz ve etkisiz bir lider olduğu, İmparator V. Charles tarafından Luthercilere karşı bir konsil toplamaya teşvik edilmesine rağmen bir türlü buna yanaşmamasından anlaşılmaktadır. Hatta Clement daha sonra Charles'ın askerleriyle Roma'ya girmesine neden olacak bir basiretsizlik gösterir. Papa, V. Charles'a karşı Fransa, Venedik ve Floransa ile işbirliği yapar, fakat sonra fark eder ki yalnız kalmıştır. Charles ordusuyla 1527'de Roma'ya girer, papa anlaşma yapmak ve 1530'da kendi elleriyle Habsburg İmparatoru V. Charles'a Kutsal Roma İmparatoru tacını giydirmek zorunda kalır. Bu bir papanın imparatora son taç giydirdiğidir.³³⁴ Clement'in beceriksizliğinin bir başka örneği İngiltere Kralı VIII. Henry konusunda kendini gösterir ki, sonunda papalık İngiltere'yi tamamen kaybeder. Henry eşi Catherina'dan boşanır ve daha önce başka krallara bu konuda izin verilmesine ve bunun siyaseten kullanılabilmesine rağmen Clement bu boşanmayı onaylamaz, Kralın yeni evliliğini geçersiz ilan eder. Bunun üzerine Henry 1534'te İngiliz Meclisinde kabul edilen Üstünlük Kanunu (Act of Supremacy) ile kendisini İngiltere Kilisesinin Başı ilan eder. Sonuçta İngilizler kendi millî kiliselerini kurarak papalıkla dinî bağlarını tamamen koparırlar.³³⁵

Clement'in ardından papa seçilen Alessandro Farnese 1493'ten itibaren kardinaldir ama gayrimeşru çocukları ve bir metresi vardır. Bununla birlikte Kiliseyi reforme etme yolunda geç kalmış adımları atmaya niyetlenen ilk papadır. Farnese, III. Paul (1534–1549) adını alarak papa seçildikten sonra Kardinal Contarini başkanlığında bir komisyon kurar. Bu komisyonun amacı Kilisede artık kaçınılmaz olan reformları gerçekleştirmektir. 1536'da komisyon çalışmalarını *Consilium de emendanda Ecclesia* adı altında bir metinle papaya sunar. Özellikle hiyerarşi mensuplarının yaşam tarzlarına ve görevlerine ilişkin konulara odaklanan bu metnin önemi, daha sonra toplanacak ve Karşı Reform sürecini başlatacak olan Trent Konsili'nin özünü oluşturmastır.

³³⁴ Bundan kısa süre sonra, 1547'de de IV. Ivan aynı şekilde taç giyerek Rusya'yı Roma İmparatorluğunun varisi (Üçüncü Roma) ve Ortodoksların hâmi'si ilan edecektir.

³³⁵ VII. Clement dönemi hakkında bkz. Ludwig Pastor, **The History of Popes**, IX, 184–230. Kelly, **a.g.e.**, ss. 259–261. İngiltere'nin papalıktan ayrılması hakkında bkz. Pastor, **a.g.e.**, X, 238–287; J.A. Corbett, **a.g.e.**, s. 54, 55; John F. Pollard, "Anglican-Vatican Relations", **EVP**, s. 26–28. İngiltere'deki Anglikan-Katolik mücadelesi hakkında bkz. Fatma Mensur Coşar, **a.g.e.**, s. 86–105.

3. Katolik Reformu veya Karşı Reform

Katolik Kilisesi, sırayla Roma İmparatorlarının baskısı; Aryus hareketi; barbar istilaları; din adamlarının atanması sorunu; Doğu-Batı ayrılığı ve Büyük Batı Bölünmesi gibi badireler atlatmıştır, ama bu defa karşısına çıkan manzara daha vahimdir. Avrupa’da artık eskisi gibi bir *Christendom*’dan bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde hem Protestanlarla bir bölünme yaşanmış hem de İngiltere Kilisesi papalıktan tamamen bağımsız hale gelmiştir. Almanya’nın Kuzeyi Katolik olmaktan çıkmıştır, bu bölgede papalığa bağlı olarak sadece Macaristan ve Avusturya kalır. Hollanda, Katolik güney ve Protestan kuzey olarak ayrılır. Çoğunluk Katolik olarak kalmakla birlikte Fransa’da Protestanlar rahatsızlık unsuru olmaya devam ederler. Sadece Güney Avrupa, yani İtalya ve İspanya Protestan dalgadan etkilenmemiştir. Kilisenin rövanşı karşı bir reformla olacaktır. Russel “reform Alman, karşı reform İspanyol işiydi” der.³³⁶ Gerçekten de Kilisenin Karşı Reformunun itici gücü İspanya olur.

Kilisenin Protestan ayrılığı karşısındaki reaksiyonuna genel olarak Karşı Reform (Counter Reformation) denmektedir.³³⁷ Fakat bu tabir Protestanlara aittir. Zira Katoliklere göre Trent Konsili ile başlayan hareket reform’dur, karşı reform değil. Çünkü Protestan Reformu bir reform değil sapmadır. Trent konsili ile başlayan Katolik Reformu engizisyon, aforoz, index ve Katolik tarikatları gibi araçların kullanımından; misyonerlik faaliyetleri, Kilisenin idare ve disiplin açısından gözden geçirilmesine kadar geniş bir faaliyet alanını kapsar.³³⁸ Trent Konsili ile başlayan bu sürecin ne kadar devam ettiği, yani karşı reformun ne zaman sona erdiği konusunda genel bir fikir birliği yoktur. Fakat genellikle iki önemli tarih verilir. II. Vatikan Konsili (1962–1965)’nden önce, genelde Karşı Reformun bitiş tarihi olarak Westfalya Anlaşması (1648) gösterilir. 1960’lardan itibaren ise Karşı Reform sürecinin II. Vatikan Konsili ile sona erdiği söylemi daha yaygındır. Sürecin II. Vatikan’a

³³⁶ Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 270.

³³⁷ Karşı Reform süreci ile ilgili olarak bkz. Michael A. Mullett, **The Catholic Reformation**, Routledge, 1999; Robert Bireley, **The Refashioning of Catholicism 1450–1700: An Reassessment of the Catholic Reformation**, New York, 1999; A.G. Dickens, **The Counter Reformation**, New York, 1979; Collins, **Upon This Rock**, s. 195–214; William V. Hudon, “Counter Reformation”, **EVP**, ss. 124–126.

³³⁸ Karşı Reformu dikey (millî ve bölgesel faaliyetler) ve yatay (Kilisenin Avrupa ölçeğindeki genel faaliyetleri) olmak üzere iki boyutta görenler vardır. Bkz. A.G. Dickens, **a.g.e.**, s. 183.

kadar devam ettiğini savunanlar, Karşı Reform hareketini sadece Protestanlığa bir tepki olarak görmemekte, daha sonraki gelişmeleri, özellikle de Aydınlanma ve modernizm ile girişilen mücadeleyi göz önüne almaktadırlar.³³⁹ Bu süreç esnasında hem Katolik hem Protestan cephesinden tekrar birleşme için çaba sarfedenler olmuştur, ama böyle bir birleşme gerçekleşmemiştir.³⁴⁰ Ayrıca bu süreçte Avrupa'daki siyaset tarzında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Örneğin önceden hristiyan prenslerden, dinlerinin gerektirdiği ahlakî prensiplere uymaları beklenirken, Machiavelli (ö. 1527) -bazılarınca şeytan tarafından ilham edildiğine inanılan eseriyle- siyasette ahlakın değil çıkarların geçerli olduğunu iddia etmiş ve bunu meşrulaştırmıştır. Dolayısıyla Makavelizm XVIII. yüzyılın sonuna kadar Batı diplomasisinin usulünü oluşturmuştur.³⁴¹

Katolik Reformunun başlangıcı Trent Konsili (1545–1563) ile dir. Bu konsilin arkasında özellikle İtalya ve İspanya katolikleri vardır. Papa III. Paul (1534–1549) zamanında çalışmalarına başlayan ve 19. genel konsil sayılan Trent en uzun süren konsillerden biridir, bu süreçte beş papa görev yapmıştır.³⁴² Üç devrede faaliyet gösteren konsilin ilk devresi 1545–1547; ikinci devresi 1551–1552; üçüncü devresi 1562–1563 arasında gerçekleştirilir. Buna dördüncü bir devre olarak bazen Bologna süreci de katılır. III. Paul'un adı geçen konsili Luther hareketinin ortaya çıktığı Alman topraklarındaki Trent'te toplanması anlamlıdır. 34 delegeden oluşan konsile papalık tarafından atanan üç kardinal; Reginald Poole, Giovanni del Monte ve Marcello Cevrini başkanlık eder. Yaklaşık 50 kişilik bir teologlar grubu da konsili izlemektedir. Konsilde alınan kararlardan en önemlileri *vulgar* (Kitab-ı Mukaddes'in Latince çevirisi)'in esas ve otantik versiyon olarak kabul edilmesi (Luther Kitab-ı Mukaddesle ilgili bazı şüpheler ortaya atmıştı çünkü); Kitab-ı Mukaddes'le birlikte Gelenek

³³⁹ Bu anlayışa örnek olarak bkz. Dickens, **The Counter Reformation**, s. 182, 183. Yazar burada ayrıca, Karşı Reformun başlangıcının sadece Protestanlığa bağlanmaması gerektiğini, bu hareketin ortaya çıkışında Gallikanizm, Konsiliarizm, Biblikel hümanizm ve Agustincilik gibi cereyanların getirdiği sıkıntıların etkili olduğunu belirtir.

³⁴⁰ Birleşme savunucularından en meşhurları ise iki filozof; Leibnitz (ö. 1716) ve Bossuet (ö. 1704)'tir.

³⁴¹ Bkz. Seignobos, **a.g.e.**, s. 315. Machiavelli'nin, bu fikirleri serdettiği ünlü eseri için bkz. Machiavelli, **Hükümdar**, çev. Mehmet Özyay, İstanbul, 1997.

³⁴² Trent Konsili'nin metinleri için bkz. <http://history.hanover.edu/texts/trent.html> (12.02.2006). Buradaki konsil metinleri Trent'le ilgili en çok kullanılan çeviridir ve J. Waterworth'un 1848 tarihli **The Council of Trent** adlı eserinden alınmadır. Konsil ve sonuçları hakkında ayrıca bkz. Michael A. Mullett, **The Catholic Reformation**, ss. 29–68; Brezzi, **The Papacy**, ss. 141–147.

(Tradition)’in Katolik doktrininin temel kaynağı kabul edilmesi; aslı günah doktrininin ne olduğunun altının çizilmesi; sakramentler ve kilise disiplini ile ilgili diğer kararlardır. Ayrıca ibadette birlik için Katolik ilmihalinin ve dua kitabı (missal)’nın kabul edilmesi ve *index*’in oluşturulması da alınan kararlar arasındadır. Bu kararların tamamı Luther ve diğer reformcuların söylemlerine cevap niteliğindedir. Kararlar 26 Ocak 1564’te IV. Pius tarafından onaylanır ve *Benedictus Deus* adlı bir bulla ile resmen ilan edilir. Cizvitler karşı reformun belkemiğini oluşturmuştur. Zaten bu tarıkata kabul edileceklerin papaya bağlılıklarını özel bir yeminle açıklamaları zorunludur. Cizvitler arasında Robert Bellarmine gibi –ki papalık kürsüsünü, yani *catedra*’yı en yüksek otorite makamı olarak tavsif eden ilk yazarlardandır- etkili eserleriyle papalık karşıtlığına karşı mücadele eden yazarlar vardır.³⁴³

Trent konsili sürecindeki etkili simalardan biri olan IV. Paul (1555–1559) *index*’i, yani *librorum prohibitorum* (Yasaklanan Kitaplar Listesi)’u meydana getiren papadır.³⁴⁴ İlk olarak Erasmus’un kitapları ve Kitab-ı Mukaddes’in yerel dillere yapılmış bazı çevirileri *index*’e alınır.³⁴⁵ IV. Paul döneminin önemli gelişmelerinden biri de Protestanlarla Katolikler arasındaki çatışmaları bir müddet durduran ve *ujus regio, ejus et religio* (prens inancı ne ise bağlılarının inancı odur) prensibinin benimsendiği Augsburg Barışı’nın bozulmasıdır.³⁴⁶ Söz konusu anlaşmanın bozulmasının ardından Protestan prenslerle Alman imparatorluğuna bağlı birlikler arasındaki çatışmalar tekrar başlar.

4. Papalar ve Sultanlar: Papalık-Osmanlı İlişkileri

Ortaçağ ile ilgili önyargıların bu dönemin hakkıyla ele alınmasını engellediği gibi, Rönesans döneminin sanatsal yönünün öne çıkarılması da dönemin siyasî ge-

³⁴³ Bellarmine’nin en önemli eseri 1586’da yayınlanan **Zamanımızın Sapkınlarına Karşı Deliller**’dir. Eser hakkında bilgi için bkz. Robert McClory, **Power and The Papacy**, s. 39, 40. Karşı reformda tarikatların katkısı ile ilgili bkz. Mullett, **The Catholic Reformation**, ss. 69–110. Cizvitler hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Ali İbra Güngör, **Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri**, Ankara, 2002.

³⁴⁴ İznik Konsili’nden beri bazı kitapların yasaklandığı ve mahkum edildiği bilinmektedir. Fakat *index*’in kurumlaşması Trent Konsili sonrasında. Onu kilisede sürekli bir kurul haline getiren Papa V. Pius (1566–1572)’tur. Ayrıntılı bilgi için bkz. O’Connell, “Index of Forbidden Books”, **EVP**, ss. 209–211.

³⁴⁵ *Vulgat*’ın Latince’den başka bir dile çevirilmesi tamamen yasaklanmasa da bu tür çevirilere izin verilmesi ancak XVII. yüzyılın ortalarında, XIV. Benedict (1740–1758) zamanındadır.

³⁴⁶ Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 195.

lişmelerinin gölgede kalmasına neden olmuştur. Oysa Türklerin Avrupa siyasetinde dengeleri belirleyen bir aktör olarak ortaya çıkışı, hatta 1480’de Otranto’yu alarak İtalya’ya girmeleri bu dönemdedir. Avrupalılar gerek bu dönemde gerekse Reformasyon zamanında gittikçe daha fazla Türk tehdidini hissederek duruma gelmişlerdir.³⁴⁷ Papalığın Türklere karşı izlediği politikada bu dönemde bir değişiklik olur. Zira önceden ya ilgisiz kalınan ya da tamamen düşman görülen Türkler artık Avrupa ve İtalya siyasetinin bir parçasıdır. Fakat paradoksal bir durum söz konusudur papalık için. Papalar bir taraftan Türkler aleyhinde bir görüntü vermek zorunluluğu hissetmiş, diğer yandan ise pek aşikar etmeden Sultanların müthiş gücünden kendi çıkarlarına yararlanmak istemişlerdir. Birçok papa Hristiyan güçlere karşı Osmanlı’dan yardım beklemiştir.

Batılı yazarlar genelde İslam ve müslümanlar, özelde de Türklerle ilgili bir takım önyargı ve klişelere sahiptirler. Finkel gibi, son zamanlarda farklı bir yaklaşım gösteren ehl-i insaf bazı yazarlar dışında, Hristiyan tarihçilerin Osmanlı hakkında yazdıklarının neredeyse tamamı “...‘tarih’ten oldukça yoksundur ve Osmanlılar ile onların dünyasını –şehvetli padişahların, kötü ruhlu paşaların, bahtsız harem kadınlarının, cahil din adamlarının bir geçidinden oluşan- absürd bir tiyatro oyununa... indirir.”³⁴⁸ Papalık tarihi ile ilgilenenler de Osmanlı ile ilişkileri genelde ya görmezden gelirler veya bundan önemsiz bir ayrıntıymış gibi bahsederler. Oysa, bu konudaki nadir araştırmalardan birinin sahibi olan Pfeffermann’a göre, gerçekte VIII. Innocent (1484–1492)’ten IV. Paul (1555–1559)’un ölümüne kadar, 75 yıl boyunca papalar Osmanlı Sultanları ile münasebet içerisinde olmaya ve kendi emniyetleri için Türk kuvvetlerinin İtalya’ya gelmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁴⁹

³⁴⁷ Bkz. Hans Pfeffermann, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, s. v.

³⁴⁸ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı**, çev. Zülal Kılıç, İstanbul, 2007, s. xv. Kaldı ki Ortaçağ boyunca ve sonrasında da müslümanlar ve Türklerle ilgili komik denebilecek “bilgi kaynakları” vardır Avrupalıların. Bunlardan birinde anlatıldığına göre Hz. Muhammed’i önceleri onun müritleri olan fakat sonra ona isyan eden Türkler öldürmüştür. Bkz. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 175. Bir “öteki” olarak Batıda Müslüman imajının oluşumu hakkında bkz. Fontana, **Çarpıtılmış Geçmiş Ayna**, s. 51 vd.

³⁴⁹ Hans Pfeffermann, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, s. x.

Osmanlıya karşı Papaların yukarıda sözü edilen ikilemi bir yana, Osmanlının adaleti ve dinî hoşgörüsü hristiyanların kafasını karıştırmıştır. Kilisenin onlara gösterdiği resim farklıdır.³⁵⁰ Fakat dindaşlarının idaresi altında yaşayan hristiyanlar Türk hakimiyeti altındakilerden daha çok sıkıntı çekmektedirler. Ne Kilise ne hristiyan krallar pek de “sevgi dini”ne inanıyor gibi gözükmemektedir. Kaldı ki “Hristiyanlığın katı hiyerarşik kurumsal yapısı içinde paradan ve kaynaktan mahrum yoksullar, zayıflar, topraksızlar Müslüman aleme umut ve gıptayla bakıyordu. Calabrialı bir balıkçı da olsanız, Arnavut bir dağlı da, o alemde kral veya amiral olabildiniz.”³⁵¹ 1452’de Notaras’ın “papa tacındansa Türk sarığını tercih ederiz” demesi, yaşanan tecrübelerin ürünüdür. Luther’in 1529 tarihli *Türklere Karşı savaş Hakkında* isimli yazısında dile getirdikleri de, Pfeffermann’a göre “Almanya’da Türklere karşı mevcut teveccühün fasih bir delilidir.”³⁵² Floransalı tarihçi Segni, İnebahtı savaşından sonra şöyle der: “Avrupa’yı Hristiyan hükümdarlardan daha kötü bir şekilde idare etmeyecek olan Türk’ün eline bırakmak çok daha iyi olacaktır. Hiç olmazsa o, uyruklarını birbirlerine karşı savaşmaya kışkırtmıyor.”³⁵³ Ayrıca “diplomatlar, tüccarlar, gezginler ve vaizler savaşta yenilmez olan... Türklerin günlük hayatta sadık, dürüst, kibar, yardımsever ve misafirperver olduklarında hemfikir-diler.”³⁵⁴ Onların büyük millet olmalarını sadece “kafirlikleri” engelliyordu.

Bir diğer ikilem işin ekonomik boyutuyla ilgilidir. Papalık Türk tehdidini nakite çevirmeyi her zaman çok iyi bilmiştir. “Kafirler”le ticareti yasaklamış fakat bu konuda izin isteyenlerden aldığı paralarla kasasını doldurmuştur. Ayrıca Türklere

³⁵⁰ XVI. yüzyıl Katolik alegorik resimlerinde içerisinde azizlerin bulunduğu ve papanın kaptanlığında ilerleyen bir Kilise gemisi resmedilir. Bu geminin yol aldığı denizde birtakım ifritler ve cinler vardır. Bunlardan bir kısmı Protestan şapkalı bir kısmı ise Türk sarıklıdır. Yani kilisenin iki baş düşmanını temsil ederler. Bkz. İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, s. 193.

³⁵¹ Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 191.

³⁵² Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 13. Luther papalığa karşı Türklerin en uygun cezalandırıcı olduğunu düşünmekle beraber Türklerle ittifaka karşıdır. Roma’daki kilise ileri gelenlerine “sizler varken Türklere Hristiyanlık düşmanı demenin bir anlamı varmı? diye sorar. Türkler, Protestan-Katolik savaşı başlayınca Hristiyanlığın baş düşmanı olma sıfatından sıyrılırlar. Artık baş düşmanlar bellidir. Luther “Türk herkesi inancında serbest bırakıyor, papa bunu yapmamaktadır” diyordu. Buna karşılık Kardinal Farnese ise “Türkler Protestanlardan iyidir, insanların Katolik olarak yaşamalarına izin veriyorlar” demektedir. Yani her iki taraf da aslında Türklerin bu insanî ve hoşgörülü tavırının kendilerinde olmadığını itiraf ediyorlardı. Luther’in Türklerle ilgili ifadeleri hakkında müstakil bir çalışma için ayrıca bkz. Hikmet Tanyu, “Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Sözleri”, **A.Ü.İ.F.D.**, C. XXIV, 1981, ss. 151–161.

³⁵³ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 223.

³⁵⁴ Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 177.

karşı yapılacak savaşları bahane ederek topladığı paralar da önemli bir kaynak olmuştur papalık için. Toplanan paraların açıklanan amaç için kullanılmadığı da birçok defa ortaya çıkmıştır. Örneğin, sürekli Türk tehdidine karşı paralar toplayan, vergiler koyan papalığın IV. Sixtus zamanında Türkler İtalya'ya çıktığında kasası bomboş olduğu gibi, malları da rehin konumundadır. Kaldı ki Türklere karşı savaş için para toplayan papalık XIV. yüzyılın sonunda Osmanlıdan borç para almıştır.³⁵⁵ Türk tehlikesini paraya çeviren sadece papalar değildir. Hristiyan krallar da bu konudaki becerilerini göstermişlerdir. 1397'de Bâyezid'in İstanbul muhasarası esnasında kendisine yardıma gelen Fransız komutan Bouciacaut'un telkini ile Avrupa'dan destek sağlamak için seyahate çıkan İmparator Manuel, Londra'ya vardığında Kral Henry tarafından nezaketle karşılanır, ama büyük bir tantana ile Türklere karşı Bizans için toplanan paralar ortada yoktur.³⁵⁶ Diğer yandan Türklerle mücadele siyasî açıdan kullanılacak cazip bir araç olmuştur papalık için. Bazı krallar ve prensler Türklerle savaş yetkisinin sağladığı faydaları fark edip bunu kullanmaya kalksalar da, papaların tepkileri sert olmuştur. Zira "Papalık'ın Türklerle savaş tekeli Tanrı'nın koruyuculuğu altındadır."³⁵⁷

Papalık ile Osmanlı ilişkilerinin resmî olarak başlangıcı Orhan Bey zamanına kadar geri götürülebilir. Türklerin etki alanı içerisinde yaşayan Latin hristiyanlar dolayısıyla taraflar arasında bir açıdan zorunlu bir münasebet olmuştur. Orhan Bey ile Papa VI. Clement'in 1348'de İzmir'deki hristiyanları Rodos şövalyelerinin korumasına bırakan bir anlaşma yaptıkları bilinmektedir.³⁵⁸ Osmanlı'nın büyüyerek topraklarının genişlemesi sonucu ise bu hristiyanlar artık Osmanlı tebası konuma gelmiştir.

Bizans döneminde İstanbul'da her zaman bir Katolik cemaati var olmuştur. Fetih esnasında da katoliklerin Türklere karşı tavrı çeşitlidir. Rumlarla birlikte Osmanlıya karşı savaşanlar olduğu gibi olaylara karışmayıp bekleyenler de vardır. fetih-

³⁵⁵ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 30-34, 40.

³⁵⁶ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa**, s. 24.

³⁵⁷ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 60.

³⁵⁸ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 15. Genel anlamda Batı Hristiyanlarının Müslümanlarla ilişkilerinin tarihi ile ilgili bir çalışma olarak bkz. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, çev. Gürol Koca, İstanbul, 2004. Eserin 3 bölümü Osmanlı-Avrupa ilişkileri konusunda bilgiler vermektedir. Bkz. s. 137-203.

ten sonra ise Galata'daki Katolik temsilcilerinden gelen bir heyet sultana bağılılıklarını ve tebriklerini iletmişlerdir. Akabinde bir fermanla Fatih Katolik inançlarını, mallarını ve ticaret haklarını garanti eden bir fermana kavuşmuşlardır. Bununla birlikte Ortodokslar Osmanlıda “millet” sayılırken Katolikler hiçbir zaman millet yani dini farklı olan vatandaş olarak görülmeyip yabancı sayılmıştır. (Frazee, s. 5–7).

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu'daki Katolik hristiyanlar içerisindeki en belirgin topluluk ise İstanbul'da yaşamıştır.³⁵⁹ Roma Kilisesinin yönetmek ve denetlemek istediği bu topluluk çoğunlukla Kendisini Roma'ya bağlı görmemiştir. Bunlar kendilerinin özerk bir topluluk olduğunu ve bu hakkın kendilerine Fatih tarafından verildiğini iddia etmişlerdir. Hatta bu anlaşmazlık yüzünden 1643'te topluluk Kilise tarafından aforoz edilmiştir.³⁶⁰ Osmanlı ile Papalığın ilk ciddî münasebetleri ise Macaristan vesilesiyle olur. I. Kosova Savaşı'nın (1389) ardından Osmanlı ve Macaristan bölgede kafa kafaya gelmiştir. Yıldırım Bâyezid ilk kez Niğbolu Savaşından (1396) sonra Macaristan'a girer. Avrupa'da Ortodoks ve Katolik çekişmesi arasında Macaristan, papalık çıkarlarına hizmet eden bölgenin sınırını oluşturmaktadır. Yani Macaristan Katolik Avrupa'nın sınır kalesidir.³⁶¹

Osmanlı ile Batı hristiyanları arasındaki birçok savaşta papalığın provakatif bir etkisi söz konusudur. Ancak önceki haçlı seferleri ile kıyaslandığında Türklere yönelik savaş organizasyonları artık saldırı değil savunma ve Avrupa'yı koruma amaçlı olacaktır. Papalığın özellikle Varna Savaşı (1444)'ndeki tavrı dikkate değerdir. Aslında savaş Edirne-Segedin Anlaşması'nın Macarlar tarafından bozulması üzerine çıkmıştır. Hristiyan olmayanlara verilen sözden dönülebileceğini, daha önemlisi papalığın onaylamadığı bir anlaşmanın geçerli olmadığını söyleyerek Macar Kralı

³⁵⁹ XVI. ve XVII. yüzyıllarda burada kendilerine *Magnifica Comunità* adını vermiş olan Latin Hristiyan topluluğu bulunmaktadır. Avrupalıların *Pera* olarak bildiği Galata'da yaşadıklarından dolayı bunlara *Perots* denmektedir. Sayıları 3700 civarındadır ve bunlar kimliklerini koruma maksadıyla Müslümanlar ve Ortodoks Rumlarla evlenmemektedirler. Bkz. Eric Dursteler, “Education and Identity in Constantinople's Latin Rite Community, c. 1600”, *Renaissance Studies*, vol. 18 no. 2, s. 287–303. Bu dönemde İstanbul'da 12 Katolik kilisesi mevcuttur. Kimliklerini koruma gayretlerine rağmen topluluk üyelerinin çoğu Müslümanlar ve Rumlar arasında asimile olmuş veya Avrupaya göç etmiştir (bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 291). Bununla birlikte Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul'da önemli sayıda bir Katolik cemaati varlığını sürdürmüştür. Özellikle XIX. yüzyıldan Cumhuriyetin ilanına kadarki dönemde İstanbul Katoliklerinin durumu hakkında bkz. Frazee, *Catholics and Sultans*, ss. 223–231.

³⁶⁰ Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 290.

³⁶¹ Caroline Finkel, *a.g.e.*, s. 23.

Hunyadi'yi anlamayı bozmaya ikna eden kişi ise Kardinal Sezarini'dir.³⁶² Fakat hristiyanlar Niğbolu'da olduğu gibi Varna'da da hezimete uğrarlar. Fatih zamanındaki 1456 Belgrad Kuşatması sırasında da Papa III. Callistus bir ferman ile hristiyanları Türklere karşı savaşmaya çağırmış ve savaşa katılacaklar için endüljans vadetmiştir. Bu çağrıya uyarak Hunyadi safına yaklaşık 60 bin kişilik bir hristiyan güç katılır.³⁶³ Fakat bundan sonra papalık, Avrupa'daki siyasî ve dinî karışıklık nedeniyle uzun bir süre etkili bir haçlı seferi organizasyoncusu olamamıştır.³⁶⁴

Şüphesiz Papa-Sultan ilişkisi dendiğinde akla ilk gelen II. Pius (1458–1464) ile Fatih Sultan Mehmet (1451–1481)'tir. II. Pius'un gerçek bir koruyucuya ihtiyacı vardır ve aradığı bu özellik Avrupa'daki krallarda yoktur. Onun Fatih'e gönderdiği iddia edilen mektup bu konuda en çok tartışılan husustur (Papa III. Alexander'in de 1159'da Selçuklu Sultanına benzer bir mektup gönderdiği söylenir). Hatta Fatih'in bu mektuba olumlu cevap verdiği, yani hristiyan olduğu biçiminde de bir iddia vardır, ama Pius'un mektubuna göre ikincisinin hayal ürünü olduğu daha açıktır.³⁶⁵ Aslında gerçek olup olmadığı bir yana Pius'a nisbet edilen mektup dinî değil tamamen siyasî bir manevranın ürünüdür. Pius Fatih'in hristiyan olması hülyasına inanmayacak kadar akıllı bir adamdır. Fatih'ten yardım istemektedir, ama usulüne göre ve hristiyanları kızdırmadan. Bahsi geçen mektupta papa şöyle demektedir:

“...Eğer sen, Hristiyanlar arasında hükümdarlığını yaymak ve ismini zafer çelenkleriyle süslemek istiyorsan, bunun için paraya, silahlara, ordulara, donanmalara ihtiyacın yoktur. Önemsiz bir ayrıntı seni bütün zamanların en büyük, en güçlü ve en tanınmış fânisi yapmaya muktedir. Bunun ne olduğunu sorabilirsin. Bu ...bulmak

³⁶² Hammer, **Osmanlı Tarihi**, I, 150.

³⁶³ **A.g.e.**, I, 204.

³⁶⁴ Papalığın Türklere karşı savaşlardaki etkisi hakkında bkz. Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 43 vd. Papalık aynı zamanda Osmanlıya karşı bazı güçlerle ittifaklar yapmaya çalışmıştır. Moğollar, İran ve Karamanoğulları bunlardandır. Osmanlıyı arka cephesinden sıkıştırmak isteyen papalık tabii ki bu projeleri gerçekleştirebilecek güçte değildir. Avrupa'da bunu sağlayabilecek bir etkinliği de kalmamıştır. Ama bu teklifleri bazan karşılık bulur. Örneğin Haçlı seferleri döneminden beri Hristiyanlara sempati ile bakan Moğollar ittifak teklifini kabul ettikleri gibi papadan kendilerini eğitecek misyonerler de isterler. Yine Uzun Hasan ve Karamanlılar Fatih'e karşı papalıkla ittifak kurmuşlardır. Fakat bunların her ikisi de Osmanlı orduları tarafından ezilir. Bkz. Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 34, 35. Osmanlı öncesinde Türklere karşı papalığın çeşitli girişimleri konusunda bkz. Hasan Oktay, **Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071–1300)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1995.

³⁶⁵ Bkz. Frazee, **a.g.e.**, s. 13, 14.

*için fazla uzaklara gitmeyi gerektirmeyen, her yerde rastlanan bir şeydir: ...birazcık su.*³⁶⁶

Pius'un "birazcık su" ile kastettiği vaftizdir elbet, fakat bu metinde vaftize dîn bir anlam yüklenmemiştir. Teklif ettiği hem Fatih'in hem kendisinin işlerini kolaylaştıracak sembolik bir hiledir. Papanın asıl amacı İtalya'daki oyuna Türkleri de dahil etmektir.³⁶⁷

Fatih Otranto'yu ele geçirdiğinde papalık makamında Pius değil IV. Sixtus vardır. Bu gelişme üzerine Papa Avignon'a kaçmayı bile düşünmüştür. Çünkü bu liman şehri konum itibarıyla Roma'ya giriş kapısı konumundadır. Bazı Hristiyan yazarlar Osmanlı askerlerinin burada başpiskopos dahil 12.000 kişiyi "kestiğini" söylüyorsa da³⁶⁸ buradaki toplam nüfusunun en çok 20.000.000 olduğu tahmin edildiğine göre, bu iddia açık bir abartı ve çarpıtmadır. Otranto, Gedik Ahmet Paşa komutasındaki bir donanma tarafından sadece iki haftalık bir sürede ve önemli bir çarpışma olmadan alınmıştır. Zaten Fatih'in vefatından sonra da, daha önceden yapılan anlaşma gereği Türk kuvvetleri burayı terk etmişlerdir.³⁶⁹ Peki Fatih İstanbul'u aldıktan sonra Roma'yı da almaya niyetlenmiş miydi? Hristiyanlığın beş önemli kilisesinden dördüncüsünün (İstanbul) de Müslümanların eline geçtiğini gören Hristiyanlar son kilisenin de düşeceğinden korkuyorlardı.³⁷⁰ Hatta Papa IV. Sixtus Avignon'a kaçmak için hazırlık yapmıştı.³⁷¹ Ama Fatih'in gerçekten böyle bir niyeti olduğunu gösteren açık bir kanıt yoktur. Otranto'nun ele geçirilmesinin ardından

³⁶⁶ Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 73-74. Pfeffermann Fatih'in cevabı denen mektubun kesinlikle uydurma olduğunu söyler.

³⁶⁷ II. Pius'un Fatih'e yazdığı iddia edilen mektup hakkında İlber Ortaylı mevcut arşivlerde mektubun olmadığını fakat müsveddesinin bulunduğunu, dolayısıyla söz konusu metnin niyetlenilmiş ama gönderilmemiş bir mektup olarak kaldığını söyler. Kurnazlık yaparak bundan yola çıkıp Fatih'in Hristiyan olduğunu iddia eden ise Franz Babinger'dir. Bkz. İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, s. 191. Cardini ise mektubun, içeriği göz önüne alındığında Fatih'e gönderilmiş olmasının mümkün olmadığını, bu metnin Hristiyanları haçlı seferine katılmaya teşvik amacıyla dağıtılan belgelerden biri olduğunu söyler. Bkz. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 157.

³⁶⁸ Bkz. Hammer, I, 272; Stebbing, *a.g.e.*, s. 444.

³⁶⁹ Türkleri Otranto'ya Venediklerin çağırmış olduğuna yönelik iddialar da vardır. Bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 234, 7 numaralı not.

³⁷⁰ Bkz. Franco Cardini, *a.g.e.*, s. 170.

³⁷¹ Bkz. Frazee, *a.g.e.*, s. 17.

Fatih'in burada Osmanlı varlığını sağlamlaştırmak yerine doğuya yönelmesi de en azından onun kısa vadeli bir Roma fethi amacı olmadığının göstergesi sayılabilir.³⁷²

Fatih'in ardından papalığın Osmanlı ile ilişkilerindeki bir diğer önemli olay Cem Sultan hadisesidir. Kardeşi II. Bâyezid (1481–1512)'a karşı Rumeli'den bir hareket denemeye karar veren Cem, Rodos'taki St. John Şövalyelerinin Büyük Üstadı Pierre d'Aubusson ile Rumeli'ye güvenli bir şekilde geçebilmek için anlaşır. Bâyezid'in durumdan haberdar olması üzerine Büyük Üstada kendisi adına Bâyezid'le görüşme yetkisi verir. 1482'de Sultan kardeşinin gözetim altında tutulması karşılığında belli miktar yıllık para ödemek üzere Büyük Üstad'la anlaşır. Daha Sonra Cem Fransa'ya götürülür ve bir müddet Kral Charles'ın yanında kaldıktan sonra Papa VIII. Innocent Kralı Cem'in Roma'ya teslim edilmesine ikna eder. 1489'da Cem Vatikan'a getirilir.³⁷³ Papa VIII. Innocent'le ilk görüşmesinde protokol memurlarının ısrarına rağmen kavuğunu çıkarmayan ve diz çökmeyi reddeden Cem Sultan papanın, hristiyan olması karşılığında Osmanlı tahtına geçmesi için yardım etme teklifini ise tüm dünyanın padişahlığı için dahi dinini değiştirmeyeceğini söyleyerek reddeder.³⁷⁴ Cem'in Vatikan'da bulunması hem papalığın prestiji açısından önemlidir –Avrupa'yı titreten Fatih'in oğlunun papanın elinde tutsak olması önemli bir şeydir– hem de Türklere karşı siyasî bir kozdur. Gerek d'Aubusson gerekse Papa, Sultanın Cem'in gözetimi için gönderdiği cömert hediyelerle ihya olurlar. Bu hediyeler ara-

³⁷² Bu yönde bir yorum için bkz. Finkel, **a.g.e.**, s. 63, 64. Fatih'in belki Roma'yı almak gibi bir amacı yoktu ancak Otranto'nun alınmasından sonra Kiliseyi Sultanın İtalya'yı alıp İmparatorluğunun merkezi yapacağı korkusu sarmıştır. Bazı Katolik yazarlar Sultanın açıkça bunu dile getirdiğini iddia etmektedirler. Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 483. Aslında İslam kaynaklarında İstanbul yanında Roma'nın da fethedileceğine dair peygambere atfedilen bir rivayet vardır. Hadis olarak nakledilen bu rivayetle ilgili günümüzde de zaman zaman bazı tartışmalar yapılmaktadır (örneğin Rubenstein Yusuf el-Kardavî ve Abdurrahman el-Arifî'nin bazı yazılarında İslam'ın zaferinin yakın olduğu anlamında bu hadise atıfta bulunmalarını tartışır. Bkz. Richard L. Rubenstein, "Religion and Clash of Civilizations", **Dialogue & Alliance**, vol. 16, no.2, Fall/Winter 2002, s.12.). Söz konusu rivayete göre Peygamberimize "hangi şehir önce fetholunacak, Konstantiniyye mi yoksa Rumiye mi?" diye sorulması üzerine Konstantiniyye şeklinde cevap vermiştir. Söz konusu hadis çeşitli varyantlarla Ahmed b. Hanbel, Darimî, İbn. Manzur, İbn Abd el-Hakem, gibi birçok isim tarafından zikredilmektedir. Metinlerde geçen tabir "Rumiye"dir, Hamidullah metni verirken parantez içinde Roma ibaresini ekler. İlgili hadis ve geçtiği kaynaklar için bkz. Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifa-i Hemmam ibn Münebbih**, çev. Kemal Kuşcu, İstanbul 1967, s. 36.

³⁷³ Ayrıntılı bilgiler için bkz. Hammer, **a.g.e.**, I, 295 vd.; Finkel, **a.g.e.**, s. 73 vd.; Frazee, **a.g.e.**, s. 18 vd. Stebbing Cem sultan hadisesini aktarırken bilgi yanlışlığı yapmakta ve Cem yerine şehzade Selim'in Roma'da tutulduğunu söylemektedir. Bkz. **a.g.e.**, s. 447, 448.

³⁷⁴ Hammer, **a.g.e.**, I, 305.

sında kutsal emanetlerden birinin, İsa'nın çarmıhta iken böğrüne saplanan mızrakta bir parçanın da bulunduğu söylenir.³⁷⁵ Innocent'in ölümünden sonra II. Bâyezid'in muhatabı VI. Alexander olacaktır. Bâyezid'in Hırvatistan bölgesinde yaptığı harekatta karşı hristiyan prensler Papadan Cem kozunu oynamasını isterler. Fakat Sultanın elçisi Roma'da papa ile görüşür, Sultanın hediyelerini arzeder ve Papanın Hırvatistandaki durumla ilgili sesiz kalması sağlanır. Daha sonra Fransızların İtalya'yı ele geçirme çabaları karşısında zor durumda kalan Papa 1494'te Sultanı yardıma çağırır. Sadece papa değil -1499'da Milano Dükü, 1500'de Napoli Kralı'nın yaptığı gibi- o dönemde İtalya'da başı sıkışan her krallık Türkleri yardıma çağırmıştır.³⁷⁶ Hatta papa, Fransa Kralı'nın Osmanlı ve İtalya üzerindeki emellerini açıklayan bir mektupla Sultanı uyarmış ve papalığın çıkarlarıyla Osmanlı çıkarlarını bir tutmuştur.³⁷⁷ Papanın bu yardım çağırısına Sultanın cevabı olumsuzdur. Bununla birlikte mektubu getiren elçi tam bir nezaketle karşılandığı gibi papanın kendisine de nazik bir cevap verilir. Hatta bir de rica vardır bu cevapta, hem de kilisenin iç işleriyle alakalı. Sultan, Arles Başpiskoposu Niccolo Cibo'nun kardinalliğe yükseltilmesini istemektedir.³⁷⁸ Fransa Kralı VIII. Charles 1495'te papanın dediği gibi Roma'ya girer ve Papa teslim olur. Charles'ın niyeti Türklere karşı yapacağı seferde Cem'i kullanmaktır. Fakat bu amacını gerçekleştiremez, zira yolculuğun henüz başında, daha Napoli'deyken Cem ölmüştür. Onun yaşadıkları ve şiirleri Doğuda olduğu kadar Batıda da birçok şair ve yazara ilham kaynağı olmuştur ve hatta bazı Batılılar onu şair bir Rönesans prensi olarak resmederler.³⁷⁹

Bâyezid'den sonra Osmanlı tahtına geçen Yavuz (1512–1520) Doğuya yönelir. Suriye ve Mısır Osmanlı toprakları haline gelir. Fakat o da Papalık sarayında uyuların kaçmasına neden olmuştur. Yavuz öldüğünde Papa X. Leo tüm kiliselerde Tanrıya şükür ayinleri yapılmasını emretmiştir.³⁸⁰

³⁷⁵ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 86. Finkel, **a.g.e.**, s. 79.

³⁷⁶ Hammer, **a.g.e.**, I, 327; Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 93.

³⁷⁷ Bkz. Finkel, **a.g.e.**, s. 80. Mektubun metni için bkz. Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 94–97.

³⁷⁸ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 101.

³⁷⁹ Finkel, **a.g.e.**, s. 81.

³⁸⁰ Frazee, **a.g.e.**, s. 24.

Batı’da “muhteşem” olarak anılacak olan Kanunî (1520–1566) ise tekrar Avrupa’yla ilgilenmeye başlar. Osmanlı ordusu Mohaç Zaferi (1526)’nin ardından Viyana’ya dayanır (1532). Kutsal Roma İmparatoru Ferdinand’ın Sultana gönderdiği elçiler şu mektupla dönerler:

“Ülkenizde uzun zamandan beri zavallı hıristiyanlar, Türklere karşı savaşmalarını telkin etmeniz suretiyle aldatılmaktadır. Her sene bu bahaneyle onlardan para sizdirmaktasınız... niyetim size değil İspanya Kralına karşı sefer etmektir... Eğer cesareti varsa beni savaş meydanında bekler... Beni beklemek istemezse o zaman Padişahlık katıma haraç yollamalıdır. Siz, benden barış ve dostluk niyazında bulunmak üzere elçiler yollamışsınız. Bunda samimi ve iyi niyetli iseniz, şeref ve haysiyet icabı olarak barışı esirgemeyiz.”³⁸¹

1538’de ise Venedik, İspanya ve Papalık –papalığın bu savaşa katılan 36 gemisi olduğu söylenir- ittifakından oluşan bir Kutsal Birlik donanması Preveze’de Barbaros Hayreddin Paşa karşısında yenilir.³⁸² 1550’de III. Julius (1550–1555) adıyla papa seçilen Kardinal del Monte’nin azılı bir Türk düşmanı olduğu biliniyorsa da, Macaristan’daki zaferden sonra Kanunî komutanlarına, Papanın topraklarına ve uyruklarına dokunmamalarını emretmiştir. IV. Paul döneminde de Kanunî, Papalık emri ile cezalandırılan bazı yahudilerin -12 yada 24 kişinin bu kapsamda Ancona’da yakıldığı bilinmektedir- Osmanlı tebasından olduğunu öğrendiğinde duruma müdahale etmiş ve pek çok yahudiye yakılmaktan kurtarmıştır.³⁸³ Bununla beraber 1554’te Reggio’nun Türk donanması tarafından ele geçirilmesi ve Bastia’nın Turgut Reis tarafından alınması Roma’da tekrar korkunun hakim olmasına neden olur. Fakat IV. Paul, Kanunî’ye dostluk mesajları göndermekten geri kalmadığı gibi, düşmanlarına -özellikle İspanya’ya- karşı da Türkleri İtalya’ya çağıracağı tehdidini kullanmayı sürdürür.³⁸⁴ Ve bir dönem sonra Papalıkla Osmanlı İmparatorluğu ortak düşmanlara karşı aynı safta yer alırlar. Bir tarafta Papalık-Fransa-Ferrara-Osmanlı karşılarında ise İspanya-İngiltere-Floransa vardır. Papa İtalya’ya hükmeden İspanyolların yerine

³⁸¹ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 123.

³⁸² Bkz. Hammer, **a.g.e.**, I, 500; Finkel, **a.g.e.**, s. 117.

³⁸³ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 199, 206.

³⁸⁴ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 209.

Türklerin geçmesini istemektedir. Hatta 1558’de düşmanları papayı alaya almak için “papa Türk donanmasını mesihi bekleyen yahudiler gibi hasretle bekliyor” derler.³⁸⁵

Kanunî ve daha önceki Sultanlar neden bu fırsatı kullanıp İtalya’ya yerleşmedi? Aslında Sultanların, papaların yardım taleplerine hiç cevap vermediği söylenebilir. Osmanlı donanmasının İtalya kıyılarından şöyle bir geçmesi dahi çoğu zaman papaların düşmanlarını ürkütmeye yetmiştir.³⁸⁶ Fakat bunu gerçekleştirebilecek güçte olmalarına rağmen Sultanlar doğrudan bir müdahale ile papaları kurtaracak yardımlardan kaçınırlar. Bunu, papaların Türkler konusunda yaşadığı ikilemin Sultanlarca da yaşanmasına, yani küffâra yardım ediyor görüntüsü vermek istememelerine bağlayan ve bu tercihte ulemânın etkili olduğunu söyleyenler vardır.³⁸⁷ Bunu ulemanın etkisine bağlamak çok doğru görünmese de, bu yaklaşımda Sultanların tavrını etkileyen siyasî başka saikler bulunması daha muhtemeldir. Papalığın Osmanlı ile ilgili genel tavrını ise Frazee’nin şu sözleri özetlemektedir: “Roma’nın Osmanlı Sultanları ve onların Hristiyan tebalarına karşı tutumu yüzyıllar içerisinde değişkenlik göstermiştir... [bu konuda] çıkarlar her zaman için ideolojiden daha belirleyici olmuştur.”³⁸⁸

5. Trent Konsili Sonrası Gelişmeler

Protestan Reformu esnasındaki kayıplarını tamamen telafi edemese de, Karşı Reformun Katolik Kilisesini Protestanlar karşısında daha güçlü bir konuma getirdiği söylenebilir. Karşı Reform atağı sonucunda Polonya tamamen Katolisizme döner, büyük bölümü itibarıyla Almanya, Fransa, Güney Hollanda ve Lehistan dinî açıdan tekrar papalığa bağlı hale gelir.³⁸⁹ Karşı Reformun bu başarısında üç unsur etkili olmuştur: Papalar, Cizvitler ve Charles Borromeo gibi gayretli piskoposlar. Bunlara yine Cizvitlerin başrolde olduğu misyonerlik faaliyetlerini de eklemek gerekir. Zira

³⁸⁵ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 215.

³⁸⁶ Bkz. Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 183. Papalık-Osmanlı ilişkilerinin sonraki dönemlerdeki seyri için bkz. Frazee, **a.g.e.**, s. 31 vd.

³⁸⁷ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 219.

³⁸⁸ Frazee, **a.g.e.**, s. 238.

³⁸⁹ Protestanlık Batı Hristiyanlığını bölmüştür. Fakat bu aynı zamanda kültürel bir farklılaşma anlamına mı gelmektedir? Dickens Protestan Reformu ve Karşı Reformun Avrupa’yı iki ayrı kültüre böldüğü anlayışını ihtiyatla karşılamak gerektiğini söyler ve kültürel açıdan asıl farklılaşmanın Kıta Avrupası ve İngiltere arasında ortaya çıktığına dikkat çeker. Bkz. A.G. Dickens, **a.g.e.**, s. 185.

misyonerlik çalışmaları Katolik Kilisesine yeni bağlilar kazandırır. Coğrafi keşifler de bu misyonerlik faaliyetlerine katkı sağlar. Kâşifler gittikleri yerlere aynı zamanda misyonerleri de taşırlar. Asya ve Uzakdoğuda misyonerler ilk kez bu dönemde görülür. Misyonun ünlü isimlerinden Matteo Ricci 1581’de bir grup Cizvit ile ilk kez Çin’e ulaşır ve burada önemli çalışmalar yapar. Bundan kısa süre sonra Robert de Nobili, Ricci’nin Çin’de yaptığına benzer faaliyetleri Hindistan’da gerçekleştirir. De Nobili Hindistan’da -sonradan “inkültürasyon” tabiriyle nitelenecek olan- Hristiyan inancını hedef kitlenin kültürüne uyarlama tarzında bir misyonerlik tarzı geliştirir.³⁹⁰ Katolik misyonerler en büyük başarıyı ise Filipinler’de gösterirler. 1595’te Manila’da artık Hristiyan okulları vardır. Sonradan aziz yapılan Francis Xavier (ö. 1552) 1549–1551 yılları arasındaki faaliyetleri sonucunda Japonya’da önemli bir mesafe kateder. Bununla birlikte Katolik-Protestan çatışması misyonerlik çalışmalarında da ortaya çıkar. Çünkü Protestan ve Katolik misyonerler pek çok yerde karşılaşmaktadırlar.

Karşı Reformun sonuçları V. Pius (1566–1572) döneminden itibaren görülmeye başlamıştır. Asıl adı ile Michael Ghislieri, selefi IV. Pius’un engizisyonun başına getirdiği bir Dominikendir. Sonradan aziz ilan edilen bu papanın zamanı, engizisyonun en fazla can yaktığı dönem olur. Yine bu dönemde, 1571’de, *index* sürekli bir konsey haline getirilir; ilk Katolik ilmiyali (*kateşizm*) yayınlanır ve İngilizce hariç hemen hemen tüm Batı dillerine çevirilir.³⁹¹ V. Pius’un ardından XIII. Gregory (1572–1585) papalık makamına oturur. Temel politikası selefi gibi şiddeti değil, eğitim ve diplomasiyi temel almaktır. Roma’daki teoloji eğitimine olduğu kadar papalığın çeşitli bölgelerdeki temsiline ve seküler idarecilerle ilişkilere önem verir. Halefi V. Sixtus (1585–1590) da yetenekli bir idarecidir ve papalık teşkilatını yani *curiayı* reforme eden kişidir. 1588’de kardinallerden oluşan 15 sürekli kurul (congregation) teşkil etmiştir. Altısı Papalık Devletleri’nin idaresi, dokuzu ise bizatihi Kilise yönetimi ile alakalı olan bu kurullardan Kilise idaresi ile ilgili olanlar, sorumlulukları ve

³⁹⁰ Çin ve Hindistan’da uygulanan bu yeni misyon tarzı Kilise içerisinde bu tarzı benimseyen Cizvitlerle böyle bir yöntemin inancın saflığını bozduğunu düşünen Fransiskan ve Dominikenler arasında şiddetli tartışmalara neden olmuş; dolayısıyla kültüre uyarlama XX. yüzyıla gelinceye kadar pek kabul görmemiştir. Bkz. Owen Chadwick, **The Popes and European Revolution**, New York, 1981, ss. 286–290.

³⁹¹ Kateşizmin bu dönem İngilizceye çevirilmemesinde muhtemelen papalıkla İngiltere arasında esen sert rüzgarların etkisi vardır. Bu gerginlik Papanın İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth’i Katoliklere baskı yaptığı gerekçesiyle aforoz etmesi ile had safhaya ulaşmıştır. Kateşizmin bilinen ilk İngilizce basımı 1829’dadır. Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 204.

görevleri az ya da çok değişmişse de günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Sixtus aynı zamanda Kilise içerisinde bir takım malî önlemler de alır. Kilise çalışanlarının 1000 civarında olan sayısını yarı yarıya azaltır, papalık sarayının masraflarını olabildiğince kısar. Ayrıca inşa ettirdiği anıtsal yapılarla Roma'nın çehresini değiştirir. Lateran Sarayı ve Vatikan kütüphanesini yeniler, bu yapıları eklerle genişletir. Onun döneminde *vulgat*'ın revize edilmiş yeni bir basımı da yapılmıştır.

Sixtus'tan sonra kısa süreli görev yapan üç papanın ardından, o dönem Avrupasında en önemli güç haline gelen İspanyol Krallığının etkisi altında yapılan seçimden Ippolito Aldobrandini papa olarak çıkar ve VIII. Clement (1592–1605) adını alır. Papalık XVII. yüzyıla bu papa ile girer. Yeni bir *vulgat* tercümesi bastıran Papa, Katolik Dua Kitabı'nın yeni baskılarını yayınlatır. V. Sixtus döneminden beri iyi gitmeyen Fransa ile ilişkiler Clement zamanında düzelir. Papanın Kral IV. Henry ile uzlaşması sonuncu Fransa'nın verdiği sıkıntı hafifler. Bununla birlikte, 1598'de "Hoşgörü Fermanı" olarak da bilinen ve Protestanlara Fransa'da ibadet özgürlüğü getiren *Nantes Fermanı* yayınlanır. Bu dönem ayrıca Cizvit-Dominiken savaşının kızıştığı bir devredir.³⁹² Bu dönemdeki bir diğer önemli olay Guiordano Bruno'nun yakılmasıdır ki, sonradan bu hadise Kilisenin düşünceye karşı tavrının en önemli sembollerinden biri haline gelecektir.³⁹³ Clement'in ardından gelen V. Paul (1605–1621) dönemi ise Otuz Yıl Savaşlarının (1618–1648) başladığı devreye tekabül eder.³⁹⁴ Bu savaşlar Avrupa devletlerinin çoğunda baş gösteren ve büyük ölçüde Katoliklerle Protestanların karşı karşıya geldiği bir çatışmalar dizisidir. Bununla birlikte bu savaşlar tamamen dinî saiklerle yapılmamıştır, hatta daha çok siyasî faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.³⁹⁵ Habsburg Hanedanının yönetimindeki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman Prensleri, İsveç ve Fransa bu savaşların tarafları olmuşlardır. 1648 *Westfalya Anlaşması*'yla biten bu savaşlardan sonra 1659'a kadar Habsburg İmparatorluğunun yönetimi altındaki İspanya ile Fransa arasındaki çatışmalar devam etmiştir.

³⁹² Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 208.

³⁹³ Bruno eski bir Dominiken iken sonradan Protestanlarla iyi ilişkiler kurmuş, Kilise tarafından pagan bir filozof sayılmış, Calvinist ve Luteryenlerle beraber aforoz edilmiş sonra da Roma engizisyonu tarafından yakalanıp 1600'de yakılmıştır.

³⁹⁴ Otuz Yıl Savaşları hakkında bkz. Stebbing, **The Story of the Catholic Church**, ss. 521–528.

³⁹⁵ Bkz. Fatma Mensur Coşar, **Din Savaşları**, s. 76 vd.

XV. Gregory (1621–1623) zamanına gelindiğinde, Protestan Reformunun etkisini azaltmak ve Kiliseyi güçlendirmek amacıyla İnancı Yayma (Propagation of Faith) adı verilen yeni bir kurul oluşturulur. Bu kurul misyon faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırır ve başta Amerika, Asya, Avrupa olmak üzere, ulaşabildiği her yerde faaliyet gösterir. XVI. yüzyıl sonlarındaki misyonerlikten farklı olarak bu dönemdeki faaliyetlerin hedefinde sadece hristiyan olmayanlar değil, belki daha çok Doğu Kiliselerine mensup olanlar ve Protestanlar vardır. Bu dönemde Cizvitlerin önde gelen isimlerinden Peter Canisius (ö. 1597) gibi gayretli keşişlerin çalışmaları da Kiliseye önemli katkılar sağlar. Onun yazdığı *kateşizm* özellikle Almanya’da Karşı Reformun en etkileyici araçlarından biri olur. Tüm bu faaliyetler Kiliseyi güçlendirmiştir. Nevarki papaların nepotizm (akraba kayırcılığı) gibi bazı hastalıkları hâlâ devam etmektedir ve çoğunlukla Kilisede papaların değil belli ailelerin hakimiyeti söz konusudur. XV. Gregory de yakın selefleri gibi bu hastalıktan kurtulamamıştır. VIII. Urban (1623–1644) zamanında ise Alman topraklarında Otuz Yıl Savaşları devam etmektedir.

6. Papalık Karşısı Akımlar

Urban’ın yerine geçen X. Innocent (1644–1655) döneminde Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westfalya Barışı imzalanır (1648). Bu anlaşma, 1555’te Almanya’da Katolikleri, Lutheryenleri ve Kalvinistleri hukuk karşısında eşit hale getiren *Augsburg Anlaşması*’na göre papalık açısından daha dezavantajlı olmuştur. Zira Westfalya Barışı ile Kilise Alman topraklarındaki pek çok mülkünü ve piskoposluk bölgesini (bishopric) kaybeder. Bu barış anlaşmasının görüşmelerinde Papa X. Innocent’in elçisi olarak yer alan Fabio Chigi’nin –daha sonra VII. Alexander (1655–1667) adıyla papa olacaktır- itirazları ve daha sonra Papa Innocent’in anlaşma maddelerinden bazılarını reddi bir işe yaramaz. Westfalya Barışı papalık tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira Sir Charles Petrie’nin dediği gibi “bundan sonra milletler arası sorunlarda Papanın doğrudan müdahalesi bitmiştir.”³⁹⁶

³⁹⁶ Bkz. William C. Schrader, “Westphalia, Peace of (1648)”, *EVP*, s. 446.

Westfalya Barışı'ndan Fransız Devrimi'ne kadar papalığın güçlü sınırlayıcıları olmuştur. Avrupa'daki monarşiler, özellikle de Fransa, papalığın etki alanını daraltmak için mücadele verir. Bunda bilhassa Fransa, İngiltere ve İspanya'da monarşilerin iç sorunlarını halledip zenginlerle işbirliği yapmaları sonucunda güçlenerek çıkarları uğruna papalığa kafa tutacak güce erişmeleri etkili olmuştur.³⁹⁷ Öte yandan Josephizm, Jansenizm ve Gallikanizm gibi papalık otoritesi karşıtı akımlar bu devrede ortaya çıkar. Papalığın en önemli müdafileri olan Cizvitlerin baskı altına alınması da bu gidişat ile paralellik gösterir.³⁹⁸

Flaman asıllı Cornelius Jansen (ö. 1638)'e dayandırılan ve özellikle aslî günah merkezli bir teolojiyi savunan Jansenizm XVIII. yüzyıla kadar varlığını sürdürür. Ypres Piskoposu olan Jansen'in görüşleri, *Augustinus* adlı eseriyle yayılma imkanı bulur. İnsandaki irade özgürlüğünü reddeden teolojik bir kötümserliğin yanında Jansenizmin en önemli özelliklerinden biri Kilise merkezliyetçiliğine ve papalığa karşı tavrıdır. Ayrıca Jansenistler Cizvitlerin en azılı düşmanlarıdır. Ünlü filozof Pascal'ın yazılarıyla destek olduğu Jansenistler, Tanrı'yla birebir ilişki kurulması gerektiğinde ısrar ettiğinden Kilisenin meşruiyetini hedef almaktadırlar. Dolayısıyla bazıları Jansenizmi “ılımlı Protestanlık” olarak adlandırmıştır. 1642'de Papa VIII. Urban Jansen'in kitabını, 1653'te de X. Innocent Jansen'in tüm görüşlerini lanetler. Sonunda Papa X. Innocent tarafından 1653 tarihli *Cum occasione* adlı bulla ile Jansenistler heretik ilan edilirler.³⁹⁹ XI. Innocent de 1679 tarihli bullası *Sanctissimus dominus* ve daha sonraki bazı mektupları ile Gonzalez adındaki bir Cizvit generalinin bir tür şüphecilik olan “Probabilizm” fikri ile birlikte Jansenizmi tekrar mahkum eder. XI. Innocent'ten sonra Jansenizm İngiltere'de kendisini “püritenizm” biçiminde gösterir ve papaların Jansenizmle mücadelesi daha bir müddet devam eder. Papa XI. Clement 1713 tarihli *Unigenitus* adlı bulla ile Jansenizmin önemli isimlerinden biri

³⁹⁷ B. Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 14.

³⁹⁸ Barker gibi bazı yazarlar Cizvitlere yönelik sert eleştiriler yöneltmekte ve baskı altına alınmasını bu tarikatın kötülükte ve entrika çevirmekte ileri gitmesine bağlamaktadırlar. Barker, Cizvitleri genel olarak “amaç için her yol mübahtır” anlayışında olmakla suçlar ve “Cizvitler İspanya'da despot, İngiltere'de anayasacı, Paraguay'da cumhuriyetçi, Roma'da bağnaz, Hindistan'da putpe-resttir” der. Bkz. Barker, **a.g.e.**, s. 153.

³⁹⁹ Jansenizm hakkında bkz. David Christie-Murray, **A History of Heresy**, s. 171–174; Mehmet Aydın, “Jansénisme”, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Konya, 2005, s. 349, 350.

olan Quesnel'in *Moral Reflections on New Testament* adlı eserini hedef alır ve Quesnel'in 101 önermesi tek tek yanlıştır.⁴⁰⁰

Gallikanizm (Galya bölgesine nisbetle verilmiş bir isimdir) ise Jansenizmle kıyaslandığında daha az teolojik ve daha politik bir anlayıştır. Daha doğrusu politik, episkopal ve teolojik Gallikanizm gibi farklı birkaç Gallikanizmden bahsedilir. Bunlar içerisinde Kilise açısından en ciddi sorun politik Gallikanizm olmuştur. Jansenizmin anavatanı Hollanda iken Gallikanizmininki Fransa'dır. Jean Bodin'in "hakimiyetin bölünemezliği" (indivisible sovereignty) kavramı üzerine temellendirilen (politik) Gallikanizme göre papalık "dışarıdan"dır ve yabancıdır, devletin iç işlerine karışmamalıdır. Bu, devlet hakimiyetinin ihhalidir. Dolayısıyla bu düşünce Papalığın merkeziyetçi otoritesine karşı yerel kilisenin otonomluğunu savunmaktadır. Gallikanizm Almanya'da Febronianizm, Avusturya'da Josephizm biçiminde kendisini gösterir. Fransız İhtilali'ne kadar papalığı ciddi derecede rahatsız edecek bir sorun olan Gallikanizm XIX. yüzyıla kadar varlığını zaman zaman hissettirmiştir. Tabi Gallikanizm kendi karşıtını da üretmiştir. Bu da papalığın mutlak otoritesini ve merkeziyetçiliği savunan "Ultramontanizm"dir.⁴⁰¹

Gallikanizmin en etkili olduğu dönem birçok kişi tarafından XVII. yüzyılın en etkili papası olarak görülen XI. Innocent (1676–1689) zamanıdır.⁴⁰² Zaten papalığa karşı iyi duygular beslemeyen Kral XIV. Louis Fransız Din Adamları Genel Meclisini (General Assembly of the French Clergy) toplayarak 1682'de "Dört Madde" (Four Article) veya "1682 Deklerasyonu" olarak bilinen bir bildiri yayınlatır. Gallikanizmin tipik bir örneği olduğu için bazen "4 Gallikan Madde" adı verilen bu manifesto şu ifadelerden oluşmaktadır: 1- Krallar ve prensler dünyevî işlerde herhangi bir kiliseye bağlı değildirler. 2- Constance Konsilinin kararları benimsenmeli ve uygulanmalıdır (zira burada genel konsil papadan üstün tutulmuştu). 3- Papanın otoritesi kanunlarla sınırlanmalıdır. 4- Kilisenin genel kabulü olmaksızın bir konuda

⁴⁰⁰ *Unigenitus*'un yayınlanma süreci ve sonrası ile ilgili olarak bkz. Chadwick, **a.g.e.**, s. 279–284.

⁴⁰¹ Gallikanizm ve Jansenizm hakkında bkz. Brezzi, **The Papacy**, s. 148–156; Bokenkotter, **Concise History**, ss. 239–247; J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 60–63; R.J. Kehoe, "Gallicanism", **EVP**, s. 170, 171.

⁴⁰² Bazı Katolikler Viyana'nın Türklerin eline geçmesini Innocent'in yardımlarının engellediğini iddia ederler (bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 213). XI. Innocent, Papa XII. Pius tarafından 1959'da aziz ilan edilmiştir. Innocent'le ilgili ayrıca bkz. Kelly, **The Oxford Dictionary of Popes**, s. 287, 288.

papanın kararı nihaî değildir.⁴⁰³ Tabi ki Innocent bu deklarasyona sert bir biçimde karşı çıkar. Bir papalık beyanatıyla Dört Madde'yi kınar, bu toplantının geçersiz ve illegal olduğunu ilan eder. Ayrıca Fransa'nın Roma'daki elçisini aforoz eder ve Fransız Kilisesine enterdi uygulanmasına karar verir.

Innocent'in halefi VIII. Alexander (1689–1691) döneminde de Fransızlarla Gallikanizm sorunu devam eder. Alexander Dört Madde'nin mahkumiyetini yineler. Takip eden senelerde papalığın Fransa ile yakınlaştığı zamanlar olmuştur, fakat Kilise bu defa da başka sorunlarla karşılaşır. 1700 yılında İspanya Kralı II. Charles, arkasında bir varis bırakmadan ölünce, İspanyol tahtına geçmek için Avusturya'daki Habsburg Hanedanı ile Fransızlar mücadeleye girer. Fransız Philip Anjou Habsburgları alt ederek V. Philip adıyla İspanya tahtına oturur. Onu destekleyenlerden biri de Papa XII. Innocent (1691–1700)'tir. Innocent öldükten sonra yerine geçen XI. Clement (1700–1721) de Philip'in destekleyicilerinden biridir. Philip'i destekleyen sadece papa da değildir, neredeyse tüm Avrupalı güçler Philip'in arkasında görmektedir. Fakat Philip'in rakibi olan Avusturya İmparatoru I. Joseph İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın desteğini almayı başarır. 1707'te Avusturya birlikleri Papalık Devletlerini işgal eder. İki yıl sonra da papanın kapısına dayanırlar. Sonunda Clement Avusturya İmparatoru I. Joseph'in kardeşi Charles'ı İspanya Kralı olarak tanıdığını ilan etmek zorunda kalır. Tabi bu defa da V. Philip ile arası bozulur ve Philip'in bağlıları 6 yıl papadan bağımsız kalır.⁴⁰⁴

XVIII. yüzyıldaki önemli papalardan biri olan XIV. Benedict (1740–1758) dönemine gelindiğinde Kilisede önemli değişiklikler görülür. Papa seçilmeden önce Bologna Başpiskoposu olan Prospero Lambertini neredeyse altı ay süren uzun bir seçim sürecinden sonra papalık makamına oturmuştur. Papalığın eski hastalığı olan nepotizmden özellikle kaçınmaya çalışan papa açık fikirli biridir. Voltaire ile iyi ilişkileri olduğu söylenmektedir. Papalık otoritesi ve prestijini korumaya özellikle gayret eden Benedict yerel kiliselerle de ilgilenir, ilk defa yerel kiliselerden periyodik raporlar alınması uygulamasını başlatır. Ayrıca *vulgar*'ın yerel dillere ilk resmî çevi-

⁴⁰³ Bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 115, 116 (*Document No. 14*); Stebbing, **a.g.e.**, s. 550–552. Gallikanizm ve temel görüşleri hakkında bkz. Robert McClory, **a.g.e.**, s. 41–50.

⁴⁰⁴ Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 215.

risi onun zamanında gerçekleştirilir. Bu dönemde ayrıca Katolik ibadet sistemi, yani litürji ile ilgili önemli düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemelerle evlilikle ilgili kurallar, ayinlerin icrası, bayramların sayısı tekrar belirlenir. Benedict *index* ve *engizisyon* uygulamalarını da daha rasyonel ve açık hale getirir. Daha önce bazen yazarı hiç bilinmeden veya içeriği hakkında hiçbir fikir sahibi olunmadan kitaplar *indexe* alınıyor iken papa bu tür yazarlara, eleştirilere karşı kendilerini savunabilme hakkı verir. Bununla birlikte bu dönemde haddinden fazla güçlenen Cizvitler önemli bir sorun olmaya başladığından, Benedict zamanında Roma ve Papalık tamamen Cizvit karşıtlığının merkezi haline gelmiştir. Benedict'in halefleri XIII. Clement (1758–1769) ve XIV. Clement (1769–1774) de kendilerine “İsa Topluluğu” adı veren bu tarikata karşı düşmanca davranırlar. Cizvitler baskı altına alınır, hapis ve sürgün edilirler. Hatta İspanya’da durum tüm tarikatların yasaklanmasına kadar varır.

E- AYDINLANMA VE MODERN ÇAĞIN MEYDAN OKUMALARI KARŞISINDA PAPALIK

1. Akıl Çağının Tehdidi ve Fransız Devrimi

XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Kilise için artık Protestanlık ve krallıklarla mücadele önemini kaybetmeye başlar. Zira o, daha varoluşsal bir tehditle yüzyüze gelmektedir. Bu tehdit, doğmaya başlayan Aydınlanma ve modernizmdir. Âleme, insana, topluma, ahlaka ve dine bambaşka bir bakış getirecektir bu yeni anlayış. Yani seküler bir kültür doğmaktadır.

Aydınlanma genelde âlem tasavvurunun değişmesi ile, yani Kopernik devrimi ile başlatılır. Kepler, Galile ve Newton'dan sonra ise Aristo'nun fiziksel evreninden farklı bir evren anlayışı, yani yeni bir kozmoloji ortaya çıkacaktır. Kitab-ı Mukaddes ile Aristo'yu ve ona dayanan Thomas Aquinas'ı temel alan bir evren anlayışına sahip, skolastik düşüncenin mekanı olan Kilise için bu hayatî bir tehdittir.⁴⁰⁵ Daha doğrusu tehdit haline gelmiştir, zira Kilise değişen dünyaya direnmektedir. Galile'nin yeni bilim ile dini uzlaştırma teklifi makul karşılanmaz; "Karşı Reform'un Kilisesi Galile'yi yeni bir Aquinas olarak kabul etmeyi reddetmiştir."⁴⁰⁶ Yine, Tanrı'nın varlığını isbata çalışan Descartes'ın eleştirel rasyonalizmi Kilise tarafından tehlikeli görülür. Oysa onun rasyonalizminin temelinde "ontolojik delil", yani Tanrı'nın varlığının rasyonel isbatı denemesi vardır. Descartes Paris İlahiyat Fakültesi doktorlarına yazdığı mektupta dinî hakikatleri, inanmayanlara isbat etmek amacını açıkça dile getirmektedir.⁴⁰⁷ Fransız bir Rahip olan Richard Simon 1678'de yayınladığı *Eski Ahit'in Eleştirel Tarihi* adlı eserinde Kutsal Kitap kritiklerinin (biblical criticism) zorunlu olarak din açısından yıkıcı olmadığını, kutsal metinlerin de eleştirel yöntemlerle ele alınması gerektiğini vurgular, ancak Kilise bunu şiddetle reddeder. Kilise,

⁴⁰⁵ Aziz Thomas'ın eserleri ve düşünceleri için bkz. Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi**, II, 179 vd.

⁴⁰⁶ Bokenkotter, **Concise History**, s. 232.

⁴⁰⁷ Burada Descartes bu amacını açıklamak için şöyle söyler: "Bizler mümin olduğumuz için, bize Allahın mevcudiyetine, insan ruhunun bedenle birlikte fena bulmadığına imanla inanmak kafi gelse de, ilkin bu iki şeyi tabii delillerle ispat etmeksizin kafirleri hiçbir dine ve ahlaki fazilete indirmek mümkün görünmüyor.", Bkz. Descartes, **İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler**, çev. Mehmet Karasan, M.E.B., İstanbul, 1967, s. 109. Diğer eserlerinde de dinî inancını ikrar ettiği benzer ifadeler vardır. Örneğin **Metot Üzerine Konuşma**'da "Tanrı'nın çocukluğumdan beri içinde yetişmeme lütuf ve inayet buyurduğu inanca sağlamca bağlı kaldım" der. Bkz. Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, çev. M. Karasan, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1947, s. 29.

inanç hürriyetini dahi kabul etmez.⁴⁰⁸ Bodin gibiler toplumsal düzen için monolitik bir dinî yapının zorunlu olmadığını; Diderot ve diğerleri -haklı olarak- inancın samimiyeti açısından özgür bir ortamın olması gerektiğini söylese de Kilise, dinî bütünlüğün (yani herkesin Katolik olması gerektiğinin) toplumun istikrarı için zorunlu olduğu fikrinde ısrar etmektedir.

Bir diğer önemli mantalite farkı Aydınlanmanın ilerlemecilik anlayışı ile Kilisenin –genelde tüm dinî geleneklerde görüldüğü üzere- zamanın kötüye gittiği fikri arasındaki çelişkidir. Zaman geçtikçe dünya daha iyiye mi gidiyordu? Aydınlanmacılara göre bu sorunun cevabı evetti, ama Kiliseye göre hayır, mutlu devirler eskilerdeydi. Hatta yeni hümanizm dininin havarilerinden Condorcet, Hristiyanlığın öte dünyadaki cennetinin bu dünyada mümkün olabileceğini söylüyordu.⁴⁰⁹ İleriki zamanlarda ise bazı Katoliklerin Protestan Reformuna bağladıkları “deizm” ve “tabii din” akımı Voltaire, Diderot ve Rousseau gibi isimlerle Kilise karşısına rakip bir din teorisi olarak çıkacaktı.⁴¹⁰ Deist görüşleriyle bilinen Voltaire’e (ö. 1778) ait olan ve “Hristiyanlık karşıtı bir “*summa*” olarak nitelendirilebilecek *Dictionnaire Philosophique* Kilise’nin yaktığı kitapların en ünlülerinden oldu. Voltaire eserinde, Kutsal Kitab’ı kastederek “bu tarihi Kutsal Ruh yazdıysa eğer, hiç de örnek alınabilecek bir tarih değil” demektedir.⁴¹¹

XX. yüzyılın başlarına kadar Katolik yazarlar hür düşüncüyü ve Fransız İhtilali insanların ve dinin başına bela edenin Protestanlık olduğunu düşündüler.⁴¹² Oysa -Weber’in meşhur ettiği tabirle- “dünyanın büyüünün bozulması”na yol açan Aydınlanmanın temelinde rasyonellik vardı. Zamanla, Eliade’nin tabiriyle “menşe saplantı-

⁴⁰⁸ Kilisenin “sapkınlık” anlamında kullandığı “heresy” sözcüğünün kökeninin, Eski Yunanca’da “özgür seçim” anlamına gelmesi oldukça manidardır. Bkz. Fatma Mensur Coşar, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁰⁹ Eliade’ye yeryüzü cenneti fikri eskiden beri mevcuttur. Coğrafi Keşifler ile bu yeryüzü cenneti fikri arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kolomb gibi kâşiflerin aradığı da aslında budur ki, Paria Körfezi’ne ilk girdiğinde Kolomb, Eden Bahçesini sulayan dört ırmakla karşı karşıya geldiğini sanmıştır. Bkz. Eliade, **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, ss. 101–104.

⁴¹⁰ J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 62; Seignobos, **a.g.e.**, s. 389–392.

⁴¹¹ Aktaran Bokenkotter, **Concise History**, s. 237. Voltaire gibi yazarların kilise karşısındaki tutumları da Rönesanstakiler gibi çelişkilidir. Zira aynı Voltaire *Mahomet ou le fanatisme* adlı, İslam peygamberini bir şiddet sembolü olarak tasvir eden oyununun bir nüshasını Papa XIV. Benedict’e sunmuş eklediği mektupta da şöyle demiştir: “gerçek dinin liderine, bu eser sahte ve barbar bir inanışa karşı yazılmıştır.” Bkz. Cardini, **Avrupa ve İslam**, s. 229.

⁴¹² Bkz. Stebbing, **a.g.e.**, s. 585.

sı”⁴¹³ haline gelen pozitivist bakış açısı her olgunun rasyonel bir nedenini bulmak gereği hissediyordu ve iş dine geldiğinde de dinin ortaya çıkışı ile ilgili teoriler rasyonel olduklarından onun hakikatine ihtimal vermiyordu. İleriki yıllarda Lustiger gibi Kilisenin önemli adamları liberalizm, nasyonalizm vb. zararlı ne varsa hepsinin onlardan kaynaklandığına inandıkları Aydınlanma ve Fransız devriminin temeline baş düşman olarak bu “başiboş akıl”ı koyacaklardı.

1787’de başlayıp 1789’da zirvesine ulaşan ve XVIII. yüzyılın bitimine kadar devam eden; derebeylik ve mutlak monarşiye son verip ulus devletin ortaya çıkışına yol açan Fransız Devrimi de aslında Aydınlanma’nın siyasal planda uygulanmaya konmasıydı. Bu hareket sadece Kiliseyi değil, dinin kurumsal ve toplumsal tüm iddialarını dışlamaktaydı. Bundan sonra eski dönem *Ancien Régime*⁴¹⁴ olarak nitelenecekti. Tabiatıyla devrimin ilk etkisi Fransız Kilisesinde kendini gösterdi. *Cahiers* denen, temsilcilerin şikayet defterlerinde Kilise topraklarının müsadere edilmesi önerildi.⁴¹⁵ 1793 yılı başlarında ise adeta Hristiyanlığı Fransa’dan silip atmaya yönelik teşebbüsler başladı. Gregoryen takviminden vazgeçildi; Hristiyan Pazar günü kaldırıldı; hatta Yahudi geleneğine dayanan 7 günlük hafta yerine on günlük hafta sistemi getirilmeye çalışıldı. Dinî bayramlar vesilesiyle verilen tatiller iptal edildi; İsa’nın doğumunu simgeleyen Noel, Fransız Cumhuriyeti’nin 22 Eylül tarihindeki kuruluş yıldönümü ile değiştirildi. Adeta Hristiyanlık yerine bir akıl ve doğa kültü konmaya çalışıldı. Kilise ve katedraller “akıl tapınakları”na dönüştürülmek istendi; Hristiyan bayram ve yortuların yerine akıl bayramları öngörüldü; hatta genç bir kız biçiminde bir akıl tanrıçası bile tasvir edildi.⁴¹⁶ Bu akıl dinine daha sonraları bir ilmihal (kateşizm) kazandıran Fransız ise, pozitivistin babası sayılan Auguste Comte (ö. 1857) oldu. İnsanlığın dinî dönemi artık geride bıraktığını söyleyen meşhur “üç hal yasası”nın mimarı Comte, *Catéchisme positiviste (Pozitivist İlmihali)*’de tasarladığı “insanlık dini”nin dogmalarını, ayinlerini ve mabedlerini ayrıntılı biçimde anlattı. Bununla birlikte bu yeni dinin formları Katolik Kilise’den mülhemdi. Hem teslis ve

⁴¹³ Mircea Eliade, *a.g.e.*, s. 55 vd.

⁴¹⁴ Adı geçen dönemle ilgili en çok bilinen çalışmalardan biri olarak bkz. Charles Kingsley, **Antik Rejim: Fransız Devrimi Öncesi Avrupa**, çev. Seyfi Say, İstanbul, 2004. Burada Kingsley “antik rejim” tabirini 1648 Westfalya Barışı ile Fransız İhtilali arasındaki dönem için kullanır.

⁴¹⁵ Fransız İhtilali ve Kilise’ye etkileri konusunda bkz. Frank J. Coppa (ed.) **Modern Papacy Since 1789**, New York, 1998, ss. 17–32; Brezzi, **The Papacy**, s. 156–163; Georges Goyau, “French Revolution”, *C.E.*, trans. by J.F. Anderson (<http://www.newadvent.org/cathen/13009a.htm>).

⁴¹⁶ Devrimin etkileri din adamları arasında da kendini göstermiştir. Devrim boyunca dört bin rahibin evlendiği söylenmektedir. Bkz. Bokenkotter, **Concise History**, s. 253–255.

melekler gibi akidevî, hem de din adamları, ayinler ve dinî törenler gibi uygulamayla ilgili unsurlar, Comte'un yeni dininde şekil bakımından taklit edilmişti. Hatta bu dinin başında da yanılmaz bir papa vardı.⁴¹⁷

Aslında Fransız Devrimi'ne yol açan bazı gelişmeler başlangıçta, Gallikanizm iddiaları ve Kilise otoritesinin dışlanması devresinde sıkıntı çekmiş olan din adamlarınca desteklenmiş ve bir umut olarak görülmüştü. Fakat Millî Meclis (National Constituent Assembly) malî krizi çözmek için Kilise mülklerine göz dikince Katolikler devrimin aleyhlerine işleyeceğini anlamaya başladılar. Meclis önce, Gallikanizmin son noktası olarak, 1790'da sivil ve papalıktan bağımsız bir Din Adamları Meclisi (Civil Constitution of Clergy) oluşturdu; sonra mecliste Kilise mülkleri ve idaresi hakkında çeşitli kararlar alındı. Piskoposluk bölgelerinin sayısının 189'dan 83'e indirilmesi bunlardan biriydi.⁴¹⁸ Ayrıca Millî Meclis bazı itirazların önüne geçmek için din adamlarından devrime bağlılık yemini alma uygulamasını başlattı ve yine 1790'daki bir yasa ile yemini reddedenlerin cezalandırılmasını kararlaştırdı.⁴¹⁹ Papa VI. Pius 1791'de bu kanunları *Charitas* adlı bir bulla ile lanetledi.⁴²⁰ Fakat Fransız Hükümeti bir papalık şehri olan Avignon'u bile Kilisenin elinden almakta tereddüt etmedi.

2. Napolyon'la Mücadele ve Restorasyon

Fransız İhtilali ve sonradan Napolyon'un Avrupa'da oluşturduğu siyasî düzen Roma Kilisesini derinden etkiledi. Devrime eşlik eden milliyetçilik tutkusu Fransa'yı Hristiyanlıktan arındırma (dechristianization), sekülerleşme ve din adamı karşıtlığı (anticlericalism)'nın merkezi haline getirdi. Devrim karşıtı Papa VI. Pius (1775–1799) Napolyon tarafından esir alındı ve Papa Paris'te, sürgünde öldü. VI. Pius'un halefinin de akıbeti farklı olmadı.⁴²¹ VII. Pius (1800–1823) Napolyon ile bir konkordato imzaladı. Kardinallerin çoğunluğunun itirazına rağmen 15 Ağustos 1801 yılında

⁴¹⁷ Bkz. N. Şazi Kösemihal, **Sosyoloji Tarihi**, İstanbul, 1955, ss. 146, 154–157.

⁴¹⁸ Meclisin ilgili kararları için Bkz. Corbett, **a.g.e.**, s. 117–120 (*Document No. 15*).

⁴¹⁹ Bkz. Corbett, **a.g.e.**, s. 121, 122 (*Document No. 16*).

⁴²⁰ Corbett, **a.g.e.**, s. 123–125 (*Document No. 17*).

⁴²¹ Papalığın Napolyon'la ilişkileri konusunda bkz. Coppa, **Modern Papacy**, ss. 33–49; Patrick Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 180; La Due, **a.g.e.**, ss. 223–229; Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 256–259; Stebbing, **Story**, ss. 597–606; Robert McClory, **Power and The Papacy**, ss. 48–50; Collins, **Upon This Rock**, ss. 222–226.

Papa tarafından onaylanan konkordatoya göre Kilise, devrim sonrası gaspedilmiş mülklerinden vazgeçiyordu. Ayrıca, piskopos ve rahiplerin maaşlarının devlet tarafından verilmesi, hali hazırdaki tüm piskoposların istifa edip yerlerine devletin atadığı ve papalığın onayladığı kişilerin geçmesi konkordatonun diğer önemli maddeleri idi.⁴²² Aslında Pius'un gayreti Fransızlara resmî din olarak Katolikliği ilan ettirmektir ki, konkordatoda yer alan "Katoliklik Fransa'da çoğunluğun dinidir" biçimindeki ifade papalık tarafından bunun ilk adımı olarak görüldü ve başarı sanıldı. Gerçekten de Papa gibi Napolyon da bazı tavizler vermişti bu anlaşma ile, fakat konkordatonun ardından papaya hiçbir bilgi vermeden yayınladığı *Organic Articles* diye bilinen bir metinle Napolyon, Gallikanizmden verdiği ödünleri geri aldı. Çünkü bu ilanla papalığın Fransa'daki her tür faaliyeti Fransız idaresinin iznine bağlanmakta, dinî nikahın dahi ancak medenî nikahtan sonra yapılabileceği hükmü yer almaktaydı.

Roma İmparatorlarına özenen Napolyon'a 1804'te kendi elleriyle taç giydiriyse de işler papanın ümid ettiği gibi gitmedi. Papa İngiltere'ye karşı olan blokta yer almayı reddedince, Napolyon 1807'de papalık devletlerini işgal etti, bir yıl sonra da Roma'yı alıp kendisini aforoz eden papayı tutukladı. Papa Alplerin ardındaki Savona'ya sürgüne, kardinaller ise papalık arşivi ile birlikte Paris'e götürüldü. VII. Pius ancak 1814'de, Napolyon safdışı edilmek üzere iken Roma'ya dönebildi. Napolyon, 1813 Ocağında Leipzig'de Rusya ve Avusturya'dan öldürücü bir darbe almıştı ve nihai olarak Haziran 1815'de Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere tarafından Waterloo'da Napolyon efsanesine son verildi. Napolyon sonrası Avrupa ise 1814–1815 yılları arasındaki Viyana Kongresi'nde şekillendi. Fransa'da Bourbon monarşisi XVII. Louis tarafından ihya edildi; Avusturya Almanya'daki topraklarının çoğunluğunu kaybetti -ki zaten 1806'da İmparator II. Francis Kutsal Roma İmparatorluğunun bittiğini ilan etmişti-; İspanya'nın başına da VII. Ferdinand geçti.

Papalık Devlet Sekreteri Kardinal Consalvi'nin başarılı diplomasisi sonucu Viyana Kongresi ile Ravenna, Bologna ve Ferrara dahil, papalık topraklarının önemli bir kısmı tekrar papalığın idaresine verildi. Bu nedenle Viyana Kongresinden IX. Pius'un papalığına kadar ki döneme "restorasyon dönemi" denmektedir. Bu dönemde

⁴²² Konkordatonun maddeleri için bkz. Corbett, **a.g.e.**, ss. 126–128 (*Document No. 18*).

papalık topraklarıyla birlikte, uzun zamandır Kiliseden uzaklaştırılmış olan Cizvitler de “restore” oldu ve tarikat Kilisede tekrar etkin bir konuma sahip olmaya başladı. Fakat papalık açısından mutlu günler yoktu yakında. Hiyerarşi ve papalık Avrupa toplumunun genelinde bir daha asla eskisi kadar etkili olamayacaktı. Zira Kardinal Bartolomeo Capellari papa seçilip XVI. Gregory (1831–1846) adını aldığı dönemde bu defa İtalyan Devrimi başlamıştı.

Gregory’nin papalık merkeziyetçiliğine ne kadar bağlı olduğu, papa olmadan önce yazdığı ve papalığın otoritesinin ve dünyevî gücünün meşruluğunu savunduğu *Papalığın Zaferi (The Triumph of the Holy See)* adlı kitabından belliydi.⁴²³ Papalığının ilk zamanlarında ise Fransa’da, üstelik de başını Katolik din adamı Felicité Lamennais’in çektiği bir grubun çıkardığı günlük gazete *L’Avenir (Gelecek)* özgürlüğü, cumhuriyeti, dahası din ile devlet ayrılığını savunmaktaydı. Sloganları “Tanrı ve özgürlük” olan bu grup, liberalizmden korkmak yerine onu “Katolikleştirmek” ülküsünden söz ediyordu. Bu liberal eğilim Fransa dışında, Ignaz von Doellinger (ö. 1890), A. Möhler (ö. 1838), Friedrich von Schlegel (ö. 1829) gibi önemli isimler vasıtasıyla Almanya’da, John Acton’la İngiltere’de ses getirdi. Gregory Ağustos 1832’de *Mirari vos* adlı genelge ile bu kişileri ve fikirlerini isim vermeden kınadı. Haziran 1834’teki *Singulari nos* ile bu defa özellikle Lamennais’i hedef aldı ve onu “berbat bir yazar” olarak niteleyip *Bir Mü’minin Sözleri (Words of a Believer)* adlı kitabını da küçümsedi.⁴²⁴ Liberal Katolikler aslında papalığın merkeziyetçiliği veya papalık kurumunun gerekliliği konusunda muhafazakârlarla çok da farklı düşünmüyorlardı. Sadece daha özgürlükçü bir ortam istemekteydiler. Fakat onların bu istekleri IX. Pius’un *Syllabus*’u ile tamamen bir kenara itilecekti. Gregory’nin asıl önemsemediği misyonerlik faaliyetleriydi. XVI. ve XVII. yüzyıllardaki misyonerlik faaliyetleri XVIII. yüzyılda önemli bir düşüş göstermişti. Papa Gregory misyonerliğe yeni bir ivme kazandıran isim oldu. Özellikle Cizvitlerin yardımı ve fedakâr gayretleri sonucu Afrika, Hindistan, Çin başta olmak üzere Filipinler ve Amerika gibi birçok bölgeye adeta misyoner bombardımanı yapıldı.

⁴²³ La Due, **a.g.e.**, s. 233.

⁴²⁴ XVI. Gregory hakkında bilgi için bkz. Lavinia Cohn-Sherbok, **Whos’s Who in Christianity**, s. 113. Papa’nın genelgeleri için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Greg16/index.htm>

3. IX. Pius ve I. Vatikan Konsili

Gregory'nin yerine "modern papalığın kurucusu" olarak isimlendirilen Kardinal Mastai-Ferretti, papalık ismiyle IX. Pius (1846–1878) geçti.⁴²⁵ XVI. Gregory'den itibaren Kilisede ortaya çıkan liberal eğilimler, IX. Pius'un sadece dışarıdaki düşmanlarla değil içeridekilerle de uğraşmasını gerektirdi.⁴²⁶ Liberal Katolikler modern seküler toplumla daha olumlu ilişkiler kurma taraftarıydılar. Fakat muhafazakârlığa karşı ortaya çıkan bu eğilim üçüncü bir grup olarak radikal Katolikleri üretti ki, bu radikal eğilim özellikle IX. ve X. Pius dönemlerinde Kilisenin politikasını belirleyen bakış açısı oldu.⁴²⁷

Fransız Devrimi sonrası gelişmeler İtalya'da siyasal birliğe yönelik gayretleri artırmıştı. Neredeyse tüm orta İtalya'ya hükmeden papanın iktidarı tehdit altındaydı. 1848'de en önemli adamlarından biri olan Pallergino Rossi'nin bir suikasta kurban gitmesi sonucu hayatından endişe eden Pio Nono (IX. Pius) kaçarak Napoli Krallığı'na sığınmak zorunda kaldı. Dolayısıyla papanın liberal ve milliyetçi güçlerle uzlaşma niyeti vardıysa bile bu dönemde yok oldu. Cumhuriyetçiler 1849 Şubatında Roma'yı ve Kilisenin diğer topraklarını ele geçirdiler. Bu işgal papaların dünyevî hakimiyetinin bitmesi anlamına geliyordu. IX. Pius Avusturya, Fransa ve İspanya başta olmak üzere birçok ülkeden yardım istedi. Fransa Başkanı Louis Napolyon, gönderdiği kuvvetlerle Roma'yı ele geçirip tekrar papaya verdi, bu arada zaten Avusturya kuvvetleri de Papalık Devletlerinin önemli bir kısmını papa adına kontrol altına almıştı. Böylece Fransız ve Avusturya kuvvetleri sayesinde Pio Nono 1870'e kadar papalığın dünyevî hakimiyetini korumuş oldu.

Kilise, bir taraftan yaralarını sarmaya çalışırken diğer yandan varlığına kasteden güçlü düşmanlarına karşı çeşitli hamleler yapmaktan geri durmadı. Papa IX.

⁴²⁵ IX. Pius hakkında bkz. La Due, **a.g.e.**, ss. 235–239; Collins, **a.g.e.**, ss. 234–239; Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 261–294.

⁴²⁶ Liberal katolisizm hakkında bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 261–283; "Liberal Catholic Churches", http://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_Catholic_Church. Papalığın liberalizmle mücadelesi ile ilgili bkz. Gene Burns, "The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism", **The American Journal of Sociology**, vol. 95, no. 5 (1990), ss. 1123–1152; Hermann Gruber, "Liberalism", **C.E.**, trans. by John Fernandez (<http://www.newadvent.org/cathen/09212a.htm>); Philip Jenkins, **The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice**, New York, 2003, ss. 47–66.

⁴²⁷ Bkz. Thomas J.J. Altizer, "The Contemporary Challenge of Radical Catholicism", **The Journal of Religion**, vol. 74, no. 2 (Apr. 1994), ss. 182–198.

Pius, 8 Aralık 1864'te *Syllabus Errorum* (Hatalar Manzumesi) adında bir genelge yayınladı. Bu hem Kilise dışındaki hem de Kilisedeki liberallere yönelik bir metindi. Zamanın seksen önemli "hata"sını sıralayan *Syllabus* ile ifade özgürlüğü, dinî tolerans, din-devlet ayrılığı gibi fikirler yanında "Roma Başpiskoposunun [yani Papanın] ilerleme, liberalizm ve modern medeniyetle uzlaşabileceği veya uzlaşmak zorunda olduğu" düşüncesi bir hata olarak nitelendirildi.⁴²⁸ *Syllabus*'la nerdeyse tüm liberal ve modern fikirler -Halkın egemenliği, basın özgürlüğü, inanç ve ibadet hürriyeti, skolastisizmden sapma gösteren her tür felsefî düşünce- mahkum edildi. *Syllabus*, onunla benzer bir içeriğe sahip olan, yani zamanın hatalarından söz eden *Quanta Cura* genelgesi ile beraber yayınlanmıştı. Benzer papalık metinlerinin ortak özelliği genel eğilimleri ve fikirleri hedef almakla birlikte pratikte muhataplarının bulunmasıdır. *Syllabus* ve *Quanta*'nın hedef aldığı kişi ise Fransa'daki etkili din adamlarından biri olan Orléans Piskoposu Dupanloup'tu. IX. Pius'un önemli genelgelerinden diğeri de sadece Protestanlarla Katolikler arasında değil Katolikler içerisinde de tartışmalara yol açan -ki bunların en ünlüsü XVII. yüzyılda V. Paul zamanında Dominikenler ve Fransiskanlar arasında yaşanmıştır ve papa sonunda olaya müdahale edip bu konunun tartışılmasını yasaklamıştır- *Immaculate Conception* olarak bilinen ve Meryem'in aslı günahattan masun olduğu doktrinini içeren *Ineffabilis Deus* (8 Aralık 1854) adlı genelgesidir.⁴²⁹

Pius'un en önemli başarısı şüphesiz I. Vatikan Konsili (1869-1870)'i yapmak oldu. İtalyan ordularının Roma'yı kuşatmasıyla akamete uğrasa da, bu konsil 1870'de Papa'nın üstünlüğünü ve yanılmazlığını ilan etti.⁴³⁰ Fawkes gibi düşünenlere göre *Syllabus* modern topluma karşı bir savaş ilanıydı, yanılmazlık doktrini ile de papalık teorisi tarihî gelişimini tamamladı.⁴³¹ Aslında yanılmazlık doktrinin taraftarları papa dışında küçük bir gruptu ve çoğunluk temsilcileri böyle bir ilanın en azın-

⁴²⁸ *Syllabus*'un tam metni için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9syll.htm>

⁴²⁹ IX. Pius'un genelgeleri için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/index.htm>

⁴³⁰ Konsil ile ilgili ayrıntılar hakkında bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 240-247; Collins, **a.g.e.**, ss. 239-250. Liberal eğilimleri şiddetle reddetmesi ve papanın yanılmazlığını vurgulamasına rağmen I. Vatikan Konsili'nde kabul edilen esaslardan biri de -akıl çağının bir etkisi olacak- insanın doğal aklı ile Tanrı'yı bulabileceğidir. I. Vatikan Kararlarının ilgili kısımları için bkz. Corbett, **a.g.e.**, ss. 129-131 (*Document No. 19*).

⁴³¹ A. Fawkes, "Papacy", **E.R.E.**, vol. 9, s. 625.

dan zamansız olduğu yönünde papayı bir mektupla uyardılar.⁴³² Fakat Kardinal Manning'in başını çektiğı yanılmazlık yanlıları konsilden bu kararın çıkmasını sağladı. Konsile Doğu Ortodoks ve Protestanlardan da davet edilenler oldu, ancak bu davet bir karşılık bulmadı.⁴³³ Bunun nedeni muhtemelen, konsil kararlarının önceden bilinmesi ve bunların oldukça sert kararlar olmasıydı. Bu konsil genellikle Gallikanizm veya Konsiliarizm gibi papalık merkezîyetçiliğine karşı fikirlerle ve seküler tehditlere karşı Ultramontanizmin zaferi olarak yorumlandı. Başka nedenler dile getirilebilirse de bu konsile ultramontanist bir anlayışın hakim olmasının en önemli sebebi, papalığın ve Kilisenin yakın geçmişte Aydınlanma ve modernizm süreci tarafından hırpalanmasıydı. Dolayısıyla I. Vatikan Konsili bu hırpalanmaya karşı bir reaksiyondur.⁴³⁴ Kilise bu yıpratıcı süreçten sonra ya modernizmle uzlaşacak ya da ona tepki gösterecekti, papanın tercihi tepki yönünde oldu.

Konsilden önce papanın yanılmazlık ilanında kararlı olduğı biliniyordu. Buna ek olarak, papa tarafından liberal görüşlerinden dolayı kınanan Lamennais dahil olmak üzere bazı kilise adamlarının etkileyici eserleri buna zemin hazırladı ve yanılmazlık ilanını kolaylaştırdı. Bunlardan en önemlisi, ultramontanist söylemin önemli isimlerinden Joseph De Maistre'nin kaleme aldığı *Du Pape* (1819) idi. Yayınlandıktan kısa süre sonra döneminin çok satan kitapları arasına giren bu eserde Maistre, papanın kişisel yanılmazlığını savunuyordu. Yine Cizvitler etkili yayın organları *La Civiltà Cattolica* ile bu konuda azımsanmayacak bir hizmet gördüler ki, bu yayın organı *L'Osservatore*'den önce papalığın resmî yayın organı gibi çalışıyordu. Hatta konsilden neredeyse bir yıl önce *La Civiltà*'da konsilin yanılmazlık doktrinini ilan edeceği yazılmış ve bu haber hararetli tartışmalara yol açmıştı. Dolayısıyla sanıldığı gibi konsilden çıkan karar sürpriz değildi, zaten biliniyordu.⁴³⁵

⁴³² Konsilden böyle bir kararın çıkmamasına çalışanlar arasında "Eski Katolikler" olarak bilinen bir grubun oluşmasını sağlayan Döllinger, Franz Reusch gibi bilim adamları da vardı.

⁴³³ IX. Pius'un Doğu hristiyanlarını konsile davet etmesi, onlardan destek almayı ve düşmanlarına karşı elini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Fakat bu düşünce asırların getirdiğı ayrılığın karşısında bir işe yaramamıştır. Konsilin Doğu kiliseleri ile irtibatı hakkında bkz. Frazee, **a.g.e.**, s. 234–236.

⁴³⁴ I. Vatikan Konsili ve tartışmalar hakkında bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 284–294; Coppa, **a.g.e.**, ss. 100–116.

⁴³⁵ McClory, **a.g.e.**, s. 73.

I. Vatikan Konsili iki belge yayınladı. Her ikisi de Dogmatik Yasa sayılan *Dei Filius* ve *Pastor Aeternus*. Yanılmazlıkla ilgili yasa *Pastor Aeternus* (Ebedî Çoban) ile birlikte papanın yanılmazlığı dogmaya girmiş oldu. Bu yasa şu şekilde sona ermekteydi:

“...Kutsal Konsil'in onayı ile biz, ilahî biçimde vahyedilmiş bir dogma olarak bildiriyoruz ve ilan ediyoruz ki Roma Piskoposu, dinî ve ahlaki konularda, havarisel otoritesi ile tüm Hristiyanların çobanı ve öğretmeni olarak kutsal kürsüsünden [ex-cathedra] konuştuğu zaman Aziz Petrus'un kendisine sağladığı ilahî yardıma sahiptir... yanılmazdır... bu yüzden Roma Piskoposunun bu tür bildirileri ne kendisi ne de Kilise tarafından asla değiştirilemez.”⁴³⁶

Tabi ki bu karar kolay çıkmadı. Konsil esnasında en etkili muhalefet Avusturyalı Piskopos Vincent Gasser'dan geldi. Konsil oturumlarından birinde neredeyse dört saatlik uzun bir konuşma yapan Gasser yanılmazlık doktrininin ilanının hangi mahsurlara yol açacağını anlattı. Gasser özetle şunları söyledi: 1) Böyle bir karar ve ilan gelecek genel konsilleri anlamsız ve gereksiz hale getirecektir. 2) Genel konsiller artık özgür olamayacaktır. 3) Doktrin papaların şahsına yanılmazlık veriyor gibi anlaşılıp kişisel yanılmazlık anlayışına neden olacaktır. 4) Bu doktrin neredeyse papayı ayrı bir kilise haline getirecektir. 5) Yanılmazlık, Papalığın mutlaklığına dönüşecektir ki, kesin yanılmazlık sadece Tanrı'ya aittir. Bu, Tanrı'ya ait bir sıfatı papaya vermektir.⁴³⁷ Sonuçta yanılmazlık karşıtları etkili olamadılar ve Pius “papanın yanılmazlığı” doktrinini dogmaya dahil etti. Çünkü “IX. Pius yanılmazlık doktrinini Kiliseyi tehdit eden ahlakî, doktrinel, siyasî ve toplumsal kaosa karşı bir siper olarak görmüştü.”⁴³⁸ Modernizm o dönemde ilerlemeyi temsil etse de papa için onun anlamı “âhir zaman” (apocalypse) idi.

Cizvitler yayın organlarıyla bu kararı destekledilerse de, yanılmazlık ilanına dünyadan tepkiler gecikmedi. *New York Times* gibi gazeteler doktrinin tehlikelerine dikkat çekerek neredeyse bu karara karşı bir kampanya başlattılar.⁴³⁹ Avrupa'da da doktrin çoğunlukla şaşkınlık ve tedirginlikle karşılandı. I. Vatikan'a en sert tepkiler-

⁴³⁶ **Pastor Aeternus**, IV, 9. Konsil ve yanılmazlık doktrininin kabulüyle ilgili bkz. McClory, **a.g.e.**, s. ix–xxi, 77 vd. Collins, **Upon this Rock**, s. 243 vd.

⁴³⁷ McClory, **a.g.e.**, s. 112–114.

⁴³⁸ John W. O'Malley, “The Beatification of Pope Pius IX”, **America**, vol 183, 5, s. 10.

⁴³⁹ McClory, **a.g.e.**, s. xi, xii. Amerikan Protestanlarının I. Vatikan Konsili ile ilgili tepkileri için bkz. James H. Smylie, “American Protestants Interpret Vatican Council I”, **Church History**, vol. 38, no. 4 (Dec. 1969) ss. 459–474.

den biri Almanya'dan geldi. Bu tepki kendisini özellikle Bismark Almanyasının *Kulturkampf* (Medeniyet Savaşı) politikası ile gösterdi.⁴⁴⁰ Avusturya papalikle yaptığı 1855 konkordatosunu geçersiz ilan etti; İsviçre ve İspanya'da da Kiliseye karşı önemli tepkiler ortaya çıktı.⁴⁴¹ Papanın yanılmazlığı doktrinini ilan eden I. Vatikan Konsili aslında doğal bir süreç içerisinde sona ermedi. İtalyan kuvvetlerinin Roma'yı ele geçirmesiyle zorunlu olarak bitti, hatta resmî bir kapanışı dahi yapılamadı. Konsil devam ederken 1870'de Fransız kuvvetleri Prusya savaşı nedeniyle bölgeden ayrılmıştı. İtalya'nın birliğini hedefleyen ve ülkede büyük taraftar bulan *Risorgimento* (Diriliş) hareketiyle Garibaldi Roma'ya girdi ve İtalya Cumhuriyetini ilan etti. Roma'yı ve diğer topraklarını kaybeden Pius kendisinin Vatikan'da mahpus olduğunu açıkladı ve papalığın bu "tutsaklık"ı 1929'daki Lateran Anlaşmasına kadar yaklaşık 60 yıl sürdü.⁴⁴²

1985'te Papa II. John Paul tarafından "Aziz" ilan edilen IX. Pius⁴⁴³ zamanındaki dikkat çekici gelişmelerden bir diğeri Katolik tarikatlardaki canlanmadır. Cizvitlerin sayısı Pio Nono zamanında neredeyse iki katına çıkmıştır. Dominikenler ve Fransiskenler de onun zamanında faaliyetlerini artırmışlar, yeni okullar kurmuşlardır. White Fathers, Divine World gibi çeşitli misyoner örgütler de bu devrede kurulmuştur. Pius ayrıca Roma'yı bir hac merkezi haline getirmiştir. Papa 1848 tarihli *In suprema Petri Apostoli sede* adlı mektubuyla Doğu kiliselerinin liderlerini Roma Kilisesi ile birleşmeye davet etmiş, fakat olumlu bir cevap alamadığı gibi eleştiridozu yüksek tepkiler de görmüştür. Örneğin dönemin Rum Ortodoks Kilisesi Patriği Anthimos papanın mektubuna cevaben ilan ettiği metinde Roma Kilisesini sapkınlıkla suçlamış ve papaya "misyonerlerinizi Doğudaki Ortodoksların peşine takacağınıza

⁴⁴⁰ *Kulturkampf* döneminde Kilise ile Alman devletinin çatışmasının, daha doğrusu kilisenin Almanya'da baskı altına alınmasının nedeni önce *Syllabus*, sonra da yanılmazlık doktrini ile Kilisenin, Almanya'da hakim olan görüşle ters düşmesi idi. Bu çatışma Almanya ile Kilisenin barıştığı 1887'ye kadar devam etti. Söz konusu çatışma için bkz. J.K. Zeender, "Kulturkampf", *EVP*, s. 251-253; Marjorie Lamberti, "State, Church, and Politics of School Reform during the Kulturkampf", *Central European History*, 19, 1986, ss. 63-81.

⁴⁴¹ Bkz. Corbett, *The Papacy*, s. 76.

⁴⁴² Papalık Devletleri'nin kaybedilmesi süreci ile ilgili bkz. Aretin, *Papacy and the Modern World*, s. 74-92.

⁴⁴³ Bkz. O'Malley, *a.g.m.*, s. 6.

Batıdaki dinsizlerle uğraşın” mealinde sert bir karşılık vermiştir.⁴⁴⁴ Bazen bu şekilde ters tepse de Pius döneminde etkili bir diplomatik performans göze çarpar. Papalık Rusya ile yapılan bir konkordato ile Avrupa’da önemli bir Katolik nüfus teşkil eden Polonya’yı dinî açıdan kendisine bağlamıştır. Osmanlı nezdinde gerçekleştirilen girişimler sonucu, 1847’de Kudüs’teki Latin Patrikliğinin yeniden kurulmasını sağlamıştır. ABD ile de yakın temasa geçilmiş ve 1848’de ABD Roma’da bir sefaret açmıştır.⁴⁴⁵

4. XX. Yüzyılın İlk Papaları

“Kilisenin karşılaştığı çağdaş meydan okumalar Petrus’un Kayasını sallamadıysa da onu kaygan bir mekan haline getirmiştir”⁴⁴⁶ der Garfield. Sözünü ettiği tehdit modernizmdir. Tıpkı liberal Katolikler gibi modernist kriz de Kilise de ani bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁷ Temel problem ise modern ve seküler dünya ile nasıl bir *modus vivendi* (birlikte yaşama tarzı) oluşturulacağıdır. IX. Pius’tan sonra XIII. Leo ile birlikte, zaten var olan Kiliseye karşı meydan okuma daha aşikar hale geldi. Bilimdeki başarılar, pozitivizmin köken saplantısı yüzünden kutsal metinlerin, hatta tümüyle dinin kaynağının sorgulanması, tarihsel araştırmalar ve Darwinizm gibi bilimsel ama dini vurmak için kullanılan araçlar, öte yandan Marksizm gibi ideolojiler Kilisenin varoluşsal temelini sarsma tehlikesi arz ediyordu. Biblikal araştırmalar daha XIX. yüzyıldan itibaren ses getirmeye başlamıştı. Örneğin -aynı zamanda meşhur şarkiyatçılardan olan- Wellhausen, ondan sonra Alfred Loisy gibi araştırmacılar *Pentatok* (Tevrat’ın ilk beş kitabı)’u Musa’nın yazmış olamayacağını, Kilisenin şimdiki dogmatik yapısının İsa’dan değil tarihî gelişmelerden kaynaklandığını savunmaktaydılar. Adolf Harnack ve Ernest Renan gibi yazarlar eserlerinde Kilisenin

⁴⁴⁴ Bkz. Frazee, **Catholics and Sultans**, s. 227. I. Vatikan Konsilinde de Katolik misyonerlerin Doğu Hristiyanları üzerindeki faaliyetleri ile ilgili şikayetler bazı Ortodoks din adamlarınca dile getirilmiştir. Bkz. **a.g.e.**, s. 233.

⁴⁴⁵ IX. Pius ve halefi XIII. Leo’nun diplomatik faaliyetleri konusunda bkz. E.L. Woodward, “The Diplomacy of Vatican under Popes Pius IX and Leo XIII”, **Journal of British Institute of International Affairs**, vol. 3, no. 3 (May. 1924), ss. 113–138; Emiliana P. Noether, “Vatican Council I: Its Political and Religious Setting”, **The Journal of Modern History**, vol. 40, no. 2 (Jun. 1968), ss. 218–233.

⁴⁴⁶ Granfield, **Papacy in Transition**, s. 11.

⁴⁴⁷ Kilisenin modernizm ile karşılaşmasından kaynaklanan kriz, bunun gelişimi ve sosyolojik bir analizi için bkz. Stephen G. Lyng-Lester R. Kurtz, “Bureaucratic Insurgency: The Vatican and Crisis of Modernism”, ss. 901–922.

İsa'sından bambaşka bir İsa tasvir ediyorlardı.⁴⁴⁸ Onların İsa'sı XIX. yüzyılın liberal reformcularına benzeyen, dogmatik bir din değil sadece kardeşlik temeline dayanan bir inanç vaz etmiş bir kişiydi. Bu ve benzeri iddialar Kutsal Kitap'ın yanılmazlığı ve bozulmamışlığı doktrinini havada bırakıyordu.

Bazılarının “Kilisenin paranoid takıntısı” dediği modernizm krizi karşısında bir taraftan moderniteyi reddetme yönünde bir eğilim söz konusu iken diğer taraftan daha güçlü bir kilise arzu etmekle birlikte, bunun yolunun merkeziyetçi ve dogmatik bir anlayış değil, Kilisenin liberalizm ve modernizmle uzlaşmasından geçtiğini savunanlar da çıkmıştı. Bunun, çok fazla bilinmeyen tipik ve ilginç örneklerinden biri Marie von Ebner-Eisenbach'ın başlattığı bir hareketti. 1887'de *Das Gemeindeglied* adlı eserinin yayınlanmasının ardından özellikle memleketi Avusturya'da ilgi gören Eisenbach, Katolisizm ile liberalizmi uzlaştırmaya gayret etmiş ve Kilisenin liberalleşmesi gerektiği tezini savunmuştu. Kocasını da Avusturya'nın meşhur liberallerinden olan Eisenbach'ın temel söylemi, Kilisenin modern düşünceye direnmemesi, dünyevî güç ve metâ hırsından vazgeçmesi gerektiği üzerine odaklanmıştı. Ayrıca kadının kilisedeki mevcut konumunu da eleştiren Eisenbach, kadınların Kilisede “kutsal boyunduruk” altında olduğunu iddia etti. Fakat bu söylem Kilise tarafından tepkiyle karşılandı ve Eisenbach Kilise yayınlarında, “Tanrıdan uzaklaşmış” diye nitelendirilip kitaplarının Katoliklerce okunmaya değmez olduğu ilan edildi.⁴⁴⁹

a) XIII. Leo (1878–1903)

Yirminci yüzyıla girerken Kilisenin başında olan XIII. Leo (gerçek adıyla Gioacchino Pecci)'nin en önemli problemi IX. Pius'tan devraldığı “Roma Sorunu” (Roman Question), yani Papalık Devletlerine İtalyan hükümeti tarafından el konması ve Kilisenin ise bunu kabullenmemesi idi.⁴⁵⁰ Bununla birlikte Leo'nun tarzı selefi kadar sert olmadı. Onun temel politikası modern dünya ile uzlaşma taraftarı görüntüsü vermeye çalışan bir muhafazakarlıktı. Bu biraz da şartların getirdiği bir zorunluluktuktu. Zira onun modernizme karşı çıkması IX. Pius'tan daha zordu, çünkü Sanayi

⁴⁴⁸ Bkz. Renan, *İsa'nın Hayatı*, çev. Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.

⁴⁴⁹ Ayrıntılar için bkz. Doris M. Klostermaier, “Not Recommended For Catholic Libraries: Marie von Ebner-Eschenbach and the Turn-of-the-Century Catholic Revival Movement”, *German Life and Letters*, 53: 2, April 2000, s.162–177.

⁴⁵⁰ Bkz. Ronald S. Cunsolo, “Roman Question”, *EVP*, ss. 355–357.

Devrimi ve diğer siyasal gelişmeler böyle sert bir karşı çıkışı gerçekçilikten uzak kılıyordu. Yani Leo'nun karşısında fiilî bir durum vardı.

Corbett siyasî açıdan Leo'nun İtalya, Almanya ve Fransa olmak üzere üç ülkeye yönelik bir politika izlediğini, bunlardan sadece Almanya'da başarılı olduğunu söyler. Buna göre Leo Almanya'da -Kilisenin Katolik Merkez Partisi ile ilişkisinin de etkisiyle- istediği desteği kazandı ve *Kulturkampf* sonrası Almanya'nın papalıkla ilişkileri düzeldi. Fransa'da papalık, III. Cumhuriyet'in Kilise karşıtı tutumu nedeniyle istediğini alamadı. İtalya'da ise ona fayda sağlayacak bir teşebbüste dahi bulunamadı, zira İtalyan Hükümeti Leo'ya da en az IX. Pius'a olduğu kadar düşmanca davrandı.⁴⁵¹ Bunun dışında Leo, selefine göre Kilise için önemli açılımlar sağladı. Onun döneminde Hristiyanların birliği konusunda önemli bir adım atıldı ve *Orientalium Dignitas* adlı genelge ile, uzun bir aradan sonra Doğu Kiliseleri ile tekrar ilişki kuruldu. Hatta -karşılık görmemişse de- IX. Pius gibi Leo da Doğu Kiliselerine birleşme çağrısı yapmıştır.⁴⁵² Misyonerliğe dünya çapında yeni hız kazandırma da Leo'nun hedeflerinden biri oldu ve bu anlamda çalışmalar yapıldı.

Diğer taraftan XIII. Leo *Syllabus* çizgisini devam ettirdi. “Hristiyan Felsefesinin Restorasyonu” alt başlığını taşıyan *Aeterni Patris*⁴⁵³ adlı genelgede neoskolastisizmin (Neo-Tomizm) Kilisenin yegane resmî teolojisi olduğunu ilan eden papa, filozofların sadece *magisterium* (Kilise'nin öğretme yetkisi)'un izin verdiği çerçevede düşünceleri gerektiğini açıkladı.⁴⁵⁴ Onun *Satis Cognitum* adlı genelgesi ise II. Vatikan'a kadar kilise eklesiolojisini belirledi. *Index*, modern taleplerde bulunanlara karşı kullanılmaya devam edildi. Örneğin Würzburg Üniversitesi profesörlerinden Hermann Schell, Kilisenin demokratikleşmesi gerektiğini savunduğundan heretik ilan edildi ve kitapları *index*'e alındı.⁴⁵⁵ Bununla birlikte Leo tamamen bilime kapalı ve dogmatik bir görüntü vermemek adına Vatikan arşivlerini bilim adamlarına

⁴⁵¹ Corbett, *The Papacy*, s. 78–81.

⁴⁵² Frazee, *Catholics and Sultans*, s. 236, 237.

⁴⁵³ Tam metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_04081879_aeterni-patris_en.html

⁴⁵⁴ Leo'nun teolojik uygulamaları hakkında bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 81, 82; La Due, *a.g.e.*, s. 250, 252.

⁴⁵⁵ Klostermaier, *a.g.m.*, s. 169.

açtı ve bir “Kutsal Kitap Komisyonu” kurdu.⁴⁵⁶ Ama Leo’nun komisyonu 1906’da, ben katoliğim diyen birinin Musa’nın 5 kitabının bizzat Musa tarafından yazıldığına inanmak zorunda olduğunu açıkladı.⁴⁵⁷ *Immortale Dei* (1885)⁴⁵⁸ adlı genelgesiyle din-devlet ilişkileri hakkındaki papalık görüşünü açıklayan Leo, din ve devletin doğru değerlendirilmesi gerektiğini, insanın devletin vatandaşı olduğu gibi aynı zamanda “Tanrı’nın kulu” olduğunu vurguladı. *Libertas humana* (1888)’da ise papa liberal düşüncelere açıkça cephe aldı.⁴⁵⁹

Leo’nun papalığı Sanayi Devrimi’nin doğurduğu sorunların belirgin olarak ortaya çıktığı zamana rastlamıştı. Bu dönemde Avrupa, demiryolları ile birbirine bağlanmış, Rockefeller, Carnegie ve Nobel gibi endüstri baronu aileler ortaya çıkmıştı. Sanayi Devriminin getirdiği en önemli problem ise işçilerin durumuydu. Leo bu konuya ayrı bir hassasiyet gösterdi ve bu nedenle Katolikler Leo’ya “işçilerin papası” dediler.⁴⁶⁰ Onun, kimi zaman “soysal katolisizmin Manga Carta”ısı olarak nitelenen⁴⁶¹ *Rerum novarum* (1891) adlı genelgesi işçi hakları ile ilgiliydi.⁴⁶² Aslında papanın konuya ilgisi ve işçileri sahiplenme gayreti bir tehlikeden kaynaklanmaktaydı. Zira Sanayi Devriminin sorunlarını çözme iddiasındaki sosyalizm ve onun en etkili biçimlerinden olan Marksizm ideolojik olarak dine karşıtı ve işçiler üzerinde etkili bir hareket olmaya başlamıştı. Papa, Kilisenin toplumsal sorunlara ilgisini ve dinin bu sorunu çözebileceğini göstermek istemişti.⁴⁶³ *Rerum novarum* benzeri ge-

⁴⁵⁶ Vatikan Arşivi’nin açılmasıyla birlikte arşivin içeriği hakkında da bilgiler yayınlanmaya başlamıştır. Bunun ilk örneklerinden biri olarak bkz. Charles H. Haskins, “The Vatican Archives”, *The American Historical Review*, vol. 2, no. 1 (Oct. 1896), ss. 40–58.

⁴⁵⁷ Leo’nun, daha az sert olmakla birlikte, X. Pius gibi modernizme direnmesinin ve bu dönemdeki içe kapanmanın Kilisenin eğitim kalitesini düşürdüğünü ve XX. yüzyılın ortasına kadar Katolik Seminerleri (bazıları ilahiyat fakültesi seviyesinde olan ruhban okulları)’nin “ortaçağ gettoları” olarak kaldığını söyleyenler vardır. Bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 318, 319.

⁴⁵⁸ Genelgenin metni için bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 132–139 (*Document No. 20*).

⁴⁵⁹ Genelgenin metni için bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 139–142 (*Document No. 21*).

⁴⁶⁰ Bkz. Ron Pazola, “Who’s been Sitting in Peter’s Chair?”, s. 39.

⁴⁶¹ Bokenkotter, *Concise History*, s. 297.

⁴⁶² Metin için bkz. Corbett, *The Papacy*, s. 143–148 (*Document No. 22*). XIII. Leo’nun diğer genelgeleri için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/index.htm

⁴⁶³ Kilise, bazı din adamlarının kendilerince Marksizme karşı bir alternatif olarak kurdukları “İşçi Şövalyeleri” vb. Hristiyan teşkilatlarını başlangıçta tasvip etmedi. Fakat 1880’lerden itibaren pek çok Hristiyan ticaret birlikleri kurulmuştu. Almanya’da “İşçilerin Refahı Birliği” (1879), Belçika’da “Anti-Sosyalist Birlik” (1878), Hollanda’da “Katolik İşçiler” (1895) bu kuruluşlardandı. Yaklaşık 3,5 milyon üyesi ile Avrupa’yı kapsayan bir federasyon ise 1920’de “Hristiyan Ticaret Birlikleri Federasyonu” adıyla kuruldu. Bu ticaret birlikleri ile sonradan Avrupa siyasetinde etkili olmaya başlayacak Hristiyan Demokrat partilerin ortaya çıkışı arasında yakın bir ilişki vardır. 1950’lere gelindiğinde Hristiyan Demokrat partiler Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Almanya,

nelgeler Leo'nun haleflerince de sürdürüldü. XI. Pius 1931'de *Quadragesimo anno*'yu; XXIII. John -*Rerum novarum*'un 1961 yılındaki yıldönümünde- *Mater et Magistra*'yı ve 1963'te *Pacem in terris*'i; VI. Paul ise *Populorum progressio*'yu, sosyal katolisizmin anahtar kavramı olan “sosyal adalet”e dikkat çekerek aynı ruhla yayınladılar. II. Vatikan Konsili'nin *Gaudium et spes* (*Modern Dünyada Kilise*) isimli belgesi bu çizgiyi tamamladı. Bir başka açıdan bu metinler demokrasinin bir yönetim şekli olarak Kilise tarafından meşru görülmesinin aşamalarını oluşturdu.⁴⁶⁴

b) X. Pius (1903–1914)

XIII. Leo'nun ölümünden sonra görünen en kuvvetli papa adayı, Leo'nun Devlet Sekreterliğini yapmakta olan Kardinal Mario Rampolla idi. Ancak kardinallerin çoğu, Leo'nun ılımlı diplomasisi yerine IX. Pius'un sert politikasına dönme taraftarı olduğundan, Rampolla Avusturya temsilcisi tarafından veto edildi ve konklavdan papa olarak 1893'ten beri Venice Patrikliği görevini sürdüren Kardinal Guiseppe Sarto çıktı.

X. Pius adını alan Sarto'nun çabaları öncelikle İtalyan Hükümeti ile Vatikan arasındaki tansiyonu düşürmeye odaklanmıştı. Fakat 1905'te Fransa'da, çıkarılan bir kanunla Kilise ve devlet ayrılığının kabul edilmesi papanın dikkatini bu konuya yöneltti. Fransa ile ilişkiler zaten 1904'ten beri kopmuştu. Ertesi yıl ise Fransız hükümeti Papalığın Fransa'daki haklarını düzenleyen 1801 Konkordatosu'nu geçersiz saydı ve Kilise ile devletin ayrıldığını resmen ilan etti. Papa 11 Şubat 1906 tarihli *Vhementer nos* isimli genelgesiyle Fransa ruhbanına ve halkına seslenerek, Kilisenin devletten kesinlikle ayrılamayacağını savundu.⁴⁶⁵ Bu, modernizmle çatışmanın bir vechesiydi; Kilise diğer taraftan çeşitli yazarlara karşı tepki göstermekten geri durmadı. Alfred Loisy'nin 1902'de yayınlanan *İncil ve Kilise* isimli kitabı Kilisenin modernizmle uzlaşmasına yönelik fikirler serdettiği için *index*'e kondu ve Loisy aforoz edildi. Bu vakıa istisnaî bir örnek olarak kalmadı. İyi niyetli hristiyanlar olmakla birlikte Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde Kilisenin mevcut yapısını ve politi-

Avusturya ve İtalya'da parlamentolarında çoğunluğu ele geçirmişler; İsviçre, Fransa ve Norveç'te ise önemli gruplar haline gelmişlerdir.

⁴⁶⁴ Bokenkotter, **Concise History**, s. 309.

⁴⁶⁵ X. Pius'un genelgeleri için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/index.htm. Burada yer almayan genelgeleri için bkz. www.papalencyclicals.net

kalarını eleştiren kitaplara Kilise tarafından şiddetle cephe alındı. Bu yazarlar, eski günlerdeki gibi engizisyon elinde can vermedilerse de, neredeyse hiç dinlenmeden mahkum oldular ve aforoz edildiler.⁴⁶⁶ X. Pius ismen selefi olan IX. Pius gibi modernizmi Kilisenin can düşmanı olarak görüyordu. Hatta papalığının 5. yıldönümü münasebetiyle basılan paralarda papa, modernizm canavarıyla savaşıırken resmedilmişti. Bununla birlikte, bir ideoloji olarak modernizmin X. Pius zamanında mahkum edilmesi iki aşamada gerçekleşti. İlk olarak Temmuz 1907’de *Lamentabili sane*⁴⁶⁷ adlı papalık genelgesiyle, ikinci aşamada ise aynı yılın Eylül ayında *Pascendi dominici gregis* adlı genelge ile modernist fikirler lanetlendi. *Pascendi*’de neredeyse düşünce anlamında hangi tür “izm” varsa hepsi mahkum edildi. Büyük ölçüde *syllabus*’a benzeyen ve zamanın 65 hatasının sıralandığı *Lamentabili*’de ise İsa’nın bir kilise kurmadığı ve sakramentler uygulamadığı; Roma kilisesinin önceliğinin Tanrısal kaynaklı olmadığı; Katolikliğin bu haliyle bilimle uzlaşamayacağı gibi yorumlar mahkum edildi ve yasaklandı. Söz konusu 65 maddenin neredeyse yarısı Loisy’nin söylediklerini hedef alıyordu. Adı geçen papalık belgelerinin yayınlanmasından sonra, bu metinleri eleştiren Loisy ile birlikte birçok yazar –en önemlilerinden biri o dönemde *London Times*’da yazan Tyrell’dir- aforoz edildi.

1914’te ölen X. Pius, bu “başarılarından” dolayı 1954’te XII. Pius tarafından aziz ilan edildi ve 1572’de ölen V. Pius’tan sonra aziz yapılan ilk papa oldu. Onun, önemli bir proje olarak Kilise Yasasının derlenmesi düşüncesi ise –ki bu amaca yönelik bir komisyon oluşturmuştu- kendisinden sonra gerçekleşecekti.

c) XV. Benedict (1914–1922)

X. Pius’un ölümünden sonra kardinaller, *curia*’ya yabancı olmayan bir ismi, Giacomo Della Chiesa’yı papa olarak seçti. Şu anki Papa Ratzinger’den önceki son Benedict olan XV. Benedict, tıpkı Ratzinger gibi teoloji doktorasına sahipti ve aynı zamanda Kilise tarihi alanında uzmandı. Picoletto (küçük adam) lakabı ile anılan

⁴⁶⁶ La Due, **a.g.e.**, s. 254.

⁴⁶⁷ Genelgenin Türkçe çevirisi Ek 6’da verilmiştir. İngilizcesi için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius10/p10lamen.htm>. Yanılmazlık doktrini, *syllabus* ve *lamentabili* gibi metinleri, yakın geçmişe ait belgeler olmalarına rağmen, herhalde imaj bozucu olduklarından, Vatikan’ın resmî internet sitesinde bulmak zordur.

XV. Benedict, genel itibariyle seleflerinin modernizm karşıtı tavrını sürdürdü ve ilk genelgesi olan *Ad beatissimi*'de modernist anlayışı lanetledi.⁴⁶⁸

Bununla birlikte Papalığın malî durumunu düzeltmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan kârlı tahviller alması; Rusya'daki devrimi önce “zorbalığa karşı kazanılan bir zafer” ilan edip sonra İtalya'da baş gösteren komünizm tehlikesine karşı –kısa sürede İtalya'da ikinci parti konumuna gelen- Katolik Halkçı Partisi'ni kurması XV. Benedict'in en çok hatırlanan icraatlarından oldu.⁴⁶⁹ Fakat XV. Benedict'in yaptığı en önemli iş, X. Pius'un başlattığı *Kilise Yasası* çalışmalarının tamamlanması idi. 1904'te Papalık Kodifikasyon Komisyonu adıyla bir komisyon oluşturulmuştu. Bu komisyonun başkanı Pietro Gaspari ve ileride XII. Pius adıyla papa olacak olan yardımcısı Eugenio Pacelli'nin gayretli çalışmalarıyla 1917'de Kilise Yasası (Code of Canon Law)'nın ilk resmi baskısı gerçekleştirildi.⁴⁷⁰ Papalığının büyük bölümü I. Dünya Savaşı esnasında geçen XV. Benedict, savaşın önlenmesi amacıyla -o dönemde etkili olmasa da- sonradan hatırlanacak bazı girişimlerde bulundu. Bunlar içerisinde en önemli olanı 1917'de savaşan devletlerin başkanlarına yaptığı çağrıdır. Papanın bu çağrısının savaşın sona ermesinde değilse de 1918'de Wilson Prensipleri'nin ortaya çıkmasında etkili olduğunu söyleyenler vardır.⁴⁷¹

d) XI. Pius (1922–1939)

XV. Benedict'in ölümünden sonra kardinaller arasında iki farklı eğilim belirir: X. Pius'un sert politikasını benimseyenler ve XIII. Leo'nun nisbeten yumuşak siyasetini doğru görenler. Fakat iki grubun adayı da üçte iki çoğunluğu sağlayamaz ve Milan Başpiskoposu Achille Ratti seçimden sürpriz papa olarak çıkar. XI. Pius adını alan Ratti mesaisinin büyük kısmını “Roma Sorunu”nu çözmek için harcar ve nihayetinde İtalya ile bir uzlaşmaya varılır. Bu konudaki en önemli yardımcısı ise

⁴⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph A. Biesinger, “Benedict XV”, **E.V.P.** ed. Frank J. Coppa, **Modern Papacy**, s. 51, 52.

⁴⁶⁹ Bkz. Paul L. Williams, **Vatikan Sırları**, çev. Handan Eğlence, İstanbul, 2004, s. 25.

⁴⁷⁰ F. Heiler Kilise Yasası'nı papalığın merkezîyetçi çizgisinin nihai unsuru olarak görmektedir. Aktaran Granfield, **Papacy in Transition**, s. 54.

⁴⁷¹ Bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 346; Corbett, **a.g.e.**, s. 149. Kilisenin savaş karşındaki tutumu hakkında ayrıca bkz. Frederic Siedenburg, “War and the Catholic Church”, **The American Journal of Sociology**, vol. 31, no. 3 (Nov. 1925), s. 388–376. Papanın söz konusu çağrısının metni için bkz. www.firstworldwar.com/source/papalpeacenote.htm; Corbett, **a.g.e.**, ss. 149–151 (*Document No. 23*).

seçimin en kuvvetli iki adayından biri olan ve Pius’un, seçildikten sonra Devlet Sekreteri olarak atadığı Kardinal Gaspari’dir. 1929’da Mussolini ile imzalanan ve bugünkü Vatikan Devleti’nin kuruluşunu sağlayan Lateran Anlaşması’nın mimarı Gaspari, Mussolini ile beraber adı geçen anlaşmaya imza koyar. Anlaşma iki kısımdan oluşmaktadır; biri siyasal anlaşma diğerk kısım ise konkordatodur. O dönemdeki şartlar düşünöldüğünde aslında anlaşma Kilise açısından kârlı olmuştur. Zira Kilise tüm binaları ile birlikte Vatikan’a sahip olduğı gibi İtalyan Hükümetinden malî destek de sağlar. Ayrıca anlaşma ile Katolikliğin devlet dini olarak kabul edilmesi; İtalyan eğitim sisteminin Kilise esaslarına göre düzenlenmesi ve İtalya’da Katolikliğin imtiyazlı bir statüde olması kabul edilir. İtalya tarafından Papanın Vatikan’daki müstakil hakimiyeti kabul edilir, buna karşılık papalık da eski toprakları üzerinde hak iddia etmekten vazgeçer.⁴⁷² Bu anlaşmadan kısa süre sonra Almanya yönetimi, yani Hitler’le de bir konkordato yapılır. Pius zamanında Gaspari’nin diplomatik girişimleri sonucu bu ikisi dahil olmak üzere çeşitli yönetimlerle on sekiz konkordato imzalanmıştır.⁴⁷³

XI. Pius’un önemli özelliklerinden biri ekümenik harekete karşı şiddetle karşı çıkması olmuştur. 1928 tarihli *Mortalium animos* adlı genelgesinde “pan-hıristiyanlar” olarak adlandırdığı birlik savunucularını tehlikeli ve savaşılmaması gereken kişiler olarak niteler. Ayrıca *Divini Redemptoris* ve *Mit Brennender* adlı genelgelerinde de komünizmi ve “anti-hıristiyan” olarak nitelendirdiğı Nazizmi eleştiren Pius, *Non Abbiamo Bisogno* (1931) adlı genelgeyle de faşizmi kınamıştır.⁴⁷⁴

e) XII. Pius (1939–1958)

XI. Pius’un Devlet Sekreteri Eugenio Pacelli, onun ölümünden sonra papa seçilerek XII. Pius adını alır. XIII. Leo tarzında bir siyaset sergileyen XII. Pius hem

⁴⁷² Anlaşmanın tam metni için bkz. Ek 7. Anlaşma ve konkordatonun önemli kısımları için bkz. J.A. Corbett, **a.g.e.**, ss. 152–157 (*Document No. 24*). Lateran anlaşması ve sonrasında Papalık-İtalya ilişkileri konusunda bkz. Aretin, **Papacy and the Modern World**, ss. 189–196.

⁴⁷³ XI. Pius o dönemin Papalık politikaları ile ilgili o tarihlerde kaleme alınmış bir makale olarak bkz. Algernon Cecil, “Vatican Policy in the Twentieth Century”, **Journal of British Institute of International Affairs**, vol. 4, no. 1 (Jan. 1925), ss. 1–29.

⁴⁷⁴ Metin için bkz. Corbett, **a.g.e.**, s. 158–160 (*Document No. 25*). XI. Pius’un yukarıda adı geçen genelgeleri ve diğerkleri için bkz. www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/index.htm

İkinci Dünya Savaşı hem de Soğuk Savaş'ın hazırlık devresinde papalık yapmıştır. Pius 1943'te *Divino afflante Spiritu* isimli genelgesiyle Kutsal Kitap çalışmalarını teşvik eder. *Mediator Dei*'de litürjideki yenilenme üzerine odaklanır ki, bu genelge II. Vatikan Konsili'nin litürji konusundaki metninin (*Sacrosanctum Concilium*) kaynağı gibi gözükmektedir. *Mystici corporis*'te ise Kilise İsa'nın mistik bedeni ve görünmeyen başı, Papa ise İsa'nın Vekili ve Kilisenin görünen başı (visible head) olarak tanımlanır. *Humani generis*'de “yeni teoloji” akımına hücum eden Papa De Lubac, Bouillard, Congar ve Chenu gibi teologların görüşlerini eleştirir. Zira Kilise hâlâ Aziz Thomasçı öğretilerde ısrar etmektedir. Fakat Papanın asıl düşmanı siyasal alandadır. XII. Pius'un patolojik bir komünizm korkusu olduğu söylenir. Papa 1949'da yayınladığı bir genelge ile Komünist Parti'ye üye olan katoliklerin otomatik olarak aforoz edilmiş olacağını ilan etmiştir.

XII. Pius bazı Yahudi yazarlarca “Hitlerin papası” olarak nitelendirilmekte ve bir savaş tahrikçisi gibi lanse edilmekle birlikte, Katolikler onun tüm çabasının savaşı sona erdirmeye yolunda olduğunu iddia ederler.⁴⁷⁵ Yahudiler XII. Pius'u soykırımı desteklemekle, en azından sessiz kalmakla eleştirirler. Papanın neden böyle davrandığı hakkında en önemli iki tez ise şöyledir: 1) Papa Almanya'ya yakın bir insandır, burada görev yapmıştır ve Alman Katolikler üzerindeki etkisini kaybetmek istemiştir. 2) Nazileri bolşevizm ve liberalizme tercih etmiştir ki bu ikisi hem Nazilerin hem Papalığın ortak düşmanlarıdır.⁴⁷⁶ Bununla beraber II. Dünya savaşının bitiminden sonra papalığın ve Vatikan'ın prestiji artmaya başlar. Artık diğer devletlerle ilişkileri olan bir Vatikan ve dünya liderleri arasında yer alan bir papa vardır. Ayrıca XII. Pius zamanında –bu, artıştan çok bir düzenleme gibi görünse de– Kilisenin dünya genelinde 1696 olan Piskoposluk bölgesi (diocese) sayısı 2048'e çıkar ve Kilise malî açıdan da oldukça iyi bir duruma gelir.

⁴⁷⁵ Pius'un ilgili dokümanları için bkz. Corbett, a.g.e., s. 165–17.

⁴⁷⁶ Bkz. Randolph L. Braham, “Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust”, *Holocaust and Genocide Studies*, s. 237. XII. Pius'un savaş dönemindeki politikası ile ilgili bkz. Coppa, *Modern Papacy*, ss. 185–197.

F- II. VATİKAN KONSİLİ'NDEN GÜNÜMÜZE

1. Yüzyılın Çobanı: XXIII. John (1958–1963)

2002 yılının Kadir Gecesi'ne rastlayan 1 Aralık'ta, İstanbul İtalyan Kültür Merkezi'nde, bir papanın hayatını konu alan belgesel bir filmin galası yapıldı. Filmin yönetmeni Donatella Baglivo'nun da katıldığı gecede müslüman ve hristiyan birçok önemli sima hazır bulunmuştu.⁴⁷⁷ Bu papa, dünyada “XX. Yüzyılın Çobanı”, Türkiye'de ise “Türk Papa” veya “Türk dostu Papa” diye anılan Angelo Guiseppe Roncalli, yani XXIII. John (1958–1963)'du. Roncalli Türkiye'de olduğu kadar Avrupa ve Amerika'da da ismi ile hâlâ varlığını sürdüren bir papadır. Dünyanın pek çok yerinde XXIII. John adını taşıyan onlarca kuruluş vardır ve bunlar sadece dinî organizasyonlar değil okullar, hastaneler, yardımlaşma örgütleridir. Aralarında Roncalli adına yıllık ödüller verenler bulunmaktadır.

Papalık tarzı açısından bazı önemli yazarların Büyük Gregory'ye benzettiği⁴⁷⁸ Roncalli 25 Kasım 1881'de 14 çocuklu bir ailenin ferdi olarak İtalya'nın, Bergamo'ya bağlı Sotto il Monte şehrinde doğdu. İlk dinî eğitimini aynı zamanda vaftiz babası olan büyük amcasından alan Roncalli, 1892'den itibaren Kiliseye bağlı çeşitli okul ve seminerlere devam etti ve 1904'de rahip olarak atandı. I. Dünya Savaşı esnasında ordu papazı olarak görev yapan Roncalli birkaç farklı görevin ardından Papa XV. Benedict tarafından SPF (İnancı Yayma Topluluğu)'nin başına getirildi. 1925'te piskoposluğa yükseldi ve Papalık Temsilcisi (Apostolic Delegate) olarak 1935'e kadar Bulgaristan'da çalıştı. Roncalli 1935'ten 1944'e kadar hem Yunanistan hem Türkiye papalık elçiliği göreviyle –o zaman Türkiye ile Vatikan arasında henüz diplomatik ilişki bulunmadığından gayrı resmî sıfatla- Türkiye'de bulundu. 1944'te Fransa'ya Papalık Elçisi (Nuncio) olarak atanan Roncalli aynı zamanda UNESCO'da Vatikan'ın ilk daimî temsilcisi oldu. 1953 yılında kardinalliğe yükselen Roncalli XII. Pius'un ölümü üzerine papa seçildi ve XXIII. John adını aldı. XXIII. John, IV. Sixtus'un 70 ile sınırlandırdığı kardinal sayısını değiştirdi ve onun papalığı zamanında bu sayı tarihteki en geniş rakama, 87'ye kadar ulaştı. Papa ayrıca Kilise Yasası'nı revize etti ve en önemlisi II. Vatikan konsilini topladı. XXIII. John konsil devam

⁴⁷⁷ Bu etkinlik ertesi gün çeşitli gazetelerce haber yapılmıştı. Örnek olarak bkz. **Akşam**, 02.12.2002.

⁴⁷⁸ Hans Küng, **The Church**, New York, 1976, s. 599.

ederken 3 Temmuz 1963'te öldü.⁴⁷⁹ II. John Paul tarafından 2000 yılında aziz ilan edildi.

Roncalli İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'dan kaçmaya çalışan birçok yahudiye yardımcı oldu. XII. Pius zamanındaki çatışmanın ardından onun döneminde yahudilerle bir uzlaşma sürecine girildi.⁴⁸⁰ Bazılarına göre XXIII. John, papalığı otoriter bir diktatörlükten ziyade bir birlik simgesi olarak görmekteydi. Selefi XII. Pius'un katı komünizm karşıtlığı yerine, komünist ülkelerle bile işbirliği yapmak gibi diplomatik bir tarz-ı siyaset benimsemişti. 1962'de ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki Küba Krizi sırasında Kennedy ve Kuruşçev'le görüşerek gerginliği yumuşatmayı başarması, Roncalli'nin bir din adamından çok başarılı bir devlet adamı gibi çalıştığının göstergesiydi.⁴⁸¹

Yakın geçmişe bakıldığında Roncalli'nin Türkiye'de -en azından yönetim tabakasınca- sempati ile bakılan ilk ve tek papa olduğu görülür.⁴⁸² 1986'da 10-17 Kasım tarihleri arası Roncalli'nin İstanbul'a gelişinin 50. yılı münasebetiyle Roncalli Haftası ilan edilmiş; bu hafta dolayısıyla yapılan bir törendeki konuşmasında eski dış işleri bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil Roncalli'den "Türk dostu papa" olarak söz etmiştir. Roncalli'nin Aziz ilan edildiği 2000 yılı Aralık ayında ise -aziz ilan edildiği törene dönemin kültür bakanı İstemihan Talay ve diğer bazı devlet erkanı da katılmıştır- Roncalli'nin oturduğu, bugün Papalık Büyükelçiliği olarak hizmet veren binanın yer aldığı Ölçek Sokak'ın adı Mustafa Sarıgül başkanlığındaki Şişli Belediye

⁴⁷⁹ XXIII. John hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. "Pope John XXIII", **L'Osservatore Romano**, Weekly Edition in English, 6 Sep. 2000; F. X. Murphy, "John XXIII", **E.R.**, vol. 8, ss. 107-110; Collins, **Upon This Rock**, s. 287-292. Ayrıca Vatikan'ın resmî sitesindeki biyografi için bkz. http://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_200009_03_john-xxiii_en.html.

⁴⁸⁰ Bu yüzden Kaufman ve Eisenberg gibi yazarlar "hiçbir yahudi, peşin fikirleri ve İsrail milletini bunaltan eski Tanrı katili ithamlarını ortadan kaldırmak için XXIII. Jean'ın sarfettiği çabaları unutmaz" der. F. Kaufmann-J. Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", **Din Fenomeni**, s. 122.

⁴⁸¹ XXIII. John ve sonrasında da bir süre VI. Paul'un devam ettirdiği bu siyaset tarzı bazen "ostpolitik" şeklinde bir kavramla ifade edilmektedir. Bu siyasetin amacının ılımlı bir politika izleyerek, özellikle Doğu Avrupa'da komünist rejim altında yaşayan hristiyanların dinî özgürlüklerini kazanması olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Collins, **Upon this Rock**, s. 309, 310.

⁴⁸² Ülkemizde Papalığı bir düşman veya tehlike olarak anlatan bazı kitaplarda dahi XXIII. John bir istisna olarak ayrı bir yere yerleştirilir. Bkz. Münir Abdurrahman, **Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı**, s. 73, 74. Bununla birlikte son dönemde Aytunç Altındal gibi "Türk Papa" anlayışının bir kandırmaca olduğunu iddia edenler de vardır. Bkz. Aytunç Altındal, **Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri**, s. 81 vd.

Meclisinin aldığı kararla “Papa Roncalli Sokağı” olarak değiştirildi. Kültür Bakanlığı tarafından 8–10 Aralık 2000 tarihleri arasında Roncalli onuruna düzenlenen kutlamalar çerçevesinde –kutlama komitesinin başkanı eski bakanlardan İmren Aykut’turçeşitli siyasî ve dinî liderlerin katılımıyla gerçekleştirilen bir törenle yeni sokak tabelası yerine kondu.⁴⁸³

Roncalli’ye yönelik bu ilginin oluşmasında onun on yıl kadar İstanbul’da bulunmasının ve bu esnada edindiği dostlukların büyük payı vardır. Bu sempatiyi sağlayan nedenlerden biri de İstanbul’da iken, yani daha papa seçilmemişken –kilise cemaatinin önemli bir kısmının kızgınlığına yol açsa da- Türkiye’deki Katolik ayinlerinde Türkçenin de kullanılmasını teşvik etmesidir. Vatikan’la Türkiye arasında diplomatik ilişki kurulmasında da Roncalli’nin oluşturduğu yakınlık etkili olmuştur. Türkiye henüz Vatikan’ı resmen tanımıyorken, 1955’te Başbakan Adnan Menderes Papa XII. Pius’u ziyaret eder. 1958’de Pius’un yerine Roncalli papa seçildiğinde ise dönemin dış işleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir Türk dostunu papalık makamında görmenin mutluluk verici olduğunu açıklar. Ertesi yıl Cumhurbaşkanı Celal Bayar Roncalli’yi makamında ziyaret eder.⁴⁸⁴ Bu gelişmelerin ardından 1960’ta Vatikan’la Türkiye arasında resmen diplomatik ilişki kurulur. Francesco Lardone Vatikan’ın ilk Türkiye elçisi, ünlü sosyologlarımızdan Nur Vergin’in babası Nureddin Vergin de Türkiye’nin ilk Vatikan Büyükelçisi olur. 27 Mayıs darbesi sonrasındaki sıkıyönetim döneminde de Türkiye’deki Roncalli sempatisi devam eder. 1960’da Katolik cemaati tarafından, Roncalli’nin İstanbul’da iken ikamet ettiği Ölçek Sokak’taki binaya onun anısına bir plaket yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak sıkıyönetim nedeniyle her türlü toplantı ve tören yasaklandığından Lardone o zaman İstanbul Valisi olan General Refik Tulga’dan törenle ilgili izin istemeye gittiğinde Tulga sadece izin vermekle kalmaz, törene bizzat katılıp açılışı yapar ve Roncalli’nin tarihteki ilk Türk papa ol-

⁴⁸³ Bkz. Rinaldo Marmara, “Papa Roncalli: Ölçek Sokak’ın Yeni Adı”, çev. S. Özen, **Toplumsal Tarih**, S. 85 (Ocak 2001), ss. 57–59.

⁴⁸⁴ Altındal Roncalli ile Bayar’ın, Roncalli’nin İstanbul günlerinden itibaren iyi dost olduklarını belirtir. Hatta, Roncalli’yi “Celal Bayar’ı ipten alan papa” olarak isimlendiren Altındal’a göre 27 Mayıs darbesi sonrasında Menderes ve arkadaşlarıyla beraber idama mahkum edilen Bayar’ın idam edilmemesinin arkasında Roncalli’nin müdahalesi vardır. Bkz. Aytunç Altındal, **Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri**, s. 83, 84.

duğunu söyler. 1963 yılında ölmeden önce Roncalli'yi bir Türk yetkilisi daha ziyaret eder. Bu kişi dönemin dış işleri bakanı Feridun Cemal Erkin'dir.⁴⁸⁵

2. II. Vatikan Konsili

Aslında modern dünya ile yüzyüze gelmekten kaynaklanan bunalımı aşmak amacıyla ekümenik bir konsil toplanması XI. ve XII. Pius'un düşündükleri fakat gerçekleştiremedikleri bir projedir.⁴⁸⁶ Ancak bu iki Pius'un kafasında da muhtemelen XXIII. John'un topladığı tarzda bir konsil yoktu. Kilise değişmek mi istiyordu yoksa "dünyayı değiştirebilmek için ona açılmak zorunluluğu"⁴⁸⁷ mu hissediyordu? Her iki bakış açısının da taraftarları vardı. Fakat her halükarda açık olan II. Vatikan'ın bir değişim isteğinin sonucu olduğudur.

Hazırlıkları iki yılı aşkın bir zaman süren ve 10 ayrı komisyonun çalıştığı konsil 11 Ekim 1962'de XXIII. John'un açılış konuşması ile başladı. Yaklaşık üç yıl süren konsilde katılımcıların sayısı zaman zaman 3.000'e yaklaştı. Konsilde Ortodoks ve Protestan Kiliselerinden gözlemciler de yer aldı. 1962'den başlayarak, her biri hazırlık aşamasında belirlenmiş çerçeve planlar üzerinden gitmek suretiyle, 1965'e kadar her yılın sonbaharında 4 genel oturum (session) biçiminde çalışıldı. İlk oturumda vahiy ve litürji ile ilgili sorunlar ele alındı. Konsil, Roncalli'nin 3 Temmuz 1963'teki ölümünden sonra aynı ruhla Papa VI. Paul (1963–1978) tarafından devam ettirildi. Konsilin, 1963 yılının 29 Eylül–4 Aralık arasındaki ikinci toplantısında Kilişenin mahiyeti ve işlevi yanında ekümenizm, dinî özgürlük, antisemitizm gibi konular üzerinde duruldu. Üçüncü toplantı 14 Eylül–21 Kasım 1964'te Papa ve diğer katılımcıların hazır bulunduğu bir komünyon ayini ile başladı. Vahiy üzerine yoğunlaşan tartışmalar esnasında yeni teolojik ve tarihsel yorumlar üzerinden modern dünyada

⁴⁸⁵ Bkz. Rinaldo Marmara, "Papa 23. John Aziz İlan Ediliyor", çev. S. Öztürk, **Toplumsal Tarih**, S. 80 (Ağustos 2000), ss. 50–54.

⁴⁸⁶ Vincenzo Carbone, "Vatican Council II: Light for the Church and for the Modern World", www.vatican.va/jubilee_2000/magazine/documents/ju_mag_01051997_p-21_en.html. (28.07.2004) Konsilin alt yapısını oluşturan gelişmeler konusunda bkz. Aretin, **Papacy and the Modern World**, s. 232 vd.; M. Fitzgerald – F. Machado, "Yeni Oluşan Dinler Teolojisi", çev. Ali İhsan Yitik, **DEÜİFD**, S. XVII, 2003, s. 333–336. Konsil öncesi ve sonrası Vatikan politikaları ile ilgili bkz. F.X. Murphy, "Vatican Politics: Structure and Function", **World Politics**, vol. 26, no. 4 (Jul. 1974), ss. 542–559.

⁴⁸⁷ Richard P. McBrien, **Catholicism**, s. 1175.

hristiyan vahyinin nasıl anlaşılacağı tartışıldı. Ayrıca planda görülen “Modern Dünyada Kilise” başlığı etrafında da tartışmalar gerçekleşti. Üçüncü toplantıdan sonra VI. Paul Bombay’daki Evharistiya Kongresi’ne katıldı, dönüşünün ardından 1965 yılının 14 Eylül–8 Aralık tarihleri arasında dördüncü ve son toplantı gerçekleştirildi. II. Vatikan Konsili 8 Aralık 1965’te VI. Paul’un kapanış konuşmasıyla sona erdi.⁴⁸⁸

II. Vatikan Konsili’nin açıkladığı belgeler üç gruptur, bu metinlerin adları ve başlıkları şu şekildedir:⁴⁸⁹

YASALAR (CONSTITUTIONS)

Sacrosanctum Concilium

(Kutsal Litürji ile ilgili Yasa, 4 Aralık 1963)

Lumen Gentium

(Kilise ile ilgili Dogmatik Yasa, 21 Kasım 1964)

Dei Verbum

(İlahî Vahiy ile ilgili Dogmatik Yasa, 18 Kasım 1965)

Gaudium et Spes

(Modern Dünyada Kilise ile ilgili Pastoral Yasa, 7 Aralık 1965)

BİLDİRİLER (DECLARATIONS)

Gravissimum Educationis

(Hristiyan Eğitimi ile ilgili Bildiri, 28 Ekim 1965)

Nostra Aetate

(Kilisenin Hristiyanlık Dışındaki Dinlerle İlişkisi Üzerine Bildiri, 28 Ekim 1965)

Dignitatis Humanae

(Dini Özgürlük Üzerine Bildiri, 7 Aralık 1965)

KARARLAR (DECREEES)

Inter Mirifica

(Toplumsal Medya İletişimi Üzerine Karar, Aralık 1963)

Unitatis Redintegratio

(Ekümenizm Üzerine Karar, 21 Kasım 1964)

⁴⁸⁸ Konsil süreci ile ilgili olarak bkz. G.C. Berkouwer, **The Second Vatican Council and the New Catholicism**, Eerdmans Publishing Co., US, tarihsiz; Collins, **Upon This Rock**, ss. 287–306; Coppa, **Modern Papacy**, ss. 210–222; R.F. Bulman, “Vatican Council II”, **EVP**, ss. 429–432.

⁴⁸⁹ Vatikan’ın resmî internet sitesinde yer alan konsil belgelerinin metinleri için bkz. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index.htm (26.12.2006). Metinlerin basılı İngilizce tercümesi için bkz. W.M. Abbot, **Documents of Vatican II**, New York, 1966.

Orientalium Ecclesiarum

(Doğu Tarzı Ayin Yapan Katolik Kiliselerle ilgili Karar, 21 Kasım 1964)

Ad Gentes

(Kilisenin Misyonerlik Faaliyeti ile ilgili Karar, 7 Aralık 1965)

Presbyterorum Ordinis

(Rahiplerin İdaresi ve Yaşam Tarzı ile ilgili Karar, 7 Aralık 1965)

Apostolicam Actuositatem

(Laiklerin Havariliği ile ilgili Karar, 18 Kasım 1965)

Optatam Totius

(Rahiplerin Eğitimi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

Perfectae Caritatis

(Dini Hayatın Adaptasyonu ve Yenilenmesi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

Christus Dominus

(Piskoposların Kilisedeki Çobanlık Görevi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

VI. Paul bu konsilin amacını “Kiliseyi yenilemek, Hristiyanları birleştirmek ve dünya ile diyaloga girmek” biçiminde açıklamıştı.⁴⁹⁰ Fakat çoğunlukla *aggiornamento*, yani Kilise’nin “çağdaştırılması” olarak nitelenen bu konsilin gerçekten öyle olup olmadığı ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Zira bazılarına göre Kilise’nin modern dünya ile uzlaşmasının ilk adımı olan bu konsil, diğerlerine göre Kilise’nin dış dünyaya verdiği son tavizdir. Ayrıca bu konsilin toplanmasında ve diğer dinlerle ilgili olumlu anlamda önemli ifadeler içeren *Nostra Aetate*⁴⁹¹ gibi dokümanların hazırlanmasında II. Dünya savaşıdan beri iyi gitmeyen Katolik-Yahudi ilişkilerini düzeltme gayretinin olduğu yönünde yorumlar da söz konusudur.⁴⁹² Kaldı ki konsil esnasında ve sonrasında özellikle Arap dünyasından olan Doğu Katolik din adamları Yahudilere yönelik ilgi ve iltimastan oldukça rahatsız olmuş ve bu durumun müslüman-hristiyan ilişkilerini kötü etkileyeceğini ifade etmişlerdir.⁴⁹³

⁴⁹⁰ F. Dvornik, **Konsiller Tarihi**, s. 99.

⁴⁹¹ *Nostra Aetate*’nin Türkçe çevirisi için bkz. Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, s. 267–271.

⁴⁹² Katolik-Yahudi ilişkilerinin tarihi konusunda bkz. Baki Adam, **Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, İstanbul, 2002, ss. 125–145.

⁴⁹³ Bkz. George E. Irani, **The Papacy and the Middle East**, Notre Dame, 1986, s. 153. II. Vatikan Konsili sonrası müslüman-katolik ilişkileri konusunda bir değerlendirme için bkz. Qamar-ul Huda, “The 40th Anniversary of Vatican II: Examining Dominus Iesus, and Contemporary Issues for

Sonraki gelişmeler bir yana, bu konsille birlikte Kilise içerisindeki liberal-muhafazakar ya da yenilikçi-gelenekçi ayrılığı ve çatışması ilk defa net bir biçimde ortaya çıktı.⁴⁹⁴ Bunun dışında litürjide bazı değişiklikler yapıldı.⁴⁹⁵ En radikal karar ise ibadet diline getirilen serbestlik oldu. Önceleri sadece Latince yapılabilen ayinlerin –bayramlar ve bazı büyük ayinler dışında- yerel dillerde de yapılabileceği kabul edildi. İslam ile Arapça, Luthercilik ile Almanca arasında olduğu gibi Katoliklik ile Latince arasındaki köklü ittifak⁴⁹⁶ göz önüne alındığında bu değişikliğin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Bunun dışında I. Vatikan papalık üzerine yapılmış bir konsildi, II. Vatikan ise Kilise üzerine yapılmış bir konsil oldu. Kilise gerçek anlamda bir eklesioloji⁴⁹⁷ oluşturmaya çalıştı. Kilise ile ilgili konsil metni olan *Lumen Gentium*’da bu görülmektedir. Ayrıca –en azından konsil metinleri açısından- Kilisenin diğer Hristiyanlara bakışı değişti. Diğer Hristiyanlar sapkın olarak görülmekten “İsa’da kardeşler” olmaya terfi ettiler. Daha önceki skolastik bakışta tarih yok farzediliyorken, Kilise kendi üzerindeki tarihsel etkileri kabul etti ve -en azından konsil sürecindeki hava itibarıyla- Kilise modern dünya ile ve diğer inançlarla diyaloga girmeye razı oldu.

Kilisenin çağdaşlaşması fikri pek çok kişiyi umutlandırmıştı. Charles de Gaulle gibi ünlü siyaset adamları II. Vatikan’ı XX. yüzyılın en önemli olayı olarak nitelendirmişlerdi.⁴⁹⁸ Sadece Katolikler değil diğer kiliseler, bilim adamları, teologlar Kilisenin değişebileceğine inanmak istemişti. Fakat konsilin kapanışından birkaç yıl

Inter-religious Dialogue between Muslims and Catholics”, **Islam and Christian-Muslim Relations**, vol. 15, no. 3 (July 2004), ss. 331–347.

⁴⁹⁴ Bazı yazarlar Konsil sonrasında kardinaller arasında üç eğilimin hakim olduğunu söylerler: a) Kilisenin dünyadaki fakir ve yoksullarla ilgilenmesi ve misyonerliğe ağırlık vermesini savunan “Radikal Evangelistler” b) II. Vatikan Konsili istikametini doğru kabul eden “ılımlı reformcular” c) Konsil öncesi pozisyona dönmeyi savunan “gelenekçiler.” Bkz. Gary MacEoin, **The Inner Elite**, Kansas City, 1978, s. xxviii, xxix.

⁴⁹⁵ Konsilde, litürjide gerçekleştirilen en önemli iki değişiklik Evharistiya (Communion) ve Kefaret (reconciliation/penance/confession) sakramentlerinin icrası ile ilgilidir. Buradaki düzenleme ile Evharistiyanın süresi kısaltılmış Kefaret ise üç rit haline getirilmiştir. Bkz. Pierre-Marie Gy, **The Reception of Vatican II Liturgical Reforms in the Life of the Church**, Milwaukee, 2003; Malcolm McMahon, “Reconciliation in the Life of the Church”, **Dominican Council 2004**.

⁴⁹⁶ Bkz. Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, çev. Aysel Bora, İstanbul, 2002, s. 108.

⁴⁹⁷ Eklesioloji (Ecclesiology) Hristiyan teolojisinin, kilisenin mahiyeti ve işlevini, yani kilisenin kendisini nasıl gördüğünü konu alan bir dalıdır.

⁴⁹⁸ Michael S. Patton, “The Coup Against Vatican II”, **Humanist**, Sept/Oct 95, vol.55, 5, s. 3.

bile geçmeden umutların boşa çıktığı anlaşıldı. Çünkü bazılarının “Katolik Rönesansı” olarak gördüğü bu hareket, özellikle Papa VI. Paul’un yayınladığı iki genelge ile hüsrana dönüştü. Bunlar din adamlarının bekarlığının devamını ilan eden *Sacerdotalis celibatus* (1967) ve doğum kontrolünü kınayan ve sağlık amaçlı olsa dahi gebeliği sonlandırıcı her tür müdahaleyi yasaklayan *Humanae vitae* (1968) idi.⁴⁹⁹ Bu iki genelge Rahner, Curan, Delhaye gibi ünlü teologların protestolarına muhatab oldu. Aslında Konsili toplayan XXIII. John ve onu bu konuda teşvik eden Katolik teologların amacı -köklü olmasa da- gerçekten bir değişim yaratmaktı.⁵⁰⁰ Fakat sonraki yıllarda galip gelen yine katı muhafazakarlık oldu. II. Vatikan ruhu etkisizleştirildi, konsil karşıtları onun yenilikçi açılımlar gerçekleştirmesine izin vermediler. Patton’un ifadesiyle II. Vatikan’a karşı bir darbe yapıldı. Önce VI. Paul sonra da II. John Paul bu darbenin mimarları oldular.⁵⁰¹ Dolayısıyla pek çok kişiye göre II. Vatikan “inşaat halinde bir bina” olarak kaldı.⁵⁰² Greely’nin belirttiği gibi, aslında konsil Kilisede köklü bir değişiklik yapma amacında değildi. Tanrı, Kilise, İsa, teslis, Papanın otoritesi gibi teolojik veya doğum kontrolü, kadınların rahipliği gibi güncel meseleler tartışmaya bile açılmadı. Daha ziyade Aydınlanma ve modernizmden kaynaklanan sorunlar karşısında Kiliseyi bir ölçüde rahatlatma amacındaydı. Konsil, “eski testi” (kilisenin geleneksel yapısı) içerisine “yeni şarap” (litürji, kutsal metinlerin yorumu, yahudilere karşı tutum ve dinî özgürlükle alakalı bazı sınırlı değişiklikler) koymaktan ibaretti. Ama bu bile tam manasıyla başarlama-

⁴⁹⁹ Michael S. Patton, **a.g.m.**, s. 3. Yazara göre din adamlarının bekarlığı insan doğasına aykırıdır ve onların normal insanlar olmalarını engellemektedir. Papalığın doğum kontrolü ve kürtaj konusundaki anlayışı hakkında bkz. Joseph J. Califano, “Abortion and Papacy”, **EVP**, s. 1, 2; Joseph J. Califano, “Birth Control and Papacy”, **EVP**, s. 53, 54.

⁵⁰⁰ XXIII. John’un konsilde görev verdiği kişilerde de aynı ruh ve düşünce vardı aslında. Örneğin konsilin önemli simalarından biri, reformcu kişiliğiyle tanınan Kardinal Joseph Suenes’tir. XXIII. John’un konsil için seçtiği isabetli adamlardan biri olan Suenes konsil esnasındaki dört moderatörden biri, bunların en etkilisidir. Doğum kontrolü gibi kilisenin sorunlu konularında bile rahat fikirleriyle dikkat çekmiştir. Doğum kontrolünün serbest bırakılmasından yanadır. Daha sonra piskoposlar sinodunun periyodik toplantılarında –özelikle ilk ikisinde- Suenes’in öngördüğü reformcu bir idare anlayışı ile papalık merkezîyetçiliğini savunanlar arasında bir saflaşma olur, fakat galip gelenler merkezîyetçi muhafazakarlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. MacEoin, **The Inner Elite**, s. xxv, xxvi.

⁵⁰¹ Bkz. Michael S. Patton, **a.g.m.** s. 5.

⁵⁰² Gerard Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity: A New Paradigm for the Roman Catholic Church?”, **Dominican Council 2004**, s. 306.

dı ve devam ettirilemedi.⁵⁰³ Hatta bazılarına göre konsil ne kararlaştırdıysa konsilden sonra tam tersi yapıldı.⁵⁰⁴

“Bazılarınca sevinçle karşılanan, bazılarınca yanlış anlaşılan, bazılarınca da bir trajedi olarak görülen”⁵⁰⁵ konsil üzerindeki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Sorun çoğunlukla konsil metnlerinin, günümüzde farklı fraksiyonlardan insanların bir araya gelip “mutabakat” sağladıkları konularda hazırladıkları bildirgelere benzermesinden kaynaklanmaktadır. Metinler ayındır ama bu metinlerden herkes farklı şeyler anlamaktadır.⁵⁰⁶ Kaldı ki konsil sonuçlarından hiçbir kesim memnun kalmamıştır. Yahudiler de buna dahildir.⁵⁰⁷ Liberal Katolikler istedikleri açılımları göremekten dolayı hayal kırıklığına uğradılar, Katolikler dışındaki hristiyanlar Roma cephesinde değişen bir şey olmadığını fark ettiler.⁵⁰⁸ Muhafazakar Katolikler de konsili taviz verme ve bozulma olarak algıladılar. Ayrıca muhafazakar ve radikal Katolikler bazı konsil metnlerinin diğer kiliseler ve hatta diğer dinlerde de kurtuluşu mümkün gördüğünü –ki bu isabetsiz bir yorumdur, kateşizmde hâlâ Kilise dışında kurtuluş olmadığı yazar- bunun Katolisizmin meşruiyet zeminini tehlikeye attığını savundular ve II. Vatikan Konsili’ni “Petrus’un Kayığı’nın tarihte geçirdiği batma tehlikelerinden sonuncusu” olarak tanımladılar.⁵⁰⁹ Hatta bunlar arasında Fransız Başpiskopos Marcel Lefebvre gibi, konsil kararlarını tanımadığını ilan eden ve özellikle litürjideki bazı değişiklikleri uygulamamakta ısrar eden din adamları çıktı. Bunlardan bazıları konsili modernleşme çılgınlığı olarak değerlendirdi ve tepkilerini kili-

⁵⁰³ Bkz. Andrew Greely, **The Catholic Revolution: New Wine Old Wineskins and the Second Vatican Council**, University of California Press, 2004. Kaldı ki, Emile Poulat gibi, II. Vatikan’ı Kilisenin modernizmle mücadelesinin bir devamı olarak görenler de vardır. Bkz. Richard L. Rubenstein, “Yirmibirinci Yüzyılda Din”, **Odaktaki Sosyoloji**, s. 181, 182.

⁵⁰⁴ MacEoin, **The Inner Elite**, s. xiii.

⁵⁰⁵ La Due, **a.g.e.**, s. 272.

⁵⁰⁶ Bkz. Anthony M. Barratt, “Interpreting Vatican II Forty Years on: a Case of Ceveat Lector”, **The Heythrop Journal**, vol. 47, no. 1 (2006), ss. 76–96.

⁵⁰⁷ Bkz. Solomon Zeitlin, “The Ecumenical Council Vatican II and the Jews”, **The Jewish Quarterly Review**, vol. 56, no. 2 (Oct. 1965), ss. 93–111.

⁵⁰⁸ Protestanların konsille ilgili nasıl umutlandıkları hak. Bkz. Jean-Louis Leuba, “Papacy, Protestantism and Ecumenism”, **The Ecumenical Review**, vol. 46, no. 4 (Oct. 94) s. 467–475. Konsilin Amerika’daki yansımaları hakkında bkz. John T. McGreevy, “Racial Justice and the People of God: The Second Vatican Council, the Civil Rights Movement, and American Catholics”, **Religion and American Culture**, vol. 4, no. 2 (Summer, 1994), ss. 221–254.

⁵⁰⁹ Bokenkotter, **Concise History**, s. 387. Yazar ayrıca tamamen konsile bağlamakla birlikte, 1965–1985 yılları arasını kapsayan bazı sayısal verilerden hareket ederek Katolikliğin bu yirmi yılda kan kaybettiğini söylemektedir. Bu verilerde Katolik okulları ve bunların öğrenci sayısındaki düşüş ile karışık evliliklerin sayısındaki artış dikkat çekmektedir.

se ayinlerine katılmak yerine kendi ayin gruplarını oluşturmak suretiyle gösterdiler.⁵¹⁰ Kardinaller arasında dahi konsili “kilisenin yakın tarihindeki en büyük hata” olarak nitelendirenler oldu.⁵¹¹

Tüm bunlarla birlikte II. Vatikan’ın başarıya ulaşamamasını daha farklı açıklayanlar da vardır. Mesela Gerard Mannion’a göre Kilise kapılarını modern dünyaya açtı açmasına da, karşısında artık modern değil postmodern bir dünya vardı. Her şeyi açıklama iddiasında olan din, bilim gibi “büyük anlatılar”ın alaşağı olduğu bu postmodern dönemde Kilise daha modernizm bunalımını atlatamadan yeni sorunlarla karşı karşıya kaldı. Rölativizmin getirdiği bireycilik, ahlaktaki mutlaklığın aşınması sonucu oluşan yozlaşma, sonu nihilizme varacak olan anlamsızlık, din ve kilisenin tüketim maddesi haline gelişi, meşrulaştırma krizi, yeni bir “büyük anlatı” olarak globalleşme bu sorunların en belirgin olanlarıydı, ki bunlar Kilise için hâlâ önemli problemler olarak durmaktadır.⁵¹²

Peki Papalık teolojisi ve idaresi açısından konsil bir değişiklik getirdi mi? I. Vatikan Konsili papalık teolojisini son haddine taşımıştı. Dolayısıyla I. Vatikan’dan geriye Kilise açısından iki önemli sorun kalmıştı. Papanın Kilise ve din adamlarıyla ilişkisi ve papa otoritesinin sınırları. II. Vatikan’da, ikincisine değil ama birinciye yönelik bir ruh bulmak mümkündür. Konuyla ilgili konsil metinlerinde, hiyerarşinin diğer unsurlarıyla ilişkisi açısından papa meslektaş bir piskopos (fellow bishop) gibi tasvir edildi ve birlikte çalışma (collegality) ruhu vurgulandı. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, I. Vatikan Konsiline kıyasla II. Vatikan’da papalık otoritesi anlayışı açısından bir değişiklik olmadı. Bu otoriteyi adeta sınırsız hale getiren yanılmazlık doktrini gündeme dahi gelmedi. Dolayısıyla II. Vatikan, papanın konumu açısından I. Vatikan Konsili’nin anlayışını devam ettirdi, hatta Küng gibi bazı teologlara göre “tasdik etti”.⁵¹³ Zaten VI. Paul konsil çalışmaları devam ederken, 1964’teki genelge-

⁵¹⁰ Bkz. Bokenkotter, **Concise History**, s. 368 vd.

⁵¹¹ Bkz. Granfield, **Papacy in Transition**, s. 178.

⁵¹² Bkz. Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity”, ss. 309–313.

⁵¹³ Hans Küng, **The Church**, s. 574.

si *Ecclesiam suam*'da bu konsili I. Vatikan Konsili'nin devamı olarak algıladığını göstermişti.⁵¹⁴

3. VI. Paul (1963–1978)

Papa seçildikten sonra VI. Paul ismini alacak olan Giovanni Battista Montini 1897'de Brescia'da doğdu. 1920'de rahip olarak atanan Montini 1922'den itibaren Devlet Sekreterliği bünyesinde çalışmaya başladı. 1954'te Milan Başpiskoposu oldu, 1958'de XXIII. John tarafından kardinalliğe atandı ve II. Vatikan Konsili'ni hazırlayan ekipte yer aldı. XXIII. John'un ölümünün ardından Haziran 1963'teki konklavdan papa olarak çıkan Montini, II. John Paul dönemindeki bazı değişiklikler dışında Papalığa idarî ve malî açıdan bugünkü şeklini veren kişi oldu.⁵¹⁵ *Curia*'yı reforme etti, Kardinaller Kurulu'na temsil açısından uluslararası bir nitelik kazandırdı ve *index*'i kaldırdı. XXIII. John gibi o da dinî özgürlüğe önem verdi. II. Vatikan'ın *Dignitatis Humanae* deklarasyonunda, her insanın dinî özgürlüğe sahip olduğunu vurguladı.⁵¹⁶ Yine selefi Roncalli gibi o da Kiliseyi İtalyan siyasetçilerinin etkilerinden uzak tutmak için çaba sarf etti.⁵¹⁷ *Populorum progressio* adlı genelgesinde adeta yeni bir hümanizm ilan etti.⁵¹⁸ Bununla birlikte “modern dünyanın evangelizasyonu” fikri de yine bu papaya aitti. VI. Paul doktrin anlamında muhafazakar bir anlayış sergiledi ve bu muhafazakarlığın dozu II. Vatikan Konsilinden sonra daha da arttı. Örneğin kadınların papaz olarak atanması, rahiplerin bekarlığı gibi konularda papa kesinlikle bir yumuşama göstermedi.

Papanın muhafazakar politikası, dönemin siyasî şartlarıyla yakından alakalı olan bir takım yeni teolojik akımlarla ilişkilerde de kendisini gösterdi. Katolikliğin hakim olduğu Güney Amerika'da 1960'lardan itibaren Marksizmle Hristiyanlığı uzlaştırmayı amaçlayan “Kurtuluş Teolojisi” ses getirmeye başlamıştı. Bu teolojinin

⁵¹⁴ Bkz. **Ecclesiam Suam**, md. 30. (metin için bkz. www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam_it.html)

⁵¹⁵ VI. Paul'un hayatı ve papalığı ile ilgili bkz. Kelly, **Oxford Dictionary of Popes**, s. 322–325; Coppa, **Modern Papacy**, s. 223–233.

⁵¹⁶ **Dignitatis Humanae**, md. 2. (Metin için bkz. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_1965_1207_dignitatis-humanae_en.html).

⁵¹⁷ “The Future of the Papacy: A Symposium”, **First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life**, March 2001, no. 111, s. 7.

⁵¹⁸ Genelge için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum_en.html

İsa'sı bir sosyal devrimci idi. Hareketin ortaya çıkışı çoğunlukla II. Vatikan Konsili'ne bir reaksiyon olarak kabul edildiğinden, kurtuluş teolojisinin damgasını vurduğu, Latin Amerika Piskoposları Genel Konferansı (CELAM II)'nın 1968'de Kolombiya'da düzenlediği toplantı "Latin Amerikanın II. Vatikanı" olarak isimlendirildi. Gustavo Guterrez'in 1971 yılında yayınlanan *Kurtuluş Teolojisi* adlı kitabı kurtuluş teolojisini sistemleştiren eser oldu ve bu teolojinin Manga Carta'sı olarak kabul edildi. Brezilya'da Camara ve Boff, Uruguay'da Segundo, Arjantin'de Gaillea ve Bonino, Peru'da Guterrez bu akımın önemli isimleri oldular. El Salvador da kurtuluş teolojisinin etkili olduğu yerlerdendi. Fakat VI. Paul yönetimindeki Roma'nın destek ve yardımını bekleyen kurtuluşçular hayal kırıklığına uğramakla kalmadılar sindirilmeye çalışıldılar. II. John Paul döneminde de kurtuluş teolojisinin savunucuları benzer tartışmalar ve sorunlar yaşanmaya devam etti. Kilisenin kurtuluş teologlarıyla en fazla uğraşan adamlarından biri de şimdiki Papa Ratzinger oldu. Boff gibi, zamanında Ratzinger'in çalışma arkadaşı olmuş kurtuluşçular güçlü ve merkezi bir kilise istiyorlardı, ama geleneksel teolojiden ayrıldıkları düşünüldüğünden bunlar Kilisede kendilerine yer bulamadılar.⁵¹⁹

VI. Paul'un bizim açımızdan önemli bir faaliyeti de 1967'deki Türkiye ziyaretidir. 25 Temmuz 1967'de İstanbul'a gelen Paul, Yeşilköy Havaalanında dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından karşılandı. Ayasofya'yı ziyaret eden VI. Paul dönemin Fener Rum Patriği Athenagoras'la da görüştü ve bu görüşmede Roma ve İstanbul'un kardeş kiliseler olduğunu ifade etti.⁵²⁰

4. I. John Paul'den Ratzinger'e

VI. Paul'un bu muhafazakar modelinin II. John Paul tarafından devam ettirildiği ve şimdiki papa Ratzinger'in de bu çizginin devamı olduğu söylenebilir. Fakat arada bir bu çizgiye uymayan bir papa vardır. VI. Paul'un ölümünün ardından papalık kürsüsüne XXIII. John tarzında bir papa geçer. Fakat II. Vatikan ruhunun tekrar

⁵¹⁹ Kilisenin Kurtuluş teolojisine gösterdiği tepki ile ilgili Bkz. Bokenkotter, **Concise History**, s. 410–430. Kurtuluş teolojisinin temel teolojik iddiaları hakkında bkz. Raymond F. Bulman, "Liberation Theology", **EVP**, s. 272–274; Mahmut Aydın, **İsa Tanrı mı İnsan mı?**, ss. 77–86.

⁵²⁰ Papanın ziyareti üzerine aynı yıl kaleme alınmış bir eser olarak bkz. Münir Abdurrahman, **Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı**, İstanbul, 1967.

canlanmasına imkan verebilecek bir papa olan I. John Paul seçildikten yaklaşık bir ay sonra şüpheli bir şekilde ölmüştür.

a) I. John Paul (1978)

Fakir bir işçi aileden gelen Albino Luciani 1912’de Forno di Canale’de doğdu. 1935’te rahip olarak atandı, Roma Gregoryen Üniversitesindeki doktora eğitiminin ardından papalığa bağlı çeşitli okullarda görev yaptı. 1958’de XXIII. John tarafından Vittorio Veneto Piskoposluğuna atanan Luciani çevresindeki komünist gruplarla gerçekleştirdiği diyaloglarla dikkati çekti. 1972–1975 yılları arasında İtalya Piskoposlar Konferansı’nın başkan yardımcılığını yürüttü ve 1973 yılında kardinalliğe atandı. *Humanae vitae* gibi gelenekçi metinlerin destekçisi olmuşsa da, Luciani özellikle fakir bölgeler konusunda hassasiyet gösterdi ve zengin kiliselerin üçüncü dünya ülkelerine yardım etmelerini istedi. 1978’de VI. Paul’un yerine papa seçildiğinde gelenekleri hiçe sayarak seçim sonrası taç giyme seremonisi yapılmasına izin vermedi. Luciani, XXIII. John ve VI. Paul’un adlarını birleştiren bir papalık ismini, yani John Paul’ü seçti. Bu tercih Kilise içerisindeki gelenekçi ve yenilikçi fraksiyonları uzlaştırma gayretinin işaretiydi. Bununla birlikte kardinallere II. Vatikan açılımını devam ettirme niyetini açıklamış ve aslında yenilikçilerden olduğunu göstermişti. Fakat buna fırsat bulamadı, zira 26 Ağustosta papa seçilen I. John Paul 28 Eylül sabahı odasında ölü bulundu. Kilise onun ölümünü kalp krizi olarak açıkladı, fakat otopsi yapılması izin verilmemesi ve papanın Vatikan Bankası’nı şeffaflaştırma, teolojide bazı değişikliklere gitme gibi, bilinen bazı projelerinin olması bu ölüm üzerinde şüpheler uyanmasına neden oldu.⁵²¹

b) II. John Paul (1978–2005)

I. John Paul’ün yerine seçilen Karol Wojtyla 1912 yılında Polonya’da, Krakow yakınlarındaki bir endüstri kasabası olan Wadowice’de doğdu. Gençliğinde spor ve edebiyata düşkün olan Wojtyla bir süre Krakow’daki Jagiellonian Üniversitesinde Polon dili ve edebiyatı okudu, 1946’da rahip olarak atandı. Fenomenoloji ekolünün önemli isimlerinden Max Scheler üzerine yaptığı doktorasını bitirdikten

⁵²¹ I. John Paul ile ilgili olarak bkz. Kelly, **Oxford Dictionary of Popes**, s. 325, 326. Olayın üzerindeki şüpheler ve iddialarla ilgili olarak bkz. Paul Williams, **Vatikan Sırları**, s. 167 vd.

sonra Krakow ve Lublin seminerlerinde özellikle ahlak üzerine dersler okuttu. II. Vatikan Konsili'nin hazırlık komisyonunda çalışan Wojtyla 1963'te VI. Paul tarafından Krakow Başpiskoposluğuna atandı. 1967'de Kardinal olmadan önce *Sevgi ve Sorumluluk* adlı kitabını yayınlamıştı. 1976'da bu yayının etkisiyle VI. Paul'ün daveti üzerine *Humanae vitae* genelgesinin hazırlanmasına katkıda bulundu. 1970'li yıllarda Wojtyla'nın kuvvetli bir papa adayı olduğu biliniyordu.⁵²² 1978'de I. John Paul'ün ölümü üzerine, kardinallerin büyük teveccühü ile papa seçildi ve I. John Paul'ün birleştirici ismini takip ederek II. John Paul adını aldı.⁵²³

II. John Paul'ün seçilişi ile İtalyan papaların 455 yıldır devam eden saltanatı sona erdi. Yüzyıllar sonra İtalya dışından, üstelik de komünist bir ülke olan Polonya'dan bir papa çıkması elbette şaşırtıcı, fakat bir o kadar da anlamlıydı. Hatta II. John Paul, Ronald Regan'dan sonra Soğuk Savaş'ın en önemli sembolü haline geldi.⁵²⁴ Komünizme karşı etkili bir figür olarak Polonya'dan seçilen Karol Wojtyla'nın toplumsal konularla alakası ve komünizm karşıtlığı papa oluşundan önceye dayanmaktaydı. 1953'te *Katolik Sosyal Ahlakı* isimli bir kitap yayınlamıştı. Aslında bu kitapta Wojtyla Avrupa'daki komünist eğilimler yanında Batı kapitalizmini de eleştiriyordu. Kaldı ki papa olduktan sonra da Regan'ın Yıldız Savaşları projesini ve Amerikan politikalarını eleştirmekten çekinmemişti.⁵²⁵ Bu akıllıca bir yaklaşımdı, çünkü Papa sadece komünizmi eleştirmekle kalmıyor, insanları ona iten vahşi kapitalizmi de hedef alarak dinin cazibesini artırmaya çalışıyordu. Bazılarının iddia ettiği gibi II. John Paul Amerikan politikasının komünizme karşı ürettiği bir figür müydü? Bu çokça tartışılmış bir konudur. Tam olarak Amerikan politikaları ile Vatikan'ın planlı bir beraberliği söz konusu olmasa da, ortak düşmana karşı bunların birlikte hareket ettikleri muhakkaktır.

⁵²² Bkz. Gary MacEoin, *The Inner Elite*, s. 172. 1978 yılında, Wojtyla henüz papa seçilmeden basılmış bu kitapta MacEoin ondan uyumlu kişiliği nedeniyle kardinallerin, üzerinde uzlaşabilecekleri bir papa adayı olarak bahseder.

⁵²³ II. John Paul ile ilgili olarak bkz. Kelly, *a.g.e.*, s. 326–328. Collins, *Upon This Rock*, ss. 315–338; Halim Işık, *Papalık Tarihi*, s. 215 vd.

⁵²⁴ Massimo Franco, “Papal Rebuke: the Vatican vs. Pre-emptive War”, *Survival*, vol. 46, no.1, Spring 2004, s. 38. Soğuk Savaş dönemi ile Papalık münasebeti hakkında ayrıca bkz. C.F. Delzell, “Cold War and Papacy”, *EVP*, s. 101–103.

⁵²⁵ Bkz. R. Burke, “The Papacy: Present and Past”, *Cross Currents*, Fall.98, vol. 48, 3, s. 420 vd.

II. John Paul oldukça uzun süren papalığı döneminde Kilisede önemli işler yaptı. VI. Paul'un *curia* reformunu tamamladı ve özellikle *Pastor Bonus* ile Kilise teşkilatına şimdiki şekli verildi. 1983'de Kilise Yasası'nın revize edilmiş biçimi yayınlandı. 1992'de Katolik Kateşizmi'nin yeni bir basımı gerçekleştirildi. Papa, görev süresi içerisinde tam 231 kardinal atadı. Yine, aziz ilan etme konusunda da bir rekor kırdı. II. John Paul, kendisine kadar aziz ilan edilenlerin toplam sayısından daha fazla kişiyi aziz yaptı. Bunlar arasında XXIII. John gibi birçok kesim tarafından sevilenler olduğu gibi, katı gelenekçiler de vardı ve özellikle IX. Pius'un aziz yapılması yahudileri oldukça kızdırdı.⁵²⁶ II. Vatikan Konsili esnasında kurulan Piskoposlar Sinodu'nun ilk toplantıları da John Paul zamanında gerçekleştirildi.

II. John Paul 80'li ve 90'lı yılların dünya starlarından biriydi. Adeta bir seyyah gibi dünyanın her yerini dolaştı papa. Onun beyaz elbisesi içerisindeki görüntüsü televizyonların en aşına resimlerinden oldu. Barışsever bir portre çizdi ve birçok yerde dünya barışı için dualar etti,⁵²⁷ farklı din mensuplarıyla çokça bir araya geldi. Papanın özellikle son dönemlerindeki pîr-i fânî hali insanların ona karşı duygularını daha olumlu hale getirdi, hele de öldükten sonra II. John Paul -olumlu anlamda- "farklı bir papa" olarak nitelendi. Fakat II. John Paul bir "paradokslar insanı"⁵²⁸ idi. Evet, özellikle son zamanlarında iyilik ve barış timsali bir görüntü verdi ama onun papalık siyaseti VI. Paul'un muhafazakar çizgisinin bir devamı oldu. Dolayısıyla, II. Vatikan Konsili'nden sonra Kilise'den ciddi açılımlar bekleyenlerin hayal kırıklığı II. John Paul döneminde de devam etti. Yenilikçi ve liberal Katoliklere göre papa, II. Vatikan Konsili'nin mirasını reddetmek ve etkisizleştirmek için elinden gayreti gösterdi. Ayrıca yaptığı bazı uygulamalar Ortaçağdaki seleflerini hatırlatır cinstendi. II. John Paul Katolik Kilisesini ve kendi siyasetini eleştiren makale ve kitapların basılmasını engellemek için ciddi bir mücadele verdi ve resmen olmasa da fiilen bir *index* oluşturdu.⁵²⁹ Ortodoks inançtan saptığını düşündüğü teologlara hücum etmek, papanın seçildikten sonraki ilk işlerinden biriydi. Birçok ünlü teolog adı konmamış bir

⁵²⁶ Bkz. O'Malley, "The Beatification of Pope Pius IX", s. 6–11.

⁵²⁷ Bu barış dualarından biri için bkz. Nicholas P. Bautista, "The Pope Quest for Peace", **Dialogue and Alliance**, vol.16, no.1, Spring/Summer 2002, s. 43–45.

⁵²⁸ Bkz. C. M. Gray, "The Provocative Power of the Papacy", s. 501, 502.

⁵²⁹ *Index* fiilen devam ettiği gibi, resmî olarak da *Imprimatur* uygulaması hala sürdürülmektedir. Yani bir eserin Katoliklerce dikkate değer bulunması için Kilise öğretilerine uygunluğunun onaylanması gerekmektedir.

engizisyonun mağduru oldu. Örneğin, Engizisyon Kurulunun yerini alan İman Doktrini Kurulu (CDF) 1979'da Tübingen'de eklesioloji ve kristoloji dersleri veren Hans Küng'ün artık Katolik bir teolog olmadığını ilan etti ve Kilise Küng'ün adı geçen dersleri vermesini engelledi. Vahiy konusundaki görüşlerinden ötürü Edward Schillebeeckx ve Washington Katolik Üniversitesinden Charles Curran da Küng ile benzer bir muameleye maruz kaldı.⁵³⁰ John Paul'un politikalarının önemli bir aracı da piskoposlardı. İlk yirmi yılında 2.700 piskopos atayan papa, bunlarda kendi bakış açısına uyan kriterler aradı. Piskopos olarak atanabilmek için ahlak, kadınların rahipliği, bekarlık, papaya bağlılık gibi konularda John Paul ile paralel bir fikre sahip olmak gerekiyordu.⁵³¹ Papa bununla da yetinmeyerek atadığı piskoposlardan kendine bağlılık yemini almak gibi bir uygulamaya gitti.⁵³² Onun papalığı esnasında Ratzinger gibi kardinaler ve Opus Dei, Katolik İnanç Birliği, Kolomb Şövalyeleri, Katolik Araştırmacılar Topluluğu, Wanderer'ler, Mother Angelica gibi aşırı muhafazakar Katolik oluşumların hepsi, adeta II. Vatikan'ın etkisini Kiliseden silip atmak için çalıştılar. Öyle ki Mother Angelica II. Vatikan'ı “şeytan işi bir kötülük” olarak ilan etti.⁵³³ Hatta John Paul'ün bizzat kendisi bir konuşmasında II. Vatikanı aslî günahıtan kaynaklanan “boş bir heves” olarak tanımladı.⁵³⁴ Bir kitabında da II. Vatikan konsilini “kapılar, kilisedekiler dışarı çıksın diye açıldı ama dışarıdakiler içeri girdi” biçiminde yorumladı.⁵³⁵ Papa yeni kateşizmin ilanı dolayısıyla yayınladığı *Fidei depositum* adlı kararnamesinde konsile atıflarda bulunmuş ise de yeni bir Katolik ilmihalinin yayınlanması dahi, bazılarına göre, II. Vatikan öncesine dönme teşebbüsüydü.⁵³⁶

Teolojik konularda da John Paul ne kadar “sıra dışı” olduğunu gösterdi. 14 Ekim 1998'de *Fides et Ratio* (İman ve Akıl) adlı bir genelge yayınladı. Bunun nedeni özellikle Ratzinger ile bazı teologlar arasında yıllardan beri var olan tartışmalara

⁵³⁰ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 279, 280; İnanç Doktrini Kurulunun bu ve benzeri uygulamaları hakkında bkz. M. Baigent-R. Leigh, **Inquisition**, ss. 233–262.

⁵³¹ La Due, **a.g.e.**, s. 287.

⁵³² Bkz. Michael S. Patton, “The Coup Against Vatican II”. s. 4 vd.

⁵³³ Bkz. **a.g.m.**, s. 4, 5.

⁵³⁴ Aktaran Michael S. Patton, “The Coup Against Vatican II”. s. 5. Yazar burada ayrıca Amerika ile Vatikan politikalarını kıyaslayarak her iki ülkede 60'lı yıllarda önemli reformlar yapıldığını fakat Soğuk Savaş dönemindeki iki önemli figürün, John Paul ve Regan'ın, Vatikan'ı ve Amerika'yı içine kapattığını ve tutucu hale getirdiğini savunmaktadır.

⁵³⁵ Bkz. John Paul II, **Crossing the Threshold of Hope**, s. 156.

⁵³⁶ Bkz. La Due, **a.g.e.**, s. 284.

papanın ağzından bir nokta koymaktı. John Paul'den çok Ratzinger'e ait olması daha kuvvetle muhtemel olan bu metinde felsefe tamamen din için kullanılabilecek bir araca indirgeniyordu ve aynı dar düşünce sebebiyle, akıl ve iman ilişkisinin ele alındığı bu genelgede, bu konuda batılılara çok şey öğreten İslam filozoflarından neredeyse tek kelime bile edilmemişti.⁵³⁷ Papanın daha önceki bazı yazıları da filozoflar arasında tartışma yaratmıştı. 1993'te Hristiyan ahlakı üzerine yayınlanan genelgesi *Veritatis splendor* ahlak felsefecilerini tam anlamıyla ayağa kaldırdı. Çünkü burada ahlakî doğrunun yegane belirleyicisinin Kilise olduğu savunuluyordu.⁵³⁸ Kadınların ordinasyonu (rahip olarak atanması) konusunda da II. John Paul'ün bakış açısı ayrıydı. *Ordinatio sacerdotalis* adlı papalık mektubunda kadınların ordinasyonu konusuna papanın getirdiği “çözüm” mecellenin “mevid-i nasda içtihadı mesağ yoktur” kaidesine benzemekteydi. Bu mektupta papa kadınların rahip olamayacağını, böyle bir yetkinin kendisinde ve Kilisede, yani hiç kimsede olmadığını söyledi.⁵³⁹ Meryem yılı münasebetiyle 1988'de yayınlanan apostolik mektubu *Mulieris dignitatem* (Kadının Saygınlığı Üzerine)'de ise bu problemleri konudan hiç söz etmedi, sadece Meryem'in ve bekaretin faziletlerini anlattı.⁵⁴⁰

2000'li yıllara gelindiğinde II. John Paul, karizmasını artık kaybetmiş, yaşlı ve hasta bedenine hapsedilmişti. Hatta bu süreçte papa acaba görevinden çekilebilir mi tartışmaları bile yaşandı.⁵⁴¹ Dolayısıyla II. John Paul'den sonra kimin papa olacağına dair tahminler, kendisi henüz ciddi derecede hastalanmadan çok önce başladı. Uzun bir papalığın ardından II. John Paul, 2005 yılı Nisan ayında hayata gözlerini yumdu. Cenaze töreni tam bir Kraliyet seremonisi görünümünde ve dünyanın neredeyse tüm önemli liderlerinin katılımıyla yapıldı.

⁵³⁷ Bkz. II, Jean Paul, **Fides et Ratio, Akıl ve İman**, çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, 2001.

⁵³⁸ La Due, **a.g.e.**, s. 284, 285.

⁵³⁹ **Ordinatio Sacerdotalis**, md. 4. (Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_22051994_ordina_tio-sacerdotalis_en.html).

⁵⁴⁰ Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_15081988_mulieris-dignitatem_en.html

⁵⁴¹ Bkz. John Jay Hughes, “A Papal Age Limit”, **America**, vol. 183, 3, s. 10,11. Bu tartışmalar esnasında Kardinal Ratzinger John Paul'ün görevden ayrılmayacağını duyurmuştu.

c) XVI. Benedict (2005 -)

II. John Paul'ün ölümünün ardından, seçimden kimin çıkacağına dair merak iyice arttı. Muhtemel papalar arasında adı en çok geçenlerden biri Afrikalı Kardinal Arinze idi.⁵⁴² Ülkemizde de Arinze'nin güçlü bir papa adayı olduğunu söyleyenler oldu. Fakat mazlum görünümlü bir zencinin papa olabileceğini sananlar, papalığı BM Genel Sekreterliğiyle karıştırıyorlardı. İtalya dışından birinin seçilmesi dahi zor görünürken Avrupa dışından birinin papa olması neredeyse mümkün değildi. Üstelik John Paul'ün sağlığında adeta fiilî olarak papalığı yöneten bir kardinal vardı zaten; Joseph Ratzinger. Kiliseyi tanıyanlar için “liberal Katoliklerin korkulu rüyası” olan Ratzinger'in papa seçilmesi sürpriz olmadı. Zira pek çok kişi “II. John Paul'ün gelenekçi politikasının baş mimarı” Ratzinger'in papa olacağına kesin gözüyle bakıyordu.⁵⁴³

Joseph Ratzinger 16 Nisan 1927'de Almanya'da, Marktl am Inn'de doğdu. Babası bir polis memuruydu. Çocukluğu Avusturya sınırında bir kasabada geçti. Ratzinger'in gençlik döneminde ise Almanya'ya naziler hakimdi. II. Dünya Savaşı'nın son aylarında Alman Ordusunda fiilen görev yaptı. 1946–1951 yılları arasında Münih Üniversitesi'nde Felsefe ve teoloji okudu. 1951'de rahip olarak atandı. 1953'te “Aziz Augustine'in Kilise Doktrininde İnsan ve Tanrı” isimli tezi ile doktoraasını tamamladı. Dört yıl sonra dönemin meşhur teologlarından Gottlieb Söhngen'in desteğiyle üniversitede teoloji okutmaya başladı. Teoloji hocalığı 1959'dan 1963'a kadar Bonn'da, 1963–1966 arası Münster'de ve 1966–1969 arasında da Tübingen'de devam etti. II. Vatikan Konsili esnasında Kardinal Joseph Frings başkanlığındaki bir komisyonda uzman olarak çalıştı ve bazı konsil dokümanlarına katkı sağladı.⁵⁴⁴ Daha sonra Alman Piskoposlar Konferansı ve papalığa bağlı Uluslararası Teoloji Komisyonunda önemli görevler üstlendi. 1969'dan itibaren Regensburg Üniversitesinde hem ders verdi hem de bu üniversitenin rektör yardımcılığı görevini yürüttü. Mayıs 1977'de Papa VI. Paul tarafından Münih Başpiskoposluğuna getirilen Ratzinger aynı

⁵⁴² Bkz. Uwe Siemon Netto, “The Next Pope”, **The National Interest**, Winter 2003/4, s. 113 vd.

⁵⁴³ Bkz. “Ratzinger for Pope?”, **Commonweal**, December 17, 2004, s. 6; Jeff Israely, “The Next Pope: Rome Eyes A Hard-Liner”, **Time**, 10.01.2005, vol. 165, 2; Thomas A. Shannon, “The Papacy of Benedict XVI”, **Dialogue: A Journal of Theology**, vol. 44, no. 3 (Fall, 2005), s. 290; John L. Allen, **Conclave**, New York, 2002, s. 182.

⁵⁴⁴ Gary MacEoin, **The Inner Elite**, s. 140.

yılın Haziran ayında kardinalliğe yükseltildi. 1978’de I. ve II. John Paul’ün papa seçildikleri iki konklavda da oy kullandı. II. John Paul 1981 yılında Ratzinger’i İman Doktrini Kurulu (CDF)’nun başına getirdi ve Ratzinger uzun yıllar bu kurulun başkanlığını yürüttü.⁵⁴⁵ 1992’de yayınlanan Katolik Kateşizmi’ni hazırlayan komisyonun başkanı da Ratzinger’di. II. John Paul tarafından 1998’de Kardinaller Kurulunun başkan yardımcılığına atanan Ratzinger 2002’de bu kurulun başkanı oldu. 2000 yılından itibaren de Papalık Bilimler Akademisi’nin onur üyesi seçilmişti. Ratzinger’in *curia*’daki görevleri bununla da sınırlı değildi. Papa seçilip 19 Nisan 2005’te resmen görevine başlamadan önce Devlet Sekreterliği’nin Dış İlişkiler Dairesinde, Doğu Kiliseleri Kurulu’nda ve daha pek çok komisyon ve konseyde, neredeyse *curia*’nın her biriminde onun adı geçiyordu.

Türkiye ise Ratzinger adını ilk kez “Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkan kardinal” olarak duydu. Papa seçildikten sonra da, Almanya’da daha önce ders verdiği Regensburg Üniversitesi’nde İslam aleyhine söylediği sözlerle ve akabinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ile Ratzinger ülkemizin gündemini uzun süre meşgul etti. Fakat, yukarıda da belirtildiği üzere, Ratzinger 60’lı yıllardan itibaren Kilise ve Hristiyan bilim dünyasının çok iyi tanıdığı bir isimdi.⁵⁴⁶ Hatta bazıları geleneksel papalık teolojisinin yılmaz savunucusu olması bakımından onu Aziz Bonaventura’ya benzetiyorlardı.⁵⁴⁷ Bu “panzer kardinal” şöhretini sert çıkışlarına borçluydu. 1960’lı yıllarda, özellikle papalığın önceliği hususunda Rahner gibi teologlarla giriştiği polemiklerle adını duyurdu.⁵⁴⁸ Sadece teolojik konularda değil, açıkça siyasî olan meselelerde dahi görüşlerini çok net biçimde ifade etmekten çekinmedi. Örneğin AB Anayasası metinleri tamamlandığında burada Hristiyanlığa atıf yapılmamasına tepki göstererek, Avrupa’da dinî özgürlüğün “saldırgan bir sekülerizm” tehdidi altında olduğu söyledi.⁵⁴⁹ Hatta din-devlet ilişkileri konusunda açıkça “...devlet, Hristiyan

⁵⁴⁵ Ratzinger’e ait CDF dokümanları için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/doc_rat_index.htm

⁵⁴⁶ *Hristiyanlığa Giriş; Bir Çok Din, Tek Anlaşma; Tanrı ve Dünya; Dönüm Noktaları; İbadetin Özü; Dünyanın Tadı; Efendiye Yeni Bir Şarkı; Komüniona Çağrı; Tanrı Bize Yakındır*. Bunlar, 1960’lı yıllardan itibaren birçok kitabı yayınlanan Ratzinger’in önemli eserlerindendir.

⁵⁴⁷ Brian Tierney, “Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey”, **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.), s. 19.

⁵⁴⁸ Bkz. John P. Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, **Theological Studies**, 47, 4 (1986), s. 661, 662.

⁵⁴⁹ “Ratzinger for Pope?”, **Commonweal**, December 17, 2004, s. 6.

esasa dayanan temel bir değerler çerçevesini benimsemek zorundadır... Devlet, konsensüse tâbi olmayan, aksine onu önceleyen ve mümkün kılan değişmez bir hakikatin var olduğunu öğrenmelidir” diye yazdı.⁵⁵⁰ Bir başka açıdan, onun papa seçilmesiyle II. Vatikan ruhuna muhalif çizginin hâlâ devam ettiği söylenebilir. Zira daha konsil sürerken liberal kanada karşı muhafazakar cephede yer alan Ratzinger, konsil sonrasında da II. Vatikan mirasını etkisizleştirmeye çalışan ekipte yer almış, hatta yenilikçilere karşı muhafazakarların en önemli teolojik silahı olmuştur. Örneğin Piskoposlar Sinodu’nun 1985’teki toplantısına Ratzinger’in başını çektiği Alman piskoposlar damgasını vurdu ve buradan çıkan sonuç raporu II. Vatikan ruhunun tam zıddına idi.⁵⁵¹

Fakat Kilise enteresan bir yerdir. Tüm bunlara rağmen Ratzinger’i dahi reformist olmakla eleştirenler vardır.⁵⁵² Peki, Ratzinger nasıl bir papalık politikası izleyecek? O mu kiliseyi biçimlendirecek yoksa bulunduğu makam mı onun bakış açısını şekillendirecek? Bunu söylemek için vakit henüz erkendir. Bununla birlikte, papalığından önce Kilise siyasetinin önemli belirleyicilerinden biri olduğu düşünüldüğünde XVI. Benedict’ten Kilise ile ilgili keskin değişiklikler beklemek gerçekçi olmayacaktır.

⁵⁵⁰ Joseph Cardinal Ratzinger, **Church, Ecumenism and Politics**, New York, 1988, s. 219. Aktaran Rubenstein, “Yirmi Birinci Yüzyılda Din”, s. 186.

⁵⁵¹ La Due, **a.g.e.**, s. 283.

⁵⁵² A. Dulles-Ladislav Orsy, “In Dialogue”, **America**, s. 13.

II. BÖLÜM

PAPALIĞIN İDARİ YAPISI: PAPA VE CURIA

A- PAPA

1. Papaların Sayısı, İsimleri ve Unvanları

Papalık makamı Katolikler tarafından Latince *Sancta Sedes* yani Kutsal Makam (Holy See) veya *Sedes Apostolica*, Havarisel Makam (Apostolic See) olarak isimlendirilir. İngilizce “pope”, Fransızca “pape”, Almanca “papst” terimleri ile ifade edilen papa kelimesi ise Latince “*papatus*”, Grekçe “pappas” kökünden gelmekte olup “şefkatli baba” anlamındadır.¹ Bu, V. yüzyıla kadar neredeyse tüm piskoposların kullandığı bir unvan olmakla birlikte, birinci bin yılın sonundan itibaren sadece Roma piskoposlarınca taşınmaktadır. V. Gregory (996–999)’nin Milan Başpiskoposunu bu unvanı kullanmaktan men etmesinden sonra “Papa”lık Roma piskoposlarına hasredilmiştir. Resmî unvan haline getiren VII. Gregory (1073–1085)’dir. Günümüzde Katolik Kilisesi’nin başı dışında bu unvanı kullanan tek kişi İskenderiye Patriği’dir. İlk bin yıldaki genel konsil metinlerinde papadan “Eski Roma Papası” veya “Eski Roma Piskoposu” diye söz edilir.² Sahte papalar dahil olmak üzere (yaklaşık 40 tanedir) Petrus’tan şu anki papaya kadar üç yüzün üzerinde papa gelmiş ve geçmiştir. Bunlardan ilk iki yüzyıl içerisindekilerin görev tarihleri kesin değildir.

Papaların seçildikten sonra başka bir isim almaları, vaftiz gibi yeniden doğuşu simgelediği biçiminde açıklansa da³ önceleri papalar kendi isimlerini kullanmışlar, ancak Mercury adında bir Romalı papa seçildiğinde (putperest bir ad olduğu için) ilk isim değişikliği gerçekleşmiş ve söz konusu papa, II. John (533–535) ismini almıştır. Yani bu, VI. yüzyıldan sonra ortaya çıkan bir uygulamadır ve bundan sonra papalar için yeni bir isim almak gelenek haline gelmiştir. Fakat bu isimler geniş bir çeşitlilik göstermez. En popüler papa isimleri John, Gregory, Benedict, Clement,

¹ Patrick Granfield, “Papacy”, *ER*, vol. 11, s. 171. “Papa” ve “Havarisel Makam” kavramları için ayrıca bkz. Hans Küng, *The Church*, s. 595; G.H. Joyce, “The Pope”, *CE*, trans. by G. Haffner (www.newadvent.org/cathen/12260a.htm); J. Wilhelm, “The Apostolic See”, *CE*, trans by D.J. Boon (www.newadvent.org/cathen/01640c.htm).

² Örnek olarak bkz. III. İstanbul Konsili metinleri, La Due, *a.g.e.*, 71.

³ Ullmann papa seçilen kişinin yeni bir isim almasıyla sıradan bir hristiyan olmaktan Petrus’un halefi olmaya yükseldiğini ve bir diğer açıdan da vaftiz ismi alma geleneğine benzer biçimde yeniden doğuşu simgelediğini söyler. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 229.

Innocent, Leo ve Pius'tur. Genelde bir papanın isim tercihi, onun önceki papalardan hangisine yakın bir politika izleyeceğinin işareti olarak görülür. Sahte papalar da söz konusu olduğu için, aynı ismin birden fazla kişi tarafından kullanıldığı vakidir. Mesela IV. Victor adında iki tane sahte papa vardır; biri meşru diğeri sahte sayılan iki XXIII. John söz konusudur. Vatikan'ın resmî bir papalar listesi mevcuttur, fakat bu, geçmişten beri aynı kalan değişmez bir liste değildir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda bu liste üzerinde zaman zaman bazı değişiklikler yapılmıştır, muhtemelen yapılmaya da devam edilecektir.⁴ Zira Dioscorus (ö. 530), V. Benedict (964), VIII. Leo (ö. 965) ve II. Clement (ö. 1047) gibi isimlerin papalıkları hâlâ tartışmalıdır.⁵ II. Stephen (ö. 752) en kısa süreli görev yapan papadır. Seçildikten üç gün sonra ölmüştür. Papalar ezici bir çoğunlukla İtalyan kökenli olmuşlardır. Şimdiki papaya gelinceye kadar, son bin yıldaki papalardan İtalyan olmayanların sayısı sadece 21'dir. Bunlardan 12'si Fransız, -şimdiki papa hariç- dördü Alman, ikisi İspanyol, biri İngiliz, biri Portekizli ve biri de Polonyalıdır.⁶

Kilisede doğal olarak papaların cinsiyetini tartışmaz, hepsi erkek sayılır. Fakat papalar içerisinde IV. Leo (847–855) ile III. Benedict (855–858) arasında Jean isminde bir kadın olduğuna dair bir rivayet vardır. Fakat söz konusu rivayete göre adı geçen kişi kadın olarak papalık yapmamış erkek zannedilmiştir. Hikayeye göre bir tören esnasında doğum yapmasıyla onun kadın olduğu anlaşılmıştır. Bu rivayet XIII. yüzyıldan beri bilinmektedir. Jean olayının bilinen ilk anlatıcısı XIII. yüzyılda yaşamış Polonyalı tarihçi Opavalı Martin'dir. Söz konusu rivayeti papalığa karşı bir eleştiri malzemesi olarak kullananlar, Rönesans döneminde resimlere konu edenler veya kadınla erkeğin eşit olduğunu savunmak için delil gösterenler olmuştur. Fakat kilisenin resmî anlayışında böyle bir olay kabul edilmez.⁷

⁴ Örneğin 1913'te Kardinal Ferrata başkanlığındaki bir papalık komisyonu 4 ismi Kilisenin resmî papalar listesinden çıkarmıştır. Bu konu ve genel olarak liste üzerindeki tartışmalar hakkında bkz. Reginald L. Poole, "The Names and Numbers of Medieval Popes", **The English Historical Review**, vol. 32, no. 128 (Oct. 1917), ss. 465–478.

⁵ Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", **E.R.**, vol. 11, s. 175.

⁶ Granfield, **Papacy in Transition**, s. 189.

⁷ Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Kathryn M. Smith Hanssen, **Pope Joan: Heretic or Heroine?**, Pacifica Graduate Institute, USA, 2001. Özet bilgiler için bkz. Kelly, **Oxford Dictionary of Popes**, s. 329, 330; Ali Ergenekon, **2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası**, İstanbul, 1995, s. 43 vd.

Papaya resmî hitap şekli Papa Hazretleri (His Holiness) biçimindedir. Papanın çeşitli sıfatları ve unvanları vardır. Sıfatlar manevî şahsiyetiyle alakalı, unvanlar ise kilisedeki görevi ile ilgilidir. Papanın hâlâ kullanılan en önemli sıfatları “İsa’nın Vekili”, “Petrus’un Halefi”, “Kilisenin Görünen Başı” ve “Tanrı’nın Hizmetkarlarının Hizmetkari” (veya bazen Türkçeye çevrildiği biçimiyle “Tanrı Kullarının Kulu”). Bunların dışında papaların “Roma Piskoposu”, “Evrensel Kilisenin Başrahibi”, “İtalya Başpiskoposu”, “Roma Başpiskoposu ve Metropoliti”, “Vatikan Site Devletinin Başı”, “Batı Patriği” ve “Havarisel Makamın Vekili” unvanları vardır. Bunlardan son ikisi günümüzde kullanılmamaktadır.⁸ Daha önceleri Roma İmparatorlarının unvanı olan “*Pontifex Maximus*” pagan kaynaklı olmasına rağmen özellikle I. Leo’dan itibaren papalar tarafından kullanılmıştır. Özellikle Rönesans döneminde ön plana çıkan bu unvan resmî olarak varsa da uzun zamandır fiilen kullanılmamaktadır.

Birçok papa aynı zamanda “aziz”dir. Papalar listesinde 530–532 yılları arasında görev yapan Papa II. Boniface’ye kadar, yani ilk altı yüzyıldaki papaların neredeyse tamamı aziz ilan edilmiştir. Listedeki azizler bu yüzyıldan sonra seyrekleşmeye başlar. VIII. yüzyılda kısmen tekrar yoğunlaşan aziz papalar bu yüzyıldan itibaren nadir hale gelir. Arada III. Victor, III. Eugene, X. Gregory, V. Urban gibi mübarek (blessed) sayılanlar vardır. Fakat XVI. yüzyıldaki Trent Konsili’nden bu yana sadece beş papa aziz veya mübarek ilan edilmiştir. Bunlar V. Pius, XI. Innocent, IX. Pius, X. Pius ve XXIII. John’dur. Aziz ilan etme rekoru Papa II. John Paul’e aittir. 1978’den 1999’a kadar 283 kişiyi aziz yapmıştır.⁹

2. Papalık Sembolleri

Papalık sembollerinin kökeni Ortaçağa dayanmaktadır. Bu bakımdan söz konusu semboller papalığın dinî gücü yanında dünyevî otoritesini de temsil etmektedir. Bunlardan en önemlisi papaların göreve başlama ve taç giyme seremonisidir. İlk taç giyme töreni 1059 yılındadır. Bu gelenek yakın zamana, I. John Paul’e kadar devam

⁸ Papanın unvan ve sıfatları hakkında bkz. D.M. O’Cannell, “Pope”, *EVP*, s. 343; Hidayet Işık, **Papalık Tarihi**, s. 159, 160; <http://en.wikipedia.org/wiki/Pope>

⁹ Kilise azizleri konusunda bkz. John J. Delaney, **Dictionary of Saints**, Doubleday, Westminster, 2003.

etmiştir. Göreve başlamalarından, cenaze törenlerine kadar papalarla ilgili tüm törenler ve papanın kullandığı aksesuarlar monarşik sembollerle doludur. Papalık sembollerini kıyafetler (regalia) ve amblemler (insignia) olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir:

a) *Papalık Arması*: Papalık arması iki anahtar ve üç katlı taçdan oluşur. Bunun dışında her papanın, tıpkı isim seçtiği gibi kendisine bir amblem seçmesi geleneği vardır. Amblemlerde taç ve anahtar standarttır, bunun dışındaki birkaç figür ve renk papaların tercihinine göre değişmektedir.

b) *Papalık Tacı*: Papalığın merkezî sembollerinden biridir. Vatikan Devleti'nin bayrağında da iki anahtar ve bu taç yer alır. Üç katlı taç *triregnum* veya *tiara* adıyla bilinmektedir. Sembol olarak bu üç katlı tacı kullansalar da günümüzde papaların başında gördüğümüz taç değil *mitre* denen piskopos başlığıdır.

c) *Anahtar*: Papalık tacı ile birlikte en önemli sembol anahtardır. İsa'nın Petrus'a verdiği yetkiyi sembolize etmektedir. Bu yetkinin Petrus'tan papalara geçtiği kabul edildiğinden, anahtar Petrus'un halefi olmanın göstergesidir. Çoğunlukla iki anahtar şeklinde çizilmesi ise dünyevî ve dinî otoriteye işaret eder.

d) *Papa Haçı*: Çok fazla göze çarpmasa da "Papalık haçı" olarak bilinen bir haç şekli vardır. Bu haçın yukarı doğru daralan, enine üç kolu bulunur.¹⁰

e) *Balıkçı Yüzüğü*: Yine Petrus'a atfen kullanılan bir semboldür. Petrus'un mesleği balıkçılık olduğundan halefleri de balıkçı yüzüğü takarlar. Bu yüzük ancak öldükten sonra papanın parmağından çıkarılır.

f) *Crozier*: Papaların ellerinde taşıdıkları asadır. Son dönemde papaların kullandığı asaların başında çarmıha gerilmiş İsa figürü bulunmaktadır.

g) *Pallium*: *Pallium* veya *Pall* adı verilen, üzerinde haçlar bulunan bir şerittir. Papalar omuzlarından aşağı sarkacak biçimde elbiselerinin üzerinde taşırlar. Episkopal gücü sembolize eden *pallium*'un St. Peter'in sunağından alınıp papa seçilen kişinin üzerine konması gelenektir.

¹⁰ Haç sembolü ve çeşitleri hakkında bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Haç", *DİA*, XIV, ss. 522–524.

h) *Fanon*: Papanın sadece papalık komünyonunda giydiği özel bir kıyafettir. Omuzlara atılan iki parçalı bir pelerin şeklindedir. Bir diğer şekli *cape* adı verilen ve papanın özellikle önemli törenlerde ve dış ziyaretlerde giydiği kırmızı pelerindir.

i) *Umbraculum*: Şemsiye biçiminde bir semboldür. Papalığın gücünü ve evrenselliğini simgelemektedir.

k) *Sedia Gestatoria*: Papalık tahtı revanıdır. I. John Paul'e kadar kullanılmışsa da artık görünmemektedir.¹¹

3. Papalık Belgeleri

Papaların çeşitli konulardaki emir, karar ve açıklamalarını içeren metinler tarih içerisinde doğal olarak bir değişim geçirmiştir. Bunlar mektuplarla başlar. Daha çok diğer kiliselerin müracaatları üzerine verilen cevaplardan oluşan bu ilk metinlere papaların “dekretal mektuplar”ı denmektedir ve aslında bunlar, İmparatorların yerel yöneticilere gönderdiği emirnameler (*decree* veya *responsa*)’in taklididir. Ortaçağdan günümüze kadar ise papalık metinlerini, çoğu günümüzde de kullanılan şu tür belgeler oluşturmuştur:

a) *Papalık Yasası (Papal Constitution)*: Doktrin ve kilise disiplini ile ilgili yasaların ve dogmaya eklenen unsurların yer aldığı metindir. Çoğunlukla konsil kararlarının resmen ilanı için kullanılır.

b) *Bulla*: Bu isim, belgenin papalık mührü taşımasından dolayı verilmiştir. Daha çok Ortaçağda kullanılan bir belge türüdür. VI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen bullalar XV. yüzyıla kadar kamuya hitaben yayınlanmış, bu yüzyıldan sonra daha çok resmî Kilise tamimi şeklini almıştır. Eskiden imparatorluk fermanına benzer bir özellik gösteriyorken günümüzde önemli memurluklara atama, bir piskoposluk bölgesi kurma veya aziz ilan etmede kullanılmaktadır.¹²

c) *Papalık Talimatı (Brief)*: Çok önemli olmayan bazı karar ve talimatlar için kullanılmaktadır.

¹¹ Burada sözü edilen sembollerle ilgili şekil ve resimler EK 8’de verilmiştir.

¹² Papalık bullaları ile ilgili bkz. D. M. O’Connell, “Papal Bull”, **EVP** , s. 309, 310.

d) *Genelge (Encyclical)*: Modern dönemden itibaren papaların kullandığı genelge tarzındaki belgelere ensiklikal denmektedir. İlk ensiklikal olarak genellikle XIV. Benedict'e ait 1740 tarihli *Ubi primum* kabul edilir. Ensiklikal aslında bir tür papalık mektubudur. Önceden kiliselere gönderilen papalık mektubu iken sonra çerçevesi genişlemiştir. İçeriği birbirinden çok farklı konularda olabilmektedir. Kilise içindeki bir genelge özelliğinde olanlar, tüm dünyaya hitaben yazılanlar, teolojik veya ahlakî konuları içerenler vardır. Ensiklikallerin adı metnin Latince ilk kelimelelerinden bir kaçı olarak belirlenir. "Kıymetli kardeşlerim, piskoposlar, rahipler...." şeklinde başlar. Metnin sonunda Papanın ismi, "PP" şeklinde papa kısaltması ve papalığının hangi yılında yayınladığı yer alır. Papalık belgelerinde İmparatorların isminin zikredilmesi ve tarihlendirmenin buna göre yapılması Vigilius (537–555)'la birlikte başlamıştır. 781 yılından günümüze kadar ise papalar, belgelerini görev yaptıkları döneme göre tarihlemektedirler.¹³

e) *Bildirge (Rescript)*: Bir tür resmî bildiridir.

f) *Kararname (Decree)*: Papalık kurullarının papanın onayını taşıyan karar belgeleridir.

g) *Motu Proprio*: Papanın tamamen şahsi inisiyatif ile yayınladığı belgedir.

h) *Chirographi*: Papanın kendi yazdığı mektuplardır.¹⁴

4. Papanın Görevleri ve Hukuksal Otoritesi

Aslında Kilisede papaya ait, sınırları çizilmiş bir görev tanımı bulunmaz. Zira en üst otorite kabul edilen papanın mutlak hakimiyeti vardır. O, İsa'nın, yani Tanrı'nın Vekili'dir. Bir kişinin aziz ilan edilmesinden genel bir konsilin toplanmasına kadar her önemli olay onun onayı ile gerçekleşir. Papa, manevî alanda olduğu gibi hukukî alanda da en yüksek otoritedir. Bununla birlikte bu otoritenin anlamı papa istediği gibi davranabilir demek değildir. Önceki papaların da içerisinde olduğu ve

¹³ Papalık bildirileri ve genelgelerle ilgili olarak bkz. Anne Fermantle, **The Papal Encyclicals in their Historical Context**, New York, 1956. Burada 1740'tan 1954'e kadar Papalık genelgelerinin listesi de verilmiştir. Ayrıca bkz. D. O'Connell, "Papal Encyclicals", **EVP**, s. 145, 146.

¹⁴ Buradaki tasnif Fermantle'in adı geçen kitabından alınmıştır. Bkz. Anne Fermantle, **a.g.e.**, s. 24, 25.

katkı sağladığı Katolik Geleneği (Tradition) hukukî anlamda değilse de manevî anlamda papaların göz önüne almak zorunda oldukları bir unsurdur.

Peki, bir Kilise Yasasının bulunması papanın hukukî otoritesini sınırlamakta mıdır? Kilise Hukuku Yasası, daha önce de belirttiğimiz gibi, ancak 1917’de tedvin edilerek bütüncül bir şekil almıştır. Yanılmazlıkla ilgili kısımda göreceğimiz üzere, bu gecikmenin nedeni hukukî metinlerin bağlayıcılığıdır. Zira bir karar, hukukî terimle içtihad, metinleştiği zaman bağlayıcı hale gelmektedir. Papanın yetkisini sınırlandıran tek şey de yine papanın kendisinin veya diğer papaların içtihadlarıdır. Dolayısıyla bunların metinleşmesi papanın bu yetkisini daraltmaktadır. Papalar bu engeli aşmak için bir formül geliştirmişlerdir. Bu da İslam Hukukunda “ruhsat” kavramına tekabül edebilecek bir terim olan “dispensation”, yani “istisna”dır ki, papanın özel bir durum veya kişi için hukukta yaptığı istisnayı ifade etmektedir.¹⁵

5. Konklav: Papalık Seçimi

a) Papalık Seçiminin Tarihî Serüveni

Kimse papa olarak doğmamaktadır. Katolikler “ilahî bir kanun”dan bahsetse de papalık sonuçta seçimle gelinen bir makamdır. Tarihî süreçte Roma Kilisesinin iki farklı tarzda idare edildiği görülür. Kilise ilk dönemlerde bir heyet tarafından yönetilmiş, sonra tek bir piskoposun idaresi dönemi gelmiştir. Roma Piskoposunun, yani papanın seçimi de tarihsel olarak iki aşama gösterir. Yaklaşık olarak ilk bin yıllık dönemde Roma piskoposları -diğer kiliselerde olduğu gibi- Roma halkı ve Roma’daki din adamları tarafından seçilmişler, sonraki dönemde ise papayı seçmek sadece kardinallere hasredilmiştir. Kardinallerin papayı seçme biçimi de zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır.¹⁶

Seçimin tarihî serüvenine biraz daha ayrıntılı olarak bakarsak; beşinci yüzyıla kadar papaların seçilmesi, İslam tarihindeki “biat”a benzer bir uygulama ile gerçek-

¹⁵ İstisnaların Kilise Yasasındaki tanımı ve çerçevesi için bkz. **Code of Canon Law**, can. 85–93 (Kilise Yasası maddeleri, yani “canon”ları genellikle metnin aslına uyarak “can.” biçiminde kısaltıldığından biz de bu kısaltmayı değiştirmiyor ve aynen kullanıyoruz).

¹⁶ Seçimin gelişim süreci hakkında bkz. Owen Chadwick, **The Popes and European Revolution**, s. 257–273; Granfield, **Papacy in Transition**, ss. 124–150.

leştirilmektedir. Cyprian gibi, o dönem hakkında bilgi veren bazı yazarların mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla seçim süreci üç aşamalıdır: *testimonium* adı verilen adayların belirlenmesi ve özelliklerinin açıklanması; *suffragium*, yani herkesin tercih ettiği kişinin yanında yer aldığını göstermesi; ve *judicium* denen, üzerinde yoğunlaşılan adayın kabulü. Bu, sadece Roma'da değil, söz konusu devirde İspanya, Afrika gibi yerlerde de piskopos seçiminde uygulanan usûldür.¹⁷ Dolayısıyla VII. yüzyıla kadar, papaların seçimi diğer piskoposlardan farklı değildir. Ruhbanlar, Roma halkı, -özellikle Ostia, Albano ve Porto olmak üzere- komşu bölgelerdeki piskoposlar Roma Piskoposunu seçmektedir. Seçimle ilgili ilk düzenleme 555 yılındaki bir imparatorluk fermanı ile gerçekteşir. Bu fermanla papalık makamının boşalması halinde Ravenna'daki *exarch* (Bizans Valisi)'in durumdan haberdar edilmesi ve seçimin papa öldükten üç gün sonra yapılması yer almakla beraber, Roma ruhbanı ve asilzadelerin belirleyici olduğu bir prosedür söz konusudur. Seçim sonrasında bir heyetin İstanbul'a giderek İmparatora sonucu bildirmesi ve onun da seçimi onaylaması fermanın hükümlerindendir. Fakat uygulamada genellikle *exarch*'in onayı ile yetinilmiş, imparatorun onayına gerek duyulmamıştır.

Seçimle ilgili ikinci önemli düzenleme Papa III. Stephen'in 769'da Lateran'da topladığı bir sinodda gerçekteştirilir. Bu sinodda papalık seçimine sadece din adamlarının katılabileceği, yani seçimin laiklere kapatılması kararlaştırılır.¹⁸ Fakat Papa IV. Stephen'in (816–817) idaresi döneminde papa seçimleri laik Romalılara tekrar açılmıştır ki, istisnaî bazı dönemler hariç bu tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca papalar Roma asilzadelerinin etkisi ile seçilir. Papalık seçimi hususundaki diğer bir kırılma noktası IX. yüzyılın sonlarıdır. Daha önce piskoposlar papa olamazken Papa I. Marinus (882–884) ile piskoposların papa seçilmesi dönemi başlamıştır.¹⁹ Papaların her zaman seçimle gelip ölünce papalıktan ayrıldığını da sanmamak gerekir. Kilisenin zayıf düştüğu zamanlarda veya Otto ve III. Henry gibi dişayetli bazı imparatorlar döneminde bazen göstermelik bir seçimle bazen de hiç seçim yapılmadan papanın doğrudan imparator tarafından atandığı veya azledildiği

¹⁷ Granfield, **a.g.e.**, s. 126.

¹⁸ La Due, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁹ Ullmann, **a.g.e.**, s. 112.

olmuştur. Papalığın güçlü olduğu zamanlarda ise tersine, imparatorların etkisini azaltan önlemler alınmıştır.²⁰

XII. yüzyıldan itibaren artık günümüze kadar gelmiş olan seçim usûlü belirginleşmeye başlar. IX. Leo (1049–1054) ile birlikte papalık seçimi sadece kardinallerin uhdesine bırakılır. Bunun en önemli nedeni ise aristokratların ve seküler idarecilerin seçime müdahalesi, yani X. yüzyılda yaşanan kötü tecrübelerdir. Papa III. Alexander dönemindeki III. Lateran Konsili (1179) ile de daha istikrarlı bir yönetim amacıyla, papa seçilebilmek için kardinallerin oylarının üçte ikisini alma zorunluluğu getirilir.²¹ 1274'teki II. Lyon konsilinde ise bazı tadilatlarla birlikte aşağı yukarı günümüze kadar ulaşacak seçim prosedürü belirlenir. VI. Paul'un 1275 tarihli *Romano pontifici eligando* adlı genelgesi XX. yüzyılda papalık seçimi ile ilgili son düzenlemelerden biridir. I. ve II. John Paul bu genelgedeki kriterlere göre seçilmiştir. Seçimle ilgili en son papalık metni ise II. John Paul'ün 1996 tarihli *Universi dominici gregis* adlı genelgesidir.

Papalık makamına kimlerin aday olabileceği veya kimlerin seçmen olarak rol alacağı dışında bir de seçim süreci ve ortamı ile ilgili kurallar ve teamüller söz konusudur. Kardinallerin bir binaya kapatılarak seçimi yapmaları, yani ilk konklav XIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. IX. Gregory'nin Ağustos 1241'de ölümünden sonra Avrupa'yı tehdit eden Moğol tehlikesi yüzünden İmparator Frederick hemen yeni bir papa seçilmesi konusunda kardinalleri zorlamak adına onları bir binaya kapatır ve seçimi sonlandırmadan dışarı çıkmalarına izin vermez.²² Aslında bu ilk “konklav”dan sonra odaya kapatılma uygulaması hemen yerleşmemiştir. Bazı seçimler çok uzun sürünce (örneğin 1271'de X. Gregory'nin seçilmesi iki yıl 9 ay sürmüştür) X. Gregory 1274'teki II. Lyon Konsilinde *Ubi Periculum* adlı bulla ile kardinallerin bir odaya kapatılması uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama o zamandan beri hâlâ devam etmektedir.

²⁰ Bkz. Stebbing, **The Story**, s. 278; J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 101, 102 (*Document No. 7*).

²¹ Papa Alexander'ın papalık seçimi ile ilgili bu değişikliği ilan eden kararnamesi için bkz. J.A. Corbett, **The Papacy**, s. 107 (*Document No. 10*). Ortaçağda papalık seçiminin geçirdiği süreçler ve üçte iki çoğunluk şartının ortaya çıkışı hakkında bkz. Joseph M. Colomer-Iain McLean, “Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule”, **Journal of Interdisciplinary History**, vol. 29, no. 1 (Summer, 1998), ss. 1–22.

²² Ullmann, **a.g.e.**, s. 259, 260.

b) Günümüzde Seçim Şartları ve Prosedürü

Teorik olarak, vaftiz edilmiş, erkek ve Katolik olan herkes papa olabilir. Yaş, milliyet veya kilisedeki statü açısından herhangi bir belirleyici kriter yoktur. Fakat tarihî teamüllere ve uygulamalara bakıldığında teori ile pratik farklıdır. Örneğin II. John Paul 1523'ten sonra ilk İtalyan olmayan papadır. Kardinal olmadığı halde seçilen son papa ise 1378'teki VI. Urban'dır.

1179'dan beri papaları Kardinaller Kurulu seçmektedir. Çoğu zaman “Kardinaller Kurulu” veya “Kardinaller Koleji” diye bahsedilmekteyse de aslında bu kurul kardinallerin tamamı için kullanılmaktadır, yani bu kurula dahil olmayan kardinal yoktur. Bununla birlikte 1970'de VI. Paul 80 yaş üzerindeki kardinallerin seçime katılmasını engelleyen bir düzenleme getirmiş, seçime katılabilecek kardinallerin sayısını da 120 ile sınırlandırmıştır. Kardinallerin toplam sayısı Ortaçağda 30'u geçmemişken XX. yüzyıldan itibaren bu sayı artarak 100'ün üzerine çıkmıştır. En fazla kardinal atayan papa II. John Paul'dür. Görev süresi içerisinde 231 kişiyi kardinal yapmıştır.

Hali hazırdaki uygulamaya göre kardinaller, papanın ölümünden sonraki 20 gün içerisinde seçim için toplanmak zorundadır. Bu seçimde parti, propaganda, kampanya gibi sivil seçimlerde görülen hiçbir şey yoktur. Sistin Şapelinde toplanan kardinaller papa seçilmeden buradan çıkamazlar, dış dünya ile iletişim kuramazlar. Konklav başlamadan önce kardinaller içeride olanlardan kimseye söz etmeyeceklerine dair yemin ederler. Oy pusulaları dahil seçimle ilgili tüm malzeme seçimden sonra yok edilir.

Seçim esnasında üç geleneksel yöntemden biri uygulanır. Birincisi “Kutsal Ruh'un yardımıyla” kardinallerin doğal olarak bir aday üzerinde konsensüs sağlamasıdır. İkinci tarz, tüm kardinallerin kabul etmesi şartıyla, delegasyon yöntemi ile, yani oluşturulan delegasyonların aday önermeleri ve bunların oylanmasıyla seçimin gerçekleştirilmesidir. En yaygın olan üçüncü yöntemde ise yazılı oy pusulaları (ballot) ile gizli bir oylama yapılır. Papa seçilebilmek için kardinallerin üçte ikisinin

oyunu alma zorunluluğu vardır. Sistin Şapelinden siyah duman yükselmesi seçimin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Ne zaman duman beyaz olursa papa seçilmiş demektir. Seçimin ardından kardinallerin başı *Habemus Papam!* (Papamız oldu!) cümlesi ile yeni bir papa seçildiğini ilan eder.²³ Seçilen kişiye, görevi kabul edip etmediği, ettiğini onaylamasının ardından ise kendine hangi ismi verdiği sorulur. I. John Paul'den beri papalar eskisine oranla daha sade bir törenle görevlerine başlarlar.

Tarihte nadir de olsa papaların haleflerini tayin etmelerine rastlanmıştır. Bu halef tayin etme girişimlerinden sadece bir kaçı başarılı olmuştur. Konu Katolik teologlar arasında ihtilaflıdır. Bazıları teolojik açıdan halef tayin etmenin mümkün olduğunu, bazıları ise bunun mümkün olmadığını savunmaktadır. Fakat geleneksel uygulamalara bakılacak olursa, şimdiye kadar böyle bir yöntemin yaygınlaşmadığı ve bundan sonra da uygulanmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir.

Papalık görevinin bitişi doğal yolla, yani papanın ölümü ile olmaktadır. Peki, istifa veya azledilmek suretiyle papalık görevi sona erdirilebilir mi? Papanın istifa edip edemeyeceği teolojik açıdan tartışmalı bir konu olmakla birlikte,²⁴ Kilise Yasası'na göre evet, papa istifa edebilir. İstifanın geçerli olabilmesi için özgürce ve açıkça ifade edilmesi gerekir. Bu istifanın herhangi bir kişi veya kurum tarafından kabulü gerekmez.²⁵ Azledilmesine gelince, artık papaların seçilmesini onaylayan imparatorlar olmadığından onları azledecek kimse de yoktur. Bir papa sapkınlık içerisinde olsa dahi azledilemez. Zira, günümüz sivil yasalarına göre cumhurbaşkanları bile yargılabilmekte iken, Kilise Yasası'na göre "papa hiç kimse tarafından yargılanamaz."²⁶

²³ Papalık seçimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John L. Allen, *Conclave*, New York, 2002.

²⁴ Papalıktan ayrılma ve geçmiş dönemlerdeki azl ve istifa örnekleri için bkz. Granfield, *Papacy in Transition*, ss. 151–174.

²⁵ *Code of Canon Law*, can. 332/2.

²⁶ *Code of Canon Law*, can. 1404.

B- CURIA VE UNSURLARI

Roma Curiası papalık idarî teşkilatını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu teşkilat çeşitli kurul, konsey ve bürolardan oluşmaktadır. Kilise, tarih boyunca bir teşkilatlanma süreci geçirdiyse de *curia* papalık makamı kadar eski değildir. Bütüncül bir teşkilat olarak ancak XIII. yüzyıldan itibaren *curiadan* söz edilebilir.²⁷ Kurumsallaşmasını tamamlaması ise Karşı Reform döneminde olmuştur. Bu dönemde Kilise'nin merkezî idaresi tekrar organize edilmiştir. Bunu gerçekleştiren, *curiayı* kardinallerden oluşan on beş kongregasyon (kurul) biçiminde düzenleyen Papa V. Sixtus (1585–1590)'tur.

Kilise hiyerarşisi açısından papadan sonra “kilisenin prensleri” adı verilen kardinaller gelir. Kardinaller kuruluna yine bir kardinal başkanlık etmektedir. Fakat papalık şemasında kardinaller kurulu *curia* içerisinde gösterilmez. Zira kardinaller bu kurulla değil daha ziyade Kilise teşkilatının çeşitli kurumlarının başında bulunmak suretiyle görevlerini yerine getirmektedirler. Kardinallerin kurul olarak temel işlevi papayı seçmektir. Kardinallik aslında dinî değil idarî bir unvandır. Eskiden diyakozlar, rahipler ve piskoposlar kardinal olabilirken 1917 Kanonu ile kardinal olabilmek için en azından rahip olmak şartı getirilmiş, XXIII. John ise bu şartı en az piskopos olmak şeklinde değiştirmiştir. Kardinallik kurumunun kökeni VIII. yüzyıla kadar gitmektedir. III. Stephen (768–772)'den itibaren, önemli kiliselerde ve büyük bazilikalarda görev yapan ve Kilise idaresinde papaya yardımcı olan bir grup oluşmuştur. Kardinaller adı verilen bu grup zamanla güçlenip kilise idaresinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Kardinaller kurulu XII. yüzyılın sonlarına doğru, Papa III. Alexander zamanında nihaî şeklini almıştır. Bir ruhbanın kardinal olarak atanması eskiden beri tamamen papanın insiyatifindedir. Kardinalliğin kökeni ve meşruiyeti ile ilgili kilise içerisinde de zaman zaman tartışmalar olmuştur. Nihayetinde 1439'da Papa IV. Eugene kardinallik kurumunun bizatihi Petrus tarafından kurulduğunu ilan edip tartışmaya son noktayı koyduysa da, bu tarz bir görevin tesisinde Roma İmpara-

²⁷ Ortaçağda *curia*'nın gelişimi ve idaresi hakkında bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 227 vd. Curia hakkında ayrıca bkz. D.M. O'Connell, “Roman Curia”, **EVP**, s. 126–128; Mehmet Aydın, “Vatikan Ruhanî Devletinin İdarî Yapısı”, **Diyanet İlmî Dergi**, C. 33, S. 4, ss. 3–16; Halim Işık, **Papalık Tarihi**, s. 135–158.

torluk idaresinde senatörlerle imparatorlar arasında aracılık yapan imtiyazlı kişilerin model alındığı bir gerçektir.²⁸

Curia'nın unsurları olarak aşağıda verilecek olan teşkilatların (dicastery) büyük çoğunluğu Trent Konsili'nin ürünüdür. V. Sixtus zamanında bu konuda önemli düzenlemeler yapıldığı görülür. II. Vatikan Konsili ve akabinde VI. Paul'un getirdiği yenilikler dikkat çeker. Şimdiki halleriyle en son II. John Paul zamanında, özellikle de 1988 tarihli *Pastor Bonus* adlı apostolik yasa ile düzenlenmişlerdir.

1. Devlet Sekreterliği

Çalışma ağırlığı dış ilişkiler olmakla birlikte, Papanın aynı zamanda Devlet Başkanı olduğu düşünülürse, Devlet Sekreterliği başbakanlık statüsündedir. Dolayısıyla Devlet Sekreterliği papalıktan sonraki ikinci önemli makamdır. Kökeni XV. yüzyıla dayanmaktadır. 1487'de *Secreteria Apostolica* adıyla kurulduğunda 25 apostolik sekreterliği içermekle beraber bunların en önemlisi *Secretairus Domesticus* idi ve bu kurum sonradan özellikle Trent Konsili sürecinde Devlet Sekreterliği haline geldi. Devlet Sekreterliği bünyesinde çeşitli bürolar ve daireler vardır. 1793, 1814, 1908'deki değişikliklerden sonra 1967'de VI. Paul tarafından tekrar düzenlenmiştir. 1988'de *Pastor Bonus* ile Genel İşler Kısmı (Section for General Affairs) ve Devletlerle İlişkiler Kısmı (Section for Relations with States) biçiminde iki daireye ayrılmıştır.²⁹ İlki Kilisenin işleriyle diğeri dış ilişkilerle ilgilidir. Yani içişleri ve dışişleri bakanlıkları gibi düşünülebilir.

Devlet Sekreterine resmî hitap şekli Zât-ı Âlîleri (His Eminence) biçimindedir. Haziran 2006'dan beri Devlet Sekreterliğini, Dan Brown'ın *Davinci Şifresi* adlı

²⁸ Bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 233. Kardinaller ve Kurul hakkında bkz. D.M. O'Connell, "College of Cardinals", **EVP**, s. 70, 71; MacEoin, **The Inner Elite**, s.xvi vd. Kardinallerin görev, sorumluluk ve imtiyazlarını belirleyen Kilise Yasası maddeleri için bkz. **Code of Canon Law**, can. 349–359.

²⁹ Bkz. **Pastor Bonus**, II, 39–47.

kitabına yönelttiği sert eleştirileriyle tanınan Kardinal Tarcisio Bertone yürütmektedir. Bu görevi Kardinal Angelo Sodano'dan devralmıştır.³⁰

2. Kurullar

Papalığa bağlı dokuz adet kurul (congregation) vardır. Bunlardan her biri belirli bir saha ile ilgilidir.³¹

a) İman Doktrini Kurulu

İman Doktrini Kurulu (CDF) aslında Engizisyon Kurulu'nun sonraki adıdır. 1542'de III. Paul tarafından kurulan bu yapının eski adı Evrensel Engizisyon Kutsal Kurulu (Sacred Congregation of the Universal Inquisition)'dur. Ratzinger'in, papa olmadan önce uzun yıllar başında bulunduğu bu kurumun temel amacı Kiliseyi heretik saldırılara karşı savunmaktır. Dokuz kurul arasında en eski olanıdır. Şimdiki ismini 1965'te, VI. Paul zamanında almıştır. *Pastor Bonus*'un 48. maddesinde şöyle tarif edilir: "İman Doktrini Kurulunun amacı Katolik dünyasının iman ve ahlak konularındaki doktrinlerini muhafaza etmektir." Bu kurumun başında şu anda Kardinal William Joseph Levada bulunmaktadır. Kardinaller ve piskoposlardan oluşan 23 üyesi ve bunların dışında 33 danışmanı bulunmaktadır. Kurul önemli açıklamalarını günlük yayınlanan *L'Osservatore Romano* aracılığıyla yapmaktadır. Piskoposların beş yılda bir gerçekleştirdikleri geleneksel "Roma ziyareti" (*ad limina*) esnasında diğer papalık kuruluşlarının yaptığı gibi, bu kurul da onları davet ederek bilgi verir. Bu kurulun başkanlığı altında "Papalık Kutsal Kitap Komisyonu", "Uluslararası Teoloji Komisyonu" ve "Katolik Katesizmi Komisyonu" adında üç komisyon bulunmaktadır.³²

³⁰ Vatikan'ın *Curia* ile ilgili kendi verdiği bilgiler için bkz. www.vatican.va/roman_curia. Curia ile ilgili bu siteye atfen verilen referanslarda hem ilgili kuruluşla ilgili bilgiler hem de kuruluşun yayınları ve diğer bazı dokümanlar bulunmaktadır.

³¹ *Pastor Bonus*'un III. Bölümü (48–116 arasındaki maddeleri) bu kurullarla ilgilidir.

³² CDF'nin inanç, ibadet ve kilise disiplini ile ilgili dokümanları için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/index.htm; komisyonlarla ilgili dokümanlar için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith.

b) Doğu Kiliseleri Kurulu

Bu kurumun temel işlevi Doğu kiliseleri ile ilişkileri düzenlemektir. İlk defa 1862’de papa IX. Pius tarafından *Cogregatio de Propaganda Fide pro negotiis ritus orientalis* adıyla kurulmuştur. Aslında Doğu kiliselerine Latinleştirme amacını ima eden bir isimdir bu. XV. Benedict, kurulu 1917’de müstakil bir kurum haline getirmiş, en son 1967’de VI. Paul tarafından şimdiki ismini (*Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus*) almıştır. Daha çok Doğudaki (Afrika da buna dahil) Latin kiliselerinin haklarının korunması ve bu kiliselerin gelişmesi için çalışır. Başında bir kardinal başkan bulunan kurumda ayrıca 27 kardinal, bir başpiskopos ve 4 piskopos bulunmaktadır. Şu anki başkanı Kardinal Ignace Moussa Daoud’tur. Kurul bünyesinde çeşitli komisyonlara farklı konularda yardım eden 50 civarında danışman vardır. Doğu Kiliseleri Kurulu, ROACO (Reunion of Aid Agencies for the Oriental Churches), CNEWA (Catholic Near East Welfare Association) SICO (Information Service of the Oriental Churches) gibi Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren başka Katolik kuruluşlarıyla bağlantılı çalışmaktadır.³³

c) İbadet ve Sakramentler Kurulu

X. Pius döneminde 1908’de “Papalık Bilim Adamları Kurulu” adıyla kurulmuştur. Diğer kurullar gibi bugünkü ismi ve mahiyeti VI. Paul zamanında, 1969’da belirlenmiştir.³⁴ Temel görev konusu Hristiyan ibadetinin özünü oluşturan sakramentler ve diğer ibadetlerdir.

d) Azizlik Kurulu

Bir kişinin kilise tarafından Mübarek (Blessed) veya Aziz (Saint) ilan edilmesi belli bir prosedürü gerektirmektedir. Bu kurulun işlevi bu prosedürü yerine getirmektir. Mesela aziz ilan edilebilmesi için kişinin önceden mübarekliği ilan edilmeli ve mucizeler gösterdiği kanıtlanmış olmalıdır. Fakat azizlik ilanı bu kurulun yapacağı bir iş değildir. Sadece gerekli değerlendirmeleri yapar, aziz ilan etmek veya etmemek tamamen papanın tasarrufundadır. 1588’de V. Sixtus tarafından kurulan *Immensa Aeterni Dei* adlı teşkilat bu kurumun ve İbadetler ve Sakramentler Kurulunun atasıdır. 1969’da bu iki kurulun ayrılması ile oluşmuştur. Şimdiki ismini ise,

³³ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/orientchurch/index.htm

³⁴ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/index.htm

aynı zamanda kurulun çalışma prosedürü ve azizlik şartlarını da yeniden belirleyen bir belge olan *Pastor Bonus*'la almıştır. Kurulun başkanlığını halen Kardinal José Saraiva Martins yürütmektedir. Kurulda ayrıca sekreter ve yardımcısı dışında din adamlarından oluşan 34 üye ve 83 danışman görev yapmaktadır.³⁵

e) Halkları Hristiyanlaştırma Kurulu

Hristiyanlığı yayma amacı taşıyan çeşitli kilise kurumları daha önceden var olmakla birlikte, bu konuda sürekli ve istikrarlı bir kurulun ortaya çıkışı XVII. yüzyıldadır. Şu anki Halkları Hristiyanlaştırma Kurulu (Cgregation for the Evangelization of Peoples) XV. Gregory tarafından 1622'de *Propaganda Fide* adıyla kurulmuş olan bu yapıya dayanır. Kurul, Papa VI. Paul döneminde şimdiki ismi ve yapısına kavuşmuştur. 2006'dan beri başında Kardinal Ivan Dias bulunmaktadır. Farklı dillerde pek çok yayını mevcuttur. Ayrıca, bu kurula bağlı olarak çalışan ve "Papalık Uluslararası Misyon Toplulukları Sekreteryası" çatısı altında daha birçok misyon topluluğu bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri "Papalık İnancı Yayma Topluluğu", "Papalık Kutsal Çocukluk topluluğu", "Papalık Havarî Petrus Topluluğu (POSPA)" ve "Papalık Misyonerler Birliği"dir.³⁶

f) Rahipler Kurulu

Din adamları Kilisede hiyerarşik bir düzen içerisindedir. Hiyerarşi, yukarıdan aşağı doğru kardinaller, piskoposlar, rahipler ve diyakozlardan oluşur. Bu kurul piskoposlar ve kardinallerle ilgili değil rahip ve diyakozlarla (clergy) ilgilidir. Şimdiki başkanı Kardinal Claudio Hummes'tir. Kurulun şu anki adı VI. Paul zamanında verilmiştir. Geçmiş 1564'e, IV. Pius zamanına kadar gitmektedir. Bu açıdan Trent Konsili'nin ürünüdür. *Pastor Bonus* ile üç büroya ayrılmıştır. Rahipler Bürosu rahip ve diyakozların eğitimi ve görevleri ile ilgilidir. Diğer iki büro din eğitimi ve rahiplerin karşılaştıkları hukuksal sorunlarla alakalıdır. Bunlara ilaveten, bu kurul bünyesinde Kilise işleri ve eğitimle ilgili dört enstitü bulunmaktadır.³⁷

³⁵ Azizlik kurulunun yapısı, azizlikle ilgili kurallar ve azizler ve mübarek sayılanların resmî listeleri için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/csaints/index.htm

³⁶ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cevang/index.htm

³⁷ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccclergy/index.htm

g) Kutsal Hayat Enstitüleri ve Havarisel Yaşam Toplulukları Kurulu

Dinî ve seküler enstitüler bu kurumun iki temel ayağını oluşturmaktadır. Bir diğer sorumluluk alanı ise manevî hayatı teşvik edici topluluklar ve tarikatlar (orders)'dir. Dolayısıyla, bu kurulun görev alanı papalığa bağlı dinî veya seküler tüm Katolik organizasyonlarıdır. Kurul, Papa V. Sixtus zamanında kurulan (1586) bir teşkilatın devamıdır. X. Pius döneminde bazı değişikliklere uğramakla beraber VI. Paul bu kurulun adını Dinî ve Seküler Enstitüler Kurulu olarak değiştirmiş, *Pastor Bonus*'la beraber şimdiki adını almıştır. Yayın organı, 1975'ten beri birçok dilde yayın yapan SCRIS adında bir dergidir. 2004 yılından beri bu kurulun başkanlığını Kardinal Franc Rode yürütmektedir.³⁸

h) Katolik Eğitimi Kurulu

Papalığın üniversite eğitimi ile ilgili kurumudur. Papa V. Sixtus zamanında Bologna, Paris, Salamana gibi üniversiteleri düzenleme ve yönetme amaçlı kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyıl başlarında çeşitli değişikliklere uğramıştır. VI. Paul ve sonra II. John Paul şimdiki şeklini vermişlerdir. Kurulda bir başkan (1990'dan beri Kardinal Zenon Grocholewski) bir sekreter, bir sekreter yardımcısı, 31 üye, 25 memur ve 31 danışman bulunmaktadır. Kurul, ilahiyat fakülteleri statüsündeki seminerler, Kiliseye bağlı tüm üniversiteler ve seküler veya dinî enstitülerin koordinasyonundan sorumludur.³⁹

i) Piskoposlar Kurulu

Tarihi 1588'e, yani V. Sixtus'a kadar dayanan bir kuruldur. Rahipler ve diya-kozlarla ilgili Rahipler Kurulu'nun, piskoposlarla ilgili muadilidir. Kilisenin idare biçimi piskoposluk bölgeleri (diocese) vasıtasıyla olduğundan, teşkilat açısından önemli bir kurumdur.⁴⁰ Piskoposluk bölgeleri ve başlarındaki piskoposlarla ilgili tüm işler bu kurulun uhdesindedir. Kurula 2000 yılından beri Kardinal Giovanni Batista başkanlık etmektedir. Yeni piskoposların atanması bunların yer değiştirmesi gibi tüm

³⁸ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccsclife/index.htm

³⁹ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/index.htm

⁴⁰ 2003 yılı itibarıyla dünya genelinde yaklaşık olarak 570 başpiskoposluk ve 2015 piskoposluk bölgesi mevcuttur. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/synod/index.htm

işler bu kurulun görevi kapsamındadır. Latin Amerika Komisyonu adıyla kurul içerisinde ayrı bir birim bulunur.

3. Mahkemeler

Papalığa bağlı üç yüksek mahkeme vardır.⁴¹

a) *Papalık Bağışlama Mahkemesi*

Kilise tarafından verilmiş olan çeşitli cezaların bağışlanabildiği mahkemedir. Günah itirafı ve bağışlanma, yani kiliseyle barışma sakramentinin (Confession/Reconciliation) bir uzantısıdır. Aforoz kararının kaldırılması; sakramentlere katılımın yasaklanması cezası; ve endüljans verilmesi bu mahkemenin sorumluluk alanına girmektedir. Geçmişi XII. yüzyıla kadar dayanan bu mahkeme XVIII. yüzyılda bazı revizyonlara uğramıştır. 1935'ten beri yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Sakramentlerle ilgili konular da bu mahkemenin yetki alanındadır. Başında “Büyük Bağışlayıcı” (Major Penitentiary) adı verilen bir kardinal bulunmaktadır. Şu anki başkanı Kardinal James Francis Stafford'tur.

b) *Apostolik Yüksek İmza Mahkemesi*

Geçmişi XIII. yüzyıla kadar geri giden bu mahkeme XX. yüzyıl başlarında yeniden teşkilatlandırılmıştır. Önceleri normal bir mahkeme iken X. Pius onu yüksek mahkeme haline getirmiştir. Şu anda Roma Kilisesindeki en üst yargı merciidir. Buradaki iki büro Yargıtay ve Danıştay gibi işlemektedir.⁴² Yani birincisi kişisel konularda, ikincisi kilise uyuşmazlıklarında nihaî kararı vermektedir. Başında şu anda Kardinal Agostino Valini bulunmaktadır. Başkan dahil 11 kardinal ve 9 piskopos bu mahkemede görev yapar.

c) *Rota Mahkemesi*

Diğerlerine göre daha yakın geçmişe sahip olan bu mahkeme statü olarak da onlardan aşağıdadır. XVIII. yüzyılda kurulmuş, XX. yüzyıl başlarında tekrar düzen-

⁴¹ Bu mahkemelerin mahiyeti ile ilgili olarak bkz. **Pastor Bonus**, bölüm IV (117–130 arası maddeler).

⁴² Bkz. Mehmet Aydın, **a.g.m.**, s. 13.

lenmiştir. Daha alttaki kilise mahkemelerinin kararlarının üst merciidir. Örneğin evlilikle ilgili davaların nihaî kararı burada verilir. Fakat mahkeme sadece evliliğin geçerli olup olmadığına bakar. Evlilik geçerli ise mahkemenin boşama yetkisi yoktur. Zira Katolik inancına göre meşru ve geçerli bir evlilik yapıldıktan sonra boşanma mümkün değildir.

4. Konseyler

Papalık Konseyleri (Pontifical Councils)'nin hemen hemen tamamı modern etkinin ürünüdür ve II. Vatikan Konsili sonrasında kurulmuştur. Zihniyet açısından onu takip ettikleri şüphelidir ama ilgilenmekle yükümlü oldukları sorunlar güncel sorunlardır. Bu konseylerin kuruluşunun, papalığın yumuşak karınlarını sağlamlaştırmak amaçlı olduğu söylenebilir.⁴³

a) Laikler Konseyi

II. Vatikan Konsili'nin *Apostolicam actuositatem* adlı belgesiyle kurulan bu konseyin oluşumunda muhtemelen, Küng gibi teologların, laiklerin kilise içerisinde yeterince inisiyatif sahibi olmadıkları yönündeki eleştirileri etkili olmuştur. *Pastor Bonus*'ta konseyin laiklerle ruhbanların işbirliği amacı vurgulansa da⁴⁴ Kilisenin karar süreçlerinde laiklerin de katkı sağlamasını hedefleyen konseyin bunu ne kadar başardığı tartışmalıdır. Laikler konseyinin başında bir başkan ve sekreter bulunmaktadır. Din adamları dahil 32 üyesi olan konseyin 30 tane de danışmanı vardır. Şu anki başkanı 2003'ten beri bu görevi yürüten Başpiskopos Kardinal Stanislaw Rylko'dur. Konsey *Notizario* adlı bir periyodik çıkarmaktadır. Ayrıca *Laity Today* ve *Youth* adında başka yayınları da bulunmaktadır.⁴⁵

b) Hristiyan Birliğini Geliştirme Konseyi

XXIII. John'un 1960'da kurduğu Hristiyan Birliğini Destekleme Sekreteryası'nın devamıdır. II. Vatikan'ın Ekümenizmle ilgili olan *Unitatis* adlı bel-

⁴³ Konseyler hakkında bkz. **Pastor Bonus**, V. Bölüm (131–170 arası maddeler).

⁴⁴ **Pastor Bonus**, V, 131–134.

⁴⁵ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/laity/index.htm

gesi bu konseyin çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 1989'da II. John Paul döneminde adı geçen sekreteryanın adı şimdiki halini (PCPCU/Pontifical Council for Promoting Christian Unity) almıştır. En önemli muhataplarından biri Dünya Kiliseler Konseyi'dir (WCC). Konsey yılda dört defa *Information Service* adıyla bir dergi çıkarmaktadır. Kuruluşun amaçlarından biri de İncilin yayılması için diğer kiliselerle işbirliği yapmak olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla bu konsey ekümenik hareketin Kilise de akis bulmuş halidir. Konsey Batı ve Doğu kiliseleri ile ilgilenen iki sektöre ayrılmıştır. Yine II. Vatikan ruhuna uygun olarak komisyon içerisinde yahudilerle ilişkiler konusunda ayrı bir birim vardır. Bu birimin Dinlerarası Diyalog Konseyinde değil de burada yer alması manidardır. Konseyin şu anki başkanı Kardinal Walter Casper'dır.⁴⁶

c) Aile Konseyi

Evlilik Kilise açısından bir sakramenttir ve tamamen dinî bir olgudur. Dolayısıyla özel hayatla ilgili bir mesele değildir. Bu nedenle aile ile ilgili müstakil bir komisyon vardır. VI. Paul döneminde, 1973'te kurulan ve II. John Paul zamanında 1981'de şimdiki adına ve yapısına kavuşan bu komisyon bazılarınca tutucu bulunmakla birlikte hristiyan ailesi için önemli bir kurumdur. Konsey aile sorunları ve ailenin maneviyatını yükseltme ile ilgilenmektedir. "Kilise ilgisi" (pastoral care) denen önemli kavramın en çok göze çarptığı yer burasıdır. 15 kardinal ve 12 piskopos-tan oluşan başkanlık komitesi dışında, 19 evli çift, 10 memur ve 39 danışman bu konseyde görev yapmaktadır. Konseyin yakın zamandaki en önemli etkinlikleri 1994'ün aile yılı ilan edilmesi nedeniyle bu tarihte gerçekleştirilmiştir. Konsey farklı dillerdeki pek çok yayın yanında 1996'dan beri *Familia et Vita* adlı bir dergi çıkarmaktadır. Şimdiki başkanı Kardinal Alfonso Lopez Trujillo'dur.⁴⁷

d) Adalet ve Barış Konseyi

Bu konsey II. Vatikan'ın dünya barışı ile ilgili *Guadium et spes* adlı belgesinin sonucudur. 1967'de VI. Paul tarafından kurulmuş, şimdiki statüsüne 1976'da

⁴⁶ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/index.htm

⁴⁷ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/index.htm

ulaşmış, *Pastor Bonus*'la hali hazırdaki ismini ve şeklini almıştır. Konseyin amacı “İncilin ve kilisenin toplumsal öğretisi ışığında, dünyada adalet ve barışın gelişimini desteklemek”⁴⁸ biçiminde açıklanmaktadır. Konsey, papa tarafından 5 yıllığına atanan bir başkan ve sekreter yanında diğer üyelere oluşmaktadır. İnsan hakları konseyin ilgi alanı içerisindedir. Doğal olarak, konsey aynı amacı destekleyen tüm kilise ve kurumlarla işbirliği içerisinde olduğunu beyan etmektedir. *Justpax* konseyin en önemli yayın organlarından biridir.⁴⁹

e) *Cor Unum*

“Cor Unum”, “tek yürek” demektir. İnsanî yardım amaçlı bir kuruluştur. 1971 tarihinde VI. Paul tarafından kurulan konseyin amacı “İsa’nın hayırseverliğinin göstergesi olarak Katolik Kilisesinin muhtaçlara yardım etmesi”⁵⁰ biçiminde ifade edilir. Konseyin bu yönde yaptığı yardımlar Kilise tarafından kendisine tahsis edilen yıllık bir bütçeden karşılanmaktadır. 2005 yılında bu konseye tahsis edilen fon 1.381.000 dolardır. Başında Başpiskopos Joseph Cordes’in bulunduğu konseyde bir sekreter, 38 üye, 9 memur ve 6 danışman görev yapmaktadır. Konsey bünyesinde ayrıca II. John Paul’un az gelişmiş ülkelere yardım için kurduğu bir fon vardır.⁵¹ Türkiye’de Marmara depremi esnasında ve sonrasındaki yardım faaliyetleri nedeniyle tartışmalara sebep olan *Caritas* da Cor Unum’un en etkili organizasyonlarından biridir. *Caritas*’ın halen İstanbul’da bir bürosu faaliyet göstermektedir.⁵²

f) *Göçmenler Konseyi*

Göç günümüz dünyasında her ülke, hatta her büyük şehir için önemli bir sorundur. Göçmenlerin de kendilerine has birçok problemleri bulunmaktadır. Göçmenlerle ilgilenme Kilise tarafından hayır işlerinden sayılmakta ve onlara yardımcı olma bu göçmenlerin kalbini kazanmak için bir fırsat olarak görülmektedir. Eskiden beri bu konuda kilise faaliyetleri olmakla beraber adı geçen şekliyle sürekli bir konsey

⁴⁸ *Pastor Bonus*, V, 142.

⁴⁹ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/index.htm

⁵⁰ *Pastor Bonus*, V, 145.

⁵¹ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/corunum/corunum_en/index_en.htm#

⁵² Bkz. www.caritas.org; Türkiye’deki çalışmaları için bkz. www.caritas-tr.org

oluşturulması 1970’de VI. Paul döneminde⁵³ Konseyin amacı, havalimanlarında ve uçaklarda çalışanlardan, vatanlarından sürülenler, turistik ya da dinî amaçlı seyahat edenlere kadar, seferî durumda olan tüm hristiyanların dinî ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara kilisenin yanlarında olduğunun hissettirilmesidir. Göçmenler, mülteciler, yabancı öğrenciler, turistler, hacılar, denizde yaşayanlar, sivil havacılık, göçebeler, sirk ve karnaval çalışanları isimleri altında birçok komisyon konsey bünyesinde hizmet vermektedir. Ayrıca “Yol Havarileri” adı verilen misyonerler de bu konsey kapsamı alanında faaliyet göstermektedirler. Konseyde başkan, sekreter ve sekreter yardımcısı yanında, din adamlarından oluşan 25 üye ve 15 memur görev yapmaktadır. *People on Move* başta olmak üzere çeşitli yayınları vardır.⁵⁴

g) Sağlık Konseyi

1985’te II. John Paul tarafından kurulan konsey, *Pastor Bonus*’la papalık konseylerine dahil edilmiştir. Diğer uluslararası Katolik organizasyonları (CIO) ile birlikte çalışmaktadır. Kilisenin sağlık bakanlığı olarak düşünülebilir. Javier Lozano başkanlığındaki konseyde sekreteryası yanında 36 üye ve 50 danışman görev yapmaktadır. *Dolentium Hominum* adlı temel yayın organı birkaç Batı dilinde yayınlanmaktadır.⁵⁵

h) Kilise Hukuku Metinleri Konseyi

Kilise Yasası ile ilgili bir komisyondur. 1917’den beri çeşitli biçimlerde var olmakla birlikte II. Vatikan Konsili bu kuruma tekrar işlerlik kazandırmıştır. Şimdiki yapısı ise II. John Paul zamanında belirlenmiştir. Konseyin temel amacı “Kilise yasasının yorumlanmasıdır.”⁵⁶ Başında halen Kardinal Julian Herranz Casado bulunmaktadır.⁵⁷

⁵³ Konseyle ilgili son düzenleme için bkz. **Pastor Bonus**, V, 149–151.

⁵⁴ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/index.htm

⁵⁵ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/hlthwork/index.htm; **Pastor Bonus**, V, 152, 153.

⁵⁶ **Pastor Bonus**, V, 154.

⁵⁷ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/index.htm

i) Dinlerarası Diyalog Konseyi

PCID (Pontifical Council for Interreligious Dialogue) II. Vatikan Konsili'nin en önemli ürünlerinden biridir. *Nostra Aetate* bu konseyin varlığıyla yakından ilgilidir. Şimdiki ismini *Pastor Bonus*'la almıştır. Bu genelgede hristiyan olmayan dinlerle “uygun” diyaloglara girişilmesi ve karşılıklı iletişimin desteklenmesi konseyin amacı olarak ifade edilir. Yine genelgeye göre bunları yaparken konsey iki kurulla irtibatlı çalışmalıdır: Bunlardan biri İman Doktrini Kurulu, diğeri de Halkları Hristiyanlaştırma Kuruludur. Bu genelge ile ayrıca, konsey bünyesinde müslümanlarla ilişkiler konusunda müstakil bir komisyon kurulmuştur.⁵⁸ Konseyin başında şu anda Michael Fitzgerald bulunmaktadır. Konseyde karar mercii kardinaller ve piskoposlardan oluşan 30 üyeden oluşmaktadır, 50 kişiden oluşan danışma kurulu da belli aralıklarla bir araya gelerek konsey çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Başkan ve sekreteryadan oluşan yürütme mercii ise sürekli Roma'da bulunmaktadır. *Pro Dialogo* konseyin en önemli yayın organıdır.⁵⁹

j) İnançsızlarla Diyalog Konseyi

Bu komisyon da özellikle XXIII. John'un ve II. Vatikan Konsili zihniyetinin ürünüdür. Bilhassa Soğuk Savaş döneminin ateizm ve Sovyet komünizmi tehlikesine karşı bir önlem gibi algılanabilir. İnanmayanları dışlamak yerine onlarla ilişki kurup Kiliseye kazandırmak amaçlıdır. *Pastor Bonus*'a göre bu diyalogun kapsamına girenler ateistler ve herhangi bir dine bağlı olmayanlardır. Konsey diyalog yanında ateizmin nedenleri ve sonuçlarını araştırmak, eğitim kurumlarıyla işbirliği içerisinde ortak faaliyetler yürütmek gibi inançsızlığın kökeni ve sonuçlarıyla alakalı çalışmalar da yapmaktadır.⁶⁰

k) Kültür Konseyi

Kültür konseyinin amacı kültürün geliştirilmesi gibi anlaşılıyorsa da Katolisizm için tek bir kültür söz konusu değildir. Asıl sorun Hristiyanlığın yabancı

⁵⁸ **Pastor Bonus**, V, 159–162.

⁵⁹ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/index.htm

⁶⁰ **Pastor Bonus**, V, 163–165.

kültürlerde nasıl yaşayacağıdır. Bu komisyonun temel konusu da Kilisenin farklı kültürlerle ilişkisi, daha doğrusu İncil ile diğer kültürler arasında diyalog kurmak, yani inkültürasyondur. Bundan dolayı konsey diğer kurul ve konseylerle, özellikle de diyalog ve inancı yayma ile ilgili teşkilatlarla işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Şu anda başında daha önce İnançsızlarla Diyalog Konseyinin başkanlığını yapmış olan Kardinal Paul Poupard vardır. Sekreteryası dışında 30 kişilik bir genel kurul ve kardinaler ile diğer din adamlarından oluşan 26 kişilik bir danışmanlar grubu konsey bünyesinde görev yapmaktadır. Konseyin *Cultures and Faith* isminde bir yayın organı bulunmaktadır.⁶¹

1) Kitle İletişim Konseyi

Papalığın kendi radyosu, televizyonu, basım merkezi, günlük gazetesi (*L'Osservatore Romano*), haftalık dergisi (*Osservatore Della Domenica*) ve *Fides* adında bir haber ajansı vardır. Bu kitle iletişim araçlarından Kitle İletişim Konseyi sorumludur. Bu konseyin geçmişi 1948'e, XII. Pius dönemine dayanmaktadır. Şimdiki adı ve yapısı *Pastor Bonus*'la belirlenmiştir.⁶² Konsey sadece basın ve yayın araçlarından değil Kilisenin dış dünya ile tüm iletişiminden sorumlu kurumdur. II. Vatikan Konsili esnasında kurulan bu komisyon ayrıca iletişim çağı olarak adlandırılan zamanımızda iletişim araçlarının Kilise yararına nasıl kullanılabileceği üzerinde çalışmaktadır.⁶³

5. Piskoposlar Meclisi

Piskoposlar Meclisi (ya da Piskoposlar Sinodu) Kilise Yasasında tarif edilmiş ve yeri belirlenmiştir. Buna göre dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapan piskoposların oluşturduğu bu meclis periyodik olarak belli gündemlerle toplanır ve doğrudan papaya bağlı olarak çalışır.⁶⁴ II. Vatikan Konsili esnasında VI. Paul tarafından oluşturulan meclisle ilgili *Pastor Bonus*'ta herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Piskoposlar Meclisinin ilk toplantısı 1967'de Roma'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda 1917 Kanonu'nda değişiklikler yapmak üzere bir komisyon kurulur. İkinci toplantı

⁶¹ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/cultr/index.htm

⁶² Bkz. *Pastor Bonus*, V, 169, 170.

⁶³ Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/index.htm

⁶⁴ Bkz. *Code of Canon Law*, can. 342–348.

1969'da doğum kontrolü konusuna yapılır. 1971'deki üçüncü toplantının konusu rahiplerin idarî sorunları ve dünya barışıdır. 1974'teki dördüncü toplantı misyonerlik konusundadır ki bu toplantı VI. Paul'un *Evangelii nuntiandi* (Modern Dünyada Misyonerlik) adlı yazısında konu edilmiştir.⁶⁵ Piskoposlar Meclisinin VI. Paul zamanındaki son toplantısı 1977'de gerçekleşir ve *catechesis* (sözel veya informal din eğitimi) konusu ele alınır. En son 2005 yılında yapılan toplantının konu başlığı ise "Evharistiya: Kilise Misyonunun ve Hayatın Kaynağı ve Zirvesi" biçimindedir.⁶⁶

6. Daireler

Bu daireler, özellikle de ilki, papanın en yakınındaki kuruluşlardır. Papanın şahsi işleriyle ilgilenmek yanında papalığın malî idaresinden sorumludurlar.

a) Apostolik Camera

Papalığın, Ortaçağdaki saray nazırlığının devamı niteliğindedir. Geçmiş XII. yüzyıla kadar uzanır. XIII. yüzyılda haçlı savaşları ondalıklarını toplamak gibi görevleri bu teşkilat üstlenmiştir. XIX. ve XX. yüzyılda bir takım değişikliklere uğramakla birlikte temel işlevi bakımından aslına uygun olarak çalışmaya devam etmektedir. Başında *camerlengo* adını taşıyan bir kardinal bulunur.⁶⁷ Papanın ölümü esnasında ve sonrasında yeni papa seçilene kadar yapılacak işleri de yine bu büro yürütmektedir. *Pastor Bonus*'ta camera'nın başkan, yardımcısı ve diğer görevlilerce yürütüleceği, papanın ölümü halinde özel bir hukuk dahilinde işlerin bu daire tarafından üstlenileceği ve ekonomik konulardan da yine bu dairenin sorumlu olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸

b) Papalık Mirası Yönetimi

Papalık mülklerinden sorumlu olan bu daire Papalık Devletlerinin kaybedilmesinin ardından kurulmuştur. Kilise mülklerinin ve fonlarının idaresi bu büroya aittir. Başkan ve üyelerinin tamamı kardinallerden oluşmaktadır. Daire bünyesinde "olağan" ve "olağan üstü" olmak üzere iki kısım vardır. Olağan kısmı mülklerin ida-

⁶⁵ İlgili metin için bkz. www.papalencyclicals.net/Paul06/p6evan.htm

⁶⁶ Piskoposlar Meclisinin mahiyeti ve faaliyetleri hakkında bkz. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/synod/index.htm La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 275–277.

⁶⁷ J.P. Kirsch, "Apostolic Camera", CE.

⁶⁸ **Pastor Bonus**, VI, 171.

resi, bunların hukukî durumları, bakımları ve benzeri işlerden; olağanüstü ise taşınabilir malların idaresinden sorumludur.⁶⁹

c) Ekonomik İşler Merkezi

Temel işlevi papalıkla ilgili dünyevî işleri organize etmek ve yönetmektir. Başında bir kardinal ve yine kardinallerden oluşan bir yönetici grubu bulunan dairenin başka çalışanları da vardır. Daire aynı zamanda Vatikan bütçesinin de denetleyicisi ve düzenleyicisi konumundadır.⁷⁰

Burada Papalığın malî yapısından da kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Vatikan'ın iki ayrı bütçesi bulunmaktadır. Daha doğrusu Papalık bütçesi ile Vatikan bütçesi birbirinden ayrıdır. Papalık bütçesi Kilise bünyesindeki Kurullar, Konseyler ve diğer kurumlarla, 118 ofisten oluşan dış elçilik ve temsilcilikleri kapsamaktadır. Vatikan sınırları içerisindeki binaların bakım ve onarımı, pul ve para basım ofisleri ile Vatikan müzesinin gelir ve giderleri ise Vatikan Site Devleti bütçesi dahilindedir. Her iki bütçenin 2003 yılındaki açığının 11,7 milyon dolar olduğu düşünüldüğünde Papalığın toplam bütçesi hakkında bir fikir edinilebilir.⁷¹ Kilisenin harcamaları çoğunlukla bilinmektedir. Asıl merak edilen ve üzerinde spekülasyonlar yapılan gelirleridir. Kilisenin şeffaf bir mali yapıya sahip olmaması, ilgili kısımda göreceğimiz üzere, onu bu açıdan çeşitli eleştirilerin hedefi yapmıştır.

7. Papalık Komisyonları

Papalığa bağlı olarak çalışan bu komisyonlardan her biri *curia* bünyesindeki teşkilatlar içerisinde faaliyet göstermektedir. Örneğin Kutsal Kitap, Kateşizm ve Uluslararası İlahiyat Komisyonları İman Doktrini Kurulu bünyesinde çalışır. Çoğunluğu II. Vatikan Konsili sonrasında olmak üzere, komisyonların tamamı XX. yüzyıla ait kuruluşlardır. Aşağıda sıralanmış olan bu komisyonlardan en önemli işleve sahip

⁶⁹ Pastor Bonus, VI, 172–175.

⁷⁰ Pastor Bonus, VI, 176–179.

⁷¹ Bkz. “News Briefs”, *America*, July 19–26, 2004, s. 6. Papalığın mali yapısı hakkında ayrıca bkz. Dominic Midgley, “Vatican Inc”, *Management Today*, Ocak 2005, ss. 48–53; Ernst Lewin, “The Finances of the Vatican”, *Journal of Contemporary History*, vol. 18, no. 2 (Apr. 1983), ss. 185–204; W.E. Lund, “The Financial System of the Medieval Papacy in the Light of Recent Literature”, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 23, no. 2 (Feb. 1909), ss. 251–295.

olanı diğer papalık kuruluşlarıyla sürekli münasebet halinde bulunan Kateşizm Komisyonu'dur.⁷²

- a) *Kilise Kültürel Mirası Komisyonu*
- b) *Papalık Tanrı'nın Kilisesi Komisyonu*
- c) *Papalık Kutsal Arkeoloji Komisyonu*
- d) *Papalık Kutsal Kitap Komisyonu*
- e) *Uluslararası teoloji Komisyonu*
- f) *Kurullar Arası Katolik Kateşizmi Komisyonu*
- g) *Latin Amerika Komisyonu*

8. İsviçreli Muhafızlar

İsviçreli muhafızlar Vatikan'ın simgelerinden biri haline gelmiştir. Papalık muhafız alayı mesabesindedir. II. Julius 1506'da kendisini Romalı haydutlardan korumak için İsviçre bölgesinden, Romalıların deyimiyle Halvetia'dan askerler getirip İsviçre Muhafız örgütünü kuran papadır. Bundan sonra papalık muhafız örgütü bugüne kadar gelmiştir. Bazılarının zannettiği gibi askerlerin İsviçreli olmasının şimdiki İsviçre devletinin konumu ve durumu ile bir ilgisi yoktur. Bunların papaya bağlılık yeminleri meşhurdur. İsviçre muhafızları için Kilisenin istediği şartlar İsviçre vatan-daşı; Roma Katolik Kilisesine bağlı; iyi ahlak sahibi; askerî eğitim almış; 19 ile 30 yaşları arasında; en az 174 cm boyunda; bekar ve yüksek okul mezunu olmaktır.⁷³

9. Papalığa Bağlı Diğer Kuruluşlar

a) *St. Peter Kilisesi Heyeti*: Adeta Roma Katolik Kilisesinin sembolü olan Aziz Peter Kilisesi'nin mütevellî heyeti konumunda bir kuruluştur. Bu kuruluş bünyesinde ayrıca bir de kazı bürosu vardır.

⁷² Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/index.htm

⁷³ Bkz. Halim Işık, **Papalık Tarihi**, s. 186–193; www.vatican.va/roman_curia/swiss_guard/index.htm

b) *Latinitas Vakfı*: 1976'da Papa VI. Paul tarafından kurulan bu vakfın amacı Latin dili ile ilgili çalışmaları desteklemektir. *Latinitas* adıyla tamamen Latince yayınlanan dergi bu vakfın en önemli yayın organıdır.

c) *Papalık Hayır İşleri Dairesi*: Tamamen ihtiyaç sahiplerine yardımlarla ilgilenen ofistir. Roma ve çevresinden tüm dünyadaki muhtaçlara kadar Kilisenin yardımlarını organize eden bu kuruluştur.

d) *Hac Bürosu*: Tam adı “St. Peter Makamına Hac” (Peregrinatio Ad Petri Sedes) olan bu büro Roma'ya yapılan hac ziyaretlerini organize etmektedir. 1930'lardan itibaren hizmet veren büro Papa VI. Paul döneminde şimdiki yapısına kavuşturulmuştur.

e) *Papalık Kutsal Müzik Enstitüsü*: Roma'da bulunan bu enstitü akademik bir kuruluştur. Dinî müzik alanında eğitim ve araştırma yapmaktadır.

f) *Papalık Sistin Şapeli Korosu*: Çeşitli ülkelerin Kraliyet veya Cumhurbaşkanlığı orkestralarının Vatikan'daki karşılığıdır. Tarihi ortaçağa kadar uzanmaktadır.

g) *Vatikan Basımevi*: Vatikan Yayınevi *Stamperia Vaticana* adıyla V. Sixtus zamanında kurulmuştur. Günümüze kadar zamanın gereklerine göre değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Birçok dilde eser yayınlamaktadır.⁷⁴

10. İşçi Bürosu

Vatikan'da çeşitli görevlerle çalışan işçilerden sorumlu olan bu büro (Labour Office) şirketlerin insan kaynakları veya resmî dairelerdeki personel işlerinin yaptığı işlerden sorumludur. Kardinal bir başkanı ve başpiskopos bir başkan yardımcısı tarafından yönetilen bu büro II. John Paul tarafından 1989'da kurulmuştur.

⁷⁴ Papalığa bağlı diğer kuruluşların tümü hakkında bilgi ve ilgili belgeler için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/institutions_connected/index.htm

11. Akademiler

Bu kuruluşlar *curia*'dan bağımsız değildir. Fakat dünyevî işlerle ilgili olduklarından, en azından Vatikan'ın benimsediği şemada, *curia* içerisinde gösterilmezler. Bu beş akademi “onursal topluluklar” statüsündedir.

a) *Cultorum Martyrum*: 1879'da kurulan bu akademi Kilisenin şehit saydığı kişilerle ilgili bir arkeolojik kuruluştur. Şehitlerin efsane olmadıkları ve bunların gerçekten yaşadıklarını isbata çalışır, bunlara saygı gösterilmesini teşvik eder. Arkeoloji Komisyonu ile işbirliği içerisinde faaliyet gösterir.

b) *Kilise Akademisi*: Din adamlarının eğitim gördüğü akademidir. Burada sadece dinî konularda değil uluslararası diplomasi ile ilgili bir eğitim vardır. Kilisenin ihtiyaç duyduğu nitelikte diplomatlar yetiştirilir.

c) *Hayat Akademisi*: Bu akademi Sağlık Konseyi ile birlikte çalışmaktadır. Burası bir tıp fakültesi değildir. Yayınlarından anlaşılan, daha çok “bioethic” diye tabir edilen alana giren tıp ve biyoloji bilimlerindeki –klonlama, organ bağışı vb.- dinî açıdan tartışmalı gelişmelerin değerlendirildiği bir yerdir.

d) *Bilimler Akademisi*: *Linceorum Academia* adıyla XVII. yüzyılda kurulan bu akademi XIX. ve XX. yüzyıllardaki çeşitli değişikliklerin ardından en son 1993'te şimdiki şeklini almıştır.⁷⁵

e) *Sosyal Bilimler Akademisi*: Toplum, ekonomi, siyaset ve hukuk alanında çalışmalar yapmak ve bu alandaki çalışmalarını desteklemek amacıyla II. John Paul tarafından 1994 yılında kurulmuştur. Diğer akademiler gibi Sosyal Bilimler Akademisi de özerk bir yapıya sahiptir, fakat Adalet ve Barış Konseyi ile yakın ilişki içerisindedir. Ayrıca burada güncel konularda atölye çalışmaları (workshop) yapılmaktadır. Bu bağlamda 1998 yılındaki bir çalışmanın konusu demokrasidir, 2001 yılında yapılan bir diğer çalışmada ise küreselleşme ele alınmıştır. *Acta* başlığı altında çeşitli yayınları vardır.

⁷⁵ Papalık Bilimler Akademisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marcelo Sanchez Sorondo, **The Pontifical Academy of Sciences: A Historical Profile**, Vatican City, 2003.

C- ULUSLAR ARASI ALANDA PAPALIK

1. Uluslararası Hukukta Papalık

Papalık sadece dinî bir kurum değildir, bilindiği üzere kendi bayrağı ve millî marşı ile aynı zamanda bir devlettir. Bu özelliğini ilk defa Lateran Anlaşması ile de kazanmamıştır. 1870–1929 arasındaki dönem hariç,⁷⁶ Pepin’in Kiliseye toprak bağışlamasından, yani VIII. yüzyıldan itibaren siyasî bir hakimiyet sahasına sahiptir. Vatikan Devleti’nin kurulmasıyla bu hakimiyetin sadece toprak açısından sınırları değişmiştir.⁷⁷

Uluslararası hukuk ve devlet protokolleri açısından Vatikan’ın diğer devletlerden herhangi bir farkı yoktur. Papa başka ülkelere gittiğinde devlet başkanı olarak karşılanır ve uğurlanır. Vatikan’ın 172 ülkeyle, yani neredeyse dünyanın tüm devletleriyle diplomatik ilişkisi vardır. Bunun tek istisnası Rusya’dır. Her ne kadar Vatikan’ın açıklamalarında Papalığın Rusya ile “özel bir ilişki” içerisinde olduğu ifade ediliyor ise de bu, ilişki olmadığının diplomatik dille beyan edilmesidir. Ayrıca Vatikan’ın diğer ülkelerle ilişkisi ikili bir mahiyet arz etmektedir. Dış ülkelerde bir taraftan Kilisenin piskoposlukları vardır, diğer taraftan Vatikan Devleti’nin diplomatik temsilcileri bulunur.⁷⁸ Fakat, dinî sorumlulukları olmamakla birlikte bu diplomatlar da seküler kişiler değil, Kilise Akademisinde yetişmiş din adamlarıdır.⁷⁹

⁷⁶ Papalığın topraksız olarak yaşadığı bu dönemde uluslararası konumu ile ilgili olarak bkz. “The Papacy in International Law”, **The American Journal of International Law** vol. 8, no. 4 (Oct. 1914), ss. 864–867; Alfred Fawkes, “The Papacy and the Modern State”, **The Harvard Theological Review**, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), ss. 376–394.

⁷⁷ Vatikan Devleti’nin kurulduğu yıllardaki yapısı hakkında bkz. Gordon Ireland, “The State of the City of the Vatican”, **The American Journal of International Law**, vol. 27, no. 2 (Apr. 1933), ss. 271–289; Umberto Toschi, “The Vatican City State: From the Standpoint of Political Geography”, **Geographical Review**, vol. 21, no. 4 (Oct. 1931), ss. 529–538.

⁷⁸ Örneğin Türkiye’de hem Vatikan Büyükelçiliği hem de İzmir, İstanbul ve Antakya olmak üzere üç piskoposluk bulunmaktadır. Diplomatik temsilci Büyükelçi, Türkiye’deki piskoposluklardan sorumlu kişi ise İzmir Piskoposudur.

⁷⁹ Vatikan diplomasisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John F. Pollard, “Vatican Diplomacy”, **EVP**, s. 432–436.

2. Uluslararası Kuruluşlar ve Papalık

II. Dünya savaşı öncesinde ve esnasında aktif bir diplomasi sergilemesine rağmen⁸⁰ Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda Vatikan herhangi bir rol oynamamıştır. Vatikan BM'ye üye değildir. Gözlemci veya üye statüsünün var olduğu BM'de Vatikan için adeta üçüncü bir statü icat edilmiştir. 1965'ten beri Vatikan BM'de "daimî gözlemci"dir. Vatikan'ın BM'ye üye olmamasının nedeni teolojiktir. Zira BM'ye üye olmak papalığın kendinden üstün bir otorite kabul etmesi ve onun hakimiyetini benimsemesi anlamına gelecektir. Bunun dışında bazı BM politikaları ile Vatikan'ın geleneksel görüşleri arasında da ihtilaf vardır. Örneğin doğum kontrolü vasıtasıyla dünya nüfusunun azaltılması BM'nin benimsediği politikalardan biridir. Yine kürtaj BM belgelerinde makul karşılandığı gibi bir insan hakkı kabul edilir. Doğaldır ki, bunlar hali hazırdaki yapısıyla Kilisenin onaylayamayacağı anlayışlardır.⁸¹ Bununla birlikte BM tek ve evrensel olma özelliği ile Kilisenin hayal ettiği konumda bir kuruluştur. Bunun dışında Vatikan'ın üye olduğu veya gözlemci statüsünde yer aldığı bölgesel veya uluslararası kuruluşlar şunlardır:⁸²

Vatikan'ın Bağlantılı Bulunduğu Uluslararası Kuruluşlar

	<u>Kuruluş Adı</u>	<u>Vatikan'ın Statüsü</u>
CTBTO	Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Anlaşması Örgütü	Üye
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü	Gözlemci
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu	Üye
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Kurumu	Gayrı Resmî Gözlemci
ICMM	Uluslararası Askerî Hekimlik Komitesi	Üye
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu	Gözlemci
IGC	Uluslararası Tahıl Konseyi	Üye
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü	Gözlemci
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü	Gayrı Resmî Gözlemci
INTELSAT	Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü	Üye
IOM	Uluslararası Göç Örgütü	Gözlemci

⁸⁰ Bkz. D.A. Binchy, "The Vatican and International Diplomacy", **International Affairs**, vol. 22, no.1, (Jan. 1946), ss. 47-56.

⁸¹ Konuyla ilgili bkz. "The Vatican and U.N.", **Humanist**, Apr. 96, vol. 56, 2, s. 41; Richard J. Wolff, "United Nations and Vatican", **EVP**, s. 415, 415.

⁸² Kaynak: Vatikan Resmî İnternet Sitesi, www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_20010123_holy-see-relations_en.html

ISDR	Felaketlerin Azaltılması için uluslararası Strateji Sekreteryası (BM bünyesinde)	Gayrı Resmî Gözlemci
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	Üye
LU	Latin Birliği	Gözlemci
OPCW	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü	Üye
UNCHS (Habitat)	BM İskan Merkezi	Gözlemci
UNCOPUOS	BM Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komisyonu	Gayrı Resmî Gözlemci
UNCSD	BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu	Gayrı Resmî Gözlemci
UNCTAD	BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı	Üye
UNDCP	BM Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Programı	Gözlemci
UNEP	BM Çevre Programı	Gözlemci
UNESCO	BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu	Gözlemci
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği	Üye
UNIDO	BM Sınai Kalkınma Teşkilatı	Gözlemci
UNO	Birleşmiş Milletler Teşkilatı	Gözlemci
UNIDROIT	Uluslararası Özel Hukukun Birleştirilmesi Enstitüsü	Üye
UPU	Dünya Posta Birliği	Üye
WFP	Dünya Gıda Programı	Gözlemci
WHO	Dünya Sağlık Örgütü	Gözlemci
WIPO	Dünya Fikrî Mülkiyet Teşkilatı	Üye
WMO	Dünya Meteoroloji Teşkilatı	Gayrı Resmî Gözlemci
WTO	Dünya Ticaret Örgütü	Gözlemci
WTO	Dünya Turizm Örgütü	Gözlemci

Vatikan'ın İlişkide Bulunduğu Bölgesel veya Hükümetler Arası Kuruluşlar

	<u>Kuruluş Adı</u>	<u>Vatikan'ın Statüsü</u>
AALCC	Afrika ve Asya Resmî Danışma Komitesi	Gayrı Resmî Gözlemci
AL	Arap Birliği	Delege
CEPT	Avrupa Posta ve Telekomünikasyon İdareleri Konferansı	Üye
CE	Avrupa Konseyi	Gözlemci
CDCC	Avrupa Konseyi Kültürel İş Birliği Kurulu	Üye
EUTELSAT	Avrupa Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü	Üye
OAS	Amerikan Devletleri Örgütü	Gözlemci
OAU	Afrika Birliği Teşkilatı	Gözlemci
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	Üye
OSCE PA	Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı Parlamenter Asamblesi	Onur Konuğu

III. BÖLÜM

DİNİ BİR KURUM OLARAK PAPALIK

A- PAPALIĞIN KATOLİK KİLİSESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. Papalık-Katoliklik Özdeşliği

Mensuplarının gözünde Roma Katolik Kilisesi, onu diğer hristiyan kiliselerden ayıran, kendine has niteliklere sahiptir. Kilise “tek”, “kutsal”, “evrensel” ve “havarisel”dir, onun dışında kurtuluş yoktur.¹ O, bizzat İsa tarafından kurulmuştur ve “Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı”dır.² Bu Kutsal ve Evrensel Kiliseye inanmak imanın şartlarından biridir.³ Fakat, dinî ayrılıklardaki belirleyici unsurlardan birinin de otorite anlayışı olduğu göz önüne alındığında⁴ -doktrin ve ritüeldeki farklılıklar bir yana- katolikleri diğer hristiyanlardan ayıran temel unsur, onun yönetim biçimidir. Kilisede hiyerarşik bir yapılanma vardır ve bunun başında da papa yer alır. Dolayısıyla, Papalık ya da “Petrusçu İdare (Petrine Ministiry)”yi benimsemesi, Katolik Kilisesi’nin en ayırt edici özelliğidir.⁵ Dahası, papalık ve Kilise, yani papayı kabul etmekle katolik olmak adeta özdeşleşmiştir. Descuffi, *Hristiyan Dini*’nde “Katolik Kilisesinin üyeleri kimdir?” sorusunu “Roma’daki Papaya ve onun meşru piskoposlarına boyun eğen hristiyanlar Katolik Kilisesinin üyeleridir” şeklinde cevaplar.⁶ Papa II. John Paul’un ifadelerine göre de, diğer hristiyanlarla katolikleri birbirinden ayıran papaya bağlılıktır:

*“Her hristiyan Tanrı’nın sadece [insanlarla] konuştuğuna değil, Roma İmparatorluğu zamanında Nasıralı İsa şeklinde bir tarihsel kişilik olarak insan biçiminde yaşadığına inanır. Fakat bir Katolik bunun ötesine geçer ve Tanrı ve İsa’nın Kilise denen kurum içerisinde yaşadığına ve eylemlerde bulunduğuna da inanır ki, bu kurumun dünyadaki görünen başı Roma Piskoposu’dur.”*⁷

¹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 811, 846.

² **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 763. Katolisizmin bu temel özellikleri ile ilgili bkz. Bokenkotter, **History**, s. 7; Stebbing, **Story**, s. 1; Henri de Lubac, **Catholicism**, London, 1950, s. 157; Ö. Faruk Harman, “Katoliklik”, **DİA**, XXV, ss. 55–58.

³ Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 197.

⁴ Bkz. Bryan Wilson, **Dinî Mezhepler**, çev. Ali İhsan Yitik-A. Bülent Ünal, İstanbul, 2004, s. 23.

⁵ McBrien, **Catholicism**, s. 1184.

⁶ Guiseppe Descuffi, **Hristiyan Dini**, İzmir, 1955, s. 106.

⁷ John Paul II, **Crossing the Threshold of Hope**, s. 27.

Kısacası “Papalık Katolik kimliğinin en belirgin sembolüdür.”⁸ Katolikler açısından papasız bir Kilise mümkün değildir. Kilise ile papalık, kilise mensuplarının gözünde olduğu gibi Kilise karşıtlarının gözünde de özdeştir. Küng’ün ifadesiyle “insanlar Kiliseye dair bir kitabı okumaya başladıklarında ilk merak ettikleri, yazarın papaya ‘karşı’ mı yoksa ona ‘taraf’ mı olduğudur.”⁹ Bununla birlikte papalık Katolikliğin yegane sembolü değildir. Sanki, teslis doktrinine benzetilebilecek bir üçlünden söz etmek mümkündür: Roma, Kilise ve Papalık. Bu üç unsur Katolikliğin kalbini oluşturmaktadır. Bu nedenle Kilise “Roma Katolik Kilisesi”, mensupları da “Roman Katolik” diye adlandırılır.

Katolikliğe göre Kilise Tanrı’nın mekanı ve krallığıdır, papa ise Kilisenin “görünen başı” (visible head). O, Kilisenin “görünmeyen başı” olan İsa’nın vekili ve Petrus’un halefidir. Kilisenin en tepesinde Roma Piskoposu olarak oturur. Kendisine bağlı tüm kiliseleri *curia* vasıtasıyla idare eder. Piskoposların atanması, kardinallerin tayini, kısacası her türlü Kilise işinin nihaî mercii papadır. Roma’ya bağlı tüm kiliselerdeki ayin ve dualarda papanın ismi geçer:

“Papamız Hazretleri (papanın adı zikredilir) için dua edelim:

– Allah onu muhafaza edip kuvvetlendirsın ve yerde onu kutlu ederek, düşmanlarının pençesinden kurtarsın....”¹⁰

Papalığın, doğrudan kendisine bağlı olmayan bir takım kiliselerle farklı bir ilişkisi bulunmaktadır. Anglikan Kilisesi ile bazı Ortodoks ve Protestan Kiliseler kendilerini Katolik saymakta, fakat papanın otoritesini tanımamaktadırlar. Bir de, özellikle Doğu Hristiyanları içerisinde “Uniat Kiliseler” adı verilen ve birincilerin tersine, kendi inanç ve uygulamalarını devam ettirmekle, yani Roma tarzı ibadet etmemekle birlikte, papanın otoritesini kabul edenler mevcuttur. Keldaniler, Ermeniler ve Kiptiler arasında bu gruba girenler vardır.¹¹

⁸ Granfield, **Papacy in Transition**, s. 1.

⁹ Hans Küng, **The Church**, s. 566.

¹⁰ **Dini Ayin Kitabı**, İzmir, 1961, s. 453. Benzer örnekler için bkz. **Dua Kitabı**, İzmir, 1960; **Roma İbadet Usulü**, İzmir, 1960.

¹¹ Bkz. Ömer Faruk Harman, “Katoliklik”, s. 56, 58.

2. Kilise Yasasında ve Katolik Kateşizminde Papalık

a) Kilise Yasasında Papalık

İlk resmî baskısı 1917 yılında yapılan *Kilise Yasası* (*Code of Canon Law*) yüzyıllarca devam eden bir gelişim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Kilisenin anayasası niteliğinde olan bu metnin kaynakları, konsil kararları ve papaların -deyim yerinde ise- içtihatlarıdır.¹² *Kilise Yasası*, İslam Hukuku gibi, bir bilim dalıdır. Son şekli 1983'te II. John Paul döneminde yürürlüğe girmiştir. Mevcut haliyle 1752 maddeden oluşmaktadır.¹³ Yedi kitap (bölüm) olarak tasnif edilmiştir. Bu kitapların içerdikleri konular şöyledir: a) genel kurallar b) din adamları ve laiklerin konumları ve sorumlulukları c) Kilise'nin ilanları ve medya ile ilişkileri d) sakramentler (evlilik, üzerinde en çok durulanıdır) e) Kilise mülkleri f) cezalandırma ve sınırlamalar g) Kilise'nin kurumsal yapısı ve işleyişi ile ilgili esaslar. Aşağıda görüleceği üzere, *Kilise Yasası* son derece merkezîyetçi bir özelliğe sahiptir ve neredeyse hemen her konu papanın onayı ve emrine bağlanmıştır.

Kilise Yasası'nda papalık makamı için "Kutsal Makam" (Holy See) ve "Havarisel Makam" (Apostolik See), papa için ise "Roma Piskoposu" (Roman Pontiff) terimleri kullanılır. Yasada papanın yetkisinin İsa ve Petrus'tan geldiği açıkça ifade edilir. Buna göre Katolik Kilisesi Petrus'un halefi tarafından yönetilmektedir.¹⁴ İsa'nın yetkisi önce Petrus'a, ondan da papalara geçmiştir. Papa Petrus'un, piskoposlar da havarilerin halefleridir.¹⁵

"Kilisenin dünyadaki başı" ve "İsa'nın Vekili" olan Roma Piskoposu, "Kilise üzerinde istediği gibi kullanabileceği üstün, doğrudan, tam ve evrensel yetkiye sahip-

¹² Daha öncesine götürmek mümkün ise de *Kilise Yasası* ile ilgili ilk önemli çalışmalar XI. yüzyılda yapılmaya başlamıştır. Bkz. Blumental, "The Papacy and Canon Law in Eleventh-Century Reform", s. 201 vd.

¹³ Bu çalışmada *Kilise Yasası*'nın, Vatikan'ın resmî internet sitesindeki İngilizce tercümesi kullanılmıştır. Bkz. http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM (06.10.2006).

¹⁴ Can. 204/2; 245/2

¹⁵ Can. 330.

tir.”¹⁶ Papa *curia*’nın başıdır¹⁷, yetkileri sadece Evrensel Kilise üzerindeki manevî bir otorite değildir; bölgesel kiliseleri ve onların cemaatlerini doğrudan bağlar.¹⁸ Sadece papa ekümenik bir konsil toplama yetkisine sahiptir. Ayrıca konsili askıya almak, dağıtmak, konsil kararlarını onaylamak da tamamen papanın yetkisi dahilindedir. Konsilin görüşeceği konuları da o belirler.¹⁹ Konsil esnasında papalık makamı boşalırsa, konsil, çalışmalarını yeni bir papa seçilene kadar askıya alacaktır. Konsil kararları ancak papanın onayından sonra geçerlilik kazanır ve inananları bağlayıcı hale gelir.²⁰ Papa, kardinalleri istediği gibi seçer ve papalık elçilerini atama, yerlerini değiştirme de tamamen papanın emriyle olur.²¹ Kilise mülkleri konusunda da en yetkili kişi papadır.²² Çeşitli ülkelerde, katolik kiliselerin üst yapısını oluşturan “piskoposlar konferansı” şeklindeki teşkilatlar doğrudan papanın yönetimi altındadır.²³ Tüm katolik organizasyonlarının papalık gözetiminde olması gerekir.²⁴

Yukarıda zikredilen idarî ve otorite ile ilgili özellikler yanında *Kilise Yasası*’nda papa ile alakalı manevî bazı nitelikler de zikredilir. Dinî ve ahlakî konularda konuştuğu zaman papa yanılmazdır.²⁵ Hiç kimsenin papanın bir yorumu veya hükmünü tartışma hakkı veya yetkisi yoktur.²⁶ Papanın ve Kilisenin genel kabullerine karşı söylemlerde bulunanlar, hatta onun davranışlarını veya sözlerini tartışma konusu yapanlar, aforoz dahil çeşitli cezalara müstehak olmuş sayılır.²⁷ Endüljans verme yetkisi de papaya aittir.²⁸ Hukukta istisna (dispensation) yapma imtiyazına sahip tek kişi de odur.²⁹

¹⁶ Can. 331.

¹⁷ Can. 64.

¹⁸ Can. 333/1.

¹⁹ Can. 338/1–2.

²⁰ Can. 340; 341/1.

²¹ Can. 351; 362–367.

²² Can. 1273.

²³ Can. 242/1.

²⁴ Can. 305/2; 320/1.

²⁵ Can. 749/1.

²⁶ Can. 333/3.

²⁷ Can. 1371, 1372.

²⁸ Can. 995/1.

²⁹ Can. 87/2; 1698.

Yasada ayrıca, papa ve papalık makamı ile ilgili, olağanüstü bazı durumlar karşısında ne yapılacağına dair düzenlemeler de yer almaktadır. Mesela papa seçilen kişinin piskopos olması gerekir, eğer değilse papalık koltuğuna oturmadan önce acilen piskopos olarak kutsanması lazımdır.³⁰ Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Kilise Yasası*'na göre papa istifa edebilir. Özgür bir şekilde bu iradesini beyan ettikten sonra bu istifanın herhangi bir kişi ya da kurumca onayı gerekmez.³¹ Yine, yasaya göre her ne olursa olsun papalık dışında Kilise için bir alternatif yoktur. Bu kurumdan vazgeçilemez. Eğer papalık makamı boş (vacant) kalırsa, yani papa ölür, istifa eder veya engellenirse, papalık makamına alternatif bir teklifte bulunulamaz.³²

b) Katolik Kateşizminde Papalık

Kilise Yasası gibi *Katolik Kateşizmi* de Kilisenin önemli bir metnidir.³³ Son şekli, Kardinal Ratzinger başkanlığındaki bir komisyonun çalışmaları sonucunda 1992'de yayınlanmıştır. Söz konusu tarihte Papa II. John Paul'un *Fidei Depositum* adlı papalık kararnamesi ile birlikte resmen yürürlüğe giren *Kateşizm* bir din el kitabı, yani ilmiyal olarak nitelendirilebilir. Daha çok din eğitimi amaçlıdır. Hristiyanlık inancı ve ayinler olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Papa için *Kateşizm*'de "Roma Piskoposu" yanında "papa" unvanı kullanılmaktadır. *Kilise Yasası*'nda olduğu gibi *Kateşizm*'de de papa "İsa'nın Vekili" ve "Petrus'un Halefi"dir. Onunla birlikte Kiliseyi idare eden piskoposlar da havarilerin halefleridir.³⁴ "Bağlama ve çözme yetkisi" sadece papanın önderliği altındaki piskoposlara verilmiştir.³⁵ "Roma Piskoposu ve Havarî Petrus'un halefi Papa, gerek inanlılar topluluğunu gerek piskoposları birbirine bağlayan birliğin temeli ve gözle görülür sürekli kaynağıdır. Nitekim Papa'nın Kilise üzerinde Mesih'in Vekili ve bütün Kili-

³⁰ Can. 332/1.

³¹ Can. 332/2.

³² Can. 335.

³³ Bu çalışmada Katolik Kateşizmi'nin Türkiye Piskoposlar Konferansı tarafından onaylanmış Türkçe çevirisi (**Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000) ve Vatikan'ın resmî İngilizce tercümesi olan **Catechism of the Catholic Church** (http://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM) kullanılmıştır.

³⁴ Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 85, 869, 880, 1369, 1594.

³⁵ Md. 881.

senin Çobanı olarak her zaman serbestçe uygulayabileceği yüce ve evrensel tam yetkisi vardır.”³⁶ Piskoposlar da yetkilerini konumlarından değil, papaya bağlılıklarından almaktadır. Zira *Kateşizm*’in ifadesine göre “Piskoposlar kurulunun papaya bağlılığı nedeniyle yetkisi vardır.” Piskoposlardaki bu yetki de yine papanın iradesiyle sınırlıdır. Çünkü “bu yetki yalnızca papanın rızası ile ortaya konulabilir.” Kurulun bu yetkiyi gösterme yeri ise genel konsildir ve bir konsilin ekümenik sayılabilmesi için papa tarafından onaylanması gerekmektedir.³⁷ Papa *magisterium*, yani öğretme yetki ve sorumluluğunda yanılmazlık sıfatıyla birlikte inananların uyması gereken kurallar koyabilir. Kateşizme göre, “Tanrı sözünü yorumlama yetkisi sadece papaya ve Kiliseye aittir.”³⁸ VIII. Boniface’ın *Unam Sanctam*’ını hatırlatan bir biçimde, *Kateşizm*’in ifadelerine göre papanın otoritesi Katolik Kilisesi’yle de sınırlı değildir, tüm canlıları kapsar: “Papa canlılar üzerinde, Tanrısal atama sayesinde yüce, tam, dolaysız evrensel yetkiye sahiptir.”³⁹ Günahları bağışlama yetkisi de papaya ve onun yetki verdiği piskoposlara aittir.⁴⁰ Papaya itaati reddetmek, en hafif ifadesiyle şizma yaratmak, yani bölücülük yapmaktır.⁴¹

³⁶ Md. 882.

³⁷ Md. 883, 884.

³⁸ Md. 100, 888, 892. *Magisterium*la ilgili ayrıca bkz. md. 2030 vd. Katolikler papanın *magisterium* yetkisini “olağan” ve “olağan üstü” olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. *Olağan magisterium* var olanı öğretme, *olağan üstü magisterium* ise yeni bir dogma ihdas etme ile ilgilidir. Bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 172, 173.

³⁹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 937.

⁴⁰ Md. 1462, 1463.

⁴¹ Bkz. md. 1462, 1463. Burada tarif edildiğine göre “sapkınlık (heresy)” vaftiz olduktan sonra Katolik bir imanla inanılması gereken gerçekleri kabul etmemek veya kuşku duymak; “İrtidat/dinden çıkma” (apostasy) ise Hristiyan inancını reddetmektir.

B- PAPALIK OTORİTESİNİN KAYNAĞI VE PAPANIN YANILMAZLIĞI

1. Kurumsal Olarak Papalığın Kökeni

I. Bölümde de gördüğümüz üzere, papalık, uzun bir tarihî süreç içerisinde şekillenmiştir. Hristiyanlık, IV. yüzyıla kadar zaten imparatorluk baskısı altındadır ve Roma Kilisesi gayrı meşru bir konumdadır. Batı Roma'nın yıkılışına kadar –hatta bir müddet sonrasında da– Kilise, Roma İmparatorluğu'nun bir kurumudur. Ancak bu devreden sonradır ki Roma Kilisesi'nde monarşik bazı işaretler gözükmeğe başlar. Sonraki dönemlere bakıldığında ise papalığın X. yüzyıla kadar siyasal olarak kurumsallaşmasının sürdüğü; X–XIV. yüzyıllar arasında önemli bir düyevî güç haline geldiği; Rönesans ve Reform sürecinde, akabinde de Aydınlanma ve modernizm akımları karşısında otorite olarak zaafa uğradığı; buna mukabil XIX. ve XX. yüzyıllarda papalığın üstünlük iddialarının son haddine taşındığı görülmektedir.

Peki papalık model olarak otantik bir kurum mudur? Değilse kökeni nereye dayanmaktadır? Bu soruları cevaplamak için muhtemel iki kaynağa bakmak gerekir. Bunlardan ilki, Hristiyanlığın içerisinde çıktığı Yahudilik; ikincisi ise Kilisenin, içerisinde geliştiği ve şekillendiği Roma İmparatorluğu'dur.

a) Hristiyanlığın Yahudi Kökeni ve Papalık

Hristiyanlık, Yahudilik üzerine bina edilmiş bir dindir. Hristiyanlığın merkezinde yer alan İsa bir yahudidir ve onun mesihliği de Yahudiliğe dayanmaktadır. İlk hristiyanların tamamı da yahudidir ve başlangıçta Hristiyanlık, Yahudiliğin bir mezhebi konumundadır. Sonradan Hristiyanlar, İsa'yı bir yahudi mesihi olmaktan çıkarıp kurtarıcı bir tanrıya dönüştürmüşler ve bu yeni inancın, Yahudiliğin sınırlayıcı milliliğini aşip evrensel bir mesaj haline geldiğine inanmışlarsa da, bu başarılı olmuş mezhep yahudi kökenini tamamen bir kenara bırakamamıştır. Günümüzde dahi bir “Yahudi-Hristiyan” (Judeo-Christian) geleneğinden söz edilmesi bu nedenledir.⁴²

⁴² “Yahudi-Hristiyan geleneği”nden anlaşılan, ayrı ayrı Yahudi ve Hristiyan gelenekleri değil, bu iki dinin oluşturduğu bütünlüktür. Daha doğrusu, bu kavramla kastedilen aslında Hristiyan geleneğidir, ama bu Hristiyanlık zorunlu olarak onun temelini teşkil eden Yahudilikle birlikte bir bütün oluşturmaktadır.

İnanç anlamında veya kutsal metinler açısından Yahudi geleneğine bağlılık dışında, Hristiyanlıkta kurumsal olarak da bir yahudi etkisinden söz edilir. Örneğin kiliselerin oluşumunda sinagogların örnek alındığı biçiminde yorumlar vardır.⁴³ Yine, ilk kiliselerde yönetimin *presbyterium* denilen bir kıdemliler heyeti tarafından üstlenilmiş olmasının diaspora yahudilerinin uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği söylenir.⁴⁴ Fakat, idarenin tek kişiye hasredilmesinden sonraki hali ile kiliselerin bahsedilen bu iki benzerlikten de uzaklaştığı görülmektedir. Kaldı ki Hristiyanlığın ortaya çıktığı devrede ve sonrasında, Yahudilikteki en üst dinî otorite *sanhedrin* adı verilen bir meclistir. *Sanhedrin*'in kökeni ve işlevi ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu kurumun Eski İsrail devletinden bu yana var olduğu bilinmektedir. Söz konusu meclisin etkili olduğu asıl dönem M.Ö. 63 ile M.S. VI yüzyılları arasındır.⁴⁵ Bizim için önemli olan nokta ise bu idare şeklinin yapısı, yani meclis biçiminde olmasıdır. Çünkü tek kişinin mutlak idaresine dayalı olan papalık ile Yahudi geleneğindeki meclis tarzı, biçim olarak tamamen farklıdır. Bunun yanında Katolik Kilisesindeki ile Yahudilikteki din adamı anlayışı da kesin bir benzerlik göstermez. Yahudilikte din adamlarının şifacılık özellikleri, yönetimle ilgili görevleri, hukukî yetkileri varsa da, din adamları sınıfı Kilisedeki kadar keskin ve hiyerarşik değildir.⁴⁶ Tarih içerisinde Harun'un neslinden geldiklerine inanılan Levililere özel bir yer verilmiştir, ancak "Teorik olarak her yahudi hahamdır."⁴⁷ Sonuçta, Yahudilikte Katolik Kilisesi'ndeki papalığa örnek olabilecek bir otorite anlayışı veya dinî bir kurum olduğunu söylemek güçtür. Aşağıda göreceğimiz üzere papalığı asıl biçimlendiren imparatorluk anlayışı, kurumları ve hatta eski inançları ile Roma'dır.⁴⁸

⁴³ Bkz. E. Renan, **İsa'nın Hayatı**, s. 104.

⁴⁴ Bkz. Bihlmeyer-Tuchle, **I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık**, s. 75.

⁴⁵ Sanhedrin ile ilgili bilgi için bkz. Hugo Mantel, "Sanhedrin", **EJ**, vol. 14, ss. 835–839; D. Goodblatt, "Sanhedrin", **ER**, vol. 13, ss. 60–63.

⁴⁶ Yahudilikte din adamları ile ilgili bkz. G.J. Blidstein, "Priest and Priesthood", **EJ**, vol. 13, ss. 1070–1090; W. Kelman, "Rabbi, Rabbinate", **EJ**, vol. 13, ss. 1445–1458; B.A. Levine, "Jewish Priesthood", **ER**, vol. 11, ss. 534–536.

⁴⁷ F. Kaufmann-J. Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", **Din Fenomeni**, s. 94.

⁴⁸ Burada belki İslam'daki halifelik ile papalık arasında zaman zaman kurulan bir benzerliğe de işaret etmek gerekir (örnek olarak bkz. T.W. Arnold, "Halife", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 5/I, s. 152; <http://en.wikipedia.org/wiki/Caliphate>). Başta temel bir farkı belirtmek lazımdır ki, hilafet, İslam geleneği içerisinde sadece Şia'da inanç konusudur. Şii inançta imamet ve halifelik aynıdır ve dinin esaslarından biridir. İmamların aynı zamanda korunmuşluk (ismet) sıfatları vardır (bkz. Bkz. Ebû Câfer el Kummî, **Risaletu'l-İtikadati'l-İmamiyye -Şiî İmâmiyye'nin İnanç Esasları-**, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Ankara, 1978, s. 104 vd.; Halife Keskin, **Şia İnanç Esasları**, İstanbul, 2000, s. 129 vd.). Ortodoks/sünnî İslam'da ise dinî otorite, yani inanların nasıl idare edileceği teolojik bir mesele değildir. İnanç esasları arasında bulunmayan bu konu ümmetin tasarrufuna bırakılmıştır.

b) Roma Mirası

Roma Kilisesinin, Roma imparatorluk formlarını kendine örnek aldığı üzerinde neredeyse bir ittifak vardır.⁴⁹ Roma İmparatorluğu ile kurulan bu bağlantı günümüze ait bir düşünce de değildir. XVII. yüzyıl düşünürlerinden Thomas Hobbes (1588–1679) ünlü eseri *Leviathan*’da şöyle der:

“Eğer insan, bu büyük ruhani hakimiyetin kökenini düşünürse, kolayca fark edecektir ki Papalık, mevta Roma imparatorluğunun, mezarı üzerinde taçlanmış olarak oturan hortlağından başka bir şey değildir.”⁵⁰

Tarihsel süreci hatırlayacak olursak, özellikle Batı Roma’nın yıkılışından itibaren Avrupa’da bir otorite boşluğu meydana gelmiş, bu boşluğu büyük ölçüde Kilise doldurmuş ve manevî otoritesi ile adeta Roma İmparatorluğu’nun devamını sağlamıştır. Roma Kilisesinin bu konumu, VIII. yüzyılın sonundan itibaren toprak sahibi

İslam’da kilise tarzı bir yapı olmadığı gibi bir ruhban sınıfı da yoktur. Yönetim sadece sosyolojik ve siyasî bir gerekliliktir. Halifeler her ne kadar peygamberin halefleri sayılsalar da, özellikle dört halifeden sonra bunların dinî alanda bir otoriteleri mevcut olmamıştır. İlk dört halifenin dinî konulardaki etkinliği de makamlarından değil, Peygamber’i en yakından tanıyan kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır. Halifeler siyasî liderlerdir (bkz. Ziya Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, 1996, ss. 25–68) ve dinî yaşantının ayrılmaz bir parçası değildirler. Fiilî olarak uzun zamandır İslam dünyasında bir halife yoktur ve bu da bir soruna yol açmamaktadır. Halifelerin işi tarihte sadece siyasal birliği temsil etmek ve güçlü oldukları zamanda da devleti yönetmek olmuştur. İnanc veya ibadet sistemine müdahale etmeleri, dinî tasarruflarda bulunmaları söz konusu değildir. Zaten Osmanlı döneminde de daha çok sultanların sembolik unvanları olarak kalmış, sadece son dönemlerde zayıflamanın getirdiği etkiyle ihya edilmeye çalışılmıştır (bkz. Mümtaz’er Türküne, **Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, 1994, s. 145 vd.). Osmanlı sultanlarının Kanunî’den önce de halife unvanını kullandıkları bilinmektedir ve halifeliğin Kahire’deki kutsal emanetlerin alınmasıyla Osmanlıya geçtiği “18. yüzyıla ait bir efsanedir” (bkz. İlber Ortaylı, **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**, s. 183). Asıl itibarıyla, İslam’da Hristiyanlığa göre daha sivil bir kurumsallaşma söz konusudur. Bazı mezheplerin resmî ideoloji haline geldiği zamanlar olmuştur, ama İslam tarihinde, örneğin konsillere benzer bir uygulama yoktur. Belki icma konsillerle kıyaslanabilir. Fakat onun da varlığının tartışmalı oluşu bir yana, varsa da bu tamamen sivil bir inisiyatifdir, bazılarının yaptığı gibi kilisedeki *magisterium*la kıyaslanamaz. (George Makdisi, **Ortaçağda Yüksek Öğretim**, çev. A.H. Çavuşoğlu-H.T. Başoğlu, İstanbul, 2004, s. 395). Tüm bunlarla birlikte papalıkla halifelik arasında bazı paralellikler de yok değildir. Öncelikle sosyolojik işlev açısından bunlar birbirine benzemektedir. Zira ikisi de birliği temsil etmektedir. Buna ilaveten, XII. yüzyılda Abbasi halifeleri papaların isimlerine benzer isimler kullanmışlar, papalar gibi sultanlara taç giydirmişlerdir. Moğollarca öldürülen son Abbasî halifesi Mut’asım gibi bazı halifelerin akıbetleri de bir takım papalarla aynı olmuştur. Fakat sonuçta, bazı batılıların da haklı olarak tesbit ettikleri gibi, İslam’daki halifelik İslam’a özgü bir kurumdur (Bkz. H.L., Bodman, “Caliphate”, **ER**, vol. 3, ss. 21–24). İslam dünyasında halifelik ile ilgili yakın dönemdeki bazı tartışmalar için ayrıca bkz. Ramazan Biçer, **20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilafet Tartışmaları**, İstanbul, 2004; **Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyit Bey Sempozyumu**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1999; İsmail Kara, **Hilafet Risaleleri**, I–IV, İstanbul, 2002.

⁴⁹ Örnek olarak bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 8; Pirenne, **a.g.e.**, s. 142; Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, **Dumbarton Oaks Papers**, vol. 6 (1951), s. 3; Bryan Wilson, **Dinî Mezhepler**, s. 22; A. Fawkes, “Papacy”, **E.R.E.**, vol. 9, s. 620.

⁵⁰ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, İstanbul, 2004, s. 480.

olmasıyla daha da pekişmiştir. Aslında Roma İmparatorluğu birçok idareci için cihan imparatorluğu olma anlamında bir örnek olarak görülmüş ve Batı Roma'nın yıkılışının ardından neredeyse Avrupa'daki her krallık ve imparatorluk kendisini Roma'nın devamı saymıştır. Ruslar dahi Roma'nın "sezar"ını "çar" haline getirip Moskova'nın Roma ve İstanbul'dan sonra "Üçüncü Roma" olduğunu iddia etmişlerdir. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun da Roma tarzı bir imparatorluk olduğunu düşünenler vardır.⁵¹

Hristiyanlık, özellikle de Roma Kilisesi –çünkü imparatorluğun merkezindedir– bu imparatorluğun içinde doğup büyümüştür. Devlet dini olduktan sonra imparatorluğun ve Kilisenin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri muhakkaktır. Bir yandan imparatorluk hristiyanlaşmıştır, diğer yandan ise Hristiyanlık Romalılaştırmıştır.⁵² Bu durum Hristiyanlık ile Roma arasında varoluşsal bir ilişki kurulmasına, hatta bazı hristiyan yazarların dünya tarihini Hristiyanlığın doğuşunun bir ön hazırlığı olarak yorumlamasına ve Roma'nın putperest dönemine dahi bu gözle bakmasına neden olmuştur. "Roma dini üzerine çağdaş incelemelerin önemli bir bölümü bu Hristiyanlaştırıcı önyargının kanıtıdır"⁵³ der Messaidé, ve şöyle devam eder:

*"Versailles, sonuçta, dev bir Roma Villasından başka bir şey değildir. Tıpkı Berlin'deki Vilhelm Almanya'sının resmi binalarının, Washington'daki Capitol ve Beyaz Saray'ın büyük Roma binalarının ruhsuz kopyalarından başka bir şey olmaması gibi. İngiltere, yıllarca kendi çocuklarına 'Roma tarzı bir eğitim' verdiğini sanmıştır ve en ünlü otomobilinin önüne klasik Roma Alınlığını kopya etmiştir... [Roma'nın] gerçekte ne Tanrı'sı –özellikle tek ve aşkın bir tanrı- vardı ne de şeytani, yani cehennem... Herkes sorun üzerine kendi bakış açısını dayatmak istedi ve hala istiyor ve çoğu, Roma dininin Romalı olmadığını kanıtlamayı dener: [Roma] neredeyse Romulus tarafından kuruluşundan itibaren Hristiyanlığa hazırlanıyordu."*⁵⁴

⁵¹ İlber Ortaylı imparatorluğun emperyalizmle özdeşleştirilmesinden dolayı, bazılarının bunu Osmanlıya yakıştıramadıklarını, oysa emperyalizmle imparatorluk ilişkisinin sonradan ve de yanlış biçimde kurulduğunu, cihan imparatorluğu anlamında Osmanlı'nın bir Roma İmparatorluğu olduğunu söyler. Bkz. **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, s. 181; **Son İmparatorluk Osmanlı**, s. 45.

⁵² Brian Wilson, **Christianity**, London, 2003, s. 39, 40.

⁵³ Gerald Messadié, **Şeytanın Genel Tarihi**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, 1998, s. 261. Yazar bu hristiyanlaştırıcı önyargı konusunda G. Dumezil ve Arnold Toynbee'yi örnek verir. Bkz. **a.g.e.** s. 260.

⁵⁴ Messadié, **a.g.e.**, s. 246, 247.

Roma İmparatorluğu'nun Katolik Kilisesi ve papalık üzerindeki tesiri, inanç ve uygulamalar ile idarî formlar açısından değerlendirilebilir. Kilisenin gerek mabed gerekse ibadet biçimleri bakımından Roma'dan etkilendiğine dair görüşlerden daha önce bahsetmiştik. Eskiden beri, ikonolara saygı gösterme, kutsal su, mum yakma, azizlik gibi inanç ve uygulamaları Roma'nın putperest adetlerinden Hristiyanlığa geçen unsurlar olarak görenler olmuştur.⁵⁵ Bunun yanında, belki daha temel bir benzerlik olarak, Katolik gelenekte Petrus'a dayandırılan papalık teolojisinin ve Roma Kilisesine yüklenen anlamın, paganların *Roma aeterna* (ebedî Roma) düşüncesinden kaynaklandığını söyleyenler vardır.⁵⁶

Bir takım inançlar ve uygulamalar arasındaki benzerlikler belki farklı biçimlerde yorumlanabilir. Fakat Kilisenin idare tarzı ile Roma imparatorluk kalıpları arasındaki benzerlikler daha somuttur. Öncelikle, bizatihî papalar I. Leo'dan itibaren imparatorların daha önce kullandığı *Pontifex Maximus* unvanını kullanmışlardır. Papaların, kendilerine bağlı bölgelerle iletişim için kullandıkları ve *decretal* adı verilen mektuplar da aslında imparatorların yerel yöneticilere gönderdiği emirnameler (*decree* veya *responsa*)'in taklididir.⁵⁷ IV. yüzyıldan itibaren Kilisenin idarî bölgeleri Roma İmparatorluğu'nun taksimi örnek alınarak düzenlenmiştir.⁵⁸ Papa Büyük Gregory, Kilise emlakını düzene sokarken de Roma sistemini aynen uygulamıştır. Bir çeşit iktâ sistemi diyebileceğimiz *beneficium* bunun en tipik örneğidir.⁵⁹ Papalık idare teşkilatına verilmiş olan *curia* adı, aynı zamanda Roma Senatosu'nun ismidir. Birçok yazara göre genel konsil de Roma Senatosu'ndan mülhemdir.⁶⁰ Hatta doğudaki hristiyan din adamları sakal bırakırken Batıdakilerin traşlı olması dahi, çoğunlukla, Romalı senatörlere benzeme isteğine yorulur.⁶¹

⁵⁵ Hobbes, *Leviathan*, s. 447, 456–459.

⁵⁶ Collins, *Upon this Rock*, s. 52.

⁵⁷ Bu tür bir mektup ilk kez Papa Siricius zamanında, 385'te İspanya ruhbanlarına gönderilmiştir. Daha sonra Papa I. Celestine (422–432) papaların bu mektuplardaki sözlerini “hukuk” olarak nitelmiş ve itaat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁸ K. Bihlmeyer – H. Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık*, s. 81.

⁵⁹ Bkz. Pirenne, *a.g.e.*, s. 87.

⁶⁰ Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, s. 4, 22.

⁶¹ Turhan Kaçar, “Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı”, *Radikal*, 30.11.2006.

Katolik Kilisesi ile Roma arasındaki bağlantı açısından önemli bir diğer husus da dil, yani Latince'dir. Latince Kilisenin sembollerinden biridir ve adeta onunla özdeşleşmiştir. Bugün dahi Latince Vatikan Devleti'nin resmî dilidir. Aslında İnciller dahil, Hristiyanlığa ait en eski metinler Yunancadır. Zaman içerisinde imparatorluğun Batısı gittikçe Latin, Doğusu ise Yunan özelliği kazanmış, doğal olarak Roma Kilisesinde de dil ağırlığı Latinceye kaymıştır. Kilisenin resmî dilini Yunancadan Latinceye çeviren Papa I. Victor (189–198)'dur. Kilise Kitab-ı Mukaddes'i de Romalılaştırmış ve Latinceye çevirmiştir. Papa Damasus zamanında Jerom'a yaptırılan Latince Kitabı Mukaddes tercümesi (*vulgat*) Trent Konsili'nde Kilisenin otantik ve resmî metni haline gelmiştir. Bazılarına göre *vulgat* sadece Kiliseyi değil Avrupa'yı da zihnen Romalılaştırmıştır. Hatta papalığın Petrus'la irtibatlandırılmasında dahi *Matta*'nın Petrus'la ilgili pasajlarının Latin çevirisinin etkili olduğunu, yani Latin mantalitesinin Kutsal Kitap yoluyla hristiyanları papalık fikrine hazır hale getirdiğini söyleyenler vardır.⁶²

2. Kiliseye Göre Papalık Otoritesinin Kaynağı ve Meşruiyeti

Yukarıda dile getirilen görüşlerin temelinde papalığın tarihsel/doğal bir kurum olduğu anlayışı vardır. Katolik Kilisesinin papalığa bakışı ise tabi ki farklıdır. Katolik öğretiyeye göre Papalık, tarihsel değil ilahî bir kurumdur. Papalığın kaynağı ve meşruiyetine dair Kilise görüşünün temel dayanaklarını teolojik ve geleneksel/tarihsel olmak üzere iki kısımda inceleyebiliriz. Bunlardan sonra da bazen papalığa alternatif olarak ileri sürülen, fakat çoğunlukla papalık otoritesinin tezahür ettiği yer olarak görünen genel konsillerle papalık münasebetine değinmek yerinde olacaktır.

a) Teolojik Dayanaklar

Hristiyan teolojisinin temel konularından biri Kilisenin mahiyeti ve işlevini konu alan eklesiolojidir. Papalık da eklesioloji içerisinde ele alınır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, geleneksel Katolik inancına göre Kilise ve de papalık ilahî bir temele sahiptir. Hatta sadece papalık kurumu değil bir bütün olarak hiyerarşinin kendisi ilahî

⁶² Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 12–15.

kaynaklıdır. İsa Kiliseyi hiyerarşik bir kurum olarak bırakmıştır. Yani Kilise bugünkü haliyle bizatihi Tanrı tarafından kurulmuştur. Fakat Tanrı'nın tasarımıyla bir hal alması biraz zaman almıştır.⁶³

Papalık teolojisi; birincisi, İsa'nın Kiliseyi kurduğu ve başına Petrus'u atadığı, ikincisi Petrus'a verilen bu yetkinin diğer Roma Piskoposlarına geçtiği biçiminde iki temele dayanmaktadır.⁶⁴ Katolik öğretiyeye göre Petrus bizzat İsa tarafından kilisenin başı olarak atanmıştır. Bunda şüphe izhar eden Katoliklikten çıkar.⁶⁵ Hristiyanlığın gelişim sürecine ve kutsal metinlerin oluşumuna –Yeni Ahit'in önemli bir kısmı onun mektuplarından oluşmaktadır– bakıldığında aslında Pavlus, Petrus'tan daha etkilidir. Papalıkla ilgili teolojide Pavlus'un yerine Petrus'un temel alınmasının en önemli nedeni onun İsa'nın en yakınındaki kişilerden biri olması ve onunla ilgili İncillerdeki ifadelerdir. Pavlus söz konusu teolojik iddialar için uygun bir örnek değildir. Zira hem Dört İncil'de adı hiç geçmez, hem de otantik anlamda havari değildir, yani doğrudan İsa'nın öğrencisi olmamıştır. Ayrıca “hidayete ermeden önce” İsa taraftarlarına zulmetmek gibi bir dezavantajlı durumu vardır.

Kilise öğretisine göre papalıkla ilgili teolojik anlayış, en başta kutsal metinlere dayanmaktadır. “Petrus metinleri” (Petrine texts) olarak bilinen İncil pasajları, ilk papanın Petrus olduğunu açıkça gösterir.⁶⁶ Bu anlayışa göre İncil yazarlarının Petrus'un önceliği ve otoritesi konusunda en ufak bir şüpheleri yoktur. Havarilerin isimlerini sayarken onu en başta zikretmeleri de bunu göstermektedir.⁶⁷ Petrus'un otoritesi ve papalığın meşruiyeti konusunda özellikle *Matta* ve *Yuhanna*'da geçen iki pasaja atıf yapılır:

“Ben sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin

⁶³ K. Bihlmeyer – H. Tuchle, **a.g.e.**, s. 83.

⁶⁴ Bkz. Küng, **The Church**, s. 581–585. Charles Journet (1891–1975) Katolik kilisesinde teolojik anlamda papalığın önceliği hakkındaki fikirleri bakımından önemli bir kişidir. Onun görüşleri sonrakı yıllarda Kilisenin papanın önceliği hakkındaki temel görüşü olmuştur. Bkz. John P. Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, s. 653–667.

⁶⁵ Ludwig Ott, **Fundamentals of Catholic Dogma**, trans. by P. Lynch, Rockford 1960, s. 276, 279. Petrus Doktrini ile ilgili ayrıca bkz. John C. Horgan, “Petrine Doctrine”, **EVP**, ss. 325–327.

⁶⁶ G.H. Joyce, “The Pope”, **CE**. Petrus metinleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Donald J. Grimes, **The Papacy and The Petrine Texts**, Fordham University, New York, 1981.

⁶⁷ Bkz. Corbett, **The Papacy**, s. 9, 10.

anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak.”⁶⁸

“Yemekten sonra İsa Simun Petrus’a, ‘Yuhanna oğlu Simun beni bunlardan daha çok seviyor musun?’ diye sordu. Petrus ‘evet ya Rab’ dedi, ‘seni sevdiğimi bilirsin’. İsa ona ‘kuzularımı otlat’ dedi. İkinci kez yine ona ‘Yuhanna oğlu Simun, beni seviyor musun?’ diye sordu. O da, ‘evet ya Rab seni sevdiğimi bilirsin’ dedi. İsa ona ‘koyunlarımı güüt’ dedi.”⁶⁹

Bu iki pasaj, papalığın kurumsal anlamda meşruiyeti konusunda en çok atıfta bulunulan metinlerdir. Bununla birlikte ilgili kısımda göreceğimiz üzere, birçok yazara göre evet, Yeni Ahit’te Petrus’un İsa yanında özel bir yeri olduğuna dair işaretler vardır, fakat onun herhangi bir kilisenin başı olduğu konusunda bir kanıt göstermek mümkün değildir.⁷⁰ Kaldı ki temel problem Petrus’un Hristiyanlığın ortaya çıkış dönemindeki konumu da değildir. Bu teolojinin asıl sorunlu olan kısmı, Petrus’a atfedilen bu yetkinin Roma piskoposlarına nasıl geçtiği, yani “yetki zinciri” ile ilgilidir. Dolayısıyla, Küng gibi teologlara göre Kilisenin bu pasajlardan bu sonuçları çıkarması, ancak kutsal metinlerin dogmatik bir yorumu ile mümkün olmuştur.⁷¹

b) Tarihsel ve Geleneksel Dayanaklar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Katolik Kilisesi’nin geleneksel anlayışına göre Petrus zamanında neredeyse şimdiki haliyle bir kurumsal yapı söz konusudur.⁷² Bununla birlikte, Katoliklerin papalığın meşruiyeti ile ilgili tarihsel ve geleneksel kanıtları iki konuya odaklıdır: Petrus’un Roma’ya gelip burada öldüğü ve Roma Kilisesi’nin üstünlüğü.

Petrus’la ilgili yukarıda zikredilen İncil pasajları, Petrus’un Roma’da öldüğü ve Roma Kilisesi’nin de onun mezarı üzerine kurulduğu inancına yol açmıştır. Hatta, söz konusu pasajlara bu şekilde literal bir mana verilmesi, 1940’lı yıllarda Vatikan’da yapılan kazılarda Petrus’un mezarının bulunduğu ve böylece incillerdeki ifa-

⁶⁸ **Matta**, 16: 18,19.

⁶⁹ **Yuhanna**, 21: 15,16.

⁷⁰ Bkz. Patrick Granfield, “Papacy”, **E.R.**, vol. 11, s. 171.

⁷¹ Küng, **The Church**, s. 581.

⁷² Hatta *Liber Pontificalis*’te Petrus’un, kilise idaresine yardımcı olmak üzere iki piskopos atadığı yazar. Bkz. **Liber Pontificalis**, 1: 3 (s. 1).

delerin gerçekliğinin kanıtlandığını biçiminde söylemlere neden olmuştur.⁷³ Kilisenin resmî anlayışını savunan Katolik yazarlar, Petrus'un Roma'ya geldiği ve burada öldüğüne dair kutsal metinlerde açık bir ifade bulunmadığını kabul etmekle birlikte, ilk hristiyan yazarların eserlerinden bu sonucun kesin olarak çıkarılabileceği kanaatindedirler.⁷⁴

Kilisenin anlayışına göre zaten Kutsal Kitap'ta açık olan "Petrus idaresi"nin sonraki hristiyan kuşaklarca da anlaşılması farklı olmamıştır. Kilise babaları da Roma Kilisesi'nin önceliğini ve Petrusçu idarenin meşruluğunun şahitleridir.⁷⁵ Aynı zamanda Petrus'tan sonraki üçüncü papa sayılan Romalı Clement (ö. 100 civarı)'ın, muhtemelen Roma hükümdarı Domitian (M.S. 81–96) zamanında, Korint Kilisesi'ne yazdığı mektubu, Roma Kilisesi'nin ve papalığın otoritesinin delillerinden biri sayılmaktadır. Bu mektupta Clement Roma Kilisesi'nden söz etmekte fakat onun üstünlüğü veya Roma piskoposunun otoritesi ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Mektup Korint Kilisesi'nde ortaya çıkan bir karışıklık üzerine kaleme alınmıştır ve Korintlilere öğütler ve bazı tavsiyeler içermektedir.⁷⁶ Mektuba atfedilen önem içeriğinden ziyade sonucu ile ilgilidir. Korint Kilisesi'ndeki karışıklığın Clement'in mektubu ile sona erdiği kabul edildiğinden, bu durum Roma Piskoposu'nun bir başka kiliseye müdahale etmesi ve o kilise tarafından otorite kabul edilmesi olarak yorumlanmaktadır. Antakya Kilisesi piskoposu olduğu kabul edilen ve Thophorus adıyla da bilinen bir diğer Kilise babası Antakyalı Ignatius (ö. 110 civarı)'un, muhtemelen İmparator Trajan (M.S. 98–117) zamanında Romalılara yazdığı mektubunda Roma Kilisesi'nden övgüyle bahsetmesi ve ondan "sevgide önder" diye söz etmesi de Roma'nın diğer kiliseler içerisinde farklı bir yerinin ve önceliğinin bulunduğu delili kabul edilmektedir.⁷⁷ Ireneus (ö. 200 civarı) ise Roma'nın önceliği ve otoritesini açıkça dile getiren yegane Kilise babasıdır. Anadolu'da doğ-

⁷³ Ayrıntıları için bkz. Brezzi, **The Papacy**, s. 13, 14; Bihlmeyer–Tuchle, **a.g.e.**, s. 28. Petrus'la ilgili söz konusu inanç konusunda ayrıca bkz. Ludwig Ott, **a.g.e.**, s. 281–283.

⁷⁴ Bihlmeyer–Tuchle, **a.g.e.**, s. 25–28.

⁷⁵ Roma Kilisesinin önceliği ve üstünlüğü ile ilgili ilk işaretler kabul edilen metinlerle ilgili yorum için bkz. Brezzi, **The Papacy**, s. 22 vd.

⁷⁶ Söz konusu mektup için bkz. Philip Schaff, **The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Ireneus**, Eerdmans Publishing, 2001, Vol. I, ss. 5–37. Mektuptan önemli bazı bölümlerin Türkçe çevirisi için bkz. **Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar**, çev. Hakkı Demirel ve diğerleri, İstanbul, 1997, ss. 11–27.

⁷⁷ Bkz. Schaff, **Apostolic Fathers**, s. 143; **Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar**, s. 38; Corbett, **a.g.e.**, s. 94 (*Document No. 2*).

duğu, hayatının büyük bir kısmını ise Lyon’da geçirdiği bilinen Ireneus, *Sapkınlara Karşı* adıyla bilinen eserin üçüncü kitabında Roma’nın diğer kiliselerin kabul etmek zorunda oldukları bir otoritesi bulunduğundan söz etmektedir. Ireneus’un ifadelerine göre evrensel nitelikte olan Kilise Roma’da kurulmuştur; kurucuları Petrus ve Pavlus’tur. Sonraki piskoposlarca da bu gelenek devam ettirilmektedir. Diğer kiliseler onun önceliğini ve otoritesini kabul etmelidir.⁷⁸ Ayrıca Ireneus’un, “gelenek” ve “yetki zinciri” kavramlarını ilk kullanan kişi olduğu söylenmektedir.⁷⁹

Yukarıda zikredilenler dışında, yazıları günümüze ulaştığı kabul edilen başka Kilise babaları da vardır. Fakat bunların eserlerinde Roma’nın üstünlüğü veya diğer kiliselere müdahalesi anlamında bilgiler yer almaz. Örneğin, çeşitli yerleri dolaştıktan sonra Roma’ya yerleşen ve burada öldürülmesinden ötürü “şehit” lakabıyla anılan Justin (ö. 165), ona isnad edilen pek çok yazıda Roma Kilisesi’nden bahsetmekte, fakat onun diğer kiliseler arasındaki herhangi bir üstünlüğünden söz etmemektedir.⁸⁰ Miladî ikinci yüzyılda yaşadığı ve sapkınlara karşı polemikler kaleme aldığı bilinen fakat eserleri kayıp olan diğer bir yazar Hegesippus’tan yapılan nakillerden (çoğunluğu Eusebius’un nakilleridir) anlaşıldığı kadarıyla, Hegesippus Roma Piskoposları Anicetus (155–166) ve Eleutherus (174–189) zamanında Roma’da bulunmuş bir kişidir. O dönemdeki Kilise hakkında bilgi vermektedir, fakat –tarihsel bir geleneğin varlığından söz etmekle birlikte– Roma’nın üstünlüğü konusunda bir görüş ileri sürmemiştir.⁸¹ Tertullian (ö. 230) ise Roma’nın doktrinal otoritesini kabul etmiş ve özellikle *Sapkınlara Karşı Reçete* adlı eserinde Roma Kilisesi’nin çift havariliğini ve önceliğini ifade etmiştir.⁸²

Daha sonraki dönemlerde de yine bazı Kilise babalarının Petrus idaresinin meşruluğu için delil gösterilen ifadeleri vardır. Bunlardan en çok kullanılanlardan

⁷⁸ Schaff, **a.g.e.**, s. 597 (*Against Heresies: Book III*, 2). Ireneus bu iki havariden sonra Kilisenin başına sırayla Linus, Anacletus ve Clement’in geçtiğini ifade eder. Telesphorus ve Pius gibi başka isimleri de bunların yerine geçen kişiler olarak zikreder (*Against Heresies: Book III*, 3).

⁷⁹ Barker, **O’nun İzinde**, s. 32.

⁸⁰ Justin Martyr’in yazıları için bkz. Schaff, **a.g.e.**, s. 210–439.

⁸¹ Hegesippus’un yazılarından parçalar için bkz. www.earlychristianwritings.com/text/Hegesippus.html (24.10.2006).

⁸² **The Prescription Against Heresies**, 36 (www.earlychristianwritings.com/text/ter tullian11.html).

biri Ambrose (ö. 397)'ye atfedilen "Petrus neredeyse Kilise oradadır" sözüdür.⁸³ Bir diğer önemli isim Jerome (ö. 420)'un, Papa Damasus'a yazdığı mektupta 'Kilisenin o kaya üzerine bina edildiğini biliyorum' diye yazdığı nakledilir. Yine IV. yüzyıl sonrasında yaşamış Büyük Basil, John Chrysostom, Nazianzenli Gregory gibi babaların Roma'nın önceliği ile ilgili söyledikleri de sıkça papalığın meşruiyetine delil sayılan materyallerdendir.⁸⁴ İlk dönemlerde Afrika kiliselerinin çeşitli konuları danışmak üzere Roma'ya müracaatları da katoliklerce papalığın önceliğinin bir göstergesidir.⁸⁵

Papaların tavırları da Roma Kilisesi ve papalığın önceliği konusunda değinilen hususlardan biridir. Papa ile Petrus'un özdeşleştirilmesi ve papalığın önceliğinin ilanının Büyük Leo ile gerçekleştiği bilinmektedir.⁸⁶ Daha sonra da Büyük Gregory, özellikle mektuplar yoluyla Roma'nın önceliğini savunmuştur⁸⁷ Peki neden I. Leo öncesinde papaların Roma'nın üstünlüğü ve papalık otoritesi ile ilgili açıklamalarına rastlanmamaktadır? Corbett gibi yazarlara göre evet, Petrus'un ilk halefleri arasında öncelik iddiasında bulunan olmadı, ama bu, buna gerek duyulmadığındandı. Yani ilk papalar fiilî olarak zaten önceliklerini kullanmaktaydılar.⁸⁸

c) Genel Konsiller ve Papalık

Hristiyanlıkta genel konsiller son derece önemli bir yere sahiptir. Bu konsiller, Kutsal Ruhun iradesinin tecelli ettiği ortamlar olarak kabul edilir. Katolik Kilisesi açısından da papanın otoritesi ile birlikte en üst otorite genel konsildir. Hatta VII. Gregory (1073–1085)'ye kadar genel konsillerin papaninkinden daha üst bir otoriteyi temsil ettiği, VII. Gregory ile birlikte papanın otoritesinin konsilden üstün sayılmaya başladığı söylenebilir.⁸⁹ Büyük Bölünme esnasında ve sonrasında genel

⁸³ Bkz. Ludwing Ott, **a.g.e.**, s. 284; McClory, **Power and The Papacy**, s. 11.

⁸⁴ Bkz. Ludwing Ott, **a.g.e.**, s. 284; Brezzi, **The Papacy**, ss. 52–57.

⁸⁵ Bkz. Bettenson, **Documents of the Christian Church**, s. 85.

⁸⁶ Bu özdeşleştirme günümüze kadar devam etmiştir. VI. Paul 1969'da Dünya Kiliseler Konseyi temsilcileriyle görüşmesinde "Ben Petrus" diye konuşmuştur. II. John Paul'un farklı zamanlarda benzer konuşmaları vardır. Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 40.

⁸⁷ Bu konuda bkz. Graham Nicholson, "The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great", ss. 49–65.

⁸⁸ Bkz. Corbett, **a.g.e.**, s. 11.

⁸⁹ 994 yılındaki Chelles Sinodu'nda Kilise Babalarının görüşleri ile ters düşmesi durumunda papaların emirlerinin geçerli olmayacağı kararlaştırılmıştı. Fakat XI. yüzyılda bu değişti ve Gregory döneminde papanın otoritesi konsillerin ve Kilise babaların üzerine çıktı. Gregory daha da ileri gide-

konsilin papaya üstünlüğüne dair düşünceler ortaya çıkmışsa da bunlar etkili olamamıştır.

21 genel konsilden ilk yedisi Ortodokslar ve Katoliklerce bağlayıcı kabul edilir. 8. genel konsil olan IV. İstanbul Konsili Doğu’da gerçekleştirilmesine rağmen Ortodokslarca kabul edilmez.⁹⁰ Bundan sonraki konsiller ise tamamen Katolik Kilisesine mahsus Batı Konsilleridir. Konsiller her zaman bir pratik sorundan veya zorunluluklardan dolayı toplanmıştır. Bunlar dinî olduğu kadar siyasî nedenler de olabilir. Mesela konsiller, seküler güçlere karşı papaların önemli araçlarından biri olmuştur. İmparatorların aforoz edilmeleri genellikle bu şekildeki konsiller ile olur. Genel konsiller periyodik bir faaliyet değildir. Trent Konsili ile I. Vatikan Konsili arasında olduğu gibi, 300 yıl konsilsiz geçen zamanlar olmuştur. Konsillere sadece oy hakkı bulunan delegeler değil gözlemciler de katılmaktadır.⁹¹

Aslında ilk genel konsil olan İznik’ten önceki bazı Batı sinodlarında Roma Kilisesi’nin etkinliğine dair bazı işaretler vardır. Örneğin Galya bölgesindeki Arles’ta 314 yılında yapılan bir sinoda bakacak olursak, sinodun toplanma nedeni Roma Piskoposu Miltiades tarafından aforoz edilmesi üzerine, Donatus’un imparatora başvurmasıdır. Papa bu sinoda katılmamıştır. Fakat katılan piskoposların kararı papanın haklı olduğu yönünde olmuştur. Yine aynı sinodda Roma’nın esas aldığı paskalya tarihinin doğruluğu da onaylanmıştır.⁹² 381 İstanbul Konsili’nden sonra da, konsil kararları Theodosius tarafından Batıdaki piskoposlara gönderilirken, listedeki isimlerin ilki Roma Piskoposu’dur. Bununla birlikte, kısmen son ikisi hariç, ilk sekiz konsilde papaların ve kurumsal olarak papalığın herhangi bir önemli rolünden bahsetmek zordur. Üstelik, I. Bölümde de işaret edildiği gibi, I. İstanbul ve Kadıköy konsillerinde Roma Kilisesi’ne karşı İstanbul’u ön plana çıkarmaya çalışan kararlar

rek papalık emirlerinin bizatihî Kutsal Ruhun emirleri olduğunu iddia etti ve yeni kanun koyma ayrıcalığının sadece papaların uhdesinde olduğunu açıkladı. Bkz. Blumenthal, “Papacy and Canon Law”, s. 209 vd.

⁹⁰ Bunun nedeni muhtemelen, bu konsilde önceki patriğin aforoz edilmesidir.

⁹¹ Genel konsillerde papalığın rolü ile ilgili genel olarak bkz. La Due, **The Chair of Saint Peter**, ss. 299–311. Robert McClory, **Power and The Papacy**, ss. 12–15.

⁹² Bkz. Collins, **Upon this Rock**, s. 39, 40. Genel konsiller, papalar ve imparatorlarla ilgili bkz. Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, ss. 1–23.

alınmıştır. Zaten birinci binyıl içerisindeki ilk sekiz konsili papalar değil imparatorlar toplamıştır.⁹³ Batı konsilleri XI. yüzyılda, alınan kararlar bakımından II. Vatikan konsili ile benzerlik arzeden I. Lateran Konsili ile başlar. Bunların da hepsi tamamen papanın iradesi ve emri ile toplanmamıştır. Örneğin Constance Konsili (1414–1418) tümüyle İmparator Sigismund'un topladığı bir konsildir. Fakat Batı konsillerinin geneli papalığın insiyatifinde gerçekleşmiştir denebilir.

Genel Konsiller içerisinde I. Vatikan Konsili papalık teolojisinin nihai şeklini aldığı konsil olması bakımından önemlidir. Zira burada papanın yanılmazlığı dogmaya dahil edilmiştir. II. Vatikan Konsili'nde papa ve din adamları arasında işbirliğine vurgu yapılmaya çalışılmışsa da -özellikle *Lumen Gentium* gibi konsil metinlerinde görüleceği üzere- papalığın geleneksel otorite iddiasından taviz verilmemiş, papanın Petrus'un halefi ve İsa'nın vekili olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁴

3. Papanın Yanılmazlığı Meselesi

Yanılmazlık doktrininin papalık için “teolojik bir nükleer silah” olduğunu düşünenler vardır.⁹⁵ Bu biraz abartılı bir niteleme olsa da, yanılmazlığın kökeni ve mahiyeti, papalıkla ilgili en tartışmalı konulardan biridir.⁹⁶ Tartışmanın temelindeki sorun ise, yanılmazlığın Kiliseye ait olduğuna inanılan “yanlış düşmeme” veya “bozulmamışlık” mı, yoksa papanın bireysel yanılmazlığı olarak mı anlaşılması gerektiğidir.

Yanılmazlığın dogmaya girişi, yukarıda da belirtildiği gibi, I. Vatikan Konsili'nde gerçekleşmiştir ve bu doktrin oldukça tartışmalı bir biçimde ve aslında olağanüstü şartlarda kabul edilmiştir. I. Vatikan Konsili sonrasında bu doktrini revize eden başka bir düzenleme yapılmadığı gibi bu anlayışı sağlamlaştırma, hatta kapsa-

⁹³ Dvornik'e göre, Kilisenin genel konsili tamamen papaya bağlayan anlayışı sonradan icad edilmiştir. Zira eskiden konsilleri toplama yetkisi tamamen imparatorların uhdesindedir; hatta tartışılacak konuları dahi onlar belirlemişlerdir. Bkz. Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, s. 3.

⁹⁴ Bkz. *Lumen Gentium*, prg. 18.

⁹⁵ McClory, *a.g.e.*, s. vii.

⁹⁶ Yanılmazlık doktrini ile ilgili teolojik görüşlerin bir değerlendirmesi için bkz. John T. Ford, “Infallibility: A Review of Recent Studies”, *Theological Studies*, vol. 40, no.2 (Jun. 1979), ss. 273–305.

mini genişletme yoluna gidilmiştir. *Lumen Gentium*'da papanın, Petrus'un halefi ve İsa'nın vekili olduğu vurgulanmaktan başka, papanın yanılmazlığı da teyid edilir. Bununla da kalınmaz, I. Vatikan'da papalık kürsüsü, yani *ex cathedra* ile sınırlı olan yanılmazlık *ex cathedra* dışına da taşınır:

“İnanç ve ahlak konularında piskoposlar İsa adına konuşurlar, inananlar onların öğrettiklerini benimsemelidirler ve bunlara dinî bir hassasiyetle sarılmalıdırlar. Bu zihni ve iradî teslimiyet, ex-cathedra konuşmuyor olsa da, bilhassa Roma Piskoposunun otantik öğretim yetkisinde[magisterium] kendisini göstermelidir... Roma Piskoposu, Piskoposlar Meclisinin başı olarak, bulunduğu makamdan dolayı yanılmazlık yetkisine sahiptir.”⁹⁷

Katolik Kateşizmi'nde de papanın yanılmazlığı şu şekilde vurgulanmıştır:

“Episkoposlar kurulunun lideri Papa, bütün inanlıların doktoru ve çobanı olarak kendi görevi gereği yanılmazlık yetkisini –kardeşlerini imanda pekiştirmek amacıyla– iman ve ahlakla ilgili doktrinin bir noktasını, kesin bir kararla resmen beyan ederek kullanır. Kiliseye vadedilmiş yanılmazlık yetkisi Petrus'un halefi ile birlik içinde iken özellikle de bir Ekümenik Konsil'de yüce yetkisini kullanan episkoposlar birliğinde de vardır. Kilise, Yetkili Kurulu ile birlikte 'bir şeyin Tanrı tarafından açınlanmış [vahyedilmiş]' ve Mesih'in bir öğretisi olduğunu ileri sürüyorsa, böylesi tanımlamaları 'imana olan itaat içinde benimsemek gerekir'. Bu yanılmazlık Tanrısal Vahyin emanetinin kendisine kadar uzanır.”⁹⁸

Yanılmazlıkla alakalı, *Kilise Yasası*'ndaki ifadeler de aşağı yukarı *Kateşizm*'dekilerle paraleldir:

“Bulunduğu makam gereği Yüce Pontif [Papa] öğretim konusunda tüm hristiyanların öğretmeni ve pastörü olarak yanılmazlığa sahiptir... Piskoposlar Kurulu da magisterium kapsamında, bir genel konsilde birlikte çalıştıklarında yanılmazlığa sahiptir... herhangi bir doktrin açıkça belirtilmesi haricinde yanılmazlık kapsamında anlaşılamaz.”⁹⁹

Peki, papanın yanılmazlığının kaynağı nedir? Katolik literatürde yanılmazlığın kutsal metinlerdeki kaynakları olarak bazı pasajlar verilmektedir. Fakat atıf yapılan metinlerle söz konusu doktrin arasında bir bağlantı kurmak oldukça güç görün-

⁹⁷ *Lumen Gentium*, md. 25.

⁹⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 891.

⁹⁹ *The Code of Canon Law*, can. 749/ 1–3.

mektedir. Örneğin Katolik Ansiklopedisi'nde, aşağıdaki pasajlar yanılmazlığın Kutsal Kitap'taki dayanakları olarak zikredilir:¹⁰⁰

"İsa yanlarına gelip kendilerine şunları söyledi: "Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi" (Matta, 28: 18).

"Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek" (Matta, 16: 18).

"Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz" (Yuhanna, 14: 15)

"Ben de Baba'dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruh'u'nu verecek. Dünya O'nu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür, ne de tanır. Siz O'nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır" (Yuhanna, 14: 16, 17).

"Yakında yanına gelmeyi umuyorum. Ama gecikirsem, gerçeğin direği ve dayanağı olan Tanrı'nın ev halkı arasında, yani yaşayan Tanrı'nın topluluğunda nasıl davranmak gerektiğini bilesin diye sana bunları yazıyorum" (Timoteos'a I, 3: 14, 15).

Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklemeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız (Resullerin İşleri, 15: 28).

Kilisenin, "bozulmamışlık" anlayışını devam ettirmekle birlikte, I. Vatikan Konsili'nden itibaren –en azından teoride– papanın bireysel yanılmazlığını savunan bir görüşte ısrar ettiği görülmektedir. Yine bazı Katolik yazarlar Kilisenin resmî görüşüne paralel biçimde, Kilisenin bozulmamışlığı inancı ile papanın yanılmazlığının ayrı şeyler olduğunu savunmaktadırlar.¹⁰¹ Fakat Katolik teologlar arasında, Kilisenin bu anlayışına yönelik güçlü itirazlar vardır. Bu itirazlar, aslında yanılmaz olanın bireysel olarak papa değil Kilise olduğu ve bunun da hristiyan inancının saflığının bozulmayacağına dair bir imanı ifade ettiği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Kilisenin bireysel yanılmazlık anlayışının en etkili muhaliflerinden biri Hans Küng'tür. Küng, 1970'de yayınlanan ve özellikle papanın yanılmazlığı doktrini üze-

¹⁰⁰ P.J. Toner, "Infallibility", CE, (www.newadvent.org/cathen/07790a.htm).

¹⁰¹ Brezzi, **The Papacy**, s. 145.

rine yazdığı eserde¹⁰² bu dogmanın yanlış olduğunu ve değişmesi gerektiğini söylüyordu. Küng'ün temel eleştirisi, doktrinin yanılmazlık (infallibility) değil bozulmamışlık (indefectibility) olarak anlaşılması gerektiği yönünde idi. Kilisenin Küng'e cevabı 1973'te, İman Doktrini Kurulu'ndan “Günümüzdeki Bazı Yanlışlara Karşı” ismindeki bir açıklama ile geldi. Aslında açıklamada konu tartışılmıyor sadece Kilisenin yanılmazlık doktrini tekrar ediliyordu.¹⁰³ Küng, sadece bireysel yanılmazlık anlayışına değil, bu anlayışın, papanın otoritesini sınırsız kıldığı tarzındaki yorumlara da karşı çıkmıştır. Ona göre papanın yetkisi mutlak değildir; papanın gücü başıboş/kuralsız değildir. Papanın otoritesi İsa, havariler, onların ardılları, doğal kanunlar (*ius naturale*) ve ilahî kanunlar (*ius divinum*) ile sınırlıdır. Ayrıca diğer piskoposlar olmadan papa bir işe yaramaz, papa ancak onlarla birlikte vardır. Piskoposların olağan bazı yetkileri vardır ve aslında papa da Roma Piskoposu olarak sadece bu yetkilere sahiptir. Papanın varoluş amacı Kiliseyi ilga etmek ve onun yerine geçmek olamaz ve en önemlisi, Kilisenin yararı papayı bağlar ve sınırlar.¹⁰⁴

Eğer bireysel yanılmazlığa “dar”, Kilisenin bozulmamışlığı inancına “geniş” anlamda yanılmazlık dersek, geniş anlamda yanılmazlığın Küng dışında da birçok savunucusu vardır. Rahner bunlardan biridir ve onun da temel ısrarı papa ile Kilise arasında bir ayırım yapılamayacağı, yani papanın Kilisenin üstünde ve dışında bir otorite olarak görülemeyeceğidir.¹⁰⁵ Devoy'a göre de yanılmazlık geniş anlamda anlaşılmalıdır ve bu, papaya ait şahsî bir imtiyaz olmayıp Kilisenin hataya düşmemesi anlamında bir “tanrısal lütuf”tur.¹⁰⁶ McClory, aslında yanılmazlığın havariler döneminden beri, Kilisenin Kutsal Ruh'un koruyuculuğu altında olduğu ve bozulmayacağı inancı ile alakalı olduğunu, hataya düşmeme özelliğinin papaya değil Kiliseye

¹⁰² McClory, **a.g.e.**, s. 173 vd. McClory'nin verdiği kaynak: Hans Küng, **Infallible? An Inquiry**, New York, 1983.

¹⁰³ Bkz. Bokenkotter, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁰⁴ Küng, **The Living Church**, trans. by C. Hastings and N.D. Smith, London&New York, 1966, ss. 343–346.

¹⁰⁵ Bkz. G.C. Berkouwer, **The Second Vatican Council and the New Catholicism**, s. 153.

¹⁰⁶ Loretta Devoy, “Papal Infallibility”, **EVP**, s. 211.

ait olduğunu, Kilisenin mevcut yanılmazlık doktrininin bu inancı tahrif ettiğini söyler.¹⁰⁷

Gerçekte de yanılmazlığın geniş anlamda anlaşılması gerektiği düşüncesinin kökleri oldukça eskiye gitmektedir. “Yanılmazlık” terimini ilk zikreden kişi olduğu söylenen IX. yüzyılda yaşamış Piskopos Abu Quarra, bu terimi papaların bireysel bir niteliği değil, genel konsil kararlarının kesinliği anlamında kullanmıştır.¹⁰⁸ Ochamlı William (ö.1347) Evrensel Kilise papanın üstündedir ve yanlışa düşmeme sıfatı sadece Kiliseye aittir görüşünü savunmuştur.¹⁰⁹ Dile getirdiği görüşlerden dolayı Papa VI. Alexander tarafından aforoz edilmiş olan XV. yüzyılda yaşamış Dominiken rahip Girolamo Savonarola (ö. 1498) da, papanın niyeti ile eylemini birbirinden ayırıp, papanın niyetinde masum olabileceğini fakat eyleminde yanılabilirliğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla, Kilisenin resmî anlayışı yanılmazlığın başlangıçtan beri var olduğu yönündeyse ve bazı Katolik yazarlar bireysel yanılmazlık düşüncesini tarihsel olarak Ireneus’a kadar dayandırmaya çalışıyor ise de¹¹¹ ancak I. Vatikan Konsili’nde Kilisede kabul gören ve resmîleşen bireysel yanılmazlığın sonradan ortaya çıkan bir düşünce olduğunu söylemek mümkündür.

Yanılmazlıkla ilgili en bilinen çalışmalardan birinin sahibi olan Tierny’e göre ilk bin yılda papanın bireysel yanılmazlığına dair bir düşünce mevcut değildir. Bu fikrin kökleri XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar.¹¹² Böyle bir fikrin ortaya çıkmasında özellikle Aziz Bonaventure (ö. 1274)’nin söylemlerinin hazırlayıcı etkisi

¹⁰⁷ McClory, **a.g.e.**, s. 145 vd. Geniş ve dar anlamda yanılmazlık tartışmasının dışında bir de “ılımlı yanılmazlık” (moderate infallibilism) teorisinden söz edilmektedir. Küng ve Rahner gibi yine ünlü bir Katolik teolog olan Avery Dulles tarafından ortaya atılan bu düşünce, biraz papanın yetki ve otoritesinden biraz Kiliseninkinden fedakarlık yaparak ve daha çok ahlakî ve dinî tarafına vurgu yapmak suretiyle yanılmazlık konusunda bir orta yol bulma eğilimindedir. Bkz. McClory, **a.g.e.**, ss. 185–188.

¹⁰⁸ Robert McClory, “Infallibility in Flux”, **Rome Has Spoken**, s. 18. Kavramın ilk defa ne zaman kullanıldığına dair farklı görüşler de vardır. Mesela Chadwick bu terimin daha geç, XVI. yüzyılda bir İspanyol yazar tarafından kullanıldığını söyler. Bkz. Owen Chadwick, **The Popes and European Revolution**, s. 284.

¹⁰⁹ La Due, **a.g.e.**, s. 160; McClory, **a.g.e.**, s. 31.

¹¹⁰ Brezzi, **The Papacy**, s. 32.

¹¹¹ **A.g.e.**, s. 29.

¹¹² Bkz. Brian Tierny, **Origins of Papal Infallibility: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages**, Leiden, 1988.

söz konusudur.¹¹³ Fakat papanın bireysel olarak yanılmaz olduğunu net bir şekilde ilk ortaya atan kişi Fransisken Keşiş Pietro Olivi (1298)'dir. Bunun altında yatan neden de Fransisken tarikatının çıkarlarını korumaktır. Olivi, Papa III. Nicholas'ın Fransiskenlere tanıdığı serbestlik ve ayrıcalıkların sonraki papa tarafından iptal edilmesini engellemek için, papaların yanılmaz oldukları ve kararlarının sonraki papalarca dahi değiştirilemeyeceği biçiminde bir teori ortaya atmış ve bu şekilde bir papanın kararının başka bir papa tarafından bozulmasının önüne geçmek istemiştir. Bu teori sonraki papalardan XXII. John tarafından açıkça reddedilmiş ise de ileriki dönemlerde bazı papalara oldukça cazip gelmiştir.¹¹⁴

Papanın yanılmazlığı ile ilgili doktrine yönelik hücumlar sadece tarihsel veya teolojik eleştirilerle sınırlı değildir. Tenkitlerin bir kısmı da daha farklı yönler üzerindedir ve mantıksal bazı itirazları içermektedir. Örneğin Berkouwer, son havarinin ölümüyle vahyin kesildiği Katolik öğretinin unsurlarından biri iken, papanın yanılmazlığı nasıl vahiyssel bir temele dayandırılabilir, diye sorar.¹¹⁵ Yine bazıları, İncillerde Petrus'un İsa'yı üç defa inkar ettiği, yani yanıldığı yazılı olduğu halde¹¹⁶ onun halefleri olduğu iddia edilen papaların yanılmaz sayılmasını bir çelişki olarak görür.¹¹⁷ Bir başka itiraz noktası, papa olmadan önce böyle bir niteliği olmayan birinin o makama oturunca nasıl yanılmazlık özelliği kazandığı üzerinedir. Hiç kimse insanların iç dünyasını bilemediğine göre ve sapkın bir kişinin papa seçilebilmesi pekala mümkün olduğuna göre, böyle birine yanılmazlık sıfatı nasıl atfedilebilir?¹¹⁸

I. Vatikan Konsili'nden sonra, yani halihazırda Kilisede var olan şekliyle yanılmazlığın uygulamadaki biçimi nasıldır? Görünen odur ki, papanın yanılmazlık sıfatı ile bir açıklama yapmasının bir tek örneği vardır. O da 1950'de XII. Pius'un Meryem'in, bedeni ve ruhuyla birlikte cennette olduğunu dogmaya dahil etmesi-

¹¹³ Bkz. **a.g.e.**, s. 58–92.

¹¹⁴ Ayrıntılar için bkz. Tierny, **a.g.e.**, s. 93–130. Söz konusu iddia ile ilgili ayrıca bkz. McClory, **a.g.e.**, ss. 25–27; “Infallibility in Flux”, **Rome Has Spoken**, s. 19.

¹¹⁵ Bkz. G.C. Berkouwer, **The Second Vatican Council and the New Catholicism**, s. 167.

¹¹⁶ Bkz. **Matta**, 26: 69–74; **Markos**, 14: 66–72; **Luka**, 22: 56–62; **Yuhanna**, 18: 15–17, 25–27.

¹¹⁷ Tierny, **a.g.e.**, s. 34, 35.

¹¹⁸ Bkz. G.C. Berkouwer, **a.g.e.**, s. 171.

dir.¹¹⁹ Bunun dışında yanılmazlık sıfatı ile yapılmış başka herhangi bir papalık beyanı yoktur.¹²⁰ Geniş bir kabul görmemekle birlikte, bundan önce, X. Pius’a ait olan *Pascendi* ve *Acerbo Nimis* genelgelerinin de yanılmazlık statüsü ile yayınlandığına dair bazı görüşler varsa da, genelde kabul edilen papanın her açıklamasının yanılmazlık kapsamında olmadığıdır.¹²¹ Kaldı ki *Kilise Yasası*’nın yukarıda zikrettiğimiz maddesinin son kısmı bunu açıklamaktadır:

...herhangi bir doktrin, açıkça belirtilmesi haricinde, yanılmazlık kapsamında anlaşılamaz.”¹²²

Yanılmazlıkla papanın dünyevî otoritesi arasında bir bağlantı var mıdır? I. Vatikan Konsili kararı yanılmazlığı “dinî ve ahlakî” konularla sınırlamıştı.¹²³ Doktrini ilan eden Papa IX. Pius’a göre de papanın dünyevî otoritesi ile yanılmazlık farklı şeylerdir.¹²⁴

Sonuç olarak bireysel anlamda yanılmazlığın Kutsal Kitap’a dayanan veya tamamen teolojik temellere sahip bir inanç olmadığını, daha çok Kilisenin özellikle modern dönemde dış güçlerle mücadele etmede kendisini manevî bir silahla teçhiz etme amacına dayandığı söylenebilir.¹²⁵ Zaten dogmanın kabul edildiği I. Vatikan Konsili esnasındaki şartlar ve konsil sürecindeki tartışmalar da bunu göstermektedir.¹²⁶ Katolik geleneğinde aslında yanılmazlık Kiliseye atfedilen bir özelliktir ve –

¹¹⁹ İlgili Dogmatik Yasanın metni için bkz. www.papalencyclicals.net/Pius12/P12MUNIF.HTM.

¹²⁰ Küng, *The Church*, s. 572; Collins, *Upon this Rock*, s. 249.

¹²¹ Anne Fermantle, *Papal Encyclicals*, s. 28.

¹²² *The Code of Canon Law*, can. 749/3.

¹²³ Bkz. *Pastor Aeternus*, IV, 9.

¹²⁴ Pius’un ilgili konuşması için bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 33.

¹²⁵ Bkz. M. Fiedler-L.Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 11

¹²⁶ I. Vatikan’da, Manning gibi yanılmazlık taraftarlarına karşı John Henry Newman gibi yanılmazlık doktrini geniş anlamda yorumlanmasına gayret eden kilise adamları çıkmıştır (bkz. Robert McClory, “Infallibility in Flux”, *Rome Has Spoken*, s. 20). Yine, I. Vatikan Konsili ile ilgili kısmında bahsettiğimiz üzere, Gasser’in söz konusu doktrinle ilgili itirazları dikkate değerdir. Gasser konsildeki tartışmalar esnasında özetle şunları söylemiştir: a) Böyle bir karar ve ilan gelecek genel konsilleri anlamsız ve gereksiz hale getirecektir b) genel konsiller artık özgür olamayacaktır d) doktrin papaların şahsına yanılmazlık veriyor gibi anlaşılıp kişisel yanılmazlık anlayışına neden olacaktır e) bu doktrin neredeyse papayı ayrı bir kilise haline getirecektir f) yanılmazlık, Papalığın mutlaklığına dönüşecektir ki, kesin yanılmazlık sadece Tanrı’ya aittir. Bu, Tanrı’ya ait bir sıfatı papaya vermektir. Bkz. McClory, *a.g.e.*, ss. 112–114.

İslam'da, ümmetin yanlış üzerine ittifak etmeyeceği inancına benzer şekilde– bozulmamışlık vasfına sahip olmayı ifade etmektedir.¹²⁷

¹²⁷ Kiliseye atfedilen bu özelliikle ilgili bkz. George Salmon, **The Infallibility of the Church**, London, 1953; G.H. Joyce, “The Church”, **CE**.

C- PAPALIK, EKÜMENİZM, MİSYON VE DİYALOG

1. Ekümenik Hareket

Çeşitli ayrılıklar ve farklılaşmalar olması kadar, tüm inananların bütünlüğünü ve birliğini sağlamak düşüncesi de, her dinî gelenekte bulunabilecek, doğal, fakat gerçekleşmesi de bir o kadar zor ve sorunlu bir ümittir. Tüm hristiyanların birleşmesini amaçlayan ekümenik hareketi de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu hareketin ortaya çıkışında dinî saikler yanında başka etkenlerden de söz edilmektedir.¹²⁸ Hristiyanların birliğini amaçlayan niyetler ve gayretlerin örneklerini daha önceki dönemlerde de görmek mümkündür. Ancak, bu konuda somut ve kapsamlı adımlar atılmaya başlanması XX. yüzyılın başında, “ekümenizm” veya “ekümenik hareket” adı verilen olgu ile gerçekleşmiştir. Son yıllarda bu hareket daha ziyade “ekümenik diyalog” biçiminde adlandırılmaktadır. Ekümenik diyalogun gerekliliği üzerinde hristiyan gruplar arasında bir anlaşma var gibi görünmekte ise de bunun ne şekilde olacağı önemli bir sorundur. Bununla birlikte ekümenik hareketi destekleyenler yanında ona karşı çıkan bazı kiliselerin olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin, daha çok Protestan kiliselerin birliği görüntüsü veren Dünya Kiliseler Konseyi’ni, yine bazı Protestanların “ikinci bir Vatikan” olmaya çalışmakla suçladıkları bilinmektedir.¹²⁹

Hristiyan gruplar arasındaki ilk birleşme çabaları Protestan kiliselerde başlamıştır. 1910’da Edinburg’da gerçekleştirilen ve 1200 civarında protestan delegenin katıldığı konferans ekümenik hareketin başlangıcı sayılır. I. ve II. Dünya Savaşları nedeniyle sekteye uğrayan ekümenik hareket 1948’de Amsterdam’da Dünya Kiliseler Konseyi’nin (WCC/World Council of Churches) kurulması ile merkezî bir kuruma sahip hale gelir.¹³⁰ Bu kuruluş günümüzde de ekümenizm çalışmalarının odağında bulunmaktadır.

¹²⁸ Misyonda bir birlik sağlanması ve misyonerlik alanında kiliseler arasındaki çatışmaların üstesinden gelinmesi veya İslam gibi rakip dinî geleneklerle mücadelede bunun bir zorunluluk gibi algılanması bu hususta dile getirilen diğer faktörlerdendir. Bkz. William G. Rusch, “Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge –A Possible Way Forward”, *Ecclesiology*, 2.1. (2005), s. 107; Ahmet Hikmet Eroğlu, “Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I*, Ankara, 1998, s. 225.

¹²⁹ Ekümenik harekete karşı çıkanlarla ilgili bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, *a.g.m.*, ss. 234–236.

¹³⁰ Ekümenik hareketin ortaya çıkış süreci ile ilgili ayrıntılar için bkz. *a.g.m.*, ss. 225–234. Barker, *O’nun İzinde*, ss. 245–248.

Ekümenik hareket kapsamında gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerden ziyade bizim için önemli olan, bu süreçte papalığın tavrının ne olduğu ve ekümenizmle ilgili tartışmalarda papalığın ne şekilde yer aldığıdır. Papalık 1960'a, yani XXIII. John'a kadar ekümenik harekete katkı sağlamayı düşünmediği gibi tamamen karşı çıkmıştır. Örneğin XI. Pius, 1928 tarihli *Mortalium Animos* adlı genelgesinde "pan-hristiyanlar" olarak adlandırdığı birlik savunucularını tehlikeli ve savaşılmaları gereken kişiler olarak nitelemiştir.¹³¹ XXIII. John'a gelinceye kadar da papalığın bu hareket karşısındaki tutumunda önemli bir değişiklik görülmez. Fakat Roncalli'nin daha önce bahsettiğimiz politikası, ekümenik hareket konusunda da Kilisenin bir tavır değişikliğine gitmesine yol açmış, II. Vatikan Konsili'nde de bu olumlu yaklaşım pekiştirilmiştir.

Katolik Kilisesi WCC ile ilk münasebetini XXIII. John'un kurduğu Hristiyan Birliğini Geliştirme Sekreteryası vasıtasıyla kurmuştur. 1961'de Vatikan ilk defa WCC'nin Yeni Delhi'deki üçüncü büyük toplantısına gözlemciler gönderir. XXIII. John'un kurduğu Sekreteryası'nın çalışmaları sonucunda oluşan *Unitatis Redintegratio* adlı metin, II. Vatikan'ın ekümenizmle ilgili kararı olarak diğer konsil belgeleri ile birlikte ilan edilir. *Unitatis*'te diğer hristiyanlar "ayrı düşmüş kardeşler" olarak nite-lenir ve tüm katolik inançlılar ekümenik harekete destek vermeye davet edilir.¹³² 1968'de WCC ve Papalık Adalet ve Barış Komisyonu işbirliği ile Toplum, Gelişme ve Barış Komitesi (SODEPAX) adında bir komite oluşturulur. Roncalli'nin kurduğu sekreteryası ise 1989'da Papalık Hristiyan Birliğini Geliştirme Konseyi (PCPCU) adı altında tekrar düzenlenir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, diğer konularda olduğu gibi, II. Vatikan Konsili'nden sonraki devrede papalığın ekümenizmle ilgili tutumunda bir gerileme görülmüştür. VI. Paul'un son dönemlerinde ve özellikle de II. John Paul ile birlikte Kilisede ağırlık kazanan muhafazakar eğilimin etkisiyle, papalık ekümenizme yöne-

¹³¹ Bkz. **Mortalium Animos**, prg. 8, 9 (http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19280106_mortalium-animos_en.html).

¹³² **Unitatis Redintegratio**, prg. 4 (http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html).

lik olumlu yaklaşımını tamamen tersine döndürmediyse de, temkinli bir pozisyon almıştır. Özellikle 1980’den itibaren Kilise metinlerinde, bir taraftan ekümenizmi dışlayamamanın bir taraftan da içerisinde olma zorunluluğu hissetmenin tezahürü olan çelişkili ifadeler yer alır. *Kateşizm* bunun örneklerinden biridir. Burada diğer hristiyanlarla ilgili “mesihe inanan ve geçerli bir biçimde vaftiz olanlar, *kusurlu bir şekilde de olsa* Katolik Kilisesi ile birlik içerisinde bulunurlar”¹³³ şeklinde rezervli bir birlikten söz edilir. Diğer yandan aynı maddede Ortodokslarla ilgili “Ortodoks Kiliseleri ile bu birlik öylesine köklüdür ki, birliğin tam olması için hep birlikte Rabbin Efkariyetini kutlamaya az kalmıştır” denir. Bunlar genellikle olumlu anlaşılacak ifadeler olarak görülebilir. Fakat diğer yandan Kilisenin geleneksel anlayışı olan *extra ecclesiam nulla salus* (Kilise dışında kurtuluş yoktur)¹³⁴ düşüncesi aynen tekrarlanır. Bu ve “anası Kilise olmayanın babası Tanrı olamaz”¹³⁵ biçimindeki benzer hükümler, Katolik Kilisesi’nin kurtuluş konusundaki tekerci anlayışının hala devam ettiğini göstermektedir. Kaldı ki daha sonraki bazı Kilise belgeleri de ekümenizme inananlar için pek iç açıcı olmamıştır. 1995’te yayınladığı *Ut Unum Sint*¹³⁶ (Ekümenizme Bağlılık Üzerine) adlı genelgesinde II. John Paul, ekümenizme evet demiş, fakat birleşmenin adresi olarak papalığı göstermiştir. Papa, genelgenin 88. paragrafından itibaren Roma Piskoposu’nun, yani papanın hristiyan birliği yolundaki yerinden söz ederken, adeta papalığın üstünlünü ispatlamaya çalışır. Petrus’la ilgili klasik İncil pasajlarını hatırlatır ve Roma’nın öneminden söz eder. Hatta papaların yanılmazlık yetkisinin hristiyan birliğine hizmet edebileceğini savunur ve sonuçta tüm teologları ve din adamlarını bu üstünlük etrafında birleşmeye çağırır.¹³⁷ Yine pek çok kişi, 2000 yılında İman Doktrini Kurulu’nun yayınladığı *Dominus Iesus* adlı belgenin ekümenik hareketi baltaladığı düşüncesindedir.¹³⁸ O dönemde bu kurulun başındaki isim şimdiki papa Ratzinger’dir ve Ratzinger’in ekümenizmle ilgi-

¹³³ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** md. 838.

¹³⁴ Md. 846.

¹³⁵ Md. 181.

¹³⁶ 25.05.1995 tarihli bu genelgenin tam metni için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint_en.html (11.07.2005).

¹³⁷ Bkz. *Ut Unum Sint*, prg. 88–96.

¹³⁸ Bkz. Michael Putney, “A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue”, *Ecclesiology*, 2.2, s. 179; Carol S. LaHurd, “Two Popes, Two Churches”, s. 301. **Dominus Iesus**’un metni için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html

li görüşünün eskiden beri “birleşme bize bir şey katmaz” yönünde olduğu bilinmektedir.¹³⁹

Ekümenik hareket içerisindeki tartışmalarda papalığın ne şekilde yer aldığı hususuna gelince; konu ile ilgili tartışmaların, temel olarak, papalığın mevcut kurumsal yapısı ile ekümenik hareket için ne gibi avantajlar veya engeller oluşturduğu üzerine odaklandığı görülmektedir. 1997 yılında Toronto’da, Kuzey Amerika Ekümenistler Akademisi (North American Academy of Ecumenists) tarafından düzenlenen bir toplantının konusu “Papalık: Hristiyan Birliği için Engel mi, Yoksa Sıçrama Tahtası mı?” biçimindeydi.¹⁴⁰ Aslında toplantının temel amacı Papa II. John Paul’un yukarıda bahsettiğimiz *Ut Unum Sint* adlı genelgesini değerlendirmektir ki, söz konusu genelge bu ve benzeri toplantılarda konunun tartışılmasına yol açmıştı. Bu toplantıda papalığın ekümenizm için katkı sağlayabileceğinden şüphe duyanlar yanında, R. Tillard gibi papalığın ekümenik amaç için “Tanrı’nın bir lütfü” olduğunu dile getirenler olmuştur.¹⁴¹ Yine aynı yıl Roma’da “Petrus İdaresi ve Kilisenin Birliği: Hoşgörölü ve Kardeşçe bir Diyaloga Doğru” adı altında bir sempozyum gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyuma, ev sahipliği yapan Katolikler dışında Anglikan, Luteryen, Ortodoks kiliselerini temsilen pek çok din ve bilim adamı katılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu papalığın önceliğinin –üstünlük değil– hukukî ve dinî değil, “sevgi ve kardeşlikte öncelik” biçiminde anlaşılması gerektiği yönünde görüşler serdetmişlerdir. Fakat, azınlıkta olsa da, bazıları asıl sorunun Katolik Kilisesi’nin papalıkla ilgili geleneksel iddialarından kaynaklandığını açıkça belirtmiştir.¹⁴²

Bir diğer konu, ekümenik hareketin başarısı için gerekli görülen teoloji ile papalık ilişkisidir. Son zamanlarda ekümenizmin başarılı olabilmesi için bir teoloji-

¹³⁹ Bkz. John P. Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, s. 664, 665.

¹⁴⁰ Bkz. Lorelei F. Fuchs, “1997 North American Academy of Ecumenists Meeting on the Papacy”, **Journal of Ecumenical Studies**, Spring 98, vol. 35, 2. ss. 308–316.

¹⁴¹ Tillard’la paralel düşünenlerin, yani ekümenik hareket içerisinde papalığı engel değil avantaj olarak görenlerin sayısı az değildir. Bkz. Louis Weil, “The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?”, **International Journal for the Study of the Christian Church**, vol. 4, no.1 (Mar. 2004), ss. 6–20; Wainwright, “Does Doctrine Still Divide?”, **Ecclesiology**, 2.1 (2005), s. 34.

¹⁴² James Buglisi, “The Petrine Ministry and Church Unity”, **Journal of Ecumenical Studies**, Spring 98, vol. 35, s. 309 vd.

sinin olması gerektiği sıkça dile getirilmektedir.¹⁴³ Hatta ekümenik hareketle ilgili çalışmalar dahilinde ortak bir amentü belirleme çabası vardır.¹⁴⁴ Ortak teoloji konusundaki çalışmalar sadece Protestanlar arasında değildir, Katolikler de zaman zaman bu çalışmalara katılmaktadırlar.¹⁴⁵ Bu faaliyetler içerisinde aktif olarak yer alan bazıları, papalığın bir takım özelliklerinin ekümenik hareket için katkı sağlayabilecek nitelikte olduğu düşüncesindedir.¹⁴⁶ Bu özelliklerden en önemlileri papanın birlik simgesi olması ve yanılmazlığıdır. Fakat bazı Protestanlar bu görüşleri dile getirmekle, papalık simgesi altında toplanmayı veya papanın yanılmazlığını kabul etmeyi değil, bu özelliklerin geliştirilecek ortak teolojide örnek alınmasını kastetmektedirler.¹⁴⁷ Yoksa herkes papalığın ekümenizme katkı sağlaması önündeki asıl engelin Roma Kilisesi'nin üstünlük iddiaları olduğunun farkındadır.¹⁴⁸

Ekümenizmin başarısının önündeki en büyük engellerden biri -dinlerarası diyalogda olduğu gibi- tarafların kendi içlerinde bir bütünlük sağlayamamış olmalarıdır ve bu yüzden ekümenizm oldukça zor bir projedir. Mevcut haliyle Dünya Kiliseler Konseyi'ne -bazı Luteryen, Baptist ve Pentakostal kiliseler dışında- 300'den fazla kilise üyedir. Tabi Roma Katolik Kilisesi de üye olmayan kiliselerden biridir. Vatikan'ın WCC'ye üye olmasının kendi teolojisine aykırı olduğu düşünülebilir. Çünkü üye olmak papanın üzerinde bir otorite kabul etmek demektir. Konsey açısından da aslında Vatikan'ın üyeliği risk arz etmektedir. Zira üye olması durumunda dev cüssesi

¹⁴³ Bkz. William G. Rusch, "Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge -A Possible Way Forward", ss. 107-122; Michael Putney, "A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue", s. 187-193; Michael Root, "The Development of Doctrine: A Lutheran Understanding and its Ecumenical Application, *Ecclesiology*, 2.1 (2005), ss. 35-51; Geoffrey Wainwright, "Does Doctrine Stil Divide?", ss. 11-34. Kanaatimizce ekümenik diyalogun dinlerarası diyalogdan temel farkı da burası, yani bir ortak bir teoloji arayışıdır.

¹⁴⁴ Wainwright, *a.g.m.*, s. 11, 26, 27.

¹⁴⁵ Örneğin 2004 yılında WCC ve Katolik Kilisesi üyelerinden oluşan bir grubun ekümenizmin anlamı ve amacı ile ilgili yayınladığı rapor (The Nature and Purpose of Ecumenical Dialogue) bu kapsamda bir çalışma sayılabilir. Bkz. Michael Putney, *a.g.m.*, ss. 179-193.

¹⁴⁶ Bkz. Pamela Dickey Young, "A Papacy Faithful to the Gospel: What Would the Prottestant Churches Require?", *Journal of Ecumenical Studies*, Summer/Fall 1998, vol.35, no. 3/4, s. 357-365; Granfield, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁴⁷ Michael Root, *a.g.m.*, s. 46-51.

¹⁴⁸ Bkz. "Lutheran-Roman Catholic Dialogue: Teaching Authority and Infallibility in the Church", *Theological Studies*, vol. 40, no.1 (Mar. 1979), ss. 113-166. Ekümenik hareketin önündeki en önemli engellerden biri de kutsal metinlerin nasıl anlaşıldığı ile ilgilidir. Tabi ki Katolik Kilisesi açısından bu farkların en önemlilerinden biri Roma ve papalığın önceliğini gösterdiğine inanılan metinlerdir. Çeşitli hristiyan kiliselerinde Kitab-ı Mukaddes'in nasıl farklı yorumlandığı hususunda bir çalışma için bkz. Kenneth Hagen (ed.), *The Bible in the Churches*, Marquette University Press, 1994.

ile konseyi yutabileceği endişesi vardır. Hristiyan birliğini sağlama konusunda ekümenik hareket dışında alternatifler var mıdır? Tüm hristiyanların katılımını öngören bir “federal model”den bahsediliyorsa da, bu ekümenizmden daha ütöpik bir projedir.¹⁴⁹

Sonuçta Granfield gibi yazarların da belirttiği üzere, mevcut papalık iddiaları Kilisenin ekümenik hareketin bir parçası olması önündeki en önemli engeldir.¹⁵⁰ Ayrıca papanın kendisini Kilisedeki “meslektaşlar”ından bile ayrı gördüğü bir ortamda, papalıkla diğer kiliseler arasında bir birleşme veya uzlaşmayı mümkün görmek gerçekçi değildir.¹⁵¹ Ekümenizmin savunucuları bazen fazla iyimser bir bakış açısıyla, VI. Paul’un “Papalığın hristiyanların birliği önündeki en büyük engel olduğu” cümlesini¹⁵² veya II. John Paul’un diğer hristiyanlara, “papalığı revize etmemize katkı sağlayın” çağrısını¹⁵³ önemli adımlar olarak görmekte ve bu tür açıklamaları “papalık kendini değiştirmek istiyor ve diğerlerinden gerçekten katkı bekliyor” biçiminde anlamak istemektedirler. Fakat bu tür ifadeler en iyimser tahminle gönül alma kabilinden veya siyaseten söylenmiş cümlelerdir. Yoksa papalığın resmî tavrı ve belgeleri ortadadır ve o, geleneksel tavrından bir taviz verecekmiş gibi görünmemektedir. Birçok yazarın dile getirdiği gibi, papalık ekümenizmle ciddi olarak ilgilenmemektedir ve böyle bir amacı da yoktur, hatta ondan endişe duymaktadır.¹⁵⁴

2. Papalık ve Misyonerlik

Ufolar ve uzaylılarla ilgili haberlerin oldukça arttığı dönemlerin birinde bir Kilise yetkilisi, eğer uzaylılar gerçekten varsa onlara da misyoner göndereceklerini açıklamıştır.¹⁵⁵ Misyonerlikle Hristiyanlık kadar özdeşleşmiş başka bir din yoktur. Bu, bu dine inananların kişisel tercihlerinden veya çeşitli hristiyan grupların sonradan gerçekleştirdikleri bazı organizasyonlardan kaynaklanan bir durum değildir. Misyonerlik bu dinin esaslarından biridir ve Hristiyanlığın başlangıcından günümü-

¹⁴⁹ Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 119 vd.

¹⁵⁰ Granfield bu iddiaları üç başlıkta toplar. Bunlar a) ilahî kurum olma b) yargılama üstünlüğü ve c) yanılmazlık iddiasıdır. Bkz. Granfield, **a.g.e.**, ss. 100–106.

¹⁵¹ Küng, **The Living Church**, s. 337, 338.

¹⁵² Aktarmalar için bkz. Leuba, “Papacy, Protestantism and Ecumenism”, s. 468; Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, s. 653; Granfield, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁵³ Bkz. Louis Weil, “The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?”, s. 6.

¹⁵⁴ Collins, **Upon this Rock**, s. 340; M. Baigent-R. Leigh, **Inquisition**, s. 282.

¹⁵⁵ M. Baigent-R. Leigh, **a.g.e.**, s. 284.

ze kadar, her hristiyan aynı zamanda bir misyoner olarak algılanmış ve misyonerlik de Kilisenin bir görevi olarak görülmüştür.¹⁵⁶ Sadece yakın dönemdeki Kilise belgelerine bakıldığında bunun ne kadar vurgulu bir biçimde ifade edildiği görülür. Bu belgelere göre misyonerlik kutsal bir görevdir ve bu görev hristiyanlara bizzat İsa tarafından verilmiştir.¹⁵⁷ Papa da, Kilise Yasası'na göre, tüm misyon faaliyetlerinin başındaki koordinatör ve idarecidir.¹⁵⁸

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, misyonerliğin tarihi Hristiyanlığın tarihi ile başlar. Fakat belli dönemlerde Kilise'nin bir misyonerlik atağı yaptığı görülür. 16. ve XVII. yüzyıl yoğun misyonerlik çalışmalarına sahne olmuştur. Ardından XVIII. yüzyılda güç kaybeden misyonerliğe XIX. yüzyılda XVI. Gregory yeni bir soluk getirir. Bu ivme XX. yüzyılda XIII. Leo ve XV. Benedict gibi papalarla devam eder. Fakat bu devrede katolik misyonerliğinin iki büyük sorunu vardır: Birincisi, misyon konusunda katolikler kadar profesyonel hale gelen protestanlar, diğeri ise misyonerliğin sömürgecilikle özdeşleşip itibar kaybetmesi. Misyonerlerin adeta sömürgecilerin öncü kolu gibi çalışması ve misyonerlikle siyasal amaçlar arasında görülen örtüşme nedeniyle, özellikle 1920'lerden sonra "Hristiyanlık, emperyalizmin bir aracı olarak görülmeye başlamıştır."¹⁵⁹ Buna karşı bazı önlemler alınması gerekmiş ve örneğin XV. Benedict, 1919'da yayınlanan ve modern misyonun *Magna Carta*'sı olarak kabul edilen *Maximum Illud* adlı genelgesinde bazı misyonerlik prensipleri ortaya koymuştur: a) hedef bölgelerde yerli din adamlarının görevlendirilmesi b) milliyetçi davranışlardan kaçınma ve c) bölge kültürüne saygı gösterme.¹⁶⁰ Daha önce bazı misyonerlerce denenen fakat Kilise tarafından hoş karşılanmayan "kültüre uyarlama" (inkültürasyon), yani Hristiyanlığı yerel kültür öğeleri üzerinden anlatarak yaymaya çalışma yöntemi de böylece dinî bir meşruiyet kazanmıştır.¹⁶¹ Bununla birlikte yakın dönemde Kilisenin misyonerlikle ilgili en önemli belgeleri II. Vatikan Konsili'nde

¹⁵⁶ K. Bihlmeyer – H. Tuchle, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁵⁷ Bkz. İkinci Vatikan Konsili belgelerinden **Ad Gentes**, prg. 6, 7; **Lumen Gentium**, prg. 13. Ayrıca **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 848–856. **Code of Canon Law**, can. 781–792.

¹⁵⁸ **Code of Canon Law**, can. 782.

¹⁵⁹ Bokenkotter, **Concise History**, s. 322. Misyonerliğin felsefi açıdan problemleri ve bu faaliyetlerin nihaî noktada siyasî amaçlara hizmet etmeye dönüşmesi hakkında bkz. Hanifi Özcan, "Misyonerliğin Felsefi Temelleri", www.dinlertarihi.com/dosyalar/makaleler.htm

¹⁶⁰ Stefano Girola, "Motivations of Catholic missionaries working with Austuralian Aborigines", **Austuralian Pschiatry**, vol. 11, 2003, s.25.

¹⁶¹ İnkültürasyon kavramı ile ilgili olarak bkz. Marcello de Carvalho Azevedo, **Inculturation and Challenges of Modernity**, Roma, 1982, ss. 6–10.

yayınlananlar, özellikle de bu konuya hasredilmiş olan 1965 tarihli *Ad Gentes* (Kilisenin Misyonerlik Faaliyeti ile ilgili Karar)'tir. Fakat bu belgeler bazılarına yeterince tatminkar gelmemiş ve konsilin, misyonerlik faaliyetleri hususunda bir zaafa neden olacağı (veya olduğu) eleştirileri dile getirilmiştir. II. John Paul'un 1995'te dünya çapında yeni bir evangelizasyon çağrısı yapmasının arkasında da bu eleştiriler yatmaktadır. Zira papa şu hususa dikkat çekmektedir; "II. Vatikan Konsili Kilisenin misyoner faaliyetinin sekteye uğraması değil, tam tersi yoğunlaşması anlamına gelmektedir."¹⁶²

Misyonerlik ülkemizde de sıkça gündeme gelen bir konudur ve bu bağlamda tartışılan hususlardan biri de misyonerlik yöntemleri ile alakalıdır.¹⁶³ Gerçekten de misyonerlikle ilgili eleştiriler amaçtan ziyade araçlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni de, günümüzde misyonerliğin doğrudan değil, başka hizmet alanları içerisinden yapılmasıdır. Modern misyonun özellikleri hakkında bir tasvir yapan Amerika Katolik Üniversitesi'nden Cenkner'in ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Cenkner her diyalogun nihaî amacının misyonerlik olduğunu vurguladıktan sonra diyalog çeşitlerini sayar ve Kilisenin misyonunun beş aşamalı olduğunu söyler: Ortama girmek, hizmet etmek, diyalog, inancı açıklamak ve vaftiz etmek.¹⁶⁴ Bu tanımlama, özellikle eğitim, sağlık, insanî yardım gibi hayır işleri ile misyonerlik arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kaldı ki Kilise metinlerinde de bu bağlantı açıkça kurulmaktadır ve misyonerlerin beyanlarında da bu düşünce tarzının tezahürlerini görmek mümkündür. Örneğin, insanların düçar olduğu çeşitli hastalıkların, inancı yaymak için Tanrı'nın bir lütfu olduğuna inanılmaktadır.¹⁶⁵ Dolayısıyla bu tür yaklaşımlar, misyonerlerin insanların zaaflarından ve çaresizliklerinden yararlandığı iddialarına yol açmakta ve çoğunlukla misyonerliğin istismarcılık (proselytism) ile itham edilmesine neden olmaktadır. Bunun dışında genel olarak misyonerlik veya Kilisenin tüm dünyanın hristiyanlaştırılması ideali, diğer dinlere

¹⁶² John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, s. 79.

¹⁶³ Türkiye'de Hristiyan misyonerliği ile ilgili yayınlara örnek olarak bkz. Samiha Ayverdi, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, İstanbul, 2001; Şinasi Gündüz, **Misyonerlik**, Ankara, 2005; **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996; **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Sempozyumu**, İSAV, İstanbul, 2004; **İslâmiyât** (Misyon ve Diyalog Sayısı), C. 5, S. 3, 2002.

¹⁶⁴ William Cenker, "Mission and/or Dialogue: A Roman Catholic Perspective", **Buddhist-Christian Studies**, vol. 17 (1997), ss. 130-139.

¹⁶⁵ Bkz. Stefano Girola, **a.g.m.**, s. 24,25.

ya da Hristiyanlığın başka mezheplerine mensup insanlar için her zaman bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

3. Dinlerarası Diyalog

Kilise açısından, tıpkı ekümenik harekette olduğu gibi, dinlerarası diyalog konusunda da asıl dönüm noktası II. Vatikan Konsili'dir. Papalığın diğer dinleri muhatab olarak görmesi, Garaudy'nin ifadesiyle "afroz çağının bitip diyalog çağının başlaması" bu konsil ile birlikte gerçekleşmiştir.¹⁶⁶ İkinci bölümde gördüğümüz üzere, söz konusu konsil ile başlayan bu süreçte Papalık bünyesinde hem diğer hristiyanlar, yahudiler veya hiçbir dine inanmayanlarla ilgili müstakil birimler, hem de dinlerarası diyalogla ilgili bir konsey kurulmuştur.¹⁶⁷ Peki diyalog kimleri kapsamaktadır? VI. Paul 1964 tarihli genelgesi *Ecclesiam Suam*'da dört tip diyalogdan söz eder: tüm insanlarla, tek tanrıya inananlarla, diğer hristiyanlarla ve katoliklerle.¹⁶⁸ Yani Kilise'nin diyalogu anlayışı kendi mensuplarından tüm insanlara kadar uzanan daireler biçimindedir.

VI. Paul ve II. John Paul döneminde dinlerarası diyalogla ilgili olumlu çalışmalar yapılmış ve iyimser metinler ortaya konmuştur. VI. Paul'un *Ecclesiam Suam* ve *Evangelii Nuntandi* (1975), II. John Paul'un *Redemptor Hominis* (1979) ve *Redemptoris Missio* (1990) adlı genelgeleri II. Vatikan Konsili sonrasında diyalogla ilgili önemli belgelerdir. Bunlara Dinlerarası Diyalog Konseyi'nin 1991 tarihli belgesi *Diyalog ve İlan (Dialogue and Proclamation)*'ı ve Teologlar Komisyonu'nun 1997'de yayınlanan *Hristiyanlık ve Diğer Dinler (Christianity and Religions)* adlı metinlerini ekleyebiliriz.¹⁶⁹ Bununla birlikte, II. Vatikan sonrasındaki süreçte, Papalığın ekümenizm konusundaki çelişkili tavrını diyalog konusunda da görmek müm-

¹⁶⁶ Bkz. Roger Garaudy, **Aforozdan Diyaloga**, çev. Sadık Kılıç, İstanbul, 1996. Ülkemizde dinlerarası diyalog konusundaki çalışmalara örnekler olarak bkz. Ali İsmail Güngör, **Vatikan, Misyon ve Diyalog**, Ankara, 1997; Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, Ankara, 2001; Mustafa Alici, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, İstanbul, 2005; Niyazi Öktem, **Diyalog Yazıları**, İstanbul, 2001; **İslamiyât** (Diyalog ve Misyon Sayısı), C.5, S.3, 2002.

¹⁶⁷ Teşkilatın yapısı ve faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Ali İsmail Güngör, **a.g.e.**, ss. 188–219.

¹⁶⁸ **Ecclesiam Suam**, md. 72–85 (metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam_en.html).

¹⁶⁹ Metinler için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/documents/rc_pc_interelg_doc_19051991_dialogue-and-proclamatio_en.html; http://www.vatican.va/edocs/ENG0219/_INDEX.HTM. söz konusu belgeler ve dinler arası diyalog konusunda II. Vatikan sonrası gelişmeler için bkz. Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, ss. 121–175.

kündür. Zira bahsettiğimiz Kilise metinlerinde diyalogun gerekliliği ve önemi vurgulanmaktadır, fakat bununla çelişen söylemlerden de vazgeçilmiş değildir. Bu, özellikle teolojik bakış açısında kendini göstermektedir. Örneğin, daha önce de bahsettiğimiz *Dominius Iesus* tarzı metinler diyalog taraftarlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü bu belge pek çok kişiye göre özel olarak bir dini hedef almamakla birlikte Katolik inancı dışındakileri resmen dışlamaktadır.¹⁷⁰ Ayrıca, Kilise'nin temel metinlerine bakıldığında da diyaloga açık veya çoğulcu bir zihniyet göze çarpmaz. Bunun farkında olan bazı *curia* üyeleri, diyalog bahsinde bazı sıkıntılı ifadelerin olduğunu kabul ederek *Kateşizm*'de her şeyin yer almasının mümkün olmadığını, *Katolik Kateşizm*'in zamana göre değişiklikler geçirdiğini söylemekte ve bir sonrakinin belki bu açıdan daha ileri bir metin olabileceği temennisinde bulunmaktadır.¹⁷¹ Fakat "Kilise dışında kurtuluş yoktur" biçimindeki ifade *Kateşizm*'de hala yerini korumaktadır. Yine, İslam ile ilgili ifadelerde de çelişkili bir tutum vardır. Katolik inancına göre müslümanlar Tanrı'nın kurtuluş planı içersinde midir değil midir? *Kateşizm*'e göre bu sorunun cevabı hem "evet" hem "hayır"dır. Bir maddede, *Nostra Aetate* ve *Lumen Gentium*'a da atıfta bulunularak şöyle denir:

"Esenlik tasarısı, Yaradanı kabul edenleri, öncelikle İbrahim'in inancını ifade eden, bizim gibi tek, bağışlayıcı, son günde insanları yargılayacak Tanrı'ya tapan Müslümanları da aynı şekilde kapsar."¹⁷²

Başka bir madde ise şu şekildedir:

"Hristiyanlık inancı, Mesih'te tamamlanmış olan Vahyi düzelttiğini ya da aştığını iddia eden "açınlanmaları" kabul edemez. Hristiyanlık dışı bazı dinler ve de böylesi "açınlanmalar" üzerine kurulmuş bazı yeni mezhepler bu kategori içindedir."¹⁷³

Evet, burada açıkça İslam'dan söz edilmemektedir. Fakat hedef alınan iddia-nın en önemli sahiplerinden birinin İslamiyet olduğu aşikardır. Çelişkiler bizzat papaların ifadelerine de yansımaktadır. Özellikle son dönemlerinde bir diyalog ve barış havarisi portresi çizen II. John Paul'ün diğer dinlerle ilgili söyledikleri oldukça şaşır-

¹⁷⁰ Qamar-ul Huda, "The 40th Anniversary of Vatican II", s. 331 vd.

¹⁷¹ Bkz. Michael L. Fitzgerald, "Other Religions in the Catechism of the Catholic Church", *İslamochristiana*, 19 (1993), s. 41.

¹⁷² *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 841.

¹⁷³ Md. 67.

tıcıdır. Budizme “ateist bir sistem” diyen papa, İslamiyete de açıkça teolojik eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre “İslam’ın Tanrısı tamamen bu dünyanın dışındadır” ve “İslam bir kurtuluş dini değildir.”¹⁷⁴ John Paul, diğer Hristiyanlar konusunda da “kardeşlerimiz” ve benzeri ifadelerle ılımlı mesajlar vermeye çalışsa da “sadece Roma Kilisesi mi haklı?” sorusuna verdiği cevap Katolikliğin geleneksel görüşünün tekrarı olmuştur: “İsa Kurtuluşun yegane yoludur, İsa’nın yegane yeri de Kilise’dir.”¹⁷⁵

Diyalogla amaçlanan nedir? “Dinlerarası diyalog” terimi aslında bir galattır. Zira diyaloga girenler dinler değil dindarlardır. Diyalog konusunun da tartışılanın dinî inançlar değil dindarların sorunları olması gerekir. Bu çerçevede gerçekleştirilen birçok toplantıda –yanlış biçimde– inançlar tartışılmakta ise de, diyalogun taraflar arasındaki yanlış bilgiler ve önyargıların giderilmesinde bir katkısı olabileceğini düşünmek makuldür.¹⁷⁶ Kilise, diyalogla amaçlanan şeyin dünya barışı olduğunun altını çizmektedir.¹⁷⁷ Fakat Kilisenin bu niyeti ile ilgili endişeler vardır. Bunların başında da diyalogun bir misyonerlik aracı olarak görüldüğü şüphesi bulunmaktadır. VI. Paul’un icad ettiği ve II. John Paul’ün devam ettirdiği “kurtarıcı diyalog” (dialogue of salvation) kavramı bu endişelerin en önemli nedenlerinden biridir. Çünkü bu kavram diyalogun amacının “kurtarmak” olduğunu ima etmektedir. Bu endişeye sahip olanlar sadece diğer dinlerin mensupları da değildir. Katolik olmayan Hristiyanlardan da bu konudaki tereddütlerini dile getirenler mevcuttur.¹⁷⁸ Kaldı ki bu endişeleri haklı çıkaracak önemli bazı veriler mevcuttur. Örneğin bir takım Kilise

¹⁷⁴ John Paul II, **Crossing the Threshold of Hope**, s. 92. Şimdiki papa XVI. Benedict de 2006 Eylül ayında Regensburg’da yaptığı konuşmada Hristiyanlığın aksine İslamiyette Tanrı ile akıl arasında bir bağ olmadığını ve –Bizans İmparatoru II. Manuel’den alıntı yaparak– Hz. Muhammed’in savaş-tan başka bir şey getirmediğini söylemişti. Papanın bu sözleri bir çok İslam ülkesinde ve Türkiye’de gösterilerle protesto edildi, fakat papa özür dilemedi. İlgili haberler ve yorumlara örnek olarak bkz. “Papanın Kızdıran Sözleri”, **Sabah** 15.09.2006; Hüseyin Hatemi, “Regensburg Hitabesi”, **Yeni Şafak**, 21.09.2006.

¹⁷⁵ Bkz. John Paul II, **a.g.e.**, s. 136 vd.

¹⁷⁶ Örneğin Amerika’daki Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki toplantılarda, müslümanlar sürekli Hristiyanların kendileri hakkındaki yanlış bilgilerini ve önyargılarını düzeltmeye çalışmaktadır. Bkz. John Borelli, “Christian-Muslim Relations in the United States: Reflections for the Future After Two Decades of Experience”, **The Muslim World**, s. 326.

¹⁷⁷ Örnek olarak bkz. Papa II. John Paul’ün bu konudaki konuşmaları. **Pro Dialogo**, no.107, 2001/2; **L'Osservatore Romano** Weekly Edition in English, 9 Mayıs 2001, s. 10.

¹⁷⁸ Söz konusu endişelerle ilgili olarak bkz. John Borelli, **a.g.m.**, s. 327; Michael Putney, **a.g.m.**, s. 184; Solomon Zeitlin, “The Ecumenical Council Vatican II and Jews”, s. 106.

mensupları diyalogun bir misyonerlik aracı olduğunu net bir biçimde ifade etmektedirler. Mannion, VI. Paul'un ortaya koyduğu "kurtarıcı diyalog" kavramını bir adım daha ileri götürerek "diyalog misyonu"ndan söz etmektedir.¹⁷⁹ Papalık Dinlerarası İlişkiler Konseyi başkanı Michael Fitzgerald, *Redemptoris Missio*'ya atfen aynen şunu şöyle söyler:

*"II. John Paul, Kilise'nin misyonerlik görevi hakkındaki mektubunda da (Redemptoris Missio) dinlerarası diyalogun Kilisenin İncili yayma görevinin bir parçası olduğunu vurgular."*¹⁸⁰

Yine, II. John Paul'un papalık teşkilatlarını düzenleyen genelgesine bakıldığında Dinlerarası İlişkiler Konseyi'nin Halkları Hristiyanlaştırma Kurulu ile irtibatlı çalışması öngörülmektedir.¹⁸¹ Yukarıda belirttiğimiz üzere, Cenken Kilise misyonunun aşamalarını tarif ederken diyalogun, misyonun zorunlu bir parçası olduğunu söylemişti. Bir başka hususa daha dikkat çekmektedir Cenken, o da, II. Vatikan belgeleri dahil olmak üzere, Kilise metinlerinde diyalog ve misyondan bahsedilmekle beraber bu ikisi arasında bir ayırım yapılmadığıdır.¹⁸²

Bunların dışında, genel olarak diyalog konusunda da bazı tereddütler ve endişelerden söz edilebilir ki, Doğu ile Batı veya Hristiyanlık ile İslam söz konusu olduğunda bu tereddütler daha anlamlı hale gelmektedir. Binder, bu hususa şöyle dikkat çeker:

*"Diyalog baskıcı ve bastırıcı bir niteliğe sahip olabildiği için, farklı bilinç biçimlerine sahip olan topluluklarla diyalog kurma çabasının her zaman karşılıklı olarak yararlı sonuçlar doğurup doğurmayacağını irdelemenin bazı önemli nedenleri vardır."*¹⁸³

¹⁷⁹ Mannion, "Ecclesiology and Postmodernity", s. 318.

¹⁸⁰ M. Fitzgerald – F. Machado, "Yeni Oluşan Dinler Teolojisi", çev. Ali İhsan Yitik, **DEÜİFD**, S. XVII, 2003, s. 337.

¹⁸¹ **Pastor Bonus**, md. 161.

¹⁸² William Cenken, **a.g.m.**, s. 131. Diyalog-misyon ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Mahmut Aydın, **a.g.e.**, ss. 157–170; "Dinlerarası Diyalog Yeni Bir Misyon Yöntemi mi?", **İslâmiyât**, C.5, S.3, 2002, ss. 17–48. Diyalogla misyonun ne derece özdeşleştirildiğini bazı katolik yayınevlerinin klişelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Maryknoll adlı şirketin kitaplarının başında şu ibare yer almaktadır: "Maryknoll, Orbis Books vasıtasıyla misyon için temel olan uluslararası diyalogu teşvik etmektedir." William J. La Due, **The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy**, Orbis Books, New York, 1999.

¹⁸³ Leonard Binder, **Liberal İslam**, çev. Yusuf Kaplan, Kayseri, 1996, s. 10.

Edward Said'in gösterdiği gibi, geniş anlamıyla bakıldığında oryantalizm de bir diyalogdur. Fakat bu diyalog, Batı'nın yukarıdan bakan (hegemonik), kibirli karakterinin gölgesi altında kalmıştır.¹⁸⁴ Yani her diyalog olumlu sonuç vermeyebilir. Diyalog bizzatî olumlu bir eylem değildir. Benzer bir durum, diyalogla neredeyse her zaman yan yana kullanılan hoşgörü (daha doğrusu tolerans, yani tahammül) için de geçerlidir. Hoşgörü doğal bir şey değildir ve varlığı veri alınamaz. İradî olarak yönelinmesi, kastedilmesi gerekir. Ayrıca, John Lock gibi filozofların da belirttiği üzere, hoşgörü çoğunlukla hakim konumda ve güçlü olanların değil daha ziyade kendisini tehdit altında hissedenenlerin ön plana çıkardığı bir söylemdir. Toleransı savunanlar gücü ele geçirdiklerinde bundan hiç haberleri yokmuş gibi davranmaktadırlar.¹⁸⁵

Sonuçta dinlerarası diyalog, görünürdeki bazı söylemler itibariyle, birçok insana cazip gelmekle birlikte birçoğunda da endişeye neden olmaktadır. Ülkemizde olduğu gibi pek çok insan diyalogun amacının hristiyanlaştırmak olduğu fikrine sahiptir.¹⁸⁶ Kaldı ki Kilise içerisinde de diyalog karşıtları mevcuttur. Bunlara göre II. Vatikan'ın ürünü olan diğer kiliselerle ve dinlerle diyalog faaliyetleri, Katolikliği bir kimlik krizine sokmuştur:

*“Katolikler konsilden önce kim olduklarını ve kim olmadıklarını biliyorlardı. Oysa konsilden sonra kimlikleri bulanıklaştı ve kendilerini Katolik olmayanlar üzerinden tanımlamaya başladılar.”*¹⁸⁷

¹⁸⁴ A.g.e., s. 8.

¹⁸⁵ Bkz. Fatma Mensur Coşar, **Din Savaşları**, ss. 12, 118–121.

¹⁸⁶ Dinlerarası diyalog konusunda bu tarz düşünceye dayanan yayınlara örnek olarak bkz. Yünni Sezen, **Diyalog İhaneti**, İstanbul, 2006; Müslim Karabacak, **Dinlerarası Diyalog: Şartlara Uydurulmuş Misyonerlik**, İstanbul, 2005; Mehmet Oruç, **Dinlerarası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform**, İstanbul, 2003. İnternet sitesi olarak bkz. <http://www.diyalogmasali.com>

¹⁸⁷ Bokenkotter, **Concise History**, s. 387.

D- PAPALIK VE DÜNYA SİYASETİ

1. Kilise ve Devlet

İncillerde nakledildiğine göre Hz. İsa bir “Tanrı Krallığı”ndan söz etmektedir. O, bahsettiği “Krallık”ın bu dünyada olmadığını söylese de¹⁸⁸ hristiyanların bu kavramı tamamıyla manevî bir şekilde yorumladıklarını söylemek zordur. Tanrı Krallığı aslında Yahudilikten tevarüs edilen bir anlayıştır.¹⁸⁹ Hristiyanlık, dinî gelenek açısından olduğu gibi, tarih boyunca, dünyaya karşı tavrı ve siyasetle ilgisi bakımından da Yahudilikten tamamen ayrılmış değildir. Örneğin, “Bizans’ın ‘Tanrı’nın Dünya-daki Krallığı’ düşüncesi, İsrail’in Eski Ahit’inde olduğu gibi, siyasal, maddî ve somuttur.”¹⁹⁰ Katolik öğretisine göre de Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı Kilisedir.¹⁹¹ Kilisenin tarih boyunca tavrı da, Tanrı Krallığı’nın dünyevî olarak anlaşıldığını göstermektedir. Kaldı ki, Katolik dünyanın önde gelenlerinden pek çoğuna göre siyaset, “Tanrı’nın sahnesi”dir ve papalar da, din adamları da, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte bu sahnenin aktörleri olmak zorundadır.¹⁹²

Birinci bölümde de gördüğümüz üzere papalık, özellikle I. Leo’dan itibaren dünyevî hakimiyet iddiasında bulunmaya başlamış ve sonraki zamanlarda güçlü papalar ve güçlü imparatorlar zorunlu olarak birbirlerinin düşmanı olmuşlardır. Kilisenin dünyevî iktidarla mücadelesi aslında sezaro-papizm ile teokrazi arasındaki mücadeledir. İmparatorlar veya krallar Kiliseyi hakimiyet altına almaya çalışmış, papalar ise dinî alanda olduğu gibi dünyevî alanda da en üst otorite olduklarını iddia etmişlerdir. Ortaçağ’ın, özellikle “Yüksek Ortaçağ” denilen son diliminde Papalık imparatorlar ve krallarla başa baş bir mücadele vermiştir. Zaman zaman otorite açısından zayıflamış olsa da birçok dönemde sadece kendi topraklarında değil tüm Avrupa’da

¹⁸⁸ Yuhanna, 18: 36

¹⁸⁹ Tanrı’nın Krallığı kavramı ile ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. Mehmet Paçacı, “Allah’ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları”, **İslâmî Araştırmalar**, C. 7, S. 2, ss. 181–192.

¹⁹⁰ Joseph Campbell, **Tanrının Maskeleri – Batı Mitolojisi**, çev. K. Emiroğlu, Ankara 1995, s. 375.

¹⁹¹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 763.

¹⁹² Paul J. Griffiths’in bu görüşleri için bkz. “The Future of the Papacy: A Symposium”, s. 14.

etkili bir kurum olmuştur. Papalığın bu toplumsal etkisi de manevî otoritesinden kaynaklanmıştır.¹⁹³

Modern ulus devletlerin kurulmaya başlaması ve din-devlet ayrılığının ortaya çıkışıyla birlikte Kilise ile devlet arasındaki sorun temelde değişmemiş, ancak biçim olarak farklılaşmış ve daha da karmaşık hale gelmiştir. Laiklik (Kilise ve devletin ayrılması) aslında başlangıcı itibariyle Kilisenin bir isteğidir. Çünkü Kilisenin devlet iktidarına ve müdahalesine karşı özgür bir alan yaratmak için buna ihtiyacı vardır.¹⁹⁴ Fakat işler papalığın beklediği gibi gelişmemiş ve hakim devletlerin ya tamamen dine ilgisiz (veya karşı) ya da tüm dinleri aynı statüde kabul eden düzenlemeleri papaları rahatsız etmiştir. XX. yüzyılın başlarında XIII. Leo, devletin Katolik Kilisesine diğer dinî organizasyonlar gibi bakamayacağını ve ona belli imtiyazlar vermesi gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁵ 1905'te Fransa'da Kilise ve devletin kanunen ayrılması ortaya çıkınca Papa X. Pius, 11 Şubat 1906 tarihli *Vhementer Nos* isimli genelgesinde Fransa ruhbanına ve halkına seslenerek, Kilisenin devletten kesinlikle ayrılamayacağını söylemiştir.¹⁹⁶

Günümüzde Fransa'nın laikliğin kalesi olarak görülmesi de tesadüfî değildir.¹⁹⁷ Zira Fransa yüzyıllar boyunca Kilise ile en fazla mücadele eden ülke olmuştur. Gerçi tarihe bakıldığında Papalığın Fransızlarla ilişkisi paradoksaldır. Papalığa top-
rak verip onun dünyevî bir hakimiyet alanına sahip olmasını sağlayan Pepin de Fransızdır, Kilisenin baş düşmanlar olarak gördüğü Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin havarileri de. Fakat laikliğin gelişimi açısından bakıldığında bugün Fransa'nın aşırı laikçi tutumunun tarihsel arkaplanında Fransa ile Papalık arasında geç-

¹⁹³ Manevî otoritenin geçmişte nasıl işlev gördüğü ve iktidar aracı olarak kullanıldığı hakkında bkz. Rodney Bruce Hall, "Moral Authority as a Power Resource", **International Organization**, vol. 51, no.4 (Autumn 1997), ss. 591-622; J.M. Hobson-J.C. Sharman, "The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change", **European Journal of International Relations**, vol. 11 (1), 2005, ss. 81-86.

¹⁹⁴ Bkz. Christopher M. Gray, "The Provocative Power of the Papacy", s. 506.

¹⁹⁵ La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 251.

¹⁹⁶ Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/index.htm.

¹⁹⁷ Avrupa'da din-devlet ilişkileri ve laikliğin Avrupa ülkeleri arasında uygulanışı açısından karşılaştırılması konusunda bkz. Jaques Robert, **Batı'da Din-Devlet İlişkileri, Fransa Örneği**, çev. İzzet Er, İstanbul, 1998; Jean Baubérot (ed.), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik**, çev. Fazlı Arabacı, İstanbul, 2003.

mişte yaşanan sert mücadelenin olduğu söylenebilir. Günümüzde dahi bu gerginliğin uzantılarını görmek mümkündür.¹⁹⁸

Bugün Kilise içerisinde hala, devletin Kiliseye tâbî olması biçiminde bir teok-rasiyi değilse de, devletin Kilisenin üstünlüğünü tanınması ve Hristiyan ilkelere göre davranması gerektiğini savunanlar mevcuttur. Fransa örneğindeki gibi bir din-devlet ayrılığının kötü sonuçlar doğurduğunu ve Avrupa'nın yeniden hristiyanlaştırılması gerektiğini söyleyen Paris Başpiskoposu Lustiger ve devletin hristiyan esaslara dayanan temel bir değerler çerçevesini benimsemesi gerektiğini, dinin özel/bireysel alanla sınırlandırılmayacağını savunan şimdiki papa Ratzinger bunun örnekleridir.¹⁹⁹ Günümüz dünyasında, özellikle de Avrupa'da Kilisenin bir takım hukukî düzenlemelerden hoşnut olmadığı bilinmektedir. Fakat din-devlet ilişkileri –en azından hukukî metinler anlamında– ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bugün Avrupa ülkeleri arasında dört değişik uygulamadan söz edilmektedir: a) İngiltere, Danimarka ve Yunanistan gibi, bir devlet dinine ya da millî kiliseye sahip olanlar b) Almanya, Hollanda ve Belçika gibi, dinî çoğulculuğun hakim olduğu yarı laik devletler c) İspanya, İtalya Portekiz gibi laik fakat Katolikliğin avantajlı konumda olduğu ülkeler d) Gösterilebilen tek örneğin Fransa olduğu, tamamen laik ülkeler.²⁰⁰

Bununla birlikte, hukukî metinlerde ne yazarsa yazsın, günümüz Avrupasında din kültürel olarak önemli bir unsur olmaya devam etmektedir. Öte yandan, Avrupa'da siyasetle Hristiyanlığı birbirinden ayırmak neredeyse imkansızdır. Örneğin, Ratzinger papa olduktan sonra ilk ziyaretini Ağustos 2005'te memleketi Almanya'ya

¹⁹⁸ II. John Paul öldükten sonra, Fransa'da bir şehre heykelinin dikilmesi bile ortalığı karıştırmaya yetmiştir. Rus bir heykeltraşın hediyesi olan heykel Ploermel Belediyesi tarafından şehrin meydana dikilmiştir. Bazı gruplar kamusal alana dinî bir sembol dikmenin laikliğe aykırı olduğunu savunarak sekiz metre yüksekliğindeki bu heykeli protesto etmişler, fakat heykel'in örtüsü 10 Aralık 2006'da törenle açılmıştır. Törenin aslında 9 Aralıkta, yani tam da Fransa'da laikliğin kabulünün yıldönümünde yapılması planlanmıştır. Ancak bu “tesadüf” bazılarının dikkatini çekince tören bir gün sonraya ertelenmiştir. Laiklik Platformu üyeleri heykelin dikilmesine de törene de karşı çıkmışlardır. Fakat tören yapılır, hatta heykelin dikildiği meydanın adı da II. John Paul Meydanı olarak değiştirilir. Özellikle Belediye başkanını suçlayan muhalifler konuyu mahkemeye intikal ettirmişlerdir. İlgili haber için bkz. **Zaman**, 14.12.2006.

¹⁹⁹ Bkz. Rubenstein, “Yirmibirinci Yüzyılda Din”, ss. 183–186.

²⁰⁰ Bkz. A.C. Hemerijk (ed.), **The European Union, Turkey and Islam**, s. 33; Fazlı Arabacı, “AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye”, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik**, ss. 7–33.

yaptı. Köln’de düzenlenen Dünya Gençlik Günü kapsamında, endüljans vadiyle bu-
raya gelen papayı yüzbinlerce kişi dinledi.²⁰¹ Papanın bu ziyareti tamamen dinî bir
faaliyet olarak algılanmadı. Birçok kişi, tam da Almanya’daki seçimler öncesine “te-
sadüf eden” bu ziyareti Hristiyan Birlik partilerine destek olarak yorumladı. Kaldı
ki, Avrupa’da Hristiyan Demokratlar’la gerek yerel kiliseler, gerekse Vatikan ara-
sındaki ilişkiler oldukça önemlidir.²⁰² Zira Hristiyan Demokratlar, Almanya’daki
“Hristiyan Tarihsel Birliği” gibi Protestan ağırlıklı bazı istisnalar dışında, çoğunluk-
la katoliktir. Bunlar merkez veya merkez sağ partiler olarak nitelenir. Almanya’da
CDU (Christlich Demokratische Union), İtalya’da CD (Democrazia Cristiana), Fran-
sa’da MRP (Mouvement Républicain Populaire) Hristiyan Demokrat partilerin en
önemlileridir.²⁰³ Birçok kişiye göre “kiliseler bugün toplumsal ve siyasal taleplerini
büyük oranda Hristiyan partiler aracılığıyla seslendirmektedirler.”²⁰⁴ Hatta günü-
müzde “toplumsal, ekonomik, siyasî konuları ve sorunları hristiyan prensipler ışı-
ğında değerlendiren bir ideoloji”²⁰⁵ şeklinde tanımlanan bir “Hristiyan Demokrasi
İdeolojisi”nden söz edilmektedir. Bu ideoloji, klasik liberalizmin tersine bireyi bir
aile ferdi, toplumun ve manevî bütünlüğün bir parçası olarak gören bir anlayışa sa-
hiptir. Toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı ön plana çıkarmaktadır.²⁰⁶ Bununla
birlikte, Kilise’nin bizzat kendisini tıpkı siyasî partiler gibi bir “çıkar grubu” (interest
group) olarak gören yaklaşımlar da söz konusudur. Buna göre Kilise her hareketinde
bir kâr- zarar hesabı yapmaktadır.²⁰⁷

²⁰¹ Papalığın bu toplantıya katılanlara endüljans vaadinin metni için bkz. **L'Osservatore Romano**, 10/17 August, 2005.

²⁰² Bkz. Carolyn Warner, **Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe**, New Jersey, 2000, s. 8; M. Emin Köktaş, **Din ve Siyaset**, Konya, 1997, s. 66 vd.

²⁰³ Bununla ilgili bir tartışma için bkz. Paolo Pombeni, “The Ideology of Christian Democracy”, **Journal of Political Ideologies**, (2000), 5 (3), ss. 289–300.

²⁰⁴ M. Emin Köktaş, **Din ve Siyaset**, Konya, 1997, s. 67.

²⁰⁵ Carolyn Warner, **a.g.e.**, s. 10

²⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Paolo Pombeni, “The Ideology of Christian Democracy”, **Journal of Political Ideologies**, (2000), 5 (3), ss. 289–300.

²⁰⁷ Bkz. Carolyn Warner, **a.g.e.** s. 10.

2. Değerler mi, Çıkarlar mı?

Özelikle Vatikan Devleti'nin kurulmasından sonra papalığın dünyevî meselelere karışmama ile bunlara müdahil olma arasında zaman zaman gidip geldiğini, fakat her halükarda pragmatist bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Aydınlanma dalgasının etkisiyle Kilise, yetkilerinin sınırlandırılması ve dünyevî işlere karışmaması yönünde yükselen seslere tepki göstermiş ve bu yöndeki beklentilere olumlu cevap vermemişti. Dahası, siyasî gelişmelerin eski düzenden farklılaşmasını, yani liberal, cumhuriyetçi, demokratik eğilimleri hep kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamış ve bunlara karşı mücadele vermişti.²⁰⁸ Siyasî gücü olmadığı için manevî silahlarını kuvvetlendirmeye çalışan Papalık, yanılmazlık doktrinini ilan etti. Fakat İtalya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, diğer ülkeler üzerindeki etkisi bir yana, kendi topraklarını dahi kaybetti. 1929'da Vatikan'ın kuruluş anlaşmasında ise ısrarla papalığın tarafsızlığı vurgulanıyordu.²⁰⁹ İki dünya savaşında ve akabinde de papalık hep tarafsız bir görüntü vermeye çalıştı. Peki gerçekten tarafsız olabildi mi? Özellikle faşist iktidarlara ilişkisine ve komünizme karşı verdiği mücadeleye bakarsak hayır. Birçok konuda papalık taraf olmuştur. Fakat taraf olurken bir takım değerleri ve inançları esas aldığı söylemek zordur. Kilise için belirleyici olan daha ziyade o ortamdaki çıkarlarıdır. M. Gray bunu şu örnekle açıklar:

*“Kilisenin, zamanında Latin Amerika'daki diktatörlerle işbirliği yaptığını, İspanya'da Franco, İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler'le anlaşmalara imza attığını bilmeyenler, Soğuk Savaş döneminde Polonyalı Wojtyla'nın papa seçilip komünizmle mücadele etmesini dinî ve insanî gerekçelerle yapıldı sanabilir.”*²¹⁰

Bu durum Kilise içerisinde tuhaf çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Kilise, 1970'lerde Nikaragua'daki Somoza rejimini resmen desteklemektedir, fakat rejim karşıtlarının başını çekenler de yine Katolik Kilisesinin üyeleridir. Sonuç itibarıyla Papalık, çıkarlarını ön planda tutmakta ve bunları değerlerden öne koymaktadır. Ayrıca çoğu kez iddia ettiği gibi tarafsız bir konumda da değildir.

²⁰⁸ Gee Burns, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, s. 1123; Kilisenin özgür düşünceye karşı mücadelesi hakkında ayrıca bkz. Albert Bayet, **Dine Karşı Düşünce Tarihi**, çev. Cemal Süreya, 1991.

²⁰⁹ Bkz. Ek 7.

²¹⁰ Bkz. Christopher M. Gray, “The Provocative Power of the Papacy”, s. 500, 501.

Avrupa ülkeleri arasındaki hakemlik rolünü çoktan kaybetmiştir. Bugün tarafsız ülke deyince Vatikan değil İsviçre akla gelmektedir.²¹¹ Kaldı ki, tarafsızlık bizatihi bir erdem değildir. İnsanların beklentisi Kilisenin, hadiseler karşısında tarafsız kalması değil, haksızlığa, zulme uğrayandan yana olması, yaşanabilecek olumsuzlukları engellemek için çaba sarfetmesidir. Fakat özellikle yakın bir geçmişte, II. John Paul dönemindeki iki olay, papalığın bu konuda başarılı bir sınav vermediğini göstermektedir. 1990’larda Bosna ve Ruanda’da yaşanan iki soykırımda da Kilise üzerine düşeni yapmamıştır.

Avrupa’nın göbeğinde yaşanan bir dram olan Bosna Savaşı’nda üç millet ve üç inanç vardır: Ortodoks Sırp, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar. Bu savaşın mağdurları, Sırp’ların yok etmeye azmettiği Müslüman Boşnaklardır. Vatikan’ın barışçıl bazı girişimleri nasihatten öteye gitmemiştir. Bu vahşete karşı Kilise sadece dua edip çağrılar yapmakla yetinmiştir. Savaş Amerikan müdahalesiyle bittikten sonra ise çeşitli kiliseler Papalığın barışa nasıl “katkı” sağladığını gösteren yayınlar yapmıştır.²¹² Ruanda’daki durum Papalık açısından daha vahimdir. Zira tarafların her ikisi de katoliktir. Nüfusun yaklaşık %90’nını oluşturan Hutular sayıca azınlıkta olan Tutsileri acımasızca öldürürken bazı katolik rahipler “‘yoksuldan yana olma’ ve ‘öfkelerini anlama’ bahanesiyle soykırımın işbirlikçileri haline gelmiştir.”²¹³ II. John Paul’un konuyla ilgili sorulara verdiği cevap “üyelerinin işlediği suçlardan dolayı Kilise sorumlu tutulamaz” biçimindedir.²¹⁴ Üstelik Vatikan, Belçika’da, 1994 Ruanda soykırımı sırasında savaş suçu işledikleri gerekçesiyle iki rahibenin 15’er yıl hapis cezasına çarptırılmasını protesto etmiştir.²¹⁵

Tabi işin bir de sahip olunan güçle ilgili bir tarafı vardır. Stalin’e papadan bahsettiklerinde, “kaç tane ordusu varmış?” diye sorduğu söylenir.²¹⁶ Evet orduları

²¹¹ Bkz. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, ss. 254–256.

²¹² Örnek olarak bkz. *Vatikan ve Bosna-Hersek’teki Savaş*, XXXIII. John Ekümenik Merkezi, Ankara, 1994.

²¹³ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, s. 124.

²¹⁴ <http://www.afrol.com/features/1060>

²¹⁵ “Vatikan’ın Şaşırtıcı Tepkisi”, *Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Bülteni*, 11.06.2001.

²¹⁶ M. Fiedler - L. Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 5

yoktur ama, papa dünyada önemli bir nüfusun “Tanrı’nın Vekili” olduğuna inandığı adamdır. Fakat değişen dünya karşısında papalığın otoritesinin bir hayli aşındığı bir gerçektir. İtalya’da dahi Papalığın yerleşik görüşlerinin hilafına olan bazı hukukî düzenlemeler halkoyu ile kabul edilmiştir. Örneğin, 1974’te boşanma; 1975’te doğum kontrolü araçlarının kullanılması; 1981’de kürtaj, referandumlarla kanunî hale gelmiştir.²¹⁷ Yine yakın zaman önce, AB Anayasası hazırlanırken Kilise’nin, Hristiyanlığa atıf yapılması yönündeki talepleri dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte Kilise adeta “insanlarla ilgili olan her şey Kilise ile ilgilidir” düşüncesinden asla vazgeçmemiş, dünya meseleleri ile ilgili hemen her konuya müdahil olmuştur.²¹⁸ Üstelik bu ilgisi insanlar tarafından benimsenmiş olmalı ki, bazı sorunlarla ilgilenmediği zaman da eleştirilmektedir. Örneğin 2005 yılında II. John Paul, aidsle mücadeleye yeterli desteği sağlamadığı için “büyük bir hata” yapmakla itham edilmiştir.²¹⁹

Bazı durumlardaki çıkarları bir yana, Papalığın tamamen değerlere dayalı bir siyaset izlemesine engel olan başka faktörler de vardır. Bunların başında dünya gerçekleri ve Papalığın aynı zamanda bir devlet olmasının getirdiği sınırlamalar gelmektedir. Kilise sadece dinî bir kurum veya bir sivil toplum örgütü değildir, diğer ülkelerle ilişkileri “diplomatik” olmak zorundadır. Bir başka ayırımı da kişiler ve kurum arasında yapmak gereklidir. Mevcut şartlar içerisinde Vatikan’ın dünya siyaseti ile ilgili doğrudan, resmî bir açıklama yaptığına veya hakim güçlere yönelik açıkça bir eleştiride bulunduğu pek şahit olmayız. Fakat Kilise içerisinde Amerikan müdahaleciliğini, kapitalizm ve hatta ulus-devlet anlayışını oldukça sert bir şekilde eleştirenlere rastlamak mümkündür. Örneğin William Canavaugh, şu anda dünya gündeminin ilk sırasında yer alan Irak’taki savaş üzerinden sıkı bir ulus-devlet ve kapitalizm eleştirisi yapmaktadır. 2005 yılında gerçekleştirilen Dominiken Konsili’nde sunduğu “Tanrı Adına Öldürmek” isimli tebliğinde Canavaugh, dinin şiddet ile özdeşleştirilmesine ve adeta dinin şiddeti, seküleritenin ise toleransı temsil ettiği düşüncesinin yayılmaya çalışılmasına itiraz eder. Ona göre, Tanrı’nın emirlerini ciddiye almanın ve dini bireysel değil cemaatsel bir olgu olarak görmenin, anında fundamentalizm

²¹⁷ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 1996, s. 375.

²¹⁸ Örneğin Papalık 80’li ve 90’lı yıllarda nükleer silahsızlanma konusundaki tartışmalara dahil olmuş ve silahsızlanmayı desteklemiştir. Bkz. Douglas Roche, “The Holy See and Nuclear Disarmament”, **America: The National Catholic Weekly**, vol. 178, no. 8 (1998), s. 9.

²¹⁹ Bkz. “The Pope’s Greivous Errors”, **The Lancet**, Mar. 12–18, 2005, s. 912.

diye yaftalanması da çok yanlışır.²²⁰ Canavaugh, aslında ulus-devletin de din gibi işlev gördüğünü ve Tanrı adına öldürmek vahşet diye nitelenirken ulus-devlet adına öldürmenin mazur gösterilmeye çalışıldığını, oysa ulus devlet adına öldürmenin de “sahte bir tanrı” adına öldürmek olduğunu söyler. Çünkü Hobbes’un tabiriyle ulus-devlet “ölümlü tanrı”dır, üstelik tıpkı Eski Ahit’in tanrısı gibi, başka bağılıklardan hoşlanmayan “kıskanç bir tanrı”dır. Sözlerini, Irak savaşı ile ilgili bir değerlendirmeye bitirir Canavaugh: “Evet, bu bir din savaşıdır; liberal, demokratik kapitalizm dininin İslam dinine karşı yürüttüğü bir savaş.”²²¹

3. Diğer Devletler ve Bağlı Kiliselerle İlişkiler

Papalığın en önemli sorunlarından biri de, kendisine bağlı kiliselerin bulunduğu ülkelerdeki sosyo-politik şartların çeşitliliğidir. Katolikliğin ağırlığını koruduğu birçok merkezî Avrupa ülkesinde önemli sorunlarla karşılaşılmıyormuş gibi görünebilir. Fakat siyasî karışıklıkların veya otoriter yönetimlerin ya da farklı bir kültürel havanın hakim olduğu yerler söz konusu olduğu için Papalığın, dış ülkelerdeki tüm kiliselerle aynı tarz bir ilişkiye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Mesela, yıllardır bazı kiliseler papalığın kendilerini yalnız bıraktığını adeta sızlanarak ifade etmektedirler. Bunlardan biri Kuzey İrlanda, özellikle de Katolik-Protestan çatışmasının en hararetli mekanlarından biri olan Ulster bölgesi katolikleridir.²²² Fakat biz burada kısaca, daha çarpıcı ve birbirine zıt iki örneği ele alacağız: ABD ve Çin.

“Amerikalılık” imajı çoğunlukla WASP (Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan)’a indirgense de Katoliklik ABD’de görmezden gelinebilecek bir unsur değildir. XX. yüzyıl başları itibariyle burada onbeşin üzerine katolik metropolitlik bulunmakta, ayrıca Katolik Kilisesinin eğitim alanında önemli faaliyetleri göze çarpmaktadır. ABD’de katoliklere ait 10.000’e yakın ilkokul, 2000’in üzerinde orta dereceli okul, 200’ün üzerinde kolej ve 300 civarında ruhban okulu vardır. Fakat ABD yönetiminde katoliklerin bir ağırlığı olduğu söylenemez. Birleşik Devletler’in şimdiye kadar bir

²²⁰ Bkz. William T. Cavanaugh, “Killing in the Name of God”, **Dominican Council 2004**, ss. 510–526.

²²¹ **A.g.m.**, s. 521.

²²² Bkz. Norman Vence, “No pope here? The catholics of Ulster: a history”, **History of European Ideas**, 27 (2001) s. 171–180.

tane Katolik başkanı olmuştur, o da bir suikast sonucu öldürülen John F. Kennedy'dir.²²³

Papalığın ABD ile ilişkileri çoğunlukla "istisnai" diye nitelenir.²²⁴ Bunun nedeni "özgürlükler ülkesi"nin kültürel özelliğidir. Bellah'ın ifadesiyle, Amerika'ya ilk gidenler için "Avrupa Mısır'dı, Amerika ise vadedilmiş topraklar..."²²⁵ Bu vadedilmiş topraklarda, farklı etnik kökenden ve değişik kültürlerden gelenler "Amerikalılık" kimliği altında bütünleşmiştir. Bu kimliğe, adeta bir din gibi işlev gördüğünden, bazı sosyologlar "Amerikan Sivil Dini" derler. Zira Abraham Lincoln, Amerikan bayrağı, Bağımsızlık Günü kutlamaları ve belirli tarihî mekanlar bu dinin azizleri, sembolleri, ayinleri ve ibadethaneleri gibidir.²²⁶ Bazıları Katolikliğin ABD'de, "Amerikalılık"ın oluşum sürecinin bir parçası olduğunu ve bu konumunu halen sürdürdüğünü savunur. Brown ve Anatolios gibi yazarlar "Amerika'da Katolik Kilisesi, Amerika'nın bizzat kendisi gibi bir 'eritme potası'dır" der.²²⁷ Bu iddia bazılarınca kabul edilmese de Amerika'daki Katolik Kilisesinin bu ülkedeki dinî ve siyasî gelişmeler altında şekillendiği bir gerçektir. Yani Amerika'da Kilise oldukça belirgin biçimde "Amerikalı"dır. Bunu bazı Kilise yetkililerinin bir takım konularla ilgili açıklamalarında da görmek mümkündür. Örneğin Vietnam Savaşı sırasında New York'lu kardinal Francis Spellman, savaşı neden desteklediğini şöyle açıklamıştır: "Doğru ya da yanlış, söz konusu olan benim ülkem."²²⁸

Bu farklı dünya ile Vatikan'ın ilişkilerinde zaman zaman bazı sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle Papalığın bir takım konulardaki müdahalesi Amerikan katoliklerinde rahatsızlıklara yol açmaktadır. Fakat Vatikan, ince bir politikayla,

²²³ Amerika Katolik Kilisesi hakkında bkz. Bokenkotter, **Concise History**, ss. 328–343.

²²⁴ Brian Tierny, "Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey", **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.) s. 16.

²²⁵ Robert Bellah, **Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World**, New York, 1970, s. 175

²²⁶ "Amerikan sivil dini" denen olgu konusunda bkz. Ian Thompson, **Odaktaki Sosyoloji**, s. 100, 101. Bunun yanında Amerika'yı çağımızın Roma İmparatorluğu olarak görenler vardır. Roma, kendini medenî ve barışçıl görmekte ve egemenliği altına aldığı yerlere de Roma Barışı, yani *pax Romana* getirdiği iddiasındaydı. Günümüzde de Amerika aynı iddialara sahiptir ve bir *pax Americana*'dan söz edilmektedir. Bkz. Richard L. Rubenstein, "Religion and Clash of Civilizations", **Dialogue & Alliance**, vol.16, no.2, Fall/Winter 2002, s. 11.

²²⁷ Stephen F. Brown and Khaled Anatolios, **Catholicism and Orthodox Christianity**, USA, 2002, s. 11.

²²⁸ William H. Slavick, "The Peace of Christ and Just Violence", **Rome Has Spoken**, s. 192.

Amerikan Kilisesi ile arasındaki bu nazik dengeyi korumaya çalışmaktadır.²²⁹ Bu politikanın en önemli belirleyicisi, Soğuk Savaş döneminden beri süregelen pragmatik ilişkilerdir. Ama bazılarına göre, çıkara dayanan “bu pragmatist tavır, iki taraf arasındaki ahlakî ve felsefî uçurumu genişletmektedir.”²³⁰

Çin’e gelince; 1949 yılına kadar katoliklerin bu ülkede bir özgürlük sorunu yoktur. Bu tarihte Marksist temeller üzerine bir Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla katoliklerin faaliyetleri yasaklanmış, misyonerler tutuklanmış, 1952’de ise Çin’deki Papalık temsilcisi Natonio Riberi sınır dışı edilmiştir. İstatistiklere göre 1948 yılı itibariyle, daha çok Doğu bölgelerinde olmak üzere, Çin’deki katolik sayısı 3 milyonun üzerindedir. 1986’ya gelindiğinde olağanüstü bir düşüşle 300 bine gerilemiştir. 1986’daki bazı reformlarla, hükümetin baskıcı rejiminde eskiye göre bir gevşeme ortaya çıktığından, 2000 yılında bu rakam tekrar eski seviyesine ulaşmış görünmektedir.²³¹ Bununla beraber, şu anda Çin’de fiilî olarak iki ayrı Katolik Kilise bulunmaktadır. Bunlardan biri, devlet kontrolünde olan ve bağımsız olduğunu iddia eden Millî Katolik Kilisesi, diğeri ise “gayri resmî” veya “yer altı” (underground) diye nitelenen ve kendisini Roma’ya bağlı gören Kilise’dir. Vatikan, Çin Hükümeti ile sorun yaşamamak için yeraltı kilisesini resmen tanımamaktadır, fakat resmî kilise de kendisini ondan bağımsız görmektedir. Dolayısıyla Vatikan’ın bu karışık durum karşısındaki siyaseti hem yeraltı kilisesini küstürmemek hem de Çin hükümeti ve resmî kilise ile iyi geçinmek, yani yine pragmatik bir hassasiyet politikası sürdürmek yönündedir.²³²

²²⁹ William Portier, “Church Unity and National Traditions: The Challenge to the Modern Papacy”, **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.), s. 37 vd.

²³⁰ Massimo Franco, “Papal Rebuke”, s. 39.

²³¹ Rakamlar için bkz. Bkz. William T. Liu - Beatrice Leung, “Organizational Revivalism: Explaining Metamorphosis of China’s Catholic Church”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 41: 1 (2002), s. 133.

²³² Ayrıntılı bilgi için bkz. F.X. Murphy, “Vatican Politics”, ss. 555–557; William T. Liu - Beatrice Leung, **a.g.m.**, ss. 121–138.

4. Katolik - Yahudi İlişkileri

a) Çatışmanın Temelleri ve Tarihi

Hristiyanlık, Yahudilik içerisinde çıkmış bir din olmakla birlikte, Hz. İsa'dan başlayarak yahudilerle ilişkisi her zaman problemli olmuştur. İncillerin etkisiyle, yahudi karşıtı bir teoloji oluşmuş ve yüzyıllar boyunca bunun etkisi devam etmiştir.

İsa'nın ilk öğrencileri yahudilerdir. Yahudi kimliğinden ayrılmayı da düşünmemişlerdir. Fakat daha sonra Yahudi-Hristiyanlığından Heleno-Hristiyanlığa doğru bir sapma gösteren yeni dinin mensupları ile yahudiler arasındaki uçurum gittikçe derinleşmiştir. İsa'nın takipçileri ile yahudiler arasındaki ilk ayırım aslında *Yuhanna* İncili ile başlamıştır denebilir. Benzerliklerinden dolayı "Sinoptik İnciller" denilen *Matta*, *Markos* ve *Luka*'da yahudileri farklı bir topluluk olarak gören bir anlayış göze çarpmazken, *Yuhanna*'da "yahudiler" tabiri kullanılarak bunlar ayrı bir unsur olarak görülür. Yine aynı incilde havarilerin İbranice adları Yunancaya çevrilmiş, sadece hain İskaryot'un adı İbranice olarak bırakılmıştır.²³³ Hristiyanlık usulca Yahudilikten kopmuştur ve Yahudilikten ayrılma süreci adeta bir düşmanlığı da beraberinde getirmiştir. Bilahare, özellikle Hristiyan konsillerinde, yahudi karşıtı tutumu daha net bir şekilde görmek mümkündür. İznik Konsili (325)'nde paskalyanın yahudilerin fısıh bayramından başka bir tarihe alınması kararlaştırılır. Laodikya Konsili'nde (348) hristiyanların sebt gününü gözetmeleri yasaklanır. 787'deki II. İznik Konsilinde ise Yahudilik bâtıl bir din olarak nitelenir ve gönülden ihtidâ etmemiş olan yahudilerin kiliselere alınmaması kararlaştırılır.²³⁴ Kilise babalarının yazılarında da yahudiler çoğunlukla hakir görülmüş ve dışlanmışlardır.²³⁵ Hatta bazı yahudi yazarlar, Kilise'nin neredeyse Ortaçağ boyunca resmî görüşü olan Augustine teolojisinin yahudi karşıtı bir teoloji olduğunu savunurlar.²³⁶ Ortaçağın Papalık bullalarında da yahudiler itham edilmiş ve kardeşini öldüren Kabil'e benzetilmişlerdir.²³⁷ İspanya gibi bölgelerde ise yahudilerin –müslümanlarla beraber uğradıkları asimilasyondan

²³³ Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, s. 126.

²³⁴ *A.g.e.*, s. 127, 128.

²³⁵ M. Fiedler - L.Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 66 vd.

²³⁶ Robert S. Wistrich, "The Vatican and the Shoah", *Modern Judaism*, 21 (2001), s. 83.

²³⁷ Solomon Zeitlin, "The Ecumenical Council Vatican II and Jews", s. 99.

çok önce– dinî inançlarını yaşamalarına izin verilmediği ve ticaret yapmalarının yasaklandığı dönemler olmuştur.²³⁸ Yine, Haçlı Seferlerinden nasibini alanlar arasında yahudiler de vardır. Protestan Reformu sonucunda da yahudilere karşı bir tavır değişikliği olmamıştır. Luther gibilerin yahudilere karşı tutumunun katoliklerden aşağı kalır bir tarafı yoktur. Aydınlanma dönemine gelinceye kadar, hristiyanların yahudilere karşı tavrında önemli bir değişiklik olmaz. Hatta bazılarına göre uzun dönem süren bu baskı yahudi mistisizminin gelişmesinde belirgin bir rol oynamıştır.²³⁹

Fransız İhtilali ile farklı bir dönemece girilir. İlk kez Fransa 1791’de yahudilere vatandaşlık hakkı verir. Fakat modern dönemlerin buhranını aşmada yahudi topluluklarının çıkış yolu olarak gördükleri sosyalizm, nasyonalizm ve siyonizm gibi seçeneklerden her biri aynı zamanda Kilise tarafından azılı düşmanlar olarak algılanmıştır.²⁴⁰ Bu nedenle de Kilisenin yahudilere bakışında keskin bir değişiklik olmamıştır. Papalık, İsrail Devleti’nin kurulması sürecinde de olumsuz bir tavır sergiler. Genel olarak “siyonizm” olarak ifade edilen İsrail’in kurulması idealine Kilise’nin çeşitli defalar olumsuz ve dışlayıcı bir tavır takındığını görülür. Örneğin, o dönem Kilisenin en önemli yayın organı *Civiltà Cattolica*’da çıkan bir yazıda Filistin’de bir İsrail devletinin kurulmasının, İsa’nın, Yahudilerin dünyanın sonuna kadar sürgünde kalacakları biçimindeki kehanetine aykırı düşeceği ifade edilmiştir. Bir başka yazıda ise Yahudiler açıkça “katiller ırkı” olarak nitelenmiştir. Hatıralarında söylediğine göre Theodore Herzl, destek aramak için görüşmek istediğinde ancak uzun uğraşlar sonunda papanın huzuruna kabul edilmiş ve dönemin papası X. Pius’tan adeta azar işitmiştir. Papa, Herzl’e, Yahudilerin bu bölgede toplanmaları konusunda herhangi bir yardımda bulunmayacaklarını belirtmiş, üstelik “Yahudiler bizim Efendimizi tanımıyorlar dolayısıyla biz de onları tanıyamayız” şeklinde bir cevap vermiştir.²⁴¹

²³⁸ Henri Pirenne, **a.g.e.**, s. 97.

²³⁹ F. Kaufmann-J. Eisenberg, ”, **a.g.m.**, s. 108.

²⁴⁰ **A.g.m.**, s. 113.

²⁴¹ Ayrıntılar ve atıflar için bkz. Richard L. Rubenstein, “The Temple Mount and My Grandmother’s Paper Bag: An Essay on Inter-religious Relations”, **Dialogue & Alliance**, vol.14, no. 1, Spring/Summer 2000, s. 86.

b) Uzlaşmaya Doğru

Yahudi kimliğinin modern zamanlardaki miladı sayılabilecek olan soykırım (holokost) hadisesi ise Papalığın yahudilerle ilişkisinin kırılma noktasıdır. Savaş esnasında Vatikan, tarafsızlığını birkaç defa ilan etmiştir.²⁴² Fakat yahudiler soykırımın neredeyse bütün suçunu Kiliseye yüklemek istemişlerdir. Onlara göre Papalık böyle bir soykırımın yaşanmasında, en hafifinden, bir “sessiz kalma suçu” (sin of ommission) işlemiştir.

Papa XXIII. John ile birlikte Kilisenin yahudilere yaklaşımında radikal bir değişiklik olur ve yahudilerle bir uzlaşma süreci başlar. Kilisenin yahudilere karşı tutum değiştirmesinin nedenleri olarak a) soykırım esnasındaki hatalardan dolayı vicdan azabı duyma ve günah çıkarma isteği b) ekümenik hareketin yahudilerle ilişkileri tekrar gözden geçirmeye itmesi c) Batılılarca İsrail Devleti’nin Ortadoğudaki bir kale olarak görülmesi gibi sebepler sayılmaktadır.²⁴³ Bununla birlikte bu tutum değişikliğini sağlayan en önemli faktör XXIII. John’un genel politikası ve bu politikanın ürünü olan II. Vatikan Konsili’dir. Hatta, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu konsilin sırf yahudilerle uzlaşma amacıyla toplandığı yönünde yorumlar yapılmıştır. Kaldı ki konsilin diğer dinlerle ilgili belgesi olan *Nostra Aetate*’de ağırlık yahudilere verilmiştir.²⁴⁴ Katolikler, birden İsa’nın bir yahudi olduğunu hatırlamışlar, söz konusu belgede ve daha başka açıklamalarda yahudilere yönelik oldukça olumlu ifadelerle yer vermişlerdir. Papalıkla İsrail arasında hemen bir münasebet kurulmamış olsa da Kilisenin yahudilerin gönlünü alma çabası bir müddet devam etmiştir. Yahudilerin Katolikler karşısındaki konumu artık “eski kardeşler” olarak değişmeye başlar.²⁴⁵ 1963’te Papa VI. Paul İsrail’i ziyaret eden ilk papa olur. 1992’de yayınlanan *Kateşizm*’de yahudilerin İsa’nın ölümünden topluca sorumlu olmadıkları, Tanrı’nın vahyine muhatap oldukları ve Tanrı’nın onlara olan vaatlerinin gerçek olduğu gibi olumlu ifadelerle yer verilir.²⁴⁶ II. John Paul ile birlikte, 1993’te Roma’da ilk kez bir

²⁴² Kilisenin bu konudaki resmî açıklamalarına örnek olarak bkz. “Vatican City: Declaration of Continued Neutrality of the Holy See” (Official Document), **The American Journal of International Law**, vol. 38, no.3 (Jul. 1944), s. 201.

²⁴³ Baki Adam, **a.g.e.**, ss. 131–133.

²⁴⁴ *Nostra Aetate*’nin Türkçe çevirisi için bkz. Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, Ankara, 2001, s. 267–271.

²⁴⁵ Robert S. Wistrich, “The Vatican and the Shoah”, s. 86.

²⁴⁶ Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, md. 597, 839.

papa bir yahudi sinagoguna girer. Kilise, 1998 yılında yayınladığı bir belge ile (*We Remember: A Reflection on the Shoah*) soykırımın haksızlığını ve bunun Kiliseden kaynaklanmadığını anlatmaya çalışır²⁴⁷ ki zaten bundan dört yıl önce, 15 Haziran 1994'te Vatikan, İsrail Devleti'ni resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmuştur.

Papa XVI. Benedict 10 Temmuz 2005'te, yani papa olduktan birkaç ay sonra, antisemitizmle savaşacağını ilan etmiştir. Ayrıca Benedict'in ilk resmî konuğu İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav'dır ve papa, seçildikten sonra ilk seyahatini gerçekleştirdiği Almanya'da bir sinagogu ziyaret etmiştir.²⁴⁸ Fakat bunlara bakıp günümüzde Vatikan-İsrail ilişkilerinin güllük gülistanlık olduğunu sanmamak gerekir. Zira aynı Benedict 2006 Aralığında Roma'da bulunan İsrail Başbakanı Ehud Olmert'le görüşmesinde, başbakanın kendisini İsrail'e davetini nazik bir dille reddetmiştir. Ayrıca papa bu görüşmede Beytüllahim'deki katoliklerin sorunlarını dile getirmiştir ki, Filistin bölgesi ve Kudüs (Holy Land) dahilinde yaşayan katolikler ve buradaki kutsal mekanlar iki ülke arasındaki en önemli sorunlardan biri olagelmıştır.²⁴⁹ Kaldı ki, 2004 yılında, Vatikan ile İsrail arasında diplomatik ilişkinin başladığı 1994 anlaşmasının gözden geçirilmesi amacıyla Vatikan ve İsrail heyetleri arasında yapılan bir görüşme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira İsrail heyeti daha masaya oturur oturmaz, Vatikan temsilcilerine, üzerinde anlaşmaya varılmamış konularda hiçbir yeni görüşme yapmayacaklarını bildirerek toplantıyı terk etmişlerdir.²⁵⁰ En son 2007 yılının Nisan ayında Vatikan'la İsrail arasında küçük çaplı krize neden olan bir gelişme yaşandı. Vatikan'ın İsrail'deki temsilcisi Başpiskopos Antonio Franco, düzenlenen soykırımı anma etkinliklerini boykot edeceğini ve katılmayacağını açıkladı. Bu tav-

²⁴⁷ Bkz. Robert S. Wistrich, **a.g.m.**, s. 84; Rubenstein, "Yirmibirinci Yüzyılda Din", s. 184. Söz konusu belgenin tam metni için bkz. www.vatican.va/roman_curia/ponfical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_16031998_shoah_en.html

²⁴⁸ Hüsnü Mahalli, "Papa İsrail'i çok Seviyor", **Akşam**, 6.11.2005.

²⁴⁹ Bu konuda bkz. Antony O'Mahony, "The Vatican, Jerusalem, the State of Israel and Christianity in the Holy Land", **International Journal for the Study of the Christian Church**, vol. 5, no. 2 (July 2005), ss. 123–146. Bir başka sorun da İsrail-Filistin çatışması hususunda Vatikan'ın tavrıdır. Zira bir taraftan İsrail'in uluslararası ağırlığı diğer yandan o bölgedeki kutsal yerler ve buradaki katolikler papalığı tek bir tarafı tutamaz hale getirmiştir. Arap-İsrail çekişmesi ve buna bağlı Vatikan'ın politikaları konusunda bkz. George E. Irani, **The Papacy and the Middle East**, Notre Dame, 1986.

²⁵⁰ Konuyla ilgili haber için bkz. "Vatican Disappointed by Negotiation with Israel", **America**, July 19–26, 2004, s. 6.

rının nedeni olarak da aynı zamanda törenin yapılacağı yer olan İsrail'deki Yad Vašem Soykırım Müzesi'nde dönemin papası XII. Pius'un resminin yanında, papayı soykırım karşısında sessiz kalmakla suçlayan bir yazının bulunmasını gösterdi. Olay dünya medyasında oldukça fazla yankı bulunca başpiskopos sonradan bu boykot kadarından vazgeçip törenlere katılacağını bildirdi.²⁵¹

c) Yahudilerin Eleştirileri, Katoliklerin Cevapları

Yahudilerin Papalığa yönelik eleştirilerinin odak noktasını, Papalığın nazilerle işbirliği yaptığı, en azından soykırıma karşı sessiz kaldığı iddiası oluşturmaktadır.²⁵² Yani yahudiler dönüp dolaşıp antisemitizmin ortaya çıkışında ve soykırım hadisesinin yaşanmasında Kilisenin etkili olduğunu, bunun arkaplanında ise hristiyan teolojisi ve tarihinin yer aldığını savunmaktadırlar. Birçok yahudi yazara göre Kilise babalarından XX. yüzyıla gelinceye kadar yahudiler “Tanrı katili” (deicide) olarak görülmüşlerdir.²⁵³ II. Vatikan Konsili'nden sonraki süreçte yahudilerin, Kilisenin attığı adımlar karşısındaki tavrı ise iki türlü olmuştur. Bazıları Kilisenin açıklamalarını ve belgelerini yetersiz görmekle beraber olumlu karşılamış, diğerleri ise soykırım konusunda papalığı –özellikle de dönemin papası XII. Pius'u– suçlamaya devam ederek uzlaşmaya kapalı bir tavır göstermiştir. Bunlara bir de Hristiyan teolojisine yönelik eleştiriler eklenebilir.

Uzlaşma arayışını olumlu karşılamakla birlikte, bazı eleştirilerini devam ettirenlerin hedefinde, Kilisenin bu bağlamda yayınladığı metinlerdeki bir takım ifadeler vardır. Örneğin, daha önce dile getirilen ve kateşizmde de yer alan “İsa'nın çarmıha gerilmesinden tüm yahudilerin sorumlu tutulamayacağı” düzeltmesine bir kısım yahudiler bu, “bazı yahudiler bundan sorumludur” demektir, diye itiraz etmektedirler.²⁵⁴ Aynı şekilde, *Nostra Aetate* (1965) ve “*We Remember*” (1998) gibi belgeler birçok yahudi yazar tarafından takdirle karşılanmakta, fakat bunların bir başlangıç

²⁵¹ Anadolu Ajansı'nın 16.04.2007'de geçtiği haber.

²⁵² Solomon Zeitlin, **a.g.m.**, s. 101.

²⁵³ Zeitlin, asıl yahudi karşıtlığının haçlı seferlerinden sonra alevlendiğini belirtmekle birlikte, bu anlayışın 18 yüzyıl sürdüğünü ve antisemitizmin kaynağının da bu düşünce olduğunu söyler. Bkz. Solomon Zeitlin, **a.g.m.**, s. 93, 99.

²⁵⁴ **A.g.m.**, s. 101, 102.

olduğu, Kilisenin daha pek çok adım atması gerektiği bu takdire eklenmektedir.²⁵⁵ Bunların arasında Randolph Braham gibi, gelişmeleri olumlu değerlendirmekle birlikte, Kilisenin söz konusu metinlerinin savunmacı bir zihniyetle kaleme alındığı eleştirisini getirenler de vardır. Braham'ın söylediklerinde bir husus daha dikkat çekmektedir. O da, yazarın uzlaşmadan bahsetmekle beraber, bu yolda atılması gereken tüm adımları Vatikan'a yükleyip, İsrail'in veya yahudilerin ne yapması gerektiği konusunda tek cümle bile sarf etmemesidir.²⁵⁶

Yahudilerle ilişkiler açısından Papalığı eleştirenlerden bazıları ise uzlaşmadan hiç söz etmemekte, sadece suçlamalarda bulunmaktadır. Bu tavrın son yıllardaki en meşhur örneği, bir süre katolik seminerlerinde ders de vermiş olan John Cornwell'in 1999'da yayınlanan *Hitlerin Papası (Hitler's Pope)* adlı eseridir. Bu kitap, varolan XII. Pius karşıtlığını daha da körüklemiştir. Bununla birlikte kitabın mübalağalı üslubu bazı yahudi din adamlarını bile isyan ettirmiş ve söz konusu kitaba reddiyeler yazmalarına neden olmuştur. Bunlardan biri olan D.G. Dalin, *Hitler'in Papası Miti (The Myth of Hitler's Pope, 2005)* adıyla yayınlanan eserinde XII. Pius ile ilgili iddialara karşı çıkarak, soykırım esnasında Pius'un birçok yahudiye nasıl kurtardığını anlatmaktadır.²⁵⁷ Suçlayıcı yaklaşımın en tipik örneklerinden bir diğeri David Ketzer'in eseridir. *Yahudilere Karşı Papalar (The Popes Against Jews, 2001)* adlı kitabında, XIX. yüzyılın başından itibaren yahudilerin Avrupa'daki konumlarını ele alan Ketzer, modern antisemitizmin ortaya çıkışındaki en önemli faktörün Katolik Kilisesi olduğunu ilan etmektedir.²⁵⁸ Bir başka örnek ise, yine *Hitler'in Papası* tarzında bir kitap olan Daniel Goldhagen'in *Soykırımında Katolik Kilisesinin Rolü (The Role of the Catholic Church in the Holocaust, 2002)* adlı kitabıdır.²⁵⁹

²⁵⁵ II. Vatikan Konsili'nin yahudilerle ilişkiler konusunda getirdiği gelişmeler konusunda ayrıca bkz. Ben Zion Bokser, "Vatican II and the Jews", *The Jewish Quarterly Review*, vol. 59, no. 2 (Oct. 1968), ss. 136–151.

²⁵⁶ Randolph L. Braham, "Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust", ss. 222–251.

²⁵⁷ Bkz. Robert S. Wistrich, "The Vatican and the Shoah", ss. 83–107.

²⁵⁸ Bkz. David I. Ketzer, *The Popes Against Jews: The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism*, New York, 2001.

²⁵⁹ Kitapla ilgili değerlendirme için bkz. Vincent A. Lapomarda, "Reckoning with Daniel J. Goldhagen's Views on the Roman Catholic Church, the Holocaust and Pope Pius XII", *The Journal of the Historical Society*, III:3-4, Summer/Fall 2003, s. 493–502.

Bu iddia ve ithamlar karşısında Katolik yazarların cevapları genellikle iddiaların tam aksini savunmak biçiminde olmuştur. Yani XII. Pius ve Kilise soykırımı yardımcı olmamış, bilakis engel olmak için elinden geleni yapmış ve en azından pek çok yahudiye ölümden kurtarmıştır. Örneğin, II. Dünya Savaşı esnasında Vatikan'ın soykırımı kayıtsız kaldığı ve “sessiz kalma suçu” işlediği biçimindeki Yahudi iddialarına cevap veren Jaques Adler, Vatikan Radyosu'nun savaş dönemindeki yayınlarını delil göstererek, bu iddianın gerçek dışı olduğunu, Vatikan ve XII Pius'un nazi ideolojisini tasvip etmediğini ve kınadığını ifade eder.²⁶⁰ Bokenkotter da XII. Pius'un selefi Papa XI. Pius'un *Humani Generis* genelgesinde ırkçılık ve antisemitizmin açıkça kınandığına dikkat çeker ve soykırım esnasında Kilisenin 400.000'den fazla yahudiye mutlak bir ölümden kurtardığını söyler.²⁶¹ John Cornwell'in *Hitlerin Papası*'ndaki iddialarına cevaben de M. Gray gibi Katolik yazarların tepkisi, bu kitaptakilerin gerçeklerle alakası olmadığı yönündedir.²⁶²

Yahudi ithamlarına karşı katolik tepkisinin tipik örneklerinden biri olan Vincent Lapomarda'nın, Goldhagen'in eserine yönelttiği eleştirilere daha yakından bakmak yararlı olacaktır. Lapomarda'ya göre yahudi yazarlar, meseleleri değerlendirirken objektif olmalarını engelleyen bazı sabit fikirler içerisindedirler. Soykırım takıntısı, katoliklerin özeleştiriyeye yabancı oldukları önyargısı ve Cizvitlerin antisemitizmle özdeşleştirilmesi bunlardan en önemlileridir. Dahası, yahudiler kendilerini yargıç yerine koymakta ve XII. Pius'un şahsında Kiliseyi yargılamaktadırlar. Soykırım esnasında Kilisenin tavrı konusundaki eleştirileri bir yana, yahudilerin, Kilisenin yapması gerekenler olarak saydıkları şeylerin akla ve mantığa gelir bir tarafı yoktur. Goldhagen gibi yazarlar kutsal metinlerin, papanın yanılmazlığı dogmasının ve kuruluşun ancak Kilise ile mümkün olacağı inancının antisemitizmi teşvik ettiği için revize edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler ki, bu tuhaf düşünceler gerçekleştirilse eğer, ortada ne Katoliklik ne de Kilise kalır. Ayrıca bu ve benzeri eserler içerik

²⁶⁰ Jaques Adler, “The ‘Sin of Omission’? Radio Vatican and the anti-Nazi Struggle, 1940–1942”, *Austuralian Journal of Politics and History*, vol. 50, no. 3, 2004, ss. 396–406.

²⁶¹ Bokenkotter, *Concise History*, s. 352.

²⁶² Bkz. Christopher M. Gray, “The Provocative Power of the Papacy”, s. 509 vd.

açısından da oldukça zayıftır. Bu kitaplarda birinci el kaynaklar kullanılmadığı gibi “eski hikayeler”in tekrarından başka bir şey yapılmamaktadır.²⁶³

Görüldüğü gibi, katoliklerin yahudilerle uzlaşması ve birçok konuda hemfikir hale gelmesi pek kolay değildir. Zira sorun, sadece soykırım esnasındaki Papalık politikası veya bazı Kilise metinlerindeki ifadelerle ya da sadece geçmişte yaşananlarla sınırlı değildir. Teolojik bir çatışma söz konusudur. Yahudilerin bu husustaki eleştirilerine bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Abraham Heschel gibi yahudi yazarlar, Hristiyanlığın teolojisinin merkezine yüklenerek “İsa kime tapıyordu?” diye sorarlar.²⁶⁴ Zeitlin gibilere göre ise, çarmıh hadisesinde yahudilerin rolü ile ilgili, inciller dışında bir kaynak bulunmaması bir yana, inciller de bu konuda tutarlı ve doğru bilgiler vermemektedir. Kaldı ki, yahudi isyanının bastırılmasının ardından, İncil yazarları için Romalılar yerine yahudileri suçlamak daha kolay oldu ise de, mevcut haliyle bile incillerden anlaşılan, çarmıh olayının dinî (yani yahudi etkisiyle) değil, siyasî (Roma İmparatorluğu ile ilgili) bir hadise olduğudur.²⁶⁵ Fakat hristiyanlar öyle bir teoloji geliştirmişlerdir ki, yahudilerin sefil durumu ve aşağılanmaları, İsa'nın hakikatinin delili sayılmış ve bu delile zarar gelmemesi için de yahudilerin hep acınacak halde olmaları gerekli görülmüştür. Halbuki hristiyanların “tanrı katili” iddialarıyla, İsa'nın kendini kurban ettiği inancı çelişmektedir. Madem Hristiyan teolojisine göre İsa insanlığı kurtarmak için kendini feda etmiş ve bilerek ölüme gitmiştir, o zaman onu öldürdüler diye birilerini suçlamanın mantığı nedir? Her şey ilahî bir planın parçası ise yahudiler Tanrı tarafından verilen bir rolü oynamış olmuyorlar mı?²⁶⁶ Hülasa, Andrew Wilson'un şu cümleleri yahudi bakış açısını özetlemektedir:

²⁶³ Vincent A. Lapomarda, **a.g.m.**, ss. 493–502. Yahudilerin soykırımı kullanarak herkesi suçluluk psikolojisine soktukları ve yaptıkları her kötülüğü böylece mazur göstermeye çalıştıkları iddiası ile ilgili bkz. Israel Shahak, **Yahudi Dini Yahudi Tarihi**, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, 2002.

²⁶⁴ Heschel'in görüşleri diğer teolojik itirazlar için bkz. Ben Zion Bokser, “Vatican II and the Jews”, s. 141 vd.

²⁶⁵ Zeitlin, **a.g.m.**, ss. 93–97.

²⁶⁶ **A.g.m.**, ss. 99–107.

“İsa, Hristiyan antisemitizminin acı tarihinin başlangıç noktasıdır. ...Yahudilere göre çarmıhtaki İsa kötülüğün sembolüdür... İsa'nın reddi, Yahudi dinî kimliğinin özüdür.”²⁶⁷

²⁶⁷ Andrew Wilson, “Beyond the Cross: Bridging the Theological Divide between Christianity and Judaism”, **Dialogue and Alliance**, vol. 16, no.2, Fall/Winter 2002, s. 36.

E- PAPALIĞA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Corbett, Papalık için, yerinde bir tasvirle, “hiçbir kurum onun kadar sevgiye muhatap olmadığı gibi, aynı derecede öfke ve nefrete de muhatap olmamıştır” der.²⁶⁸ Papalık Batı dünyasının en eski kurumu sayılmaktadır. Bu kadar uzun bir geçmişe sahip olmak ve Avrupa'daki hemen her önemli olayla bir tarafından ilgili bulunmak doğal olarak onu birçok eleştiriye açık hale getirmiştir. Başta bu uzun tarihi olmak üzere, papalığın birçok yumuşak karnı bulunmaktadır. Buna rağmen, kolay değişmeyen ve taviz vermeyen yapısı onu güçlü ve istikrarlı kılmıştır. Bu devamlılığını da tabi ki ona inanan ve yürekten bağlı olan mensuplarına borçludur.

Papalığın her zaman düşmanları bulunmakla birlikte, hristiyanlar tarafından ona yönelik ilk ciddi ve açık eleştiriler Avignon döneminde başlamıştır denebilir. Bir dönem Paris Üniversitesi rektörlüğü yapmış olan Padualı Marsiglio, 1324'te yayınlanan *Barış Savunucusu* adlı eserinde, incillerden Petrus'un otoritesinin çıkarılamayacağı ve onun Roma'ya hiç gelmediğini söylediği gibi, hâlihazırdaki papalığın da dünya barışını bozduğunu savunmuştur. Marsiglio (veya Marsilius)'ya göre papanın otoritesi Tanrı tarafından verilmiş değil, gaspedilmiş bir otoritedir. Kilisenin aslında böyle imtiyazlı bir otorite yoktur. Petrus'un havarilerin başı olduğu da doğru değildir. İsa'nın bütün havarileri eşittir. Ockhamlı William (ö.1347) da hem teolojik iddiaları açısından papalığı, hem de ahlakî zaafı bakımından papaları eleştiren meşhur isimlerden biridir. William'a göre papaya mutlak otorite isnad etmek, Hristiyanları köle konumuna indirmektir ki, bu dinî açıdan küfürdür.²⁶⁹ Yine, 1908 yılına kadar *indexte* kalan *Monarşi* adlı eserinde papalığın yönetim biçimini eleştiren Dante (ö.1321) *İlahi Komedya*'da ise şunları söyler:

*Efendimiz ermiş Petrus'tan neler istedi,
yetkesinin anahtarını ona vermeden önce?
Hiçbir şey istemedi,
yalnızca 'peşimden gel' dedi.
Ne Petrus ne de ötekiler,
ne altın ne gümüş istediler...*

²⁶⁸ Corbett, **The Papacy**, s. 3.

²⁶⁹ Marsiglio ve William'ın eleştirileri için bkz. M.A. Ağaoğulları-L. Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 70 vd.

...

*Yeryüzünde elinde tuttuğun
kutsal anahtarlarla saygım olmasa,
daha ağır sözler söyledim;
çünkü cimriliğiniz dünyayı karartıyor,
iyileri ezip kötülerini yüceltiyor.*

...

*Altınla gümüşü Tanrı yaptınız kendinize;
putatapardan farkınız,
bir yerine yüz puta tapmanız.
Ey Constantinus, mezhep değiştirmen değil ama,
zengin olan papanın aldığı ilk drahoma
nice kötülüğün anası oldu.²⁷⁰*

Bu eleştirilere, Alvarus Pelagius gibi isimler papalığı savunarak cevap vermişlerdir.²⁷¹ Rönesans ve Reform dönemi ise papalığın hücumlar karşısında oldukça örselendiği bir devre olmuştur. Zaten Protestan hareketin başarılı oluşu da, Rönesans öncesinden beri biriken ve Luther’le patlak veren çeşitli memnuniyetsizliklere bağlıdır.

Papalığa yönelik eleştirileri iki grupta değerlendirmek mümkündür: Birincisi papalara yönelik eleştiriler, ikincisi papalık kurumuna yönelik eleştiriler. Bizim üzerinde duracağımız daha çok papalık kurumuna yöneltilenlerdir. Bir başka açıdan “katoliklerin ve diğerlerinin itirazları” biçiminde, yani “dışarıdan” ve “içeriden” eleştiriler şeklinde bir ayırım yapmak da belki mümkündür. Aşağıda örneklerini göreceğimiz üzere, bu zaviyeden bakıldığında, içerdekilerin itirazları daha ziyade teolojik mevzular yanında, papalığın merkeziyetçiliği, monarşik yapısı, fazla dünyevîleştiği, kadınları dışladığı gibi hususlara odaklanmış durumdadır. Dışarıdan gelen eleştiriler ise papalığın meşruiyet zemininin sorgulanması, Kilisenin bazı uygulamaları ve poli-

²⁷⁰ Dante, *İlahi Komediya*, çev. Rekin Teksoy, İstanbul, 1998, *Cehennem*, xix, 88–115.

²⁷¹ Bu dönemdeki eleştiriler ve onlara karşı papalığı savunanlar hakkında bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 283, 284; Brezzi, *The Papacy*, s. 19, 120; Bkz. M.A. Ağaoğulları – L. Köker, *a.g.e.*, ss. 70–75, 83, 84.

tikalarına yöneliktir. Bununla birlikte biz, itiraz konularını esas alan bir sistematikte konuyu değerlendirmek istiyoruz.

1. Papalığın Meşruiyetine ve Otorite İddialarına Yönelik Eleştiriler

Papalığa yüklenen özellikler onu neredeyse otorite ile eş anlamlı kılmıştır.²⁷² Katolik öğretisine göre bu otorite Tanrısal bir kanuna (*ius Divinum*) dayanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kilisenin bir papalık teolojisi vardır ve bu teolojinin iki temel ayağını (veya aşamasını) Petrus'un önceliği ve yetki zinciri ile bu otoritenin Roma piskoposlarına geçtiği inancı oluşturmaktadır. Papalığın meşruiyeti ile ilgili eleştiriler işte bu teoloji üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Hans Küng'e göre papalık teolojisinin özellikle ikinci basamağı oldukça zayıftır. Zira Petrus'un yetkisinin Roma piskoposlarına geçtiğinin Kutsal Kitap'tan bir dayanağını bulmak güçtür. Sorunun merkezinde de Petrus'un Roma'ya geldiğinin ve burada öldüğünün kesin olmaması yatmaktadır. Bazı şüpheli yorumlar dışında, Roma ile Petrus bağlantısının kurulduğu en eski metinler V. yüzyıla aittir. Petrus'un Roma'ya geldiği ve buradaki kiliseye başkanlık ettiğinin bir kanıtı olmadığı gibi, ne Petrus'un ne de Pavlus'un buradaki cemaatin kurucusu olmadığı kesindir. Ayrıca, Petrus'un bir monark gibi davrandığını, kendisine piskoposlar tayin ettiğini ve halef atadığını düşünmenin oldukça zor olduğunu savunan Küng, Kilise babalarına yapılan atıflara da değinerek, Ireneus'un ilk Roma piskoposu olarak Petrus'u değil de Linus'u zikretmesini anlamlı bulur.²⁷³ Fakat bunlardan Küng'ün, Kilisenin Petrus'a dayanan idare (Petrine Ministry) anlayışını tamamen reddettiği sonucunu çıkarmak gerekir. Küng'ün temel tezi Petrusçu idare ile papalığın aynı şey olmadığıdır.²⁷⁴ O, Petrusçu idarenin sadece “pastoral” yönetim olarak anlaşılması gerektiği kanaatinde. Ona göre “Tanrının Vekili” gibi doğa üstü, veya *Pontifex Maximus* gibi pagan ve ayırıcı sıfatlar yanlıştır. Papanın bir piskopos ve din adamı olduğu ön plana

²⁷² Bkz. Clive Erricker, “Living in a Post-Punk Papacy: religion and education in a modernist world”, *Journals of Beliefs and Values*, vol. 22, no.1, 2001, ss. 73–85. Burada Erricker papalığı otorite ile özdeşleştirmekte ve bu otoritenin statüden, statünün de bilgi kaynağı olmaktan kaynaklandığını ifade etmekte ve din ile bilimi modern dünyanın iki papalığı olduğunu iddia etmektedir (s. 73).

²⁷³ Küng, *The Church*, s. 584, 586.

²⁷⁴ *A.g.e.*, s. 567.

çıkarılmalıdır, hatta papanın seçimi de ilk zamanlarda olduğu gibi tüm Kilisenin katılımıyla gerçekleştirilmelidir.²⁷⁵ Yani Küng'ün eleştirisinin odaklandığı nokta, Kilise yerine papalığın merkeze alınması ve adeta papa Kilise için değil de Kilise papa için varmış gibi ters bir bakış açısının geçerli olmasıdır.²⁷⁶

Küng'le paralel biçimde, papalıkla ilgili çoğu inancın Kilisenin aslında olmadığını, bunların sonradan oluştuğunu savunan başka yazarlar da vardır. Örneğin Thomas Rausch, katoliklerin birçok yanlış anlamalar içerisinde bulunduklarını iddia eder. Bunların en önemlileri de papaya atfedilen özelliklerle ilgilidir. Ona göre, katoliklerin çoğu Kilisenin başında tek yetkili ve son söz sahibi olarak papanın bulunduğunu sanır. Bu bir papalık fundamentalizmidir. Oysa Katolik öğretiye göre Kilisenin başı İsa'dır. Papa sadece piskoposların başıdır. Kilise babaları, Roma Kilisesini övücü bir takım ifadeler kullanmışlarsa da bu, papalığın eskiden beri şimdiki özelliklerle anıldığını göstermez. Mesela Büyük Gregory (590–604) “evrensel papa” unvanını kabul etmemiş, kendisi için “Tanrı’nın hizmetkarlarının hizmetkari” (*servus servorum Dei*) sıfatını kullanmıştır.²⁷⁷ Papaların kendilerine o “büyük” unvanları yakıştırmaları daha sonradır. Gregory tarzında mütevazı kişilikler yerine, “Petrus’un halefi” olduğunu iddia eden Büyük Leo (440–461) gibi isimleri kendilerine örnek alan sonraki papalar XII. yüzyılda işi “İsa’nın Vekili” olmaya kadar götürmüşlerdir. Fakat bu son derecede yanlıştır. Zira birine “İsa’nın Vekili” demek, İsa artık yok demektir. Oysa inanan her kişiye göre İsa yaşamaktadır ve Kilise ile beraberdir.²⁷⁸

²⁷⁵ Küng, **a.g.e.**, ss. 600–608. Belki bu eleştirilerin etkisiyle, Congar gibi Katolik teologlar “İsa’nın vekili” kavramının kapsamını genişleterek, tüm din adamlarının aynı sığa sahip olduğunu savunmuşlardır. Bkz. G.C. Berkouwer, **The Second Vatican Council and the New Catholicism**, s. 152. II. John Paul de buna paralel biçimde zaman zaman “her din adamı İsa’nın vekilidir” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bkz. John Paul II, **Crossing the Threshold of Hope**, ss. 7–13.

²⁷⁶ Küng, **a.g.e.**, s. 576, 578.

²⁷⁷ Tierny de Gregory’nin, İstanbul Patriği’nin ekümenik sıfatını kullanmasına şiddetle itiraz etmekle birlikte, aynı sıfatı kendisi, yani Roma Piskoposu için kullanan İskenderiye Piskoposu’nun bu davranışını da onaylamamış olmasına dikkat çeker. Bkz. Brian Tierny, “Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey”, s. 14.

²⁷⁸ Thomas Rausch, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, **America**, vol. 167, no. 18, (1992) s. 446 vd. Hobbes’a göre de Kilise Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı değil bir “karanlıklar krallığı”dır. Başındaki papanın İsa’nın vekili olduğu inancı feci bir yanılgıdır. Bkz. Hobbes, **Leviathan**, s. 421–424. “Roma Katolik kilisesinin Petrus’a ilişkin iddialarının tamamen asılsız olduğuna dikkat edilmelidir” diyen Barker’a göre ise, Clement havarilerden sonraki kuşağa mensup olmasına rağmen papa unvanını kullanmamış ve başka kiliselerin işlerine karışmamıştır. Dolayısıyla papalığın tüm hristiyanların başı olduğu iddiası temelsizdir. Bkz. Barker, **O’nun İzinde**, s. 12, 24.

Kilise tarihçisi John O'Malley de Katolikliğin bir papalılaştırma (papalization) sürecine maruz kaldığı görüşündedir. O, Katolik olmakla “papaya iman etme”nin özdeşleştiğini, bunun sonradan oluşmuş ve yanlış bir inanç olduğunu; adeta bir Katolik için neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda papanın söylediklerinin, Kilisenin söyledikleri şeklinde anlaşıldığını ve bunun doğru olmadığını savunur.²⁷⁹ O'Malley'e göre papa eskiden bu kadar önemli bir role sahip değildir. Birinci milenyum (ilk bin yıl)'un papaları sonrakilerin iddialarının çoğuna sahip değillerdi. Onlar Ekümenik konsiller toplamadılar, genelgeler yazmadılar, doktrin ihdas etmediler. Bunlar ikinci bin yıldan itibaren başladı.²⁸⁰

Bazı eleştiriler ise doğrudan Petrus'a atfedilen konuma ve Roma Kilisesi'nin üstünlüğü anlayışına yöneliktir. İtirazlar içerisindeki en önemli noktalardan biri, Kilise tarafından papalığın meşruluğu ve ilahîliğinin delili olarak gösterilen kutsal metinlerdir. Bazılarına göre, “Petrus metinleri” (Petrine Texts) denilen ve papalığın meşruiyetine kanıt olarak gösterilen İncil pasajları Papa Damasus zamanına gelinceye kadar hiç kimse tarafından Roma Kilisesi'nin iddia ettiği şekilde anlaşılmamış ve yorumlanmamıştır. *Matta* (16: 18)'da geçen “*sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım*” ifadesi bunun en tipik örneğidir. Schaff, White ve Collins gibi yazarlara göre “Petrus” kelimesinin “kaya” anlamına gelmesiyle alakalı bir karışıklık ve çarpıtma söz konusudur. Zira üçüncü yüzyılda yaşamış olan Tertullian'a kadar hiç kimse pasajda geçen “kaya” kelimesini Petrus şeklinde anlamamıştır.²⁸¹ Kaya kelimesi ancak Eski Ahit göz önüne alındığında doğru biçimde anlaşılabilir ki, buraya bakıldığında bu kavramın “Tanrı” ve “inanç” karşılığı olarak kullanıldığı görülür.²⁸² Bu bakış açısına göre, Petrus'un halefleri ile ilgili bilgiler de kesin olmayıp oldukça şüphelidir.

²⁷⁹ John O'Malley, “The Millenium and the Papalization of Catholicism”, *America*, vol. 182, no. 12, s. 9,10.

²⁸⁰ *A.g.m.*, s. 12, 13.

²⁸¹ Schaff, *a.g.e.*, s. 597, 3313 numaralı not; James R. White, *The Roman Catholic Controversy: Catholics and Protestants*, Minnesota, 1996, ss. 116–123; Collins, *Upon this Rock*, ss. 7–10. Katoliklerin kendi dogmalarını desteklemek için kutsal metinleri çarpıttıkları iddiası ile ilgili ayrıca bkz. Hobbes, *Leviathan*, s. 383 vd.

²⁸² Collins, *a.g.e.*, s. 9.

Kilisenin Kutsal Kitap yorumlarına eleştiriler denince ilk akla gelenler şüphesiz Protestanlardır. Papayı, Luther deccal, Calvin de bir put olarak nitelemiş ise de, Reform kavgalarının duygusal etkileri geçtikten sonra Protestan eleştirilerinin temelinde daha teknik bir söylem yer almıştır. O da papalığın kitabî bir kurum olmadığıdır. Bu, Kutsal Kitap’a dönmeyi ve “sadece Kutsal Kitap” anlayışını savunan Protestan bakış açısına da uygun bir itirazdır. Protestanların çoğunluğuna göre Petrus’a atfedilen özellikler ancak kutsal metinleri çarpıtmakla mümkündür. İlk yüzyıllarda söz konusu metinler kesinlikle Roma Kilisesi’nin anladığı tarzda yorumlanmamıştır.²⁸³ Bunun yanında bazıları, Katolik Kilisesinin *vulgat*’ı benimsemesini dahi, bu Latince versiyonda Kilisenin iddiaları lehine çeviri yanlışları bulunmasına bağlarlar.²⁸⁴

Yukarıda zikredilenler dışında, daha farklı noktalara temas eden itirazlar da vardır. Bunlar arasında dikkate değer olanlar şu şekilde özetlenebilir: Roma’daki hristiyanların ilk yapılanma tarzı, Kilisenin sonradan resmettiği gibi değildir. Eski metinlerden anlaşıldığı kadarıyla, ilk dönemlerde Roma’da merkezî bir kilise yoktu. Hristiyanlar, şehrin çeşitli yerlerinde, birbiriyle sıkı bir bağı olmayan ve daha çok etnik kökene göre teşekkül etmiş “ev-kiliseler” de bir araya gelmekteydiler.²⁸⁵ Ayrıca, ilk hristiyanların, İsa’nın yakın zamanda döneceği ve dünyanın sonunun an meselesi olduğu inancı –ki incillerin ifadeleri de bu yöndedir– göz önüne alındığında, bunların katoliklerin iddia ettiği tarzda, yüzyıllar sürececek bir kilise anlayışına sahip olduklarını düşünmek makul değildir.²⁸⁶ Harnack gibi bazı yazarların dikkat çektiği husus ise Roma’nın önceliği ve papalıkla ilgili iddiaların neden Doğu kiliselerinin eski metinlerinde yer almadığıdır.²⁸⁷

²⁸³ James R. White, **a.g.e.**, s. 105 vd. Lutheryen ve Kalvinist eleştiriler konusunda ayrıca bkz. Granfield, **a.g.e.**, ss. 18–21.

²⁸⁴ Barker, **a.g.e.**, s. 152.

²⁸⁵ Bu eleştiriye göre Bkz. Collins, **Upon this Rock**, ss.17–22.

²⁸⁶ **A.g.e.**, s. 11.

²⁸⁷ Brezzi, **The Papacy**, s. 30.

2. Papalığın Monarşik Yapısına Yönelik Eleştiriler

Sir Frederick Pollock 1920’lerde, “dünyadaki en seçkin monarşi papalıktır, fakat sonuçları hiç de tatmin edici değildir” diye yazmıştır.²⁸⁸ “Monarşi” veya “monark” terimleri Kilise ile o derece özdeşleşmiştir ki, Kilisenin resmî dokümanlarında bu tabirler Kiliseyi ifade etmek üzere kullanılır ve “bunun istisnası çok nadirdir.”²⁸⁹ Bu konudaki eleştirilerin temelinde monarşinin eskilerde kalmasına rağmen papalığın, anakronistik bir şekilde bunu devam ettirmesi; monarşik yapının içine si-rayet eden Romalılık’tan gelen kötü alışkanlıklar ve İsa ile havarilerinin sade bir hayat sürdürüklerinin bilinmesine rağmen papaların ve Kilisenin bu tablodan oldukça uzak olması vardır.

Papalığın dünyevî bir idare sahasına kavuşması daha öncedir. Fakat XI. yüzyılın başından itibaren, kardinaller ve papanın birlikte yönetimini ifade eden bir *curia*’nın da oluşmasıyla, papalık tam anlamıyla monarşi haline gelmiştir. Bundan sonra yaklaşık 150 yıl boyunca papalık Avrupa’daki en güçlü derebeylik konumundadır. Ullmann’ın deyişiyle “papalık terminolojisine göre, Petrus artık bir derebeyidir.”²⁹⁰ II. Nicholas (1059–1061)’ın ilk defa taç giymesiyle birlikte papalık iyice monarşik bir görüntüye bürünür. Papalar artık krallar gibi davranmaktadır. Ullmann bu değişimi şöyle özetler:

*“V. yüzyılda Roma Kilisesi diğer kiliselerin anası idi, fakat bundan sonra sert bir anne olmaya başladı ve sonuçta monarşik bir lider olarak her şeye karışan bir baba haline geldi.”*²⁹¹

Geçmiş daha eskiye götürülebilirse de, Papalığın ne tür bir idare sistemini benimsemesi gerektiği üzerindeki asıl tartışmalar XV. yüzyıldan II. Vatikan Konsili’ne kadarki süreçte net bir şekilde görülmektedir.²⁹² Papalık için öngörülen ve

²⁸⁸ Aktaran , Ullmann, **a.g.e.**, s. 34.

²⁸⁹ Granfield, **Papacy in Transition**, s. 47, 48 numaralı not.

²⁹⁰ Ullmann, **a.g.e.**, s. 137, 139.

²⁹¹ **A.g.e.**, s. 141.

²⁹² Bu dönemden önce, VIII. yüzyıla kadar geri götürülen bir *pentarchy* (beşli yönetim) modelinden söz edilmektedir. Bununla kastedilen, Hristiyanlığın en eski ve merkezî beş kilisesinin (Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) oluşturduğu bir ortak idare şeklidir. Bkz. La Due, **Chair of Saint Peter**, s. 80. Ostrogorsky bunu Theodoros Studites’in bir hayali olarak söz eder. Bkz. **a.g.e.**, s. 211. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, ss. 399–404.

tartışılan üç yönetim tarzından bahsedilebilir: monarşi, aristokrasi ve –tam olarak günümüzdeki biçimiyle değilse de, çoğunluğun katılımı anlamında– demokrasi. Bununla birlikte asıl tartışmanın ilk ikisi arasında geçtiği görülür. Zira demokratik bir yönetim talebi hem diğerlerine göre oldukça geç ortaya çıkmıştır, hem de marjinal bir istek olarak kalmıştır. Konsilcilik (conciliarism) ve Gallikanizm başta olmak üzere, papanın tek başına otoritesine karşı çıkan akımlarda da gördüğümüz gibi, temel çatışma monarşi ile aristokrasi arasındadır. Monarşiyi savunanların temel iddiası bu yönetim biçiminin papalık için en uygun tarz olduğudur. Bunların en önemlileri sayılan Cajetan (ö. 1534), Bellarmine (ö. 1621) ve Hettinger (ö. 1890) gibi isimlere göre “hristiyanlar itaat etmek için doğmuştur, yönetmek için değil.” Ayrıca, papa Kilisenin, yani bir topluluğun değil, tek bir kişinin, yani İsa'nın vekilidir. İsa, inananları yönetmek üzere bir grubu değil tek başına Petrus'u seçmiştir. Bu yüzden aristokrasi Kilise'ye uygun bir idare şekli olamaz.²⁹³ Bu düşüncelerin vardığı sonuç aslında papalığın monarşik idare tarzının da ilahî kaynaklı olduğudur.

Buna karşı çıkanlara göre ise monarşik papalık, tarihî gelişmelerin ürünüdür. Temel sorun ise monarşinin geçmişte kalmasına rağmen papalığın bunu devam ettirmeye çalışmasıdır.²⁹⁴ Bunun sonucudur ki, yakın döneme bakıldığında Papalık her tür özgür sisteme karşı çıkmıştır.²⁹⁵ Sadece kendi yönetim tarzına yönelik talepler değil, modern devletlerdeki demokratik gelişmeler de Kiliseyi huzursuz etmiştir. Oysa monarşinin kutsal bir tarafı olamaz. Hristiyan inancına göre hiçbir yönetim tarzı ilahî değildir. Ya da tam tersi, Pavlus'un ifadesiyle “tüm iktidarlar Tanrı'dandır.”²⁹⁶ Burada şu farkı da belirtmek gerekmektedir ki, monarşik idareye karşı olanların çoğunluğu papalık kurumuna karşı değildir. Rahner, McBrien ve Ohlig gibi Katolik gelenekten gelen teologlar papalığı gerekli görmekle birlikte onun monarşik yapısının değişmesi gerektiğinde ısrar etmektedirler. Bunların temel itirazı papanın, Kilisenin önüne geçmesidir, oysa bu yazarlar Kiliseye vurgu yapmaktadırlar.²⁹⁷ Gerçi I. John Paul'den itibaren taç giyme töreni ve benzeri bazı uygulamalar artık terke-

²⁹³ Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 55 vd.

²⁹⁴ Bkz. **a.g.e.**, s. 21, 22.

²⁹⁵ Gee Burns, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, s. 1123 vd.

²⁹⁶ Bkz. Murphy, “Vatican Politics”, s. 552; Collins, **a.g.e.**, s. 6.

²⁹⁷ Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 58.

dilmiş görünmektedir, fakat papalığın Ortaçağı hatırlatan seremonilerini hala görmek mümkündür. II. John Paul'un cenaze töreni, bunun yakın zamandaki en tipik örneklerindendir.

Papalığın monarşik ve emperyal görünümü ile bağlantılı bir diğer itiraz da onun fazla Romalı (veya İtalyan) olduğu yönündedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, birçok kişiye göre Roma İmparatorluğu'nun Papalık ve Roma Kilisesi üzerinde derin bir etkisi vardır. *Consul, magistrat, curia, hierarchie* gibi, Kilise düzeni ile ilgili kavramların neredeyse tamamı Roma kökenlidir. *Synod* Roma İmparatorluğu'nun vilayet meclislerinin bir taklididir. Kilisenin laik-ruhban ayırımı da imparatorluktan mülhemdir. İmparatorlukta *partici* denen soyluların yerini *clerge*, yani ruhban sınıfı; *pleblerin*, yani kölelerin yerini de *laique*'ler almıştır. Zira Roma İmparatorluğunda da *laique*'ler "sürü", *clergeler* "çoban"dır. İmparatorluğun *populus Romanus* (Roma Halkı) anlayışı da papalar tarafından *populus Dei* (Tanrı Halkı)'ye dönüştürülmüştür.²⁹⁸ Roma'nın etkileri sadece kurumsal özelliklerle sınırlı değildir. Bazılarına göre Papalığın fazla "Latin" ve "Batılı" bir görünüm arzemesi bu kategoriye girmeyen mensupları üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Resmî anlayışa göre Kilise "ne Latin ne de Yunandır, evrenseldir"²⁹⁹ deniyorsa da, mevcut haliyle Papalık Afrika ve Asya'dan ayrı bir dünya gibi durmaktadır. Zaireli Kardinal Malula'nın 1978'de *Time*'da yayınlanan konuşması bu rahatsızlığı çok iyi ifade etmektedir:

"Tüm bu emperyal süsler, Papayı izole eden şeyler... Tüm bu Ortaçağ kalıntıları, Avrupalıların, Kilisenin sadece Batıdan oluştuğunu düşünmelerine yol açıyor. Bu katılık, Avrupalıların, benimki gibi küçük ülkelerin başka bir şey istediklerini anlamamalarına neden oluyor. Onlar sadelik istiyor. Onlar İsa'yı istiyorlar. Bunlar, tüm bunlar değişmeli."³⁰⁰

Roma etkisinden kaynaklanan başka kötü alışkanlıklar da vardır. Bunların başında da tipik Romalı özellikleri olan katı hukukçuluk, gelenekçilik ve değişime kapallılık gelmektedir. Bu gelenekçilik, insanları samimiyetsizliğe ve ikiyüzlülüğe it-

²⁹⁸ Bkz. Charles Seignobos, **a.g.e.**, s. 43, 49, 61, 73, 74; Ağaoğulları-Köker, **a.g.e.**, s. 17, 19, 20.

²⁹⁹ Henri de Lubac, **Catholicism**, s. 156.

³⁰⁰ 30 Ekim 1978 tarihli **Time**'dan aktaran Patrick Granfield, **Papacy in Transition**, s. 17.

mektedir ki, aslında bunun da Roma kaynaklı olduğu, Romalıların şu atasözünden anlaşılmaktadır: “*foris ut moris, intus ut libet*”, yani “görünüşte uy da, içinden ne istersen onu düşün.”³⁰¹

İsa ve havarilerinin sade bir hayat sürmesi ile papa ve din adamlarının buna hiç benzemeyen hayat tarzlarına yönelik eleştiriler ise eskiden beri dile getirilmektedir. Dante *İlahi Komedya*’da şöyle der:

*Cefas [Petrus] vardı, Kutsal Ruhun büyük çanağı [Pavlus] vardı,
avurtları çökmüştü, ayakları çıplaktı,
zar zor doyuyordu karınları.
Oysa öyle göbekli ki şimdiki çobanlar [papalar]
Ayakta durmak için destek arıyorlar,
...
Cüppeleri atlarını örtüyor,
Aynı örtü altında iki hayvan gidiyor...*³⁰²

Zamanımıza gelinceye kadar aynı itirazı birçok kişiden duymak mümkündür. Temel olarak ifade edilen, Roma Kilisesi ve Papalığın kendisinin en önemli dayanakları olarak gördüğü Pavlus ve Petrus’un papalar gibi bir hayat sürmediğidir. “Petrus bir prens değildi, mütevazı bir balıkçıydı” der Küng, ve İsa’yı inkar etmesi hadisesini de onun insanlığına ve doğallığına bağlar.³⁰³

3. Papalığın Kilise Yönetimine Yönelik

Bu başlık altında değineceğimiz temel itirazlar; Kilisenin papaya odaklı merkezîyetçiliği, papa ve diğer piskoposların birlik ve bütünlük içerisinde çalışması (collegiality) konusundaki eksiklik, Kilise idaresinde laiklerin dışlanması, papalığın fazlaca dünyevîleşmesi ve dindarlardan kopuk olmasıdır.

³⁰¹ Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 23–25.

³⁰² Dante, *İlahi Komedya*, *Cennet*, xxi, 127–133.

³⁰³ Bkz. Küng, *The Church*, s. 602–606. Petrus’un İsa’yı inkarı hadisesi katoliklerce genellikle kötü şöhretli papaların konumunu meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Yani, papalar Petrus’un halefleri olduklarından, onun hem güçlü hem de zayıf yönlerini temsil etmişlerdir, denmektedir. Bkz. Stebbing, *Story*, s. 5.

Hristiyanlığın ilk dönemlerine bakıldığında kiliselerin birbirleriyle organik ve hiyerarşik bir ilişki içerisinde olmadığı görülür. Daha sonraki dönemlerde ise Batıda Roma Kilisesi öne çıkmış ve diğer kiliseler üzerinde bir üstünlük sağlamıştır. Ortaçağ'dan itibaren Papalık gittikçe daha merkeziyetçi bir kurum haline gelmiştir. Bu merkeziyetçiliğin odağında da bizatihi papa vardır. Ona bağlı bölgesel kiliselerle Roma Kilisesi arasında her zaman bazı sorunlar olmuştur.³⁰⁴ Fakat Roma merkeziyetçiliğine karşı yerel kiliselerin özerkliğini savunan en önemli akım, daha önce sözünü ettiğimiz, Gallikanizmdir. Fakat Gallikanizm sonradan siyasallaşmış ve Kilise'nin, diğer devletlerin egemenlik haklarına müdahale etmemesi gerektiği fikri ile özdeşleşmiştir. Bunun dışında papalığın merkeziyetçiliğine ve papanın tek başına idaresine yönelik ciddi bir alternatif olarak görülen Konsilcilik (Conciliarism)'ten söz edilebilir.

Kudüs Konsili Hristiyanlık tarihindeki ilk konsil sayılmaktadır. İkinci yüzyıldan itibaren bölgesel konsiller, dördüncü yüzyıldan itibaren de genel konsiller artık kurumsallaşmıştır. Konsilin temel amacı mutabakattır. Konsillerde Kutsal Ruhun inananlara yardım ettiğine inanılır. Fakat mevcut *Kilise Yasası*'nda da görüldüğü üzere, eskiden beri papa genel konsilin üzerinde bir otoriteye sahip olmuştur.³⁰⁵ Daha önce belirttiğimiz gibi, VII. Gregory (1073–1085) ile birlikte ise papanın genel konsilden üstünlüğü resmen ilan edilmiştir. Fakat papanın tek başına iktidarına karşı, Konsilcilik adı verilen ve genel konsilin nihaî karar mercii olmasını talep eden bir muhalefet söz konusudur.

³⁰⁴ Roma Kilisesi ile yerel kiliseler arasında nasıl bir ilişki olduğu teolojik açıdan da tartışmalıdır. Anlaşmazlığın merkezinde kilisenin birliğinin ve evrenselliğinin basit mi yoksa bileşik bir mahiyet mi arz ettiği yer almaktadır. Örneğin Rahner tüm kiliseleri tek ve evrensel Kilise'nin kendisi olarak değerlendirirken, Ratzinger ve Congar gibiler Kilise'yi Roma ve diğer kiliselerin birliği biçiminde tarif etmektedir. Yani ikincilere göre Roma Kilisesi ile diğerleri arasında katılım vasıtasıyla bir birlik söz konusudur. Bkz. John P. Galvin, **a.g.m.**, s. 658–664.

³⁰⁵ Mevcut *Kilise Yasası*'na göre genel konsili toplantıya çağırarak, görüşülecek konuları belirlemek ve konsili sona erdirmek tamamen papanın yetkisindedir. Ayrıca konsil kararları ancak papanın onayından sonra geçerlilik kazanır. Bkz. **Code of Canon Law**, can. 338/1–2; 340; 341/1.

Konsilciliğin köklerini IX. yüzyılda yaşamış olan ve Roma Kilisesi'nin ademi merkeziyetçi bir yapıda olması gerektiğini savunan Rheims Başpiskoposu Hincmar (ö. 882)'a kadar götürmek mümkündür.³⁰⁶ Bununla birlikte Konsilciliğin, en üst otorite olma açısından papaya alternatif olarak görülmesi, birinci bölümde de bahsettiğimiz üzere, Büyük Batı Bölünmesi esnasındadır. Bu durum biraz da şartların getirdiği bir zorunluluktur. Zira ortada her biri papa olduğunu iddia eden üç kişi vardır ve sorunu çözmek için her üç papanın da üstünde bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Constance Konsili (1414–1418)'nde ancak böyle bir anlayışla kriz ortadan kaldırılabilmiştir.³⁰⁷ Konsilin 1415'teki beşinci oturumunda Konsilci görüş hararetli bir şekilde tartışılmış ve sonuçta Kiliseyi genel konsilin temsil ettiği ve papa dahil hiç kimsenin genel konsilin üstünde olmadığı sonucuna varılmıştır.³⁰⁸ Ancak, papaların otoritesini ciddi derecede sınırladığı için konsilci yaklaşım kısa süre içerisinde etkisizleştirilmiş ve nihayetinde papalar tekrar eski konumlarına dönmüşlerdir.³⁰⁹ Konsilciliğe en önemli darbeyi ise *Execrabilis* (1460) adlı bullası ile II. Pius (1458–1464) vurmuştur.³¹⁰

Fakat Konsilci anlayış hiçbir zaman tamamen yok olmamıştır. Günümüzde sıkça dile getirilen, papanın bağımsız bir idareci gibi değil meslektaş bir piskopos olarak, diğerleriyle işbirliği ve bütünlük içerisinde çalışması (collegiality) gerektiği düşüncesi Konsilciliğin yansımalarından biri olarak görülebilir. Aslında papa ile piskoposlar arasındaki ayrışmaya yönelik itirazlar XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren yüksek sesle dile getirilmiştir. II. Vatikan Konsili'nde de bu yöndeki talepleri karşılamaya yönelik işaretler görülebilir. Örneğin *Lumen Gentium*'da papa-piskoposlar işbirliği vurgulanmaktadır.³¹¹ Fakat yine aynı metinde papanın Kilisenin başı olarak,

³⁰⁶ La Due, **a.g.e.**, s. 83, 84.

³⁰⁷ Contance Konsili ve sonrasında konsiliarizm hakkında. Bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 299, 300, 306 vd.; La Due, **a.g.e.**, s. 158 vd.; Robert McClory, **Power and The Papacy**, s. 31 vd.

³⁰⁸ Bkz. Ludwig Pastor, **The History of Popes**, I, 174–207; La Due, **a.g.e.**, ss. 160–162.

³⁰⁹ Ullmann, Konsilciliğin, papalığın gücünden ziyade konsilcilerin kendi beceriksizliklerinden dolayı başarılı olamadığı kanaatindedir. Ona göre konsilciler idare konusunda uygulanabilir bir proje sunamamışlardır. Bkz. Ullmann, **a.g.e.**, s. 311.

³¹⁰ Bkz. Henry Bettenson, **Documents of the Christian Church**, s. 136; Corbett, **a.g.e.**, s. 109, 110 (*Document 12*). Latince İngilizce karşılıklı metin için bkz. <http://www.geocities.com/caleb1x/documents/execrabilis.html>.

³¹¹ Bkz. **Lumen Gentium**, prg. 27.

üstün otoritesiyle istediği gibi tasarrufta bulunabileceği yazar.³¹² Yani Kilisenin tavrı, talep edilen işbirliğinin papanın otorite tekeline halel getirmemesi gerektiği yönündedir. Dolayısıyla Konsilin sağlıyormuş gibi görüldüğü açılım beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır.³¹³ Halbuki bu konudaki itirazın anafikrine göre papa bir piskopostur, diğer piskoposlarla bir meslektaşlık ilişkisi içerisinde olmalı ve Kiliseyi yönetme yetkisini de onlarla paylaşmalıdır.³¹⁴ Mesela VI. Paul'un ölümünden kısa bir süre sonra G. Alberigo, M.D. Chenu, Y. Congar, A. Greely ve H. Küng gibi ünlü katolik isimlerin dahil olduğu on kişilik bir teologlar komitesi *Time*'da yer alan açıklamalarında şöyle demişlerdi:

*“Günümüzün papası gerçek bir meslektaş piskopos [fellow bishop] olmalıdır. Kendi kurumuna güvenmeli, otoritesini diğer piskoposlarla paylaşmalı ve hizmetkarlarına hükmeden bir efendi gibi değil, kardeşleri arasındaki bir kardeş gibi davranmalıdır.”*³¹⁵

Laiklerin Kilisedeki konumu da en çok tartışılan ve eleştirilen hususlardan biridir. Bazılarına göre Kilisenin laiklere biçtiği rol bir darbı mesel haline gelmiştir: “dua et, para ver ve itaat et” (“pray, pay and obey”).³¹⁶ Fakat birçok kişiye göre asıl sorun sıradan laikler değil Katolik teologlarla ilgilidir. Karar süreçlerinde, ruhban sınıfından olmayan teologlara en ufak bir söz hakkı verilmemektedir. Hans Küng gibi dünyaca ünlü Katolik teologlar, Kiliseye katkı sağlamaya çalışmalarına rağmen dışlanmalarına adeta isyan etmektedirler.³¹⁷ Dolayısıyla, geleneksel teolojide *ecclesia docens* (öğreten kilise) *ecclesia discens* (öğrenen kilise) ayrımı yapılmaktaysa da, söz

³¹² Bkz. **Lumen Gentium**, prg. 22.

³¹³ Bkz. Bkz. Paul McPartlan, “Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church”, **Ecclesiology**, 1.2 (2005), ss. 11–24; James L. Heft, “From the Pope to the Bishops”, s. 65 vd; Granfield, **a.g.e.**, s. 68, 69; McClory, **a.g.e.**, s. 157 vd.

³¹⁴ Bkz. James L. Heft, **a.g.m.**, ss. 55–78; A. Dulles-L. Orsy, “In Dialogue”, ss. 12–15; Granfield, **a.g.e.**, ss. 62–95. Aslında piskoposlukla ilgili Katolik gelenekte temel olarak iki teori bulunmaktadır. “Epsicopal teori”ye göre piskoposlar yetkilerini doğrudan İsa’dan, “Papal teori”ye göre ise papadan alırlar. Kilisenin resmî anlayışına ve uygulamaya bakıldığında ikincisinin hakim olduğu görülmektedir. Bu konuda bkz. Ludwig Ott, **a.g.e.**, s. 290, 291.

³¹⁵ 21 Ağustos 1978 tarihli **Time**’dan aktaran Granfield, **a.g.e.**, s. 62.

³¹⁶ Charles B. Kelly, “Limits to Papal Power”, s. 232.

³¹⁷ Bkz. Hans Küng, “Participation of Laity in Church Leadership and in Church Elections”, **Journal of Ecumenical Studies**, 6 (1969), s. 512’den aktaran Granfield, **Papacy in Transition**, s. 181.

konusu teologlar “öğrenmesi gerekenler” ya da “henüz öğrenememişler” muamelesi görmektedirler.³¹⁸

Konumuzla ilgili başka bir itiraz noktası papalığın dünyevîleşmesi ve inananlardan kopuk olmasıdır. Bazılarına göre, monarşik yapısının zorunlu bir sonucu olarak papalık, fazlaca dünyevîleşmek yanında, Hıristiyanlığın özüne tamamen zıt biçimde insanları kul kendisini efendi gibi görmektedir. Halihazırdaki Vatikan bürokrasisi de bu anlayışın bir tezahürüdür.³¹⁹ Oysa hıristiyanların “ortaçağdan kalma efendilere değil, İsa gibi hizmetkarlara ihtiyacı vardır.”³²⁰

4. Papalığın Teolojik Yaklaşımlarına ve Politikalarına Yönelik Eleştiriler

Papalık üzerindeki Latin/Roma etkisinden birkaç defa söz ettik. Bu etkilerden biri de, yine daha önce bahsettiğimiz “Roma gerçekçiliği”dir. Bu zihniyeti şu ifadeler özetlemektedir:

“Soyut felsefî düşünceler, siyasal kuramlar bir köylü-asker olan Romalının ilgisini çekmiyordu; kendisine hoş gelen ahlak felsefesini de metafiziğe dayamamıştı. Hatta uzun süre, soyut düşüncelerin tartışılmasını, ‘felsefe yapılmasını’, zamanın boşa harcanması olarak algılamış ve aşağılamıştı. Her şeyden öte ilgilendiği şey (savaşmayı, yönetmeyi ve para kazanmayı içeren) eylemdi... ‘Roma gerçekçiliği’nden söz edilmesinin nedeni de buydu işte... hukuk Romalının kabul ettiği tek soyutlamaydı. [O da] doğrudan doğruya eylemle bağlantılıydı, daha doğrusu eylemin alanını çizmeye yarıyordu.”³²¹

Soyut düşünceden kaçan bu Roma gerçekçiliği, birçok kişiye göre, papalığın düşünceden korkmasına, insan aklını inanç ve vahye rakip görmesine neden olmuştur. *Index* tarzı uygulamaların nedeni de budur.³²² Ayrıca papalık, teoloji karşıtı olduğu gibi, her tür özgür düşünceye de karşı olmuştur.³²³ Küng’e göre de Ortaçağ’dan beri Kilise eklesiolojisi özgün düşünceye değil reaksiyon ve apoloji üzerine kuruludur. Wycliff ve Huss’tan Gallikanizm, Jansenizm, Aydınlanma ve modern akımlar

³¹⁸ Granfield, **Papacy in Transition**, s. 182.

³¹⁹ Bkz. **a.g.e.**, s. 22, 23.

³²⁰ Collins, **Upon this Rock**, s. viii. Papalıkla ilgili bu yöndeki ve diğer konulardaki eleştiriler için bkz. Michael de la Beyodere (ed.), **Objections to Roman Catholicism**, Great Britain, 1966.

³²¹ M.A. Ağaoğulları-L. Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 25.

³²² Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 26, 27.

³²³ Gene Burns, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, ss. 1123–1152.

karşısındaki tavrına kadar, Kilise hep savunma pozisyonundadır. İlerlemeci anlayışa karşı ise “mükemmel topluluk” kavramını üretilip kendi üzerine kapanmıştır.³²⁴ Hatta Katolik teologlar arasında, bu ve benzeri tutumları yüzünden Kilisenin bizzat kendisinin inançsızlık nedeni olduğunu savunanlar vardır. Örneğin Congar'a göre, çağdaş inançsızlığın iki nedeni bulunmaktadır: Bunlardan ilki dinî inanç yerine ruhçuluğun – bazen buna “hümanist mistisizm” diyor– geçmesidir. İkinci ve ondan daha önemli olanı ise Kilisenin, sekülerleşme sürecine tepki olarak içe kapanması, dolayısıyla, hayatla dinin birbirinden ayrılmasıdır.³²⁵

Fakat tam tersine, papalığı fazla liberalleştiği yönünde eleştirenler de olmuştur. Uzun zamandır “radikal katolisizm” denilen bir olgu vardır ve radikal katolikler halihazırda Kiliseye hakim olan gelenekçi çizgiyi dahi bir sapma olarak görmektedirler.³²⁶ Bu türden eleştiriler daha çok II. Vatikan Konsili'ne yöneliktir. Mesela Fransız başpiskopos Marcel Lefebvre, II. Vatikan Konsili kararlarını sapkınlık olarak nitelemiş ve litürjideki reformları da asla kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Kilise Lefebvre'ye hiçbir şey yapamamaktadır, zira bu Fransız piskoposun Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da binlerce destekçisi vardır. II. Vatikan kararlarına karşı çıkan bir başka grup ise “Gelenekçi Hareket” diye bilinen oluşumdur. 1965'te, konsilin kapanışının hemen ardından Gommar De Pauw tarafından kurulmuştur. Bu grup özellikle evharistiya ile ilgili değişikliğe karşı çıkmaktadır.³²⁷

Bir başka itiraz alanı, papalığın belli konulardaki geleneksel politikaları ile ilgilidir. Kilisenin, doğum kontrolü konusundaki değişmez tavrı bunlardan biridir. Afrika'da binlerce kişinin ölmesinde Kilisenin kondom kullanımına olumsuz bakmasının etkisinin olduğu iddia edilmektedir.³²⁸ Yine, özellikle ABD'de, Vatikan'ın ve yerel kilise teşkilatlarının kendilerine bağlı hastanelerde uyguladıkları bazı prosedür-

³²⁴ Küng, **The Church**, s. 571, 572

³²⁵ Bkz. Gabriel Flynn, “The Role of Unbelief in the Theology of Yves Congar”, **Dominican Council**, ss. 430–439.

³²⁶ Bkz. Thomas J.J. Altizer, “The Contemporary Challenge of Radical Catholicism”, ss. 182–198.

³²⁷ Bkz. Granfield, **a.g.e.**, s. 30, 31.

³²⁸ Carol S. LaHurd, “Two Popes, Two Churches”, s. 299.

ler sık sık şikayet konusu olmaktadır.³²⁹ Bunun yanında, birçok kişinin dile getirdiği bir eleştiriye göre papalık insanlara uzaktır ve onların sorunlarıyla samimi olarak ilgilenmemektedir. Boşanmak isteyenler, boşandıktan sonra tekrar evlenemeyenler, dışlanan kadınlar, fakirlik çekenler, bunların hiçbiri Kilisenin umurundaymış gibi gözükmemektedir. Kilise, “mükemmel toplum” ve “kendine yetme” fikrinden dolayı bu gerçeklerle yüzleşmekten kaçmaktadır.³³⁰ Ayrıca papalık bölücüdür. İnsanları birleştirmekten çok ayırdığı gibi kadın ve azınlıklar konusunda da ayrımcılık yapmaktadır. II. Vatikan konsili dokümanlarından *Gaudium et Spes*’te her türlü ayrımcılığın Tanrı’nın rızasına muhalif olduğu dile getirilse de,³³¹ uygulamadaki durum farklıdır. Bunun yanında, hem Katolik ülkelerin çoğunluğunda azınlıkların hakları ihlal edilmekte, hem de Doğulu piskoposlarla Batılılar arasında ayırım yapılmaktadır.³³² Oysa Kutsal metinlerde laik-ruhban ayrımı olmadığı gibi, mesihe inananların hepsinin eşit olduğu vurgulanmaktadır.³³³

Bazıları da papalığın popülerleşme sürecine dikkat çekerler. IX. Pius Garibaldi’nin 1870’de Roma’yı ele geçirmesinden sonra kendini Vatikan’da mahpus ilan etmiş ve yaygınlaşmaya başlayan iletişim araçları yoluyla tüm dünyada kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. Herkes onun resmini görüp tanır hale gelmiş ve böylece “papalar mega-starlar arasına katılmıştır.”³³⁴ Günümüzde de papayı tanımayan yoktur. Fakat bununla ters orantılı bir biçimde papalık artık güvenilirliğini kaybetmiştir. Roma Kilisesi ile ilgili geçmişte şöyle bir meşhur söz vardır: “*Roma locuta es, causa finita est*”, yani “Roma konuşur ve mesele kapanır”. Oysa şimdi durum tersidir: “Roma konuştu mu, tartışma yeni başlıyor demektir.”³³⁵ Papalık insanlar üzerindeki eski tesirine artık sahip değildir. Örneğin Papa VI. Paul’un, doğum kontrolünü

³²⁹ Bkz. Melanie Evans, “New Pope, Old Directives”, *Modern Healthcare*, vol. 35, no. 15 (Apr. 11, 2005), s. 7.

³³⁰ Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 25.

³³¹ *Gaudium et Spes*, prg. 29.

³³² Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 29, 30; MacEoin, *The Inner Elite*, s. xiii.

³³³ “Vaftizde Mesihle birleşenlerinizin hepsi Mesih’i giyindi. Artık ne Yahudi ne Yunan, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı var. Hepiniz İsa’da birsiniz.” *Galatyalılara*, 3: 27, 28. Russel, Hristiyanların Kilise’yi yahudilerin seçilmiş halkının yerine koydukları kanaatindedir. Bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 58. Küng de Kilise’nin merkezî ve mutlakiyetçi yapısının (yani papalık sisteminin) *Christendom*’un bölünmesi pahasına sağlandığını ve sürdürüldüğünü söyler. Bkz. Küng, *The Church*, s. 571.

³³⁴ John O’Malley, “Papalization of Catholicism”, s. 13–16.; “The Beatification of Pope Pius IX”, *America*, vol. 183, 5, s. 8.

³³⁵ Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 31, 32.

dışlayan 1968 tarihli genelgesi *Humane Vitae* –ki yayınlandığında oldukça tepki çekmiştir– gelişmekte olan ülkelerde BM’nin desteklediği doğum kontrolünü yaygınlaştırma çalışmaları üzerinde önemli bir etki yapmamıştır. Katolik nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerde dahi bu genelgenin tesirinin son derece sınırlı kalması, dünya gerçeklerine uymayan bir konuda papadan da gelse, insanların artık bu tür telkinlere kulak asmadığı biçiminde yorumlanmıştır.³³⁶

Kadınların ordinasyonu (rahip olarak atanmaları) ve ruhbanların bekarlığı meseleleri ise Papalığın Kilise işleri ile ilgili en çok eleştiriye uğradığı konuların başında gelmektedir. Kilisenin kadına bakışı geçmişten beri oldukça çelişkilidir. Örneğin Katolikler Meryem’e, Protestanları bu konuda ilgisizliğe yöneltecek derece önem verirler. Constantine’in annesi başta olmak üzere tarihte pek çok kadın aziz sayılmakta ve saygıyla anılmaktadır. Hatta bunlar adeta birer mitoloji kahramanı haline getirilmişlerdir.³³⁷ Avrupa’nın Hristiyanlaşması sürecinde de kadınlar önemli roller üstlenmişler ve bazı manastırların idaresinden sorumlu olmuşlardır.³³⁸ Kaldı ki, her şeyden önemlisi Kilise ana olarak görülür (bundan dolayı dişil zamirlerle anılmaktadır) ve kiliseler birbirlerinin kız kardeşleri kabul edilir.³³⁹ Fakat Kilise işleyişinde kadının rolüne gelince, özellikle de kadınların rahipliği hususunda, adeta bir tabu söz konusudur. Bu mesele uzun zamandan beri Kiliseye yönelik yerleşik bir eleştiri haline gelmiştir ve Katolik karşıtlığının simgelerinden birini oluşturmaktadır.³⁴⁰

³³⁶ Bkz. Charles B. Keely, **a.g.m.**, ss. 220–240.

³³⁷ Gerek ortodoks gerekse gnostik Hristiyanlıkta Havva, Bakire Meryem, Magdalalı Meryem gibi önemli figürlerle ilgili mitler için bkz. Kathryn M. Smith Hanssen, **Pope Joan: Heretic or Heroine?**, ss. 14–62.

³³⁸ Hatta Dawson’a göre bu manastırlar bir süre sonra piskoposluklar gibi çalışmaya başladığında bu kadınlar da fiilen piskoposluk yapmışlardır. Christopher Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 197.

³³⁹ Bkz. Henri de Lubac, **Catholicism**, s. 16.

³⁴⁰ Bkz. Philip Jenkins, **The New Anti-Catholicism**, s. 67 vd. Ayrıca bazı kadın yazarların da dikkat çektiği üzere, mesele kadın kimliği ve psikolojisi ile de doğrudan ilgilidir. Örneğin Pamela Young, ki kendisini feminist bir protestan olarak tanımlamaktadır, “Ben bir kadın olarak Tanrı’nın kadınların Kilisedeki bazı görevlerden uzak durmasını emrettiğine inanmam” der. Pamela Dickey Young, “A Papacy Faithful to the Gospel”, s. 361.

Kadın veya erkek, Katolik veya değil pek çok kişiye göre Katolik normları fazla erkek ürünüdür ve bunun değişmesi gerekmektedir.³⁴¹ Özellikle 1970’li yıllarda buna yönelik taleplerin Kilise üzerinde bir baskı oluşturmaları sonucu 1977’de, VI. Paul bir açıklama yapmak zorunluluğu hissetmiştir. Fakat *Inter Insigniores* isimli bu açıklamada, Kilisenin bu konudaki tutumunu yumuşatmak şöyle dursun, tam tersine kadınların rahipliğine yönelik istekler kesin bir şekilde reddedilmiş ve bunun Tanrı’nın iradesine aykırı olduğu savunulmuştur. Papa II. John Paul’ün 1994 yılındaki *Ordinatio Sacerdotalis* adlı apostolik mektubunda da VI. Paul’un görüşü aynen tekrarlanmış, kadınların rahip olamayacağı, bu konuda Kilisenin ve papanın dahi bir şey yapamayacağı ifade edilmiştir.³⁴² Bu, öylesine yerleşik bir inançtır ki, aykırı görüşlerinden dolayı Kilise tarafından adeta aforoz edilen Schillebeeckx gibi katolik teologlar dahi Kilise ile paralel düşünmektedir.³⁴³

Fakat kadınlar pes edecekmiş gibi görünmemektedir. Bugün “feminist teoloji”den, “feminist kristoloji”den bahsedilmektedir.³⁴⁴ Kadınların Kilise içerisindeki konumunu iyileştirmeyi amaçlayan birçok kuruluş mevcuttur ve bunların çoğunluğu, kadınların rahip olabilmesi için mücadele vermektedir. Söz konusu kuruluşlar arasında en önemlilerinden biri 1996’da kurulan WOW (Women’s Ordination Worldwide) bünyesinde yer alan ve “Roma Katolik Kilisesinde Kadınların Sesi” (A voice for women in the Roman Catholic Church) alt adını taşıyan WOC (Women’s Ordination Conference/ Kadınların Ordinasyonu Konferansı)’tur. Yakın zamandaki en önemli faaliyeti ise kadınların ordinasyonu konusunda 2005 yılında düzenlediği uluslararası bir sempozyumdur. Merkezi Amerika’da bulunan WOC’un İngiltere’de CWO (Catholic Women’s Ordination) İrlanda’da BASIC (Brothers And Sisters In Christ) ve Avusturya’da WAC (We Are Church) isminde kardeş kuruluşları bulunmaktadır.³⁴⁵

³⁴¹ Bkz. Cristina Grenholm, “A New Pope and Voices that Deviate from the Norm”, *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3, Fall, 2005, ss. 304–306.

³⁴² Bkz. *Ordinatio Sacerdotalis*, md. 4. (Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_22051994_ordina tio-sacerdotalis_en.html).

³⁴³ Robert McClory, *Power and The Papacy*, s. xix.

³⁴⁴ Bkz. Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı?*, s. 71–75.

³⁴⁵ Bkz. WOC’nin internet sitesi <http://www.womensordination.org/>; benzer kadın kuruluşları için bkz. <http://www.ministryforwomen.org/>; <http://www.womenpriests.org/>.

Kadınlarla ilgili bu sorunla birlikte rahiplerin bekarlığı meselesi de sıkça gündeme getirilen bir konudur ki, bu iki hususta Protestanlık Katolikliğe göre daha avantajlı bir konumda gözükmektedir. Zira Protestanlarda kadınlar kilise görevlerini üstlenebildiği gibi erkek görevliler de evlenebilmektedir. Doksanlı yılların başında Kardinal George Sterzinsky ve Rottenburg Bapiskoposu Walter Casper gibi isimler ileriki yıllarda rahiplerin belki de evlenebileceklerini, hatta evli din adamlarının Kili- senin tecrübesine zenginlik katacağını ifade etmişlerdir.³⁴⁶ Fakat geçen süre içerisinde böyle bir gelişmeye işaret sayılabilecek herhangi bir adım görülmemiştir.

Rahiplerin bekar bir ömür sürmesi zorunluluğu çoğu kişiye göre insanın tabi- atına aykırıdır. Ayrıca bu durum, katolik din adamlarının cinsel sapkılığa meyilli oldukları tarzında çeşitli önyargılar oluşmasına neden olmakta, yaşanan bazı olaylar da bu önyargıları pekiştirmektedir. Örneğin sadece 2002 yılında Amerika’da 300 Katolik din adamı –ki bunlar arasında piskoposlar da vardır- çocuk istismarı ile suç- lanmış ve haklarında davalar açılmıştır.³⁴⁷ Buna ilaveten, geçmişte yapılmış bazı araştırmalar, özellikle 45 yaşın altındaki rahiplerin, bekarlığın neden olduğu bir rol çatışması yaşadığını göstermektedir.³⁴⁸

5. Papalık İdaresinin Şeffaf Olmamasından Kaynaklanan Eleştiriler

Aslında bu konudaki eleştirilerin –daha doğrusu spekülasyonların– doğrudan papalık kurumu ile değil “Vatikan imajı” ile ilgili olduğu söylenebilir. İddialar iki temel noktada yoğunlaşmaktadır: para ve karanlık örgütler.

Tüm kuruluşlar gibi Kilisenin de gelirleri ve giderleri vardır. Papalığın Orta- çağ’dan bu yana en önemli gelirleri *beneficium* adı verilen vakıf gelirleri ve –

³⁴⁶ Bkz. Thomas Rausch, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, **America**, vol. 167, no. 18, (1992) s. 445.

³⁴⁷ Thomas G. Plante – Courtney Daniels, “The Sexual Abuse Crisis in the Roman Catholic Church: What Psychologists and Counselors Should Know”, **Pastoral Psychology**, vol. 52, no. 5 (May 2004), ss. 381–393.

³⁴⁸ Mary Ellen Reilly, “A Case Study of Role Conflict: Roman Catholic Priests”, **Human Relations**, vol. 31, no. 1 (1978), s. 80, 83.

Petrus’a atfen verilen ismiyle– *Peter’s Pen* diye bilinen bağışlardır. Bunlara, endüljans satışından ve Kilise memuriyetlerinin para karşılığı satılmasından (simony) elde edilen kaynakları, Kilisenin geleneksel “ondalık” (*tithe*)ını, “Türk vergisi” gibi, zaman zaman ortaya çıkan tehlikelere karşı topladığı paraları da ekleyebiliriz. Yine, *Jubile* adı verilen ve çok sayıda hacının Roma’ya akın etmesine neden olan kutlamalar da bilhassa 1300’lü yıllardan itibaren önemli bir kaynak oluşturmuştur. Başlangıçta bu kutlamaların 100 yılda bir yapılması planlanmış, ama Kilise bunun karlı bir iş olduğunu anlayınca VI. Clement *Jubile* aralığını 50 yıla, V. Sixtus ise 25 yıla indirmiştir. Buraya kadar sayılanların hepsi dinî kaynaklı gelirlerdir. Fakat bir de Kilisenin bir müteşebbis gibi, kâr elde etmek amacıyla yaptığı işler sonucu kazandığı paralar vardır. Özellikle Rönesans ve Reform döneminde Kilise maden işletmeciliği yapmış, hatta bir dönem Papalık, İtalya bölgesinin hububat tekeli haline gelmiştir.³⁴⁹

Vatikan Devleti’nin kuruluşundan günümüze ise Papalığın giderlerinde o kadar değil belki ama, gelirlerinde önemli farklılıklar meydana gelmiştir. Kilisenin şu anki en önemli gelirlerini, sahip olduğu mülklerden elde ettiği kaynaklarla, aralarında dünyanın en güçlü bankalarının ve şirketlerinin de bulunduğu bazı kuruluşların ve zengin ailelerin bağışları oluşturuyor gibi gözükmemektedir. Peki, Kilisenin dinî kaynaklı olmayan başka gelirleri var mıdır? Sıkça iddia edildiği gibi, Papalık pek çok şirketin sahibi olan “kutsal bir holding” midir? Bu konu hala bir spekülasyonlar alanıdır ve Kilisenin bu husustaki ketum tavrı da bu spekülasyonları besleyen en önemli unsurdur. İşin bu kısmı, Papalığın karanlık tarafıdır ve bu karanlıkta slüeti görünen bina da Vatikan Bankası’dır. IOR (*Istituto per le Opere di Religione*) adıyla bilinen bu bankanın işleri tam bir sırdır.³⁵⁰

Vatikan’ın para konusundaki ketumluğu şüphelere yol açsa da, bu gizliliğin bazı makul gerekçeleri olabilir mi diye soranlar vardır. Örneğin Lewin bu gizliliğin muhtemel nedenlerinden bazılarını şöyle açıklar: Kilise’nin kaynak aktardığı bölgeler arasında bir eşitsizlik vardır (örneğin en büyük pay Afrika’ya gitmektedir) ve

³⁴⁹ Pfeffermann, **a.g.e.**, s. 37, 38, 234.

³⁵⁰ Vatikan Bankası hakkında bkz. Halim Işık, **a.g.e.**, ss. 171–176; Ernst Lewin, “The Finances of Vatican”, s. 199 vd.; Paul Williams, **a.g.e.**, ss. 61–70.

Kilise, rahatsızlıklara yol açacağından bu eşitsizliğin görülmesini istememektedir. Bir diğer neden daha çok komünizm dönemine dayansa da, günümüz için de geçerlidir. Kilise parasını açıklarsa, “neden insanlar için harcamıyorsun” eleştirisi ile karşı karşıya geleceğinden korkmaktadır.³⁵¹

Kilisenin bazı organizasyonlar için harcadığı meblağlar bilinmektedir ve bu rakamlar çoğunlukla onun zenginliğinin bir göstergesi sayılmaktadır. Mesela Kilisenin açıklamalarına göre, II. Vatikan Konsili’ne harcanan para 7 milyon doların üzerindedir. Yine, bir papanın ölüp yeni bir papanın makama geçmesi de oldukça masraflıdır. Papalığın VI. Paul’dan I. John Paul’e geçmesinin maliyeti 4.4 milyon dolar olmuştur.³⁵² Fakat çoğunlukla sanıldığığın aksine, aslında Papalığın gerçek zenginliği nakit parasında değil mülklerinde ve paha biçilmez sanat eserlerindedir. Vatikan, sınırları itibariyle 40 dönümlük bir yer gibi görünüyorsa da 1977’deki bir araştırmaya göre Roma şehrinin yaklaşık dörtte biri Kiliseye ait mülklerden oluşmaktadır. Bunlar sadece kiliseler veya dinî mekanlar değildir, aralarında yüksek fiyatlarla büyük bankalara ve lüks otellere kiralanmış tarihî binalar vardır. 1978 teki başka bir habere göre ise Vatikan’ın İtalya’daki gayri menkullerinin değeri 36 milyar doların üzerindedir. Kaldı ki sadece Vatikan’ı ziyarete gelenlerden kazanılan para dahi oldukça önemli bir meblağ tutmaktadır. Yıllık olarak Vatikan müzesine girişlerden elde edilen gelirler 15 milyon, Vatikan parası ve Vatikan pullarından elde edilen miktar ise 5 milyon dolar civarındadır.³⁵³ Peki Vatikan’ın yatırım ve stok olarak ne kadar parası bulunmaktadır? Daha önce de belirttiğimiz gibi bu konuda papalığın resmî açıklamaları olmadığı için, sadece bazı verilerden yola çıkan tahminler söz konusudur. İçerisinde ekonomi dergilerinin de bulunduğu çeşitli yayın organlarında itibarî bir takım rakamlar verilmektedir. Örneğin 1965 ile 1978 yılları arasındaki tahminler 5 ile 15 milyar dolar arasında değişmektedir ve anlaşıldığı kadarıyla Vatikan bu paranın çoğunluğunu İtalya dışında, özellikle de Amerika’da değerlendirmektedir. General Electric, General Motors, Shell, IBM Vatikan’ın para yatırdığı ünlü şirketler arasındadır.³⁵⁴

³⁵¹ Ernst Lewin, “The Finances of Vatican”, s. 185.

³⁵² A.g.m., s. 192.

³⁵³ Bkz. A.g.m., ss. 185–193.

³⁵⁴ A.g.m., s. 194.

Papaların ve Kilisenin şüpheli kişilerle ve bankerlerle para ilişkisine girmesine Papa Callistus (217?–222) zamanından beri itirazlar vardır.³⁵⁵ Fakat tarih içerisinde bunun örneklerini her zaman görmek mümkündür. Yakın dönemde de papalık birçok kez, skandal olarak nitelendirilen bazı olaylar yaşamıştır. Bunların en önemlileri ise VI. Paul ve II. John Paul dönemindedir. Fakat her defasında meselenin içyüzü ortaya çıkmamış ve hadiseden geriye sadece bir yığın spekülasyon kalmıştır. Kilisenin oldukça zor durumda kaldığı bu olayların baş aktörleri Sindona ve Roberto Calvi gibi kötü şöhretli İtalyan bankerleri ile P2 (Propaganda Due) gibi mason örgütleridir. Hatta bazılarına göre I. John Paul’ün ölümü bu hadiselerle ilgili bir cinayettir. David Yallop *Tanrı Adına (In God’s Name)* adlı kitabında I. John Paul’ün, Papalık Devlet Sekreteri Kardinal Villot, Chicagolu kardinal Patrick Cody dahil, Sindona ve Calvi’nin içinde olduğu bir grubun komplosuna kurban gittiğini iddia eder.³⁵⁶

Aslında masonlarla Kilise arasında tarihî bir düşmanlık vardır. Özellikle XVIII. yüzyılda hızla yayılmalarıyla birlikte masonlar engizisyonun hedeflerinden biri olmuştur.³⁵⁷ Hatta XII. Clement 1738’de, masonluğa bulaşmış katolikleri aforoz eden bir kararname yayınlamıştır. Uzun bir süre masonlar papalığı bir tiranlık olarak görüp neredeyse Kilise karşıtı her harekete destek vermişler; Kilise de onları şeytanın çocukları olarak nitelemiştir. XXIII. John dönemine gelinceye kadar masonlarla Kilise arasındaki bu savaş devam etmiştir. XXIII. John’un masonlarla ilk defa diyalog kurmasının akabinde Papa VI. Paul 1974’te bir adım daha atmış ve XII. Clement’in aforozunu kaldırmıştır.³⁵⁸ Fakat Vatikan’la masonların bu gelişmelerin öncesinden beri, özellikle de para konusunda birçok “kirli işte” ortak oldukları iddia edilmektedir. Buna paralel olarak yine, papalığın masonik bir örgütlenme tarzına sahip bazı oluşumlarla ilişki içerisinde olduğu yönünde de iddialar söz konusudur. Bunlar arasında, karşıtlarının “Octopus Dei” (Tanrı’nın Ahtapotu) diye isimlendirdiği *Opus Dei*³⁵⁹ tarzında, Papalığın onayını almış Katolik tarikatları olduğu gibi, *Gül ve Haç*

³⁵⁵ Brezzi, *The Papacy*, s. 32.

³⁵⁶ Bu konu ve Finansal skandallarla ilgili bkz. Paul Williams, *a.g.e.*, s. 113 vd.; Collins, *Upon this Rock*, s. 310 vd.; Dominic Midgley, “Vatican Inc”, s. 48.

³⁵⁷ Bkz. M. Baigent-R. Leigh, *Inquisition*, s. 158–180.

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ronald S. Cunsolo, “Freemasonry and Papacy”, *EVP*, ss. 167–169.

³⁵⁹ Opus Dei 1928 yılında İspanya’da Josemaria Escriva (1902–1975) tarafından kurulmuştur ve başlangıçta tamamen bir kadın tarikatıdır. 1950’de Papa XII. Pius tarafından onaylanan tarikatın lideri Escriva 1990’da mübarek (blessed), 1992’de azize ilan edilmiştir. Tarikat, özellikle II. Dünya Sa-

(Rosy Cross) tarzında, resmen olmayan ama adından çok bahsedilen örgütler vardır.³⁶⁰ Özetle, bu iddiaların temelindeki düşünce şudur: Papalık bazı mason örgütleriyle ilişki içerisindedir; kendi bünyesindeki bazı tarikatlar da bir takım gizli ilişkilere sahiptir ve şüpheli işler çevirmektedir. Kilisenin politikalarını da bu ilişkiler yönlendirmektedir.

Görüldüğü üzere, gerek parasal konularda gerekse gizli örgütler konusunda papalığa yöneltilen eleştiriler daha ziyade spekülasyonlardan ibarettir. Evet, Kilisenin bazı konulardaki ketum tutumu ve bir takım hususlarda şeffaf olmaması bu tür iddiaların en önemli nedenidir, bu iddialardan bir kısmı doğru da olabilir. Fakat bu tür spekülasyonlar karşısında akılda tutulması gereken bir husus vardır ki, o da geçmişte olduğu gibi günümüzde de “siyasî bir anti-katolisizm”in var olduğudur.³⁶¹ Yani Kilisenin ve Papalığın taraftarları olduğu gibi, kendi çıkarlarını düşünen düşmanları da vardır.

vaşı sonrasında Avrupa ve Amerika’da etkili hale gelmiştir. Siyasî komplolarla alakası bulunduğu ve masonlarla ilişkisi olduğu şeklindeki pek çok spekülasyonun hedefi konumundadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roy Palmer Domenico, “Opus Dei”, *EVP*, s. 307, 308; John L. Allen, *Opus Dei*, çev. Şeref Mercan, İstanbul, 2006.

³⁶⁰ Söz konusu eleştiriler ve adı geçen oluşumlarla ilgili olarak bkz. John L. Allen, *Opus Dei*; Paul Williams, *Para, Cinayet ve Mafya Üçgeninde Vatikan Sırları*; Aytunç Altındal, *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*; Aytunç Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği*; Hulki Cevizoğlu, *Vatikan: Batı’dan Gelen Tehlike*.

³⁶¹ Bkz. Philip Jenkins, *The New Anti-Catholicism*, s. 208–216.

F- PAPALIĞIN GELECEĞİ

1. Geçmişin Ağırlığı

Papalık yüzyıllar süren tarihi boyunca imparatorlukların, ideolojilerin, hatta medeniyetlerin doğuşuna ve batışına şahitlik etmiştir. Bilimin, adeta dinin yerini alacak yeni bir sistem olarak görüldüğü XX. yüzyılın başlarında, Papalığın bir fosil gibi varlığını sürdürmeye çalıştığı ve yakında yeryüzünden silineceği tahmin edilmiştir.³⁶² Fakat o hala ayakta. “Papalık bu devamlılığını neye borçludur?” diye haklı olarak sorar Collins, “değişmeye mi yoksa aynı kalmaktaki ısrarına mı?”³⁶³ Cevap ikincisi ise, değişimi engelleyen papalık mıdır, yoksa Hristiyanlığın kendisi mi? Bazıları buna, Hristiyanlığın değil papalığın değişime engel olduğu biçiminde cevap vermektedir.³⁶⁴ Fakat ilk sorunun cevabı bu kadar basit değildir. Zira yüzyıllar boyunca değişmeden kalmak neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla, papalığın tarih içerisinde değiştiğini fakat, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu değişimin ağır işlediğini söylemek mümkündür.

Bu köklü tarih, Papalığın hem en avantajlı tarafını oluşturmaktadır, hem de en zayıf tarafını. Bu tarih avantajdır, çünkü bazı krizlerden geçmiş olsa da, antik dönemden günümüze kadar varlığını istikrarlı bir biçimde sürdürmek ve çok büyük bir nüfusun bağlılığını elinde tutabilmek önemli bir başarıdır. Dezavantajdır, çünkü bu kadar uzun bir süreçten tertemiz çıkabilmek mümkün değildir. Günümüzde papalık deyince birçok insanın aklına Ortaçağdaki ahlaksızlıklar, engizisyon, aforoz ve cadı avı gelmektedir. Evet bunlar gerçekten yaşanmıştır, fakat bu imajın oluşmasında ve devam etmesinde Aydınlanma ve modernizmin bize sunduğu tablonun da etkisi vardır. George Orwell, ‘bugüne hükmeden geçmişe, geçmişe hükmeden geleceğe hükmeder’ der. Papalık uzun bir dönemdir içinde bulunduğu çağa hükmedemediğinden, geçmişi de kendi istediği gibi sunamamaktadır. Ayrıca bu tarihsel süreçte Kilise, Papalık ve papalar birbiri içine geçmiştir. Tarihten tablolar sunulurken –özellikle de kötü tablolar– neyin katoliklerden, neyin papalık kurumundan ve neyin bir papadan

³⁶² Alfred Fawkes, “The Papacy and the Modern State”, **The Harvard Theological Review**, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), s. 381, 394.

³⁶³ Collins, **Upon this Rock**, s. viii.

³⁶⁴ A. Fawkes, “Papacy”, **ERE**, vol. 9, s. 628.

kaynaklandığı çoğunlukla ayırt edilmez. Kilise tarihçileri de zaman zaman bu yanlışla düşmektedir. Örneğin Walter Ullmann papalık makamının, papaların şahsiyetini absorbe eden bir mekan olduğunu söyler.³⁶⁵ Oysa papalık makamı, bu kürsüye oturanların şahsiyetlerini eriten bir kalıp değildir. Tarih boyunca iyi ve kötü, yetenekli ve yeteneksiz papalar olmuştur. Fakat şurası doğrudur ki, iyiliğin de kötülüğünde faturası her zaman papalık kurumuna kesilmiştir.

Bir başka açıdan, papalık için önemli dezavantajlardan biri de tarih ile teori, yani söylenenlerle yapılanlar arasındaki çelişkidir. “İslam Tarihi ile ilgili on koca cilt okuyun, Cezayir’de olanlardan hiçbir şey anlamazsınız. Sömürgecilik üzerine otuz sayfa okuyun bundan çok daha fazlasını anlarsınız”³⁶⁶ diyen Maalouf, haklı olarak din ile siyasî ve ekonomik ilişkiler arasındaki bağlantıya dikkat çekmekte, dinlerin teorisinden ziyade pratikteki uygulamalarına bakılması gerektiğini söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında Kilise çok daha ağır bir tarihî yük altındadır. Hristiyanlık, yüzyıllar boyunca barış ve sevgi dini diye lanse edilmeye çalışıldıysa da, tarih bu söylemin tersinin kanıtlarıyla doludur. Kilise, geçmişte birçok defa inançlarını dünyevî menfaatlere feda etmekle veya başkalarının onun aracılığıyla çıkar sağlamasına göz yummakla ruhunu kirletmiştir. Yakın dönemlere kadar, çoğu kez değerler yerine çıkarları ön plana koyması da bu ruhun tezahürüdür.

2. Geleceğin Kilisesi

Katolikliğin geleceğine dair tahminde bulunanlar arasında, 2025 yılında dünyadaki hristiyan sayısının 2.6 milyar civarında olacağını, katoliklerin de bu nüfusun %75’ini oluşturacağını öngörenler bulunmaktadır. Buna göre, bu süreçteki en önemli sorunlar ise a) İslam’ın meydan okuyuşu b) dünyanın kuzeyinin yeniden hristiyanlaştırılması (yani katolikleştirilmesi) ve c) postmodern kaos olacaktır.³⁶⁷ Bu sorunlarla başa çıkmanın anahtarı da dünya gençliğini kazanmaktır.³⁶⁸ Benzer şekilde, bazı katolikler Batı toplumunun ve belki de dünyanın önünde üç seçenek bulunduğunu, bunların Hristiyanlık, İslam veya tüketicilik (consumerism) olduğunu söy-

³⁶⁵ Ullmann, **Papacy in the Middle Ages**, s. 1.

³⁶⁶ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, s. 57

³⁶⁷ Uwe Siemon Netto, “The Next Pope”, **The National Interest**, Winter 2003/4, s. 109.

³⁶⁸ Bkz. **A.g.m.**, ss. 110–113.

lemekte; Huntington’u hatırlatırcasına, Batı için Kilise-tüketicilik, Doğu için Kilise-İslam çatışması öngörmektedirler.³⁶⁹ Yine, katolikler arasında Kilise’yi çağa ayak uydurmada ve insanların ihtiyaçlarına cevap vermede modern devletten daha başarılı bulanlar; insan hakları ve hayır işleri konusunda da, bu uğurda çalışan Vatikan ve ona direnen diğer devletler biçiminde bir mücadele tahayyül edenler vardır.³⁷⁰ Fakat bunlar, çoğunlukla Papalığın mevcut politikalarını savunanların görüşleri olup, fanatizme yakın ve de fazla iyimser düşüncelerdir. Pek çok katolik, Kilisenin gidişatından son derece endişelidir.

Gerard Mannion “Hıristiyan yüzyıllar artık geçmişte kaldı” der.³⁷¹ Bu, aslında Kilisenin, daha önce atlattığı pek çok badireye oranla, günümüzde daha ciddi problemlerle karşı karşıya olduğunun bir ifadesidir. Aydınlanma ile başlayan süreç, modern ve postmodern denilen devrelerle devam etmiş ve bu dönemler sadece Kilisenin değil bir kurum olarak dinin işinin zorlaştığı zamanlar olmuştur. II. Vatikan Konsili de aslında bu krizi aşmak üzere düzenlenmiştir. Fakat birçok kişiye göre II. Vatikan’ın “açık kilise” (open Church) modeli sonradan yerini “yeni dışlayıcılık”a (neo-exclusivizm) bırakmıştır. Kilise tekrar içine kapanmış ve muhafazakarlığa gömülmüştür. Özellikle Ratzinger’in Kilisede etkili bir isim olmasından itibaren radikal ortodoksi, ayrılıkçı teoloji, dar kafalılık, hatta –sosyolojik deyimle– dünyayı reddeden (world renouncing) bir yaklaşım papalığın özellikleri haline gelmiştir.³⁷² Kilise’nin aforoz, endüljans gibi uygulamaları Ortaçağ’da kalmış şeyler değildir. Bunlar hala uygulamaktadır. *Index* resmen olmasa da fiilen varlığını sürdürmektedir. Papa, kıyafetinden ayinine, ziyaretlerinden cenazesine kadar Ortaçağın monarşik görüntülerini devam ettirmektedir. Daha önemlisi, Papalık çoğulcu bir yapıya gitmekte olan dünyaya eskimiş teolojisiyle direnmeye çalışmakta, modern seküler yaşam tarzı karşısında etkisiz kalmaktadır. Bunun yanında papalığın, modası geçmiş merkeziyetçi yapısı onun etkili biçimde çalışması önündeki en önemli engellerden biri olarak gö-

³⁶⁹ Bkz. David B. Hart, “The Future of the Papacy: a symposium” s. 12.

³⁷⁰ Bkz, Russel Hittinger, “The Future of the Papacy: A Symposium”, **First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life**, March 2001, no. 111.

³⁷¹ Gerard Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity”, s. 307.

³⁷² Bkz. **a.g.m.**, ss. 314–317.

rülmektedir. Bazı katolikler Kilise'nin geleceğinin yerelleşmeye bağı olduğu kanaa-
tindedir.³⁷³

Papalığın mevcut sorunların üstesinden gelebilmesi için ne yapması gerektiğı konusunda birçok görüş söz konusudur. Papanın tek başına otoritesi yerine ‘‘ oğulcu otorite’’ (plural primacy) modelini savunanlar³⁷⁴ veya kadınların rahip olarak atama-
sına, rahiplerin evlenmesine ve kürtaja izin veren, homoseks elliğın hoşgören bir
‘‘III. Vatikan Konsili’’ hayali kuranlar mevcuttur.³⁷⁵ Bunların ne derece gerçekçi ol-
duğı ayrı bir tartışmadır. Fakat katolik olsun veya olmasın pek çok batılıya göre,
mevcut haliyle dünya-dışı bir görünüm arzeden Papalığın gelecek vadetmesi değış-
mesine bağıdır.³⁷⁶ Hatta Collins gibilerine göre Papalık uzun zaman devam eden
varlığını değışerek korumuştur ve var kalmak için de yine değışmelidir.³⁷⁷ Kaldı ki
Kilise içerisinde bu potansiyel vardır ve bunun anahtarı da II. Vatikan Konsili ruhu-
dur. Kilisede, II. Vatikan'la beraber, bu konsili değışmenin ilk adımı sayanlarla, veri-
len son taviz olarak görenler arasında bir saflaşma meydana çıkmıştır.³⁷⁸ Halihazırda
ikinciler egemendir. Fakat konsil ruhunu devam ettirmek isteyenler işte bu potansiye-
li umut olarak görmektedir.³⁷⁹

3. Geleceğın Papaları

Tarih kitaplarına bakıp, Ortaçağın papalarının bazı dönemlerdeki kudretine
hayran kalanlar olabilir. Ama gerçekte günümüzün papaları onlardan daha rahat bir
konumdadır. Bugün papa bir devlet başkanı ve bir ruhan  lider olarak saygı görmek-
te, protokollerle karşılanıp uğurlanmaktadır. Topraklarının elinden alınması, hapis
veya sürgün edilmesi,  ld r lmesi ya da karşısına bir sahte papa çıkarılması tehlikesi
yoktur. Gelişmiş iletişim araçları vasıtasıyla tüm dünyaya hitap edebilmektedir. Ken-

³⁷³ Bkz. William T. Liu - Beatrice Leung, **a.g.m.**, ss. 121–138.

³⁷⁴ Bkz. Granfield, **Papacy in Transition**, s. 72-75.

³⁷⁵ Philip Jenkins, **The New Anti-Catholicism**, s. 212.

³⁷⁶ Bkz. Bernard Haring, ‘‘Church needs renewed Petrine ministry’’, **National Catholic Reporter**,
Oct. 17, 1997, s. 8; Paul McPartlan, ‘‘Vatican II After Forty Years’’, ss. 109–113.

³⁷⁷ Collins, **Upon this Rock**, s. 341, 342.

³⁷⁸ Rubenstein, ‘‘Yirmibirinci Yüzyılda Din’’, s. 181.

³⁷⁹ Bkz. Paul McPartlan, ‘‘Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church’’, ss. 11–24.

disini destekleyen dinî ve seküler pek çok kuruluş vardır.³⁸⁰ Yakın bir gelecekte de bu konumlarında bir değişiklik olmasını düşünmek için görünür bir neden yoktur.

II. John Paul'ün papa seçilmesiyle Kilise tarihinde bir devrim yaşanmıştır. Zira Kilisenin başına yüzyıllar sonra İtalya dışından bir papa geçmiştir. Ratzinger'in seçilmesiyle de "İtalyan papalar" alışkanlığından biraz daha uzaklaşıldığı düşünülebilir. Gelecekte belki İtalya'dan yine papalar çıkacaktır, ancak en azından bundan sonraki papalar hep bu ülkeden olmayacaktır. Bununla birlikte Papalığın Avrupalı kimliğinde yakın zamanda bir değişiklik beklemek gerçekçi değildir. Belki gelecekte mümkün olacaktır, fakat Avrupa dışından bir papanın seçildiğini görmek için vakit biraz erkendir.³⁸¹

Papaların hep yaşlı kişilerden seçilmesi de zaman zaman tartışılmaktadır. Kilisede, kural değil ama böyle bir teamül vardır. Bazıları bu teamülün nedenini şöyle açıklar: Genç bir papa, tecrübesizliği dolayısıyla yanlış işler yapabilir ve eğer olması gereken biri papa seçilirse, böyle birinin uzun yıllar Kilisenin başında kalması arzu edilen bir durum değildir.³⁸² Bu husustaki bir başka sorun da papaların ömür boyu makamda kalmasıdır. Özellikle II. John Paul'ün son yıllarında sergilediği görüntü nedeniyle, birçok kişi bu kuralın artık değişmesi gerektiği fikrindedir. Bu düşüncede olanlara göre "emekli papa" katoliklere tuhaf gelecek bir kavramdır, fakat II. John Paul tecrübesi ve ortalama insan ömrünün uzaması gerçeği göz önüne alındığında, şimdi değilse de yakın bir gelecekte papalar da emekli olmalıdır.³⁸³ Fakat tüm bunlarla birlikte birçok kişiye göre asıl sorun, papaların etnik kökeni veya yaşları değil zihniyetleridir. Granfield gibi katoliklerin de belirttiği üzere, geleceğin papaları monark olmaktan çıkıp gerçekten "meslekten bir piskopos" olurlarsa Kilise ve bağlıları için daha faydalı olacaktır.³⁸⁴

³⁸⁰ Collins, **Upon this Rock**, s. 339, 340.

³⁸¹ Ratzinger'in seçilmesi esnasında da, Avrupa dışından bir papa seçilmesinin neredeyse imkansız olduğu, konuyu bilenlerce dile getirilmiştir. Bkz. Yalım Eralp, "Papa Seçimi", **Dünden Bugüne Tercüman**, 2.4.2005.

³⁸² Owen Chadwick, **The Popes and European Revolution**, s. 273.

³⁸³ Bu konuda bkz. John Jay Hughes, "A Papal Age Limit?", s. 10, 11; Granfield, **a.g.e.**, s. 187.

³⁸⁴ Granfield, **a.g.e.**, s. 177, 179.

SONUÇ

Hristiyanlık, Yahudilik içerisinde doğmuş bir inanç olmakla beraber, yayılma imkanı bulduğu Roma İmparatorluğu dahilinde şekillenmiştir. İlk dönemlerde bu yeni dinin imparatorluktaki yayılma hızı oldukça düşüktür; asıl revaç bulması meşruluk kazanmasından sonradır. Bununla beraber, ilk dönemlerden itibaren hristiyanların toplu olarak bulunduğu belli merkezler ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri de Roma Kilisesi'dir. Fakat ilk kiliseler arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmayıp, bunlar kendi bölgelerinde kendi kurallarınca yaşamaktadırlar. Özellikle heretiklerle mücadelede Roma Kilisesi'nin belli bir duruş sergilediği ve bu tavrın onun prestijini artırdığı görülmektedir.

313'teki Milan Fermanı ile Hristiyanlık imparatorluk içerisinde serbestlik kazanmış ve Theodosius ile birlikte 381'de de Roma İmparatorluğu'nun resmî dini haline gelmiştir. Böylece Roma Kilisesi bir devlet kurumuna dönüşmüştür. Buradaki Kilise, Roma şehrinin ağırlığı ve önemini üzerinde taşımaktaysa da, imparatorluğun yeni başkenti İstanbul'dur ve devletle doğrudan muhatap olan da İstanbul Kilisesi'dir. Eski ve yeni başkentte yer alan bu iki kilise arasındaki mücadele de böylece başlamıştır.

Roma Kilisesi'nin, V. yüzyılın başından itibaren, Büyük Leo ile birlikte "Roma Kilisesi" olmaktan çıkıp, hakiki anlamıyla "Papalık" haline geldiği söylenebilir. Özellikle barbar istilalarının neden olduğu karışıklık ve Batı Roma'nın yıkılması ile bölgede bir otorite boşluğu doğması, Kilisenin önemli bir figür olarak Avrupa sahnesine çıkmasına yardımcı olmuştur. Büyük Gregory döneminde ise gerek üstünlük iddiaları gerek teşkilatlanması açısından Papalık, sonraki dönemlerdeki biçimini almaya başlamıştır. Bu şekillenmede İstanbul Kilisesi ile ilişkiler ve monofizitizm ile mücadele etkili unsurlar olmuştur.

Papalık Pepin'in toprak bağışlaması ile VIII. yüzyıl sonunda dünyevî bir hakimiyet sahasına kavuşmuş, Charlemagne ile ilişkiler sonucunda da Doğu Roma ile bağını tamamen koparmış ve artık Batı krallarına taç giydiren bir makam haline gel-

miştir. Fakat dünyevîleşme aynı zamanda olumsuz etkileri de beraberinde getirmiş, “karanlık çağlar” diye nitelendirilen IX. ve X. yüzyıllarda Papalık siyasî entrikaların merkezi durumuna gelmiştir. Gregoryen Reformları ile yeniden ihya edilen Kilise, belli bir süre devam eden karışıklıkların ardından XIII. yüzyılda gücünün doruğuna ulaşmış ve özellikle III. Innocent ile birlikte neredeyse Avrupa’ya hükmeder hale gelmiştir. Fakat bu durum fazla uzun ömürlü olmamış, papalar imparatorlar karşısında tekrar zayıf duruma düşmüşlerdir. Bununla birlikte, Ortaçağın geneline baktığımız zaman, bazı istisnalar hariç, birtakım kitapların yazdığı gibi, papalar Avrupa siyasetinin yegane hakimi değillerdir. Ama Kilise önemli bir denge unsurudur. Hassas hesapların döndüğü bir ortamda Papalık bir taraf lehine veya aleyhine ağırlık koyduğunda işler değişebilmektedir. Fakat sonuçta güçlü krallar ile güçlü papalar mecburen birbirlerinin düşmanı olmuşlardır.

XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla, 1929’da Vatikan Devleti’nin kuruluşuna kadar Papalık sürekli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Önce 70 yıldan fazla süren bir Avignon dönemi yaşayan Papalık, Roma’ya dönmesinin ardından bu defa da aynı anda üç papanın bulunduğu Büyük Batı Bölünmesi sorunu ile yüz yüze gelmiştir. Rönesans’ta hümanistlerin etkili eleştirilerine muhatap olmuş, dönemin siyasî ve ekonomik karışıklıklarının Kilisedeki sefahate yönelik tepkilerle birleşmesi, Luther’in başlattığı Reform hareketinin başarılı olmasına katkıda bulunmuş ve sonuçta Papalık, Avrupa’nın neredeyse yarısı üzerindeki dinî otoritesini kaybetmiştir. Trent Konsili ile başlayan Karşı Reform süreci Kilisenin kısmen toparlanmasını sağlamışsa da, Avrupa’da bir *Christendom*’dan bahsetmek artık imkansız hale gelmiştir. Aydınlanma ve Fransız Devrimi karşısında ise Papalık varoluşsal bir tehlikeye maruz kalmış, bu tehlikeye her tür modern fikre karşı çıkmak ve klasik teolojisinde ısrar etmek suretiyle mukabelede bulunmuştur. Avrupa’da cumhuriyetlerin kurulması ve modern devletlerin, Kilisenin kendi iç işlerine karışmasına karşı çıkmaları; diğer yandan liberalizmin ve pozitivizmin güç kazanması Papalığı bir defa daha zor durumda bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Papa IX. Pius, Kiliseyi bu meydan okumalara karşı kuvvetlendirmek amacıyla Vatikan’da bir genel konsil toplamış ve yanılmazlık doktrinini ilan etmiştir. Fakat bu esnada İtalya’da da cumhuriyet kurulmaktadır. 1870’de Papalık Orta İtalya’daki tüm topraklarını kaybetmiştir. Bu dö-

nemdeki papaların tabiriyle Vatikan'daki bu mahpusluk, 1929'daki Lateran Anlaşması ile sona ermiş, bu anlaşmayla Vatikan'da bağımsız bir devletçik kurulmuştur. XX. yüzyılın ilk papalarının genel politikası modernizme direnmekle birlikte, zaman zaman uzlaşmaya niyetli bir görüntü sergilemeye çalışmak biçiminde olmuştur. Bu gerginlikten kurtulmak amacıyla XXIII. John tarafından Vatikan'da bir genel konsil yapılması kararlaştırılmıştır.

II. Vatikan Konsili çoğunlukla bir değişim ve dışa açılma arzusunun tezahürü gibi yorumlanmaktadır. Gerçekten de konsil esnasında ve sonrasında II. Vatikan'ın çağdaşlaşma yolunda bir dönüm noktası teşkil etmesini umanlar olmuştur. Bununla birlikte, aslında bu konsilin litürjide bazı değişiklikler gerçekleştirmek, diğer kiliselerle ve başka dinlerle diyaloga kapı açmak dışında gerçekleştirdiği bir “devrim” söz konusu değildir. Dolayısıyla konsili bir açılım gibi gören yenilikçi veya liberaller de, onu bir dejenerasyon olarak algılayan muhafazakarlar da konsil sonuçlarından memnun kalmamışlardır. Fakat II. Vatikan Konsili hala bir değişim simgesi olarak hafızalardaki yerini korumaktadır.

Konsil devam ederken ölen XXIII. John'un yerine VI. Paul geçmiş, ilk dönemlerinde sefelinin açık politikasını devam ettirir bir görüntü vermesine rağmen, yeni papa, muhafazakarlığa keskin bir dönüş gerçekleştirmiştir. Yerine geçen I. John Paul'ün şüpheli ölümünün ardından papalık kürsüsüne oturan II. John Paul de, bu muhafazakarlığı devam ettirmiştir. II. John Paul'ün, Kilisede önemli görevler verdiği Ratzinger'in papa seçilmesiyle liberal katoliklerin korkulu rüyası gerçeğe dönüşmüştür.

Günümüzde Papalık, Vatikan devletinin sahibidir. Papalar da aynı zamanda devlet başkanıdır. Uluslararası hukuk ve teamüller açısından diğer devlet başkanlarından hiçbir farkı yoktur. Bununla beraber teolojik yapısından dolayı Vatikan Birleşmiş milletlere üye değildir. Bu kuruluşta gözlemci olarak yer almaktadır. Papalar, *konklav* adı verilen bir toplantıda, sadece 80 yaşın altındaki kardinallerin oy kullanabildikleri bir seçimle papalık kürsüsüne oturmaktadırlar. Seçildikten sonra eski adla-

rını kullanmayıp yeni bir isim almakta ve kıyafetlerinden çeşitli aksesuarlara kadar geleneksel bazı papalık sembollerini taşımaktadırlar. Papa, Kilise üzerinde dinî, hukukî ve ahlakî konularda tam yetkiye sahiptir. Kiliseyi *curia* adı verilen bir idarî teşkilat ile birlikte yönetmektedir. Devlet Sekreterliği siyasî açıdan bu teşkilatın en önemli kurumudur. Bunun yanında İman Doktrini Kurulu'nun merkezde yer aldığı çeşitli kurullar, mahkemeler, konseyler, komisyonlar ve papalığa bağlı diğer kuruluşlar bu teşkilatın unsurlarıdır. Bu kuruluşlardan özellikle konseyler II. Vatikan Konsili'nin ürünleridir. *Curia* şimdiki haline VI. Paul ve II. John Paul'ün düzenlemeleri ile kavuşmuştur.

Papalık, karşıtlarının da taraftarlarının da gözünde Katoliklikle adeta özdeşleşmiştir. Katolik öğretisine göre Papa “İsa'nın Vekili” ve “Petrus'un Halefi”dir. İsa Kiliseyi bizzat kurup başına ilk papa sayılan Petrus'u atamış ve Petrus'un bu yetkisi Roma piskoposlarına geçmiştir. Katolikler bu anlayışı tarihsel kaynaklarla ve kutsal metinlerle desteklemeye çalışsalar da, Papalığın kitabî değil tarihî bir kurum olduğu açıktır. Zira İsa'nın, katoliklerin anladığı tarzda bir Kilise kurduğuna, Petrus'u onun başına atadığına ve Petrus'un Roma'ya geldiğine dair öne sürülen deliller oldukça zayıftır. Fakat bu teolojinin asıl problemlili noktası bu yetkinin Roma piskoposlarına geçtiği iddiasıdır. Zira bu bir varsayımdan ibarettir. Roma Kilise'sinin üstünlüğü fikri sonradan ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın başlangıç yıllarında, inanan topluluklar bir kıdemliler heyeti tarafından yönetilmektedir. Kiliselerin yavaş yavaş şekillenmesinden sonra ise tek bir idarecinin yönetimi benimsenmiştir. Roma Kilisesi de Roma şehrinde bulunmanın avantajlarıyla gittikçe öne çıkmış ve sonuçta Batıda büyük bir bölgenin sorumluluğunu üstlenmiştir. Oysa Doğuda Roma piskoposlarının hiçbir zaman bir otoritesi olmamıştır. Roma Kilisesi'nin üstünlüğü ve papaların Petrus'un halefi olduğu iddiası net bir şekilde V. yüzyılda Büyük Leo birlikte ortaya çıkmıştır. Sonraki papalar şartların avantajlarını da kullanarak bu tür söylemler üzerinden bir papalık teolojisi geliştirmişler ve bu teolojii papanın “Tanrı'nın Vekili” olduğu iddiasına kadar götürmüşlerdir. Evet, Roma Kilisesi'nin tarihten gelen bir önemi ve merkezî bir rolü vardır, bunu kabul etmek gerekir. Fakat sonradan oluşturulan teoloji, Roma'nın önemini ve üstünlüğünü inandırıcılıktan uzaklaştırmıştır. Buna bir de yanılmazlığın eklenmesi, Tanrı'ya ait bir sıfatın papaya atfedildiği itirazlarına

yol açmıştır. Halbuki yanılmazlık eskiden beri Katolik teolojisinde bulunmakla birlikte, orijinal haliyle papaların değil Kilisenin sıfatıdır ve inananlar topluluğu olarak Kilisenin yanlışa düşmeyeceği, bozulmayacağı inancını ifade etmektedir. Bu, I. Vatikani Konsili ile papanın bireysel yanılmazlığına dönüştürülmüştür. Gerçi bugün bireysel yanılmazlık fiilen kendisini göstermemektedir. Fakat papalık bu karışıklığı düzeltmeyip bireysel yanılmazlık kapısını açık tutmaya devam etmektedir. Bu ve diğer bazı hususlardaki temel sorun, Durkheim'in totemizmle ilgili teorisini hatırlatırcasına, otantik anlamda Kiliseye ait görülen yanılmazlık, kutsallık, evrensellik, en üst otorite olma gibi niteliklerin neredeyse tamamının papaya atfedilmesidir.

Katolik tarihi içerisinde oluşan bu teoloji, din-devlet ilişkileri açısından da sıkıntılı süreçler yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü papalar geliştirdikleri teorilerle dünyevî ve dinî otoritenin her ikisinin de Kiliseye ait olduğunu iddia etmişler; Kiliseyi ve Papalığı hakimiyetin yegane meşru kaynağı olarak sunmaya çalışmışlardır. Bu yaklaşım doğal olarak krallar ve imparatorlarca dirençle karşılanmış, sonuçta papalık dünyevî siyasetin kötü yanlarına bulaşmış ve bu açıdan olumsuz bir miras biriktirmiştir. Papalık, tarih boyunca dinî konularda katı bir muhafazakarlık göstermiş ve tavizsiz bir tutum sergilemiştir. Fakat siyasî ve ekonomik ilişkilerde bazı değerleri önde tutma açısından aynı tavizsiz tutumu göstermemiştir. Hatta papalığın ekümenizm ve dinlerarası diyalog konusundaki yaklaşımlarından pek çok kişinin şüphe duymasının temel nedeni de papalığın genlerine işlemiş olan bu “siyasetçilik”tir.

Günümüzde papalığa yönelik eleştirilerin kaynağı da büyük ölçüde, bu kurumun geçmişten gelen alışkanlıklarını sürdürmekteki ısrarıdır. Papalığa yönelik pek çok türden eleştiri söz konusudur. Bunlardan çoğu Vatikan'ı bir perili köşk gibi anlatma eğilimindedir. Bazıları ise Papalığı dünyadaki her tür kötülüğün müsebbibi bir cadı kazanı olarak sunma amacındadır. Bunları haklı çıkaracak türden bazı olaylar yaşanmıştır, fakat asıl ciddiye alınması gereken, Kilise içindekilerin, yani katoliklerin eleştirileridir. Bugün teolojisinden, pek çok konudaki politikalarına kadar papalığa katoliklerden birçok itiraz yükselmektedir. Rahiplerin bekarlığı, kadın-

ların konumu, malî konularda şüphe çeken gizlilikler bunlardan en ön planda olanlardır. Bununla birlikte, dindar insan açısından asıl hayatî rahatsızlık, papalığın monarşik bir görünüm arzemesi ve inananların sorunlarından uzak bir tablo sergilemesidir. Yani Kardinal Malula'nın dikkat çektiği gibi, Kiliseye inananlar sadelik ve samimiyet istemektedir.

Tüm bunlarla birlikte, tarihine bakıldığında, Papalık ortaya çıkışından beri aynı kalmış bir kurum değildir. Yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını da değişebilmesine borçludur. Fakat bu değişim oldukça yavaştır. Günümüz açısından bakıldığında, Papalık beklenen hızda bir değişim ortaya koyabilir mi? Bu konuda iyimser ve kötümser olanlar vardır. Fakat çoğunlukla dile getirilen husus, değişmesi gerektiğidir. Bu düşüncede olanların tek umudu ise, aslında Kilisede köklü yenilikler gerçekleştirmemiş olsa da, açılımın ve değişimin simgesi haline gelmiş olan II. Vatikan Konsili ruhudur. Er veya geç Vatikan'da üçüncü bir genel konsil yapılacaktır. Bu konsil öncesinde ve esnasında yenilik ve değişim talep edenler seslerini daha da yükseltecektir. Fakat bu taleplerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine yorum yapmak kehanette bulunmak olur.

EKLER

PAPALARIN KRONOLOJİK LİSTESİ*

Papa İsmi	Görev Tarihi	Papa İsmi	Görev Tarihi
St. Peter	?-64/7	St. Cornelius	251–253
St. Linus	64/7–79?	[Novatian]	[251–258?]
St. Anacletus (Cletus)	79?-90/2	St. Lucius I	253–254
St. Clement I	90/2–99/101	St. Stephen I	254–257
St. Evaristus	99/101–107?	St. Sixtus II	257–258
St. Alexander I	107?-116?	St. Dionysius	259–268
St. Sixtus I	116?-125?	St. Felix I	269–274
St. Telesphorus	125?-136?	St. Eutychian	275–283
St. Hyginus	136?-140/2	St. Gaius (Caius)	283–296
St. Pius I	140/2–154/5	St. Marcellinus	296–304
St. Anicetus	124/5–166?	St. Marcellus I	308–309
St. Soter	166?-174?	St. Eusebius	Nis.-Ağu. 309
St. Eleutherius	174?-189?	St. Miltiades	311–314
St. Victor I	189?-198?	St. Sylvester I	314–335
St. Zephyrinus	198?-217?	St. Mark	Haz.-Eki. 336
St. Callistus I	217?-222	St. Julius I	337–352
[St. Hippolytus]	[217?-235]	Liberius	352–366
St. Urbain I	222–230	[Felix II]	[355–365]
St. Pontian	230–235	St. Damasus I	366–384
St. Anterus	235–236	[Ursinus]	[366–367]
St. Fabian	236–250	St. Siricius	384–399

* Buradaki liste 1979 tarihli Papalık Yıllığı (*Annuario Pontificio*), Katolik Ansiklopedisi (*The Catholic Encyclopedia*) ve başka eserler kaynak alınarak hazırlanmış, sahte papalar köşeli parantez içerisinde belirtilmiştir. İlk iki yüzyıla ait tarihler kesin olmadığı gibi sonraki dönemlere ait tarihlerin bazılarında da ihtilaflar vardır. Felix ve Stephen gibi bazı papaların sırası üzerindeki farklı görüşlerden dolayı parantez içinde ikinci bir rakam verilmiştir. Zaman zaman farklı yazılan bazı papa isimleri de yine parantez içerisinde gösterilmiştir.

Papa İsmi	Görev Tarihi	Papa İsmi	Görev Tarihi
St. Anastasius I	399–401	St. Boniface IV	608–615
St. Innocent I	401–417	St. Deusdedit (Adeodatus)	615–618
St. Zosimus	417–418	Boniface V	619–625
St. Boniface I	418–422	Honorius I	625–638
[Eulalius]	[418–419]	Severinus	May.-Ağu. 640
St. Celestine I	422–432	John IV	640–642
St. Sixtus III	432–440	Theodore I	642–649
St. Leo I (Büyük Leo)	440–461	St. Martin I	649–655
St. Hilary	461–468	St. Eugene I	654–657
St. Simplicius	468–483	St. Vitalian	657–672
St. Felix III (II)	483–492	Deusdedit II (Adeodatus)	672–676
St. Gelasius I	492–496	Donus	676–678
Anastasius II	496–498	St. Agato	678–681
St. Symmachus	498–514	St. Leo II	682–683
[Lawrence]	[498; 501–501]	St. Benedict II	684–685
St. Hormisdas	514–523	John V	685–686
St. John I	523–526	Conon	686–687
St. Felix IV (III)	526–530	[Theodore]	[687]
Boniface II	530–532	[Paschal]	[687]
[Dioscorus]	[Eyl.-Eki. 530]	St. Sergius I	687–701
John II	533–535	John VI	701–705
St. Agapitus I	535–536	John VII	705–707
St. Silverus	536–537	Sisinnius	Oca.-Şub. 708
Vigilius	537–555	Constantine	708–715
Pelagius I	556–561	St. Gregory II	715–731
John III	561–574	St. Gregory III	731–741
Benedict I	575–579	St. Zachary	741–752
Pelagius II	579–590	Stephen (II)	23–25 Mart 752
St. Gregory I (Büyük)	590–604	Stephen II (III)	752–757
Sabinian	604–606	St. Paul I	757–767
Boniface III	Şub.-Kas. 607	[Constantine II]	[767–769]

Papa İsmi	Görev Tarihi	Papa İsmi	Görev Tarihi
[Philip]	[768]	Lando	913–914
Stephen III (IV)	768–772	John X	914–928
Adrian I	772–795	Leo VI	May.-Ara. 928
St. Leo III	795–816	Stephen VII (VIII)	928–931
Stephen IV (V)	816–817	John XI	931–935
St. Paschal I	817–824	Leo VII	936–939
Eugene II	824–827	Stephen VIII (IX)	939–942
Valentine	Ağs.-Eyl. 827	Marinus II	942–946
Gregory IV	827–844	Agapetus II	946–955
[John]	Ocak 844	John XII	955–964
Sergius II	844–847	Leo VIII	963–965
St. Leo IV	847–855	Benedict V	May.-Haz. 964
Benedict III	855–858	John XIII	965–972
[Anastasius]	[Ağu.-Eyl. 855]	Benedict VI	973–974
St. Nicholas I (Büyük)	858–867	[Boniface VII]	[974; 984–985]
Adrian II	867–872	Benedict VII	974–983
John VIII	872–882	John XIV	983–984
Marinus I	882–884	John XV	985–996
St. Adrian III	884–885	Gregory V	996–999
Stephen V (VI)	885–891	[John XVI]	[997–998]
Formosus	891–896	Sylvester II	999–1003
Boniface VI	Nis. 896	John XVII	Haz.-Ara. 1003
Stephen VI (VII)	896–897	John XVIII	1004–1009
Romanus	Ağu.-Kas. 897	Sergius IV	1009–1012
Theodore II	Ara. 897	Benedict VIII	1012–1024
John IX	898–900	[Gregory]	1012
Benedict IV	900–903	John XIX	1024–1032
Leo V	Tem.-Eyl. 903	Benedict IX (1)	1032–1044
[Christopher]	[903–904]	Sylvester III	Oca.-Şub. 1045
Sergius III	904–911	Benedict IX (2)	Nis.-May. 1045
Anastasius III	911–913	Gregory VI	1045–1046

Papa İsmi	Görev Tarihi	Papa İsmi	Görev Tarihi
Clement II	1046–1047	Alexander III	1159–1181
Benedict IX (3)	1047–1048	[Victor IV]	[1159–1164]
Damasus II	Tem.-Ağu. 1048	[Paschal III]	[1164–1168]
St. Leo IX	1049–1054	[Callistus III]	[1168–1178]
Victor II	1055–1057	[Innocent III]	[1179–1180]
Stephen IX (X)	1057–1058	Lucius III	1181–1185
[Benedict X]	[1058–1059]	Urban III	1185–1187
Nicholas II	1059–1061	Gregory VIII	Ekm.-Ara. 1187
Alexander II	1061–1073	Clement III	1187–1191
[Honorius II]	[1061–1072]	Celestine III	1191–1198
St. Gregory VII	1073–1085	Innocent III	1198–1216
[Clement III]	[1080–1100]	Honorius III	1216–1227
Victor III	1086–1087	Gregory IX	1227–1241
Urban II	1088–1099	Celestine IV	Ekm.-Kas. 1241
Paschal II	1099–1118	Innocent IV	1243–1254
[Theodoric]	[1100]	Alexander IV	1254–1261
[Albert]	[1102]	Urban IV	1261–1264
[Sylvester IV]	[1105–1111]	Clement IV	1265–1268
Gelasius II	1118–1119	Gregory X	1271–1276
[Gregory VIII]	[1118–1121]	Innocent V	Haz.-Tem. 1276
Callistus II	1119–1124	Adrian V	Tem.-Ağu. 1276
Honorius II	1124–1130	John XXI	1276–1277
[Celestine II]	[1124]	Nicholas III	1277–1280
Innocent II	1130–1143	Martin IV	1281–1285
[Anacletus II]	[1130–1138]	Honorius IV	1285–1287
[Victor IV]	[1138]	Nicholas IV	1288–1292
Celestine II	1143–1144	St. Celestine V	Tem.-Ara. 1294
Lucius II	1144–1145	Boniface VIII	1294–1303
Eugene III	1145–1153	Benedict XI	1303–1304
Anastasius IV	1153–1154	Clement V	1305–1314
Adrian IV	1154–1159	John XXII	1316–1334

Papa İsmi	Görev Tarihi	Papa İsmi	Görev Tarihi
[Nicholas V]	[1328–1330]	Paul III	1534–1549
Benedict XII	1334–1342	Julius III	1550–1555
Clement VI	1342–1352	Marcellus II	Nis.-May. 1555
Innocent VI	1352–1362	Paul IV	1555–1559
Urban V	1362–1370	Pius IV	1559–1565
Gregory XI	1370–1378	St. Pius V	1566–1572
Urban VI	1378–1389	Gregory XIII	1572–1585
Boniface IX	1389–1404	Sixtus V	1585–1590
Innocent VII	1404–1406	Urban VII	15–27 Eyl. 1590
Gregory XII	1406–1415	Gregory XIV	1590–1591
[Clement VII, Avignon]	[1378–1394]	Innocent IX	Eki.-Ara. 1591
[Benedict XIII, Avignon]	[1394–1423]	Clement VIII	1592–1605
[Clement VIII, Avignon]	[1423–1429]	Leo XI	1–27 Nis. 1605
[Benedict XIV, Avignon]	[1425–1430]	Paul V	1605–1621
[Alexander V, Pisa]	[1409–1410]	Gregory XV	1621–1623
[John XXIII, Pisa]	[1410–1415]	Urban VIII	1623–1644
Martin V	1417–1431	Innocent X	1644–1655
Eugene IV	1431–1447	Alexander VII	1655–1667
[Felix V]	[1439–1449]	Clement IX	1667–1669
Nicholas V	1447–1455	Clement X	1670–1676
Callistus III	1455–1458	Innocent XI	1676–1689
Pius II	1458–1464	Alexander VIII	1689–1691
Paul II	1464–1471	Innocent XII	1691–1700
Sixtus IV	1471–1484	Clement XI	1700–1721
Innocent VIII	1484–1492	Innocent XIII	1721–1724
Alexander VI	1492–1503	Benedict XIII	1724–1730
Pius III	Eyl.-Eki. 1503	Clement XII	1730–1740
Julius II	1503–1513	Benedict XIV	1740–1758
Leo X	1513–1521	Clement XIII	1758–1769
Adrian VI	1522–1523	Clement XIV	1769–1774
Clement VII	1523–1534	Pius VI	1775–1799

Papa İsmi	Görev Tarihi
Pius VII	1800–1823
Leo XII	1823–1829
Pius VIII	1829–1830
Gregory XVI	1831–1846
Pius IX	1846–1878
Leo XIII	1878–1903
St. Pius X	1903–1914
Benedict XV	1914–1922
Pius XI	1922–1939
Pius XII	1939–1958
John XXIII	1958–1963
Paul VI	1963–1978
John Paul I	Ağu.-Eyl. 1978
John Paul II	1978–2005
Benedict XVI	2005-

KRONOLOJİ

4/6 (M.Ö.)	Hız. İsa'nın doğumu.
34 (M.S.)	Pavlus'un Hristiyan olması.
42	Petrus'un Roma'ya ilk gelişı.
50/51	Kudüs (Havariler) Konsili.
64–68	Nero'nun baskı dönemi.
67	Pavlus ve Petrus'un Roma'da öldürölmesi.
70	Romalılarca Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Mabet'in tahribi.
284	Diocletian dönemi: Roma İmparatorluğunun dörde ayrılması.
313	Milan Fermanı.
325	I. İznik Konsili.
375	Gratian Fermanı ile İmparatorlukta putperestliğin yasaklanması.
380	Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunda resmî din ilan edilişı.
381	I. İstanbul Konsili.
383	Gotların Hristiyanlığı kabul etmesi.
410	Alaric'in Roma'yı ele geçirmesi.
431	Efes Konsili.
440	Büyük Leo'nun papa oluşu.
451	Kadıköy Konsili.
455	Vandalların Roma'yı kuşatması.
476	Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı.
493	İtalya'da Got Krallığının kuruluşu.
496	Frenklerin Hristiyanlığı kabul etmesi.
553	II. İstanbul Konsili
568	Lombard istilası.
590	Büyük Gregory'nin papa oluşu.
610	Heraclius'un Bizans İmparatoru oluşu.
622	Hız. Muhammed'in Hicreti.
632	İslam fetihlerinin başlaması.
637	Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi.
639	İskenderiye'nin Müslümanlar tarafından fethi.

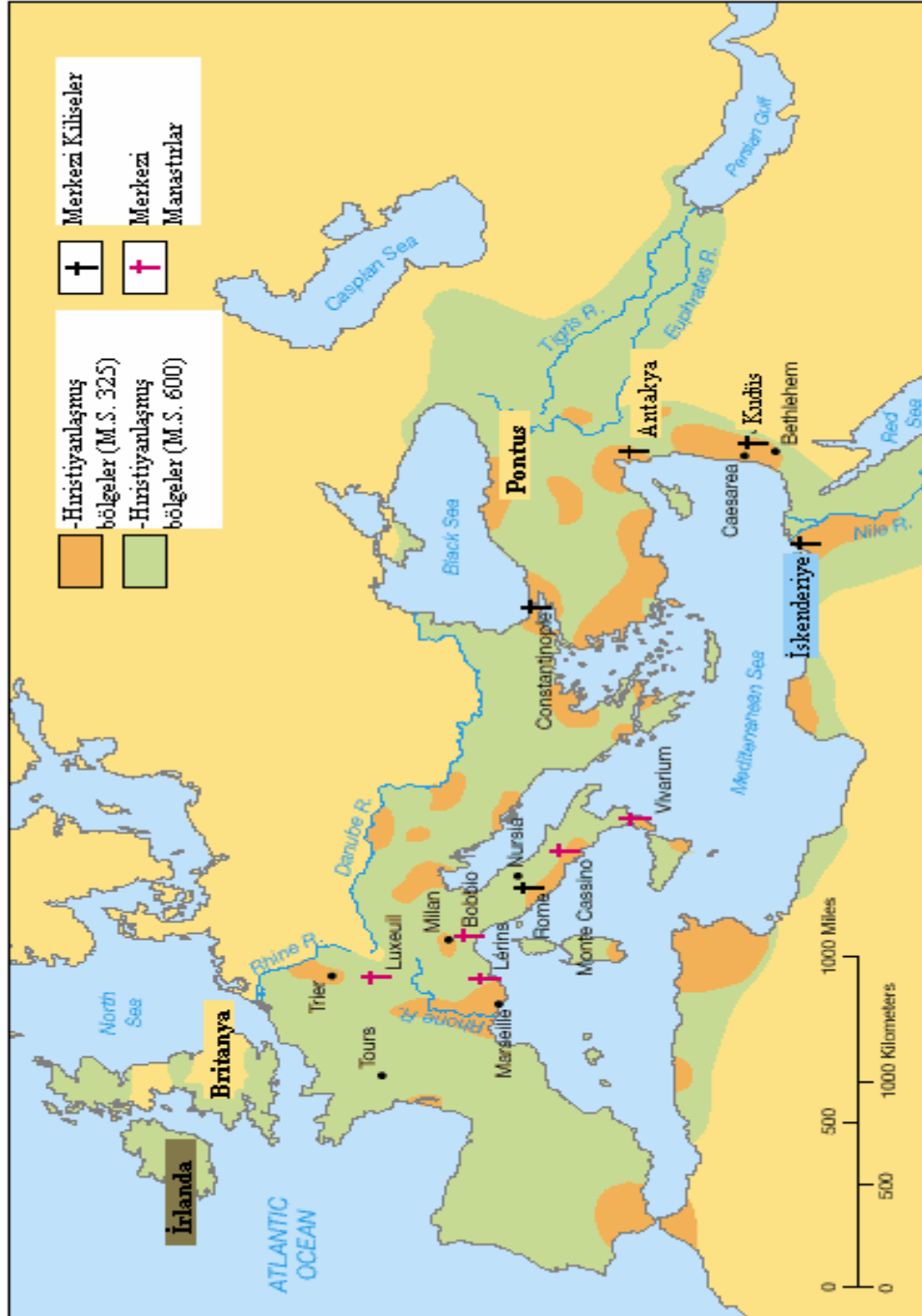
653	Papa I. Martin'in İstanbul'da yargılanıp sürgün edilmesi.
680	III. İstanbul Konsili.
711	Müslümanların İspanya'yı fethi.
726	Bizans'ta İkonoklazmın başlangıcı.
732	Puvatya (Poitiers) Savaşı
738	Hollanda'nın Hristiyanlığı kabul etmesi.
755	Almanya'nın Hristiyanlaşması.
754/756	Pepin'in Papalığa toprak bağışlaması.
768	Charlemagne'ın İmparatorluk tahtına çıkışı.
787	II. İznik Konsili.
800	Charlemagne'a papa tarafından taç giydirilmesi.
846	Müslümanların Roma'yı yağmalaması.
858	Büyük Nicholas'ın papalık makamına geçişi.
858	Bulgarların Hristiyan oluşu.
869	IV. İstanbul Konsili.
955	Sakson İmparatorları döneminin başlangıcı.
999	Normanların İtalya'yı ele geçirmesi.
1000	Rusların ve Polonların Hristiyanlığı kabul etmesi.
1049	Gregoryen Reformları döneminin başlangıcı.
1054	Doğu ve Batı kiliselerinin kesin ayrılığı.
1066	Normanların İngiltere'yi ele geçirmesi.
1073	Hildebrand (VII. Gregory)'ın papa seçilmesi.
1095	II. Urban'ın haçlı seferlerini başlatması.
1100	Kudüs'te Haçlı Krallığının kurulması.
1112	Worms Konkordatı.
1123	I. Lateran Konsili.
1139	II. Lateran Konsili.
1146–1148	İkinci Haçlı seferi.
1179	III. Lateran Konsili.
1187	Selahaddin'in Kudüs'ü geri alması.
1190	Üçüncü Haçlı seferi
1198	III. Innocent döneminin başlangıcı.
1204	Dördüncü Haçlı seferi ve İstanbul'un katoliklerce işgali.

1215	IV. Lateran Konsili.
1245	I. Lyon Konsili.
1274	II. Lyon Konsili
1302	<i>Unam sanctam</i> 'ın ilanı.
1305	Papalığın Avignon Döneminin başlaması.
1311	Viyana Konsili.
1312	Tapınak Şövalyelerinin dağıtılması.
1378	Papalığın Avignon'dan Roma'ya dönüşü.
1378	Büyük Batı Bölünmesinin başlangıcı.
1396	Niğbolu Savaşı.
1409	Pisa Konsili.
1414–1418	Constance Konsili ile bölünmenin sona ermesi.
1431-1439	Basel/Ferrara/Floransa Konsili
1444	Varna Savaşı
1447	Rönesans papalarının başlangıcı.
1453	İstanbul'un fethi.
1456	Osmanlı'nın Belgrad Kuşatması
1480	Otranto'nun Osmanlı tarafından alınışı.
1489	Şehzade Cem'in Vatikan'a getirilmesi.
1492	III. Innocent'le Rönesans Papaları döneminin bitişi.
1495	Fransızlara karşı kutsal ittifak. Sonrasında Fransızların Roma'yı işgali ve yağmalaması.
1512–1517	V. Lateran Konsili.
1517	Martin Luther'in tezlerini ilanı.
1520	<i>Exurge Domine</i> ile Luther'in papa tarafından aforoz edilmesi.
1534	İngiltere Kralı VIII. Henry'nin aforoz edilmesi.
1545–1563	Trent Konsili ve Karşı Reformun başlaması.
1555	Augsburg barışı.
1585	IV. Sixtus ve Curia Reformu.
1598	Nant Fermanı.
1618	Otuz Yıl Savaşlarının başlaması.
1648	Westfalya Anlaşması.
1763	Paris Anlaşması
1776	Amerika'nın bağımsızlığı.

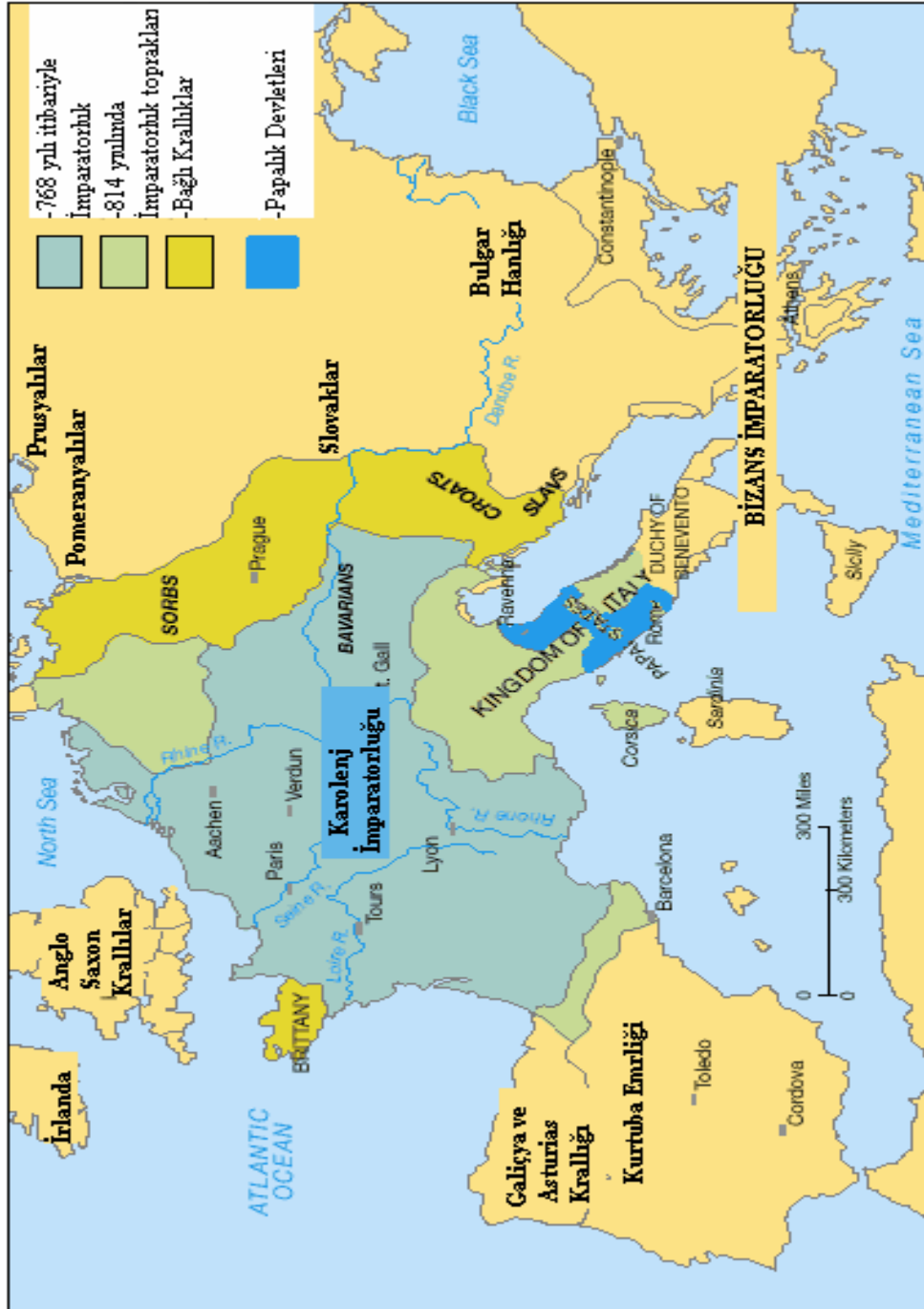
1804–1814	Napolyon İmparatorluğu.
1815	Viyana Kongresi ve Restorasyon
1809	Papalık Devletlerinin işgali.
1846	IX. Pius'un papa oluşu.
1864	<i>Syllabus</i> 'un yayınlanması.
1870	I. Vatikan Konsili ve yanılmazlık doktrininin ilanı.
1870	İtalya Cumhuriyeti'nin ilanı ve Papalığın topraksız kalması.
1873–1878	Almanya'da <i>Kulturkampf</i> dönemi.
1878–1903	Papa XIII. Leo dönemi.
1903–1914	X. Pius dönemi.
1905	Fransa'da Kilise ve Devletin ayrılması.
1907	X. Pius'un <i>Pascendi</i> genelgesi ile modernizmi lanetlemesi.
1908	<i>Curia</i> 'nın yeniden düzenlenmesi.
1914–1922	XV. Benedict dönemi.
1914	I. Dünya Savaşı'nın başlaması.
1922–1939	XI. Pius dönemi.
1939–1958	XII. Pius dönemi.
1958–1963	XXIII. John dönemi.
1962–1965	II. Vatikan Konsili
1963–1978	VI. Paul dönemi.
1978	I. John Paul'ün papa seçilişi.
1978–2005	II. John Paul'ün papalık dönemi.
2005	Ratzinger'in Papa seçilerek XVI. Benedict adını alması.

HARİTALAR

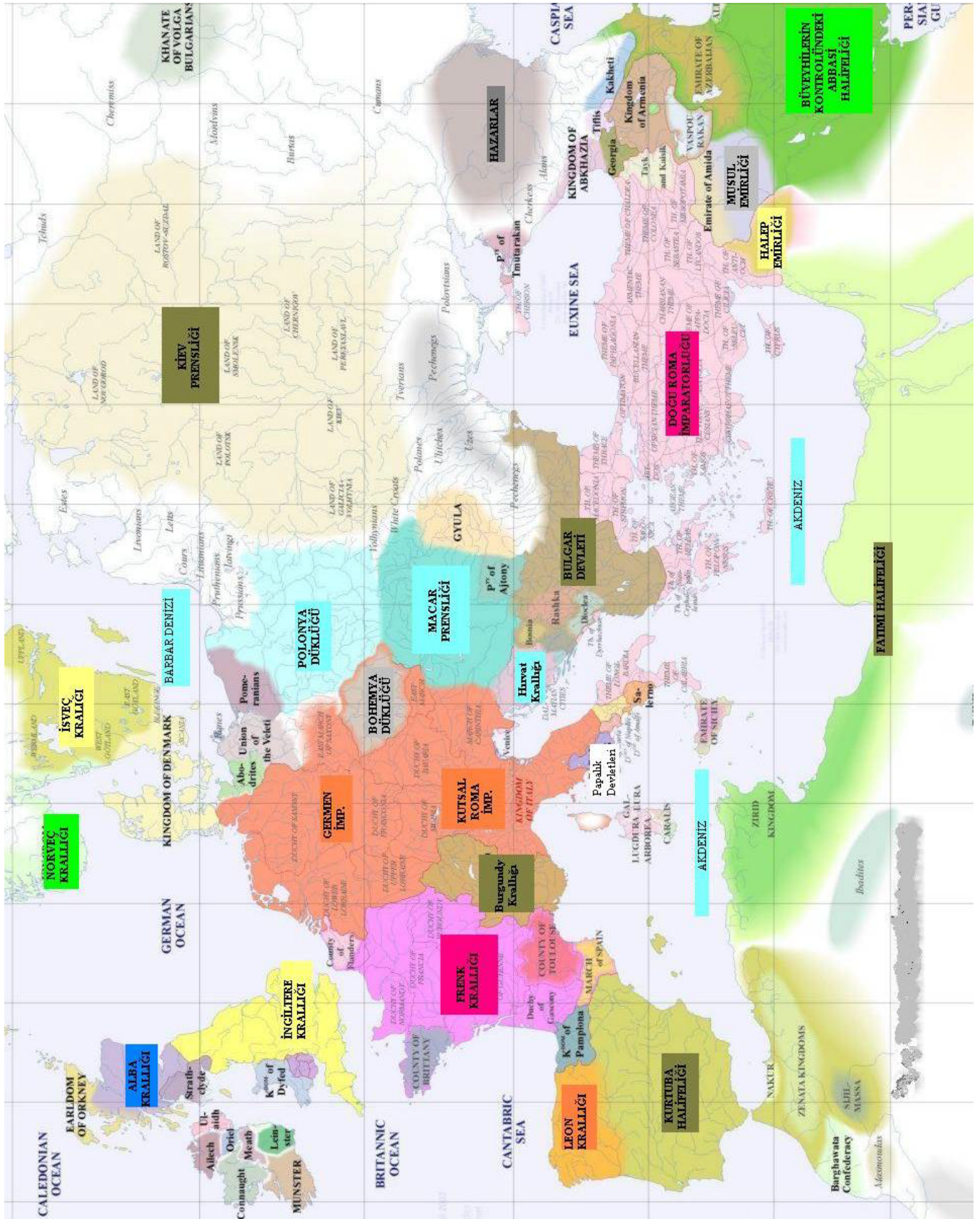
Hristiyanlığın Yayılışı

Charlemagne İmparatorluğu (814)

1000 yılında Avrupa

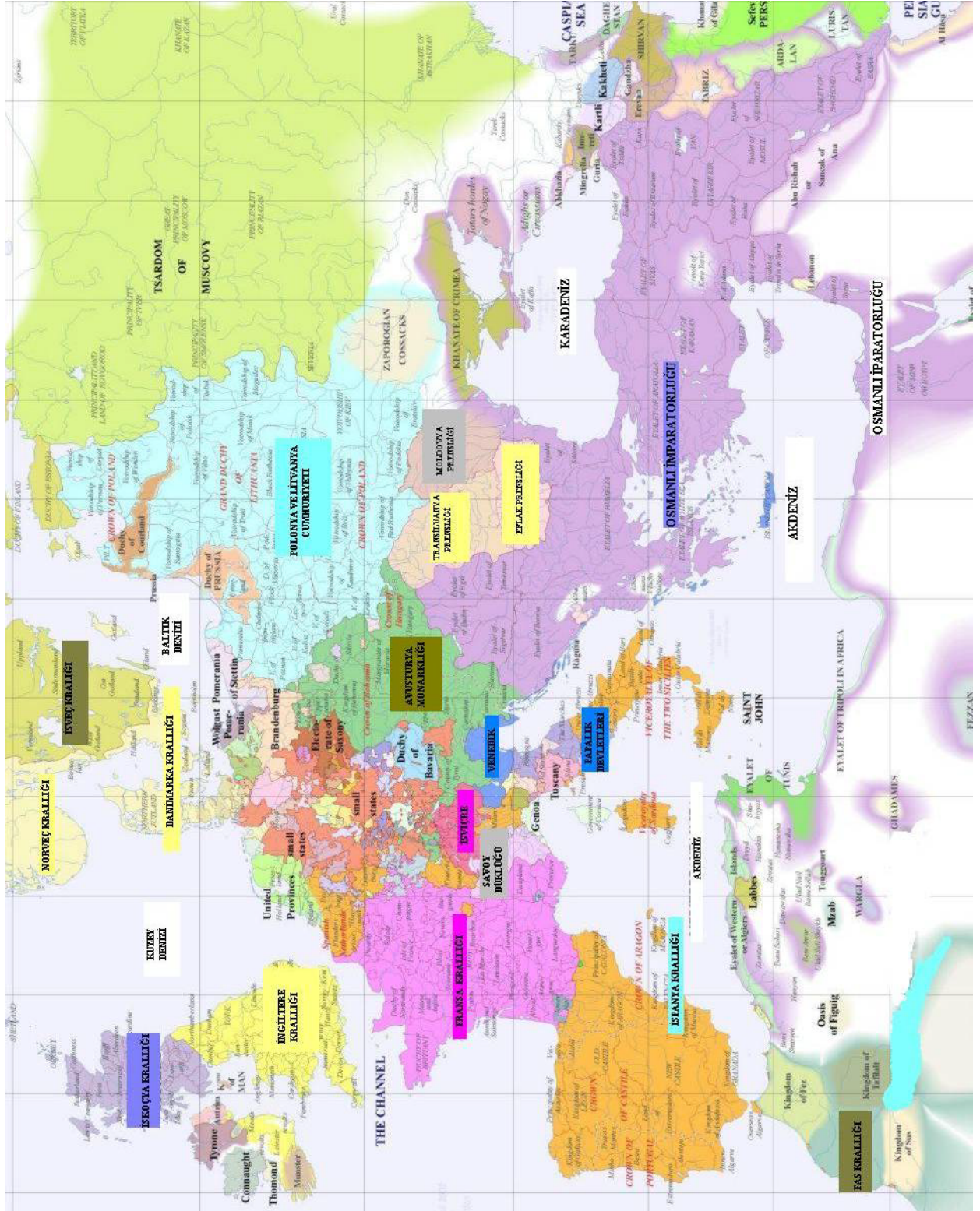
Büyük Batı Bölünmesi

Ortaçağda Hristiyan Eğitim Merkezleri

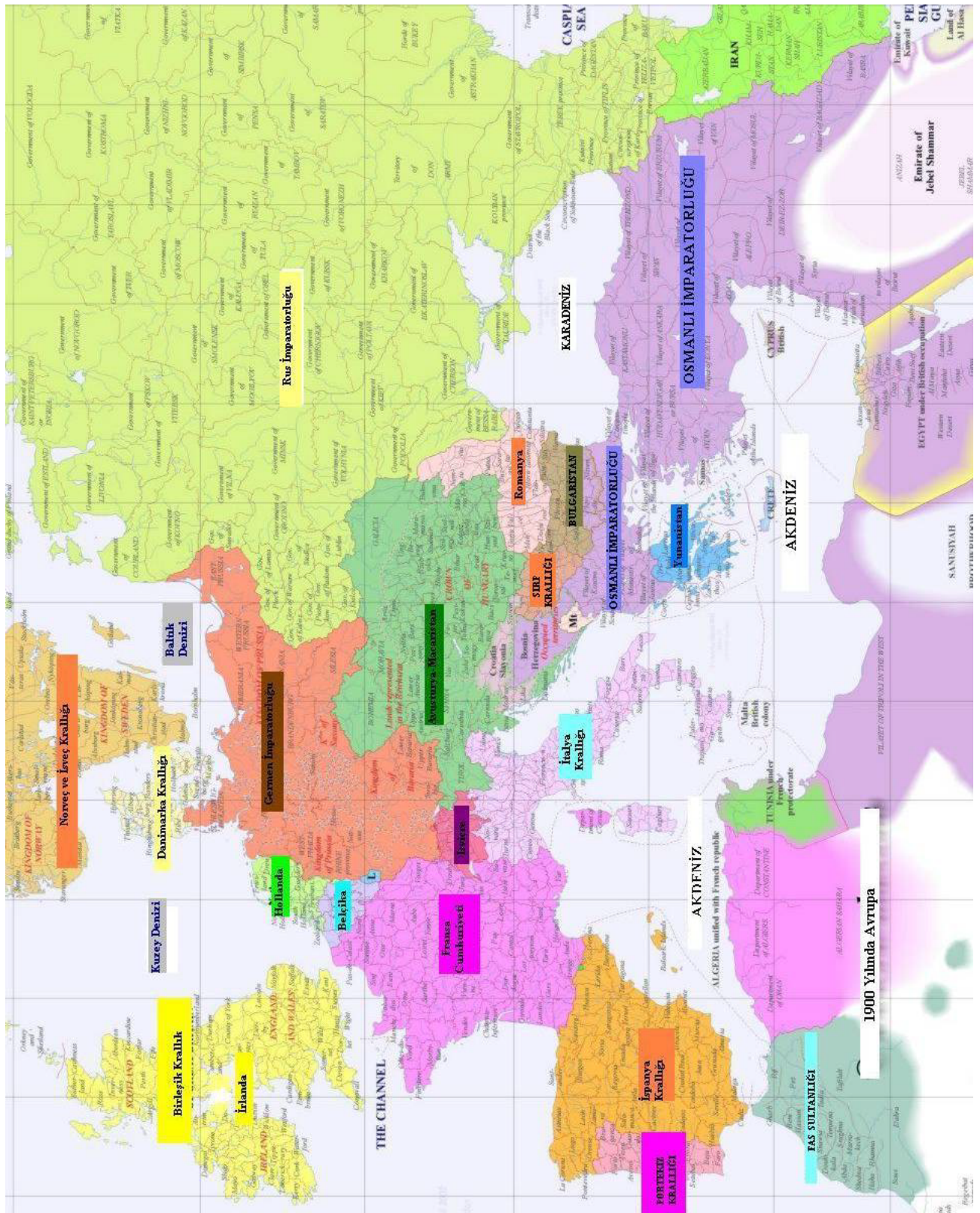
1600 Yılında Avrupa

Westfalya Anlaşması Döneminde Avrupa

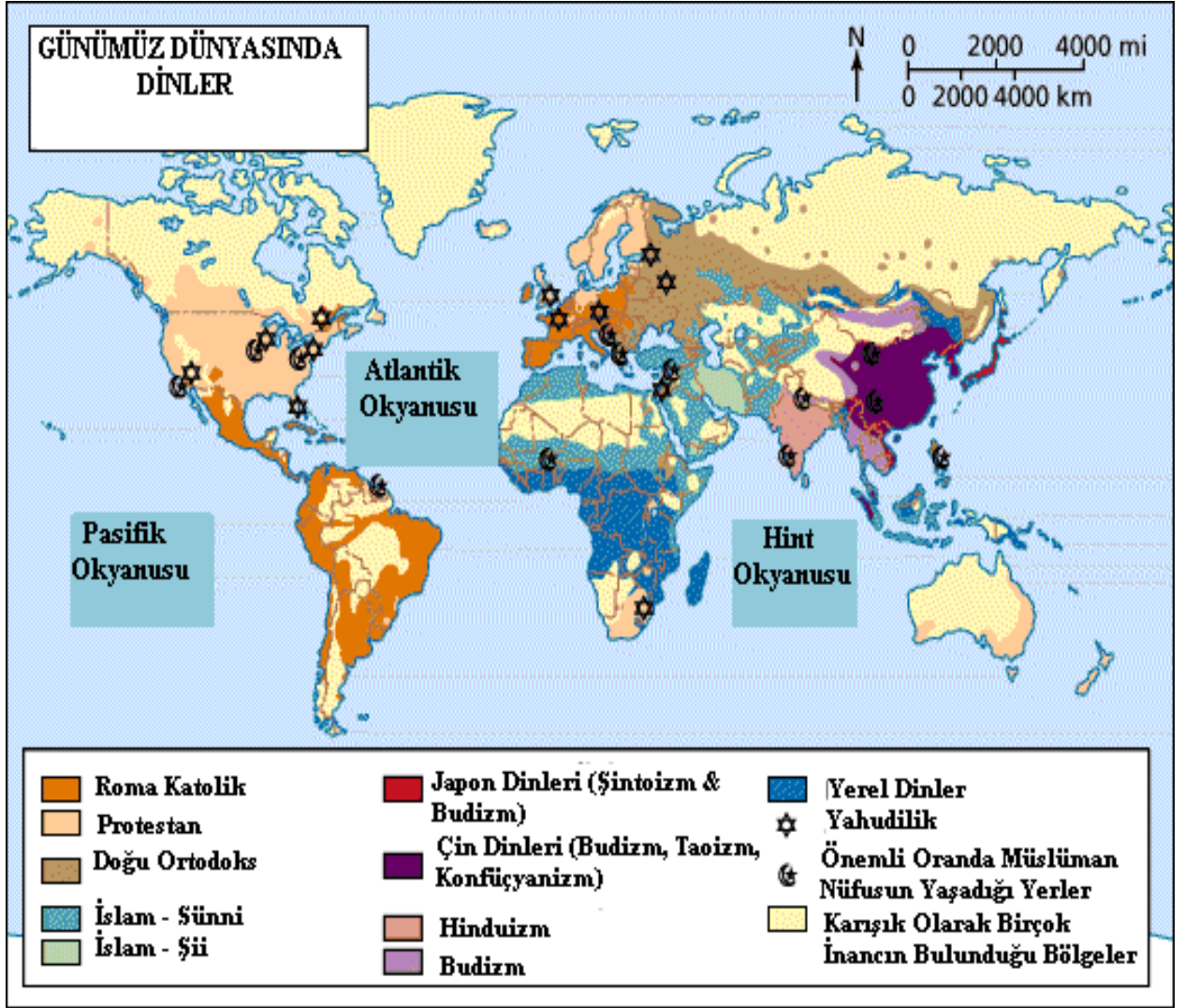
1900 Yılında Avrupa

VATİKAN SİTE DEVLETİ

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA DİNLER

DICTATUS PAPAE

(Gregory VII, 1075)

1. Roma Kilisesi bizzat Tanrı tarafından kurulmuştur.
2. Sadece Roma Piskoposu “evrensel” sıfatını kullanma hakkına sahiptir.
3. Sadece o, Piskoposları görevden alabilir veya göreve iade edebilir.
4. Herhangi bir konsilde papanın temsilcisi, daha aşağı bir rütbede olsa bile, tüm piskoposların üstündedir ve onların azledilmelerini isteyebilir.
5. Gerekli görürse bu kişileri papa azleder.
6. Hiç kimse papanın aforoz ettiği biriyle aynı yerde bulunmamalıdır.
7. Zamanın ihtiyaçlarına göre yeni kanunlar koymak, yeni kurullar oluşturmak, manastır kurallarını belirlemek; fakir bir piskoposluk bölgesini zengin bir bölgeyle birleştirmek sadece papanın yasal haklarıdır.
8. Sadece papa imparatorluk nişanı kullanabilir.
9. Prensler sadece papanın ayaklarını öpecektir.
10. Kiliselerde sadece papanın adı zikredilecektir.
11. O, [Hristiyanların başı olarak] dünyadaki yegâne isimdir.
12. İmparatorları azletme yetkisi sadece papaya aittir.
13. Papa gerekli gördüğü takdirde piskoposların yerini değiştirir.
14. O, istediği Kiliseye istediği din adamını atama yetkisine sahiptir.
15. Papa tarafından atanan rahip bir başka kiliseyi idare edebilir, fakat başka bir kilisenin emrine giremez; böyle biri herhangi bir piskopostan üstün değildir.
16. Papanın kararı olmaksızın hiçbir sinod veya genel konsil toplanamaz.
17. Hiçbir risale ya da kitap papanın onayı olmaksızın legal sayılamaz.

18. Papa tarafından verilen bir hüküm papanın kendisi hariç hiç kimse tarafından değiştirilemez.
19. Papa hiç kimse tarafından yargılanamaz.
20. Hiç kimse Apostolik Makam'a müracaat eden birini kınamaya kalkışmamalıdır.
21. Her kilise önemli konularda papalığa müracaat etmelidir.
22. Roma Kilisesi asla yanlış düşmemiştir; Kutsal Kitap sayesinde ebediyen de yanlış düşmeyecektir.
23. Roma Piskoposu, meşru bir şekilde seçildi ise, Papa Aziz Symmachus'un emirnamelerinde buyrulduğu üzere, Petrus'un halefi olması dolayısıyla tartışmasız aziz olmuştur.
24. Onun kontrolü ve rızası kapsamında astlar kanunî olarak üstlerini şikayet edebilirler.
25. Papa, bir sinod toplamadan piskoposları azledebilir veya göreve iade edebilir.
26. Roma Kilisesi ile barış içerisinde olmayan Katolik sayılamaz.
27. Sadece papa günahkâr insanların günahlarını bağışlayabilir.

UNAM SANCTAM

(Boniface VIII, 18 Kasım 1302)

İnancımız gereği biz, Kilise'nin tek, kutsal, evrensel ve havarisel olduğunu kabul ediyoruz. Ona [Kiliseye] sebatla inanıyoruz ve temel olarak onun dışında kuruluşun ve günahlardan arınmanın mümkün olmadığını ikrar ediyoruz. Süleymanın Şarkısı'nda "benim biricik güvercinim, annesinin biricik yavrusudur, onu doğuran kadının güzidesi" [*Neşideler Neşidesi*, 6:9] dendiği gibi o, İsa'nın başını, onun mistik bedenini temsil eder ki, İsa'nın başı Tanrı'dır [*I. Korint.*, 11:3]. Onda tek Tanrı, tek inanç, tek vaftiz vardır [*Efeslilere*, 4:5]. Tufan zamanında sadece Nuh'un gemisi vardı, tıpkı Kilise gibi, bu küçük gemi tek bir rehber ve kaptana, yani Nuh'a sahipti, ve okuduk ki geminin dışında kalan canlıların tamamı helak oldu.

Biz bir tek Kiliseyi kutsal sayıyoruz. Tanrı, peygamberin ağzından şöyle demişti: "canımı kılıçtan, biricik hayatımı köpeğin pençesinden kurtar" [*Mezmurlar*, 22: 20]. O, kendisi için dua etmişti, kalbi ve bedeni için, yani Kilisenin birliği için. Bu Efendi [İsa]'nin mintanıdır, dikişsiz mintan, parçalanmış mintan [*Yuhanna*, 19: 23-24]. Bu nedenle, sadece bir Kilise vardır, bir beden ve bir baş vardır, canavar gibi iki baş yoktur; yani İsa, İsa'nın Vekili, Petrus ve Petrus'un halefi vardır, çünkü İsa Petrus'a bizzat "koyunlarımı güt" [*Yuhanna*, 21: 17] demiştir. Burada koyun "geneli", "hepsi" anlamındadır, özel birileri veya bir kısım insanlar için söylenmemiştir ve bundan anlıyoruz ki İsa Petrus'a tamamen güvendi. Bu nedenle Yunanlılar [Ortodokslar] veya diğerleri eğer Petrus'a ve onun haleflerine inanmıyorlarsa, İsa'nın koyunları olmadıklarını itiraf etmek zorundadırlar. Zira Efendimiz Yuhanna'da "tek sürü ve tek çoban vardır" [*Yuhanna*, 10: 16] buyurmuştur. Kutsal metinlerden öğreniyoruz ki kilisenin gücü biri manevî diğeri dünyevî iki kılıçtır. Havariler "işte burada iki kılıç var" [*Luka*, 22: 38] dediklerinde Kiliseyi kastediyorlardı ve İsa "yeterli" dedi. Muhakkak ki her kim Petrus'un uhdesinde olan dünyevî kılıcı inkâr ediyorsa İsa'nın "kılıcını kınına koy" [*Matta*, 26: 52] sözünü iyi dinlememiş demektir. Manevî ve dünyevî her iki kılıç da Kiliseye aittir; fakat birincisi din adamlarının, ikincisi ise yine onların iradesi ve rızası ile krallar ve askerlerin elindedir. Bununla

birlikte, kılıcın biri diğerine itaat etmelidir, dünyevî olan manevî olanın emrindedir. Havari [Pavlus]'nin dediği gibi: 'hiçbir güç Tanrı'dan bağımsız değildir ve var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur' [*Romalılara, 13: 1-2*]. Fakat onlar, eğer kılıcın biri diğerine itaat etmeseydi ve aşağı olan üstün olana itaatle üst mertebeye ulaşmasaydı, kurulmayacaklardı.

Aziz Dionysius'a göre aşağı şeylerin araçlarla yüksek makamlara ulaşması ilahî bir kanundur. O halde evrenin kanununa göre her şey eşit değildir ve kendi değerini doğrudan gösteremez, fakat düşük olan orta olana, aşağı olan üstün olana göre değer kazanır. Bundan dolayı şunu açıkça kabul etmeliyiz ki, manevî otorite her ne olursa olsun saygınlık ve asalet bakımından herhangi bir dünyevî otoriteden önceliklidir. Bunu aynı zamanda dünyevî otoritelerin tebalarından aldıkları ondalıkların takdis edilmesinde de açıkça görürüz. Dünyevî gücü kurmak ve iyi işler yapmıyorsa onu mahkum etmek manevî otoritenin görevidir. Böylece Yeremya'nın Kilise ve manevî otorite hakkındaki "sizi milletlerin ve kralların üzerine hakim yapacağım günü bekleyin" şeklindeki kehaneti gerçekleşmiştir. Bunun için, eğer dünyevî otorite hataya düşerse manevî otorite tarafından yargılanacaktır; dinî otorite hataya düşerse daha üstteki bir manevî otorite tarafından yargılanacaktır. Eğer en üst otorite [yani papa] yanlış düşerse, Havari'nin; "ruhsal kişi her şeyin yargıcidir ama kendisi hiç kimse tarafından yargılanamaz" [*1. Kor., 2:15*] sözüyle şahitlik ettiği gibi, herhangi bir insan tarafından değil sadece Tanrı tarafından yargılanabilir. Zira bu otorite insana verilmiş ve onun tarafından kullanılıyor olmasına rağmen insanî değil ilahî kaynaklıdır. İlahî bir kelime ile Petrus'a verilmiş, onu ve haleflerini tasdik etmiş ve bu, Efendimizin "yeryüzünde bağladığın her şey göksel âlemde de bağlanmış olacak" [*Matta, 16:19*] sözüyle de ikrar edilmiştir. Bu nedenle her kim Tanrı tarafından vaz edilmiş bu otoriteye direnirse Tanrı'nın emrine karşı gelmiş olur [*Romalılara, 13:2*].

Bundan dolayı bildiriyoruz, açıklıyoruz ve ilan ediyoruz ki her âdemoğlunun, kurtulmak için Roma Piskoposu'na [yani papa'ya] tabi olması kesinlikle zorunludur.

LAMENTABILI SANE

(Pius X, 3 Temmuz 1907)

Zamanımızda, yeni buluşların heyecanı ve insanlığın mirasını reddederek, şeylerin nihaî sebeplerini, hiçbir sınırlama olmaksızın araştırma gayreti acıklı sonuçlara neden olmaktadır. Böyle bir yaklaşım çok ciddi hatalara düşmektedir ki bu hatalar kutsal otorite, kutsal metinlerin yorumlanması ve imanın temel gizemleri ile alakalı olunca daha ciddi hale gelmektedir. Pek çok Katolik yazarın Kilise babaları ve bizzat kilise tarafından belirlenen sınırların ötesine geçtiği gerçeği ise son derece üzücüdür. Bunlar, daha yüksek bir bilgi ve tarihsel araştırma adına (kendileri böyle söylüyor) güya dogmaların tarihî sürecini araştırmaktadırlar ki, geçekte bu, dogmaları çürütmeye çalışmaktan başka bir şey değildir.

Bu hatalar inananlar arasında da günden güne yayılmaktadır. Bunlar müminlerin zihinlerini çelmesin ve onların saf inançlarını bozmasın diye, Papa Cenapları X. Pius, ilahî bir takdirle bu hatalardan en önemlilerinin Kutsal Roma ve Evrensel Engizisyon Kurumu tarafından gösterilmesi ve lanetlenmesine karar vermiştir.

Bu nedenle, son derece titiz bir araştırma ve saygıdeğer danışmanlarla, en saygın kardinallerle ve ahlak ve inanç konularındaki yargıçlarla beraber gerçekleştirilen mütalaalardan sonra bu genel emirle aşağıda sıralanan fikirler lanetlenmiş ve yasaklanmıştır:

1. Kutsal metinler hakkındaki kitapların geleneksel yorumlara aykırı olamayacağını belirten Kilise kanunları, Eski ve Yeni Ahit'in bilimsel yorumu ile uğraşan eleştirci araştırmacılara ve öğrencilere uygulanamaz.
2. Kilisenin Kutsal Kitap yorumu hiçbir surette reddedilmez; bununla birlikte bu yorumların daha yerinde değerlendirmelere ve düzeltmelere ihtiyacı vardır.

3. Kilisenin özgür ve bilimsel yorumlara karşı yargılamaları ve kınamaları yüzünden insanlar Kilisenin tarih karşıtı şeyler söylediği ve Katolik öğretisinin hakikatte Hıristiyanlık dininin gerçek kökenleriyle uzlaşmadığı inancına ulaşabilir.
4. Dogmatik tanımlamalarda bile Kilisenin öğretme yetkisi Kutsal Kitapların hakiki anlamını belirleyemez.
5. İmanla ilgili konular sadece vahye dayanan gerçekleri içerdiği için, Kilisenin insan bilimlerinin açıklamaları üzerine hüküm verme hakkı yoktur.
6. “Öğrenen Kilise” ve “öğreten Kilise”nin hakikatleri göstermede birlikte çalışmasında “öğreten Kilise”ye düşen, sadece “öğrenen Kilise”nin fikirlerini tasdik etmektir.
7. Yasaklanan hatalar konusunda Kilise, inananlardan, verdiği hükümleri benimsetecek herhangi bir içsel onaylama bekleyemez.
8. Onlar Kutsal Index Kurulu veya diğer Papalık Kurullarının tüm kınamalarından özgürdür.
9. Tanrı’nın gerçekten Kutsal Kitap’ın yazarı olduğuna inananlar aşırı derecede saf veya cahildirler.
10. Vahiy mahsulü sayılan Eski Ahit kitaplarının oluşumu, İsraili yazarların dinî doktrinlerini Yahudi olmayanların ya çok az bildikleri ya da hiç aşına olmadıkları garip bir tarzda yazmalarından ibarettir.
11. İlahî ilham kutsal metinlerin tamamına şâmil değildir, bu yüzden içeriği herkese açıktır ve içinde yanlış vardır denemez [yanlış varsa da vahye ait değildir].
12. Eğer birisi işe yarar bir Kutsal Kitap araştırmasına girişecekse, bu yorumcu öncelikle kutsal metnin doğaüstü kökeni ile ilgili tüm önkabulleri bir yana bırakmalı ve onu diğer insan ürünü dokümanlardan herhangi biri gibi yorumlamalıdır.
13. İncil’i ilk yayanların [Evangelistler] bizzat kendileri kadar, ikinci ve üçüncü kuşak hıristiyanlar da, sunî olarak [İncil’deki] meselleri tertib ettiler. Bu şekilde

İsa'nın Yahudiler arasında yeterince sonuç vermeyen tebliğini [başkalarına] açıkladılar.

14. İncil yazarlarının anlattığı pek çok hikayede gerçek dışı unsurlar yer almaktadır, fakat bu hikayeleri anlatanlar bunların doğru olmadığını bildikleri halde, okuyanlar için faydalı olacağını düşünmüşlerdir.
15. Kutsal metinler belirlenip yürürlüğe konuncaya kadar inciller eklemeler ve düzeltmelerle içerik bakımından değişmiştir. Bu nedenle bunların içinde kalan, İsa'nın doktrininin sadece belirsiz ve şüpheli kalıntılarıdır.
16. Yuhanna'nın anlattıkları aslında tarih[te olan şeyler] değil, İncil'in mistik bir yorumudur. Burada yer alan ifadeler kurtuluş gizemi ile ilgili tarihî gerçekler olmayıp teolojik meditasyonlardır.
17. Dört İncilde sadece olağanüstünün cazibesini kullanmak için değil aynı zamanda Kelime'nin inkarnasyonunun [yani İsa'nın] eserini ve zaferini daha iyi gösterebilmek için mucizeler abartılmıştır.
18. Yuhanna, İsa'yı görenlerden olduğunu iddia eder. Fakat gerçekte o sadece Hıristiyan hayatının veya ilk yüzyılın sonunda Kilisede [manevî olarak yaşayan] İsa'nın müstesna bir şahididir [aslıdan İsa'yı görmemiştir].
19. Heterodoks yorumcular kutsal metinlerin hakiki anlamlarını katolik yorumculardan daha doğru bir şekilde tespit etmektedirler.
20. Vahiy, şuurlu insanın kendi vahyini Tanrı'dan almasından başka bir şey değildir.
21. Katolik inancının nesnesi olan vahiy, havariler tarafından tamamlanmış değildir.
22. Kilisenin vahye dayandığına inanılan dogmaları manevî alemden gelen hakikatler değil, birtakım dinî öğelerden çıkarılan yorumlar olup insan zihninin ürünüdürler.

23. Kutsal metinlerde gerçekmiş gibi anlatılan olaylar ve bunlara dayanan Kilise dogmaları eleştirilebilir. Kilisenin son derece kesin gördüğü gerçeklerin yanlış olduğu söylenebilir.
24. Dogmaların dayanaklarının tarihsel olarak yanlış veya şüpheli olduğunu savunan bir yorumcu, bizatihî dogmalara hücum ediyor ithamıyla kınanamaz.
25. İman son tahlilde [kesin hakikatlere değil] bir ihtimaller yığınına dayanır.
26. İnançla ilgili dogmalar sadece pratik anlamda, yani öğretici davranış normları olarak kabul edilmeli, inanç normları olarak görülmemelidirler.
27. İncillerden İsa'nın ilahiliği sonucu çıkarılamaz. Bu, hristiyanların Mesih fikrin-den ürettikleri bir dogmadır.
28. O, tebliği esnasında kendisini Mesih olarak anlatmadığı gibi mucizelerini de bunu ispatlamak için göstermemiştir.
29. Tarihin İsa'sının, imanın objesi olan İsa'dan çok aşağı bir konumda olduğunu söylemek caizdir.
30. İncil metnindeki "Tanrı'nın Oğlu" ibaresi "Mesih"in karşılığı olarak kullanılmıştır, İsa'nın gerçekten Tanrı'nın oğlu olduğu anlamına gelmez.
31. Pavlus'un, Yuhanna'nın, İznik, Efes ve Kadıköy Konsillerinin İsa ile ilgili oluşturdukları doktrinin İsa'nın öğrettikleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar hristiyanların İsa hakkındaki kendi yorumlarıdır.
32. İncil metnlerinin, teologların İsa Mesih'in yanılmaz bilgisi ve bilinci konusunda öğrettikleri ile uyuşması mümkün değildir.
33. Önyargılı olmayan herkes, gerek İsa'nın Mesih olarak hemen döneceği konusunda yanlış olduğunu, gerekse onun incillerde anlatılan öğretisinin otantik olmadığını kolayca anlayabilir.

34. İsa'nın sınırsız bir bilgiye sahip olduğu sadece bir varsayımdır ve bu anlayış tarihen mümkün olmadığı gibi ahlaken de problemlidir. Çünkü bu, İsa'nın Tanrı bilgisinin tamamına sahip olduğunu, fakat bu bilginin tümünü havarileri ve sonraki kuşaklarla paylaşmak istemediği anlamına gelir.
35. İsa kendi Mesih özelliğinin bilincine her zaman sahip olmamıştır.
36. Kurtarıcı'nın yeniden dirilişi tarihî bir vakıa değil, isbat edilmemiş ve ispatlanması da mümkün olmayan, fakat Hristiyan bilincinin ürettiği, mucize diye inanılan bir olaydır.
37. İlk dönemlerde O'nun Tanrı katındaki ölümsüz hayatının yanında, İsa'nın tekrar dirilişine inanmak çok da önemsenen bir şey değildi.
38. İsa'nın insanların günahlarına kefarete olarak öldüğü inancı incillere değil Pavlus'un görüşlerine dayanır.
39. Trent Konsili Babalarının sakramentlerin kökeni ile ilgili kanaatleri ve onların etkilenmiş oldukları dogmatik kanunlar, Hristiyanlığı araştıran tarihçiler arasında gerçekten varolanlardan oldukça farklıdır.
40. Sakramentler, havariler ve haleflerinin değişik şartlar ve olayların etkisiyle, İsa'nın bazı düşünceleri ve amaçlarını kendilerince yorumlamaları sonucu ortaya çıkmıştır.
41. Sakramentler sadece insan zihnine Yaratıcı'nın iyilikçi varlığını hatırlatmayı amaçlar.
42. Hristiyanların, vaftizi zorunlu bir ritüel kabul etmeleri ve Hristiyan olmanın şartı saymaları, Hristiyan toplumuna vaftizin gerekliliği empozesinin sonucudur.
43. Yeni doğmuş bebeklerin vaftiz edilmesi uygulaması belli bir evrim sürecinden sonra ortaya çıkmıştır ve bu uygulama, sakramentin günah itirafı ve vaftiz olarak ikiye ayrılmasının nedenlerinden biri olmuştur.

44. Konfirmasyon sakramentinin Havariler tarafından uygulandığına dair hiçbir kanıt yoktur. Vaftiz ve konfirmasyon sakramentleri arasındaki formel ayırım ilk hristiyanlarda mevcut değildir.
45. Pavlus'un evharistiya ile ilgili söylediklerinin (*Korintlilere I*, 11: 23-25) hiçbiri tarihsel olarak doğru değildir.
46. İlk Kilisede günahkar hristiyanın Kiliseyle uzlaşması gibi bir kavram yoktu. Ancak zamanla Kilise kendini bu kavrama alıştırdı. Fakat, aslında kefaretin Kilise tarafından benimsenmesinden sonra bile o, utanç verici olduğundan sakrament olarak isimlendirilmedi.
47. İsa'nın "Kutsal Ruh'u alın! Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır." (*Yuhanna*, 20: 22-23) biçimindeki sözleri hiçbir şekilde, Trent Konsilinde söylendiği gibi, kefaret sakramentinin delili sayılamaz.
48. James, mektubunda (Ch. 5:14-15) İsa'ya ait bir sakramenti ilan etmek niyetinde değildir, sadece dindarca bir geleneği tavsiye etmektedir.
49. Son Akşam Yemeği'nin kutsal bir karakter kazanması, ancak hristiyanların akşam yemeğini geleneksel olarak litürjik bir mahiyete büründürmelerinden sonradır.
50. İnananlar topluluğu üzerinde gözetmenlik yapan yaşlılar, apostolik misyon ve gücün bihakkın ebedileştirilmesi için değil, gittikçe çoğalan topluluğu düzenli bir şekilde idare etme gerekliliğinden dolayı Havariler tarafından rahipler ve piskoposlar haline getirildi.
51. Evliliğin bir sakrament haline gelmesi ancak inayet ve sakramentlerle ilgili teolojik yorumlar neticesinde mümkün olmuştur.
52. Yeryüzünde asırlar boyu varlığını devam ettirecek bir Kilise kurmak İsa'nın düşüncesine çok uzaktı. Tam tersine, İsa'ya göre dünyanın son bulması ve göklerin egemenliğinin gelmesi an meselesiydi.

53. Kilisenin organik yapısı değişmez değildir. Her beşerî toplum gibi hristiyan toplumu da sürekli bir değişime mecburdur.
54. Gerek kavramsal olarak gerekse realitede dogmalar, sakramentler ve hiyerarşi Hristiyan zihninin yorumlarının ve evrimlerinin ürünüdür ki, bunların İncil’de tohumları bulunmakla beraber daha çok dışsal eklemelerle çoğaltılmış ve tamamlanmıştır.
55. Petrus’a İsa tarafından verilmiş bir üstünlük yoktur.
56. Roma Kilisesi ilahî bir takdir değil, siyasî şartlar neticesinde diğer kiliselerin başı haline gelmiştir.
57. Kilise, doğa bilimlerinin ve teolojinin gelişmesine düşman olduğunu göstermiştir.
58. Hakikat insandan bağımsız değildir. Onunla, onda ve onun vasıtasıyla gelişir.
59. İsa tüm zamanlara ve tüm insanlara uygulanabilecek belli bir doktrin öğretmemiş, sadece farklı zamanlara ve mekanlara adapte edilen ve edilecek olan dinî bir hareket başlatmıştır.
60. Hristiyan doktrini aslen Yahudi idi. Evrimsel bir süreç sonucunda önce Pavlusçu, sonra Yuhannacı, nihayetinde de Helenik ve evrensel hale geldi.
61. Yaratılış Kitabı’ndan Vahiy bölümüne kadar, kutsal metinlerin hiçbir yerinde Kilisenin öğrettiği ile özdeşleştirilebilecek bir doktrin yoktur. Aynı sebeple, hiçbir Kutsal Kitap bölümü eleştirmenler ve teologlar için aynı anlama sahip değildir.
62. Havariler Kredosu’ndan zamanımızdaki hristiyanların anladıkları ile ilk çağlardaki hristiyanların anladıkları farklıdır.
63. Kilise, modern gelişmelere uyum sağlayamayacak değişmez doktrinlere inatla sarılmasından dolayı, İncil ahlakını devam ettirme kapasitesinin olmadığını göstermiştir.

64. Bilimsel ilerlemeler Hristiyan doktrinine ait Tanrı, yaratma, vahiy, inkarnasyon ve kurtuluşla ilgili kavramların yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir.
65. Modern Katolisizm gerçek bilimle, ancak dogmatik olmayan bir Hristiyanlığa dönüşürse, yani tamamen liberal Protestanlığa dönerse uzlaşabilir.

LATERAN ANTLAŞMASI*

YÜCE TESLİS ADINA

Papalık ve İtalya, adalete ve her iki tarafın saygınlığına uygun bir şekilde, karşılıklı ilişkilerine kesin bir açıklık getirmek suretiyle, aralarındaki anlaşmazlık nedenlerini ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir. Dünyadaki misyonunu icra etmesinde Papalığa tam bağımsızlık hakkı ve statüsünü sağlayacak bu anlaşma ile 1870’de Savoy Hanedanı yönetimi altındaki İtalya Krallığı tarafından Roma’nın ilhak edilmesiyle ortaya çıkan “Roma Sorunu” çözülmüş olacaktır.

Papalığa açık ve kesin bağımsızlık sağlamak ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler alanında onun tartışılmaz bir hakimiyete sahip olmasını garanti etmek için; Vatikan Devleti’nin kurulması ve papalığın bu devlet dahilindeki mutlak mülkiyetinin, mutlak yargı hakkının ve otoritesinin kabul edilmesi zorunlu görülmüştür.

Papa Cenapları XI. Pius ve İtalya Kralı Majesteleri Victor III. Emmanuel, bu amaç için Papalık Devlet Sekreteri, Zâtı Alîleri Kardinal Pietro Gasparri ile Ekselansları, Başbakan Senyor Cavaliere Benito Mussolini’yi görevlendirerek, bir anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Bu yetkililer, tam ve usulüne uygun olarak, belgelerini birbirlerine ibraz ederek aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşmışlardır:

MADDE 1

İtalya, İtalya Krallığı’nın 4 Mart 1848 Anayasasının birinci maddesi gereğince devletin yegane dininin Roma Katolik ve Apostolik Dini olduğunu kabul eder.

MADDE 2

İtalya, doğası gereği ve kendi geleneklerine uygun olarak dünyadaki misyonuna dair talepleri bulunan Papalığın uluslararası alandaki egemenliğini tanır.

* Kaynak: National Catholic Welfare Conference tarafından yayınlanan resmî İngilizce tercüme (“Treaty between the Vatican and Italy”, **The American Journal of International Law**, vol. 23, no. 3, Official Documents, July 1929, s. 187–195). Finansal anlaşma ve Konkordat bu metne dahil değildir.

MADDE 3

İtalya, Papalığın halihazırdaki tüm müştemilatı ile birlikte Vatikan üzerindeki kesin otoritesini ve yargı hakimiyetini kabul eder. Vatikan Şehri'nin sınırları anlaşma dahilindeki planda gösterildiği gibidir.

Saint Peter Meydanı, Vatikan Şehri'nin bir parçası olmakla beraber, her zaman olduğu gibi halka açık ve İtalyan polis kuvvetlerinin kontrolü altında olacaktır. Papalık kamusal ayinler esnasında meydanı kullanmaya devam edecektir. İtalyan hükümetinin yetkisi bazilikanın dışındaki alandadır. Polis kuvvetleri Kilise yetkililerince çağrılmadıkları sürece bazilikaya yaklaşmayacaklardır.

Papalık özel bir amaç için Saint Peter Meydanı'nın geçici olarak halka kapatılmasını isteyebilir. Aksi bir istek olmadığı müddetçe bu durumda İtalyan polisi meydanda bulunmayacaktır.

MADDE 4

Papalığın Vatikan Devleti üzerindeki hakimiyeti ve yargı otoritesinin İtalya tarafından kabul edilmesi, İtalyan Hükümeti'nin veya herhangi başka bir otoritenin bu konularda müdahil olamayacağı anlamına gelir.

MADDE 5

Bir önceki maddede zikredilen hususun uygulanması için bu anlaşmadan önce geçerli olduğu gibi, İtalyan Hükümeti Vatikan sınırları içerisindeki araziye tüm ipoteklerden azade görecektir, gelecekteki tüm kiralamalara kapalı olduğunu kabul edecektir. Papalık Saint Peter Meydanı dışındaki istediği yeri kapatma ve istediği gibi kullanma hakkına sahiptir.

Papalık kendi sınırları içerisindeki mülklerde, dinî kuruluşlar ve organizasyonlarla ilgili istediği düzenlemeleri yapabilecek, İtalyan Devleti bu düzenlemelere müdahale etmeyecektir.

MADDE 6

İtalya, ilgili kurumları vasıtasıyla Vatikan'ın ihtiyacı oranında suyu sağlamayı üstlenir.

İtalyan devleti ulaşım için İtalyan Devlet Demiryolları aracılığıyla Vatikan bünyesinde bir istasyon kuracak, Vatikan'a ait vagonlar İtalyan demiryollarını kullanabilecektir.

İletişim amacıyla ve aynı zamanda diğer devletlerle haberleşmek için İtalya tarafından Vatikan'a telgraf, telefon ve posta servisi sağlanacaktır. Ayrıca diğer kamu hizmetleri konusunda İtalya ile Vatikan arasında koordinasyon gerçekleştirilecektir.

İtalyan Devleti yukarıda sözü edilen hizmetleri anlaşma tarihinden itibaren bir yıl boyunca kendi bütçesinden karşılayacaktır. Bundan sonra bu hizmetlerin masrafı Vatikan Devleti'ne ait olacaktır.

Kara veya havayolları ile ilgili düzenlemeler her iki tarafın uzlaşmasıyla kararlaştırılacaktır.

MADDE 7

İtalyan Hükümeti, Vatikan toprakları etrafında yeni binalar inşa edilmesini engellemeyi ve özellikle bazı Vatikan binalarına yakın bir takım yapıların yıkılmasını taahhüt eder.

Uluslararası hukukî düzenlemeler gereği Vatikan toprakları üzerinde her tür uçuş yasaktır.

Rusticucci Meydanı ve çevresi ile ilgili düzenlemeler her iki tarafın rızasına dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

MADDE 8

İtalya, papanın şahsiyetini kutsal ve dokunulmaz kabul ederek, ona yönelik her tür teşebbüsü veya tahriki Kralın şahsına yapılmış gibi cezalandıracağını beyan eder.

İtalyan topraklarında eylem, söz veya yazıyla olsun, papanın şahsına karşı işlenen suçlar veya hakaretler İtalya Kralı'nın şahsına yapılmış gibi cezalandırılacaktır.

MADDE 9

Uluslararası hukukî düzenlemeler gereği, Vatikan Devleti sınırları içerisinde yerleşik olan herkes Papalık egemenliği altındadır. Buradaki evini başka birinin ika-

metine veren veya herhangi bir sebeple ikametgahını kaybedenler Vatikan vatandaşlığını da kaybederler.

Yukarıda sözü edilen kişiler artık papalık egemenliği altında değildirler. İtalyan yasalarına göre ve yukarıdaki şartlardan bağımsız olarak, eğer başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmemişlerse İtalya vatandaşı sayılırlar.

Papalık tebası iken İtalyan vatandaşı haline gelen bu kişiler İtalyan hukukuna tabidirler. Özel hukukun gözetilmesi gereken konularda (bunlar Papalık tarafından düzenlenmemişse) ve bu kişiler başka bir ülkenin vatandaşı olduklarına inanıyorlarsa, bağlı oldukları ülkenin kanunlarına tabidirler.

MADDE 10

Taraflar arasında ortaklaşa hazırlanacak listede yer alan Kilise ileri gelenleri ve Papalık Mahkemesi üyeleri, Vatikan Devleti vatandaşı olmasalar dahi askerlik ve diğer zorunlu kamu görevlerinden muaftır.

Bu hüküm 13, 14, 15 ve 16. maddelerde zikredilen ve Vatikan Devleti sınırları haricinde olmakla beraber idaresi Papalığa bağlı olan kurumların daimî görevlileri için de geçerlidir. Bu statüde görevli olanların listesi Papalık tarafından sunulacak ve her yıl güncellenecektir.

Papalık işlerini yürütmekle sorumlu olan Kilise görevlileri İtalyan güçleri tarafından takibata uğratılamayacak, tutuklanamayacak veya cezalandırılamayacaktır.

Roma'daki Kilise kurumlarına para veren herhangi bir yabancı, İtalyan Kralığı kanunları gereğince İtalyan vatandaşlarının sahip olduğu kişisel teminatlara sahip olacaktır.

MADDE 11

Katolik Kilisesi'nin ortak malları (İtalyan hukukunun kültürel varlıklarla ilgili sınırlamaları hariç olmak üzere) İtalyan Devleti'nin herhangi bir müdahalesinden muaf olacak ve kamulaştırılamayacaktır.

MADDE 12

Uluslararası hukukun genel kuralları uyarınca, İtalya, Papalığın diplomatik temsilciler göndermesini ve kabul etmesini onaylar.

Yabancı hükümetlerin Papalık elçileri, İtalya Krallığı'nda uluslararası hukuk kurallarının diplomatlara sağladığı tüm imtiyaz ve dokunulmazlıklara sahip olacaklardır. Bu hükümetlerle İtalya arasında diplomatik ilişki olmasa dahi, bunların temsilcileri uluslararası hukukun verdiği tüm imtiyazlara sahip olarak İtalyan topraklarında ikamet edebileceklerdir.

İtalya, savaş durumu dahil, her şartta, tüm milletlerden Vatikan'a ulaşımın sağlanmasını ve dünyanın hangi bölgesinden olursa olsun piskoposların papalığa serbestçe geçişini garanti eder.

Taraflar, 9 Haziran 1915 tarihli Viyana Kongresi kararları çerçevesinde, Vatikan'da bir İtalya büyükelçisi ve İtalya'da bir papalık temsilcisi [Nuncio] vasıtasıyla aralarında düzenli bir diplomatik ilişki kurmayı taahhüt ederler.

Benimsenen bağımsızlığı nedeniyle, uluslararası hukuk gereği, 19. maddede belirtilen şartlar dışında, Papalığın diplomatik temsilcileri ve kuryeleri, savaş zamanında dahi diğer devletlerin diplomatları ve kuryeleri ile aynı statüdedir.

MADDE 13

İtalya St. John Lateran, St. Mary Major ve St. Paul bazilikalarının müştemilatlarıyla birlikte mülkiyet haklarının Papalığa ait olduğunu kabul eder.

İtalya Devleti yukarıda zikredilen St. Paul Bazilikası ve ona bağlı manastırın kontrolünü ve yönetimini Papalığa bırakmış; adı geçen bazilika için Eğitim Bakanlığınca her yıl ayrılan bütçenin de Papalığa devredilmesini kararlaştırmıştır.

Kilise, Trastevere'deki Santa Maria yakınındaki San Callisto binasının da sahibidir.

MADDE 14

İtalya, Castel Gandolfo Papalık Sarayı'nın bütün müştemilatı ve ilaveleri ile birlikte Papalığın malı olduğunu kabul; buradaki Villa Berberini'yi ise tüm müştemilatı ile beraber, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içerisinde papalığa teslim edeceğini taahhüt eder.

İnancı Yayma Kurulu'na ve diğer Papalık teşkilatlarına ait olan ve Vatikan binalarına yukarıdan bakan Janiculan Tepesi'nin Kuzey tarafındaki arazileri birleştirmek için İtalya, Devlete veya üçüncü şahıslara ait bu arazileri Papalığa veya onun

tain edeceği kurumlara devretmeyi taahhüt eder. Bu araziler ekteki planda gösterilmiştir.

Son olarak İtalya, Roma'daki 12 Havari Bazilikası ile Sant' Andrea Della Valle ve San Carlo ai Catanari kiliseleri bünyesinde bulunan eski manastır binalarının tüm müstemilatlarıyla birlikte mülkiyet hakkını Papalığa bırakmıştır. Tüm bu binalar anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden bir yıl içerisinde kiracısız biçimde Papalığa devredilecektir.

MADDE 15

13. madde ile 14. maddenin ilk ve ikinci fıkralarında sözü edilen mülkler, Dataria, Cancelleria, İspanya Meydanı'ndaki İnancı Yayama Kurulu sarayları, ekleleriyle beraber Papalık Sarayı, Scossacavalli Meydanındaki (halen Doğu Kiliseleri Kurulu tarafından kullanılan) Convertendi Sarayı, Vekalet sarayı ve gelecekte gerekli gördüğu durumlarda Papalığın kuracağı diğer binalar, İtalya Devleti topraklarında bulunmalarına rağmen, uluslararası hukuk gereğince yabancı ülkelerin elçilikleri statüsündedirler ve diplomatik dokunulmazlığa sahiptirler.

Roma dışında olsalar dahi, halka açık olmasa da, eğer burada papanın da bulunduğu bir ayin yapılıyorsa, diğer kiliseler için de aynı dokunulmazlık geçerlidir.

MADDE 16

Önceki üç maddede adı geçen mülkler şu papalık kurumlarıyla beraber, Papalıkla yapılacak bir anlaşma dışında ipotek altına alınamayacak, kamulaştırılamayacak, olağan ve olağan üstü vergilerden, Devlet veya başka herhangi bir kurumca uygulanacak maddi bir yaptırımdan muaf olacaktır: Gregoryen Üniversitesi, Kutsal Kitap Enstitüsü, Doğu Enstitüsü, Arkeoloji Enstitüsü, Rusya Semineri, Lombard Koleji, St Apollinaris Sarayı, St. John ve St. Paul rahiplerinin kullandığı İtikâf Evi.

Papalık bu ve bundan önceki üç maddede sayılan mülkler üzerinde yerel veya merkezî herhangi bir İtalyan otoritesinin onayı zorunluluğu olmaksızın, istediği tasarrufu gerçekleştirme hakkına sahiptir. Bu konuda yetkililer Kilisenin, her zaman övündüğu yüksek sanat geleneğine güvenebilirler.

MADDE 17

Katolik Kilisesi merkez teşkilatları tarafından ve Roma dışında olsa da doğrudan Papalık tarafından yönetilen organizasyonlarca papalık için kabul edilen bağışlar ile Kilise yöneticileri ve çalışanları için tahsis edilmiş paralar İtalya topraklarında 1 Ocak 1929 tarihinden geçerli olmak üzere Devlet veya başka herhangi bir kurumun koyacağı vergiden muaf tutulacaktır.

MADDE 18

Vatikan'da ve Lateran Sarayı'nda bulunan bilim ve sanat eserleri bilim adamları ve ziyaretçilere açık olacak, fakat bu eserlerin ne zaman ve hangi şartlarda halka açılacağına Papalık karar verecektir.

MADDE 19

Papalığın diplomatik temsilcileri ve elçileri, yabancı milletlerin Papalık nezdindeki diplomatik temsilcileri ve dışarıdan doğrudan Vatikan'a gelen Kilise görevlileri eğer geldikleri ülkenin onayını taşıyan bir pasaportları varsa ve Papalık temsilcilikleri tarafından vize edilmişse başka herhangi bir formaliteye gerek kalmadan İtalya toprakları üzerinden Vatikan'a geçebileceklerdir. Vatikan pasaportuna sahip kişilerin dış ülkelere gidişlerinde de aynı prosedür uygulanacaktır.

MADDE 20

Yabancı ülkelerden veya Papalığın Vatikan dışındaki kuruluşlarından Vatikan'a gelen mallar, İtalyan sınırlarında veya herhangi bir İtalyan bölgesinde kabul edilecek ve gümrük vergisinden muaf olacaktır.

MADDE 21

İtalya'da tüm kardinaller, hanedan prenslerine uygulanan protokolle aynı biçimde, yani şeref konuğu kabul edileceklerdir. Roma'da oturanlar ise, Vatikan dışında yaşayanlar dahil, vatandaş statüsündedir.

Papalık Makamı'nın boş kalması halinde İtalya Devleti, kardinallerin [yeni bir papa seçmek için] Vatikan'a hiçbir engelle karşılaşmadan serbestçe ulaşmaları hususunda gerekli hassasiyeti gösterecektir.

İtalya ayrıca, papalık seçimi esnasında Vatikan ve civarında seçimi etkileyecek herhangi bir rahatsız edici olay yaşanmasını engellemek için gerekli önlemleri alacaktır.

Bu önlemler Vatikan sınırları dışında yapılabilecek bir papalık seçimi veya papanın veya temsilcilerinin başkanlığında gerçekleştirilebilecek piskoposların katılacağı konsiller için de geçerlidir.

MADDE 22

Münferit durumlar için veya sürekli olarak, Papalık Vatikan sınırları içerisinde işlenmiş suçları kendisi cezalandırabilecektir. Bununla birlikte, Vatikan sınırları içerisinde suç işleyip İtalya'dan sığınma hakkı isteyen biri İtalyan yasalarına göre yargılanacaktır.

Papalık, her iki devlet tarafından suç sayılan bir eylemi işleyip Vatikan'a kaçan kişileri İtalya Devleti'ne teslim edecektir.

Suç zanlılarının 15. maddede zikredilen ve dokunulmaz sayılan yerlere sığınması durumunda da, İtalyan polisinin buraya girmek ve tutuklama için izin alması kaydıyla aynı prosedür uygulanacaktır.

MADDE 23

Uluslararası hukuk gereği, Vatikan mahkemelerinde verilmiş olan kararlar İtalya Krallığı tarafından uygulanacaktır.

Kilise otoritelerince dinî veya disiplinle ilgili, Kilise görevlileri veya dindarlar hakkında verilen ve resmî olarak tebliğ edilen kararlar tam hukukî geçerliliğe sahip olacak ve İtalya'daki mahkemelerce dikkate alınacaktır.

MADDE 24

Uluslararası ilişkilerdeki bağımsızlığı gereği Papalık, barış için katkı sağlaması amacıyla taraflarca davet edilmesi dışında, milletler arasındaki tüm dünyevî anlaşmazlıkların ve bu anlaşmazlıkların çözülmeye çalışıldığı uluslar arası kongrelerin dışında kalmak istediğini ve kalacağını beyan eder. Ahlakî ve dinî konularla ilgili her meseledeki haklarını ise saklı tutar.

Bu deklarasyondan anlaşılması gereken, Vatikan Devleti'nin her halükarda tarafsız ve dokunulmaz olacağıdır.

MADDE 25

Bu anlaşman ile birlikte imzalanan özel bir anlaşma ile Papalığın İtalya'ya yönelik malî talepleri karşılanmıştır.

MADDE 26

Papalık imzalanan bu anlaşmayı İtalya ve dünyadaki Kilise işlerini yürütebileceği pastoral rejimi sağlaması ve bağımsızlığını garanti etmesinden dolayı yeterli görmektedir. Papalık "Roma Sorunu"nun kesin olarak çözüldüğünü, Savoy Hanedanı yönetimi altındaki İtalya Krallığı'nı, bu devletin başkentinin Roma olduğunu kabul ettiğini ilan eder.

İtalya da Papanın yönetimi altındaki Vatikan Devletini tanır.

Bu anlaşmanın hükümlerine uymayan, geçmişteki tüm kurallar ve kanunlar gibi, 13 Mayıs 1871 Kanunu da geçersizdir.

MADDE 27

Bu anlaşma imza edilişini takip eden dört ay içerisinde Papa ve İtalya Kralı tarafından onaylanacak ve karşılıklı olarak onaylandığı andan itibaren yürürlüğe girecektir.

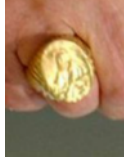
İmza:

Kardinal Pietro Gasparri

İmza:

Benito Mussolini

PAPALIK SEMBOLLERİ

Balıkçı Yüzüğü

Vatikan Devletinin Bayrağı

Anahtar ve Papalık Tacı

Papalık Haçı

XVI. Benedict'in arması

Umbraculum

Pallium

Tiara

Bulla Örneği

KAYNAKLAR

- ABBOT, W.M., **Documents of Vatican II**, Guild Press, New York, 1966.
- ABDURRAHMAN, Münir, **Papaların Tarih Boyunca İslam-Türk Düşmanlığı**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1967.
- ADAM, Baki, **Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- ADLER, Jaques, “The ‘Sin of Omission’?: Radio Vatican and the anti-Nazi Struggle, 1940–1942”, **Australian Journal of Politics and History**, vol. 50 no. 3, 2004, ss. 396–406.
- AĞAOĞULLARI, M.A. – KÖKER, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- , **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- ALICI, Mustafa, **Müslüman-Hristiyan Diyaloğu**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- ALLEN, John L., **Conclave: The Politics, Personalities and Process of the Next Papal Election**, Image Books, New York, 2002.
- , **Opus Dei**, çev. Şeref Mercan, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.
- ALTINDAL, Aytunç, **Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri**, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2002.
- , **Gül ve Haç Kardeşliği**, Avrupa Birliği’nin Gizli Masonik Kimliği, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004.
- , **Yoksul Tanrı Apollinus**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.
- , **Papa 16. Benedikt Avrupa Birliği ve Türkiye**, Birharf Yayınları, İstanbul, 2006.
- ALTIZER, Thomas J.J., “The Contemporary Challenge of Radical Catholicism”, **The Journal of Religion**, vol. 74, no. 2 (Apr. 1994), ss. 182–198.
- ARETİN, K. Otmar, **The Papacy and the Modern World**, trans. by Roland Hill, World University Library, New York, 1970.
- ARNOLD, T.W., “Halife”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 5/I, ss. 148–155.
- ATİYA, Aziz S., **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, çev. N. Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.
- AVCI, Casim, **İslâm-Bizans İlişkileri**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.

- AYDIN, Mahmut, **Monologdan Diyaloğa, Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan Müslüman Diyaloğu**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- , **İsâ Tanrı mı İnsan mı?**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- AYDIN, Mehmet, “Vatikan Ruhanî Devletinin İdarî Yapısı”, **Diyanet İlmi Dergi**, C. 33, S. 4, ss. 4–16.
- , **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- AZEVEDO, Marcello de Carvalho, **Inculturation and The Challenges of Modernity**, Pontifical Gregorian University, Rome, 1982.
- BAIGENT, M. - LEIGH, R., **The Inquisition**, Penguin Books, London, 2000.
- BAILLY, Auguste, **Bizans Tarihi**, çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, II.
- BAINTON, Roland H., **Early Christianity**, Robert E. Krieger Publishing Company, Florida, 1984.
- BARBEO, Alessandro, “The Birth of Modern Europe”, **Chronicle of Higher Education**, vol.51, no. 6, (01.10.2004) s. 13–14.
- BARKER, G., **O’nun İzinde: Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1985.
- BARON, Salo Wittmayer, **A Social and Religious History of the Jews**, New York, 1958.
- BARRATT, Anthony M., “Interpreting Vatican II Forty Years on: a Case of *Caveat Lector*”, **The Heythrop Journal**, vol. 47, no. 1 (2006), ss. 76–96.
- BARTON, Simon, “A Forgotten Crusade: Alfonso VII of León-Castile and the Campaign for Jaén (1148)”, **Historical Research**, vol.73 no.182, Oct. 2000, ss. 312–320.
- BAUBEROT, Jean, (ed.), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik**, çev. Fazlı Arabacı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.
- BAUTISTA, Nicholas P., “The Pope’s Quest for Peace”, **Dialogue and Alliance**, vol.16 no.1, Spring/Summer 2002, ss. 43–45.
- BAYET, Albert, **Dine Karşı Düşünce Tarihi**, çev. Cemal Süreya, Broy Yayınları, 1991.
- BEDOYERE, Michael de la (ed.), **Objections to Roman Catholicism**, Pelican Books, Great Britain, 1964.

- BELLAH, Robert N., **Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World**, Harper & Row, New York, 1970.
- BENLİSOY, Yorgo – MACAR, Elçin, **Fener Patrikhanesi**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1996.
- BERKOUWER, G.C., **The Second Vatican Council and the New Catholicism**, W.B. Eerdmans Publishing Co., US, tarihsiz.
- BETTENSON, Henry, **Documents of the Christian Church**, Oxford University Press, London, 1977.
- BIHLMEYER, K.- TUCHLE, H., **I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık**, çev. Antun Göral, Güler Matbaası, 1971.
- BINCHY, D.A., “The Vatican and International Diplomacy”, **International Affairs**, vol. 22, no.1, (Jan. 1946), ss. 47–56.
- BINDER, Leonard, **Liberal İslam**, çev. Yusuf Kaplan, Rey yayıncılık, Kayseri, 1996.
- BIRELEY, Robert, **The Refashioning of Catholicism 1450–1700: A Reassessment of the Catholic Reformation**, MacMillan Press, New York, 1999.
- BİÇER, Ramazan, **20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilafet Tartışmaları**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.
- BLAKE, C. – EDMONDS, A.G., **Biblical Sites in Turkey**, İstanbul, 1982.
- BLIDSTEIN, G.J., “Priest and Priesthood”, **Encyclopedia Judaica**, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 1070–1090.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate, “The Papacy and Canon Law in the Eleventh-Century Reform”, **Catholic Historical Review**, Apr. 98, Vol. 14, 2, ss. 201–220.
- BODMAN, H.L., “Caliphate”, **ER**, vol. 3, ss. 21–24.
- BOKENKOTTER, Thomas, **A Concise History of the Catholic Church**, Image Books Doubleday, New York, 1990.
- BOKSER, Ben Zion, “Vatican II and the Jews”, **The Jewish Quarterly Review**, vol. 59, no. 2 (Oct. 1968), ss. 136–151.
- BORELLI, John, “Christian-Muslim Relations in the United States: Reflections for the Future After Two Decades of Experience”, **The Muslim World**, vol. 94, July 2004, ss. 321–333.

- BRAHAM, Randolph L., “Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust”, **Holocaust and Genocide Studies**, vol. 13, no. 2, Fall 1999, ss. 222–251.
- BREZZI, Paolo, **The Papacy: Its Origins and Historical Evolution**, trans. by Henry J. Yahonne, Newman Press, Maryland, 1958.
- BROWN, Stephen F. and ANATOLIOS, Khaled, **Catholicism and Orthodox Christianity**, Facts On File Inc., USA, 2002.
- BULTMANN, Rudolph, **Primitive Christianity, in its Contemporary Setting**, trans. by R.H. Fuller, Living Age Books, New York, 1956.
- BURKE, Ronald, “The Papacy: Present and Past”, **Cross Currents**, Fall. 98, vol.48, 3, ss.420–423.
- BURNS, Gene, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, **The American Journal of Sociology**, vol. 95, no. 5 (1990), ss. 1123–1152.
- BYSTED, Ane L., **In Merit as well as in Reward: Indulgences, Spiritual Merit and Theology of Crusades**, University of Southern Denmark, 2004.
- CAMPBELL, Joseph, **Tanrının Maskeleri – Batı Mitolojisi**, çev. K. Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- CARBONE, Vincenzo, “Vatican Council II: Light for the Church and for the Modern World”, http://www.vatican.va/jubilee_2000/magazine/documents/ju_mag_01051997_p-21_en.html (21.08.2005).
- CARDINI, Franco, **Avrupa ve İslam**, çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Catechism of the Catholic Church**, http://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM (07.09.2005).
- CAVANAUGH, William T., “Killing in the Name of God”, **The Dominican Council 2004**, Blackwell Publishing Ltd., UK and USA, 2004.
- CECIL, Algernon, “Vatican Policy in the Twentieth Century”, **Journal of British Institute of International Affairs**, vol. 4, no. 1 (Jan. 1925), ss. 1–29.
- CENKNER, William, “Mission and/or Dialogue: A Roman Catholic Perspective”, **Buddhist-Christian Studies**, vol. 17 (1997), ss. 130–139.
- CEVİZOĞLU, Hulki, **Vatikan, Batıdan Gelen Tehlike**, Ankara, 2005.

- CHADWICK, Owen, **The Popes and European Revolution**, Oxford University Press, New York, 1981.
- Code of Canon Law**, http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM
(06.10.2006)
- COHN-SHERBOK, Lavinia, **Whos's Who in Christianity**, Routledge, London, 1997.
- COLLINS, Paul, **Upon This Rock: The Popes and their Changing Role**, Crossroad Book, New York, 2000.
- COLOMER, Joseph M. - McLEAN, Iain, "Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule", **Journal of Interdisciplinary History**, vol. 29, no. 1 (Summer, 1998), ss. 1–22.
- COPPA, Frank J. (Ed.), **Encyclopedia of the Vatican and Papacy**, Aldwych Press, London, 1999.
- , **The Modern Papacy Since 1789**, Longman, New York, 1998.
- CORBETT, James A., **The Papacy: A Brief History**, D. Van Nostrand Company, New Jersey, 1956.
- COSTAMBEYS, Marios, "Property, Ideology and the Territorial Power of the Papacy in the Early Middle Ages", **Early Medieval Europe**, 2000, 9 (3), ss. 367–396.
- COŞAR, Fatma Mensur, **Din Savaşları**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÇELİK, Mehmet, **Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325–1453)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
- , **Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- , **Süryani Kilisesi Tarihi**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1997.
- DALE, Sharon, "A House Divided: San Pietro in Ciel d'Oro in Pavia and the Politics of Pope John XXII", **Journal of Medieval History**, 27 (2001), 55-77, ss. 43–65.
- DANTE, **İlahi Komedya**, çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1998.
- DAWSON, Christopher, **Batının Oluşumu**, çev. Dinç Tayanç, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- DELANEY, John J., **Dictionary of Saints**, Doubleday, Westminster, 2003.

- DE LUBAC, Henri, **Catholicism**, Burns & Oates, London, 1950.
- DEMİRCİ, Kürşat, “Engizisyon”, **DİA**, XI, 238–241.
- DEMİRKENT, Işın, “Haçlılar”, **DİA**, C. XIV, ss. 525–546.
- DESCARTES, René, **İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler**, çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1967.
- , **Metot Üzerine Konuşma**, çev. M. Karasan, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1947, s. 29.
- DESCUFFI, Guiseppe, **Hristiyan Dini**, İkinci Baskı, İzmir, 1955.
- DICKENS, A.G., **The Counter Reformation**, W.W. Norton and Company, New York, 1979.
- Dini Ayin Kitabı**, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1961.
- Dua Kitabı**, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1960.
- DULLES, Avery – ORSY, Ladislas, “In Dialogue”, **America**, 25.11.2000, vol. 183, 17, ss. 12–15.
- DURSTELER, Eric, “Education and identity in Constantinople’s Latin Rite community, c. 1600”, **Renaissance Studies**, vol.18 no.2, ss. 287–303.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem, **Pavlus’un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- DVORNIK, Francis, **Konsiller Tarihi, İznik’ten II. Vatikan’a**, çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1990.
- , “Emperors, Popes and General Councils”, **Dumbarton Oaks Papers**, vol. 6 (1951), ss. 1–23.
- “Ecumenical Events”, **Journal of Ecumenical Studies**, Spring 98, vol. 35, 2, ss. 308–316.
- ELIADE, Mircea, **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995.
- ELIADE, M. - COULIANO, I.P., **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. A. Erbaş, İstanbul, 1997.
- ERBAŞ, Ali, **Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERGENEKON, Ali, **2000’e Doğru Papaların Günah Dosyası**, İstanbul, 1995.

- EROĞLU, Ahmet Hikmet, “Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı”, **Dinler Tarihi Araştırmaları I**, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, ss. 223–236.
- , “Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, **Dinî Araştırmalar**, C. 2, S. 5, ss. 387–413.
- ERRICKER, Clive, “Living in a Post-Punk Papacy: religion and education in a modernist world”, **Journal of Beliefs and Values**, vol. 22, no. 1, 2001, ss. 73–85.
- EVANS, Melanie, “New Pope, Old Directives”, **Modern Healthcare**, vol. 35, no. 15 (Apr. 11, 2005), s.7.
- FAWKES, Alfred, “Papacy”, **Encyclopedia of Religion and Ethics**, ed. James Hastings, Edinburg, 1994, vol. 9, ss. 620–628.
- , “The Papacy and the Modern State”, **The Harvard Theological Review**, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), ss. 376–394.
- FERMANTLE, Anne, **The Papal Encyclicals in their Historical Context**, Mentor Books, New York, 1956.
- FIEDLER, M. & RABBEN, L., **Rome Has Spoken: A Guide to Forgotten Papal Statements and How they have Changed Through the Centuries**, The Crossroad Publishing Co., New York, 1998.
- FINKEL, Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı**, çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- FITZGERALD, Michael L., “Other Religions in the Catechism of the Catholic Church”, **Islamochristiana**, 19 (1993), ss. 29–41.
- FITZGERALD, M. – MACHADO, F., “Yeni Oluşan Dinler Teolojisi”, çev. Ali İhsan Yitik, **DEÜİFD**, S. XVII, 2003, ss. 333–348.
- FLYNN, Gabriel, “The Role of Unbelief in the Theology of Yves Congar”, **The Dominican Council 2004**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 426–443.
- FORD, John T., “Infallibility: A Review of Recent Studies”, **Theological Studies**, vol. 40, no.2 (Jun. 1979), ss. 273–305.
- FONTANA, Josep, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması**, çev. Nurettin Elhüseyni, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

- FRANCO, Massimo, "Papal Rebuke: the Vatican vs. Pre-emptive War", **Survival**, vol.46 no.1, Spring 2004, ss. 38–39.
- FRAZEE, Charles A., **Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453–1923**, Cambridge University Press, London & New York, 1983.
- FUCHS, Lorelei F., "1997 North American Academy of Ecumenists Meeting on the Papacy", **Journal of Ecumenical Studies**, Spring 98, vol. 35, 2. ss. 308–316.
- GALVIN, John P., "Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology", **Theological Studies**, 47 (1986), 4, ss. 653–667.
- GARAUDY, Roger, **Aforozdan Diyaloga**, çev. Sadık Kılıç, Birey Yayınları, İstanbul, 1996.
- GILSON, Etienne, **Ortaçağda Felsefe**, çev. Ayşe Meral, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GIROLA, Stefano, "Motivations of Catholic missionaries working with Australian Aborigines", **Australasian Psychiatry**, vol.11 Supplement, 2003, ss. 24–28.
- GOODBLATT, D., "Sanhedrin", **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircea Eliade, New York, 1987, vol. 13, ss. 60–63.
- GRANFIELD, Patrick, **The Papacy in Transition**, Doubleday & Company, New York, 1980.
- , "Papacy", **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircea Eliade, New York 1987, vol. 11, ss. 171–183.
- GRAY, M. Christopher, "The Provocative Power of the Papacy", **Orbis**, vol. 44 (Summer 2001), 3, ss. 500–513.
- GREELY, Andrew, **The Catholic Revolution: New Wine Old Wineskins and the Second Vatican Council**, University of California Press, 2004.
- GRENHOLM, Cristina, "A New Pope and Voices that Deviate from the Norm", **Dialogue: A Journal of Theology**, vol. 44, no. 3, Fall, 2005, ss. 304–306.
- GRIMES, Donald J., **The Papacy and The Petrine Texts: A Study in the History of Biblical Exegesis (AD 800-1300)**, Fordham University, New York, 1981.

- GÜNDÜZ, Şinasi, **Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- , **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Konya, 1998.
- GÜNGÖR, Ali İsmail, **Cizvitler ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- , **Vatikan, Misyon ve Diyalog**, Töre Basın Yayın, Ankara, 1997.
- GY, Pierre-Marie, **The Reception of Vatican II Liturgical Reforms in the Life of the Church**, Marquette University Press, Milwaukee, 2003.
- HAGEN, Kenneth (ed.), **The Bible in the Churches: How Various Christians Interpret the Scriptures**, Marquette University Press, 1994.
- HALL, Rodney Bruce, "Moral Authority as a Power Resource", **International Organization**, vol. 51, no.4 (Autumn 1997), ss. 591–622.
- HALLSELL, Grace, **Tanrıyı Kıyamete Zorlamak: Armageddon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail**, çev. M. Acar-H. Özmen, Kim Yayınları, İstanbul, 2003.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifa-i Hemmam ibn Münebbih**, çev. Kemal Kuşçu, Fatih Matbaası, İstanbul, 1967.
- HAMMER, Joseph von, **Osmanlı Tarihi**, çev. Mehmet Ata, haz. Abdülkadir Karahan, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991.
- HANSEN, Kathryn M. Smith, **Pope Joan: Heretic or Heroine?**, Pacifica Graduate Institute, USA, 2001.
- HARING, Bernard, "Church needs renewed Petrine ministry", **National Catholic Reporter**, Oct. 17, 1997, s. 8.
- HARMAN, Ö. Faruk, "Katoliklik", **DİA**, XXV, ss. 55–58.
- HASKINS, Charles H., "The Vatican Archives", **The American Historical Review**, vol. 2, no. 1 (Oct. 1896), ss. 40–58.
- HEFT, James L., "From the Pope to the Bishops: Episcopal Authority from Vatican I to Vatican II", **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 55–78.
- HEMERIJCK, A.C. (ed.), **The European Union, Turkey and Islam**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2004.

- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- HOBBSAWM, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914–1991**, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
- HOBSON, J.M.–SHARMAN, J.C., “The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change”, **European Journal of International Relations**, vol. 11 (1), 2005, ss. 63–98.
- HUDA, Qamar-ul, “The 40th Anniversary of Vatican II: Examining *Dominus Iesus*, and Contemporary Issues for Inter-religious Dialogue between Muslims and Catholics”, **Islam and Christian-Muslim Relations**, vol. 15, no. 3 (July 2004), ss. 331–347.
- HUGHES, John Jay, “A Papal Age Limit?”, **America**, vol. 183, no.3 (29.07.2000) ss. 10–11.
- İncil, Müjde İncil’in Çağdaş Çevirisi**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1994.
- IRANI, George E., **The Papacy and the Middle East**, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1986.
- IRELAND, Gordon, “The State of the City of the Vatican”, **The American Journal of International Law**, vol. 27, no. 2 (Apr. 1933), ss. 271–289.
- ISRAELY, Jeff, “The Next Pope: Rome Eyes A Hard-Liner”, **Time**, 10.01.2005, vol. 165, 2.
- İŞİK, Halim, **İlk Papa Aziz Petrus’tan Son Papa Ratzinger’e Papalık Tarihi**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- JENKINS, Philip, **The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice**, Oxford University Press, New York, 2003.
- JOHN PAUL II., **Crossing the Threshold of Hope**, trans. by J.M. McPhee, ed. by Vittorio Messori, Alfred A. Knopf Inc., New York, 1995.
- , **Fides et Ratio, Akıl ve İman**, çev. İsmail Taşpınar, İyi Adam Yayınları, İstanbul, 2001.
- KAÇAR, Turhan “Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı”, **Radikal**, 30/11/2006.
- KARA, İsmail, **Hilafet Risaleleri**, I–IV, Klasik Yayınları, İstanbul, 2002.

- KARLIĞA, Bekir, **İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkileri**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000.
- KAUFMANN, F.-EISENBERG, J., “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, **Din Fenomeni**, Mehmet Aydın (çev. ve der.), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995, ss. 89–129.
- KAZICI, Ziya, **İslâm Müesseseleri Tarihi**, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1996.
- KEELY, Charles B., “Limits to Papal Power: Vatican Inaction After Humane Vitae”, **Population and Development Review**, vol. 20 (1994), ss. 220–240.
- KELLY, J.N.D., **The Oxford Dictionary of Popes**, Oxford University Press, Oxford & New York, 1988.
- KELMAN, W., “Rabbi, Rabbinate”, **Encyclopedia Judaica**, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 1445–1458.
- KESKİN, Halife, **Şia İnanç Esasları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- KETZER, David I., **The Popes Against Jews: The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism**, Alfred A. Knopf, New York, 2001.
- Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar**, çev. Hakkı Demirel ve diğerleri, Kaya Basım Yayın, İstanbul, 1997.
- KINGSLEY, Charles, **Antik Rejim: Fransız Devrimi Öncesi Avrupa**, çev. Seyfi Say, Ataç Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kitabı Mukaddes**, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.
- KLOSTERMAIER, Doris M., “Not Recommended For Catholic Libraries: Marie von Ebner-Eschenbach and the Turn-of-the-Century Catholic Revival Movement”, **German Life and Letters**, 53: 2, April 2000, ss.162–177.
- KÖKTAŞ, M. Emin, **Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Vadi Yayınları, Konya, 1997.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, **Sosyoloji Tarihi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955.
- KUMMÎ, Ebû Câfer Muhammed, **Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye (Şiî İmâmiyye'nin İnanç Esasları)**, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- KÜNG, Hans, **The Church**, Image Books, New York, 1976.

- , **The Living Church: Reflections on the Second Vatican Council**, trans. by C. Hastings and N.D. Smith, Sheed & Word, London & New York, 1963.
- La DUE, William J., **The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy**, Orbis Books, New York, 1999.
- LAHURD, Carol S., “Two Popes, Two Churches: One Augsburg, One Gospel”, **Dialogue: A Journal of Theology**, vol. 44, no. 3, Fall 2005, ss. 297–303.
- LAMBERTI, Marjorie, “State, Church, and Politics of School Reform during the Kulturkampf”, **Central European History**, 19, 1986, ss. 63–81.
- LAPOMARDA, Vincent A., “Reckoning with Daniel J. Goldhagen’s Views on the Roman Catholic Church, the Holocaust and Pope Pius XII”, **The Journal of the Historical Society**, III: 3–4, Summer/Fall 2003, ss. 493–502.
- LEANEY, A.R.C., **The Jewish and Christian World 200 BC to AD 200**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- LEMERLE, Paul, **Bizans Tarihi**, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- LEUBA, Jean-Louis, “Papacy, Protestantism and Ecumenism”, **The Ecumenical Review**, Oct.-94, vol. 46, 4, ss. 467–475.
- LEVINE, B.A., “Jewish Priesthood”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircea Eliade, New York, 1987, vol. 11, ss. 534–536.
- LEWIN, Ernst, “The Finances of the Vatican”, **Journal of Contemporary History**, vol. 18, no. 2 (Apr. 1983), ss. 185–204.
- Liber Pontificalis (The Book of Pontiffs), The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715**, Trans. and Ed. by Raymon Davis, Liverpool University Press, 2000.
- LIU, William T.–LEUNG, Beatrice, “Organizational Revivalism, Explaining the Metamorphosis of China’s Catholic Church”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 41: 1 (2002), ss. 121–138.
- LUND, W.E., “The Financial System of the Medieval Papacy in the Light of Recent Literature”, **The Quarterly Journal of Economics**, vol. 23, no. 2 (Feb. 1909), ss. 251–295.

- “Lutheran-Roman Catholic Dialogue: Teaching Authority and Infallibility in the Church”, **Theological Studies**, vol. 40, no.1 (Mar. 1979), ss. 113–166.
- LYNG, Stephen G.– KURTZ, Lester R., “Bureaucratic Insurgency: The Vatican and Crisis of Modernism”, **Social Forces**, vol. 63, no. 4 (Jun. 1985), ss. 901–922.
- MAALOUF, Amin, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, çev. M. Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- , **Ölümcül Kimlikler**, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- MacEOIN, Gary, **The Inner Elite: Dossiers of Papal Candidates**, Sheed Andrews & McMeel Inc., Kansas City, 1978.
- MACHIAVELLI, Niccoló, **Hükümdar**, çev. Mehmet Özay, Şûle Yayınları, İstanbul, 1997.
- MAKDİSİ, George, **Ortaçağda Yüksek Öğretim**, çev. A.H. Çavuşoğlu–H.T. Başoğlu, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.
- MAHALLİ, Hüsnü, “Papa İsrail’i Çok Seviyor”, **Akşam**, 6.11.2005.
- MANNION, Gerard, “Ecclesiology and Postmodernity: A New Paradigm for the Roman Catholic Church?”, **Dominican Council**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 304–328.
- MANTEL, Hugo, “Sanhedrin”, **Encyclopedia Judaica**, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 835–839.
- MARMARA, Rinaldo, “Türk Dostu Olarak Tanınan Papa 23. Johannes Aziz İlan Ediliyor”, çev. S. Öztürk, **Toplumsal Tarih**, S. 80 (Ağustos 2000), ss. 50–54.
- , “Papa Roncalli: Ölçek Sokak’ın Yeni Adı”, çev. S. Özen, **Toplumsal Tarih**, S. 85 (Ocak 2001), ss. 57–59.
- MARTIN, Graham, “Did Pope Boniface die of a subdural?”, **Journal of Clinical Neuroscience**, (2001) 8 (1), ss. 8–9.
- McBRIEN, Richard P., **Catholicism**, Winston Press, New York, 1981.
- , “Assessing the state of Christian Unity”, **National Catholic Reporter**, January 21, 2005, s. 16.

- McCLORY, Robert, **Power and the Papacy: The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility**, Triumph, U.S.A., 1997.
- McGREEVY, John T., “Racial Justice and the People of God: The Second Vatican Council, the Civil Rights Movement, and American Catholics”, **Religion and American Culture**, vol. 4, no. 2 (Summer, 1994), ss. 221–254.
- McMAHON, Malcolm, “Reconciliation in the Life of the Church”, **Dominican Council**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 74–82.
- McPARTLAN, Paul, “Vatican II After Forty Years”, **Ecclesiology**, 1 (2004), ss. 109–113.
- , “Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church”, **Ecclesiology**, 1.2 (2005), ss. 11–24.
- MEHL, Roger, “Protestanlık Mezhebi”, **Din Fenomeni**, Mehmet Aydın (çev. ve der.), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995, ss. 199–286.
- MESSADIE, Gerald, **Şeytanın Genel Tarihi**, çev. Işık Ergüden, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998.
- MICHEL, Thomas, “Jesuit Writings on Islam in the Seventeenth Century”, **Islamochristiana**, 15 (1989), ss. 57–85.
- , **Hristiyan Tanrıbilimine Giriş**, Orhan Basımevi, İstanbul 1992.
- MIDGLEY, Dominic, “Vatican Inc”, **Management Today**, Jan. 2005, ss. 48–53.
- MULLET, Michael A., **The Catholic Reformation**, Routledge, London and New York, 1999.
- MURPHY, Francis X., “John XXIII”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircea Eliade, New York 1987, vol. 8, ss. 107–110.
- , “Vatican Politics: Structure and Function”, **World Politics**, vol. 26, no. 4 (Jul. 1974), ss. 542–559.
- MURRAY, David Christie, **A History of Heresy**, Oxford University Press, New York, 1989.
- NETTO, Uwe Siemon, “The Next Pope”, **The National Interest**, Winter 2003/4, ss. 109–114.
- NICHOLSON, Graham, “The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great”, **Access: History**, vol. 1, no.2 (Autumn 1998), ss. 49–65.

- NIETZSCHE, Friedrich, **Deccal: Hıristiyanlığa Lanet**, çev. O. Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- NOETHER, Emiliana P., “Vatican Council I: Its Political and Religious Setting”, **The Journal of Modern History**, vol. 40, no. 2 (Jun. 1968), ss. 218–233.
- OKTAY, Hasan, **Türk-İslam Dünyası’na Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071–1300)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Van, 1995.
- OLGUN, Hakan, **Luther ve Reformu: Katolisizm’i Protesto**, Fecr Yayınları, Ankara, 2001.
- O’MAHONY, Antony, “The Vatican, Jarusalem, the State of Israel and Christianity in the Holy Land”, **International Journal for the Study of the Christian Church**, vol. 5, no. 2 (July 2005), ss. 123–146.
- O’MALLEY, John W., “The Beatification of Pope Pius IX”, **America**, vol. 183, no. 5, (26.08.2000) ss. 6–11.
- , “The Millenium and the Papalization of Catholicism”, **America**, vol. 182, no. 12 (08.04.200), ss. 8–16.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- , **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- , “Papa kucaklaşmaya geliyor ama iki kilisenin birleşmesi mümkün mü?”, **Milliyet Pazar**, 27.12.2006.
- OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.
- OTT, Ludwing, **Fundamentals of Catholic Dogma**, Ed. in English J. Canon Bastible, Trans. by P. Lynch, Tan Books and Publishers, Rockford, 1960.
- ÖKTEN, Kaan H., **Hıristiyanlıkta İnançın Yenilenmesi, Luther’in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları**, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÖZCAN, Hanifi, “Misyonerliğin Felsefi Temelleri”, (Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri Sempozyumu tebliği), www.dinlertarihi.com/dosyalar/makaleler.htm
- ÖZCAN, Mustafa, **İslam’ın Papa’ya Cevabı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZKAN, Ali Rafet, **Fundamentalist Hıristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi**, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.

- PAÇACI, Mehmet, “Allah’ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları”, **İslâmî Araştırmalar**, C. 7, S. 2, ss. 181–192.
- PASTOR, Ludwig, **The History of Popes**, İngilizce edisyon Frederick Ignatius Antrobus, Vol I, B. Herder Book Co. Sixth Edition, 1938; Vol II, Routledge & Kegan Paul, Seventh Edition, 1949; Vol. III–VI, Routledge & Kegan Paul, Fifth Edition, 1949; Vol. VII–X, İngilizce edisyon Ralph Keri, Third Edition, Routledge & Kegan Paul, 1950.
- PAZOLA, Ron, “Who’s been Sitting in Peter’s Chair?”, **U.S. Catholic**, vol. 58 no. 7, July 1993, ss. 34–39.
- PATTON, Michael S., “The Coup Against Vatican II”, **Humanist**, Sep/Oct 95, vol. 55, 5, ss. 3–5.
- PFEFFERMANN, Hans, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, çev. Kemal Beydilli, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- PIRENNE, Henri, **Hız. Muhammed ve Charlemagne**, çev. M.A. Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 2006.
- PLANTE, Thomas G. – DANIELS Courtney, “The Sexual Abuse Crisis in the Roman Catholic Church: What Psychologists and Counselors Should Know”, **Pastoral Psychology**, vol. 52, no. 5 (May 2004), ss. 381–393.
- POMBENI, Paolo, “The Ideology of Christian Democracy”, **Journal of Political Ideologies**, (2000), 5 (3), ss. 289–300.
- POOLE, Reginald L., “The Names and Numbers of Medieval Popes”, **The English Historical Review**, vol. 32, no. 128 (Oct. 1917), ss. 465–478.
- PORTIER, William L., “Church Unity and National Traditions: The Challenge to the Modern Papacy 1682–1870”, **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 25–54.
- PUTNEY, Michael, “A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue”, **Ecclesiology**, 2.2, (2006), ss. 179–194.
- “Ratzinger for Pope?”, **Commonweal**, December 17, 2004, s.6.
- RAUSCH, Thomas, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, **America: The National Catholic Weekly**, vol. 167, 18, (12.05.1992) ss. 445–449.

- REILLY, Mary Ellen, “A Case Study of Role Conflict: Roman Catholic Priests”, **Human Relations**, vol. 31, no. 1 (1978), ss. 77–90.
- RENAN, Ernest, **İsa’nın Hayatı**, çev. Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.
- RICHARDSON, Carol M., “The housing opportunities of a Renaissance cardinal”, **Renaissance Studies**, vol. 17 no. 4, ss. 607–627.
- ROBERT, Jaques, **Batı’da Din-Devlet İlişkileri, Fransa Örneği**, çev. İzzet Er, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ROCHE, Douglas, “The Holy See and Nuclear Disarmament”, **America: The National Catholic Weekly**, vol. 178, 8, (03.14.1998) s. 9.
- Roma İbadet Usulü**, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1960.
- ROOT, Michael, “The Development of Doctrine: A Lutheran Understanding and its Ecumenical Application”, **Ecclesiology**, 2.1 (2005), ss. 35–51.
- ROUSSEAU, Constance M., “A papal matchmaker: principle and pragmatism during Innocent III’s pontificate”, **Journal of Medieval History**, vol.24 no.3, ss. 259–271.
- RUBENSTEIN, Richard L., **İsa Nasıl Tanrı Oldu**, çev. Cem Demirkan, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- , “Religion and the Clash of Civilizations”, **Dialogue and Alliance**, vol. 16 no. 2, Fall/Winter 2002, ss. 7–14.
- , “The Temple Mount and My Grandmother’s Paper Bag: An Essay on Inter-religious Relations”, **Dialogue and Alliance**, vol. 14, no.1, Spring/Summer 2000, ss. 76–99.
- , “Yirmibirinci Yüzyılda Din”, Ian Thompson, **Odaktaki Sosyoloji**, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul, 2004, ss. 171–188.
- RUSCH, William G., “Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge –A Possible Way Forward”, **Ecclesiology**, 2.1. (2005), ss. 107–122.
- RUSSEL, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi**, C. 2 (Ortaçağ), çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- SALMON, George, **The Infallibility of the Church**, Wyman & Sons Ltd., London, 1953.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Sidre Yayınları, Samsun, 1997.

- SCHAFF, Philip, **The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Ireneus**, Vol. I, Eerdmans Publishing Company, 2001.
- SEIGNOBOS, Charles, **Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi**, çev. H.C. Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- SHAHAK, Israel, **Yahudi Dini Yahudi Tarihi**, çev. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.
- SHANNON, Thomas A., “The Papacy of Benedict XVI”, **Dialogue: A Journal of Theology**, vol. 44, no. 3 (Fall, 2005), ss. 290, 291.
- SIEDENBURG, Frederic, “War and the Catholic Church”, **The American Journal of Sociology**, vol. 31, no. 3 (Nov. 1925), ss. 366–376.
- SMART, Ninian, **The World Religions: Old Traditions and Modern Transformations**, Cambridge University Press, New York, 1989.
- SMYLIE, James H., “American Protestants Interpret Vatican Council I”, **Church History**, vol. 38, no. 4 (Dec. 1969) ss. 459–474.
- SORONDO, Marcelo Sanchez, **The Pontifical Academy of Sciences: A Historical Profile**, Vatican City, 2003.
- STEBBING, George, **The Story of the Catholic Church**, The B. Herder Book Company, London and Edinburg. (Kitabın ilk baskı tarihi 1915’tir. Kullandığımız 6. baskıda tarih yoktur. Fakat içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla 1926 basımı olması kuvvetle muhtemeldir).
- ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Haç”, **DİA**, C. XIV, ss. 522–524.
- ŞEYBAN, Lütfi, **Reconquista: Endülüs’te Müslüman-Hristiyan İlişkileri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- TANYU, Hikmet, “Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Sözleri”, **A.Ü.İ.F.D.**, C. XXIV, 1981, ss. 151–161.
- TAŞCAN, Arzu, **Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2000.
- TESTAS, Guy & Jean, **Ortaçağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet: Engizisyon**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- “The Future of the Papacy: A Symposium”, **First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life**, March 2001, no. 111, ss. 28–36.

- “The Papacy in International Law”, **The American Journal of International Law** vol. 8, no. 4 (Oct. 1914), ss. 864–867.
- “The Pope’s Grievous Errors”, Anonymous, **The Lancet**, Mar.12–18, 2005, s. 912.
- “The Vatican and U.N.”, **Humanist**, Mar/Apr. 96, vol. 56, 2, s.41.
- THOMPSON, Ian, **Odaktaki Sosyoloji: Din Sosyolojisine Giriş**, çev. Bekir Zakir Çoban, Birey Yayınları, İstanbul, 2004.
- TIERNEY, Brian, **Origins of Papal Infallibility 1150–1350: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages**, E.J. Brill, Leiden, 1988.
- , “Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey”, **The Papacy and the Church in the United States**, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 11–23.
- TOSCHI, Umberto, “The Vatican City State: From the Standpoint of Political Geography”, **Geographical Review**, vol. 21, no. 4 (Oct. 1931), ss. 529–538.
- “Treaty Between the Vatican and Italy”, **The American Journal of International Law**, vol. 23, no. 3, Official Documents (Jul. 1929), ss. 187–195.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, **Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- ULLMANN, Walter, **A Short History of the Papacy in the Middle Ages**, Methuen & Co, London, 1974.
- “Vatican City: Declaration of Continued Neutrality of the Holy See” (Official Document), **The American Journal of International Law**, vol. 38, no.3 (Jul. 1944), s. 201.
- “Vatican Disappointed by Negotiations With Israel”, **America**, Jul. 19–26, 2004, s.6.
- Vatikan ve Bosna-Hersek’teki Savaş**, XXXIII. John Ekümenik Merkezi, Ankara, 1994.
- VENCE, Norman, “No Pope Here? The Catholics of Ulster: A History” (Review Article), **History of European Ideas**, 27 (2001), ss. 171–180.
- WAINWRIGHT, Geoffrey, “Does Doctrine Stil Divide?”, **Ecclesiology**, 2.1 (2005), ss. 11–34.

- WARNER, Carolyn M., **Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe**, Princeton University Press, New Jersey, 2000.
- WEIL, Louis, “The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?”, **International Journal for the Study of the Christian Church**, vol. 4, no.1 (Mar. 2004), ss. 6–20.
- WHITE, James R., **The Roman Catholic Controversy: Catholics and Protestants –Do the Differences Still Matter?**, Bethony House Publishers, Minnesota, 1996.
- WILLIAMS, Paul L., **Para, Cinayet ve Mafya Üçgeninde Vatikan Sırları**, çev. Handan Eğlence, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WILSON, Andrew, “Beyond the Cross: Bridging the Theological Divide Between Christianity and Judaism”, **Dialogue and Alliance**, vol.16 no.2, Fall/Winter 2002, ss. 34–47.
- WILSON, Brian, **Christianity**, Routledge, London, 2003.
- WILSON, Bryan, **Dinî Mezhepler: Sosyolojik Bir Araştırma**, çev. Ali İhsan Yitik-A.Bülent Ünal, İz yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WISTRICH, Robert S., “The Vatican and the Shoah”, **Modern Judaism**, 21 (2001), ss. 83–107.
- WOODWARD, E. L., “The Diplomacy of Vatican under Popes Pius IX and Leo XIII”, **Journal of British Institute of International Affairs**, vol. 3, no. 3 (May. 1924), ss. 113–138.
- YOUNG, Pamela Dickey, “A Papacy Faithful to the Gospel: What Would the Protestant Churches Require?”, **Journal of Ecumenical Studies**, Summer/Fall 1998, vol. 35, no. 3/4, ss. 357–365.
- ZEITLIN, Solomon, “The Ecumenical Council Vatican II and the Jews”, **The Jewish Quarterly Review**, vol. 56, no. 2 (Oct. 1965), ss. 93–111.

Başvurulan İnternet Adresleri

<http://images.google.com.tr> (Haritalar)

<http://www.bartleby.com> (Ansiklopedi)

<http://www.britannica.com> (Ansiklopedi)

<http://www.catholicnews.com> (Güncel)
<http://www.catholic-pages.com> (Güncel)
<http://www.deu.edu.tr/DEUWeb/Icerik/Icerik.php?KOD=5516> (e-ansiklopediler)
<http://www.earlychristianwritings.com> (İlk döneme ait hristiyan yazıları)
<http://www.encyclopedia.com> (Ansiklopedi)
<http://www.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm> (Kardinallerle ilgili bilgiler)
<http://www.kypros.org/cgi-bin/lexicon/> (Yunanca-İngilizce sözlük)
<http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/index.html> (Haritalar)
<http://www.newadvent.org/cathen/> (Katolik Ansiklopedisi)
<http://www.papalencyclicals.net> (Papalık genelgeleri)
<http://www.roman-emperors.org> (Roma imparatorları)
<http://www.sunsite.ubc.ca/LatinDictionary/> (Latince-İngilizce sözlük)
http://www.vatican.va/news_services/or/home_eng.html (*L'Osservatore Romano*)
http://www.vatican.va/phome_en.htm (Vatikan'ın resmî internet sitesi/İngilizce)
<http://en.wikipedia.org> (Ansiklopedi)